ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

110140

Mehmet Zeydin YILDIZ

110140

ERCİŞ'TE KENTSEL FONKSİYONLAR VE KENTSEL ARAZİ KULLANIMI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DOKTORA TEZİ

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Halil KOCA

ERZURUM - 2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı'nın Coğrafya Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/ Jüri
Doç. Dr. Halil KOCA

Jüri
Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Jüri
Doç. Dr. Hakkı YAZICI

Jüri
Doç. Dr. Abdullah KÖSE

Jüri
Yrd.Doç. Dr. İ.Fevzi ŞAHİN

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir...05 ŞUBAT 2002/.....2002

Doç. Dr. Vahdettin BAÇI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
TABLOLAR DİZİNİ	X
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	XIV
GİRİŞ	**1**
1. Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları	1
2. Araştırmanın Amacı ve Metodu	4
I. BÖLÜM ERCİŞ KENTİNİN KURULUŞ VE GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN DOĞAL ÇEVRE FAKTÖRLERİ	**8**
1.1. Jeolojik- Jeomorfolojik Faktörler	11
1.2. Klimatik Faktörler	28
1.3. Hidrografik Faktörler	45
1.3.1. Van Gölü, Seviye Değişiklikleri, Nedenleri ve Erciş Kentinin Gelişimine Etkileri	51
1.4. Diğer Faktörler	66
II. BÖLÜM TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ERCİŞ KENTİNİN YAPISAL VE DEMOGRAFİK GELİŞİMİ	**69**
2.1. Tarihî Gelişim Süreci İçinde Erciş Kenti	70
2.2. Erciş Adının Kökeni ve Bazı Kaynaklarda Eski Erciş ile İlgili Bilgiler	86
2.3. Erciş Kentinin Yapısal Gelişimi	94
2.4. Erciş Kent Nüfusunun Gelişimi ve Nüfusun Temel Özellikleri	116
2.4.1. Cumhuriyet Öncesi Nüfus	116
2.4.2. Cumhuriyet Döneminde Nüfus Gelişimi	122
2.4.3. Erciş Kentinde Nüfus Hareketleri: Göçler	134
2.4.4. Erciş Kentinde Nüfusun Bazı Demografik Özellikleri	142
2.4.4.1. Aile Büyüklükleri	142
2.4.4.2. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı	147
2.4.4.3. Nüfusun Eğitim Özellikleri	153

2.4.4.4. Nüfusun Ekonomik Nitelikleri 159
2.5. Nüfus Yoğunluğu ve Nüfusun Alansal Dağılışı 165

III. BÖLÜM
ERCİŞ'TE KENTSEL FONKSİYONLAR VE KENT İÇİ ARAZİ KULLANIMI 177

3.1. Giriş 177
3.2. Erciş Kentinin Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri 185
3.2.1. İdari Fonksiyonlar 189
3.2.2. Sosyo- Kültürel Fonksiyonlar 203
3.2.3. Ticaret Fonksiyonu 218
3.2.4. Sanayi Fonksiyonu 237
3.2.4.1. Büyük ve Orta Ölçekli Sanayi Faaliyetleri 241
3.2.4.2. Küçük Sanayi Faaliyetleri 254
3.2.4.3. Ağaç İşleri 255
3.2.4.4. Metal İşleri 256
3.2.4.5. Tamir ve Bakım Atölyeleri 257
3.2.4.6. Diğer Sanayi Faaliyetleri 258
3.2.5. Ulaşım Fonksiyonu 262
3.2.5.1. Erciş ve Çevresinde Ulaşım Faaliyetlerinin Tarihi Gelişimi 264
3.2.5.2. Kent Dışı Ulaşım 272
3.2.5.3. Kent İçi Ulaşım 279
3.2.5.4. Haberleşme Faaliyetleri 285
3.2.6. Tarım Fonksiyonu 287
3.2.6.1. Erciş İlçesi Genelinde Tarımsal Faaliyetlerin Gelişimi 288
3.2.6.2. Erciş Kentinin Tarımsal Fonksiyonu 294
3.2.7. İyi Tanımlanamayan Faaliyetler 298
3.3. Erciş'te Kent İçi Arazi Kullanımı 302
3.3.1. Resmi ve İdari Alanlar 304
3.3.2. İş ve Ticaret Alanları 309
3.3.3. Sanayi Alanları 318
3.3.4. Konut Alanları 323
3.3.5. Tarım Alanları 332
3.3.6. Diğerleri 333
3.4. Kentsel Kademelenme ve Etki Alanı 335

IV. BÖLÜM
KENTSEL ALTYAPI VE PLANLAMA **342**
4.1. Kentsel Planlamanın Genel İlkeleri 342
4.2. Erciş'te Kentsel Altyapı ve Planlama 344
4.2.1. Kentsel Ulaşım 344
4.2.2. İçme Suyu 348
4.2.3. Elektrik 349
4.2.4. Kanalizasyon 349
4.2.5. Temizlik 350
4.2.6. Haberleşme 351
4.2.7. İmar Planları 351
SONUÇ VE ÖNERİLER **354**
KAYNAKÇA **363**
ÖZGEÇMİŞ **380**

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ERCİŞ'TE KENTSEL FONKSİYONLAR VE KENTSEL ARAZİ KULLANIMI

Mehmet Zeydin YILDIZ

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Halil KOCA

2002 - Sayfa: 380 + XVI

Jüri :Doç. Dr. Halil KOCA

.....

.....

Kentsel fonksiyonlar ve kent içi arazi kullanımı bakımından incelediğimiz Erciş kenti, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van Bölümünde yer alan 114 km² lik Erciş Ovası'nın güney kesiminde bulunmaktadır. Van Gölü'nün kuzey kıyısında kurulmuş bulunan Erciş kenti, Van Gölü Havzası'nın en büyük kentlerinden birisidir.

Erciş, fiziki koşulların sağladığı kolaylıklardan dolayı, çevre yerleşmeler içerisinde merkezi bir rolü bulunan ve bu yerleşmeler ile düzenli ulaşım olanaklarına sahip bulunan bir kenttir. Güneye, batıya, kuzeye ve kuzeydoğuya açılan ve günümüzde de aktif bir şekilde kullanılan tarihi yolların kavşağında bulunan Erciş kenti, ulaşımın sağladığı avantajlardan dolayı hızla gelişen ve çevresinden de önemli miktarda göç alan bir yerleşmedir.

Yıllık ortalama sıcaklığın 7.9 °C olduğu Erciş'te yıllık ortalama yağış miktarı 458 mm. dir. Kentin üzerinde bulunduğu ovanın en önemli akarsuyu Zilan Çayı'dır.

Erciş kentinin ilk kuruluş yerinin kentin kuzeyinde bulunan Urartulara ait dünyanın ilk ızgara planlı kentlerinden birisinin kurulmuş bulunduğu Zernakitepe olduğu tahmin edilmektedir. Erciş kenti, tahminen 12. yüzyılda güneybatıdaki kale yerleşmesine taşınmış; ancak, 1841 yılında göl sularının yükselmesinden kaynaklanan nedenlerle yer değiştirmiş ve idare merkezi şimdiki yerine aktarılmıştır.

1927 yılında 2813 nüfusa sahip bulunan Erciş kenti, bugün 70000'i aşan nüfusuyla oldukça hızlı bir şekilde gelişen yapısıyla bölgenin önemli cazibe merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Çevresindeki yerleşmeler için aynı zamanda önemli bir pazar merkezi olan Erciş kentinde, hizmet fonksiyonları büyük önem kazanmıştır. Bu bakımdan Erciş kenti, çevresindeki yerleşme birimlerinden özellikle Patnos, Muradiye ve Adilcevaz ilçelerini başta idarî ve ticarî ilişkiler olmak üzere birçok bakımından etkisine almış ve bu yerleşmeler ile bağlı kırsal alanları için "alt- bölgesel merkez" işlevi görmektedir.

ABSTRACT

Ph.D. THESIS

URBAN FUNCTIONS AND URBAN LAND USE IN ERCİŞ TOWN

Mehmet Zeydin YILDIZ

Supervisor: Assoc.Prof. Halil KOCA

2002- Page: 380 + XVI

Jury : Assoc. Prof. Halil KOCA

Jury : .....

Jury : .....

The town of Erciş, which has been the chief focus of our concern in terms of land use, is situated on the southern part of Erciş Plain which is within the borders of Van portion of East Anatolian Region. This plain has got a domain of 114 km². Erciş is one of the biggest towns in Lake Van Basin.

Due to the fascilities provided by the physical conditions in the town Erciş has become a settlement which plays a central role among the neighbouring settlements. It has got regular transportation fascilities. Since the town is situated on the junction of historical roads leading to the South, the West, the North as well as the Northeastern directions it benefitted from the advantages of transportation as much as possible and it came to a stage of rapid development as well as a safe haven for migrations.

The average annual temperature in the town is 7.9°C and the rainfall is 458 mm. The most prominent river of the plain, on which the town is situated, is Zilan River.

The first recorded place for settlement of the town is supposed to be Zernakitepe where one of the first cities of the grilled plan in the world had been situated by Urartians. The towns most probably transported to its southeastern fortress settlement in 12th century. But due to the increases in the levels of water in Lake Van, it was forced to change its place for settlement and was situated on its current terrain in 1841.

Having a populations of 2813 in 1927, the town has got a populations over 70000 and it has become one of the most prominent center of attraction in the region with an ever accelerating pace of development.

Service functions have gained importance in Erciş for it is a viable market for the neighbouring settlements like Patnos, Muradiye and Adilcevaz towns in terms of commercial affairs as well as being center for governmental affairs on a level of "sub-regional center" within the borders of the plain.

ÖNSÖZ

İnsanların yaşadıkları mekan üzerinde yaptıkları değişikliklerin en önemlisi, mekanı değiştirme ve dönüştürme yoluyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir. İnsanoğlunun tarihin başlangıcından günümüze kadar hiç tükenmeden devam eden doğa-mekan ile bu karşılıklı ilişkisinin en önemli sonucu da, kuşkusuz yerleşme faaliyetleridir. Mağara yerleşmelerinden gökdelenlere uzanan bu uzun süreçte, yerleşme faaliyetleri yolu ile mekan üzerinde meydana getirilen değişikliklerin en büyük yansımasını da kentsel yerleşmelerde görebiliriz.

İlkçağlardan günümüze kadar yeryüzünde sayısız kentler var olmuştur. Ulaşım- erişim olanakları bakımından en uygun konumlara kurulmaya çalışılan bu yerleşmeler, süreç içerisinde kimi uzun, kimi kısa süre varlığını sürdürmüş, bazen tümüyle ortadan kalkmış veya el değiştirmiştir. Ancak, yerleşme faaliyetlerinde hiçbir zaman bir kesinti meydana gelmemiş ve her seferinde başka insanların, toplulukların eliyle yeniden düzenlenmişlerdir. Özellikle fiziki koşullar bakımından uygun konumlarda bulunan kentler, varlıklarını daha uzun süre sürdürme olanağı bulmuşlardır. Bu bakımdan, insan ve yerleşme faaliyetleri ya da insan ve doğanın içerisinde bulunduğu döngü hep işlemiştir. Braudel'in ifadeleriyle belirtecek olursak, « *Kentler motorlardır ve dönerler, hareketlenirler, nefesleri kesilir ve yeniden ileri doğru harekete geçerler*».

"Erciş'te Kentsel Fonksiyonlar ve Kentsel Arazi Kullanımı" konulu bu doktora tezi araştırmasında da, geçmişte bölgenin önemli yönetim ve ticaret merkezlerinden olan Erciş kentinin kuruluş ve gelişmesinde rol oynayan etmenleri irdelemek, kentin fonksiyonel yapısını ve bu bakımdan etki bölgesini ortaya koymak ve kentsel mekanın kullanım düzenini ve bu bağlamda kentin temel altyapı ve planlama sorunlarını tartışmak ve bu sorunlara coğrafi bir bakış açısıyla bir takım çözüm önerileri getirmek istiyoruz.

Çalışmamın bu aşamaya gelmesinde büyük ilgi ve desteklerini gördüğüm hocam Prof. Dr. Hayati DOĞANAY'a, tezimi büyük bir titizlikle inceleyen ve önerilerinden oldukça yararlandığım tez danışmanım Doç. Dr. Halil KOCA'ya ve Doç. Dr. İbrahim GÜNER'e şükranlarımı sunarım. Saha çalışmaları esnasında adım adım bana eşlik eden ve tezin bu hale gelmesinde en büyük katkısı olan Erciş Belediyesi İşletme Müdürü sayın M. Nuri ÇİFTÇİ'ye çok şey borçluyum. Gerek birtakım verilerin değerlendirilmesinde ve gerekse bazı çizimlerde olağanüstü çaba gösteren başta İrfan BAYTAR ve Mehmet ÖZKAN olmak üzere burada adlarını sayamayacağım katkısı bulunan herkese teşekkür etmeyi borç bilirim.

Mehmet Zeydin YILDIZ

Ocak 2002, ERZURUM

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa No
Şekil 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası	3
Şekil 1.1. Van Gölü Havzasının Kuşbakışı Görünüşü	15
Şekil 1.2. Araştırma Alanı ve Yakın çevresinin Topografya Haritası	16
Şekil 1.3. Araştırma Alanı ve Yakın Çevresinin Morfoloji Haritası	17
Şekil 1.4. Araştırma Alanı ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası	20
Şekil 1.5. Erciş'te Sıcaklığın Yıl İçerisindeki Gidişi	31
Şekil 1.6. Erciş'te Donlu Günlerin Mevsimlere Dağılımı	33
Şekil 1.7. Erciş'in Rüzgar Gülü Diyagramı	35
Şekil 1.8. Erciş'te Yağışların Yıl İçerisindeki Dağılımı	39
Şekil 1.9. Erciş'te Yağışların Mevsimlere Dağılımı	39
Şekil 1.10. Erciş'te Kar Yağışlı ve Karla Örtülü Günlerin Yıllık Gidişi	41
Şekil 1.11. Erciş'in Su Bilançosu Diyagramı	43
Şekil 1.12. Tatvan İstasyonunda Seviye Değişimleri (1944- 1996)	55
Şekil 1.13. Van- İskele İstasyonunda Seviye Değişimleri (1969- 1996)	56
Şekil 1.14. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişimleri (1995)	57
Şekil 1.15. Van'da Yağış ve Ortalama Göl Seviyelerinin Karşılaştırılması (1969- 95)	59
Şekil 1.16. Van Gölü'ne Dökülen Başlıca Akarsular	61
Şekil 2.1. Zernakitepe'deki Izgara Planlı Urartu Kentinin Genel Planı	78
Şekil 2.2. Zernakitepe'deki Konutların Yer aldığı Blokların Planı	78
Şekil 2.3. Matrakçı Nasuh'un Erciş Kalesi Minyatürü	84
Şekil 2.4. 1327 (1911) Tarihli Topografya Haritasında Aganis (Erciş) ve Çevresinin Görünüşü	98
Şekil 2.5. Erciş Kentinin Yatay Gelişimi	106
Şekil 2.6. Erciş Kentinde Mahallelerin Bölünüş Haritası	108
Şekil 2.7. 1881/82-1893 Nüfus Sayımında Van ve Kazalarının Nüfusu	118
Şekil 2.8. Cuinet'e Göre Van Sancağının Kaza Merkezi Nüfusları (1892)	120
Şekil 2.9. 1899'da Van ve Kazalarının Nüfus Durumu	121
Şekil 2.10. Erciş Kentinin Nüfus Gelişimi (1927- 2000)	125
Şekil 2.11. Erciş Kentinde Sayım Dönemlerine Göre Yıllık Nüfus Artış Hızındaki Değişmeler (1927- 2000)	127
Şekil 2.12. Erciş kentinin Sayım Dönemlerindeki Nüfus Artış Miktarı	128
Şekil 2.13. Erciş Kentinde Kırsal Ve Kentsel Nüfusun Oransal Gelişim (1927- 90)	133

Şekil 2.14. Erciş Kentinde İlçe Dışı Yabancı Kayıtlı Nüfusun Mahallere Dağılımı 136
Şekil 2.15. Erciş'te İlçe Dışı Yabancı Kayıtlı Nüfusun Geliş Yerlerine Göre Dağılımı 137
Şekil 2.16. Erciş Kentine Göç Eden Nüfusun Mahallelere Dağılımı 139
Şekil 2.17. Erciş Kentine Göç Eden Nüfusun Geliş Yerine Göre Dağılımları 140
Şekil 2.18. Erciş'te Aile Büyüklükleri (1990) 144
Şekil 2.19. Erciş'te Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (1995- 2000) 146
Şekil 2.20. Erciş Kentinde Nüfusun Cinsiyet Yapısının Yıllara Göre Dağılımı(1927- 90) 148
Şekil 2.21. Erciş İlçesi Nüfus Piramidi (1927) 149
Şekil 2.22. Erciş Kentinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (1990) 150
Şekil 2.23. Erciş Kentinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2001) 150
Şekil 2.24. Erciş Kentinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (1990) 152
Şekil 2.25. Erciş Kentinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2001) 153
Şekil 2.26. Erciş Kentinde Okuma- Yazma Bilenlerin Yıllara Dağılımı 156
Şekil 2.27. Erciş Kentinde Mahallelere Göre Eğitim Durumu (2000) 158
Şekil 2.28. Erciş'te Okuryazar Nüfusun Mahallelere Dağılımı (2000) 158
Şekil 2.29. Erciş İlçesinde Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (1927) 161
Şekil 2.30. Erciş Kentinde Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (1990) 163
Şekil 2.31. Erciş Kentinde Faal Nüfusun Yıllara Göre Durumu 164
Şekil 2.32. Erciş Kentinde Mahallelerin Alansal Dağılımı 167
Şekil 2.33. Erciş kentinde Nüfus Yoğunluklarının Mahallelere Dağılımı 168
Şekil 2.34. Erciş Kentinde Nüfusun Mahallelere Dağılımı 172
Şekil 2.35. Erciş Kentinde Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı 173
Şekil 3.1. Erciş kentinde Çalışan Nüfusun Dağılımı (2000) 186
Şekil 3.2. Erciş Kentinde Çalışanların Sektörlere Dağılımı (1990, 2000) 187
Şekil 3.3. 16. ve 17. Yüzyıllarda Van Eyaleti 192
Şekil 3.4. 1909 Tarihinde Van Vilayetinin İdari Haritası 196
Şekil 3.5. 1925 Tarihinde Van Vilayetinin İdari Yapısı 197
Şekil 3.6. Van İlinin Bugünkü İdari Bölünüşü 198
Şekil 3.7. Erciş Kentinde Sosyo- Kültürel Faaliyetlerde Çalışanların Dağılışı 205
Şekil 3.8.Erciş kentindeki İlk ve Orta Dereceli Okullarda Okuyan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı 209
Şekil 3.9. Erciş Kentinde Ticaret Faaliyetlerinde Çalışan Nüfusun Dağılımı 222
Şekil 3.10. Erciş Kentindeki Ticarî İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı 223

Şekil 3.11. Erciş Kentinde Sanayi İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı 240
Şekil 3.12. Erciş Kentinde Sanayi Sektöründe İşgücünün Dağılımı 240
Şekil 3.13. Erciş Kentindeki Sanayi İşyerlerinin İşgücü Miktarları 241
Şekil 3.14. Erciş Şeker Fabrikasının Ekim Sahasında Ekim- Üretim İlişkilerinin Gelişimi (1988- 2001) 249
Şekil 3.15. Erciş Şeker Fabrikasının Ekim Alanında Üretim yapan Köy ve Çiftçi Sayısının Yıllara Dağılımı (1988- 2001) 250
Şekil 3.16. Erciş Şeker Fabrikasında Şeker Üretimi (1995- 2000) 252
Şekil 3.17. Erciş Şeker Fabrikası'nın Yerleşim Planı 253
Şekil 3.18. Van Gölü Çevresi Karayollarının Günlük Trafik akımları 274
Şekil 3.19. Van Gölü ve Çevresindeki Karayolları ve Günlük Trafik Akımları 275
Şekil 3.20. Erciş 'te Kent İçindeki Minibüs Taşımacılığının Güzergahları 286
Şekil 3.21. Erciş Kentinde Ulaşım Fonksiyonunda Faaliyet Gösterenlerin Dağılımı 287
Şekil 3.22. Erciş İlçesinde Tarımsal Arazinin Kullanımı (2000) 293
Şekil 3.23. Erciş Kentinde Tarımsal Faaliyetlerle Uğraşan Nüfusun Dağılımı 295
Şekil 3.24. Erciş Kentinde İnşaat Sayılarının Mahallelere Dağılımı 301
Şekil 3.25. Erciş'te Kentsel Arazi Kullanımı 304
Şekil 3.26. Erciş'te Kent İçi Arazi Kullanımı Haritası 305
Şekil 3.27. Erciş Kentinde Resmî Kurumların Arazi Kullanımı 306
Şekil 3.28. Erciş'te İş ve Ticaret Alanındaki Caddelerin Ticari Faaliyetler Açısından Dağılımı 314
Şekil 3.29. Küçük Sanayi Sitesi Yerleşim Planı 322
Şekil 3.30. Erciş Kentinde Konut Yoğunluğunun Dağılışı (2000) 325
Şekil 3.31. Erciş Kentinde Konut Sayısının Mahallelere Dağılımı (2000) 326
Şekil 3.32. Erciş Kentinde İşyeri ve İkametgahların Mahallelere Göre Dağılımı (2000) 327
Şekil 3.33. Erciş Kentinde Konutların Kullanılış Amaçlarına Göre Dağılımı 331
Şekil 3.34. Erciş Kentinin Genel Hatlarıyla Etki Alanı 340

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 1.1. Erciş ve Yakın Çevresini Etkileyen Önemli Depremler 24
Tablo 1.2. 1976 Çaldıran Depreminde Van ve İlçelerinde Hasar durumu 25
Tablo 1.3. 1976 Çaldıran Depreminde Erciş Kent Merkezindeki Hasar Durumu 26
Tablo 1.4. Erciş'te Uzun Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri (1965- 1990) 29
Tablo 1.5. Seçili İstasyonlarda Bazı Meteorolojik Elemanların yıl İçerisindeki Gidişi 30
Tablo 1.6. Erciş'te Donlu Gün Sayılarının Yıl İçerisindeki Dağılışı 31
Tablo 1.7. Erciş'te Basınç ve Rüzgarlar İle İlgili Bazı meteorolojik Elemanlar 33
Tablo 1.8. Erciş'te Rüzgar Esme Sayılarının Dağılımı 34
Tablo 1.9. Erciş'te Rüzgar Esme Sayılarının Mevsimsel Dağılımı 36
Tablo 1.10. Erciş'te Yağışla İlgili Meteorolojik Elemanların Yıl içerisindeki Dağılımı (1965-2000) 37
Tablo 1.11. Erciş'te Yağışların Mevsimlere Dağılışı 38
Tablo 1.12. Erciş'te Bazı Meteorolojik Günlerin Yıl İçerisindeki Gidişi 40
Tablo 1.13. Erciş'in De Martonne Formülüne Göre Aylık Kuraklık İndisleri 42
Tablo 1.14. Erciş'in Su Bilançosu 42
Tablo 1.15. Zilan Çayı ve Deliçay'ın Aylık Ortalama Akım Değerleri (m^3/sn) 47
Tablo 1.16. Van Gölü Seviye Değişimlerine Ait Gözlemler 54
Tablo 1.17. 1950- 2000 Devresinde Van Gölü'nde Seviye Değişimleri 55
Tablo 1.18. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişiklikleri (İskele- 1995 Su Yılı) 56
Tablo 1.19. Van İstasyonunda Uzun Yıllık Yağış Miktarları ve Seviye58Değişimlerinin Karşılaştırılması 58
Tablo 1.20.Van Gölü Havzasındaki Başlıca Akarsular ve60Taşıdıkları Su Miktarı 60
Tablo 1.21. 1994- 95 Su Seviyesi Yükselmesinde Konutların Hasar Durumları 63
Tablo 1.22. Göl Seviyesinde Etkilenen Karayolları 65
Tablo 1.23. Göl Yükselmesinden Dolayı Tarım Alanlarında Oluşan Hasar 65
Tablo 2.1. Erciş'te Cumhuriyet Öncesine Ait Yapıların Listesi 100
Tablo 2.2. Erciş Kentinde Mahallelerin Bölünüşü ve Alanları 107
Tablo 2.3. Erciş Kentinde Değişik Yıllara Ait Hane Sayıları 109
Tablo 2.4. Erciş Kentinde Tek ve Çok Katlı Yapıların dağılımı (2000) 113
Tablo 2.5. 1871 ve 1876 Tarihlerinde Erciş'in Nüfusu 117
Tablo 2.6. 1881/82-1893 Nüfus Sayımına Göre Van Vilayetinin Nüfusu 118

Tablo 2.7. Vital Cuinet'e Göre 1892'de Van Sancağına Bağlı Kazaların Merkez Nüfusları 119
Tablo 2.8. 1899'da Van Vilayeti ve Kazalarının Nüfusu 120
Tablo 2.9. Cumhuriyet Döneminde Erciş'in Nüfus Gelişimi (1927- 2000) 122
Tablo 2.10. Erciş Kentinde Yıllık Nüfus Artış Hızı (1927- 2000) 126
Tablo 2.11. Türkiye ve Erciş Kent Nüfusunun Yıllık Artışı (1927- 1990) 127
Tablo 2.12. Erciş'te Kentsel ve Kırsal Nüfusun Oransal Gelişimi (1927- 90) 133
Tablo 2.13. Erciş Kentinde İlçe Dışı Yabancı Kayıtlı Nüfusun Mahallelere Dağılımı (1999) 136
Tablo 2.14. Erciş Kentine Yönelik Göçlerin Dağılımı (2000) 138
Tablo 2.15. Erciş'te Aile Büyüklükleri 143
Tablo 2.16. Erciş Kent Merkezinde Aile Büyüklükleri (1990) 143
Tablo 2.17. Erciş'te Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (1995- 2000) 145
Tablo 2.18. Erciş Kentinde Nüfusun Cinsiyet Yapısının Yıllara Göre Dağılımı (1927-1990) 147
Tablo 2.19. Erciş Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1927) 149
Tablo 2.20. Erciş kentinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1990 ve 2001) 149
Tablo 2.21. Erciş kentinde Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1990 ve 2001) 151
Tablo 2.22. Erciş Kentinde Okuma Yazma Bilenlerin Yıllara Dağılımı 155
Tablo 2.23. Erciş Kentinde Mahallelere Göre Eğitim Durumu (2000) 157
Tablo 2.24. 1927 Yılında Erciş İlçesi Nüfusunun Ekonomik Faaliyet Kolların Dağılımı 160
Tablo 2.25. Erciş Kentinde Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (1980 ve 1985) 162
Tablo 2.26. Erciş Kentinde Nüfusun İşkollarına Dağılımı (1990) 162
Tablo 2.27. Erciş Kentinde Faal Nüfusun Yıllara Dağılımı 164
Tablo 2.28. Erciş Kentinde Mahallelerin Alanları ve Nüfus Yoğunlukları (2000) 167
Tablo 2.29. Erciş Kentinin Kırsal Kökenli Mahallelerinin 1955 Öncesi Nüfusu 169
Tablo 3.1. Erciş Kentinde Çalışan Nüfusun İşkollarına Dağılımı (2000) 186
Tablo 3.2. Erciş Kentinde Çalışan Kesimin Sektörlere Dağılımı (1990 ve 2000) 187
Tablo 3.3. Değişik Tarihlerde Erciş İlçesinin İdari Yapısındaki Gelişmeler 197
Tablo 3.4. Erciş'te Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Sayıları (2001) 199
Tablo 3.5. Erciş Kentinde Sosyo- Kültürel Fonksiyonlarda Çalışanların Dağılımı 205
Tablo 3.6. Erciş Kentindeki İlk ve Orta Dereceli Okulların Dağılımı 206

Tablo 3.7. Erciş Kentindeki İlk ve Orta dereceli Okullardaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı 209

Tablo 3.8. Erciş kentindeki Sağlık Birimleri ve Personel Durumu (2001) 212

Tablo 3.9. Erciş devlet Hastahanesi'ne Müracaat Edenlerin Polikliniklere Göre Dağılımı (2000) 214

Tablo 3.10. Erciş kentinde Ticaret Sektöründe Çalışan Nüfusun Dağılımı 222

Tablo 3.11. Erciş Ticaret ve Sanayi Odası'na Kayıtlı Üyelerin Dağılımı (2000) 224

Tablo 3.12. Erciş Kentinde Perakende Ticaret İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2000) 227

Tablo 3.13. Erciş Kentindeki Hizmet İşyerleri ve Çalışan Sayısının Dağılımı (2000) 229

Tablo 3.14. Erciş Kentindeki Toptan Ticaret İşyerleri ve Çalışanların Dağılımı (2000) 231

Tablo 3.15. Erciş Kentindeki Sanayi İşyerlerinin Genel Dağılımı (2000) 240

Tablo 3.16. Erciş Kentindeki Sanayi İşyerlerinin İşgücü Sayıları (2000) 241

Tablo 3.17. Erciş Kentindeki Büyük ve Orta Ölçekli Sanayi İşyerleri ve İşgücü Durumu (2000) 242

Tablo 3.18. Erciş Şeker Fabrikasının ekim Bölgesinde Yıllara Göre Ekim Alanları, Çiftçi Sayısı, Şekerpancarı Üretimi ve Verimin Dağılımı (1988- 2000) 249

Tablo 3.19. Erciş Şeker Fabrikasında Kampanya Dönemleri ve İşlenen Şekerpancarı Miktarları (1994- 2000) 250

Tablo 3.20. Erciş Şeker Fabrikasında Şeker Üretimi (1995-2000) 251

Tablo 3.21. Erciş Kentindeki Küçük Sanayi İşyerleri ve Çalışan Sayılarının Dağılımı (2000) 254

Tablo 3.22. Erciş Kentinde Ağaç İşleri Sanayisine Ait İşyerlerinin Dağılımı (2000) 255

Tablo 3.23. Erciş Kentinde Metal İşleri Sanayiine Ait İşyerlerinin Dağılımı (2000) 257

Tablo 3.24. Erciş Kentindeki Tamir ve Bakım Atölyelerin Dağılımı (2000) 257

Tablo 3.25. Erciş Kentindeki Diğer Sanayi İşyerleri ve İşgücü Durumları (2000) 259

Tablo 3.26. Erciş Belediye Mezbahanesinde Aylık Kesim Miktarları (2000) 260

Tablo 3.27. 1927- 28 Yılında Van ve Çevresi Yolları 270

Tablo 3.28. Van Gölü İşletmesi'nin Haftalık Seferleri (1939) 271

Tablo 3.29. Van Gölü Çevresindeki Yolların Ortalama Günlük Trafik Akımı (2000) 273

Tablo 3.30. Erciş Kentindeki Seyahat Firmaları ve Günlük Gidiş Yerleri 277

Tablo 3.31. Erciş Kentinden Günlük Otobüs Seferi Yapılan İl Sayıları 277

Tablo.3.32. Karşılıklı Olarak Yapılan Dolmuş Seferleri 278

Tablo 3.33. Erciş İlçesi Trafik Tescil Amirliği'nde Kayıtlı Motorlu Araçların Sayısı (2001) 281

Tablo 3.34.Vergi Dairesi Kayıtlarına Göre Erciş'teki Ticari Ulaştırma Faaliyetleri (2001) 281
Tablo 3.35. Erciş Kentindeki Kent İçi Minibüs Hatları ve Güzergahları 284
Tablo 3.36. Erciş Kentinde Ulaşım Fonksiyonunda Çalışanların Oranı (2001) 287
Tablo 3.37. 1913 yılında Erciş ve Van Vilayetinde Tarımsal Ekiliş ve Bazı Ürünler 289
Tablo 3.38. 1913 yılında Erciş ve Van Vilayetinde Hayvan Sayıları 290
Tablo 3.39. Erciş İlçesinde Arazi Kullanılışı (1965) 291
Tablo 3.40. Erciş İlçesinde Bazı Tarım Ürünlerinin Ekiliş Alanları ve Üretim Miktarları (1965 – 2000) 291
Tablo 3.41. Erciş İlçesi'nde Tarımsal Arazinin Kullanılışı (2000) 292
Tablo 3.42. Erciş İlçesi'nde Hayvan Sayıları (1965 – 2000) 293
Tablo 3.43. Erciş İlçesindeki Tarımsal Alet ve Ekipmanlar (2000) 294
Tablo 3.44. Erciş Kentinde Tarımsal Faaliyetle Uğraşan Nüfusun Dağılımı 294
Tablo 3.45. Erciş Kentinde Tarımsal Arazinin Kullanılışı (2000) 295
Tablo 3.46. Erciş Kentindeki Hayvan Sayısının Mahallelere Dağılışı 297
Tablo 3.47. Erciş Kentinde İnşaat faaliyetlerinin Mahallelere Dağılımı 301
Tablo 3.48. Erciş kentinde Belediye Sınırları İçerisindeki Alanda Arazi Kullanımı 303
Tablo 3.49. Erciş Kenti Resmi Kurumların Arazi Kullanımı 304
Tablo 3.50. Erciş Kentindeki Ticari Faaliyetlerin Caddelere Göre Dağılımı 313
Tablo 3.51. Erciş Kentinde Mahallelere Göre İkametgah Yoğunluğu 324
Tablo 3.52. Erciş Kentinde İşyerleri ve İkametgahların Alansal Dağılışı (2000) 327
Tablo 3.53. Erciş Kentinde Konutların Kullanılış Amacına Göre Dağılımı (2000) 331
Tablo 3.54. Erciş Kentinin Bölgesel Kademelenme İçerisindeki Konumunun Çeşitli Hizmetlere Göre Dağılımı 337
Tablo 3.55. Erciş Kentindeki Bazı Okullarda Okuyan Öğrencilerin Geliş Yerlerine Göre Dağılımı 339

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Sayfa No

Foto 1. Erciş Kentinin Batıdan Süphan Dağı'na Doğru Genel Bir Görünüşü 2

Foto 2. Kentin Kuzeyindeki Zernakitepe'den bir Görünüş 18

Foto 3. 1976 Çaldıran Depreminde Camii Kebir Mahallesi'nde Yıkılan Bir Ev 25

Foto 4. Zilan Çayı 46

Foto 5. Çınarlı Caddesi'ndeki Sulama Kanalından Bir Görünüş 47

Foto 6. 1994 Yılındaki Göl Seviyesinin Yükselmesinin Çelebibağı Beldesindeki Etkileri 64

Foto 7. Erciş Kentinin Kuzeyindeki Urartu Kenti Zernakitepe'deki Yerleşme Kalıntılarından Bir Görünüş 77

Foto 8. 1841 Yılında Boşaltılan Erciş Kalesi'nden 1994 Yılında Bir Görünüş 82

Foto 9. Çelebibağı Tarihi Mezarlığı (Uluçam 2000'den) 83

Foto 10. Erciş'teki Karakoyunlulardan Kalma Kadem Paşa Hatun Kümbeti 83

Foto 11. LYNCH' e Göre 1898 Yılında Erciş Kazasının İdare Merkezi Olan Aganis Kasabası 99

Foto 12. Zübeyde Hanım Caddesi'ndeki Mevlüt Koç'a Ait 90 Yıllık Ev 101

Foto 13. Vanyolu Caddesi'nde Ali Nazlı' ya Ait Yaklaşık 70 Yıllık Ev 102

Foto 14. Erciş Kentinin 1955 Yılında Havadan Görünüşü (1/35000) 103

Foto 15. 1967 Yılında Erciş: Bugünkü Cami Meydanı ve Çevresi 104

Foto 16. Son Yıllarda Yoğun Yerleşime Sahne Olan Zernakitepe Eteklerinden Bir Görünüş 104

Foto 17. Erciş Kentinin 1988 Yılında Havadan Görünüşü (1/35000) 105

Foto 18. Erciş Kentindeki Çok Katlı Yapılara Bir Örnek: Tekevler Caddesi Başı 114

Foto 19. Erciş Kentindeki Çok Katlı Yapılara Bir Örnek: Vanyolu Caddesi 114

Foto 20. Bölgenin En Eski Belediyelerinden Olan Erciş Belediyesi'nden Bir Görünüm 201

Foto 21. Erciş Lisesi'nden Bir Görüntü 207

Foto 22. Kentin En Eski Okulu Olan Atatürk İlköğretim Okulu'ndan Bir Görünüm 208

Foto 23. Van Yolu Üzerindeki Endüstri Meslek Lisesi'nden Bir Görünüm 209

Foto 24. Kentin en Büyük Camisi Olan Kara Yusuf Paşa Camii 211

Foto 25. 75 Yataklı Erciş Devlet Hastahanesinden Bir Görünüş 213

Foto 26. Vanyolu Caddesi'nde Bulunan Doktor Muayenehanelerinden Bir Görünüş 215

Foto 27. Buğday Pazarı'ndan Bir Görünüm 232

Foto 28. Erciş Kentinin Canlı Alışveriş Mekanlarından Hayvan Pazarından Bir Görünüm 234

Foto 29. Hayvan Pazarı Yanında Bulunan Saman Pazarı'ndan Bir Görünüm 235
Foto 30. Rus Pazarı'ndan Bir Görünüm 235
Foto 31. Cami Meydanı'nın Karşısında Bulunan Açık Sebze Pazarı 236
Foto 32. Erciş'teki Küp Şeker İmalathanelerinden Bir Görünüm 243
Foto 33. Kaya Beton Boru Fabrikası 245
Foto 34. Yıldırım Emaye Sanayi Tesislerinden Bir Görünüm 245
Foto 35. Erciş Belediyesi'ne Ait Asfalt Tesislerinden Çalıştığı Sıralarda Bir Görünüm 246
Foto 36. Erciş Şeker Fabrikası 247
Foto 37. Erciş şeker Fabrikası'nın üretim Alanından Bir Görünüm 251
Foto 38. Çınarlı Caddesi'ndeki Marangozlar Sitesinden Bir Görünüm 256
Foto 39. Erciş Kentindeki Oto Tamir Atölyelerinden Bir Görünüş 258
Foto 40. Yakında Modern Binasına kavuşacak Olan Mezbahaneden Bir Görünüm 260
Foto 41. Erciş'in En Önemli Kentler Arası Ulaşım Hattı: Ağrı- Van Karayolu 276
Foto 42. Erciş Şehirlerarası Otogarı 276
Foto 43. Cumhuriyet ve Zeylan Caddeleri 283
Foto 44. Vanyolu Caddesi 283
Foto 45. Erciş Kentindeki Tarımsal Alanlara Bir Örnek 296
Foto 46. Erciş kentindeki İnşaat faaliyetlerine Bir Örnek: Çınarlı Mahallesi 300
Foto 47. İş ve Ticaret Alanlarındaki İnşaat Faaliyetlerine Bir Örnek 302
Foto 48. Hükümet Konağı 307
Foto 49. Van Yolu Üzerinde Bulunan Stadyumdan Bir Görünüm 308
Foto 50. Erciş Kentinin İş ve Ticaret Alanlarından Genel Bir Görünüş 311
Foto 51. Kentin İş ve Ticaret Alanlarının Çekirdeklerinden Birini Oluşturan Emniyet Caddesi 312
Foto 52. Kentin En Eski Caddelerinden Atatürk Caddesi 313
Foto 53. Kırsal Kesimden Gelenlerin Yoğun Alışveriş Mekanlarından Tugay Caddesi 315
Foto 54. Zübeyde hanım Caddesi Kasaplar Sokaktaki Kasaplardan Bir Görünüm 315
Foto 55. Peynirciler Pazarı 317
Foto 56. Cami Pasajından Bir Görünüş 317
Foto 57. Oto Tamir ve Bakım Atölyelerinin Yer Aldığı Eski Otogar 319
Foto 58. yakında Faaliyete Girecek Olan Küçük Sanayi Sitesinden Bir Görünüm 321
Foto 59. Cumhuriyet Caddesi'nde Yeni Bir Yapı 329
Foto 60. Konut Dokusu Örneği: Çınarlı Mahallesi 330

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Foto 61. Konut Dokusu Örneği: Salihiye Mahallesi 330
Foto 62. Kışla Mahallesi'nde Katlı Bir Yapı Örneği 331
Foto 63. Kentin En Büyük Dinlence Alanlarından Biri Olan Atatürk Parkından Bir Görüntü 334
Foto 64. Erciş En Büyük Mezarlıklarından Olan Beyazıt Mezarlığından Bir Görüntü 334
Foto 65. Emrah, Atatürk, Emniyet ve Vanyolu Caddelerinin Düğümlendiği Cami Meydanından Bir Görünüş 346
Foto 66. Vanyolu Caddesi'nden Bir Görünüş 346
Foto 67. Kışla Caddesi'nden Bir Görünüm 347
Foto 68. Yapım çalışmaları Devam Eden Sahil Yolundaki Turistik Otel İnşaatı 347
Foto 69. Özdemir Hanoğlu Caddesi 348
Foto 70. Erciş Kenti Atıksu Arıtma Tesislerinden Bir Görünüm 350

GİRİŞ

1. Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

Kentsel fonksiyonlar ve kent içi arazi kullanımı bakımından incelediğimiz Erciş kenti, Doğu Anadolu Bölgesinin Van Bölümü dahilinde yer alan ve Van Gölü'nün kuzeyinde bulunan Erciş Ovası üzerinde kurulmuştur. Yaklaşık olarak, 114 km² yüzölçümüne sahip olan Erciş Ovası, Van Gölü Havzasının en verimli ovalarından birini teşkil etmektedir.

Erciş Ovası, batıda Pani Yaylası (1000 m.), Şikeftigan Dağı (2000m.), Meydan Dağı (2750 m.), Dirik Yaylası (2500 m.) ve Golla Yaylası (3100 m.); kuzeyde Aladağ (3510 m.); kuzeydoğuda Hüdavendigar Dağı (3539 m.); doğuda Avgors Dağı (2900 m.), Aksorik Dağı (2814 m.) ve Deliçay Vadisi ve güneyde ise Van Gölü ile sınırlanmıştır. Ortalama olarak1234 km² lik su toplama havzasına sahip olan Erciş Ovası, volkanik kökenli bir takım tepelerle çevrili bir neojen arazisidir. Bu tepelerin en önemlileri, Karakol T. (1885 m.), Tavşan T. (1838 m.), Cancakpur T. (1877 m.), Kenge T. (1880 m.), Mağara T. (1922 m.) ve Zernakitepe gibi yükseltilerdir. Erciş Ovası'nın en önemli akarsuyu havzanın kuzeybatısındaki Aladağlar'dan 2900 m. den doğan ve Van Gölü'ne dökülen Zilan Deresi'dir (Şekil1).

2115 km² lik bir yönetim alanına sahip olan Erciş, aynı zamanda Van İli'nin de en büyük ilçesi durumundadır. Doğuda Van'ın Muradiye, kuzeyde Ağrı'nın Diyadin, kuzeybatıda Hamur, batıda Patnos ve güneybatıda Bitlis'in Adilcevaz ilçeleri ile sınırı bulunan Erciş İlçesi'nin güneyini ise, Van Gölü oluşturmaktadır.

Erciş Kenti, kuzeyden, kuzeybatıdan, kuzeydoğudan, doğudan ve batıdan ovaya açılan doğal oluklar ya da vadiler üzerine yerleşmiş yolların bir düğüm noktası olması nedeniyle, tarihin ilk devirlerinden beri yerleşme faaliyetlerine sahne olmuştur. Tarih boyunca Erciş Kenti, çok önemli bir geçiş noktası olma niteliğinden dolayı, bir çok uygarlığın ya da devletin önemli yerleşme merkezlerinden biri olmuştur. Bölgenin en eski kaza merkezlerinden biri olan Erciş, zaman zaman başkentlik görevi de üstlenerek tarihi devirler içerisinde idari bir merkez fonksiyonu üstlenmiş ve burada aynı zamanda bölgenin de Cumhuriyet öncesine uzanan en eski belediyelerinden biri kurulmuştur. Bu bakımdan bölgenin sayılı yerleşmelerinden biri olan Erciş, gezginler tarafından hep övünç kaynağı olmuştur.

Foto 1. Erciş Kentinin Batıdan Süphan Dağı'na Doğru Genel Bir Görünüşü

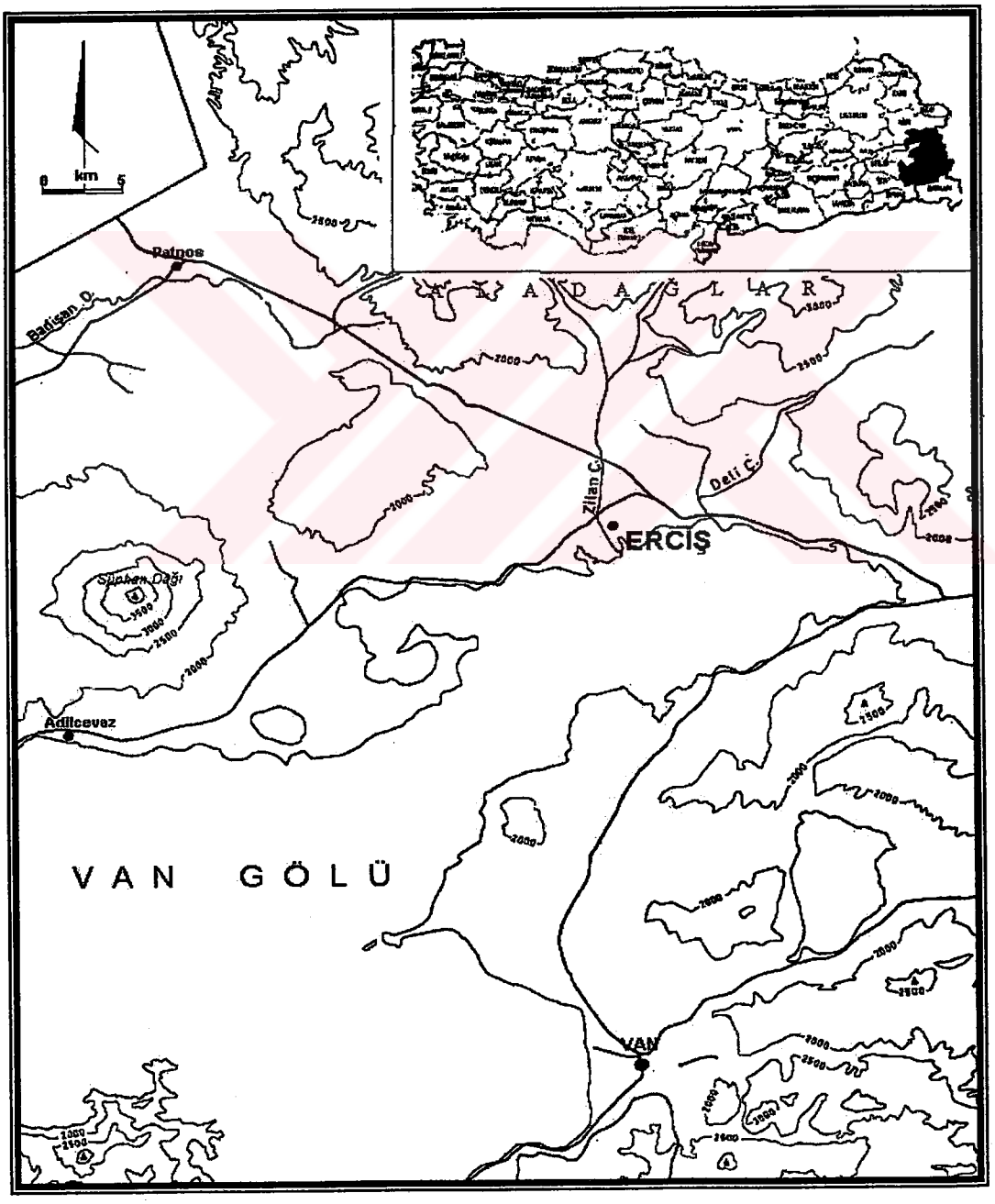
Erciş, fiziki koşulların sağladığı kolaylıklardan dolayı, çevre yerleşmeler içerisinde merkezi bir rolü bulunan ve bu yerleşmeler ile düzenli ulaşım olanaklarına sahip bulunan bir kenttir. Güneye, batıya, kuzeye ve kuzeydoğuya açılan ve günümüzde de aktif bir şekilde kullanılan tarihi yolların kavşağında bulunan Erciş kenti, ulaşımın sağladığı avantajlardan dolayı hızla gelişen ve çevresinden de önemli miktarda göç alan bir yerleşmedir. Ülkenin her tarafı ile düzenli karayolu ağına sahip bulunan Erciş kentinde, proje aşamasında olan demiryolu faaliyete geçtiğinde başta ticari olmak üzere fonksiyonel açıdan büyük ilerlemeler kaydedilecektir.

Çevresindeki yerleşmeler için aynı zamanda önemli bir pazar merkezi olan Erciş kentinde, hizmet fonksiyonları büyük önem kazanmıştır. Bu bakımdan Erciş kenti, çevresindeki yerleşme birimlerinden özellikle Patnos, Muradiye ve Adilcevaz ilçelerini başta idari ve ticari ilişkiler olmak üzere birçok bakımdan etkisine almıştır ve bu yerleşmeler ile bağlı kırsal alanları için "alt- bölgesel merkez" işlevi görmektedir.

Belediye sınırları içerisindeki alanının 2983.12 hektar olduğu Erciş kenti, kentsel sınırlar içerisinde tarımsal faaliyetlerin de yürütüldüğü ve tarımsal fonksiyonların yakın zamanlara kadar da egemen olduğu bir yerleşme idi. Ancak,

özellikle son 20-25 yıl içerisinde bu yapı büyük değişime uğramış ve kentte hizmet fonksiyonu egemen olmaya başlamıştır. Belediye sınırları içerisindeki alanın yaklaşık % 40'nın tarımsal faaliyetlere ayrıldığı ve bahçeli ev tipinin yaygın bulunduğu Erciş kenti, yeşil dokunun egemen olduğu bir kenttir.

70000'i aşan nüfusuyla Van Gölü Havzası'nın en büyük üç kentinden biri olan Erciş, kentsel fonksiyonlar, kentsel görünüm ve altyapı açısından önemli gelişmeler kaydeden bir kenttir.

Şekil 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

2. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Çağımızın en önemli iki belirgin özelliği sanayileşme ve kentleşmedir. Son yüzyılda dünya genelinde eşi görülmemiş şekilde bir kentleşme hareketi başlamış ve bunun sonucunda yeni yeni kentler ortaya çıkmış, varolan kentler de oldukça hızlı bir şekilde nüfuslanarak yer yer bu yerleşmelerin birleşmeleri sonucu metropoliten kuşaklar meydana gelmiş ve kırsal alanlar deyim yerindeyse boşalmaya uğramıştır. Hızlı kentleşme olarak tanımlanabilecek bu durumdan Türkiye'de doğal olarak etkilenmiştir. Özellikle son 50 yıl içerisinde ivme kazanan kentleşme hareketi ve kentlerin mantar gibi büyümesi ve çoğalması ile, yerleşmelerin fonksiyonel yapısı temelden değişirken; bu hareket, başta ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere birtakım sosyal problemleri; gürültü, hava kirliliği sanayi atıkları başta olmak üzere önemli çevresel sorunları ve bu arada kent yerleşmelerinin can damarı sayılabilecek altyapı problemlerini de beraberinde getirmiştir.

Kentleşme, bu özelliklerinden dolayı bir çok bilim dalının ve bu arada kent coğrafyasının da en temel araştırma konularından birisidir. Sosyoloji, kent ve bölge planlama, ekonomi, siyasal bilimler gibi birçok bilim dalının yanı sıra Coğrafya da, kentlerin kuruluş ve gelişimleri ile kentlerin yapısal ve fonksiyonel özellikleri konusunda kendine özgü araştırma metotlarıyla inceleme konusu yapmaktadır. Kentlerin coğrafi incelemesinde, kentleşmenin bugünkü ve tarihi süreç içerisindeki durumu, kentlerin fonksiyonları ve kent içi alanların incelenmesi ve kentlerin sahip oldukları özelliklerinin kent dışına yansımaları dolayısıyla kentin hinterlandının belirlenmesi ön plana çıkmaktadır.

Araştırma sahamızın da içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1950'li yıllardan sonra, kırsal yerleşim birimleri ve kasabalar hızlı bir nüfuslanma sürecine girmiş ve özellikle idari bir takım işlevler kazanarak kentleşme hareketine katılmışlardır. Araştırma konumuz olan Erciş kenti de tarihi bir geçmiş ve üne sahip bir yerleşmedir. Gerek Urartular ve gerekse Urartu sonrası devirlerde önemli bir idari ve ticari merkez olan Erciş, düzenli ulaşım ağlarının uygun bir yerinde olması nedeniyle kısa süren ve genellikle savaşlardan kaynaklanan bazı devreler hariç önemini hep korumuştur. Erciş kenti, bugün de 70000'i aşan nüfusuyla Doğu Anadolu Bölgesi'nin en gözde yerleşmelerinden birisi durumundadır.

Van Kapalı Havzası ile Doğu Anadolu Bölgesinin diğer bölümleri arasında bir nevi tampon bölge durumunda olan Erciş kenti, yolların kavşak noktasında bulunması nedeniyle sürekli olarak ilgi odağı olmuş ve bu avantajından dolayı nüfus kitlelerini kendine çekmiştir. Erciş Kenti, sadece idari açıdan kendisine bağlı kırsal yerleşmelere değil, aynı zamanda çevredeki diğer yerleşmelere de bir takım hizmetler götürmesi nedeniyle idari sınırlarını aşan bir etki alanına sahiptir.

Ülke genelinde çoğunlukla kırsal alanların boşalması şeklinde cereyan eden göç hareketlerinin yol açtığı sorunlara Erciş'te de sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu sorunların başında da düzensiz kentleşme ve altyapı sorunları gelmektedir. Söz konusu faktörler hem planlamada önemli aksaklıkların ortaya çıkmasına yol açmakta; hem de bir yandan kentteki farklı fonksiyonların araziyi kullanma biçimlerinin meydana getirdiği kentsel görünüm, öte yandan kırsal kesimden göç edenlerin yerleşmede meydana getirdikleri kırsal hayatın özelliklerini yansıtan yerleşme faaliyetleri, yerleşmenin farklı bir görüntü almasına neden olmakta ve bu çelişki en çok arazi kullanımına etki etmektedir.

Bu araştırmada amacımız, Van Gölü Havzası'nın üç büyük yerleşmesinden biri olan Erciş kentinin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan faktörleri irdelemek, kentin yapısal ve demografik gelişimini incelemek, kentin başlıca fonksiyonlarını ve etki alanını ile ketsel arazi kullanımını ve sonuçlarını belirlemek ve kentin başta altyapı olmak üzere temel sorunlarını diğer kent ile ilgili disiplinlerin de katkısı ve coğrafi bir bakış açısıyla ortaya koymak ve bu sorunlara birtakım çözüm önerileri sunmaktır.

Bu araştırma, yerleşmenin hem alansal, hem de sayısal olarak gelişiminde rol oynayan faktörleri incelemesi ve kentsel altyapı sorunlarını coğrafi bir bakış açısıyla irdelemesi bakımından önemlidir. Yine bu araştırmayla, kentin değişik evrelerdeki gelişiminin ve fonksiyonel yapısı ile mevcut arazi kullanımının ve sonuçlarının ortaya konmuş olması nedeniyle, kentte önümüzdeki yıllarda meydana gelebilecek muhtemel gelişme ya da genişleme istikametlerini ortaya koyması bakımından kentsel planlamada birtakım kolaylıklara yol açacak, en önemlisi de kent idareci ve planlamacılarına yardımcı olabilecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın konuyla ilgilencek olanlara kaynaklık edeceği inancındayız.

Bu araştırma ana hatlarıyla birkaç aşamadan geçilerek oluşturulmuştur. Her şeyden önce, detaylı bir literatür taraması yapılarak gerekli bilgi ve dokümanlar temin edilmiştir. Bu bakımdan, hem Osmanlıca yıllıklar, hem de gerek batılı gezginlerin ve araştırmacıların ve gerekse Ortaçağ İslam tarihçi ve coğrafyacılarının yapıtlarının konumuzla ilgili kısımları çevrilerek yararlanılmıştır. Topografya haritalarının ilgili paftaları ile yörenin jeolojik ve hidrolojik etütleri temin edilerek bunların değerlendirilmesi yapılmış ve kentin kuruluş ve gelişmesinde fiziki faktörlerin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Van Gölü su seviyesinin yükselmesinin kentin gelişimine etkileri hem tarihi süreç içerisinde detaylarıyla incelenmiş, hem de 1994 yılındaki seviye yükselmesinin olumsuz etkileri elde edilen verilerle birçok açıdan incelenmiştir. Yine bu aşamada değişik tarihlere ait kent imar planları ile 1/5000 ve 1/1000 ölçekli halihazır haritalar sağlanarak kentsel arazi kullanım değerleri ve kriterleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci aşamada saha çalışmaları yapılmıştır. Saha çalışmalarında, kent içi arazi kullanımını tespit etmek amacıyla, kentin bütünü cadde ve sokaklarıyla gezilerek arazi kullanımına ilişkin gözlemler mevcut halihazır haritalara işlenmek suretiyle kentin arazi kullanımı haritası yapılmıştır. Gerek kentin fonksiyonel yapısı ve gerekse yaşayanların sosyo- ekonomik niteliklerini belirlemek amacıyla 2000'nin üzerinde aileye anket uygulaması yapılmış; yine bu amaçla, resmî daireler, bilirkişiler, mahalle muhtarları vb. gibi kişi ve kuruluşlarla görüşülerek bilgi ve veri temin edilmeye çalışılmıştır. 2000 yılına ilişkin nüfus sayımı sonuçları henüz açıklanmadığı ve mevcut verilerin de çelişkili olmalarından dolayı, kentin nüfus miktarını tespit amacıyla su ve elektrik abonesi sayılarından seçmen sayılarına kadar bir çok veri değerlendirilmiştir. Yine bu amaçla, 1995 ve 2000 yıllarına ait bina sayım cetvelleri ayrıntılı bir incelemeye tabi tutularak kentin işgücü ve nüfus miktarı ile gelişimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Kentin iş ve ticaret alanının fonksiyonel yapısını ve kentin etki alanını belirlemek amacıyla, kentteki ticaret ve sanayi işyerlerinde detaylı araştırmalar yapılmış; kentteki ortaöğretim düzeyindeki okullarında okuyan öğrenci kayıtları ile hastahanenin poliklinik kayıtları vb. gibi istatistik çalışmalar yapılmış ve böylece kentin merkezi fonksiyonları ve gücü ortaya konmaya çalışılmıştır. Son aşamada ise, elde edilen bilgilerin analitik bir metotla değerlendirerek yazımı ve haritalanması yapılmıştır.

Bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kentin kuruluş ve gelişine etki eden doğal faktörler incelenmiş ve kentsel yaşam üzerindeki etkileri tartışılmıştır. İkinci bölümde, tarihi süreç içerisinde kentin nüfus ve yapısal olarak geçirdiği evreler ve gelişimi ortaya konmaya çalışılmış ve günümüzdeki alansal dağılışı incelenerek haritalanmıştır. Üçüncü bölümde, tezimizin ana konusunu teşkil eden Erciş kentinin kentsel fonksiyonları ve kent içi arazi kullanımı incelenmiş ve kentin etki alanı belirlenmiştir. Dördüncü bölümde, Erciş kentinin temel altyapı ve planlama durumu ve sorunları ortaya konulmaya çalışılmış; son bölümde ise, önceki bölümlerde farklı yerlerde değinilen kentin başlıca sorunlarına topluca değinilerek bu sorunlara birtakım çözüm önerileri getirilmiştir.

I. BÖLÜM
ERCİŞ KENTİNİN KURULUŞ VE GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN DOĞAL ÇEVRE FAKTÖRLERİ

İnsan faaliyetleri, insanın doğa ile doğrudan ya da dolaylı olarak girdiği ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu ilişkilerin dengeli bir biçimde yürümesi, hem insan hem de doğa için yaşamsal öneme sahiptir. İnsan, yaşamı için gerekli besinleri doğadan karşılar, doğanın kucağında barınır ve doğanın nimetlerinden diğer insanlar ve canlılar ile paylaşım ilkesi üzerine ilişkiye girer ya da girmelidir. Dolayısıyla insanın temel yerleşim yeri ve barınağı -mekan- doğadır. En ilkelinden en modernine, ağaç kovuğundan gökdelene kadar insanın yerleşim faaliyetine konu olan mekanlar, yeryüzü ve onun güçleri ile sağlıklı ve mantıklı bir korelasyon kurulabildiği taktirde kalıcı olabilmektedir. İşte bu mekanların en önemlilerinden birini teşkil eden yerleşmeler- özellikle kent yerleşmeleri- de bu koşullar dikkate alınarak kurulduğu ya da geliştirildiği- planlandığı taktirde, insanlığın karşılaşabileceği tehlikeleri daha hafif atlatabilmekte ve ihtiyaçlarını da daha kolay karşılayabilmektedir. Sözünü ettiğimiz bu koşullar, yerleşme coğrafyasında *"kuruluş yeri şartları"* olarak tanımlanır.

Kentlerin kuruluş yerinin belirlenmesinde her ne kadar tarihi, sosyal, politik ve ekonomik koşullar etkili olsa da, esas belirleyici faktörler fiziki faktörlerdir. Aslında, beşeri faktörler de fiziki faktörlerin ya bir yansıması ya da sonucu olarak ortaya çıkarlar. Mekandan etkili, bilinçli ve verimli yararlanılmasına dayanan bu faktörler, yerleşmenin karakterine ve doğal olarak insanın faaliyetlerine de damgasını vurur.

Tarih boyunca kentlerin kuruluş yerlerinin belirlenmesinde, su kaynaklarına yakınlık ve güvenlik açısından korunaklı olması gibi hususlar en başta göz önünde tutulmuştur. Zaten söz konusu hususları denetleyen temel faktör fiziki coğrafya faktörleridir. Fiziki coğrafya faktörleri içerisinde, jeomorfolojik faktörler önemli bir yer tutar.

Büyük kentler, genellikle büyük doğal limanlarda, geniş ovaların kenarlarında büyük yaylaların tek ya da sıradağ halinde yükselen yüksek reliefle sınırlandıkları yerlerde kurulup gelişmişlerdir. Neojen sonunda meydana gelmiş çöküntü çukurlarını dolduran akarsu tortulları, verimli taban seviyesi ovaları ve bataklık olmayan delta sahaları hem verimli arazilere sahip olduklarından, hem de su kaynakları açısından

zengin olduklarından tarihin ilk devirlerinden beri yerleşme sahaları olarak seçilmiş ve yüzyıllar boyunca gelişmiş kentlere sahne olmuşlardır.[1] Kentleşmenin tarım devriminin bir sonucu olduğu düşünülürse, dünyanın ilk kentlerinin Fırat, Dicle, Nil ve Ganj- İndus gibi nehirlerin kenarlarında yoğunlaşmış olmaları[2] şaşırtıcı olmasa gerek.

Tarihi verilere göre, Neolitikte ormanlarla kaplı olan ve dağlık bir bölge olan Doğu Anadolu'da, özellikle ova tabanları ve vadi oluklarının içleri[3] ile bu vadi oluklarının ve akarsuların göllere ve kıyı ovalarına kavuştukları yerlerde çok sayıda kent kurulmuştur.[4] Erciş'in, Zilan Deresi alüvyonlarının Van Gölü'ne kavuştuğu yerde kurulmuş olması buna iyi bir örnektir. Örneğin, yukarıda saydığımız sulama, savunma ve taşıma kolaylıkları gibi özelliklerinden dolayı Van Gölü Havzası'nda büyük bir uygarlık kurmuş olan Urartularda köy yerleşmeleri yok denecek kadar azdır ve daha çok akarsu vadilerini ve ovaları takip eden yollar boyunca "*garnizon*"[5] görevi gören "*kale kent*"ler halinde dizilmişlerdir. Urartular çağındaki bu yolların önemli bir bölümünün halen kullanılmakta olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekir.

Doğal çevre faktörleri yerleşmelerin kuruluş yerlerini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bu yerleşmelerin gelişme ve büyümelerinde de aynı derecede belirleyici olmaktadırlar. Keza yerleşmeler ile ilgili planlamalarda, özellikle kent planlamasında, bu hususları göz önünde bulundurmak gerekir. Yerleşim yerinin fiziksel konumu, fizyografik yapısı, jeolojisi, peyzaj özellikleri, iklimi, tarım topraklarının kullanımı ve kalitesi, kent ve bölge planlamasında hesaba katılması zorunlu olan öğelerdir.[6]

Konuyu çeşitli örneklerle açıklamak gerekirse; örneğin, arazi dar ve eğimi fazla olan vadilerle kesilmişse, bu tür yöreler yerleşmeye uygun olmadığı gibi, sağlıklı bir büyümeye ve gelişmeye de elverişsizdir. Çöküntü havzaları da ani sıcaklık değişimleri sonucu ve hava dolaşımının yetersiz olması nedeniyle bir takım sorunlar

---

[1] YALÇINLAR, İ., 1967, "Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişimlerinde Jeomorfolojik Temeller", *İ.Ü.C.E. Dergisi,* cilt:8, sayı:16, İst. s.53-54.
[2] AKTÜRE, S., 1997, Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yay. No:6, İst. s.64. HARTSHORN, T.A., 1992, Interpreting The City: An Urban Geography, John Wiley & Sons, Inc., Canada. s.16-18.
[3] TUNÇDİLEK, N., 1986, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İ.Ü.Yay. No:3367, İst. s.103.
[4] YALÇINLAR, İ., agm, s.59.
[5] BELLİ, O., 1977, Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi, İ.Ü. Edeb. Fak. Eskiçağ Tarihi Kürsüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İst. s.120.
[6] KELEŞ, R., 1986, "Kent ve Bölge Planlamasında Jeomorfoloji", *Jeomorfoloji Dergisi*, sayı:14, Ank. s.8.

doğurmaktadır.[7] Aynı şekilde yerleşme biriminin depremler, seller, kaya düşmeleri, heyelan, çökme ve çığ düşmesi gibi doğal felaketlere karşı korunaklı olması veya bu felaketleri en az zararla atlatacak alt yapıya sahip olması gerekmektedir. Özellikle Alp orojenezi sahasında yer alan Doğu Anadolu Bölgesinde çok sayıda diri fayın varlığı hususu unutulmamalıdır. Örneğin birikinti konileri, killi- kumlu- marnlı topraklar, alüvyal alanlar, killi- kumlu Neojen depoları, tüf alanları depremlerin şiddetini 1-2 derece arttırırlar.[8] Dağlık alanlarda akarsu profilinin ovayla birleştiği kesimlerde önemli miktarda çakıl ve kum gibi ayrışmış maddeler yelpaze şeklinde birikmekte ve dinamik özellikteki birikinti yelpazesi yağışlardan sonra sel felaketi için bir potansiyel oluşturmaktadır. Sel potansiyeline sahip olan alanlarda sedimantasyon sürekli olduğundan, çökelen materyaller yerleşme alanındaki ulaşım sistemini örtmekte, kanalizasyon sistemini tıkamakta ve yaşamı felce uğratmaktadır.[9] Alüvyal örtülü ovalarda zeminin gevşek, yer altı suyunun yüzeye yakın olması, inşaatlarda oturma ve çökmelere neden olabilmektedir.[10] Killi zeminlerde ve tortul kayaçlar ile şeyller ile örtülü formasyonlarda yağışlardan sonra heyelan olaylarıyla karşılaşılabilmektedir.[11] Gene klimatik koşullardan sıcaklık, yağış, yağışın yıl içerisindeki dağılımı, egemen rüzgar yönü, güneşli gün sayısı, karın yerde kalma süresi, donlu gün sayısı, nem, bulutluluk, toprak sıcaklığı gibi hususlar planlamada göz önünde bulundurulması gereken koşullardır. Örneğin yerleşim merkezlerindeki egemen rüzgarların yönünün saptanmasıyla söz konusu yörelerde kurulacak sanayi ünitelerinin meydana getireceği kirliliğin yerleşim alanlarının üzerine taşınmasına engel olunabilir.[12] Son olarak göl ve deniz seviyesindeki değişimlerin de yerleşmelerin kuruluş yerini belirleyen, gelişimini etkileyen ya da zaman zaman kesintiye uğratan bir faktör olduğunu eklemek gerekir. Örneğin daha önce kıyıda yer alan Erciş Kenti, 1840'lı yıllarda Van Gölü'nün su seviyesinin yükselmesiyle 4 km. içerideki Agantz ya da Aganis olarak bilinen şimdiki yerine taşınmıştır.

---

[7] BİLGİN, A.,1989, "Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji", *Jeomorfoloji Dergisi*, sayı:17, Ank. s.37-38.
[8] ALAÇIK, N.- ERKAL, T., 1979, "Bölge Planlamasında Jeomorfoloji ve Köykentler", *Jeomorfoloji Dergisi,* sayı:8, Ank. s.96.
[9] BİLGİN, A., 1989, agm, s.39.
[10] ÖZDEMİR, M.A., 1996, "Türkiye'de Büyük Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji", *F.Ü. Sosyal Bil. Dergisi,* cilt:8, sayı:2, Elazığ, s.218.
[11] BİLGİN, A., 1989, agm, s. 39.
[12] ALAÇIK, N.- ERKAL, T., 1979, agm, s. 97.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Erciş Kentinin yukarıda saydığımız doğal çevre koşullarına ne derece uygun bir konumda olduğunu ve bu koşulların kentin gelişimini nasıl etkilediğini inceleyelim.

1.1. Jeolojik- Jeomorfolojik Faktörler

Erciş Kenti, Van Gölü'nün kuzeyinde Van Gölü Kapalı Havzası dahilindeki kıyı ovalarından biri olan Erciş Ovası üzerinde yer almaktadır. Van Gölü Kapalı Havzasının gerek oluşumu gerekse jeolojik evrimi bakımından Doğu Anadolu Bölgesinin jeolojik gelişimi ile olan sıkı bağlantısından dolayı, konuyu öncelikle Doğu Anadolu'nun genel jeolojik koşullarından başlayarak çözümlemeci bir tarzda aktarmak daha yararlı olacaktır.

Genel anlamda Doğu Anadolu Bölgesi, Üst Kretase'ye kadarki devrede zaman zaman volkanizmanın da etkili olduğu bir platform durumundadır.[13] Bölgenin en yaşlı birimlerini metamorfikler oluşturur.[14] Gnays, granit, mikaşist, mermer ve metavolkanitlerden meydana gelen bu topluluk Paleozoik- Alt Mesozoik yaşlıdır. Bu kayaçların üzerinde Üst Kretase yaşlı ofiyolitli melanj, bunların üzerinde de uyumsuzlukla oturan Üst Eosen- Alt Miosen yaşlı metamorfik olmayan denizel fasiyeste kumtaşı, çakıltaşı, silttaşı, kireçtaşı, killi kireçtaşı, marnlardan oluşan kayaç topluluğu uzanır. Bu kayaçların üzerinde ise, Doğu Anadolu'da geniş yayılım gösteren Üst Miosen'den günümüze kadar geçen süreci kapsayan ve karasal özellik gösteren kumtaşı, çakıltaşı, silttaşı, kireçtaşı ve killi kireçtaşları yanında bazalttan riolite kadar değişik volkanik kayaçları ihtiva eden dördüncü grup bir kayaç topluluğu uzanır. Bu son grup aynı zamanda Neotektonik dönemi de temsil eder.[15]

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Neotektonik dönem Orta Miosen'de başlamıştır.[16] Bu dönemde Doğu Anadolu, peneplen görünümündeydi. Orta Miosen'de bölge, N-S yönlü bir tektonizmanın baskısı altında sıkışmaya başlayınca kıvrım ve kırıklar oluşmaya, topografya hızla dalgalanmaya ve değişmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak peneplen yerini rejyonal bir yükselmeye bırakmıştır. Bu yükselme nedeniyle deniz

---

[13] ACARLAR, M. ve Diğ., 1991, Van Gölü Doğu ve Kuzeyinin Jeolojisi, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No:9469), Ank., s. 87.
[14] ŞAROĞLU, F.-GÜNER, Y., 1981, "Doğu Anadolu'nun Jeomorfolojik Gelişimine Etki Eden Faktörler: Jeomorfoloji, Tektonik, Volkanizma İlişkileri", *TJK Bülteni*, cilt:24, Ank., s. 39.
[15] GÜNER, Y.- ŞAROĞLU, F., 1987, "Doğu Anadolu'da Kuaterner Volkanizması ve Jeotermal Enerji Açısında Önemi", *Türkiye 7. Petrol Kongresi (6-10 Nisan 1987)*, TMMOB Petrol Müh. Odası Yay., Ank., s. 372.
[16] ŞAROĞLU, F.- GÜNER, Y., 1981, agm, s. 40.

çekilmeye başlamıştır.[17] Üst Miosen'de deniz bölgeden tamamen çekilmiş, dönemin sonuna doğru bölgede geniş alanlar kaplayan göller oluşmuş ve bu göllerin çökelleri arasından Aladağ, Bingöl ve Pirreşit Volkanları faaliyete geçmiştir. Kıta kabuğunun sıkışma, kıvrılma sonucunda kalınlaşmış olması, doğrultu atımlı fayların gelişmesine olanak vermiştir. Aynı sürede bölgede Etrüsk(Esrük), Bilican, Cemalverdi, Köse ve Sakız Dağı gibi volkanlar oluşmuş, bu yanardağlar gelişmiş olan havzaları bölmeye başlamıştır. Örneğin Bilican ile Sakız dağı Muş- Varto yöresini Ahlat- Adilcevaz'dan, Etrüsk Dağı Çaldıran ve Muradiye havzalarını Erciş Havzasından, Cemalverdi Dağı da Patnos- Tutak Havzasını Malazgirt Havzasından ayırmıştır.[18] Orta Pliosen'de doğrultu atımlı faylar bölgenin en önemli yapı öğeleri haline gelmişlerdir. Batıda Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ile Doğu Anadolu Fayı (DAF) birleşmiş, buna bağlı olarak Karlıova ve güneydeki Bingöl Düzlükleri ortaya çıkmıştır. Kuaterner başlarına doğru Ağrı, Süphan, Nemrut ve Tendürek gibi yanardağlar çıkarak havzaların günümüzdeki şekillerini almasına neden olmuştur.[19]

Muş- Van Havzası da Üst Pliosen'de şekillenmiştir. Neotektonik dönemde, etkin tektonik nedeniyle kıvrımlanma aşınmadan daha şiddetli olmuş ve morfolojideki dalgalanmalar zamanla artmıştır. Neotektonik dönem boyunca Doğu Anadolu'da kıvrımlar, bindirmeler, açılma çatlakları, sağ ve sol yönlü doğrultu atımlı faylar gelişmiştir. Doğrultu atımlı faylarda dikkati çeken husus, sol yönlü olanların açılma bileşenli, sağ yönlü olanların da bindirme bileşenli olmalardır.[20] Neotektonik dönemde gelişen yapılar Doğu Anadolu'nun N-S yönünde kısalarak E-W yönünde genişlemesine neden olmuş ve böylece N-S yönünde yarma vadiler, E-W yönünde ise menderesli akarsu yatakları gelişmiştir. Senklinallere denk gelen, kenarları antiklinallere denk gelen sırtlarla sınırlı havzalarda *"dağ arası havzalar"* , doğrultu atımlı faylar arasında ise *"çek- ayır"* türünde havzalar gelişmiştir.[21] Açılma çatlakları arasına yanardağlar yerleşmiş ve gelişkin bir volkanizma faaliyetine neden olmuşlardır. Bu yanardağlardan çıkan malzeme yeterli olduğunda havzaları ikiye bölmüşlerdir. Daha önce tek bir havza

---

[17] ŞAROĞLU, F.- YILMAZ, Y., 1987, "Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri", *MTA Dergisi*, No: 107, Ank., s. 89.
[18] ŞAROĞLU, F., 1985, Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi, İ.Ü. Fen Bil. Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İst. ,s. 213-214.
[19] ŞAROĞLU, F.- YILMAZ, Y., 1987, agm, s. 89-90.
[20] ŞAROĞLU, F.- YILMAZ, Y., 1987, agm, s. 88.
[21] ŞAROĞLU, F.- YILMAZ, Y., 1987, agm, s. 88.
ŞAROĞLU, F., age, s. 1-2.

halinde olan Muş- Van Havzası, ortalarında meydana gelen açılma çatlağından Nemrut Dağının çıkması sonucu birbirlerinden ayrılmışlardır.[22] Böylece daha önce tek bir ünite halinde olan ve aynı zamanda günümüzdekinden daha yüksek seviyede bir gölü teşkil eden Muş- Van Havzası, gölün bu gidegeninin Nemrut Yanardağı tarafından tıkanması sonucu, bugünkü Van Gölü Çanağını meydana getirmiştir (Şekil 1.1).

Erciş Kentinin üzerinde kurulup geliştiği Erciş Ovası, Van Gölü Havzasının en verimli ve en büyük ovalarından birisidir. Erciş Ovasının drenaj alanı 1234.2 km² olup[23], havza batıda Pani Yaylası (1000 m.), Şikeftigan Dağı (2000m.), Meydan Dağı (2750 m.), Dirik Yaylası (2500 m.), Golla Yaylası (3100 m.); kuzeyde Aladağ (3510 m.); kuzeydoğuda Hüdavendigar Dağı (3539 m.); doğuda Avgors Dağı (2900 m.), Aksorik Dağı (2814 m.) ve Deliçay Vadisi sınırlanır (Şekil 1.2).

Erciş Ovası yaklaşık 114.2 km². lik yüzölçümü ile küçük bir ovadır. N-S istikametinde 18 km. uzunlukta ve E-W istikametinde 5-7 km. genişlikte olan ova, genel olarak üçgeni andıran bir şekle sahiptir. Üçgenin tabanı Van Gölü'ne doğrudur. Erciş Ovası, kuzeye, kuzeybatıya ve kuzeydoğuya adeta bir elin parmakları gibi sokulmuştur (Şekil 1.2 ve 1.3) .[24] Erciş Ovası, alüvyal ovadan sonra kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu yer yer akarsular tarafından derin bir şekilde yarılmış bulunan platolar sahasına açılır. (Şekil 1.2). Erciş Ovasının çevresindeki plato sahasını Erciş Ovası ve Zilan Çayı batısındaki ve doğusundaki plato sahası olmak üzere iki bölümde incelemek mümkündür. Zilan Çayının batısındaki plato sahası, kuzey ve güney olmak üzere iki kısma ayrılır. Güneydeki kısım Erciş Ovasının batısında yer alır ve Van Gölü'ne kadar uzanır. Ortalama yükseltisi 1850 m. olan bu kısım Miosen kireçtaşı ve marnlardan oluşmuştur. Zilan Çayının kolları tarafından yarılan sahada genellikle buğday ve yem bitkileri tarımı yapılır. Kuzeydeki kısım ise Koçköprü batısında yer alır ve Bucakönü Deresi ile Zilan Çayının kolları tarafından yarılan saha tarım faaliyetlerinin yoğunlaştığı- özellikle tahıl- alanlardır. Erciş Ovasının doğusunda kalan plato sahası ise Koçköprü'den itibaren güneydoğu doğrultusunda uzanan bir bazalt platosudur ve

---

[22] ŞAROĞLU, F., age, s. 1-2.
ATALAY, İ., 2987, Türkiye Jeomorfolojisine Giriş, Ege Üniv. Edeb. Fak. Yay. No:9, İzmir, s. 158.
[23] DSİ, 1977, Van- Erciş Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu, DSİ Gen. Müd. Yay., Ank., s.17.
[24] GÜNGÖRDÜ, E., 1985, Van- Erciş Ovasının Coğrafi Etüdü, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank., s. 17.

Deliçay aşağı vadisi tarafından yarılmıştır. Yerleşmenin seyrek olduğu platonun vadi boylarında tahıl tarımı yapılır (Şekil 1.2 ve 1.3).[25]

Erciş Kenti, kuzeyden, kuzeybatıdan, kuzeydoğudan, doğudan ve batıdan ovaya açılan doğal oluklar ya da vadiler üzerine yerleşmiş yolların bir düğüm noktası olması nedeniyle, tarihin ilk devirlerinden beri yerleşme faaliyetlerine sahne olmuştur. Tarih boyunca Erciş Kenti, çok önemli bir geçiş noktası olma niteliğinden dolayı, bir çok uygarlığın ya da devletin önemli yerleşme merkezlerinden biri olmuştur. İleride daha detaylı olarak anlatılacağı üzere, Urartular zamanında kentin kuzeyindeki Zernakitepe'de dünyanın ilk ızgara planlı şehirlerinden biri kurulmuştur.[26] Erciş'in bazı devreler hariç, zaman zaman Van'dan daha önemli konumda olduğunu da görmekteyiz. Örneğin, eski Bizans ve Yunan kaynaklarında "*Arsisssa Gölü*" olarak geçen Van Gölü, Ortaçağ İslam Coğrafyacıları arasında da " *Buhayra-i Arciş*" olarak geçer.

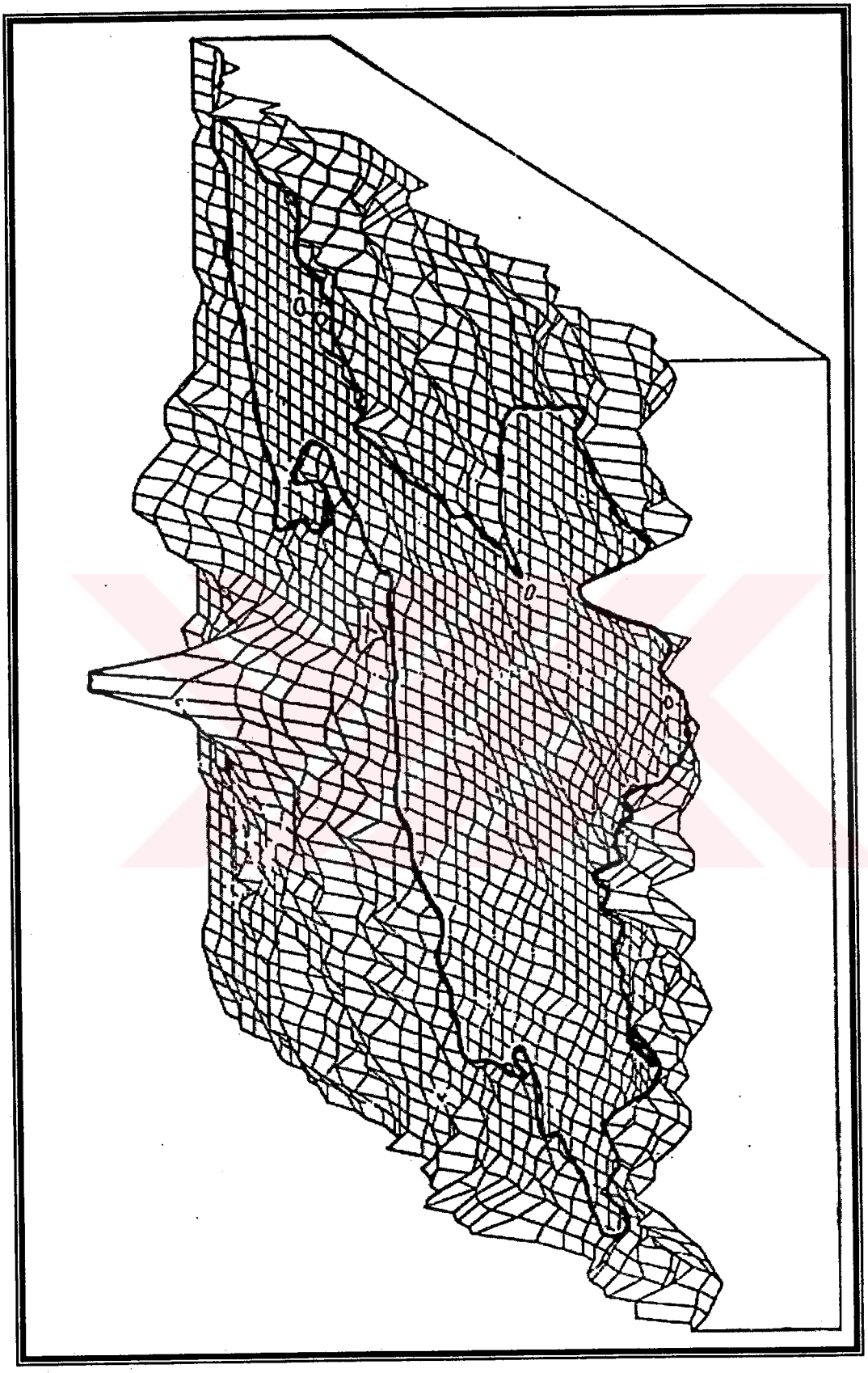
Urartular tarafından kullanılan ve günümüzde de büyük oranda aynen kullanılan yollar ve bu yolların bazı düğüm noktalarında kurdukları Erciş gibi yerleşmeler, yerleşmelerin kuruluş yerlerindeki jeomorfolojik faktörleri göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla; a- verimli bir neojen arazisi üzerinde bulunması ve bölgede bu açıdan sağladığı tarımsal avantajlar, b- su kaynakları açısından zengin oluşu, c- doğal yolların ve vadilerin kavşak noktasında bulunması, d- Van Gölü'nün kıyısında bulunuşu ve e- bu durumun kendisine kazandırdığı stratejik üstünlük ve savunma kolaylıkları... gibi faktörlerden dolayı kuruluş yeri olarak seçilmesine neden olmuştur.

Üst Pleistosende Van Gölünün ulaştığı en yüksek seviye olan 1720m. izohipsinin çevrelediği Erciş Ovası, volkanik kökenli bir takım tepelerle çevrili bir neojen arazisidir. Bu tepelerin başlıcaları, Karakol T. (1885 m.), Tavşan T. (1838 m.), Cancakpur T. (1877 m.), Kenge T. (1880 m.), Mağara T. (1922 m.) ve Zernakitepe (1889 m.) gibi yükseltilerdir (Şekil 1.2 ve Foto 2). Erciş Ovası, genellikle Zilan Çayı'nın doğusunda kalan kısmı "*Hatun Ovası*" ve batısında kalan kısmı da *"Suluova"* olmak üzere iki kısımda ele alınır. Erciş Kenti, Suluova kısmında yer almaktadır.

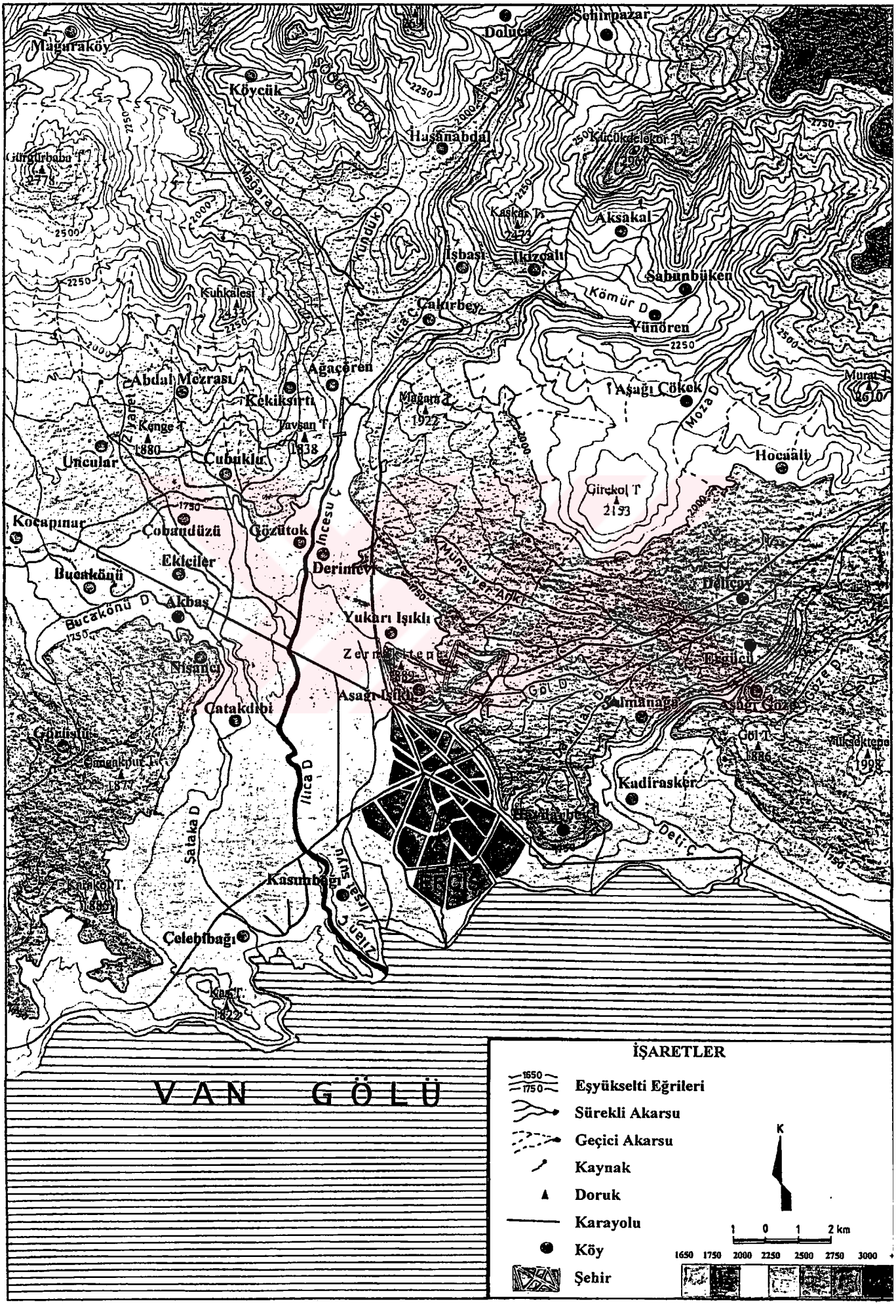
[25] GÜRBÜZ, O., 1994, Van Gölü Çevresinin Coğrafyası (Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından), İ.Ü. Sosyal Bil. Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İst. ,s. 26-29.

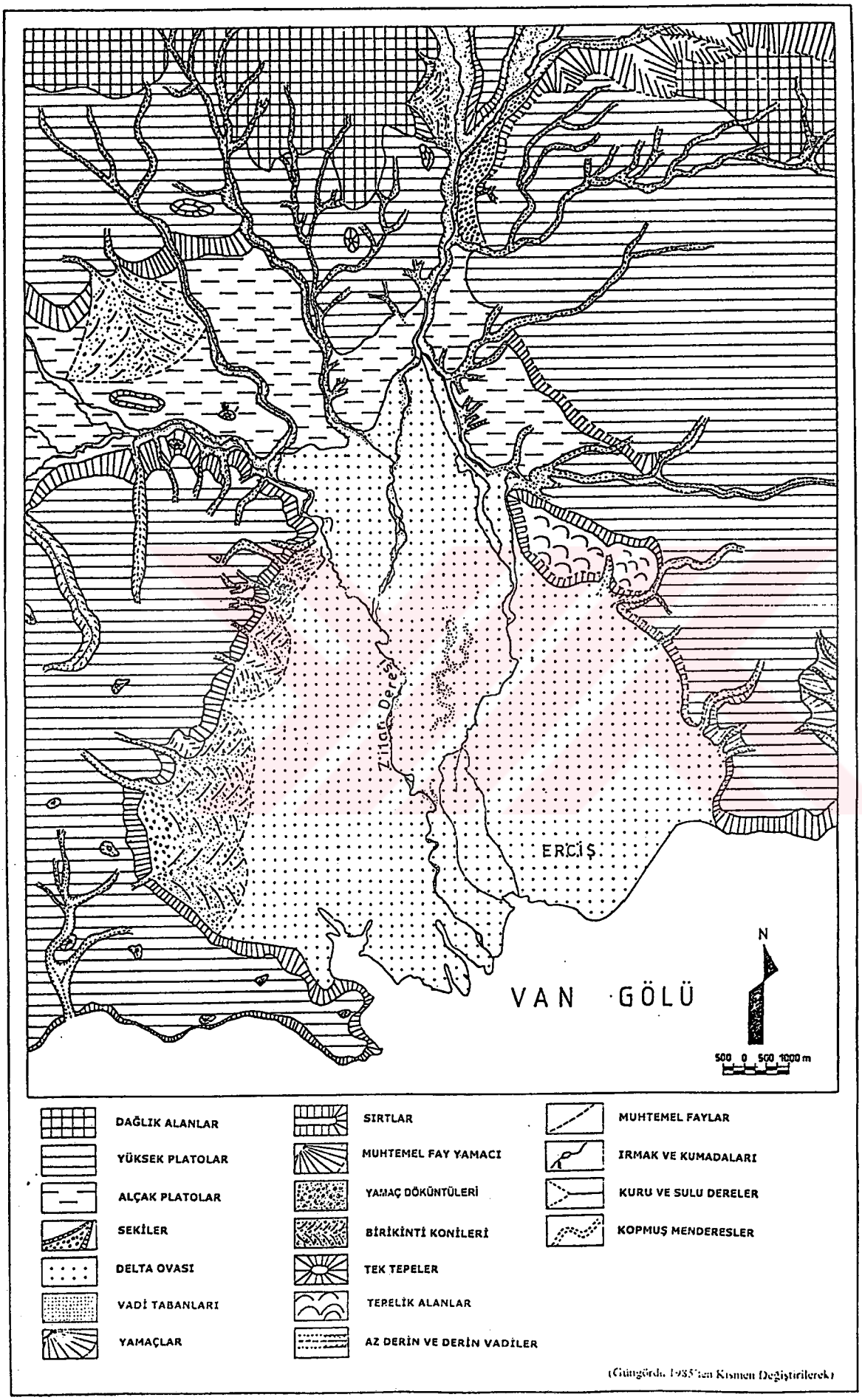
[26] BURNEY, C. A., 1957, "Urartian Fortress and Towns In The Van Region", *Anatolian Studies,* vol. VII, Ank., s. 49- 50.

Şekil 1.1. Van Gölü Havzasının Kuşbakışı Görünüşü
(Degens- Kurtman 1978'den Alınmıştır)

ŞEKİL 13 ARAŞTIRMA ALANI VE YAKIN ÇEVRESİNİN TOPOGRAFYA HARİTASI

Şekil 1.3. Araştırma Alanı ve Yakın Çevresinin Morfoloji Haritası

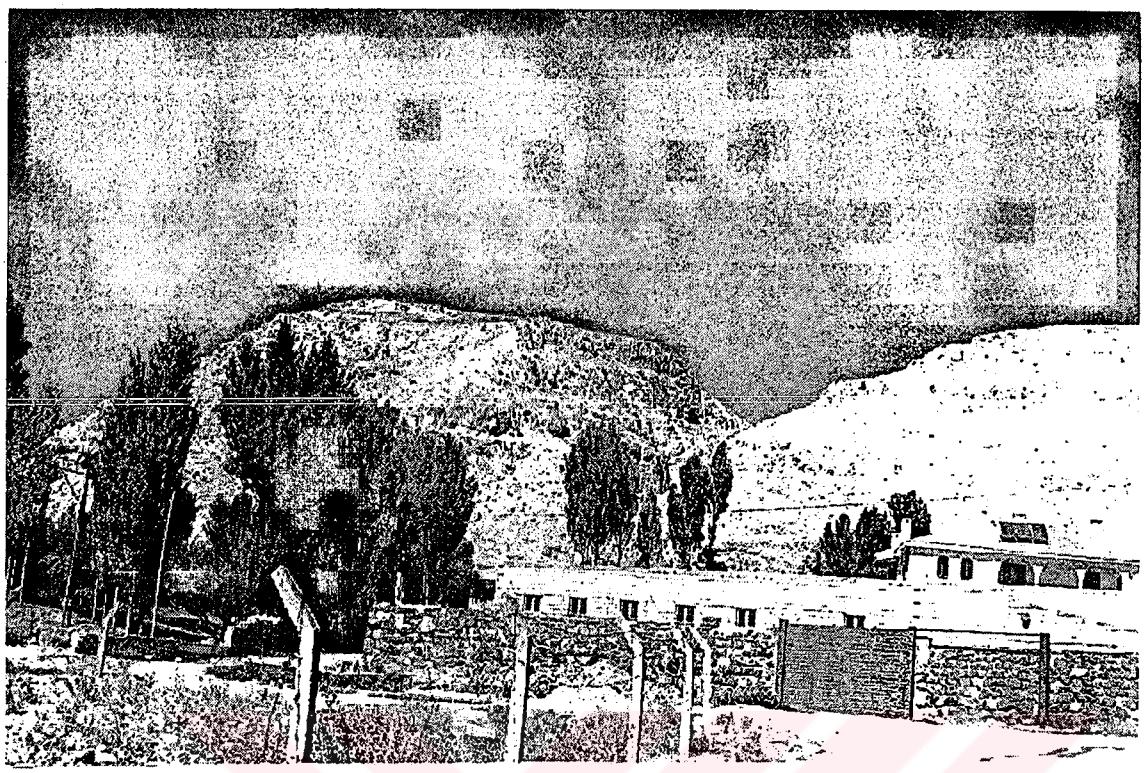

Foto 2. Kentin Kuzeyindeki Zernakitepe'den bir Görünüş

Erciş Ovasının tabanı Zilan Çayı ve kolları ile İrşat Suyunun getirdiği alüvyonlarla kaplıdır. Alüvyonları oluşturan formasyonlar silt, kum ve çakıl olup, alüvyal deponun altındaki temel arazi bazalttır. Kum ve çakıl seviyeleri arasında kil mercekleri bulunur. Bu alüvyonların kalınlığı 50-240 m. arasında değişir. Jeofizik ölçülere Gözütok ve Derimevi köyleri güneyinde 55 m. olarak tespit edilen pliokuaterner ve alüvyon kalınlığı, güneye doğru Yukarı Işıklı Köyü'nün batısında 110 m., Aşağı Işıklı Köyü'nün batısından geçen hat boyunca 185 m. ve Çatakdibi Köyü'nün kuzeyinden geçen hatta 210 m.dir. ovanın ortasında 240 m.ye ulaşan alüvyal kalınlık güneye Van Gölü'ne doğru 175 m.yi bulur.[27] Alüvyal dolgunun kalın olduğu ova, doğal olarak yeraltı suyu açısından da zengindir. DSİ tarafından açılan kuyularda 1-5 m. arasında yeraltı suyuna rastlanmaktadır. Yeraltı su seviyesi nisan- mayıs aylarında yükselmekte, temmuz-ağustos aylarında ise düşmektedir. [28] Erciş Ovasını batıdan ve kuzeyden çevreleyen yüksek kesimlerin yamaçlarından inen dereler, ovaya indiklerinde ani eğim değişiklikleriyle taşıdıkları malzemeyi ovanın kenar kısımlarında biriktirerek birikinti konileri meydana getirmişlerdir. Bu şekiller, kuzeybatıda Bucakönü Köyü'nün batısından güneye doğru, Çatakdibi Köyü'nün batısında bir kuşak şeklinde ayrıca Zilan

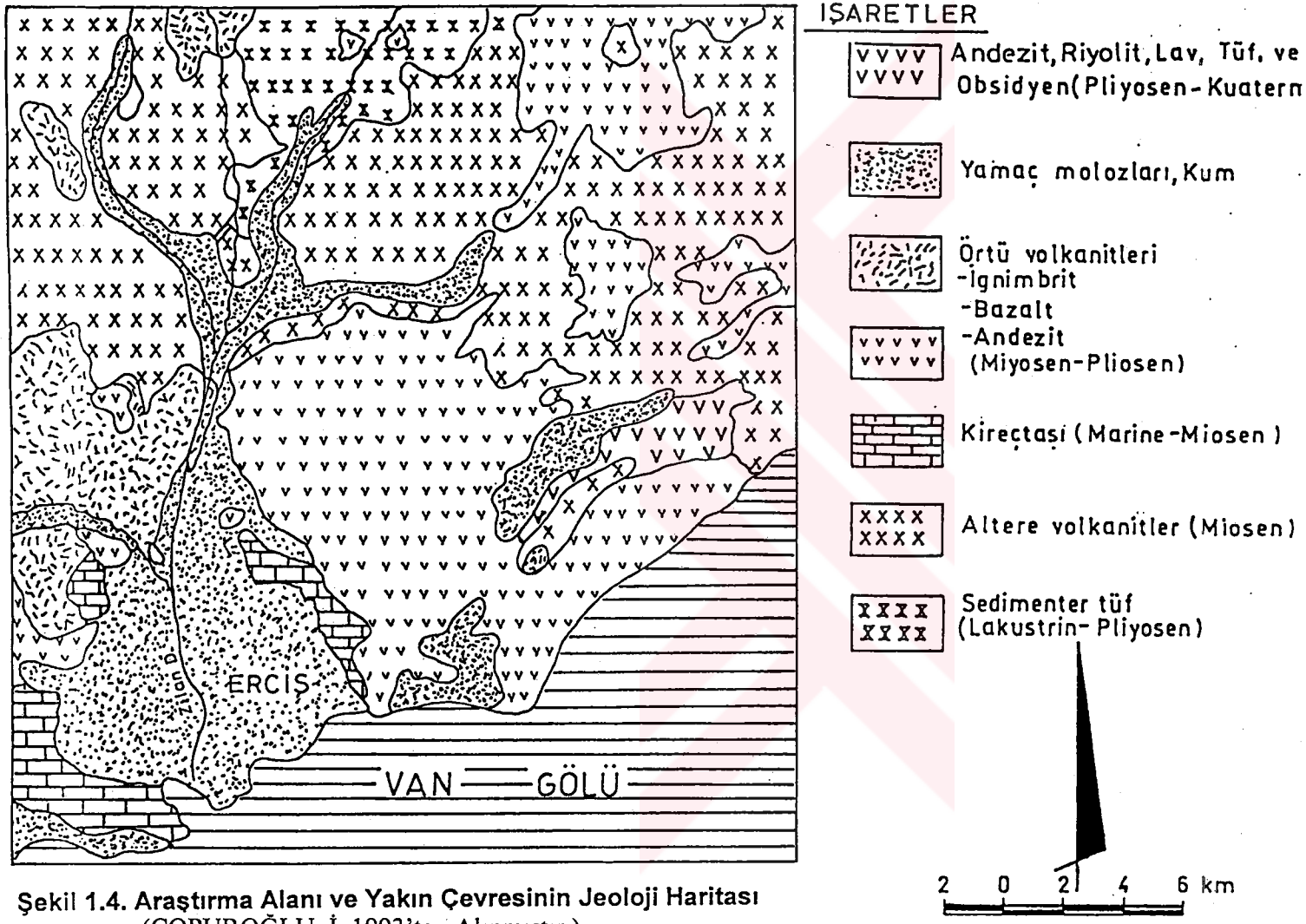
[27] DSİ, 1977, age, s. 32.
[28] DSİ, 1977, age, s. 32-34.

Çayının kuzeybatısında görülür. Erciş Ovasının güneyinde Zilan Çayının aşağı çığırında Pleistosende meydana gelen taban seviyesi değişikliklerine bağlı olarak taraçalar meydana gelmiştir. Van Gölü'nün hemen her tarafında 15-30-45-60 m.de taraça seviyeleri vardır. Bunlardan 30-45m seki seviyesi Erciş sekilerine tekabül eder. Bu sekiler hafif bir eğimle kuzey ve kuzeybatıya doğru yükselme gösterirler. Bunlara Zilan Çayı ve Van Gölü'nün ortaklaşa oluşturduğu "Akarsu- Göl Taraçaları" demek daha doğru olur (Şekil 1.2).[29] Genel olarak yükseltisi 1650- 1750 m. arasında değişen (En düşük yerleşim kodu 1650 m., en yüksek yerleşim kodu ise 1735 m. dir.) Erciş Ovasının eğimi güneye Van Gölü'ne doğrudur. Ovanın % 60'ından fazlası 0- 11° eğime sahip olup, ovanın merkezi kısmının eğimi 5 °den düşüktür. Bu durum genel olarak ovada drenajın yeterli olmasını sağlamıştır.

Erciş Ovasında en eski formasyon, Miosen yaşlı kireçtaşlarıdır (Şekil 1.3). Kireçtaşlarını üzerine Miosen yaşlı andezit ve bazalt akıntıları yayılmıştır. Pliokuaterner oluşuklar ise güneyde yer almıştır. Derelerin getirdiği alüvyal malzeme alçak kısımları doldurmuş ve bugünkü Erciş Ovasını meydana getirmiştir. Nemrut, Süphan ve Tendürek volkanlarını birleştiren küçük bir dislokasyon hattı üzerinde bulunan bölgede, volkanik kayaçlar geniş alanlar kaplamaktadır (Şekil 1.4).[30] Örneğin kuzeybatıda Gürgürbaba Tepe (2778 m.) ve doğuda Girekol Tepe (2153 m.) de volkanik çıkış merkezi tespit edilmiştir ve bu volkanların Üst Miosende oluştukları tahmin edilmektedir.[31] Bunun dışında Aladağ ve Hüdavendigar Dağları da eski volkanlardandır.

Miosen kalkerleri ovanın doğusunda, batısında ve güneybatısında görülür ve genellikle beyaz, bazen de pembemsi renktedirler. Kalker ve bazalttan oluşan Pliokuaterner oluşuklar ise, ovanın güneyinde uzanırlar ve Erciş Ovası alt plato arazisini meydana getirirler. Bu alt plato arazisi Zilan Çayı ve kollarının getirdiği malzemeler ile örtülmüştür. Kuaterner yaşlı alüvyonlar ise, kent merkezinin de yer aldığı ovanın güney kesiminde geniş yer kaplarlar. Çakıl, kum, mil ve kil boyutundaki malzemeden oluşan alüvyonlar, Zilan Çayının taşkın sınırları ile yer altı su seviyesinin yüksek olduğu kesimlerde, killi kısımların bünyelerine su alarak şişmeleri sonucu yer yer bataklık bir

[29] GÜNGÖRDÜ, E., 1985, age, s. 19-20.
[30] DSİ, 1977, age, s. 20.
[31] AKTİMUR, S., 1982, Van-Erciş Yöresinin Landsat-4 TM Görüntü ve Tektonik Yapısının İncelenmesi, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No:8086), Ank., s. 4.

Şekil 1.4. Araştırma Alanı ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası
(ÇOPUROĞLU, İ.,1993'ten Alınmıştır.)

görünüm kazanmışlardır (Şekil 1.3 ve 1.4).[32] Magmatik kayaçlardan andezitler, ovanın kuzeydoğu, kuzeybatı ve doğusunda oldukça geniş bir alana yayılmışlardır. Bu andezitlerin başlıcaları, ovanın kuzeybatısındaki Gürgürbaba Tepe andezitleri, kuzeydoğuda Pliosen yaşlı Hüdavendigar Dağı andezitleri, doğuda Girekol Tepe andezitleri olarak sıralanabilir.[33] Ovanın kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğusunda ise, Miosen yaşlı ve kalınlıkları 25-175 m. arasında değişen bazaltlar yayılmıştır. Erciş Ovasının güneybatısında pomza ve tüfler uzanır. Tane büyüklükleri 1-4 mm. Arasında değişen tüfler, beyaz ve pembe renklidirler. Ayrıca Patnos- Erciş yolu üzerinde andezit içerisinde tüf ve süngertaşlı tüf seviyeleri vardır.[34]

Zilan Çayı Havzası olarak ifade edebileceğimiz ve Erciş Ovasının da üzerinde yer aldığı havza, Alp Orojenezinin etkisi altında kalmış, denizel Miosen yüzeye çıkmış ve daha sonraki hareketler ile kıvrımlanmaya uğramıştır. Miosen sonlarına doğru volkanik faaliyetler olmuş, bunların sonucu olarak çıkan andezitik ve bazaltik lavlar hemen hemen bütün havzayı örtmüştür. Bu sırada oluşan volkanik kayaçlar, daha sonraki hareketlerde kırılmışlardır. Büyük bir kısmı NW-SE ve SW-NE doğrultularında uzanan bölgedeki fayların Zilan Vadisi boyunca yer alanları, bu yörede sıcak su kaynaklarının çıkışına neden olmuştur. Havza içerisindeki irili ufaklı bir çok fay yanında, havza dışında yer alan Tutak Fayı ve Çaldıran Fayı gibi faylar da havzanın depremselliği ve sonuçları açısından son derece önemlidir. Bu aktif faylar özet olarak aşağıda tanıtılmıştır:

1- Erciş Fayı: Erciş İlçesinin kuzeydoğusunda yer alan bu fay, NW-SE doğrultuludur. KETİN, Erciş Fayının DAF'ın devamı olabileceğini belirtmektedir.[35] Ancak ŞAROĞLU, ŞENGÖR' e atfen böyle bir durumun olanaksız olduğunu, zira Erciş Fayının DAF ile ilişkili olduğunu kanıtlayacak herhangi bir deprem aktivitesine rastlanmadığını ifade etmektedir.[36] Erciş Fayı, Girekol Yanardağını kraterine yakın yerden keser. Kuaterner yaşlı olan Girekol Dağının bazaltlardan oluşan çıkış merkezinin akıntılarında fayın izi çok belirgindir. Erciş Fayı, Keklikova Köyünün

---

[32] DSİ, 1977, age, s. 20-21
AKTİMUR, S., 1982, age, s. 5-7.
[33] AKTİMUR, S., 1982, age, s. 9.
[34] DSİ, 1977, age, s. 23.
[35] KETİN, İ., 1977, "Van Gölü ile İran Sınırı Arasındaki Bölgede Yapılan Jeoloji Gözlemlerinin Sonuçları Hakkında Kısa Bir Açıklama", TJK Bülteni, cilt:20, Ank., s. 80-81.
[36] ŞAROĞLU, F., 1985, age, s. 9.

güneyinde Esrük Dağında belirsizleşerek sona erer. Sağ yönlü doğrultu atımlı olan Erciş Fayının çevresinde, bu fayın uzanımları olduğu tahmin edilen birkaç fay daha bulunmaktadır. Bu durumda, Erciş Fayı güneydeki kırıklarla birlikte 20 km. uzunluğa erişmektedir.[37]

2- Süphan Fayı: Genel doğrultusu NNE-SSW olan bu fay, sol yönlü doğrultu atımlı bir faydır. Adilcevaz ile Erciş İlçeleri arasında yer alan bu fay, kuzeyde Miosen yaşlı andezit ve bazaltları, güneyde ise yine Süphan'a ait tutturulmamış, hafif ve çok genç olan süngertaşlarını keser. Birkaç kırıktan oluşan, 5 km. eninde bir zon şeklinde bulunan Süphan Fayının izlenebilen uzunluğu 18 km. kadardır. Ancak güneydeki olasılı faylarla birlikte toplam uzunluğu 30 km' yi geçer.[38]

3- Çaldıran Fayı: Genel doğrultusu NW-SE olan Çaldıran Fayı, sağ yönlü doğrultu atımlı bir faydır. Bu fay hattı Muradiye İlçesi'nin 20 km. kuzeyinden ve Çaldıran İlçesi'nin içinden geçmektedir. 24.11.1976'da Richter ölçeğine göre 7.6 büyüklüğünde bir depremle harekete geçen fay, Muradiye, Çaldıran ve Erciş'te önemli ölçüde hasar ve çok sayıda can kaybına neden olmuştur. Batıda Aladağlar'ın devamı sayılan Azizan Dağında başlayan Çaldıran Fayı, 50 km. uzunluğundadır ve Tendürek Dağının bazaltlarını ve eski alüvyonları kestikten sonra İran sınırına yakın bir yerde 2500 m.lerde sona erer.[39]

4- Tutak Fayı: Tutak ve Eleşkirt ilçeleri arasında yer alan bu fay, 50 km. uzunluğundadır ve sağ yönlü doğrultu atımlı bir faydır. Tutak Fayı, Aladağlar'ın yakınında ve Çaldıran Fayının başladığı yere yakın bir yerde sona erer. WNW-ESE yönlü bu fay ile Çaldıran Fayı arsında aynı yönlü birkaç fay daha bulunmaktadır.[40]

5- Kömter Fayı: Havzanın kuzeyinde Zilan Çayının kollarından olan Kömter Deresinin doğduğu yerden başlayıp, doğuda Gergili (Tendürek) köyü civarında sona eren sağ yönlü bir faydır.[41]

---

[37] ŞAROĞLU, F., 1985, age, s. 110.
[38] ŞAROĞLU, F., 1985, age, s. 111.
[39] ŞAROĞLU, F., 1985, age, s. 102-104.
[40] ŞAROĞLU, F., 1985, age, s. 106-109.
[41] DSİ, 1977, age, s. 23.

6- Meçtili Fayı: Zilan Vadisinin yukarı çığırında NW-SE doğrultusunda uzanan bu fay, Gergili ve Taşkapı (Şorköy) arasında uzanır. Meçtili Fayı, Taşkapı'da NW ve SE eğimli iki tali fay tarafından kesilmiştir.[42]

7- Şor Fayı: Zilan Çayının kollarında Ilıca Çayı ve onun yukarı mecrasındaki Şor Deresini takip eden ENE-WSW yönlü bu fay, Taşkapı'nın güneyinden başlar, Şehirpazar ve Doğancı Köyleri üzerinden vadiyi takip ederek Hasanabdal Köyünün güneyinde sona erer. Hasanabdal Kaplıcalarının oluşumu bu faylara bağlanmaktadır.[43]

Bu fayların dışında Şehirpazar Köyünün güneyinde Doğancı Fayı bulunmaktadır. Öte yandan KETİN, Van Gölü'nün kuzeyinden geçen bir fayın varlığından bahseder.[44] Gürgürbaba Tepesinin hemen doğusunda N-S uzanımlı bir çizgisel hat dikkati çeker. Bu hattın doğu blokunun çökmesi sonucu oluşmuş bir faya karşılık geldiği gözlenmiştir. Yine Koçköprü Barajı kuzeyinde ve Çakırbey güneyinde W-E uzanımlı görünen çizgisel hattında kuzey blokun çökmesi sonucu oluşmuş bir faya karşılık geldiği düşünülmektedir.[45]

Görüldüğü gibi, Zilan Çayı Havzası aktif tektoniğin hakim olduğu bir evre geçirmektedir ve diri fayların mevcut olduğu bir bölgede yer almaktadır. Kuzeybatısında Tutak diri fayı ve doğu- kuzeydoğusunda Çaldıran diri fayının bulunduğu havza, iki fay zonu arasında neredeyse bir geçiş zonu işlevi görmektedir. Doğal olarak bölge oldukça yıkıcı depremler geçirmiş ve sismik aktivite günümüzde de aynen sürmektedir. Tablo 1.1'de Erciş ve çevresini etkileyen bazı önemli depremler gösterilmiştir. Genel ifadelerle, Erciş ve çevresini etkilendiği 38-39° N enlemleri ve 42-45° E boylamları arasında önemli bir kuşak olan ve Van Gölü'nün kuzeydoğusundan İran sınırına kadar olan saha içerisinde 1900 – 1995 yılları arasında büyüklüğü 4 ve üzeri olan toplam 75 adet gerçekleşmiş olup, bunlardan 42 tanesi 1970 – 1995 dönemine aittir.[46]

---

[42] AKTİMUR, S., 1982, age, s. 11
DSİ, 1977, age, s. 23.
KARAMANDERESİ, İ.H. ve Diğ., 1984, Zilan Deresi (Van- Erciş) Jeolojisi ve Jeotermal Enerji Olanakları, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No: 7793), Ank., s. 27.
[43] KARAMANDERESİ, İ.H., 1984, age, s. 27.
[44] KETİN, İ., 1977, agm, s. 80.
[45] AKTİMUR, S., 1982, age, s. 14.
[46] PAMPAL, S., 2000, Depremler, Alfa Yay. No: 638, İst., s. 112.

Tablo 1.1. Erciş ve Yakın Çevresini Etkileyen Önemli Depremler

Tarihi	Depremin Oluş Merkezi	Koordinatları	Episantr'da Şiddeti
1111	Van ve çevresi	38.47 N – 43.35 E	IX
1276	Ahlat, Erciş, Van	38.09 N – 42.09 E	VII
1646/48	Van Bölgesi	38.47 N – 43.03 E	VI
1715	Van- Erciş	38.07 N – 43.05 E	VI
1791	Van, Tebriz, Erzurum	39.00 N – 43.07 E	VI
1902	Erciş	39.00 N – 43.03 E	VI
1906	Van, Erzurum	39.02 N – 41.03 E	VII
10.09.1941	Van, Erciş	39.45 N – 43.32 E	VII
20.09. 1945	Erciş, Van	39.00 N – 43.03 E	VII(?) – VIII(?)
03.09.1952	Erciş	39.00 N – 43.03 E	V-VI
05.06.1964	Doğu Anadolu, Van Gölü Civarı	39.03 N – 43.01 E	VI (Erciş'teki Şiddeti)
24.11.1976	Muradiye, Çaldıran, Erciş ve Çevresi	39.22 N – 44.02 E	X

Kaynak: ERGİN, K. Ve Diğ., 1967; AYHAN, E. Ve Diğ., 1980; PAMPAL, S., 2000.

Eylül 1945'te meydana gelen depremde Erciş'te 303 can kaybı meydana gelmiş 1000 civarında konut hasar görmüştür. Çok şiddetli yeraltı gürültülerinden sonra meydana gelen depremde iki katlı bir çok binanın üst katı tahrip olmuş, evlerde büyük hasarlar meydana gelmiştir.[47] Yukarıdaki tabloda, sadece Erciş ve çevresini önemli derecede etkileyen depremler listelenmiştir. Aslında bölgede meydana gelen bütün depremlerden Erciş ve çevresi az ya da çok etkilenmektedir. Zira yukarıda da değinildiği gibi, Çaldıran ve Tutak fayları da depremsellik açısından bölgeyi kontrol altında tutmaktadırlar. 1976 Çaldıran depreminde, daha uzakta yer almalarına rağmen, İran'ın doğu bölgeleri, Ağrı'nın Taşlıçay ve Doğubeyazıt İlçeleri ile Van'ın Özalp İlçesi ve Timar Bucağı da depremden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Örneğin, Özalp' ta 202'si ağır derecede olmak üzere 1925 ev, Taşlıçay'da 86'sı ağır derecede olmak üzere 348 ev hasar görmüştür (Tablo 1.2). 1976 Çaldıran Depreminde çoğu Çaldıran ve Muradiye ilçelerinden olmak üzere toplam 3840 kişi yaşamını kaybetmiş, 497 kişi yaralanmış ve 9232 konut ağır derecede hasar görmüş ya da tamamen yıkılmıştır. Depremin gündüzün meydana gelmesi, can kaybının fazla olmasını engellemiştir. Buna rağmen, depremden 180.000 kişi etkilenmiştir ve hasar meydana gelen sahanın alanı 3000 km² den fazladır.[48] Van ve ilçelerindeki hasar durumu Tablo 1.2'de gösterilmiştir:

[47] TABBAN, A., 2000, Kentlerin Jeolojisi ve Deprem Durumu, TMMOB Jeoloji Müh. Odası Yay. No: 56, Ank., s. 473.

[48] TUNCEL, M., ve Diğ.,1978, Çaldıran- Muradiye Depremi, İ.Ü. Edeb. Fak. Yay. No:2468, İst., s. 10-15.

Tablo 1.2. 1976 Çaldıran Depreminde Van ve İlçelerinde Hasar durumu

Yerleşim Biriminin Adı	Toplam Hane Sayısı	Nüfusu	Ağır Derecede Hasarlı ve Yıkık	Orta ve Az Hasar	Ölü Sayısı
Çaldıran Merkez	532	3304	505	27	615
Çaldıran Köyleri (64 Köy)	4045	27587	642	642	2313
Muradiye Merkez	561	6753	470	87	159
Muradiye Köyleri (37 Köy)	2940	22654	1593	847	479
Erciş Merkez (11 Mah.)	3563	24143	771	1802	3
Erciş Mrk. Köyleri (33 Köy)	2573	19674	752	1198	31
Erciş Deliçay Buca. (14 Köy)	1298	9406	614	428	87
Erciş Kocapınar Ve 30 Köyü	1943	15976	77	1247	---
Özalp Köyleri (30 Köy)	2324	18357	202	1723	19
Van Timar Bucağı (7 köy)	413	3329	35	290	3

Kaynak: TABBAN, A., 2000, s. 472.

Araştırma alanını oluşturan Erciş Kenti de, 1976 yılında Çaldıran'da meydana gelen depremden etkilenmiştir (Foto 3). Bu depremde ağır hasarlı ve yıkık ev sayısı 611'e* ulaşmıştı (Tablo 1.3).

Foto 3. 1976 Çaldıran Depreminde Camii Kebir Mahallesi'nde Yıkılan Bir Ev

(Mehmet Koçak'ın Arşivinden)

* 1976 Çaldıran depreminde ağır hasarlı ve yıkı ev sayısı Tablo 1.2'de 771'dir. Bu çelişkinin nedeni, Tablo 1.3'te verdiğimiz değerlerin Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğüne bizzat başvuran ve başvuruları kabul edilen afetzedelerin miktarlarını göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 1.3. 1976 Çaldıran Depreminde Erciş Kent Merkezindeki Hasar Durumu

Mahallenin Adı	Ağır Hasarlı ve Yıkık Ev Sayısı	Mahallenin Adı	Ağır Hasarlı ve Yıkık Ev Sayısı
Çınarlı	27	Kışla	220
Vanyolu	30	Gölağzı	168
Tekevler	10	Camii kebir	17
Salihiye	61	Beyazıt	23
Örene	8	Alkanat	23
Latifiye	24	TOPLAM	611

Kaynak: VAN Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğü Arşivi

Erciş, Van bölgesi içerisinde 1. derecede tehlikeli bir deprem bölgesidir. Yukarıda ifade edilen bölgenin jeolojik özelliklerinden anlaşıldığına göre, Erciş sismik açıdan hareketli ve diri faylarla çevrelenmiş bir bölgede yer almaktadır ve risk faktörü her zaman için mevcuttur. Kuşkusuz depremin etkilerini arttıran insana bağlı diyebileceğimiz bir çok faktör de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi yerleşmeye konu olan sahanın zemin özellikleri, yapı tarzı ve kalitesidir.

Erciş'te depremlerden en fazla etkilenen bölge ovanın güney kesimidir. Çünkü, bu kesim hem alüvyal malzemeden oluşmakta, hem de güney kesimde yer altı su seviyesi yer yer 1 m.'nin altına düşmektedir. Bu özellikteki zemine sahip yerler depreme karşı en hassas arazilerdir. Şöyle ki, bu sahalarda, daha çok çökmeler şeklinde yıkılmalar meydana gelmektedir. Özellikle dolgu niteliğindeki gevşek depolarda, unsur boyutları ve unsurların dizilişleri ile bunların ıslaklık dereceleri deprem dalgalarının çok iyi bir şekilde yansımalarını sağlamaktadır. Hasar derecesinin büyük oranlara çıktığı ova tabanları; killi ve ıslak zeminlerinden ötürü, materyaller arasında birleştirici bir bağ bulunmadığından dolayı deprem dalgalarının çok şiddetle yayılmalarına neden olmaktadır.[49] Alüvyal çökeller, kumlar, gözenekli kireçtaşları, yamaç molozları, tüfler ve ayrışmış magmatik kayaçlar depremin şiddetini 1-2 derece arttırırken; deniz kenarında bulunan ıslak dolgu zeminler, bataklıklar, turbalıklar ve kurumuş göl yatakları da deprem şiddetini 2-3 derece arttırabilmektedir.[50] Suya doygun siltli kum tabakalarının sıvılaşması sonucu yapılarda büyük hasarlar görülmüştür. Bu tabakalar deprem titreşimlerine uğradığı zaman sıkışmaya ve hacmini azaltmaya eğilim göstermekte, bu sırada boşluk suyu basıncının artması sonucu zemin dayanımını

[49] TUNCEL, M., ve Diğ., 1978, age, s. 17-17.
[50] PAMPAL, S., 2000, age, s. 125-134.

kaybederek sıvılaşmış duruma gelmektedir. Bu durumda zemin üzerindeki yapılar önemli ölçüde zemin içine batabilmektedir.[51]

Yukarıda da izah ettiğimiz gibi, ovanın güneyinde Van Gölü'ne doğru eğimli olan sahada hem eğim düşüktür; hem de bu kesimde kumlu, siltli malzemenin arasında kil mercekleri bulunmaktadır. Bu da yeraltı su seviyesi yüzeye yakın olduğundan drenajı bozmakta ve killi kısımların da bünyelerine su alarak şişmeleri sonucu zeminin ıslaklık derecesi artmaktadır. Nitekim, Çaldıran Depreminde Erciş kent merkezinde en fazla hasarlı alanlar, göle yakın olan ve yer altı su seviyesinin yüksek olduğu Gölağzı ve Kışla Mahalleleri olarak karşımıza çıkmıştır.

Depremin olumsuz etkisini zemin özellikleri kadar, hatta bazı durumlarda daha fazla arttıran bir diğer faktör de yapı tarzı ve kalitesidir. Ova ve düzlüklerde toprağın temel yapı malzemesi olması ve taşın kolaylıkla temin edildiği alanlarda temelin derin ve sağlam olmaması, toprağın harç malzemesi olarak ve çok basit şekilde kullanılması yıkılmaların artmasını sağlamıştır. Yine bu evlerin damlarının 50-60 cm. kalınlığında sıkıştırılmış topraktan yapılması çökmeleri kolaylaştırmıştır. Betonarme yapılarda demir malzemesinin yetersiz bir biçimde kullanımı, yapı malzemesinin birbiriyle olan bağlantısını zayıflatmakta ve doğal olarak mukavemeti de düşürmektedir.Yine Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğünden aldığımız bilgilere göre, deprem sonrasında özellikle moloz ve gevşek malzemelerden oluşan yamaçlarda toprak kayması şeklinde kütle hareketleri ve bazı köylerde kaya düşmeleri meydana gelmiştir. Böylelikle, ovada eğimin düşük, alüvyal malzeme ve yeraltı su seviyesinin yüksek, drenajın yetersiz ve yapılarda geleneksel metotların dışına çıkılmamış olması gibi nedenlerle depremin etkileri en az birkaç katı artmıştır. Dolayısıyla, yerleşme yeri ve/veya konut alanlarının seçiminde ve kentsel planlamada bu sahaların iyi bir şekilde etüt edilmesi ve planlama kararlarında bu hususların gözetilmesi zorunludur. Böylece tarım sahaları olması gereken alanların da amaç dışı kullanımı önlenmiş olacaktır.

Sonuç olarak, bu bölümün başında da belirtildiği gibi, doğal güç ve hareketlerle uyumlu ve bilinçli yaşanıldığı taktirde, bundan karlı çıkacak olan yine insan olacaktır. Eğer bölgedeki faylar olmasaydı, başta sağlık, turizm ve ısınma olmak üzere birçok işlevi bulunan jeotermal kaynaklar, maden suları kaynakları gibi yerin derinliklerinde

---

[51] TABBAN, A., 2000, age, s. 4-7.

saklı bulunan birçok zenginlikten ve avantajdan yararlanamayacaktık. Yine depremlerin zararlarını birkaç katı arttıran alüvyal topraklar olmasaydı, beslenmemiz için mutlak gerekli yerin üstündeki nimetlerden de faydalanamayacaktık. Ancak, unutulmamalıdır ki, doğanın dengesini sarsacak hiçbir eylem karşılıksız kalmayacaktır. Tarım toprakları sadece tarım için var olabilmeli; yerleşmeye uygun alanlarda buna göre belirlenmeli ve teknoloji de evreni yok edecek ya da yaşanılmaz hale getirecek bir araç olmayıp, şayet bir yararı varsa bu da insanlık için kullanılmalıdır.

1.2. Klimatik Faktörler

Doğu Anadolu Bölgesi ikliminin temel karakteristiği uzun kışlar ve kısa yazlar ile temsil edilen karasallıktır. Bölgenin denizlerden uzak olması, yüksek dağlık alanlarla kaplı olması ve bundan dolayı ılıman hava kütlelerinin bölgeye nüfuz etmesine engel olması bu durumun en önemli nedenlerindendir. Ancak, genel özellikler böyle olmakla beraber, coğrafi enlem, bakı ve topografya faktörlerine bağlı olarak, şiddetli kontinentalite bölgenin her tarafında aynı derecede hissedilmez. Örneğin, bu açıdan Erzurum- Kars platosu ile Malatya Çevresi ve Van Gölü Havzası arasında büyük farklar görülür. Hatta yer yer karasal iklimi tam olarak yansıtmayan, Akdeniz ikliminin bazı özelliklerini taşıyan mikroklima sahaları da karşımıza çıkabilmektedir. Iğdır Ovası, Van Gölü kıyıları bu alanlardan biridir. Bölgedeki dağlık kütleler ve bu dağlık alanlar arasında birbirinden ayrık ve ilişkisiz ova ve havzaların yer alması, TUNÇDİLEK'in ifadesiyle "*kompartımanlar*"[52] halindeki topografik yapı, farklı yerel iklim koşullarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Van Gölü kıyıları, Doğu Anadolu iklimi içerisinde karasallık derecesinin önemli ölçüde hafiflediği bir mikroklima alanıdır. Bunu her şeyden önce ortada 3574 km² alana sahip Van Gölü'nün varlığına bağlamak gerekir. Suların, karalara göre daha geç ısınıp daha geç soğumasından dolayı, Van Gölü soğuk mevsimde çevresi için bir ısı kaynağıdır. Gene aynı nedenle yaz mevsiminde de sıcaklıkların aşırı yükselmesini engelleyerek karasallığın hafiflemesine neden olur.[53] Örnek vermek gerekirse, en soğuk

---

[52] TUNÇDİLEK, N., 1986, age, s. 102-104.

[53] ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İ.Ü. Yay. No: 572, İst., s. 67-68.
ARDEL, A., 1945, Van Gölü Bölgesinin Coğrafyası, Beşinci Üniversite Haftası VAN, İ.Ü. Yay. No: 241, İst., s. 97-98.
İZBIRAK, R., 1951, Cilo Dağı ve Hakkari ile Van Gölü Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, A.Ü. DTCF Yay. No: 67, Ank., s. 91-93.
KOMİSYON, 1998, Cumhuriyetin 75. Yılında Van, Van Valiliği Yay., Ank., s. 25-26.

ay olan ocak ortalaması Van'da –4.0° iken, 400-500 m. daha alçakta bulunan Muş'ta bu değer -7.8° dir. Aynı şekilde temmuz ortalaması Van'da 22.0° iken, Muş'ta 24.8° dir. Örneğin Van Gölü'nün yerinde bir ova bulunmuş olsaydı, şu ana kadar –20 ve –25° olarak ölçülen en düşük sıcaklıklar, -40°'lere kadar düşeceği söylenebilir. Zira aynı değer Muş'ta –33°, Ağrı'da ise –45.6° olarak ölçülmüştür.[54] Bir diğer etken olarak, barometre minimumlarının, zaman zaman güneydeki Toros vadilerinden ve bu arada özellikle Bitlis Vadisi Rahva Çukurluğu üzerinden Van ve çevresine kol vermeleri ve Akdeniz'in ılık havasını buralara kadar getirmiş olmaları ihtimal dahilindedir.[55]

Tablo 1.4. Erciş'te Uzun Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri (1965- 1990)

Meteorolojik Elemanın Adı	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Ortalama sıcaklık (°C)	-5.7	-4.6	0.2	6.9	12.4	17.4	21.8	20.8	15.6	9.0	3.3	-2.3	7.9
Ort. Yüksek Sıcaklık (°C)	0.1	1.4	5.7	12.5	18.6	24.5	29.7	29.7	25.1	17.2	9.8	3.0	14.8
Ort. Düşük Sıcaklık (°C)	-10.6	-9.7	-4.2	1.8	6.0	9.5	13.6	12.7	7.8	3.1	-1.1	-6.5	1.9
En Yüksek Sıcaklık (°C)	11.5	13.2	18.9	23.0	29.2	33.6	37.4	37.0	34.7	26.8	19.4	14.9	37.4
En Düşük Sıcaklık (°C)	-27.5	-32.0	-25.6	-12.6	-3.2	-0.4	4.0	5.4	-1.2	-9.5	-16.4	-22.0	-32.0

Kaynak: DMİ Gen. Müd. Kayıtları.

Gerek yıllık ortalama sıcaklıklar ve gerekse ocak ve temmuz ortalamaları bakımından Van Gölü çevresi istasyonları arasında fazlaca bir fark yoktur. Genel olarak yıllık ortalama sıcaklıkları 8-9° arasında değişen bu istasyonlar, Doğu Anadolu'nun şiddetli karasal ikliminin temel niteliği olan uzun ve soğuk kışlar ile kurak ve kısa yazların nispeten hafiflemiş bir tipini ortaya koyarlar (Tablo 1.4). Yıllık ortalama sıcaklığın 7.9 °C olduğu Erciş'te ocak ayı ortalaması –5.7°C' dir. Kıyı istasyonları arasında yıllık ortalama sıcaklığı en düşük olan istasyon Erciş'tir (Tablo 1.4 ve Tablo 1.5). Bunun en önemli nedeni, enlem faktörü ile beraber Erciş'in Van Gölü'nün kuzeydoğusunda ve havzayı etkileyen ılık hava kütlelerinin kenar sahasında bulunmasıdır. Ortalama sıcaklıkların aylık gidişinden de açıkça görülebileceği gibi, kış aylarında çok önemli bir sıcaklık düşüşü söz konusu olmadığı gibi, yaz aylarında da çok aşırı sıcaklıklar görülmez (Şekil 1.5). Örneğin aynı bölgede yer alan Ağrı'da (1631 m.) ocak ortalaması –10.7°, Muş'ta (1283 m.) –7.8° ve 1678 m. deki Erciş'te ise –5.7° dir.

[54] KOMİSYON, 1998, age, s. 26.
[55] ARDEL, A., 1945, age, s. 97-98.
ÖZTAN, G., 1977, Van İklimi, Devlet Meteoroloji İşleri Gen. Müdürlüğü Yayını, Ank., s.10.

Temmuz'un en sıcak ay (21,8°) olduğu Erciş'te kıyı istasyonları ile en fazla 0.3° lik bir sıcaklık farkı gösterir (Tablo 1.5).

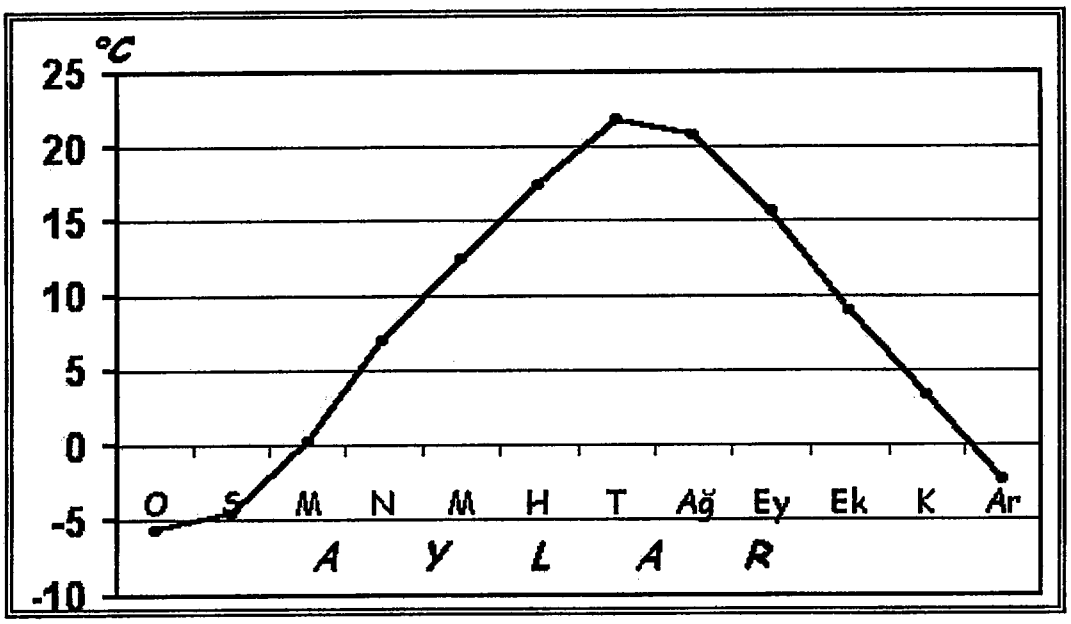
Tablo 1.5. Seçili İstasyonlarda Bazı Meteorolojik Elemanların yıl İçerisindeki Gidişi

İstasyonun Adı	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Aylık Ortalama sıcaklıklar (°)													
Van	-4.0	-3.6	0.7	7.2	12.9	17.8	22.0	21.5	17.0	10.3	4.3	-1.1	8.7
Tatvan	-3.4	-2.5	0.6	6.8	12.2	17.4	21.7	21.0	16.9	10.3	3.9	-0.7	8.7
Ahlat	-1.6	-1.6	2.2	6.9	12.9	17.5	21.5	22.0	17.1	10.2	5.3	1.1	9.4
Muradiye	-6.0	-4.8	0.0	7.1	12.5	17.5	22.3	21.5	16.6	9.6	3.2	-2.9	8.1
Muş	-7.8	-6.4	0.2	8.6	14.7	19.7	24.8	24.6	19.9	12.2	4.4	-3.0	9.3
Aylık Ortalama Yağış Miktarları (mm)													
Van	38.3	33.4	45.1	54.4	46.3	18.4	5.1	3.9	10.5	45.4	47.5	32.1	380.6
Tatvan	81.0	88.2	115.4	121.9	77.0	26.6	6.3	4.3	10.3	77.8	103.2	84.0	796.0
Ahlat	64.1	66.7	79.2	83.9	61.6	23.3	9.4	4.0	14.8	50.0	68.1	53.4	578.6
Muradiye	48.0	52.5	59.2	72.7	57.1	27.2	14.2	8.3	12.3	50.4	65.9	57.0	524.8
Muş	111.9	109.1	119.5	106.4	66.5	27.1	6.2	3.7	11.8	71.2	99.4	92.7	825.5
Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısı													
Van	9.1	9.0	7.6	1.4	0.1	-	.	-	-	0.1	2.0	6.6	36.0
Tatvan	11.0	9.4	8.0	0.9	0.1	-	-	-	-	0.1	2.2	6.4	38.1
Ahlat	8.0	8.1	5.2	1.4	-	-	-	-	-	0.1	0.5	4.5	27.8
Muradiye	9.0	8.9	6.7	1.5	-	-	-	-	-	0.1	1.8	7.3	35.3
Muş	10.4	9.1	6.5	0.5	-	-	-	-	-	0.0	1.4	6.8	34.7
En Yüksek Kar Örtüsü Kalınlığı (cm)													
Van	106	95	80	42	2	-	-	-	-	3.2	3.0	44	106
Tatvan	117	162	187	60	2	-	-	-	-	15	44	80	187
Ahlat	129	107	70	20	5	-	-	-	-	-	45	50	129
Muradiye	78	138	130	45	-	-	-	-	-	8	22	60	138
Muş	159	204	198	118	3	-	-	-	-	12	52	94	204

Kaynak: DMİ Gen Müd. Kayıtları.

Sıcaklıkların gidişinde bir tedriciliğin görülmediği Erciş'te sıcaklıklar ani bir şekilde yükselir ve gene ani bir şekilde düşer. Mart ayından itibaren yükselmeye başlayan sıcaklıklar, temmuz ayında en yüksek değerine ulaşır ve ağustos sonundan itibaren hızla düşmeye başlar (Şekil 1.5). Bu bakımdan, geçiş mevsimleri olan bahar mevsimi pek fazla görülmez ya da belirgin değildir.

Sıcaklıkların gidişinde bir tedriciliğin görülmediği Erciş'te sıcaklıklar ani bir şekilde yükselir ve gene ani bir şekilde düşer. Mart ayından itibaren yükselmeye başlayan sıcaklıklar, temmuz ayında en yüksek değerine ulaşır ve ağustos sonundan itibaren hızla düşmeye başlar (Şekil 1.5). Bu bakımdan, geçiş mevsimleri olan bahar mevsimi pek fazla görülmez ya da belirgin değildir.

Şekil 1.5. Erciş'te Sıcaklığın Yıl İçerisindeki Gidişi

Erciş'te yıllık sıcaklık farkı 27.5° olup, karasallığın bir göstergesidir. Enlem faktörü, 1678 m. deniz seviyesinden yüksek oluşu ve hava kütlelerinin geçişini engelleyen ya da bu hava kütlelerini karakter değişimine zorlayan yüksek ve dağlık bölgede bulunuşu sıcaklık farklarının artmasına neden olmuştur (Bu açıdan Diğer kıyı istasyonlarında da önemli bir fark yoktur: Örneğin bu değer, Van'da 26°, Tatvan'da ise 25.1° dir.). Zira denizlerden uzaklaştıkça karasallık artmaktadır. Amplitüdün bu derece yüksek olmasına rağmen Van Gölü'nün yumuşatıcı etkisi gene de kendini gösterir. Örneğin, yıllık sıcaklık farkı araştırma sahamıza komşu olan 1283 m. yükseltisindeki Muş'ta 32.6° dir ve Türkiye'de yıllık sıcaklık farkı ve karasallık derecesinin en yüksek olduğu yerdir.[56] Aynı yumuşatıcı etkiyi ortalama düşük ve en düşük sıcaklıklar da rahatlıkla görebiliriz. Erciş'te ölçülmüş en düşük sıcaklık değeri –32.0° iken, bu değer Ağrı'da -45.6°, Muş'ta –34.4°, Patnos'ta –36.4° tür. Bu nedenle, Van Gölü'nün çevresindeki yerleşmelerin iklimine olumlu katkısının, mevsimden mevsime, yer yer ve zaman zaman değişiklik göstermek üzere, ortalama olarak 5-6° olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1.6. Erciş'te Donlu Gün Sayılarının Yıl İçerisindeki Dağılışı

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Donlu Gün Sayısı	30.4	27.4	25.0	7.6	0.5	0.0	-	-	0.0	4.9	18.6	28.6	143.0

Kaynak: DMİ Gen. Müd. Kayıtları.

Sıcaklığın 0° nin altında olduğu devreyi soğuk, 0-20° arasında olan devreyi ılıman ve sıcaklığın 20° nin üstünde olduğu ayları da sıcak devre olarak ayırdığımız

[56] KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi, EÜ Edeb. Fak. Yay. No:72, İzmir., s. 11.

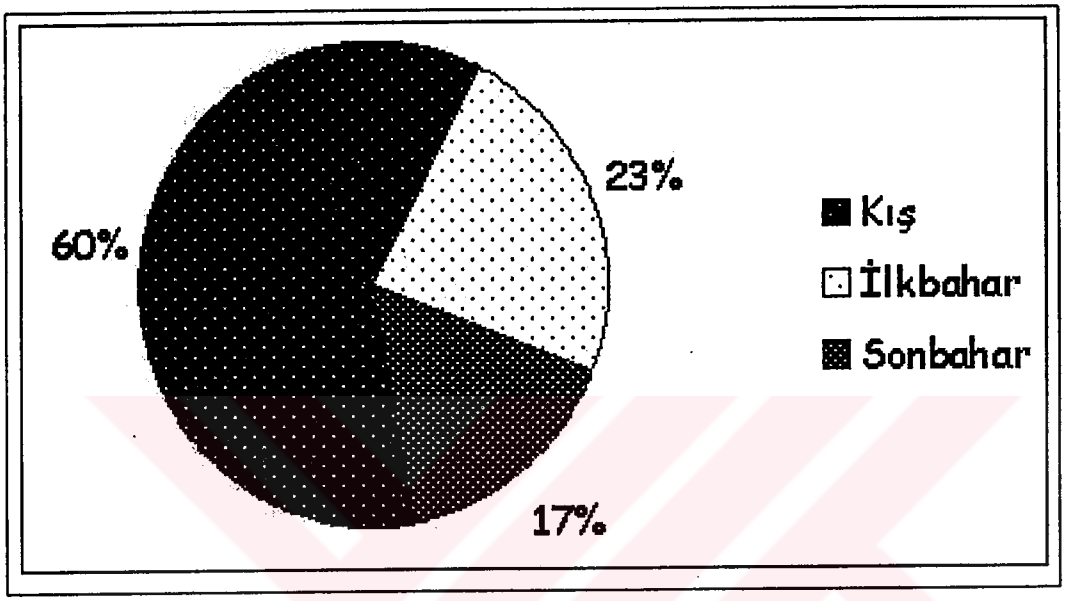
taktirde[57], Erciş'te yılın 3 ayının soğuk, 7 ayının ılıman ve sadece 2 ayının da ziraat hayatı için son derece önemli olan sıcak devreye tekabül ettiğini görürüz. Diğer kıyı istasyonlarında da durum pek farklı değildir (Tablo 1.5). Bu sıcaklık koşullarına adapte olabilmiş tarım ürünlerinin yetişebildiği Erciş ve çevresinde sıcaklık ortalamasının 10° nin üzerinde olduğu devre mayıs- eylül arasına rastlar. Bu devrede bitkilerin yetişme ve olgunlaşmaları için varolan süre sadece 5 ay veya 150 gün kadardır (Tablo 1.4).

Erciş'te donlu günlerin, başka bir ifadeyle sıcaklığın 0° nin altında olduğu gün sayısı 143' tür (Tablo 1.6). Daha yalın bir ifadeyle, yörede soğuk devrenin 5 ay sürmesi demek olan bu durum, tarım hayatını doğal olarak etkilemiştir. Sıcaklığın 10° nin üstünde olduğu gün sayısı ise 164 olup, geri kalan 58 günün sıcaklığı 0-10° arasındadır. Donlu günler, genel olarak ekim ortalarından itibaren başlar ve nisan sonuna kadar devam eder. Ancak, bunlar kesin sınırlar olmayıp, don ihtimalinin hiç olmadığı aylar sadece temmuz ve ağustos aylarıdır. Ekme- dikme çalışmalarının başladığı nisan ayının özellikle ilk yarısında don ihtimali yüksektir; hatta, mayıs ayında bile don görülebilir ve haziran başlarına kadar da don tehlikesi mevcuttur. Dolayısıyla, ekim-dikim faaliyetlerinden sonraki don olayları tarımsal yaşamı olumsuz etkiler. Don olaylarının mevsimlere dağılımı incelendiğinde soğuk devre olan kış aylarının %60.4 ile 1. sırada geldiği görülür. 2. sırada %23.1 ile ilkbahar ayları gelmekte olup, don olayının en az görüldüğü mevsim ise, %16.5 ile sonbahar aylarıdır (Şekil 1.6).

Kentsel yaşamda don devresinin uzunluğu ya da kısalığı özellikle inşaat faaliyetlerini etkiler. Yukarıda da belirtildiği gibi, Erciş'te don olayının görülme ihtimalinin az olduğu gün sayısı, 220 gün civarındadır. Bundan dolayı, özellikle betonarme yapıların inşaatında, yapı malzemelerinin birbirine bağlanmasında hava sıcaklığının 0° nin üstünde olması çok önemlidir.[58] Aksi taktirde, bu tür yapılar yeterli sağlamlıkta olamayacaklardır. Yine yol ve köprü yapımlarında da don olayının görülmediği ayları takip etmek gerekir. Örneğin, bölgemizde yazın son aylarında veya sonbaharda atılan asfaltlar, bazen yarı yılı bile dolmadan tekrar dökülme zorunluluğu getirmektedir. Bundan başka, donlu günler, evlerin ısıtılmasında ve yapı malzemelerinde apayrı bir yol izlenmesini zorunlu kılmıştır: Duvarların kalınlığı, çift

[57] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 50.
[58] DOĞANAY, H., 1983, Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, s. 21- 22.

cam takılması, ısı yalıtım sistemlerinin kullanılması ve ekonomik açıdan ekstradan yakıt harcamaları... Fakat, bütün bunların en önemli sonucu, hem sağlığımızı, hem dünyamızı, hem de geleceğimizi tehlikeye sokan kalitesiz yakıt kullanımının (toplumumuzun ekonomik düzeyine göre bundan daha ötesi de pek mümkün değil) sonucu ortaya çıkan hava ve çevre kirliliğidir.

Şekil 1.6. Erciş'te Donlu Günlerin Mevsimlere Dağılımı

Yerleşmeleri ve kentsel hayatı etkileyen klimatik faktörlerden biri de basınç ve rüzgarlardır. Basınç değerleri bakımından diğer kıyı istasyonları ile fazlaca bir fark yoktur. Erciş'te yıllık ortalama basınç 830.6 mb. dır. Hava sıcaklığının düşük olduğu yaz aylarında basınç değerleri yıllık ortalamadan daha azdır. Aylık ortalama en düşük basınç değeri 827.8 mb. ile temmuz ayında, en yüksek basınç değeri de 833.0 mb. ile Ekim ayında ölçülmüştür (Tablo 1.7). kış aylarında daha düşük basınç değerlerinin görülmemesinin bu mevsimde yöreyi etkileyen cephelerin basınç değerlerini düşürmesiyle alakalı olduğunu düşünmekteyiz. Örneğin, cephe yağışlarının düşük olduğu nisan ve mayıs aylarında basınç değerleri düşüktür.

Tablo 1.7. Erciş'te Basınç ve Rüzgarlar İle İlgili Bazı meteorolojik Elemanlar

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Ort. Basınç (mb)	831.8	831.4	830.0	830.2	830.1	828.7	827.8	828.5	830.9	833.0	832.8	831.8	830.6
Ort. Rüzgar hızı (m/sn)	1.8	1.7	1.9	2.0	2.0	1.8	1.8	1.6	1.4	1.5	1.5	1.8	1.7
Ort. Fırtınalı Gün Sayısı (>17.2 m/sn)	0.3	0.2	0.2	0.7	0.8	0.7	0.2	0.1	0.2	0.3	0.2	0.2	4.1
Ort. Kuv. Rüzg. Gün Say. (10.8-17.1 m/sn)	1.9	1.2	2.8	4.3	6.0	3.4	1.9	1.6	2.3	2.4	2.0	1.9	31.8

Kaynak: DMİ Gen Müd. Kayıtları.

Erciş'te en çok esen rüzgar yönü kuzeydir (%23.6). İkinci ve üçüncü en çok esen yönler ise sırasıyla kuzeydoğu (%22.3) ve kuzeybatıdır (%15.2). Genel olarak kuzey sektörlü rüzgarlar yörede egemendir bu sektördeki rüzgarları toplam içerisindeki oranları %61.6 gibi büyük bir rakama ulaşır (Tablo 1.8). Bu da bize rüzgar sistemlerinin topografyanın etkisinde şekillendiklerini ve yönlendiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Gerçekten topografya haritasına baktığımızda ilk göreceğimiz şey Erciş Ovasının kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatıya doğru yaptığı girintileridir. Bu girintiler, kuzeyde Zilan Çayı ve kolları tarafından; kuzeydoğuda Zilan Çayına kuzeydoğudan karışan bazı akarsular ile Deliçay tarafından; kuzeybatıdan ise ziyaret Deresi ve Erciş-Patnos karayolunu Ağı Geçidi üzerinden takip eden oluk tarafından sağlanır.

Tablo 1.8. Erciş'te Rüzgar Esme Sayılarının Dağılımı

Yön/ay	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık	%
N	419	293	244	178	165	177	192	161	184	235	255	315	2818	23.6
NE	173	177	285	221	192	224	306	277	225	194	184	212	2670	22.3
E	55	47	64	67	73	82	91	95	72	78	51	52	827	6.9
SE	35	52	69	63	73	51	74	76	47	54	69	50	713	6.0
S	21	24	39	48	41	54	73	71	68	36	57	24	556	4.6
SW	61	56	106	195	232	197	179	203	182	166	114	58	1749	14.6
W	64	82	70	67	82	75	71	49	56	75	52	64	807	6.7
NW	246	255	261	180	139	94	63	50	55	102	152	225	1822	15.2

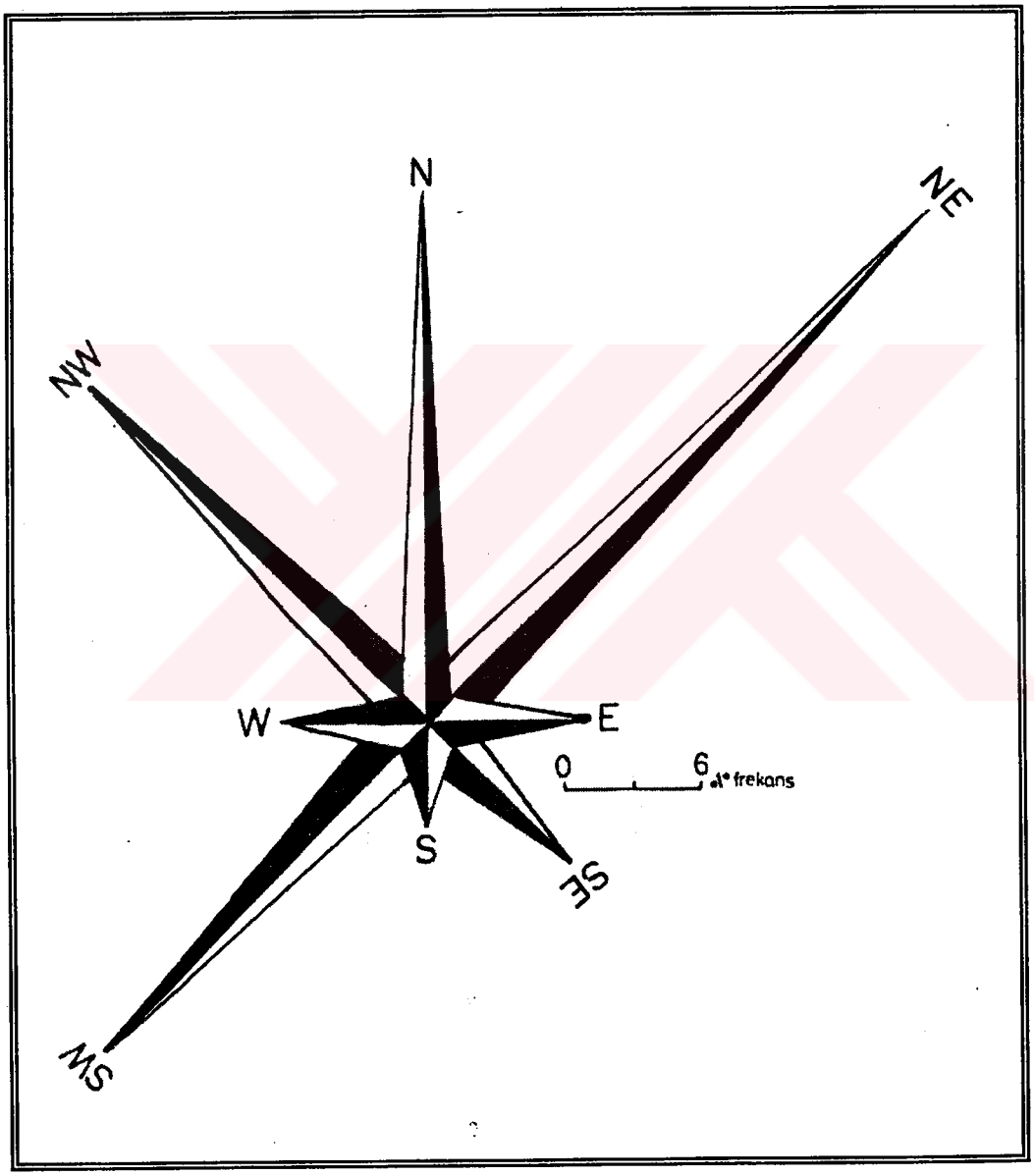
Kaynak: DMİ Gen Müd. Kayıtları

Erciş'e ait rüzgar gülü diyagramında (Şekil 1.7) ilk dikkati çeken şey, NE ve SW yönlerinin karşılıklı uzunluklarıdır. Göl yüzeyi ile Aladağlar ve Tendürek çevrelerindeki basınç farklılığından kaynaklanan hava akımları kuzeyden Zilan Vadisine, kuzeydoğudan da Deliçay Vadisine kanalize olarak kuzey ve kuzeydoğudan Erciş çevresini etkiler. Rahva düzlüğü aracılığıyla havzaya giren batı ve güneybatı rüzgarları Van Gölü'nün uzun eksenine uyarak yön değiştirir ve Erciş çevresini güneybatıdan etkiler. Batı rüzgarları, Süphan Dağı ile Bozdağlar ve Aladağlar arasındaki eşik ve vadiler aracılığıyla Erciş çevresine kuzeybatıdan ve batıdan ulaşırlar.[59]

Rüzgarların mevsimsel durumu incelendiğinde (Tablo 1.9) ise, rüzgar esme sayısı bakımından kış mevsiminin başta geldiği görülür. Kış mevsiminde hakim rüzgar yönü N, ikincil rüzgar yönü ise NW dır. İlkbahara geçildiğinde N yönlü rüzgarlar yerlerini NE dan esen rüzgarlara bırakırlar. Bu mevsimde N, NW ve SW rüzgarları birbirlerine yakın oranlarla tali rüzgar yönlerini teşkil ederler. NE yönlü rüzgarların ağırlığı yaz mevsiminde de (% 27.0) devam eder, ancak, ikincil rüzgar yönü SW (%

[59] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 73.

19.4) dır. Sonbaharda ise, egemen rüzgar yönü yine N dir (% 24.4). Demek oluyor ki, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde NE, sonbahar ve kış mevsimlerinde de N yönlü rüzgarlar daha çok esmektedir. Buna göre, Erciş'te esen rüzgarları Lambert formülüne göre düzenlediğimizde, hakim rüzgar istikametinin « N 13° E» olduğunu ve % frekansının da % 46.4 olduğunu görmekteyiz.

Şekil 1.7. Erciş'in Rüzgar Gülü Diyagramı

Bu hakim rüzgarların dışında günlük devirli rüzgarlar da bulunmaktadır. Buna örnek olarak, Van Gölü ile kara arasındaki basınç ve sıcaklık farklarından kaynaklanan göl meltemlerini verebiliriz. Bu rüzgarlar yaz aylarında gündüzleri gölden karaya doğru, akşamları ise karadan göle esmektedirler.

Tablo 1.9. Erciş'te Rüzgar Esme Sayılarının Mevsimsel Dağılımı

Yön/Mevsim	KIŞ		İLKBAHAR		YAZ		SONBAHAR	
	Esme Sayısı	Oranı (%)	Esme Sayısı	Oranı (%)	Esme Sayısı	Oranı (%)	Esme Sayısı	Oranı (%)
N	1027	33.6	587	18.6	530	17.8	674	24.4
NE	562	18.4	698	22.1	807	27.0	603	21.8
E	154	5.0	204	6.5	268	9.0	201	7.3
SE	137	4.5	205	6.5	201	6.7	170	6.2
S	69	2.3	128	4.1	198	6.7	161	5.8
SW	175	5.8	533	16.9	579	19.4	462	16.7
W	210	6.7	219	6.9	195	6.5	183	6.6
NW	726	23.7	580	18.4	207	6.9	309	11.2
TOPLAM	3060	100.0	3154	100.0	2985	100.0	2763	100.0

Kaynak: DMİ Gen. Müd. Kayıtları

Rüzgarı esiş yönü ve şiddeti kentsel yaşamda göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Özellikle kış aylarındaki hava kirliliği, (sıcaklık terselmesiyle de alakalı olarak) insan sağlığını tehlikeye sokan ve aynı zamanda biyolojik dengeyi de altüst edebilen bir olgudur. Evlerin ve sanayi tesislerinin bacalarından çıkan dumanlar, durgun bir havaya sahip ova tabanına kurulmuş yerleşmelerde bir katman gibi yerleşmenin üzerini kaplamaktadır. Bu atıklardan duman ve SO_2 hem yeşil bitkiler, hem de insanlar için zararlıdır. Kentlerdeki hava kirliliğini yine rüzgarlar tarafından taşınıp insan sağlığını tehlikeye sokar tarzda yayan başka bir kaynakta, motorlu taşıtlardan çıkan egzoz gazlarıdır.Her ne kadar Erciş'te yukarıda sözü edilen hava kirletici faktörler açısından tehlikeli bir konumda olmasa da, nüfusu hızla artan ve çevresinden yoğun bir biçimde göç alan kentin, er geç bu türden sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Bunun için, özellikle yerel yönetimler, şimdiden önlemini alıp halkı kaliteli yakıt kullanma konusunda ikna etmeli ve bir takım düzenlemeleri yapmalıdır. Tablo 1.7'den de görüleceği gibi, Erciş'te yıllık ortalama rüzgar hızı 1.7 m/sn. dir. Fırtınalı gün sayısının 4.1 olduğu Erciş'te 10.8- 17.1 m/sn hızları arasında esen kuvvetli rüzgarlı gün sayısı da 31.8' dir. Bu durumun en önemli sonucu kış aylarında bacaların tıkanması ve bunun sonucu ortaya çıkan zehirlenme ve çatıların uçması gibi vakalardır. Gene kış aylarında soğuk rüzgarlar daha fazla yakıt kullanımı sözkonusu olmakta, bu da hava kirliliği problemlerini arttırmaktadır. Yaz aylarında ise, kuvvetli rüzgarlara bağlı olarak toprak ve stabilize yollar ile çıplak alanlardan toz kalkması söz konusudur. Bundan başka, özellikle yaz aylarında artan tozlarla (ki bunlarda birçok rahatsızlığa neden olurlar) mücadele için sokak araları başta olmak üzere kentin cadde- sokak sistemini asfaltlamalı ve bu cadde- sokaklar sürekli olarak temiz tutulmalıdır. Kısacası, gerek yerleşme ile ilgili planlamalarda olsun, gerekse sanayi ile ilgili planlamalarda

olsun, kentsel planlamalarda bütün fiziki çevre faktörleri gibi iklim faktörleri üzerinde de önemle durulması ve ileriye dönük uygulama kararlarının buna göre alınması zorunludur.

Van Gölü Bölgesinde, sıcaklık koşulları bakımından görülen benzerlik yağış değerlerinde görülmez. Genel iklim özelliklerini anlatırken değindiğimiz gibi, Güneydoğu Toroslar'ın ılıman ve nemli havası Rahva Düzü aracılığıyla Van Gölü'nün Güneybatısından girme olanağı bulurlar ve bu civarların daha fazla yağış almalarına neden olurlar.[60] Yağış miktarı doğuya doğru gidildikçe azalır. Yıllık yağış miktarı Tatvan'da 796 mm., Ahlat'ta 578 mm., Erciş'te 458 mm. ve doğudaki Van'da 380.6 mm. dir (Tablo 1.5; Tablo 1.10). Bunun en önemli nedeni, güneybatı ve güneyden giren hava kütlelerinin kuzey ve kuzeydoğu kısımlarına ulaşıncaya kadar nem bakımından fakirleşmeleridir.[61] Bu nedenle, gölün güneyi cephe yolları üzerinde bulunduğu için daha fazla yağış almakta; Van Gölü'nün batısındaki yüksek dağları aşan hava akımları, göle doğru alçalırken adyabatik olarak ısındıklarından gölün kuzeyine ulaşıncaya kadar yağış şartlarından uzaklaşmaktadırlar.

Tablo 1.10. Erciş'te Yağışla İlgili Meteorolojik Elemanların Yıl içerisindeki Dağılımı (1965-2000)

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Ort. Yağış Miktarı (mm)	36.4	39.3	49.4	66.6	61.0	28.2	9.3	5.9	14.9	51.1	51.1	44.8	458.0
Günlük Ençok Yağış Miktarı	26.1	29.0	21.1	27.4	55.2	32.8	43.1	40.4	32.8	57.7	42.7	35.0	57.7
Ort. Kar Yağışlı Gün Sayısı	9.4	8.6	7.2	1.3	0.0	-	-	-	-	0.1	1.2	7.1	35.0
Ort. Karla Örtülü Gün Sayısı	25.9	24.7	15.8	1.7	-	-	-	-	-	0.1	2.8	15.1	86.2
En Yüksek Kar Ört. Kal. (cm)	110	113	118	71	-	-	-	-	-	8	28	40	118
Ortalama bulutluluk (0-10)	5.6	5.5	5.3	5.7	4.5	2.6	1.8	1.6	1.9	4.1	5.0	5.5	4.1
Ortalama Bağıl Nem (%)	72	72	70	68	63	56	51	52	58	68	72	72	65

Kaynak: DMİ Gen. Müd. Kayıtları

Erciş'te 1955-1990 yılları arasını kapsayan 35 yıllık ortalamalara göre göre yıllık yağış tutarı 458 mm. dir. Yağış miktarının düşüklüğü her şeyden önce nemli hava kütlelerinin buraya ulaşıncaya kadar, orografik nedenlerden ötürü nem kaybetmeleridir. SW istikametinde esen rüzgarların N den sonra en çok esen rüzgarlar olmasına rağmen, bu vaziyetin doğması yukarıda belirttiğimiz nedenle ilgilidir.

Erciş'te yağışların aylık ortalamaları (Tablo 1.10) incelendiğinde yılın en yağışlı ayının nisan, en kurak ayının da ağustos olduğu görülür. Yağışlar, eylül ayının ikinci yarısından itibaren artmaya başlar, ekim ve kasım aylarında 51 mm. ye ulaşır. Kış

[60] ARDEL, A., 1945, age, s. 97-98.
[61] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 55.

aylarında bir miktar azalan yağışlar, mart ayının sonundan itibaren tekrar artmaya başlar ve nisan ve mayıs aylarını az bir fark ile yılın en yağışlı iki ayı olarak geçtikten sonra hızla azalmaya başlar (Şekil 1.8).

Tablo 1.11. Erciş'te Yağışların Mevsimlere Dağılışı

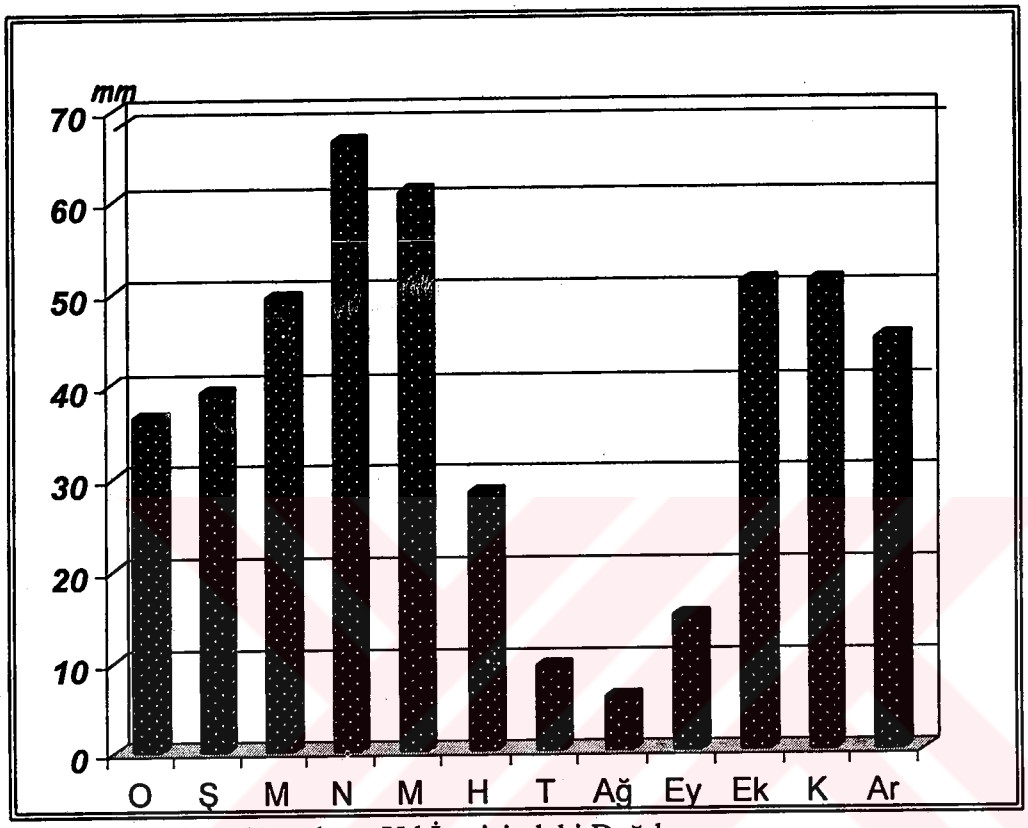
Mevsimler	Kış (Aralık- Şubat)	İlkbahar (Mart- Mayıs)	Yaz (Haz. - Ağustos)	Sonbahar (Eylül- Kasım)
Yağış Mik. (mm)	120.5	177.0	43.4	117.1
Oranı (%)	26.3	38.6	9.5	25.6

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtları

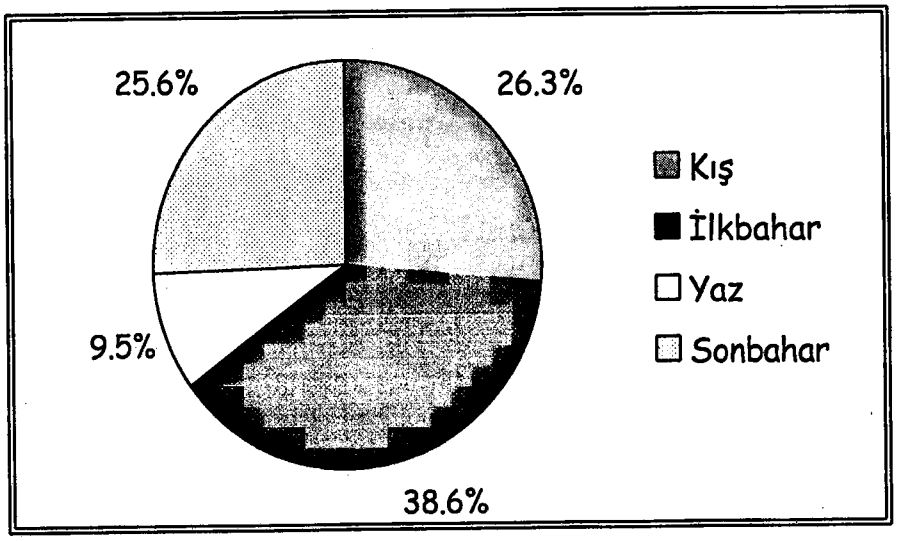
Yağışların mevsimlere dağılışı incelendiğinde, en yağışlı mevsimin ilkbahar, ikinci yağışlı mevsimin de kış olduğu görülür (Tablo 1.11 ve Şekil 1.9). Erciş'te en kurak mevsim ise yazdır. İlkbahar, 458 mm. lik yağış toplamının 177 mm. ni yani %38,6'nı kapsamaktadır (Tatvan'da %38.9, Ahlat'ta %39.0). Kış mevsiminin oranı, % 26.3 (Tatvan'da %36.3, Ahlat'ta %32) ve sonbahar mevsiminin oranı %25.6'dır (Tatvan'da %15.7, Ahlat'ta %23.1). En kurak mevsim olan yazın oranı %9.5'tir (Tatvan'da %5, Ahlat'ta %5.7). İlkbahar mevsimindeki yağış maksimumunun nedeni, bu mevsimde buraların gezici siklonların uğrak alanı olması ile alakalıdır. Yaz ayları ile birlikte bu nemli hava kütleleri sahayı terk ederler. Aslında yaz mevsimini esas aylarını oluşturan temmuz ve ağustos aylarının oranı çok düşük (%3.3) olup, bu mevsime esas katkıyı %6.2 ile haziran ayı yapmaktadır. Bu da yağışların en azından haziran ortalarına kadar sürdüğünü göstermektedir. Van Gölü Bölgesinin diğer istasyonlarında olduğu gibi, Erciş, yağış maksimumunun yaza minimumunun ise kışa rastladığı Karasal yağış rejiminden yaz kuraklığı ve kış nemliliği ile; yağış maksimumunun kışa minimumunun ise yaza rastladığı Akdeniz yağış rejiminden de ilkbahara sarkan yağış maksimumu ile ayrılır. Bilindiği gibi, *"Akdeniz yağış rejimi"*nde yağış maksimumu kışa isabet eder ve kış ayları ortalama %20 lik bir paya sahiptirler. Batıda Gaziantep platolarından başlayarak Güneydoğu Toroslar'ın önünden Bitlis Dağlarına kadar olan sahada görülen *"Gecikmiş Akdeniz Yağış Rejimi"*nde ise, en yağışlı mevsim kış olmakla beraber, karasal etkilerden dolayı bir ilkbahar artışı göze çarpmaktadır ve mart- nisan aylarının yıllık ortalamadaki payları % 10- 13 kadar olmaktadır. Öte yandan, *"Doğu Anadolu Karasal Yağış Rejimi"*nin en belirgin özelliği ise, ilkbahar sonu ve yaz başlarındaki özellikle mayıs- haziran aylarındaki yağış maksimumudur.[62] ARDEL, Van gölü Havzasının yağış rejimi açısından "Bozulmuş Akdeniz Yağış Rejimi"ne girdiğini ifade

[62] KOÇMAN, A., 1993, age, s. 56- 57.

etmektedir.[63] Dolayısıyla,yukarıda verilen bilgiler ışığında Erciş'in yağış rejimi bakımından Akdeniz yağış rejimi ile Karasal yağış rejimi arasında bir geçiş tipini teşkil ettiğini söylememiz yanlış olmaz.

Şekil 1.8. Erciş'te Yağışların Yıl İçerisindeki Dağılımı

Şekil 1.9. Erciş'te Yağışların Mevsimlere Dağılımı

[63] ARDEL, A., 1945, age, s. 99.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yağışların mevsimlere dağılışının yaz hariç düzenli olduğu Erciş'te günlük en çok yağış miktarı 57.7 mm. dir. Yağışın 10 mm. den fazla olduğu gün sayısı 12 ve 0.1 mm. den fazla olduğu gün sayısı ise, 101'dir (Tablo 1.10). Bu da yılın hemen hemen toplam 3 ayının yağışlı olduğu anlamına gelir. Erciş'te yılın 57.1 günü kapalı ve 185.7 günü bulutlu olup, bulutlu günler ilkbahar ve sonbahar aylarında, kapalı günler de kış aylarında yoğunluk kazanmaktadır. Açık gün sayısı ise, 122 gün olup, haziran- eylül arsındaki devreyi kapsamaktadır. Ortalama yıllık bağıl nemin %65 olduğu Erciş'te bağıl nem oranları yıl içerisinde % 51 ile %72 arsasında değişmektedir. Bağıl nem, yağışın az olduğu yaz aylarında düşük olup, sıcaklıkla ters orantılı olarak kış aylarında artar. Bağıl nem oranlarının kış mevsiminde artmasında Van Gölü'nün de etkisi büyüktür. (Tablo 1.10, Tablo 1.12).

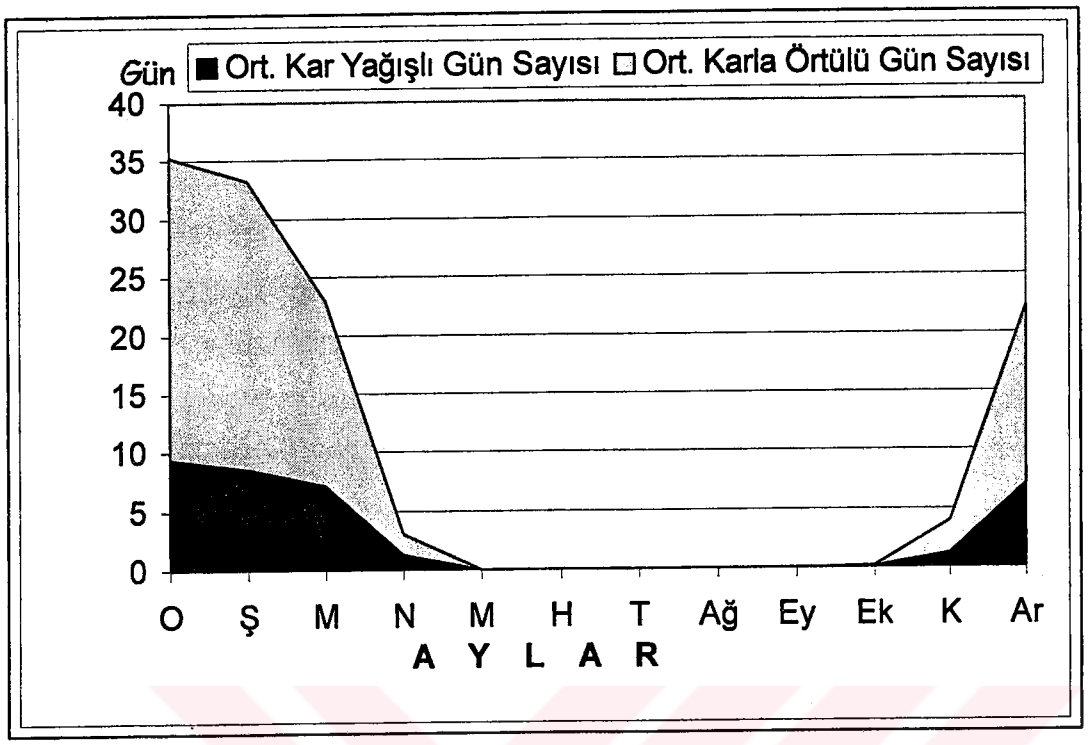
Tablo 1.12. Erciş'te Bazı Meteorolojik Günlerin Yıl İçerisindeki Gidişi

Meteorolojik Elemanın Adı	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Ort. Açık Gün Sayısı	6.5	6.0	6.1	3.6	5.9	14.3	19.0	20.0	18.3	9.8	6.7	5.8	122.0
Ort. Bulutlu Gün Sayısı	14.8	13.4	17.5	19.6	21.6	15.0	11.8	10.7	11.2	17.0	16.5	16.6	185.7
Ort. Kapalı Gün Sayısı	9.7	8.5	7.4	6.8	3.5	0.7	0.2	0.2	0.5	4.2	6.8	8.6	57.1
Ort. Sisli Gün Sayısı	0.5	0.3	0.3	0.0	-	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.4	0.3	2.2
Ort. Dolulu Gün Sayısı	-	-	0.1	0.9	1.3	0.8	0.2	0.1	0.1	0.5	0.3	-	4.4
Ort. Kırağılı Gün Sayısı	4.2	3.8	6.1	3.0	0.4	0.0	-	-	0.2	6.4	12.9	8.5	45.6
Ort. Orajlı Gün Sayısı	-	-	0.2	1.4	4.8	4.5	1.9	1.0	1.2	1.9	0.2	0.0	17.2

Kaynak: DMİ Gen. Müd. Kayıtları.

Yılın 35 gününün karlı geçtiği Erciş'te, ilk kar yağışı en erken 13 Ekimde başlar ve en geç 20 Nisanda sona erer. Kar yağışlı günlerin %72'nin kış aylarına ve %24'nün ilkbahar ayına isabet etmesi (ki bunun %85'i nisan ayında düşmektedir. haziran ayında ise, kar yağışı yoktur.) kış mevsiminin ilkbahara sarktığını göstermesi açısından önemlidir (Şekil 1.10). Kar örtüsü ise, kasım başlarında başlamakta ve mayıs başlarına kadar yerde kalabilmektedir.

Kar yağışı en fazla ocak ayındadır ve ovadan çevreye doğru hem kar yağışını süresinde, hem de kar kalınlığı ile karın yerde kalma süresinde artışlar görülür (Tablo 1.10). Erciş'te karla örtülü gün sayısı 86'dır ve en yüksek kar kalınlığı da 118 cm. dir. Ancak kar kalınlığı ovada genellikle 40- 50 cm. yi geçmezken ovanın çevresindeki yüksek yerlerde bazen 1 m. yi geçebilmektedir.

Şekil 1.10. Erciş'te Kar Yağışlı ve Karla Örtülü Günlerin Yıllık Gidişi

Yağış ve sıcaklık ile ilgili olarak özellikle tarımsal faaliyetleri yakından ilgilendiren önemli bir hususta, kurak ve nemli ayların tespitidir. Yeryüzünün değişik bölgeleri için kuraklık derecelendirmeleri yapılmış, bu tasniflere göre kurak, yarı kurak ve nemli aylar tespit edilmeye çalışılmıştır. De Martonne ve Gottmann kuraklık indisi formülüne göre, Erciş'in kuraklık indisi 14.1 dir. Van'da ise bu değer 10.7' dir. Bu formüle göre Erciş ve Çevresi yarı kurak iklim ile nemli iklim arasında bir geçiş tipi özelliği gösterir. Van ise yarı kurak iklimine çok daha yakındır.[64] Erinç formülüne göre ise, Erciş'in kuraklık indisi 33.8' dir. Buda yarı nemli iklim kategorisine girmektedir. Öte yandan Erinç'in bu kategori için ortaya koyduğu bitki örtüsü tipi park görünümlü kuru ormandır.[65] Yağışlı iklim şartlarının 8 ay sürmesinin bunda önemli bir katkısı bulunmaktadır. De Martonne'nin aylık kuraklık indisi formüllerine göre; yılın 8 ayında nemli şartlar hakimdir, ancak, bu formüle göre yarı nemli bir devrenin görülmediği Erciş'te mayıs ve ekim ayları yarı nemli sınırına daha yakındır ve bundan dolayı yarı nemli aylar grubuna dahil edilebilir. Böylece kasım- nisan arasındaki devre nemli bir karakter kazanmaktadır. De Martonne formülüne göre, Van Gölü kıyılarında nemli devresi uzun olan istasyon Erciş'tir. Haziran ayı yarı kuraktır. 9.4 değeriyle kurak aylar

[64] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 68-70
[65] ERİNÇ, S., 1996, Klimatoloji ve Metotları, Alaf Basım Yay. Dağ. No: 276, İst., s. 485- 486.

kategorisine giren Eylül ayını da yarı kurak sınırına yakın olduğu için bu sınıfa dahil edebiliriz. Gerçek kurak aylar, temmuz ve ağustostur (Tablo 1.13). Erciş'te nemli devrenin diğer istasyonlara göre daha uzun sürmesinin nedeni, Erciş'te mayıs ve haziran aylarının da diğer istasyonlara göre daha yağışlı olması ile ilgilidir. Sıcaklık ortalamalarının nispeten düşük olmasının da buharlaşmayı azaltıcı rolünden dolayı etkilemiş olabilmesi düşünülebilir.[66]

Tablo 1.13. Erciş'in De Martonne Formülüne Göre Aylık Kuraklık İndisleri

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Aylık Kuraklık İndisi	85.8	66.4	52.2	53.8	34.7	13.9	5.3	1.4	9.4	30.8	40.9	76.6	26.8

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtları

Erciş ve çevresinin iklim tipini belirlemekte kullanacağımız diğer bir metot ise, Thornthwaite'nin iklim sınıflandırması ve bu sınıflandırmanın esasını oluşturan su bilançosudur. Thornthwaite sınıflandırmasına göre, Erciş, kurak- az nemli bir nitelikte ve su fazlası kış mevsiminde olan karasal iklimler ile denizel iklimler arasında bir geçiş tipini teşkil eden mezotermal iklimler grubuna dahil olmakta ve "C ı B 'ı s ₂ b '₂" harfleriyle ifade edilmektedir. Erciş'in yağış tesirlilik indisi –2.58 olup, aslında yarı nemli iklimleri ifade eden C_2 grubuna oldukça yakındır (Tablo 1.14).

Tablo 1.14. Erciş'in Su Bilançosu

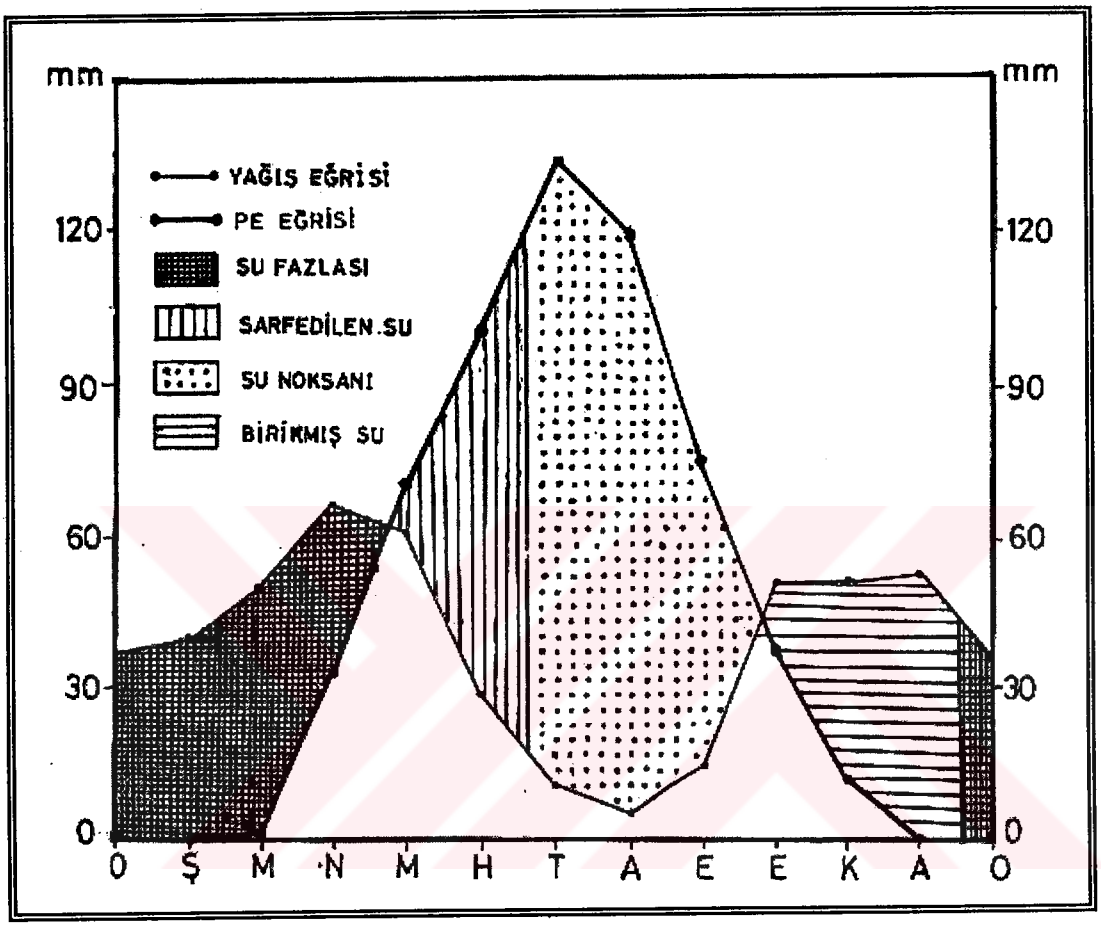
	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Sıcaklık (C°)	-5.7	-4.6	0.2	6.9	12.4	17.4	21.8	20.8	15.6	9.0	3.3	-2.3	7.9
Sıcaklık İndisi	0	0	0.01	1.63	3.96	6.61	9.29	8.66	5.60	2.44	0.53	0	38.73
Düzeltilmemiş PE	0	0	0.5	30	58	82	107	100	73	40	14	0	504.5
Düzeltilmiş PE	0	0	0.5	33.3	71.3	101.6	134.8	119	75.9	38.4	11.7	0	586.5
Yağış (mm)	36.4	39.3	49.4	66.6	61.0	28.2	9.3	5.9	14.9	51.1	51.1	44.8	438.0
Bir. Suyun Ay. Değ.	3.1	0	0	0	-10.3	-73.4	-16.3	0	0	12.7	39.4	44.8	
Birikmiş Su	100	100	100	100	89.7	16.3	0	0	0	12.7	52.1	96.9	
Gerçek Evapotran.	0	0	0.5	33.3	71.3	101.6	25.6	5.9	14.9	38.4	11.7	0	303.2
Su Noksanı	0	0	0	0	0	0	109.2	113.1	61.0	0	0	0	154.8
Su Fazlası	33.3	39.3	48.9	33.3	0	0	0	0	0	0	0	0	154.8
Akış	16.6	28	38.5	36	18	9	4.5	2.2	1.1	0.5	0.2	0.1	154.7
Nemlilik Oranı	36.4	39.3	97.8	1	0.05	-0.7	-0.9	-0.9	-0.8	0.3	3.3	44.8	

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd. Kayıtlarından hesaplanmıştır.

Yukarıdaki su bilançosu tablosu incelendiğinde, su fazlasının kış aylarında olmakla beraber, yaz aylarındaki su noksanının da temmuz- eylül ayları arasında 3 aylık kısa bir dönemi kapsadığı ve buna rağmen bu üç ayda 14.9 mm. si eylül ayında olmak üzere 30.1 mm. yağış düştüğü görülecektir. Yazın ilk ayı olan haziran ayında su

[66] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 69.

noksanı yoktur. Bu nedenle, Erciş ve yakın çevresinin yarı nemli şartlara daha yakın olmak üzere, yarı kurak iklimler ile yarı nemli ikimler arasında bir geçiş zonunda bulunduğunu söylemek mümkündür (Tablo 1.14; Şekil 1.11).

Şekil 1.11. Erciş'in Su Bilançosu Diyagramı

Erciş Kentinin kuruluş ve gelişimini etkileyen en önemli klimatik faktörlerden birinin de yağışlar olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce, kentin şiddetli Doğu Anadolu Karasal iklimi içerisinde bir mikroklima alanı olarak beliren mutedil havalı Van Gölü kıyısında yer almasının yerleşmeye bir takım avantajlar sağladığını söylememiz gerekir. Klimatik faktörlerin bu kolaylıkları yanında, zaman zaman yerleşmenin gelişimini olumsuz yönde etkilendirdikleri ve yönlendirdikleri de bir gerçektir. Bu faktörlerin kentsel planlamada da mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir.

Ortalama yıllık yağış miktarının 458 mm. olduğu Erciş'te bu değerler yıldan yıla farklılık gösterebilir. Özellikle yağışların fazla olduğu yıllar, hem göl yüzeyine düşen suyun miktarının fazlalığı, hem akarsular ve yeraltı sularının taşıdığı su miktarındaki

artışlar, hem de akarsuların taşıma gücünün artmasından kaynaklanan göle bol miktarda malzeme taşınmasından (siltasyon) dolayı, göl adeta bir tencere ya da kap gibi taşmaktadır. Su seviyesinin yükselmesi olarak bildiğimiz bu durum, zaman zaman büyük zararlara neden olmaktadır. İleride ayrı bir başlık altında daha detaylı olarak inceleneceği gibi, 1994 yılındaki su seviyesinin yükselmesinden dolayı sadece Erciş kıyı bölgesinde 295 konut sular altında kalmış ve boşaltılmak zorunda kalınmıştır. Nitekim 1843 yılında meydana gelen yükselmenin ardından daha önce kıyıda yer alan Erciş Kentinin 4-5 km daha kuzeydeki şimdiki yerine taşındığını[67], böylece gelişmesinde meydana gelen bu kesintinin ardından yeni yerinde yeniden gelişmeye başladığını biliyoruz.

Yağışlarla irtibatlı olarak yerleşmenin etkilendiği bir diğer konu da, yağışın fazlalığına bağlı olarak yeraltı su seviyesinde meydana gelen yükselmeler ve bunun kentsel planlama açısından önemli olan drenaj yetersizliğinin de katkısı ile kanalizasyon sistemlerinde meydana gelen aksamalardır. Ayrıca, ovanın batısındaki birikinti konileri üzerinde de zaman zaman kütlesel hareketler, özellikle toprak kayması olayları meydana gelebilmektedir. Zilan Çayının aşağı çığırlarında, yatağının derin olmamasına bağlı olarak, yağışlardan sonra zaman zaman taşkın olayları da görülmekte, bu da yaşamı bazen ciddi bir şekilde sıkıntıya sokmaktadır.

Yılın 86 günü Erciş kenti, karla kaplıdır. Karların bu kadar uzun süre yerde kalması, günlük yaşamı bazen felç etmesinin yanında, özellikle ulaşım sistemlerinde büyük tahribatlara neden olmaktadırlar. Hem kent içi yollar, hem de kenti çevresine bağlayan yollarda kar ve buzlanmanın verdiği zararlar, sadece kaza boyutu ile sınırlı olmayıp, her yıl ayrıca bu yolların yeniden bakıma alınması ve asfaltlarının yenilenmesi söz konusu olmaktadır. Karın yerde kalma süresinin 3 aya ulaşması ve kar kalınlığının fazla olması gibi nedenlerle evlerin yapılış tarzı ve tiplerinde de birtakım zorunlu önlemler alınmıştır. Erciş'te çatılı veler oldukça yaygındır ve çatılar kar örtüsünü ve yağmur şeklindeki yağışları kolayca akıtacak ya da kanalize edecek şekilde eğimli tarzda inşa edilmiştir.

Sonuç olarak, binaların konum planlarının düzenlenmesinden oda derinlikleri, çatı eğimleri ve duvar kalınlıklarına kadar birçok mühendislik hizmetinin

[67] LYNCH, H.F.B.,1965, Armenia Travels and Studies, Vol II, Beirut, s. 25- 31.

planlamasında, kısacası bütün bölgesel veya yöresel planlamada göz önünde bulundurulması gereken etmenlerin başında klimatik faktörler gelmektedir.[68]

1.3. Hidrografik Faktörler

Erciş Kentinin de üzerinde bulunduğu Erciş Ovası, dünyanın sayılı kapalı havzalarından olan Van Gölü Kapalı Havzasının kuzeyinde bulunmaktadır. Kapalı havza olmasına rağmen, Van Gölü'nün çevresine çok sayıda akarsu ve göl bulunmaktadır. Van Gölü'nün beslenimiinde en çok katkısı bulunan kaynaklar akarsular olup, bu akarsuların en önemlileri araştırma sahasının da içinde yer aldığı gölün kuzey kesiminde bulunmaktadır.

Erciş Ovası'nın da içinde yer aldığı Zilan Çayı Havzası, 1234.2 km².lik su toplama alanıyla Van Gölü Çevresindeki en önemli havzalardan birisidir. 114 km². lik Erciş Ovasını besleyen en önemli akarsular, Zilan Çayı ve İrşat suyudur. Erciş Ovasının doğusunda bulunan Deliçay ise, ovaya dahil olmayıp, Haydarbey Köyü'nün güneyinde bir eşikle Deliçay Düzlüğünü Erciş Ovasından ayırır. Ancak, hem gölü besleyen önemli bir kaynak olduğu için, hem de üzerinde yapılması düşünülen ve çalışmaları halen devam eden sulama barajının araştırma sahasına yapacağı katkılarından dolayı, Deliçay hakkında da bilgi verilecektir.

Erciş Ovasının en önemli akarsuyu olan Zilan Çayı, havzanın kuzeybatısındaki Aladağlar'daki yaklaşık 2900 m. deki kaynaklardan doğar. Bu kaynakların toplanması ile oluşan Ağırkaya köyü (buradaki debisi 263 lt/sn) ve Mağaraköy Köylerinden geçen akarsu Köycük Köyü'nden gelen bir kolla birleşir ve Mağara Deresi adıyla güneydoğu istikametinde akar. Kuzeydeki Söğütlü Dağı'ndan gelen Kündük Deresi ile birleşen akarsu Koçköprü Köyü kuzeyinde kuzeydoğudan gelen Zeylan (Ilıca) Çayı ile birleşir. Zeylan Çayı ile birleşmeden önceki debisi 1101 lt/sn. dir.[69] Zeylan Çayı, kuzeydoğudaki Hüdavendigar Dağı'nın doğu ve batı eteklerinden iki kol halinde doğar ve bu iki kol Taşkapı Köyü güneyinde birleştikten sonra Hasanabdal, İşbaşı ve Çakırbey Köylerini geçerek Koçköprü Köyü yakınında yaklaşık 1740 m. de Zilan Çayı ile birleşir. Zeylan Çayının birleşmeden önceki debisi 1944 lt/sn. dir.[70] Zilan ve Zeylan Çayları birleştikten sonra güneye doğru Derimevi Köyü'ne kadar İncesu Çayı, buradan sonra da Zilan Çayı

[68] DOĞANAY, H., 1983, age, s. 15.
[69] DSİ, 1977, age, s. 25.
[70] DSİ, 1977, age, s. 25.

adıyla akmaya devam ederler. Çatakdibi Köyü'nün doğusunda Horgom Çayı'nı da bünyesine alan (buradaki debisi 3341 lt/sn)[71] Zilan Çayı, daha güneyde bir kolu Çelebibağı diğer kolu da Kasımbağı Köylerinden geçerek Van Gölü'ne karışır (Foto 4). Zilan Çayı dar ve sığ bir yatakta akmakta olup, yatak yer yer taş ve çakıllarla doludur.

Foto 4. Zilan Çayı

Kent merkezinin 5 km. kuzeyindeki Yukarı Işıklı Köyü'ndeki bazalt çatlaklarından doğan (1680 m.- 918 lt/sn)[72] İrşat Suyu ise, Güneye doğru akarak kent merkezinin batısında iki kola ayrılarak göle dökülür. Yatağı dar ve sığ olan İrşat Suyu her iki koldan da ovadaki sulamalı tarımsal faaliyetleri bakımından yararlanılması için üzere kanala alınmıştır (Foto 5).

Erciş doğusunda Haydarbey Köyü yakınlarında göle karışan Deliçay, kaynağını Aladağ volkanik kütlesinin doğu eteklerinden alır. Aladağ güneydoğusundaki lav platosu üzerinde birkaç yan kol alarak güneybatı yönünde akar. Yatağını fazla derinleştirmeyen Deliçay, Payköy'den itibaren eğimi aniden azalır ve taşıdığı materyali bu sahada biriktirir.[73] Deliçay Düzü olarak bilinen bu alanlar, tarım açısından değerlidir.

[71] DSİ, 1977, age, s. 25.
[72] DSİ, 1977, age, s. 25
[73] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 117.

Kadirasker Köyü'nden sonra güneydoğuya kıvrılan Deliçay, Haydarbey Köyü'nün doğusunda Van Gölü'ne dökülür.

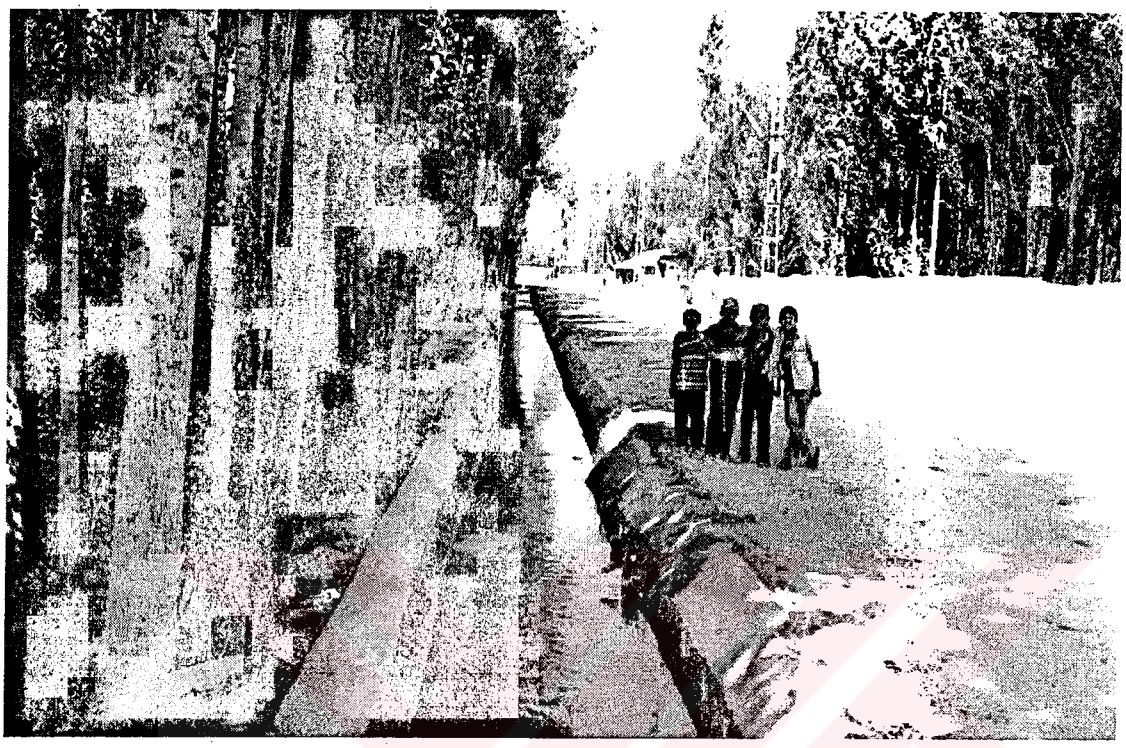

Foto 5. Çınarlı Caddesi'ndeki Sulama Kanalından Bir Görünüş

Tablo 1.15. Zilan Çayı ve Deliçay'ın Aylık Ortalama Akım Değerleri (m^3/sn)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Ek	K	Ar	Yıllık
Zilan Çayı	1.953	2.014	2.392	9.042	22.68	18.23	6.135	3.882	3.257	3.189	2.707	2.150	6.469
Deliçay	1.188	1.555	10.7	16.16	13.86	7.197	3.533	1.66	1.125	0.984	1.337	1.012	5.021

Kaynak: DSİ, 1994, Van Gölü Su Dengesi Mühendislik Hidrolojisi Raporu'ndan Derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre, Van Gölü'ne dökülen bu akarsuların su taşıma kapasitesi, mart ayından itibaren artmaya başlamakta ve nisan- mayıs aylarında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Bu aylardaki akarsu seviyelerindeki kabarmalarını nedeni, yağmur şeklindeki yağışların fazlalığı ve karların erimesidir. Hatta haziran ayında da yağışların devam etmesi ve kar erimesi devam ettiği için, bu ayda da nispeten seviye yüksektir. Yaz kuraklığının etkisiyle seviyeleri alçalan akarsular, yine karasallığın etkisiyle sonbaharda da önemli bir artış görülmez.

Nisan- haziran arasındaki devrede hem karların erimesi ve yağışlar, hem de akarsuların taşıdıkları su miktarının su miktarının bu nedenle yüksek olması dolayısıyla hemen her yıl seller meydana gelmektedir. Daha çok kırsal alanların etkilendiği bu felaketlerden zaman zaman kent merkezi de nasibini almaktadır. Örneğin, 1963 yılında Erciş kentinde sel baskınları dolayısıyla büyük çapta hasarlar meydana gelmişti. Bu

doğal afette sadece kent merkezinde 128 konut büyük çapta hasar görmüştü. Sellerden en fazla etkilenen mahalleler Çınarlı, Bayazıt Mahallesi'nin güney kesimleri ve Vanyolu Mahalleleri olmuştur. 2001 yılında meydana gelen sel felaketinde yine ovanın kuzeydoğusundaki köylerde büyük hasarlar meydana gelmiş ve çok sayıda hayvan telef olmuştu.

Erciş Ovasındaki tarımsal hayata büyük katkıları bulunan bu sulardan faydalanmak amacıyla baraj ve hidroelektrik santralleri kurulmuştur. DSİ tarafından ilk olarak 1963 yılında işletmeye açılan Erciş Hidroelektrik Santrali, Zilan Çayı üzerine Erciş- Patnos yolunun solunda kurulmuştur. Toplam sulama alanı 2800 ha. olan bu santral ile 4070 ha tarım alanının sulanması amaçlanmıştır. Kurulu gücü 0.8 MW olan bu santralin yıllık enerji üretimi 2.040.000- 2.160.000 KW/h olup, ürettiği enerji Erciş ve Çelebibağı ile Altındere Devlet Harası'na verilir. "Erciş sulaması" sulama alanında 1 adet ana kanal (7.1 km.), 5 adet yedek kanal (33.2 km.), 53 adet üçüncü derecede kanal (105 km.) ve 23.5 km ana drenaj kanalı bulunmaktadır.Erciş İlçesi'nin 11 km. kuzeyinde Koçköprü Köyü yakınlarında Ilıca Deresi üzerine inşa edilen Koçköprü Hidroelektrik Santrali ise, 1993 yılında işletmeye açılmıştır ve toplam 9295 ha. sulama alanına sahiptir. 11341 ha. tarım alanının sulanmasının amaçlandığı santralde, sulama ve enerji üretiminin yanında taşkın koruma da amaçlanmıştır. Kurulu gücü 8.5 MW olan Koçköprü Barajı ve Hidroelektrik Santralinin yıllık enerji üretimi17.000.000 kw/h. dir. Baraj siltasyonla dolma ve devreden çıkma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Sistemde toplam 56.9 km. uzunluğunda 3 adet ana kanal, 57.5 km. uzunluğunda yedekler ve 91.6 km. uzunluğunda tersiyerler bulunmaktadır. Sistemde ayrıca19 km. uzunluğunda ana drenaj kanalı ve 4 üniteli Koçköprü pompa istasyonu bulunmaktadır. Bu barajların dışında DSİ tarafından Deliçay Üzerinde 17574 ha. tarım arazisi sulaması hedeflenen Morgedik Barajının ve Koçköprü Barajı Sol Sahil Sulamasının (1437 ha. kapasiteli) inşaatları devam etmektedir. DSİ tarafından Erciş'te kurulan taşkın önleme tesisleri ise 200 ha. alanı taşkından korumayı amaçlamaktadır.[74]

Erciş Ovasında hemen her formasyonda kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların bir kısmı yaz aylarında da bol su verirler. Özellikle bazalt ve andezit formasyonlarından

---

[74] DSİ, 1998, XVII. Bölge Müdürlüğü 1999 Yılı Program- Bütçe Toplantısı Takdim Raporu, Van, s. 1.18-1.34.
DSİ, 1997, 1996 Yılı DSİ'ce İşletilen ve Devredilen Sulama Tesisleri Değerlendirme Raporu, Ank., s. 159- 160.

çıkan kaynaklar daha fazla görülmektedir. Bunları debileri ortalama olarak 1- 30 lt/sn arasında değişir. Bunlar içerisinde en yüksek debiye sahip kaynaklar, Yukarı Işıklı Köyü'ndeki grup halindeki kaynaklardır. Bu kaynakların debileri 918 lt/sn olarak ölçülmüştür. İlçe merkezinin 27 km. kuzeyinde yer alan İmamabdal Köyü'ndeki kaynaklar grup halindedir ve debileri 400- 500 lt/sn arasında değişmektedir. Bunun dışında bazaltlardan çıkan kaynakların en önemlileri, Doğancı Köyü kaynakları (100 lt/sn), Meydan Mahallesi kaynakları (200 lt/sn) ve Ağırkaya Köyü kaynakları (100 lt/sn) sayılabilir. Andezitlerden çıkan kaynakların en önemlileri ise, Gergili Köyü kaynakları (130 lt/sn) ve Aksakal Köyü kaynakları (100- 200 lt/sn) dır. Ayrıca Miosen kalkerleri ve tüfler içerisinde de kaynaklar bulunmaktadır.[75] Erciş Kentinin içme suyu ihtiyacı, son birkaç yıla kadar da Işıklı Köyü'ndeki kaynaklardan sağlanmakta idi. Ancak, bu kaynaklar ihtiyaca cevap vermediğinden dolayı İmamabdal Köyü kaynakları da kullanıma sokulmuştur.

Erciş Ovasını kuzeyinde Zilan Çayı yukarı vadisinde oldukça zengin jeotermal kaynaklar mevcuttur. Bu kaynakların kökeni, vadiyi geçen NE- SW ve E- W uzantılı faylar ve kaldera fayı ile alakalı olabileceği düşünülmektedir.[76] Sıcak su kaynakları, en çok kuzeydeki Şorköy ve çevresi ile Hasanabdal Köyü çevresinde toplanmıştır. Yöredeki aktif tektonik ve volkanizma, Zilan Vadisi'ndeki jeotermal alanın ısı kaynağını oluşturur. Şorköy ve civarı ile Hasanabdal ve çevresi sıcak su çıkışları için Hüdavendigar Dağı volkanizmasının ısıtıcı rol oynamış olması kuvvetle muhtemeldir. Suları 70- 80 °C sıcaklıkta olan bu kaynaklarda yüksek miktarda Na, K, NH_4, Ca, Mg, SiO_2, SO_4 ve Cl eriyikleri bulunmaktadır. Kaynakların hazne kayasını intrüzifler, kumtaşları ve kireçtaşları oluşturur, örtü kaya ise, Şorköy lavı, altere tüfler ve Miosen çökelleridir. Jeokimyasal verilere göre, jeotermal alanda 180- 200 °C hazne sıcaklığı bulunmaktadır. Hasanabdal Kaplıcaları, deri ve romatizma hastalıklarına iyi gelmektedir.[77] Yöredeki jeotermal kaynaklar, başta sağlık turizmi olmak üzere turizm

---

[75] DSİ, 1977, age, s. 27- 30.

[76] YILDIZ, B.,1986, Landsat-4 Thematic Mapper (TM) Görüntülerinden Yaralanarak Van Gölü Kuzeyinin Jeolojisi ve Maden Yataklarının İncelenmesi, MTA Jeofizik Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor), Ank., s. 1.

[77] ERKANOL, D.,- CENGİZ, İ., 1988, Van İlinin Genel Jeolojisi ve Maden Envanteri, MTA Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü (Yayımlanmamış Rapor), Van, s. 28-30.
KARAMANDERESİ, İ.H. ve Diğ., 1984, age, s. 34- 47.
AKTİMUR, S., 1982, age, s. 15- 16.

planlamalarında, seracılıkta, elektrik üretiminde ve kent merkezi için büyük öneme sahip olan ve belki de kentin görünümünü değiştirecek olan merkezi ısıtma sistemli kent ısıtmacılığında rahatlıkla kullanılacak kapasitededir. 1997'de bu kaynaklardan kent merkezini ısıtmak için Belediye tarafından bir proje başlatılmış ve çalışmalarda epey mesafe de kat edilmişti. Sonraki konularda tekrar daha detaylı olarak ele alınacağı üzere, kent merkezinde yaklaşık 10000 konutun (iş ve ticaret alanları ile resmi ve sosyal alanlar dahil) ısıtılması, 27000 m² alanda seracılık, kültür balıkçılığı ve bu tesislerin termal turizm alanında[78] kullanılması için tüm fizibilite etütleri bitirilmiş, kent yakınlarına kadar altyapı ve borular döşenmişti. Hatta, proje çerçevesi içerisinde şimdiki otogarın hemen yanında 300 yatak kapasiteli termal otelin kaba inşaatı da tamamen bitirilmişti. Ancak, 1999'dan sonra göreve gelen yeni Belediye yönetimi, projeyi bilinmedik (!) nedenlerle durdurmuştur.

Erciş- Patnos yolu üzerinde bulunan Kocapınar Beldesi'nin 3 km. SW'ındaki Akbaş Köyü'nde maden suyu bulunmaktadır. Su sıcaklığının 19°C, debisinin 20 lt/dak. ve CO_2 miktarının 110 Mg/lt olduğu bu kaynaklar, deri hastalıklarına iyi gelmektedir.

Erciş Ovası, yeraltı suları açısından çok zengindir. Erciş Ovası'nı meydana getiren alüvyonların kumlu, çakıllı seviyeleri ile sahada genişçe yer kaplayan bazaltlar, esas su veren kaynaklardır. Erciş Ovası'nda yer altı su seviyesi merkezi kısımlarda çoklukla 0.5- 1.0 m. ve kenar kısımlarda 1.0- 2.0 olmak üzere, 1- 5 m. arasında değişmektedir. Yeraltı sularının bilançosu şu şekildedir: Beslenim genellikle bazaltlardan olmaktadır. Beslenimin %76'sı yağıştan süzülmelerle, geri kalanı da yüzeysel akıştan süzülmelerle kazanılmaktadır.[79] Boşalımın ise, % 52'si kaynaklarla ve %42'si ise akarsularla meydana gelmektedir. Yeraltı su seviyesi, yağışların bol olduğu ve karların yoğun biçimde eridiği nisan ve mayıs aylarında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Yaz kuraklığına bağlı olarak, temmuz ve ağustos aylarında seviye düşüktür. Ekimden itibaren seviye kademeli olarak tekrar artmaya başlar. Ovada çok sayıda sondaj ve artezyen kuyu bulunmaktadır. Yeraltı su seviyesinin yüzeye çok yakın bulunduğu alanlarda, bazen drenajın tıkanması sonucu ve yağışların ardından taşkınlara

---

DOĞAN, M., 1986, Van- Erciş- Zilan Vadisi Jeotermal Enerji Aramaları Manyetik Etüt Raporu, MTA Jeofizik Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No: 8134), Ank., s. 11- 12.

[78] ERCİŞ BELEDİYESİ, 1998, 10000 Konut Kapasiteli Jeotermal Merkezi Isıtma, 27000 m² Sera ısıtması, Kültür Balıkçılığı ve Termal Amaçlı Kullanım Sistemleri Yatırımı Teknik ve Ekonomik Fizibilite Raporu (Haz. Doğan Jeotermal).

[79] DSİ, 1977, age, s. 32- 38.

neden olabilmektedir. Yine bozuk drenajlı kısımlarda tuzlaşma ve alkalileşme olayları orta derecededir.

1.3.1. Van Gölü, Seviye Değişiklikleri, Nedenleri ve Erciş Kentinin Gelişimine Etkileri

Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü, İç Anadolu Kapalı Havzasından sonra Türkiye'nin ikinci büyük kapalı havzası ve dünyanın en büyük sodalı gölüdür. Van Gölü Havzasının alanı 16096.4 km² olup, gölün ise 3574.2 km² dir. Hacmi 607 km³ olan Van Gölü, deniz seviyesinden 1650 m. yüksektedir. Dolayısıyla Van Gölü'nün su toplama alanı, 12522.2 km² dir.[80] Gölün güneybatıdaki Tatvan koyu ile kuzeydoğudaki Bendimahi Çayı arasındaki uzunluğu yaklaşık 127 km. , Ahlat ile Gevaş Ovası arasındaki genişliği 75 km., Tatvan Feribot İskelesi ile Van İskelesi arasındaki genişliği ise 88 km. dir. Van Gölü'nün kuzeydoğu bölümünde genişliği oldukça az olup, derinlik, güney ve güneybatıya doğru artmaktadır. Adilcevaz'ın 16 km. güneybatısında bu derinlik 451 m. olarak ölçülmüştür.[81] Gölün tabanı üç ana morfolojik birime ayrılmaktadır. 200 m. derinliğe kadar uzanan göl şelfi, tüm göl havzasının %71.6'nı, Tatvan havzasına kadar uzanan göl tabanındaki yamaç eteği göl tabanının %16.1'ni oluşturmaktadır. Göl tabanındaki yamaç eteği 300- 400 m. derinliğe kadar devam etmektedir. Nihayet gölün en derin yerini oluşturan Tatvan havzası ise tüm göl alanının % 12.3'nü kaplamaktadır.[82] Tuzluluk oranı oldukça yüksek olan (% 2.16) gölde akarsuların taşıdığı en önemli katyon sodyum olup, bu katyon bikarbonatla dengelenerek gölün soda gölü durumuna gelmesini sağlamıştır. Gölde en fazla bulunan tuz sodyum klorür (NaCl)' dür. Bunu sodyum karbonat ($NaHCO_3$), sodyum sülfat (Na_2SO_4) ve sodyum bikarbonat ($NaHCO_3$) izler. Van Gölü'nün suları, yüzey kısmında yaz aylarında 20- 23 ° civarında, 25 m. derinlikten itibaren de 5 ° nin altına düşer. 50m. derinlikten sonra göl tabanına kadar sıcaklık 3.8- 4.1 derecedir ve yaz- kış sabit kalır. Kış aylarında ise, göl sularının sıcaklığı 0 derecenin altındadır.[83] Bazı yıllarda sığ kesimlerde suların donduğu kaydedilmiştir.

---

[80] KEMPE, S.- KHOO, F.- GÜRLEYİK, Y., 1978, Hydrography of Lake Van and Its Drenage, The Geology of Lake Van (DEGENS- KURTMAN), MTA Yay. No: 169, Ank., s. 30-37.
[81] GÜRBÜZ, O., 1994, age, s. 107- 108.
[82] ATALAY, İ., 1987, age, s. 156.
[83] KEMPE, S.- KHOO, F.- GÜRLEYİK, Y., 1978, age, s. 30-37.

Anadolu ve bu arada Van Gölü Havzası, Neojen sonu ve Kuaterner başında deniz seviyesine çok yakın bir seviyede bulunuyordu. Buradaki akarsu şebekesi, bölgeyi Bitlis Deresi aracılığıyla dış drenaja bağlıyordu ve çevresi de yer yer tatlı su gölleri ile işgal edilmiş durumda idi. Dilivium esnasında meydana gelen epirojenik hareketler, yükselmeler ve parçalanmalar sonucunda birleşik Van- Muş Havzaları oluşmuştur. Nemrut Yanardağı meydana geldikten sonra, bu yanardağdan çıkan lavlar Van Çukurluğunun batı kısmında bir set meydana getirerek iki havzanın bağlantısını kesmiş ve böylece Van Kapalı Çukurluğu oluşmuştur.[84]

Van Gölü'nün hemen bütün çevresinde 10- 15, 25- 30, 45- 50 m. yüksekliğinde diluvial taraçalar ve depolar mevcuttur. Buna dayanarak gölde meydana gelen genişlemenin bugünkü yüzölçümünün % 27'ne eşit olduğunu söyleyebiliriz. Bu seviye değişiklikleri ve Dicle Nehri kollarının alçalması, en uygun iklim koşulları altında bile Van Gölü'nü dış drenaja bağlayamamıştır.[85]

Kuaterner'deki iklim değişiklileri esnasında ve daha sonraki devrelerde Van Gölü, önemli seviye değişiklikleri geçirmiştir. Yapılan araştırmalara göre, şu andaki göl seviyesinin üzerinde 1720-1730, 1700-1680, 1670, 1660, 1655 m. seviyelerinde ve gölün su altında kalan kesimlerinde göl yüzeyinden –30, -40, -70, -250 ve –340 m. seviyelerinde gölün seviye değişimlerini gösteren taraçalar tespit edilmiştir. Van Gölü, Pleistosen'in son buzul çağında (günümüzden 18000 yıl önce) 1720 m. seviyesine yükselmiştir. Holosen başlarındaki pre-boreal devrede (günümüzden 8000 yıl önce) regresyon olmuş ve göl şimdiki seviyesinden –340 m. alçalmıştır. Günümüzden 6000 yıl öncesinde göl seviyesi, -250 m. ve MS 200 yıllarında seviye –30, -40 m. civarında idi.[86] SCHWEIZER, Van Gölü çevresinde bugünkü göl seviyesinden 80, 55, 30 ve 12 m. yükseklikte taraçalar tesbit etmiş ve bu taraçaların sırasıyla Riss, Würm I, Würm III ve Geç buzul safhalarına ait olduğunu belirtmiştir.[87] 70 ve 80 m. yükseltilerinde taraçalar BOBEK ve MAXSON tarafından da tespit edilmiştir.[88] Göl seviyesinin şimdiki seviyesine göre en az 70 m. kadar yükseldiği Pleistosen sonlarında, göle

---

[84] ERİNÇ, S., 1953, age, s. 65- 66.
ARDEL, A., 1944, Van Gölü, Beşinci Üniversite Haftası: Van, İ.Ü. Yay. No: 241, İst., s. 211.
İNANDIK, H., 1965, Türkiye Gölleri, İ.Ü. Yay. No: 1155, İst., s. 66.
[85] ERİNÇ, S., 1953, age, s. 66.
[86] ATALAY, İ., 1987, age, s. 157- 158.
[87] ATALAY, İ., 1987, age, s. 158
[88] LAHN, E., 1951, Türkiye Göllerinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi, MTA Dergisi No: 41, Ank., s. 59- 60.

dökülen akarsuların vadileri sularla işgal edilmiş ve böylece Van Gölü'nün kuzeydoğu ve doğusundaki vadiler boğulmuştur. Van Gölü'nün seviyesinin alçaldığı devrelerde özellikle gölün kuzeydoğu kesimindeki şelf sahası üzerinde, Zilan ve Deliçay'ın getirdiği malzemeler birikinti yelpazeleri- delta depoları halinde yığılmıştır.[89]

Arkeologların düşüncelerine göre, göl seviyesi Urartular döneminde, şimdikinden birkaç metre yukarıda idi. Van Kalesi'ndeki kaya duvarları için kullanılan taşların sallarla taşındığına inanılmaktadır.[90] Mevcut bilgilere göre göl suları yaklaşık 1740, 1810, 1850 ve 1875- 1880 yılarında göl suları azami seviyeye yükselmiş; buna karşılık, 1852 ve 1892 yıllarında her zamandakinden daha aşağı bir seviyeye inmiştir. MEHMED CEMAL, Ahlat'ın karşısındaki Afak köyü ile Ahlat arasındaki 400 yıl önceki tapularda görülen arazilerin bügün sular altında kaldığını, Çarpanak Adası'nın 1860'lı tarihlerde karadan ayrılarak ada haline geldiğini ifade etmektedir.[91] ERİNÇ, bölgeye değişik yıllarda gelmiş bulunan gezginlerin gözlemlerinden yararlanarak kendi tespitlerini de katmak suretiyle yaklaşık 300 yıllık bir seviye değişim tablosu çıkarmıştır.[92] Bu gezginlerden biri olan LYNCH, 1898- 1900 yıllarında seyahat ettiği bölge hakkında çok detaylı malumat vermesinin yanında göl sularının yükselmesi ile ilgili değişik bilim adamlarının görüşlerini de ortaya koymuştur. Lynch, Van Gölü'ndeki seviye değişikliklerini Urmiye ve Sevan Gölleri ile bağlantılı bir şekilde sunmuştur.[93] Erinç ve Lynch'in derlediği bilgiler 1700- 1950 devresini kapsamak üzere aşağıda tablo 1.16'da verilmiştir. Erinç, bu iniş ve yükselişlerle beraber genel eğilimin devamlı bir yükselme şeklinde olduğunu ifade etmektedir.[94]

1950 yılından sonraki seviye değişimlerini ise, Elektrik İşleri Etüt Dairesi'nin 1943 yılında Tatvan, 1968 yılında Van- İskele ve 1988 yılında Van- Güzelkonak'ta kurmuş olduğu istasyonların[95] verilerinden daha sağlıklı bir şekilde öğrenme imkanımız mevcuttur. Güzelkonak istasyonu yeni bir istasyon olduğu ve Van Gölü'nün diğer

---

[89] ATALAY, İ., 1987, age, s. 158.
[90] DEGENS, E.T.- WONG, H.K.- KURTMAN, F.- FINCKH, P., 1978, Van Gölü'nün Jeolojik Gelişimi: Bir Özet, The Geology of Lake Van, MTA Yay. No:169, Ank., s. 157.
[91] MEHMED CEMAL, 1336, Anadolu İstatistiki, İktisadi, Askeri Coğrafya, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, s. 198.
[92] ERİNÇ, S., 1953, age, s. 70- 72.
[93] LYNCH, H.F.B., 1965, Armenia Travels and Studies, Vol:II, Khayat Book Publishing Co., Beirut, s. 39- 52.
[94] ERİNÇ, S., 1953, age, s. 71.
[95] EİEİ , 1999, Göl Seviyeleri, EIEİ Gen. Müd. Yayını, Ank., s. 510- 559.

kıyılarında herhangi bir istasyon bulunmadığı için, gölün yükselmesi ile ilgili değerlendirmelerde Tatvan ve İskele verileri kullanılacaktır.1950'den sonra meydana gelen seviye değişiklikleri ile ilgili olarak bu istasyonların verilerinden derlediğimiz seviye gözlemleri ise, Tablo 1.17'de verilmiştir.

Tablo 1.16. Van Gölü Seviye Değişimlerine Ait Gözlemler

Yıllar	Seviye Gözlemleri	Notlar
1716	Bu yıldan sonra yükselme (Brückner, 1890)	
1740	Yüksek (Brückner, 1890)	
1806	Tedrici yükselme (Jaubert, 1821)	Jaubert, bu yükselmenin Erciş ve çevresini tehdit etttiğini ifade eder. (Lynch, s. 49)
1810	Maksimum Seviye (Brückner, 1890) ve (Sieger, 1888)	Sieger'in 1. Maksimumu
1820	Maksimum (Brückner, 1890)	
1838	Minimum (Brückner, 1890)	Lynch, Loftus'a dayanarak 1839 yılının 12. ayında suların 6 feet yükseldiğini belirtmektedir. (Lynch, s. 49)
1838-1841	Maksimum (Brückner, 1890), (Loftus, 1855) ve (Brückner, 1890) Tarihi Erciş Kenti'nin Boşaltılması	Sieger'in 2. maksimumu Loftus, 1841'de suların 12 feet yükseldiğini ve Erciş'in boşaltıldığını belirtmektedir. (Lynch, s. 49)
1847	Hafif bir alçalma (H. De Hell, 1854)	
1850	Önemli bir yükselme (Layard, 1853)	Layard, Van'da İskeleköy'ün bir kısmının sular altında olduğunu belirtmektedir. (Lynch, s.49)
1852	Önemli bir alçalma (Brückner, 1890)ve (Loftus, 1855)	
1863	Önemli bir yükselme (Brückner, 1890) ve Strecker (1869)	Sieger'in 3. Maksimumu
1870	Alçak seviye (Brückner, 1890)	
1875	Maksimum seviye (Belck, 1893)	
1880	Yüksek seviye (Brückner, 1890) ve (Sieger, 1888)	
1892	1880 yükselmesini takip eden alçalmanın muhtemel sonu	(Lynch, s. 49)
1898	Son birkaç yıldır devam eden bir kabarma	(Lynch, s. 49)
1909-1914	Yükselme	
1945	Yüksek (Erinç)	
1950	Yüksek (Erinç)	

Kaynak: ERİNÇ, S., 1953; LYNCH, H.F.B.; İNANDIK, H., 1965.

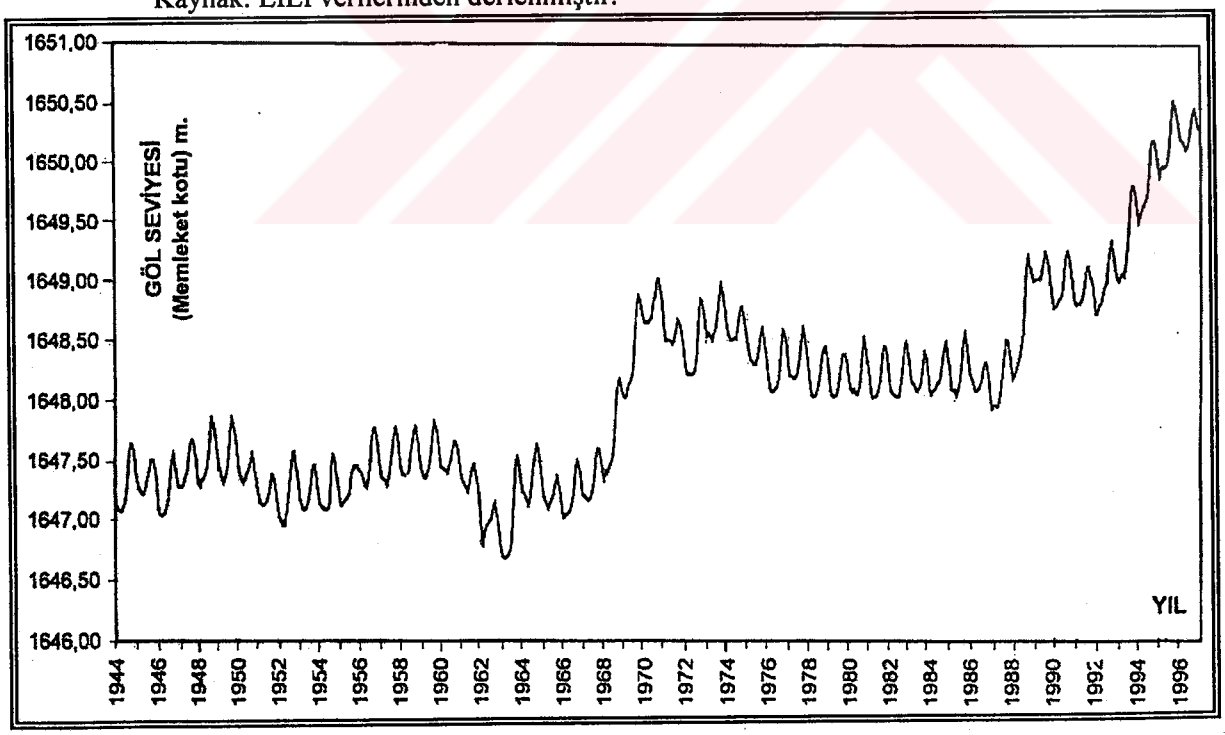
Tablo 1.16 ve 1.17'de de görülebileceği gibi, Van Gölü'nde yükselme ve alçalmalar sürekli olarak birbirini takip etmekte, ancak genel eğilim devamlı bir yükselme yönünde meydana gelmektedir (Şekil 1.12 ve 1.13). Ancak, bu iniş ve yükselişlerin belli bir periyodu olmayıp, daha çok klimatik faktörlerin kontrolünde gelişen bir olay olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.1944 yılında ölçülen en düşük değer olan 1646.69 m. değeri ile 9- 14 Haziran 2000 yılındaki en yüksek değer olan 1649.98 m. değeri arasında 56 yılda 3.29 m. lik bir yükselme kaydedilmiştir.

Ortalama değerler açısından baktığımızda ise, 1944- 2000 yıları arasında 2.07 m. lik bir seviye yükselmesi meydana gelmiştir. 2000 su yılında en yüksek seviye 1649.51, en düşük seviye 1649.01 ve ortalama seviyede 1649.4 m. olarak ortaya çıkmıştır.[96] Yukarıdaki veriler ışığında tarihî verileri de dikkate aldığımızda gölün devamlı yükseldiğini ve göl çevresindeki bazı yerleşmelerin zaman zaman sular altında kaldığını görmekteyiz.

Tablo 1.17. 1950- 2000 Devresinde Van Gölü'nde Seviye Değişimleri

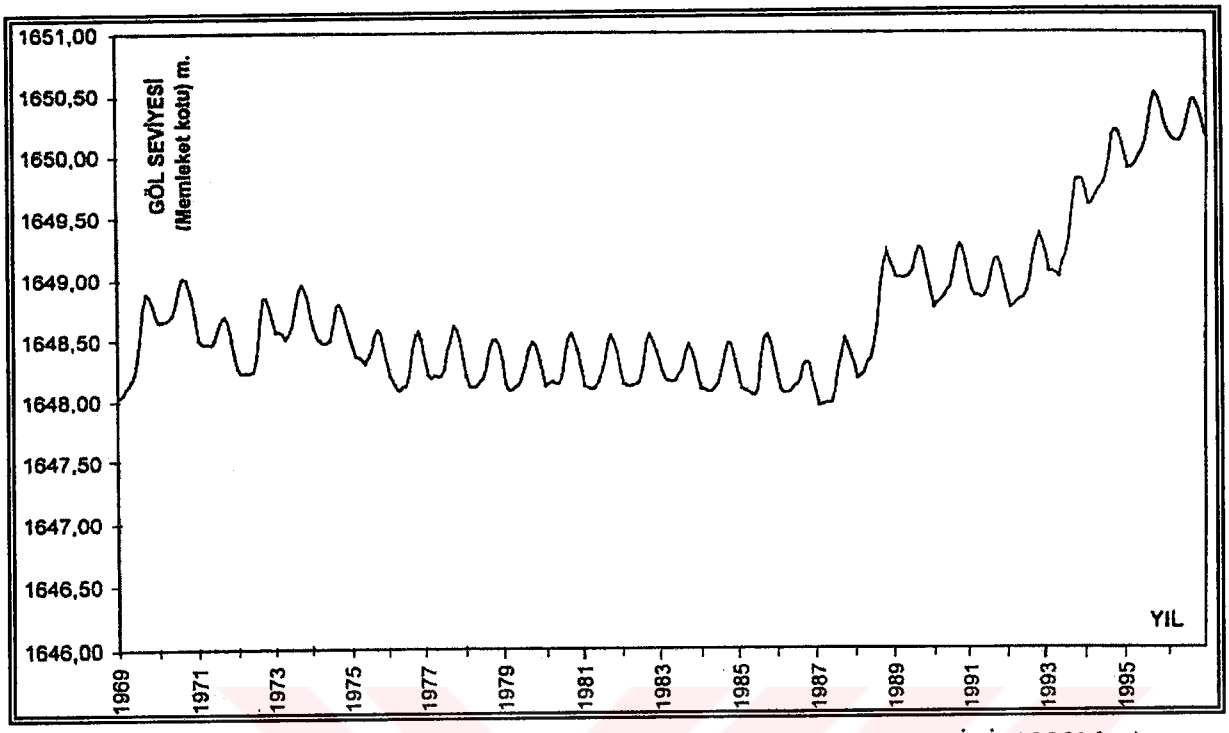
Yıl	Seviye Gözlemleri
1950- 52	Alçalma
1953	Yükselme
1955	Alçalma
1957- 59	Yükselme
1963	Önemli bir alçalma, 1961'den itibaren tedrici alçalma
1965	Yükselme
1967	Tedrici bir şekilde alçalma
1971	Maksimum yükselme (1649 m.)
1972	Hafif alçalma
1974	Yükselme
1975- 87	Durağan, aşağı- yukarı aynı seviyeler
1988	Bu yıldan itibaren devamlı yükselme
1993- 95	Maksimum yükselme (Max. 1650.55 m.)
1997-2001	Hafif alçalma / durağanlık

Kaynak: EİEİ verilerinden derlenmiştir.

Şekil 1.12. Tatvan İstasyonunda Seviye Değişimleri (1944- 1996; EİEİ, 1999'dan)

[96] EİEİ Gen Müd. Kayıtları.

Şekil 1.13. Van- İskele İstasyonunda Seviye Değişimleri (1969- 1996; EİEİ, 1999'dan)

Uzun yıllık devrede meydana gelen ve yukarıda da izah edildiği gibi genel olarak yükselme şeklindeki seviye değişikliklerinin yanında, yıl içerisinde meydana gelen seviye değişiklikleri, Van Gölü'ndeki seviye değişimlerinin ikinci bölümünü oluşturur. Örnek olarak maksimum yükselmelerden birini oluşturan 1995 su yılında (Ekim 1994- Eylül 1995) İskele istasyonundaki seviyeleri inceleyelim (Tablo 1.18; Şekil 1.14). Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, aylık değişimlerin hemen hemen her yıl olduğudur.

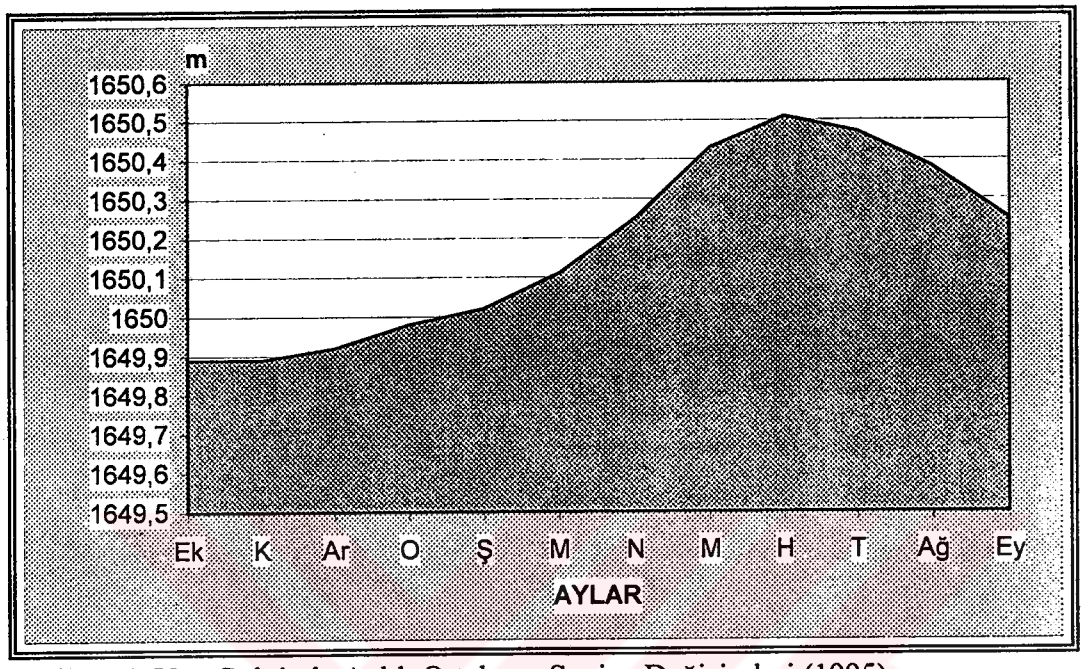
Tablo 1.18. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişiklikleri (İskele- 1995 Su Yılı)

Aylar	Ek	K	Ar	O	Ş	M	N	M	H	T	Ağ	Ey	Yıllık
Seviye (m)	1649.89	1649.89	1649.92	1649.98	1650.02	1650.11	1650.25	1650.43	1650.51	1650.47	1650.38	1650.25	1650.17

Kaynak: EİEİ, 1999

Buna göre, ekim-aralık devresinde minimumda seyreden seviyeler, ocak- şubat aylarından itibaren yükselmeye başlar ve haziran ayında en yüksek seviyesine ulaşır. Bu durum, bizi göl seviyesinin yükselmesinin en önemli nedenine götürmektedir. Van Gölü'ndeki seviye yükselmeleri önemli ölçüde iklim faktörlerinin kontrolü altındadır.Yıl içerisindeki seviye değişimlerini gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde, göl seviyesinin karların erimeye geçtiği ve yağışların arttığı nisan ayından itibaren tırmanışa geçtiği görülecektir. Kış aylarında yağışların kar şeklinde olmasından ötürü,

seviyede fazla bir değişiklik göstermez. Yaz aylarında ve sonbaharda ise, buharlaşmanın fazla olmasından dolayı seviye alçalır. Bu durum hemen her yıl aynı şekilde gerçekleşmektedir.

Şekil 1.14. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişimleri (1995)

Uzun yıllık seviye değişimlerinde de aynı şekilde iklimin baskın etkisi açıkça görülebilir. Yıllık yağış miktarının fazla olduğu yıllarda Van Gölü'nün seviyesinde yükselmeler meydana gelmiştir. Ancak, yağış tek başına belirleyici olmayıp, sıcaklık ve buharlaşmanın da etkisinin bulunduğu üçlü bir faktörler grubu seviye değişiminde rol oynar. Örnek vermek gerekirse, buharlaşma doğrudan sıcaklığın kontrolü altındadır. Sıcaklığın yüksek ve yağışlarında buna karşılık düşük seyrettiği yıllarda buharlaşma miktarı yüksek olacağından seviyede alçalma görülmektedir. Aksine sıcaklık ortalamalarının düşük (buharlaşma az) ve yağış miktarının yüksek olduğu yıllarda seviye de yükselmektedir (Tablo 1.19; Şekil 1.15). Yağışların karakteri de seviyede belirleyici rol oynar. Örneğin, yağışların yağmur şeklinde düşmesi, yüzeysel akışla göle girmesini kolaylaştıracağından seviye yükselmesinde daha aktif rol oynar. Öte yandan, kar kalınlığının yüksek olması da karların eridiği mayıs ve haziran aylarında seviyenin artmasına neden olmaktadır.

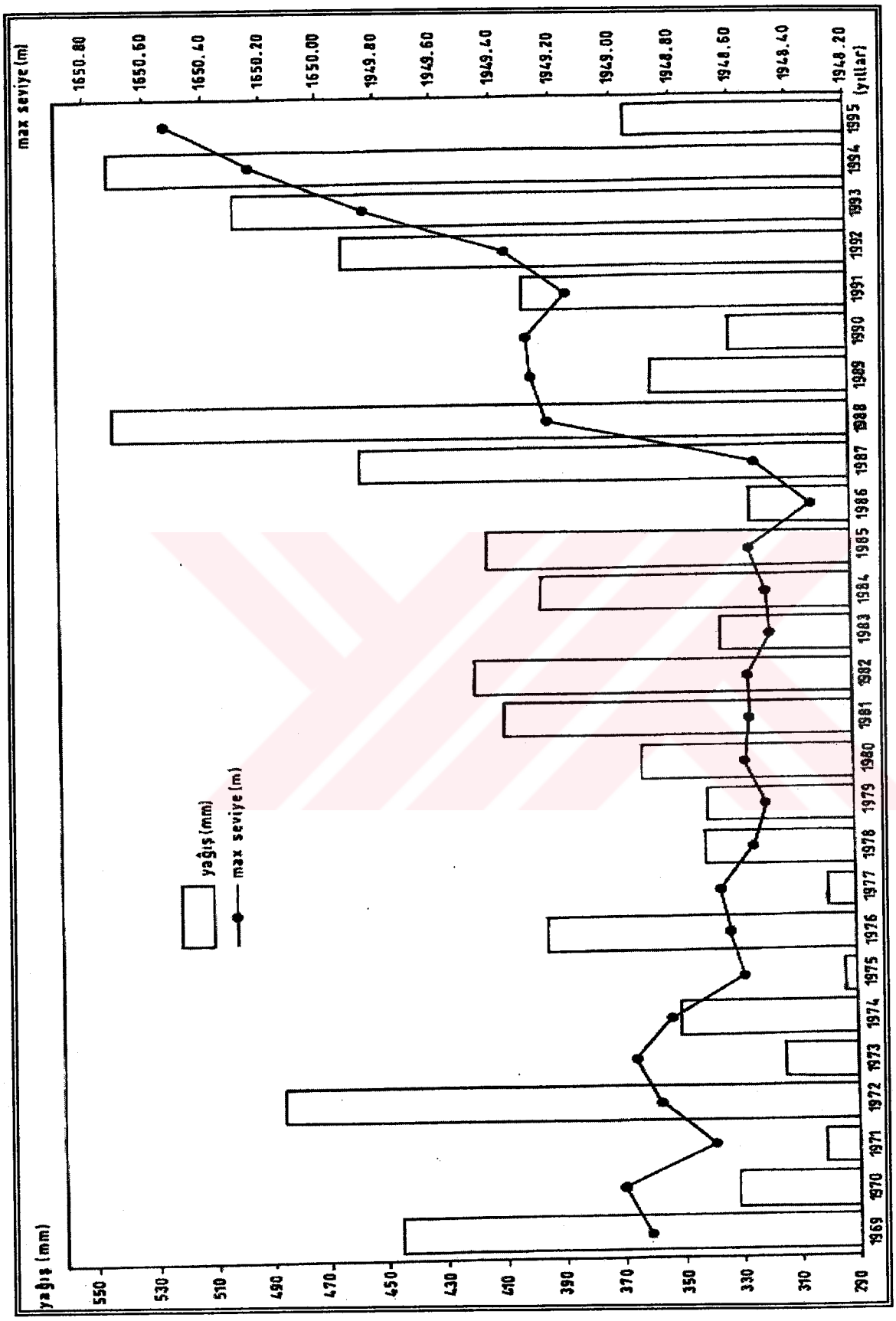
Tablo 1.19. Van İstasyonunda Uzun Yıllık Yağış Miktarları ve Seviye Değişimlerinin Karşılaştırılması

Yıllar	Yağış (mm)	Max. Seviye (m)	Yıllar	Yağış (mm)	Max.Seviye (m)
1969	445.7	1648.91	1983	335.8	1648.48
1970	331.5	1649.03	1984	395.9	1648.49
1971	301.8	1648.71	1985	413.5	1648.56
1972	486.1	1648.88	1986	324.8	1648.33
1973	315.4	1648.97	1987	456.8	1648.53
1974	351.5	1648.84	1988	541.5	1649.23
1975	293.4	1648.59	1989	357.5	1649.28
1976	394.5	1648.63	1990	331.8	1649.29
1977	299.3	1648.66	1991	401.4	1649.17
1978	342.7	1648.55	1992	461.8	1649.37
1979	342.3	1648.50	1993	500.5	1649.85
1980	363.6	1648.58	1994	542.6	1650.23
1981	407.9	1648.56	1995	366.4	1650.53
1982	418.3	1648.57			

Kaynak: EİE İdaresi Gen. Müd. Ve DMİ Gen. Müd. Kayıtları

Tablo 1.19 ve şekil 1.15'te de görüleceği gibi yağışın arttığı, buna karşılık sıcaklık ve dolayısıyla buharlaşmanın düştüğü yıllarda seviye yükselmekte; ancak, genel bir eğilim olarak gölün seviyesi sürekli yükselmektedir. Dolayısıyla Van Gölü'ndeki seviye değişimlerinin büyük oranda iklim elemanlarının denetiminde olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Burada dikkat edilmesi gereken husus, iklim elemanlarının tek başına göl seviyesini belirlemede etkili olmadıkları, aksine iklim elemanlarından olan buharlaşma, sıcaklık ve yağışların ortak faaliyetlerinin yeraltı suları, akarsular, siltasyon vb. gibi faktörlerle birlikte bu sonucu doğurdukları gerçeğidir. Bu faaliyetin kısa bir zaman dilimi içerisinde algılanması da yanlıştır. Çünkü, tüm bu faktörler binlerce yıldan beri bu süreci işletmektedirler.

Van Gölü'nde seviyenin yükselmesine neden olan diğer bir önemli faktör de, klimatik elemanlardan yağışla sıkı bağlantılı olan akarsular ve yer altı sularıdır. Yağışların artmasına bağlı olarak akarsuların taşıdıkları su miktarında da artışlar meydana gelmektedir. Gerek DSİ ve gerekse EİE kurumlarının Van Gölü Havzası akarsuları (Şekil 1.16) üzerinde sürekli olarak ölçüm yapan istasyonları bulunmamaktadır. Bu konudaki en büyük güçlük, bu akarsular üzerindeki ölçüm istasyonlarının aynı periyotları kapsamaması ve bazı yıllarda ölçüm yapılmamasıdır. Yine de eksik verilerle de olsa bazı akarsuların taşıdıkları su miktarı, yağışlar ve su seviyesi arasındaki sıkı bağlantı rahatlıkla gözlenebilir Tablo 1.20)

Şekil 1.15. Van'da Yağış ve Ortalama Göl Seviyelerinin Karşılaştırılması (1969- 95)

Tablo 1.20.Van Gölü Havzasındaki Başlıca Akarsular ve Taşıdıkları Su Miktarı

Akarsuyun Adı	Akarsuların Taşıdıkları Su Miktarı (hm^3)	
	1986 Öncesi	1986 Sonrası
Gevaş D.	29.5	41.05
Memedik D.	7.29	16.4
Zilan Ç.	351.27	370.48
Kotum D.	74.16	-
Deliçay	163.2	150.10
Bendimahi Ç.	294.3	243.5
Sufresor D.	43.36	74.3
Hoşap Ç.	125.1	152.1
Karasu Ç.	112.95	152.07

Kaynak: DSİ ve EİEİ kayıtları.

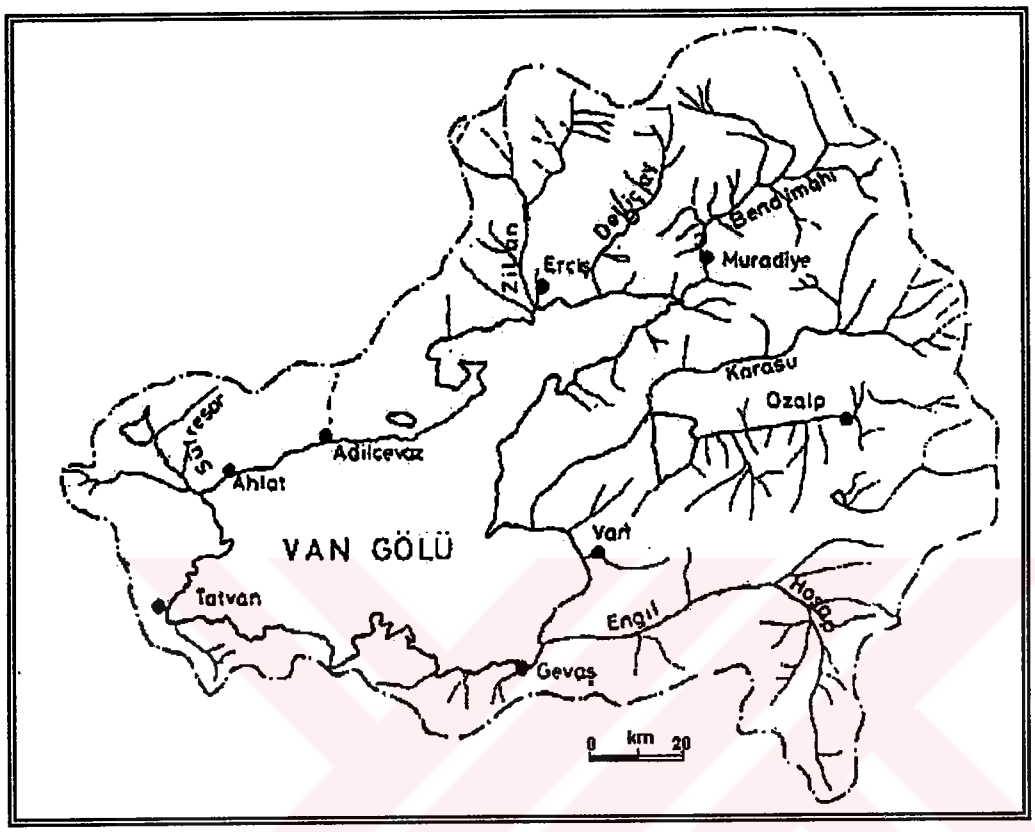
Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi, genel olarak 1986 sonrasında akarsuların taşıdıkları su miktarında artmalar meydana gelmiştir. Bazı akarsularda ise eksik ölçümler, sağlıklı bir sonucun ortaya çıkmasını engellemiştir. GÜRER (1996) tarafından yapılan bir araştırmayı, yukarıda ortaya koyduğumuz ilişkileri açıkça göstermesi açısından buraya aktarmakta yarar görmekteyiz: Bu araştırmaya göre, Van Meteoroloji İstasyonu'nun uzun yıllık buharlaşma ortalaması 1041.6 mm. iken bu değer 1987- 1993 yılları arasında 987.4 mm. ye düşmüştür. Göl yüzeyine düşen yağış miktarı 1986 öncesinde 1.9 milyar m^3 iken, 1986 sonrasında bu rakam 2.2 milyar m^3 e yükselmiştir. 1986 öncesi havzadan göle gelen akış miktarı yıllık 1.4 milyar m^3 iken, 1986 sonrası bu rakam 2.3 milyar m^3 e yükselmiştir. Sonuç olarak, 1986 sonrası yağışlar net 69 mm. artmış, buharlaşma 60 mm. azalmıştır.[97]

Van Gölü'nün su seviyesinin yükselmesinde etkili olan diğer bir faktör de, yukarıda saydığımız faktörlerle sıkı sıkıya bağlantılı olan, akarsuların Van Gölü'ne taşımış oldukları sedimentlerdir. 1995 yılından itibaren Bendimahi ve 1991 yıllarından itibaren de Güzelsu Çaylarında EIE tarafından sediment ölçümü yapılmaya başlanmıştır. Bu gözlemler sonucunda 1447.2 km^2 yağış alanına sahip Bendimahi'de 12 ton/yıl/km^2 ve 1390.4 km^2 yağış alanına sahip Güzelsu Çayı'nda 101 ton/yıl/km^2 sediment verimi gözlenmiştir.[98] Van Gölü havzasına sediment taşıyan akarsuların havza alanı toplamının 12996.5 km^2 olduğu göz önünde bulundurulursa, yukarıdaki rakamların göle giren

[97] GÜRER, İ- YILDIZ, D., 1996, Van Gölü'ndeki Ani Seviye Değişimlerini İnceleme Raporu, TMMOB İnşaat Müh. Odası Yay. , Ank., s. 29- 33.

[98] EIE, 2000, Türkiye Akarsularında Süspanse Sediment Gözlemleri ve Sediment Taşınım Miktarları, EİE İdaresi Gen. Müd. Yay. No: 20-17, Ank., s. 561- 567.

toplam sediment miktarı hakkında net bir fikir vermeyeceği açıktır.[99] Dolayısıyla, havzadaki 8 ana akarsu üzerinde düzenli sediment gözlemleri yapılması zorunludur.

Şekil 1.16. Van Gölü'ne Dökülen Başlıca Akarsular

Van Gölü'ndeki seviye yükselmesinin depremler ve güneş lekeleri ile olan bağlantıları ise, henüz kanıtlanmamış ve güçlü olmayan ihtimallerdir.[100] Sonuç olarak, Van Gölü'ndeki seviye yükselmesi, klimatik ve hidrografik faktörlerin birlikte faaliyetinin bir sonucu ve bu durum kaçınılmazdır. Yükselmelerin aynı şekilde ve nerdeyse hemen hemen Van Gölü ile aynı yıllarda Erçek, Urmiye ve Sevan Göllerinde de meydana gelmiş olması, bu yükselmelerin klimatik faktörlerden kaynaklandığının kanıtıdır.

Erciş kentinin kuruluş ve gelişimini etkileyen en önemli doğal faktörlerden olan Van Gölü'nün seviye yükselmesi, aslında yeni bir olay değildir. Van Gölü'nde eskiden

---

[99] GÜRER, İ.,- YILDIZ, D., 1996, age, s. 18.

[100] BARKA, A.,- ŞAROĞLU, F., 1995, "Van Gölü Su Seviyesi Yükselmesinin Tektonik İle İlişkisi", Van Gölü'ndeki su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu (20- 22 Haziran 1995), Van Valiliği Yayını, Van, s. 75- 89.
KADIOĞLU, M., 1996, "Van Gölü'ndeki Su Seviye Yükselmesinin Meteorolojik Faktörler İle İlgisi", Van Gölü'ndeki Su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu (20- 22 Haziran 1995), Van Valiliği Yayını, Van, s. 34- 36.

beri muhtelif tarihlerde ani seviye değişimleri görülmüş ve zaman zaman hayatı felç etmiş; bazen de yerleşmelerin tümden ortadan kalkmasına neden olmuştur. Örneğin BURNEY, Van Gölü kıyılarındaki Urartulara ait birçok kalenin sular altında kalmış olduğunu ifade etmektedir.[101] Bölgeyi 1650'li yıllarda gezmiş olan Evliya Çelebi, o tarihlerde Erciş Kalesi'nin zaman zaman yükselen göl sularının tehdidi altında olduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, Erciş Kalesi'nin bazı yıllar ilkbahar aylarında göl suları yükseldiğinde 7- 8 ay sular altında kaldığını ve sadece Adilcevaz tarafında incecik bir yol kaldığını belirtmektedir.[102] Yerleşmeyi tehdit eden bu yükselmelerin sonuncusu 1838 yılında meydana gelmiştir. 1840 yılına kadar devam eden yükselme sonucunda göl suları 10-12 feet (304- 365 cm) kadar yükselmiş[103] ve 1841 yılında yerleşme tamamen boşaltılarak 4- 5 km kuzeydoğudaki Agantz ya da Aganis olarak bilinen şimdiki yerine taşınmıştır. Böylece Bizanslılar ve Araplar tarafından çok iyi bilinen, orta çağda gölün kendi adıyla isimlendirildiği ve bölgedeki en önemli idari merkezlerden biri olan Erciş ve kalesi gibi köklü bir yerleşme bu nedenle tarihe karışmıştır (JAUBERT 1805-1806'da bölgeye yaptığı gezinin notlarında, Erciş'in Van Gölü çevresindeki en fazla nüfuslanmış yerlerden biri olduğunu belirtmektedir.[104]). Zira, yerleşme ve gelişme süreci sadece kesintiye uğramakla kalmamış, aynı zamanda yeniden başlamak üzere sona ermiştir Çünkü, yerleşmenin tahliyesiyle sakinlerin tümünün yeni yerleşim yerine gitmediği, aksine önemli miktarda afetzedenin çevredeki daha yakın köylere, özellikle Çelebibağı ve Kasımbağı köylerine göç ettiği ifade edilmektedir.[105] Bu da yerleşmenin nüfusunu önemli miktarda azalttığı gibi, yeni yerinde sıfırdan bir kuruluş ve gelişme sürecinin başlamasına da neden olmuştur (Bu olaydan sadece Erciş değil, Van gölü çevresindeki birçok yerleşme de etkilenmiştir.[106] Örneğin, LAYARD, 1850'de gittiği Van'da İskeleköy'ün de büyük oranda sular altında kaldığını ifade etmektedir.[107]). Bu

---

[101] BURNEY, C.A., 1957, agm, s. 39- 40.
ÇİLİNGİROĞLU, A.A., 1977, "Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler", *Anadolu Araştırmaları*, IV- V., İst., s. 248.
[102] EVLİYA ÇELEBİ, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cild: III- IV, Üçdal Neşriyat, İst., s. 527- 528.
[103] LYNCH, H.F.B., 1965, age, s. 49.
[104] JAUBERT, P.A., 1821, Voyage en Arménie et en Perse, Paris, s. 139.
[105] LYNCH, H.F.B., 1965, age, s. 27- 30.
CUINET, V., 1892, La Turquie d'Asie, Tome II, Paris, s. 710.
SYKES, M., 1900, Through Five Turkish Provinces, London, s. 98.
[106] İZBIRAK, R., 1951, age, s. 87- 88.
[107] LAYARD, A.H., 1853, Discoveries in The Ruins of Nineveh and Babylon, Part II, London, s. 408.
RECLUS, E.,1992, World Encyclopedia of Nations and Nationalities, Vol.9, Part 1, Discovery Publishing House, New Delhi, s. 169.

yer değiştirme olayı, yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde fiziki elemanların göz önünde bulundurulmasının ne denli önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır.

1986'dan itibaren tedrici ve 1994 yılında ani bir şekilde yükselen ve 1995 yılında maksimum seviyesine ulaşan son göl yükselmesinde de, Van Gölü çevresindeki yerleşmeler büyük bir oranda etkilenmişleridir. Van gölü çevresindeki 1000'aşkın konut, binlerce dekar tarımsal alan sular altında kalmıştır. Örneğin, göl suları 26 Mayıs 1994 günü 1650.14 m. seviyesine kadar yükselmiş ve bunun sonucu olarak yaklaşık 55 km² lik bir alan sular altında kalmıştır. 1995 yılında da yükselme devam etmiş, Haziran 1995'te 1650.47 m. kotuna ulaşmıştır. Su seviyesinin yükselmesinden dolayı, Bakanlar Kurulu'nun 24 Haziran1995 gün ve 22323 sayılı *Resmi Gazete*de yayımlanan kararı ile 1650- 1655 m. kotu arasında kalan alanlar afete maruz bölge ilan edilmiş; böylece, 1655 m. seviyesinin altında kalan sahalarda konut yapımı yasaklanmıştır. Yükselme sadece tarımsal alanlar ve konutların tahrip olmasıyla sonuçlanmamış, aynı zamanda kentsel altyapıların da önemli oranda hasar görmesine neden olmuştur (Foto 6). Tatvan ve Van'daki atıksu arıtma tesislerinin sular altında kalması buna güzel bir örnektir. 1994-95 seviye yükselmesinin verdiği zararlarla ilgili değerler aşağıda verilmiştir (Tablo 1.21).

Tablo 1.21. 1994- 95 Su Seviyesi Yükselmesinde Konutların Hasar Durumları

YERLEŞİM BİRİMİ	Konutların Hasar Durumları			
	Ağır	Orta	Hafif	TOPLAM
Van- Merkez İskele Mah.	84	43	223	350
" " Eminpaşa Mah.	2	38	7	47
" " Buzhane Mah.	10	13	26	49
" Bardakçı Köyü	-	-	4	4
Erciş- Merkez Gölağzı Mah.	44	8	47	99
" " Tekevler Mah.	1	2	-	3
" Kasımbağı Köyü	45	40	36	121
" Çelebibağı Beldesi	176	32	24	232
Muradiye Karahan Köyü	2	1	9	12
Edremit- Merkez	-	3	-	3
" Köşk Köyü	-	-	15	15
" Enginsu köyü	7	12	22	41
" Dilkaya Köyü	16	3	1	20
Gevaş Uğurveren köyü	24	-	-	24
" İnköy Köyü	8	3	19	30
" Altınsaç Köyü	3	-	-	3
TOPLAM	**422**	**198**	**433**	**1053**

Kaynak: Bayındırlık ve İskan İl Müdürlüğü İmar ve Afet Şubesi Kayıtları.

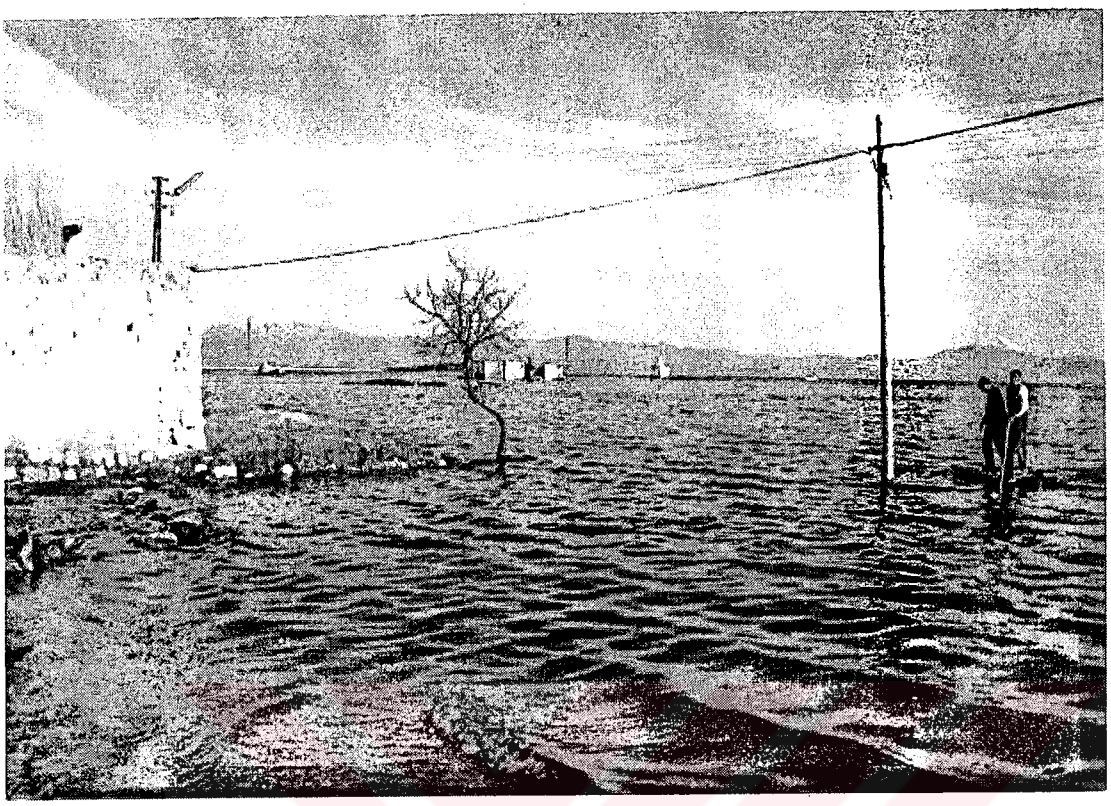

Foto 6. 1994 Yılındaki Göl Seviyesinin Yükselmesinin Çelebibağı Beldesindeki Etkileri

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, su seviyesinin yükselmesinden en fazla zarar gören yerleşim birimlerinin başında Erciş ve çevresi gelmektedir. Erciş ve çevresinde 266'sı ağır derecede olmak üzere toplam 455 konut zarar görmüştür. Erciş kent merkezinde kıyıda yer alan Gölağzı Mahallesi, yükselmenin en fazla etkilediği kentsel topraklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, yükselmenin ardından bu mahallede yer alan bir çok ev oturulamaz hale geldiği için tahliye edilmiştir. 1994- 95 yükselmesi, sadece Van'da değil, aynı zamanda göle kıyısı bulunan Bitlis iline bağlı ilçelerde de etkili olmuştur. Tatvan İlçesi'nde 110, Adilcevaz İlçesi'nde 218 ve Ahlat İlçesi'nde 7 olmak üzere toplam 335 konut, seviye yükselmesinden zarar görmüştür.[108] Böylelikle Van ve ilçelerinde 1053 ve Bitlis ve ilçelerinde de 335 olmak üzere toplam 1388 konut zarar görmüşlerdir.

Göl seviyesinin yükselmesinden sadece konutlar değil, aynı zamanda beşerî tesisler de zarar görmüştür. Bazı kuruluşların kıyıda yer alan hizmet binaları da su içerisinde kalmıştır. Van ve Tatvan'a ait kanalizasyon ve atık su arıtma tesisleri sular altında kalarak kentsel altyapının önemli bir elemanını işlevsiz hale getirmiştir. Bundan

[108] DSİ,1995, Van Gölü İle İlgili Özet Çalışmalar, DSİ XVII. Böl. Müd. Çalışma Raporu,Van, s. 4.

başka, karayolları yer yer önemli derecede tahribata uğramış, böylece, hem yol güvenliği tehlikeye girmiş, hem de büyük maddî külfetle karşılaşılmıştır. Göl seviyesinin yükselmesinden dolayı, Van Gölü çevresindeki yerleşmelerin birbirleri ve diğer bölgelerle bağlantısında uzun süre aksamalar meydana gelmiştir (Tablo 1.22).[109]

Tablo 1.22. Göl Seviyesinde Etkilenen Karayolları

KARAYOLUNUN ADI	1650 m Kotunda Gölden etkilenen Yol Uzunluğu (m)	1652 m. Kotunda Gölden Etkilenebilecek Yol Uzunluğu(m)
Van- Erciş	900	5400
Van- Edremit- Tatvan	5650	7950
Erciş- Adilcevaz- Ahlat	5200	7900
Tatvan- Ahlat	3000	3900
TOPLAM	**14750**	**25150**

Kaynak: Kriz Komisyonu'nun 29.04.1994 Tarihli Raporu.

Göl seviyesinin yükselmesinden dolayı, Van Gölü çevresindeki tarımsal alanlarda da büyük zayiatlar meydana gelmiş; çoğunluğu kavak ağacı olmak üzere bir çok ağaç su baskınına uğramıştır. Sadece Van ve ilçelerinde 2087 dekar tarla, 11413 dekar çayır, 7275 dekar mera ve 43 dekar yonca olmak üzere toplam 2081.8 dekar (208.18 ha.) tarımsal kullanılışa ait arazi sular altında kalmıştır. Bu rakamın % 57'si (118.6 ha.) Erciş'e aittir. Özellikle Çelebibağı Beldesi ve Kasımbağı köyü bu açıdan en fazla zarara uğrayan yerleşmelerdir. Çelebibağı Beldesi'nde 8000 dekar, Kasımbağı Köyü'nde 2990 dekar tarımsal alan sular altında kalmıştır.[110] Bu arada, Çelebibağı'nın eski Erciş Kalesi'nin bulunduğu yerin hemen kuzeyinde yer aldığını da hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Kalenin hemen kuzeyinde bir tepede bulunan eski Selçuklu mezarlığı da son yükselme ile birlikte ada haline gelmişti. Kasımbağı Köyü'nde 2850 adet kavak ağacı sular altında kalmıştır (Tablo 1.23) .

Tablo 1.23. Göl Yükselmesinden Dolayı Tarım Alanlarında Oluşan Hasar

Yerleşim Birimi	Tarla (dekar)	Çayır (dekar)	Mera (dekar)	Yonca (dekar)	Ağaç (adet)
Van- Merkez	150	3875	2775	43	220
Erciş- Çelebibağı Beldesi	550	4450	3000	-	?
Erciş- Kasımbağı Köyü	715	1275	1000	-	2850
Erciş- Gölağzı Mahallesi	55	150	500	-	?
Erciş- Tekevler Mahallesi	115	50	-	-	-
Muradiye- Ünseli Beldesi	137	758	-	-	520
Muradiye- Karahan Köyü	365	855	-	-	-

Kaynak: Kriz Komisyonu'nun 29.04.1994 tarihli Raporu

[109] Van Merkezde Görevli Kriz komisyonunun 29.04.1994 tarihli Hasar Tesbit Raporu.
[110] Van Merkezde Görevli Kriz komisyonunun 29.04.1994 tarihli Hasar Tesbit Raporu.

Yukarıdaki raporlarda görüldüğü gibi, seviye yükselmesinden en fazla etkilenen yerleşim birimlerinin başında Erciş gelmektedir. Seviye yükselmesinin 1841'deki örnekte görüldüğü gibi, bir yerleşim biriminin ortadan kalkması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Son seviye yükselmesinde de yüzlerce dekar değerli tarım arazisi ve binlerce ağaç sular altında kalmıştır. Başta yol sistemleri olmak üzere beşerî tesisler zarar görmüş ve böylece kentsel altyapı düzeni de büyük ölçüde bu olumsuzluklardan etkilenmiştir. Bütün bunların yanında, onlarca konut artık oturulamaz hale gelmiştir.

1.4. Diğer Faktörler

Bu başlık altında toprak ve bitki örtüsü özellikleri ele alınacaktır. Kuşkusuz, tarımsal faaliyetler ve bu faaliyetlerin insanları bir araya toplayarak değişik yerleşme şekillerinin ortaya çıkmasına neden olmalarından dolayı, toprakların özellikleri, verimlilik durumu, bu topraklardan yararlanma durumu ve bitki örtüsü özellikleri göz önünde bulundurulması gereken hususlardır.

Erciş kentinin de üzerinde yer aldığı Erciş Ovası'nda başlıca 5 toprak grubu görülmektedir. Bunlar:

1-Kireçsiz Kahverengi Topraklar

2-Alüvyal Topraklar

3-Kolüvyal Topraklar

4-Kahverengi Topraklar

5-Regosol Topraklar

olarak sıralanabilir.[111]

Erciş Ovası'nda en fazla yer işgal eden toprak türü kireçsiz kahverengi topraklardır. Ana materyalde kireç oranının düşüklüğü ve kalsiyum eksikliği ile karakterize edilen bu topraklar, ovanın doğu, güneydoğu ve kuzeyinde oldukça geniş alanlar kaplarlar. Doğal bitki örtüsü ot ve ot- çalı karışımı olan bu topraklar, genellikle doğal drenajları iyi olan topraklardır.

---

[111] KÖY HİZMETLERİ, 1996, Van İli Arazi Varlığı, Köy Hizmetleri Gen. Müd. Yayını, Ank., s. 12- 15.

Akarsuların taşıma ve biriktirme faaliyetlerinin ürünü olan alüvyal topraklar ise, kent merkezinin büyük bir kısmı ile İrşat Suyu ve Zilan Çayı boyunca görülen ikinci büyük toprak grubudur. Erciş Ovası'nın güney kesiminin büyük bir kısmını kaplayan bu topraklar, volkanik kökenli olmaları dolayısıyla organik madde açısından zengindir. Tarih boyunca insanların yerleşme faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlar olan bu topraklar, aynı zamanda yoğun ziraat alanlarıdır. İkime bağlı olarak hemen her tür bitki bu topraklarda yetiştirilebilir.

Dik eğimli alanların etek kısımlarında toprak kayması, yüzey akışı, yer çekimi ve yan derelerin kısa mesafelerden taşıyarak etek kısımlarında ve vadi ağızlarında biriktirerek oluşturduğu kolüvyal topraklar ise, daha çok ovanın kenar kısımlarındaki eteklerde yer almaktadır. İyi drenajlı ve verimli olan bu topraklarda bölgede tahıl tarımı yapılmaktadır. Ovanın güneydoğu ve güneybatısında görülen kahverengi topraklar ise, kalsiyum açısından zengin ve genellikle tahıl tarımının yapıldığı topraklardır. Ovada en az görülen toprak tipi, regosollerdir. Bütünüyle ana materyalin izlerini taşıyan bu topraklar, yüksek geçirgenlik ve düşük su tutma kapasitelerinden dolayı iklim şartları ne olursa olsun kurudurlar. Erciş Ovası'nın batısında dar bir alanda görülen bu toprakların doğal bitki örtüsü,ot ağaç, ağaççık ve çalılardır.[112] Verimli bir tarım arazisi üzerinde yer alan ve kentsel alan içerisinde de tarımsal faaliyetlerin görüldüğü Erciş kentinde, sözünü ettiğimiz tarımsal alanlarının daha önceleri kırsal yerleşme merkezleri olduğunu göz önünde bulundurduğumuz taktirde, her ne kadar tarımsal faaliyetler kentsel fonksiyonlar arasında sayılmamakta ise de, toprak yapısı bu tarımsal alanların kent nüfusunu besleyen kaynaklar olması ve kent içerisinde yoğun bir yeşil dokunun mevcut olması dolayısıyla önemlidir.

Erciş Ovası ve çevresindeki doğal bitki örtüsü antropojen step görünümündedir. Erinç formülüne göre yarı nemli iklimler grubuna dahil olan Erciş ve çevresinin doğal bitki örtüsünün bu formüle göre park görünümlü kuru orman olması gerekirdi. Tarihi kayıtlarda Van gölü çevresinin ormanlarla kaplı olduğu yazılı olmasına rağmen,[113] bugün orman örtüsünden mahrum olmasının nedeni, yüzyıllar boyu süren savaşlar, orman yangınları, insanların gerek ısınma ve gerekse tarla vs. açmak için bilinçli-bilinçsiz yapmış oldukları tahribatlardır. Urartuların yapı malzemesi olarak kerpiçle

[112] KÖY HİZMETLERİ, 1996, age, s. 14.
[113] ERİNÇ, S., 1953, age, s. 30.

beraber ardıç kullanmaları da bunun bir kanıtıdır.[114] ZOHARY, Van Gölü'nün kuzey ve doğusunun doğal bitki örtüsünün yer yer dağılmış meşe ormanlı bir step olduğunu ifade etmektedir.[115] Gerçekten, bugün Zilan Çayı'nın kuzeyinde akarsu yatağı boyunca yer yer meşe çalılıkları bulunmaktadır. Ayrıca, vadi boylarında bazı ağaçlara da rastlanılmaktadır. Bu da bize bölgedeki orman örtüsünün tahrip edildiğini göstermektedir.

Çevrede en fazla rastlanan step formasyonu daha çok otsu bitkilerden oluşmuştur. Bunların başında geven, yavşan otu, keçi kulağı, çoban yastığı, deve dikeni, kuzu dil, yabani yonca ve yabani korunga gelmektedir. 2000 m. den itibaren zengin bir ot örtüsü, 2800 m. den itibaren ise genellikle Alpin bitkiler yer alır.

[114] ERZEN, A., 1986, Doğu Anadolu ve Urartular, Türk Tarih Kurumu Yay. XX. Dizi- Sa.8, Ank., s. 5.
[115] ZEIST, W.- WOLDRING, H., 1978, A Pollen Profile From Lake Van: A Preliminary Report, The Geology of Lake Van, MTA Yay. No:169, Ank., s. 116.

II. BÖLÜM
TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ERCİŞ KENTİNİN YAPISAL VE DEMOGRAFİK GELİŞİMİ

Tarih ve yerleşme faaliyetleri kavramları kadar, insanlığın bilinen geçmişinden bugüne dek bu denli birlikte ya da birbiri ile ilişkili olarak kullanılan başka bir kavram çifti veya olgu bulunmamaktadır. Gerek insanların yerleşme faaliyetlerinde ve gerekse tarihî olaylarda süreklilik esastır. Bu yerleşme faaliyetlerinin tek barınaklı bir yerleşme ya da insanların topluca bir araya geldikleri büyük yerleşmeler şeklinde olması durumu değiştirmez. Ancak, sürekliliğin beraberinde getirdiği önemli bir olgu da değişimdir. Süreklilik ve değişim ya da sürekli değişim. Gerçekten de insanlığın tarihine baktığımızda, Neolitikten beri sürekli olarak barınma ve yaşamını devam ettirme uğraşılarını görürüz.

Sınırlı alanlarda ve sürekli olarak yer değiştirerek kendine yiyecek bulmaya ve bu arada elindeki kısıtlı imkanlarla kendini savunmaya çalışan insanlar, özellikle en basit anlamıyla da olsa üretim ilişkilerin başlamasıyla daha uzun süreler için birlikte yaşamaya başlamışlar ve yeryüzü üzerinde farklı noktalarda bir takım yerleşim kolonileri oluşturmuşlardır. Tarihçilerin *"Tarım Devrimi"* ya da *"Neolitik Devrim"* [116] olarak adlandırdıkları bu olay ile bitkileri ıslah etmeye, bazı bitkileri yetiştirmeye, ihtiyaç fazlasını takas yolu ile satmaya ve hepsinden önemlisi kendilerini borçlu saydıkları bu toprakları ya da tarlaları terk etmemeye ve gerektiğinde savunmaya başlamışlardır (Belki, böylece günümüze kadar bitmek- tükenmek bilmeyen insanların birbirini yok etmesinin de kökenlerini tarım kültürünün başladığı Neolitik çağda bulabiliriz.). Yeni Taş Çağı'nın başlangıcı olan bu olay ile zamanla büyüyen ve nüfuslanan köy yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Metallerin tanınması ve işlenmesi ile teknolojinin de temeli atılmış ve yeryüzünde farklı noktalarda kent yerleşmeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kent yarleşmelerinin kurulmasıyla, insanlar arasında yeniden bir örgütlenme ve organizasyon başlamış, bunun sonucu olarak farklı zanaat kolları, iş bölümü ve farklı sosyal tabakalar ortaya çıkmış ve bu süreç günümüze değin süregelmiştir.

---

[116] BEGEL,E.E., 1996, "Kentlerin Doğuşu", *COGITO (Kent ve Kültürü Özel Sayısı)*, Yaz 96, sayı:8, İst., s. 7.

Anadolu'nun kendine özgü koşullarında, insanların, bir araya gelerek, ortak bir yerleşim yeri kurmaları başlangıçta, bazı dış etmenlerin baskısı ile olmuştur. Bunlar, ortak düşmana karşı kendini koruma gereği, ender rastlanan su kaynaklarını birlikte kullanma kaçınılmazlığı, besin üretimi için mevcut tarım toprağının ortaklaşa kullanımındaki zorunluluktur. Anadolu'da bu koşulları sağlayan akarsu düzlüklerinin sayısı sınırlı olduğundan, aynı yerleşim yerleri, farklı dönemlerde tekrar tekrar iskân edilmişler ve aynı yerlerde sürekli olarak yeni yerleşmeler kurulmuştur.[117]

Eski dünya karalarının orta yerinde yer alan Anadolu, seferler, göçler, seyahatler için bir geçiş noktası olarak görev yapmakla kalmamış, tarih boyunca hep bir tampon bölge olarak varlığını sürdürmüştür. Bu nedenden dolayı, az rastlanan bir olay olarak yoğun bir yerleşime sahne olan Anadolu, sayısız ulus, kültür ve medeniyete beşiklik yapmış ve sürekli olarak el değiştirmiştir. Böylece bu topraklarda, belli bir sınıfa, kültüre ve ulusa mal edilemeyecek olan bir mozaik meydana gelmiştir.

Van Gölü'nün kuzeyinde yer alan Erciş kenti de, çok eski tarihlerden beri bilinen önemli bir yerleşmedir. Asya ve Mezopotamya kervan yollarının kavşağında yer alan Erciş kenti, tarihi ve stratejik önemini koruyan bir kent olarak günümüze ulaşmıştır. Tarihî süreç içerisinde kimi zaman doğal ve kimi zaman da beşeri bir takım etmenlerin baskısı ile bazen köy, bazen kent yerleşmesi olmuş; yer değiştirmiş; kimi zaman başkentlik yapmış ve kimi zaman tampon bölge özelliğinden dolayı yakılıp yıkılmıştır. Ancak, hiç bir şey yerleşme sürecinin her seferinde yeniden ve başka kültürlerin eliyle kurulmasını engelleyememiştir. Aşağıdaki satırlarda tarihsel süreçlerin Erciş kentinin kuruluş ve gelişimine katkıları tartışılacaktır.

2.1. Tarihî Gelişim Süreci İçinde Erciş Kenti

Erciş ve çevresinin de içerisinde yer aldığı Van Gölü Havzası'nın M.Ö. 2000'den önceki tarihi ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Neolitik çağın ne zaman başladığı kesin olarak belirlenememiştir. Ancak, Malatya- Elazığ bölgesinde yapılan kazılarda Neolitik devir kültürünü yansıtan hububat çeşitleri ve ehli hayvan kalıntıları bulunmuştur.[118] Bu kalıntılar ve Neolitik çağın en erken başladığı

[117] AKTÜRE, S., 1997, age, s. 121.
[118] ERZEN,A., 1986, age, s. 15- 16.

Mezopotamya Bölgesi'ne komşu olması dolayısıyla, Doğu Anadolu Bölgesi'nde M.Ö. 5000'den beri geniş çapta tarım kültürünün var olduğu kabul edilmektedir.

Van gölü Çevresine ait en eski buluntular Kalkolitik çağa ait olanlardır. Her ne kadar Erciş yakınlarındaki Çorbulak yerleşmesinde yontulmuş taşlar ve kaya anıtları tespit edilmişse de bunların Neolitik'e ait olup olmadıkları kesinleşmemiştir.[119] Van yakınlarındaki Tilkitepe'de yapılan kazılarda, Kalkolitik çağa ait çok sayıda geometrik şekilli keramik ve obsidyen bulunmuştur. Keramiklerin Mezopotamya'daki bazı kazılarda çıkarılan keramiklerle aynı olması, bu bölgeyle sıkı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. BURNEY, bu keramiklerin M.Ö. 3000 yılından öncesine ait olduğunu ifade etmektedir.[120] Tilkitepe'de üretilen obsidyen Van Gölü aracılığıyla ihraç ediliyordu. Erciş yakınlarındaki Muradiye'ye bağlı Ernis (Ünseli) köyündeki Evditepe'de yapılan kazılarda Kalkolitik çağa ait keramikler elde edilmiştir. Bu keramiklerin de M.Ö. 2000 yılından öncesine ait olduğu ve muhtemelen 3000'li yıllara ait olabileceği belirtilmiştir.[121] Yine değişik ekipler tarafından Van'ın Kalecik Köyü, Dilkaya Höyüğü, Eski Van Kalesi höyüğü ve Elmalı Köylerinde yapılan kazılarda, "Erken Transkafkasya Keramiği" adı verilen ve Erken Tunç Çağına ait keramikler bulunmuştur.[122] Bütün bu belgeler, Van Gölü Havzası'nın Kalkolitik'te ve Erken Bronz Çağında yoğun yerleşmeye sahip olduğunu göstermektedir.

Yazılı kaynaklar, M.Ö. 2000 tarihinden sonra bölgenin tarihi ile ilgili bilgiler vermeye başlarlar. Bu dönemde, kuzeyde Kafkaslar'dan güneyde Suriye ve Yukarı Mezopotamya'ya kadar, batıda Toroslar'dan doğuda Urmiye Gölü'ne kadar olan bir alan içerisinde Hurri- Mitanni toplulukları yaşamaktaydılar. Hurrilerin Ural- Altay[123] ve Kafkas[124] kökenli oldukları iddia edilmiş, ancak, bazı araştırmacılar da bu toplulukların

---

[119] KOMİSYON, 1993, Van Kütüğü, YYÜ Yay. No: 8, Van, s. 65.
[120] AŞAN, M.B., 1993, Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih araştırmaları ve Bazı düşünceler, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İst., s. 4.
BURNEY, C., 1958, "Eastern Anatolia in The Chalcolithic and Early Bronz Age", *Anatolian Studies,* Vol. VIII, Ank., s. 160, 169- 171.
[121] BURNEY, C., 1958, agm, s. 178- 187.
ÇİLİNGİROĞLU, A., 1983, "Van Gölü Havzasında M.Ö. 2. Bin Kültürüne Ait Bazı Veriler", *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Eski Eserler ve Müzeler Gen. Müd. Yay., İst., s. 26- 28.
[122] KOMİSYON, 1993, age, s. 65- 66.
[123] ERZEN, A., 1986, age, s. 16.
[124] DOLUKHANOV, P.,1998, Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı (Çev. S. Aydın), İmge Kitabevi Yayınları, Ank., s. 484.
BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, The peoples of The Hills Ancient Ararat and Caucasus, London, s. 126.

Hititler gibi Hint- Avrupa Kökenli olduklarını iddia etmişlerdir. AKURGAL, Hint- Ari kökenli olan Mitanni devletinde bazı boyların Kafkaslar'dan ya da İran Yaylasından Güneydoğu Anadolu'ya geldiklerini ve oradaki yerli halkın büyük çoğunluğunu oluşturan Hurrilerle kaynaşmış olabileceklerini ifade etmektedir.[125] Yazılı belgelerden M.Ö. 2. binin ilk yarısında Hurrilerin merkezi bölgesinin Van Gölü sahası olduğu anlaşılmıştır.[126]

Mitanni Devleti'nin M.Ö. 14. yüzyıl başlarında Hititler tarafından yıkılması ve Hitit İmparatorluğu'nun da M.Ö. 1200 yıllarında yıkılmasıyla Doğu Anadolu yüksek yaylasında yaşamakta olan topluluklar, bir konfederasyon halinde örgütlenmişler ve değişik boylar artan Asur saldırılarına bir araya gelmişleridir.[127] Bu topluluklar ile ilgili bilgiler, ilk olarak Asur tabletlerinde "Nairi" ve "Urartu" şeklinde geçer. M.Ö. 1114-1047 yılları arasında krallık yapmış olan I. Tiglath-Pileser'in yaptığı seferi anlatan böyle bir yazıtta 60 Nairi kralına boyun eğdirdiği anlatılmaktadır. Bundan da Nairi boylarının bir konfederasyon halinde yaşamakta oldukları anlaşılmaktadır. Yazıtlardan Nairi boylarının Van Gölü çevresinde yaşadıkları tespit edilmiştir (Bu tabletlerde "Nairi Gölü"nden bahsedilmektedir.).[128] Urartu adına ise, ilk kez M.Ö. 1271- 1242 yılları arasında krallık yapmış olan I.Salmanasar dönemine ait yazıtlarda geçmektedir.[129] Daha sonraki dönemlere ait metinlerde Nairi yerine artık sık sık Urartu adı geçer. Urartu ve Nairi beyliklerinin siyasi birlik sağlamaları ile M.Ö. 9. yüzyılın ortalarında Urartu Devleti kurulmuştur.

Urartular, bir çok araştırmacı tarafından Hurrilerin bir boyu yada en azından Hurrilerle sıkı bağlantılı bir halk olarak kabul edilmektedir. Bu bağlantılarda daha çok dil ve dinsel inanışlar kriter olarak göz önünde bulundurulmaktadır. FORBES, bu görüşe karşı çıkarak, Urartuların kim oldukları ve nereden geldikleri sorularının çok zor sorular olduklarını ve daha detaylı bulgular elde edilmeden kesin bir karar vermenin yanlış olacağını belirtmektedir. Zira, eğer bu tür benzerlikler dayanak oluşturuyorsa, o

---

[125] DOLUKHANOV, P., 1998, age, s. 255.
AKURGAL, E., 1997, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları No:67, Ank., s. 173-174.
[126] ERZEN, A., 1986, age, s. 21.
[127] BELLİ, O.,1982, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, URARTULAR Mad., Görsel Yayınlar A.Ş., İst., s. 149.
[128] LLOYD, S., 2000, Türkiye'nin Tarihi: Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları, TÜBİTAK Popüler bilim Kitapları No:50, Ank., s. 108.
[129] AKURGAL, E., 1997, age, s. 247.

zaman, yazı yazma tarzları , sanatsal motifler, hiyeroglif, yapılardaki teknikler ve kent planlamadaki cadde ve sokak sistemlerindeki benzerlikler gibi bir çok kültürel ortaklıktan ötürü Hititleri de Urartuların atası saymak gerekir.[130] Bu yüzden, Urartuların birden fazla halkın ya da boyun karışımından oluştuğunu söylemek daha mantıklı olsa gerek.[131]

Asur yazılı belgelerine göre, Urartu Krallığı'nın ilk başkenti Arzaşkun diye bir yer ve ilk kralı da Aramu (Arame)'dir. Arzaşkun'un yeri ile bilgiler yetersiz olduğundan, bu konuda tatmin edici bir sonuca ulaşılamamıştır. Arzaşkun'un Erciş, Patnos- Malazgirt arasında bir yer, Murat Nehri yakınında vs. olduğu gibi kimi iddialara karşın, çoğunlukla benimsenen görüş ise, Van Gölü'nün kuzeybatısında, Bulanık yakınlarında Liz köyü ile Malazgirt arasındaki Mollakent olabileceği şeklindedir.[132] Bu dönemdeki Asur kaynaklarında Van Gölü bazen *"Yukarı Deniz"* şeklinde de geçer.[133] Aramu'dan sonra başa geçen I. Sardur (M.Ö. 840- 830), Arzaşkun'u terk edip bugünkü Van olan Tuşpa'yı (Asur kralı III. Shelmaneser'in Urartu'ya yaptığı seferi anlatan yazıtta "Turushpa" olarak geçen bu isim, Grek metinlerinde "Thopitis"[134] ve Ermeni metinlerinde "Tosp"olarak geçer[135] ve aynı zamanda Urartu Tanrıçası'nın adı da Tushpuea'dır.[136]) başkent yapmıştır.

I. Sardur, Van Kalesi'nin yapımına başlamış ve bugün kendi adıyla anılan burcu inşa ettirmiştir. BURNEY, kalenin ve burcun yapımında kullanılan kaya bloklarının ve taşların Alniu kasabasından Deliçay ve göl ulaşımı yolu ile getirildiğini ve adı geçen kasabanın Erciş yakınlarında bulunduğunu iddia etmektedir[137] (Bu 100 km. yi uzak yoldan kocaman kaya bloklarının getirilmesi mümkün müdür? sorusuna o çağın koşulları içerisinde evet diyebiliriz. Çünkü, insanı hayrete düşüren Mısır Piramitlerinin temelinde ve yapı taşları arasında da 20 bin kölenin eti ve kemiği bulunduğunu

---

[130] FORBES, T.B., 1983, Urartian Architecture, BAR İnternational Series No:170, Oxford, s. 3- 4.
[131] UMAR, B., İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılap Yay., İst., s. 198.
[132] BURNEY, C., 1957, agm, s. 39.
ÖĞÜN, B., 1970, Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram (Semiramis) Kanalı, Ank., s. 17.
BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, age, s. 130.
RUSELL, H.F., 1984, "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and The Historical Geography of Eastern Anatolia According to The Assyrian Sources", *Anatolian Studies*, Vol. XXXIV, Ank., s. 189- 192.
[133] RUSSEL, H.F., 1984, agm, s. 192.
[134] STRABO, 1988, The Geography of Strabo, Vol.V, London, s. 327.
[135] BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, age, s. 130.
[136] ERZEN, A., 1986, age, s. 26.
[137] BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, age, s. 132.

unutmamak gerekir.). Ancak, Alniu ya da Alniunu olarak telaffuz edilen bu yerleşmenin Van Kalesi'nin 17 km. güneyinde yer alan Edremit olduğu ve taşlarında bu çevredeki Urartulardan kalma taş ocaklarından getirildiği yönündeki görüşler daha kuvvetlidir.[138]

I. Sardur'dan sonra krallığa geçen oğlu İşpiuni (M.Ö. 830- 806) ve onun oğlu Menua (M.Ö. 815- 790) döneminde Urartu Krallığı Asur Krallığı'nın zayıflanmasından da faydalanarak iyice kuvvetlendiler. Menua, M.Ö. 815- 806 yılları arasında babası İşpiuni ile birlikte, 806 yılında babası ve oğlu ile birlikte ve 805- 786 yılları arasında ise yalnız olarak hüküm sürmüştür. Menua zamanında Urartu Krallığı'nın sınırları batıda Elazığ'a kuzeyde Erzincan- Erzurum ve Ağrı Dağı'nın kuzeyinden Aras Nehri'ni takiben Sevan Gölü'nü de içine alacak şekilde doğuda Urmiye Gölü'nün güneyine Asurluların yönetim merkezi Ninova'ya kadar uzanmıştı.[139] Urartulara ait yazıtların büyük bir kısmı Menua dönemine aittir. Menua, büyük sulama kanalları, göletler, tapınaklar ve kaleler yaptırmıştır. Bu tapınakların en önemlisi Patnos ilçesindeki Aznavurtepe olup, Urartu sanatının en seçkin örneklerini yansıtmaktadır.[140]

Urartu Krallığı, Menua'nın oğlu I. Argişti (M.Ö. 786- 764) ve oğlu II. Sardur (M.Ö. 764- 735) zamanında gücünün doruğuna çıkmıştır. Argişti, Aras vadisinde kendi adıyla anılan Argiştihinili ve İrpuni kentlerini kurmuştur. Gene, bu dönemde Kuzey Suriye Urartulara bağlıydı ve Anadolu'daki önemli ticaret yolları Urartuların denetimi altındaydı. Her iki yönetici döneminde de önemli inşa faaliyetleri olmuş, özellikle kale ve yol inşaatları önem kazanmıştır. M.Ö. 745 yılında Asur tahtına III. Tiglatpileser'in geçmesi ve Asur ordu ve devlet yönetiminde yapılan reformlar sonucunda, Asurlular,- daha önce kaybettikleri toprakları tekrar geri almaya başlamışlardır. Hatta Asur kralı, 735 yılında Tuşpa Kalesi'ni kuşatmış, ancak, kaleyi ele geçiremeden geri dönmüş ve kale kayalıklarına kendi adına bir yontu diktirmiştir.[141]

II. Sardur'dan sonra yerine oğlu I. Rusa (M.Ö. 735- 714) geçmiştir. Rusa, daha çok ülke içerisindeki iç karışıklıklarla uğraşmıştır. Bu sırada Asur karalı II. Sargon'dur ve Urartulara karşı amansız bir baskı uygulamaktadır. Sargon, ünlü 8. seferini

---

[138] BELLİ, O, 1982, age, s. 152.
[139] ÖĞÜN, B., 1970, s. 18.
LLOYD, S., 2000, age, s. 111- 112.
[140] YILDIZ, M.Z., 2001, "Patnos Kentinin Demografik ve Yapısal Gelişimine Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Deneme", *YYÜ Sos. Bil. Enst. Dergisi,* sayı:2, Van, s. 124- 125.
[141] BELLİ, O., 1982, age, s. 165.

düzenlediği Urartu ülkesinde geçtiği bütün kentleri yakıp yıkmış, ormanları yakmış ve Urartu ülkesini kelimenin tam anlamıyla bir harabeye çevirmiştir.I. Rusa'dan sonra yerine oğlu II. Argişti (M.Ö. 714- 685) geçmiştir. Argişti, oldukça dengeli ve planlı bir politika uygulayarak hem ülkesini Asurlulardan korumaya çalışmış, hem de Asurluların yakıp yıktığı yerleri yeniden onarmaya başlamıştır. Erciş kent merkezinin hemen kuzeyindeki Zernakitepe de onun döneminde yapılmıştır. Bu döneme ait bir yazıtta Argişti'nin **TİTUMNİA** adında yeni bir kent kurduğu, ayrıca bu bölgede yapay göl ve kanal inşa ettiği yazılıdır. Titumnia kentinin Zernakitepe olduğu tahmin edilmektedir.[142]

Argişti'den sonra başa geçen II. Rusa (M.Ö. 685- 645) Asurlularla dost geçinmeye çalışmış ve bu arada artan İskit ve Kimmer saldırılarına karşı ülkeyi korumaya çalışmıştır. II. Rusa döneminde yönetim merkezi Tuşpa'dan alınarak Toprakkale'ye taşınmış ve burada kurduğu kente Rusahinili adını vermiştir. Gene bu dönemde Keşiş Gölü yapay göleti ve Adilcevaz'daki ünlü Kef Kalesi inşa edilmiştir. II. Rusa'nın ölümüyle Urartu tahtına sırasıyla oğlu III. Sarduri (M.Ö. 645- ?), Erimena ve onun oğlu III. Rusa geçmiştir. Bu dönemde gittikçe büyüyen Med Devleti'nin ve İskitlerin müttefik saldırılarına daha fazla dayanamayan Asur İmparatorluğu M.Ö. 605 yılında yıkılmıştır. III. Rusa döneminde iyice küçülen Urartu Devleti M.Ö. 585 yılında İskitlerin istilası sonucunda tümüyle yıkılmıştır. İskitler, bölgede fazla durmayarak güneye doğru ilerlemişler ve Van Gölü ve çevresinin de dahil olduğu Doğu Anadolu bölgesinde Med egemenliği başlamıştır.[143]

Kentlerin, uygarlıkların, devletlerin ve ilişkilerinin şeklinde coğrafi faktörlerin ne denli belirleyici olduğunu, Urartularda gözlemek mümkündür. Dağlık ve kış koşulları çetin bir bölgede yaşayan Urartular, egemen oldukları topraklarda denetimi sağlamak için, son derece katı bir merkeziyetçi yönetim örneği sergilemişlerdir. Ülkenin değişik bölgelerine daha kolay erişmeyi sağlayacak yollar yapmışlar ve bu yollar üzerindeki neredeyse istisnasız tüm yerleşmelerde kaleler inşa etmişlerdir. Dağlık ve bundan dolayı ayrık bir şekildeki ülke toprakları arasında hem haberleşmeyi hızlandırmak, hem de öncü ya da gözcü kuvvetler olması gayesiyle bir nevi garnizonlar şeklinde kale yerleşmeleri inşa etmişlerdir. En güçlü döneminde Anadolu'nun en önemli

---

[142] BELLİ, O., 1982, age, s. 171.
[143] BELLİ, O, 1982, age, s. 178- 179.
ERZEN, A., 1986, age, s. 41- 42.

ticaret yollarını elinde bulunduran Urartular, Suriye ve Mezopotamya Bölgeleri ile aktif ticari ilişkilere girmişlerdir. Yazılı metinlere göre madencilik faaliyetlerinde bulunan Urartular, tarımsal hayatı da oldukça önemsemişlerdir. Bununla bağlantılı olarak, ülkedeki tarımsal faaliyetler için yaşamsal önem taşıyan sulama sistemleri kurulmuştur. Uzmanlar, Urartuların tarım ve hayvancılık konusunda çok ilerlemiş olduklarını kaydetmektedirler. Bunu, Van Gölü ve çevresinde Urartuların inşa etmiş oldukları sulama kanalları ve yapay göletlerden anlamak mümkündür.[144] 75 km. uzunluğundaki Şamram kanalı ve Keşiş Gölü buna en iyi örneklerdir.

Konunun araştırma sahamızla daha yakından ilgili kısmına dönecek olursak, Zilan vadisinde ortaya çıkarılan bir yazıtta, II. Argişti'nin TİTUMNİA kenti için yapay bir göl ve bir kanal yaptırdığı ifade edilmektedir. Adı geçen kentin Zernakitepe olduğu ve yapay göletin de Zilan Çayı üzerinde kurulmuş olduğu sanılmaktadır.[145] Zilan Çayı ile bağlantılı diğer bir sulama sisteminden ise, Menua dönemine ait bir belgede bahsedilmektedir. Erciş'in yaklaşık 10 km. kuzeyinde çıkarılan bir yazılı taşta Menua'nın Alia ve Tanrı Quera kentleri için DAİNALİ Nehri üzerinde bir sulama kanalı inşa ettirdiği yazılıdır. Dainali Nehri'nin Zilan Çayı olması kuvvetle muhtemeldir.[146]

Urartular kentsel yaşama büyük önem vermişler ve ülkenin değişik yerlerinde toplu yaşama alanları inşa etmişlerdir. Bu kentlere en güzel örnek, Erciş'teki dünyanın ilk ızgara planlı kentlerinden birinin kurulmuş olduğu ve bugün neredeyse tamamen toprakla örtülmüş olan Zernakitepe'deki yerleşme kalıntılarıdır (Foto 2 ve 7).

Oldukça geniş bir alana yayılan ve ızgara planlı Zernakitepe'deki kent yerleşmesi, her bloğun diğerinden geniş bir cadde ile ayrıldığı oldukça planlı ve düzenli bir planlama örneği ortaya koymaktadır (Şekil 2.1 ve 2.2). II. Argişti döneminde inşa edildiği tahmin edilen Zernakitepe'deki yapı bloklarının planı ise şu şekildedir: Bloklar kare şeklinde ve bir kenarının uzunluğu 35- 37 m. arasındadır. Blokları oluşturan duvarların kalınlığı 1.40- 1.50 m. arsında, iç duvarlar ise, 1.00- 1.10 m. arasında

---

[144] BELLİ, O., 1994, "Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Eastern, Anatolia", *Journal of The Inst. Of Archaeology of Tel Aviv University* Vol. 21 No:1, Tel Aviv, s. 77- 78.

[145] BELLİ, O., 1982, age, s. 171.
ZIMANSKY, P.E., 1985, Ecology and Empire: The Structure of The Urartian Empire, The Oriental Institute, Chicago, s. 66.

[146] BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, age, s. 142.
BURNEY, C., 1972, "Urartian Irrigation Works", *Anatolian Studies,* Vol. XXII, Ank., s. 182.

değişmektedir. Blokları ayıran caddelerin genişliği 5 m. ve ana caddenin genişliği 7 m. dir. Her blokta 4 adet konut bulunmaktadır ve bu konutlar simetrik bir şekilde düzenlenmiştir.[147]

BURNEY, Zernakitepe'nin yerleşilmemiş olabileceğini savunurken; NYLANDER, tümsekte yer alan tapınak şeklindeki yapı, güneydeki erzak deposu ve bazı konutlardaki ön avlulardan hareketle kentin tamamlanarak yerleşilmiş olduğunu ve Urartuların en önemli garnizon kentlerinden birini oluşturduğunu ifade etmektedir.[148] Zernakitepe'deki kentin nüfus kapasitesinin en az 7000 kişi olduğu tahmin edilmektedir.[149]

Yukarıdaki örnekler, Urartuların gelişmiş bir arazi kullanma ve şehircilik kültürüne sahip olduklarını, topraktan en verimli şekilde yararlanmada oldukça bilinçli olduklarını açıkça göstermektedir.

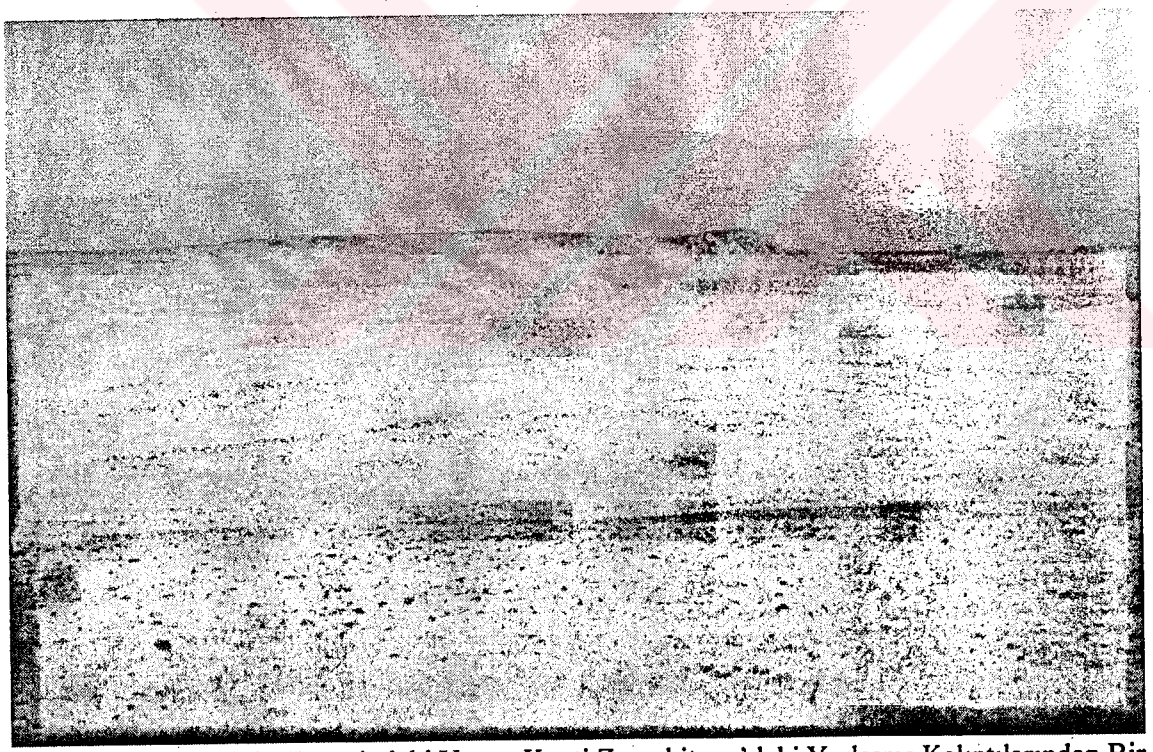
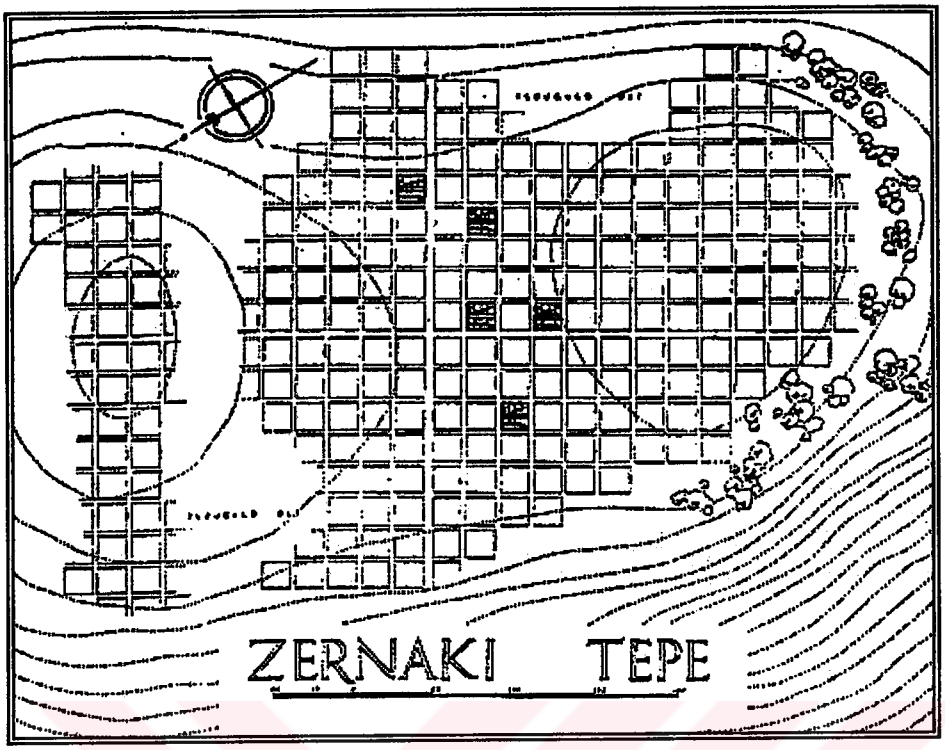
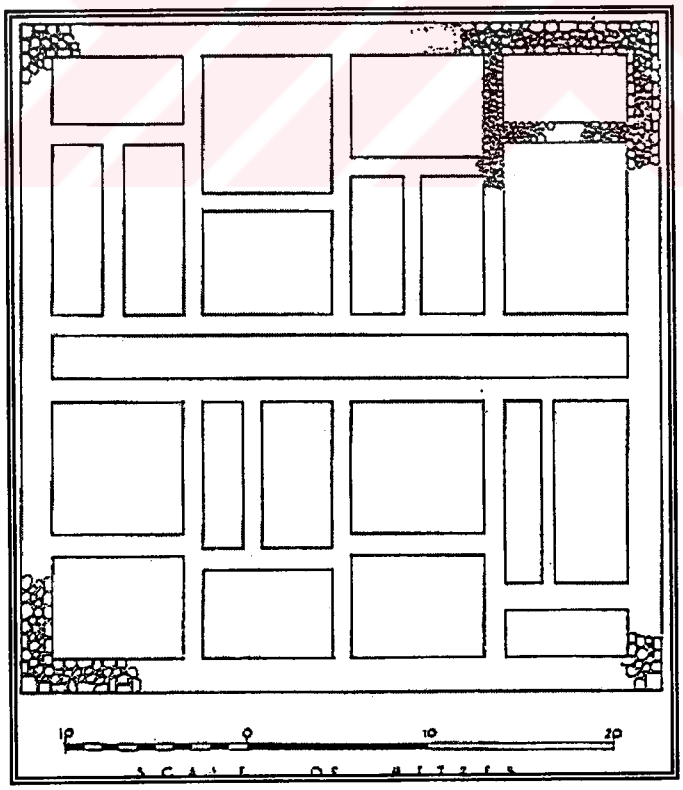

Foto 7. Erciş Kentinin Kuzeyindeki Urartu Kenti Zernakitepe'deki Yerleşme Kalıntılarından Bir Görünüş

[147] BURNEY, C.- LAWSON, G.R.J., 1960, "Measured Plans Of Urartian Fortresses", *Anatolian Studies,* Vol. X, Ank., s. 185- 188.
TARHAN, M.T.- SEVİN, V., 1977, "Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları I, *Anadolu Araştırmaları,* sayı: IV-V, İst., s. 296- 297.
[148] FORBES, T.B., 1983, age, s. 122- 123.
BURNEY, C., 1957, agm, s. 49- 50.
[149] BURNEY, C.- LAWSON, G.R.J., 1960, agm, s. 188.

Şekil 2.1. Zernakitepe'deki Izgara Planlı Urartu Kentinin Genel Planı
(BURNEY- LAWSON 1960'tan)

Şekil 2.2. Zernakitepe'deki Konutların Yer aldığı Blokların Planı
(BURNEY- LAWSON 1960'tan)

Urartu Krallığı'nın İskitler tarafından yıkılması ve Urartu ülkesinin imha edilmesinden sonra, bölgeye Medler egemen olur. Medlerin Lidyalılar ile uzun süren mücadelesinden yorgun düşen Medler, İran'da güçlenmeye başlayan Perslerin saldırısı sonucu yıkılır. M.Ö. 550 yılından itibaren Van Gölü ve çevresinde Pers egemenliği başlar. Pers Devleti, I. Darius (M.Ö. 522- 485) döneminde altın çağını yaşamıştır. Darius, düzenli bir yönetim örgütü kurmuş, ülkeyi 13 satraplık olarak düzenlemiştir. Van Gölü ve çevresinde ise, Perslere bağlı Ermeni Satraplığı hüküm sürmüştür.[150] Yine bu dönemde bölgedeki diğer bir unsur olarak Karduklardan bahsedilir. M.Ö. 332 yılındaki Makedon Kralı İskender'in meşhur doğu seferiyle Perslerin de bölgedeki egemenliğine son verilmiş; İskender'in ani ölümünden sonra komutanlarından Seleuvkid, bölgede Selevkid Devletini kurmuştur. Selevkidler döneminde de Van gölü ve çevresindeki satraplık idaresi içişlerinde bağımsız olmak üzere sürmüş, ancak, III. Antiokhos döneminde bu topraklar doğrudan doğruya Selevkid idaresi altına alınmıştır. III. Antiokhos'un M.Ö. 188 yılında Romalılara mağlup olunca, Ermeni Satrapları tekrar bağımsız oldular. Bölgenin idaresini eline alan Artakrias, bir yandan Partlar, bir yandan da Romalılarla mücadele temek zorunda kalmıştır. Artakrias ve Tigrane ile devam eden Araks Krallığı, M.S. 68 yılında Romalılar tarafından tümüyle ortadan kaldırılmıştır.[151] Bu dönemde Van Gölü çevresi "Gordiene (Cordiene)" olarak anılmaktadır.[152] Bu tarihten sonra Van Gölü ve çevresi sürekli olarak Romalılar ve Partlar arasında el değiştirmiş, buradaki yerel Ermeni prensleri de çoğunlukla Romalılara bağlı olarak yaşamışlardır. 227 yılında Part Devletinin yıkılması ve Sasani Devletinin kurulmasıyla mücadelenin şeklinde bir değişme olmamış, sadece Roma- Part şeklinde olan mücadele Roma- Sasani biçimine dönüşmüş ve bu durum ortaçağa kadar sürmüştür.

Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra bölgede Doğu Romalıları Bizans Devleti temsil etmiştir. Bizans Devleti ile Sasaniler arasında bir tampon bölge durumunda olan Van Gölü çevresi, 7. yüzyıldan itibaren Arapların da dahil olduğu üçlü bir mücadele alanına dönüşür. Halife Osman (644- 656) döneminde Suriye valisi olan Muaviye'nin görevlendirdiği Habib b. Mesleme, 646 yılında Erciş, Ahlat ve Muradiye'yi de içine alan Van Gölü çevresini ele geçirmiş ve böylece bölgede

---

[150] ERZEN, A., 1986, age, s. 43.
[151] ERZEN, A., 1986, age, s. 45.
[152] KÖHLER, W., 1989, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı (Çev. H. Işık), Alan Yayıncılık, ist., s. 17- 18.

İslam egemenliği başlamıştır. Zaman zaman Bizanslıların eline geçen yöre, "Ermeniye" adı altında önceleri Emevilere, daha sonraları da Abbasilere bağlı olmak üzere yerel Prensler tarafından yönetilmekte idi. Bu prensliklerin en uzun süreni Vaspurakan Prensliğidir.[153] 885 yılında Abbasi Halifesi Mustain, Ermenilerin süregelen isyanlarını engellemek amacıyla, Aşot'u bütün Ermeni prenslerinin başına getirerek Kral unvanıyla bölgeyi idare ettirmiş ve böylece bölgede Vaspurakan Krallığı dönemi başlamıştır.[154]

Bu dönemde kaleme alınmış eserlerin büyük bir kısmında Van adı pek fazla geçmez. Onun yerine daha çok Arciş (Erciş), Vastan (Gevaş), Bargiri (Muradiye) ve Hilat (Ahlat) adları geçer. 1400'lü yıllara kadarda bölgenin en önemli kentleri bunlardır. Bu dönemdeki eserlerin büyük bir kısmında Erciş, bölgenin en büyük kentlerinden biri olarak gösterilir ve kadim bir şehir olduğu üzerinde özellikle durulur.[155]

980'li yıllarda Mervani Emiri Baz, Ahlat, Erciş, Malazgirt ve Muş'u Ermeni derebeylerinden almış; ancak, sonraları bu kentler Bizanslıların eline geçmiştir.[156] 1035- 1036 yıllarında Erciş ve Ahlat bölgesinin yöneticisi Ebu Ali el- Mervan'dır. 1054 yılında Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, Muradiye'yi zaptetmiş, ardından Erciş'e yönelmiştir. Urfalı Meteos'un anlatımına göre, Tuğrul Bey, Erciş'i 8 gün süreyle muhasara altında tutmuş ve şehir halkının bağlılıklarını bildirmeleri üzerine kuşatmayı kaldırmıştır.[157] 1070 yılında Mısır seferine çıkan Alparslan, Erciş ve Malazgirt'i alarak buradaki Mervani hakimiyetine son vermiştir. 1071 Malazgirt Meydan Savaşı ile bölge Selçuklu topraklarına katılmıştır.

---

[153] STRECK, 1997, İslam Ansiklopedisi ERMENİYE Mad., Cilt: IV, MEB Yay. Eskişehir, s. 318- 319.
KOMİSYON, 1993, age, s. 75.
AŞAN, M.B., 1992, XIV. Yüzyılda Van ve Yöresi, Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst.(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, s. 2.

[154] KILIÇ, O., 1997, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Van (Doktora Tezi), Van Belediyesi Yay. No: 6, Van, s. 5.
ULUÇAM, A., 2000, Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı, Kültür Bak. Yay. No:2548- 1, cilt: I, Ank., s. 11.

[155] BELAZURİ, 1987, Futuhu'l- Büldan (Çev. M. Fayda), Kültür ve Turizm Bak. Yay. No: 707, Ank., s. 278.
HAMADANİ, 1885, Kitab Al- Boldan, Leyden, s. 287.
YAKUT EL HAMAVİ, ?, Mu'cem-ul Buldan, Cüz I, ERCİŞ Mad., Beyrut, s. 173.

[156] ZETTERSTEEN, K.V., 1997, İslam Ansiklopedisi MERVANİLER Mad., Cilt: VII, MEB Yayınları, Eskişehir, s. 780- 781.

[157] KOMİSYON, 1993, age, s. 85.
HONIGMAN, E., 1970, Bizans Devletinin Doğu Sınırı (Çev. F. Işıltan), İÜ Edeb. Fak. Yay. No: 1528, İst., s. 171.

1100 yılında Sökmen el Kutbi, Ahlat merkez olmak üzere Ermen Şahlar ya da Ahlat şahlar olarak da bilinen Sökmenli Devleti'ni kurdu ve Van Gölü Havzası da dahil olmak üzere Kars'tan Diyarbakır'a kadar uzanan geniş bir bölgeye egemen oldu. 1174 yılında Eyyubi Hükümdarı Salahaddin Eyyubi'nin bölgeye yaptığı yoğun seferlerin ardından Sökmenliler zayıfladı ve bu arada Erciş kenti, Eyyubiler ve Sökmenliler arasında birkaç kez el değiştirdi. 1209 yılında Erciş'e saldıran Gürcüler, kenti harabeye çevirdi ve ahalisinin büyük bir kısmını öldürdüler. 1229 yılında Celaleddin Harzemşah, Van Gölü Çevresini Harzemşahlar ülkesine katmış ise de, 1230 yılında Anadolu Selçuklu Hükümdarı Keykubat'a yenilince bu topraklar, Anadolu Selçukluları egemenliğine girmiş oldu. 1243 yılında Selçukluların Moğollar karşısında yenik düşmelerinden sonra, bölge İlhanlıların eline geçmiştir. İlhanlılar döneminde Erciş önemli bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Aladağ, İlhanlıların yaylası olarak bilinirdi. Hatta İlhanlı hükümdarı Abaka Han, Aladağ'da kendisine bir yazlık saray yaptırmıştır.[158] 1841 yılında Van Gölü'nün yükselen suları altında kalarak boşaltılan Erciş Kalesi'nin (Evliya Çelebi, kalenin 1127 yılında Kılıçarslan tarafından inşa edildiğini söyler.[159]) İlhanlı Hükümdarı Muhammed Olcaytu'nun emriyle veziri Taceddin Ali Şah tarafından yapıldığı kabul edilmektedir (Foto 8).[160]

1377 yılında Karakoyunlu oymağından Bayram Hoca, Erciş Merkez olmak üzere Karakoyunlu Devleti'ni kurmuştur. Karakoyunluların en parlak devirleri Kara Yusuf döneminde gerçekleşmiştir. Timur ile uzun yıllar boyu mücadele eden Kara Yusuf, Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra ülkesinin sınırlarını Erzincan'dan Kazvin'e, Şirvan'dan Bağdat'a kadar genişletti. Kara Yusuf'tan sonra Karakoyunlu ülkesi eski parlak günlerini epeyce kaybetmiştir. Tarihî kayıtlarda Kara Yusuf'un Erciş'te gömülü olduğu yazılı olmasına bugüne değin mezarı hakkında doğru bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kara Yusuf'un mezarının Erciş Kalesi'nin terk edilişinden sonra, sular altında kalmış olabileceğini düşünmek te mümkündür. 1420 yılında Erciş ve çevresi Çağatay Hükümdarı Şah-ruh'un talanına uğramıştır. 1438 yılında bir takım iç çekişme ve savaşlardan sonra Kara koyunlu Hükümdarlığına Cihan Şah geçmiştir. Cihan Şah'ın

---

[158] DARKOT, B., 1997, İslam Ansiklopedisi ALADAĞ Mad. , Cilt: I, MEB Yay., Eskişehir, s. 279.
[159] EVLİYA ÇELEBİ, 1986, age, 527.
[160] CAHEN, C., 1960, Encyclopédie de L'İslam ARDİSH Mad. , Tome I, Leyden, s. 648.
CHESNEAU, J., 1887, Le Voyage de Monsieur d'Aramon, Paris, s. 78- 79.
DARKOT, B., 1997, İslam Ansiklopedisi ERCİŞ Mad., MEB Yay., Cilt IV, Eskişehir, s. 285.
STRANGE, G., 1905, The Lands of The Eastern Caliphate, Cambridge, s. 183.

ölümünden sonra Erciş ve çevresi Akkoyunluların, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın 1478'de ölümünden sonra ise Safevilerin idaresine geçmiştir.[161]

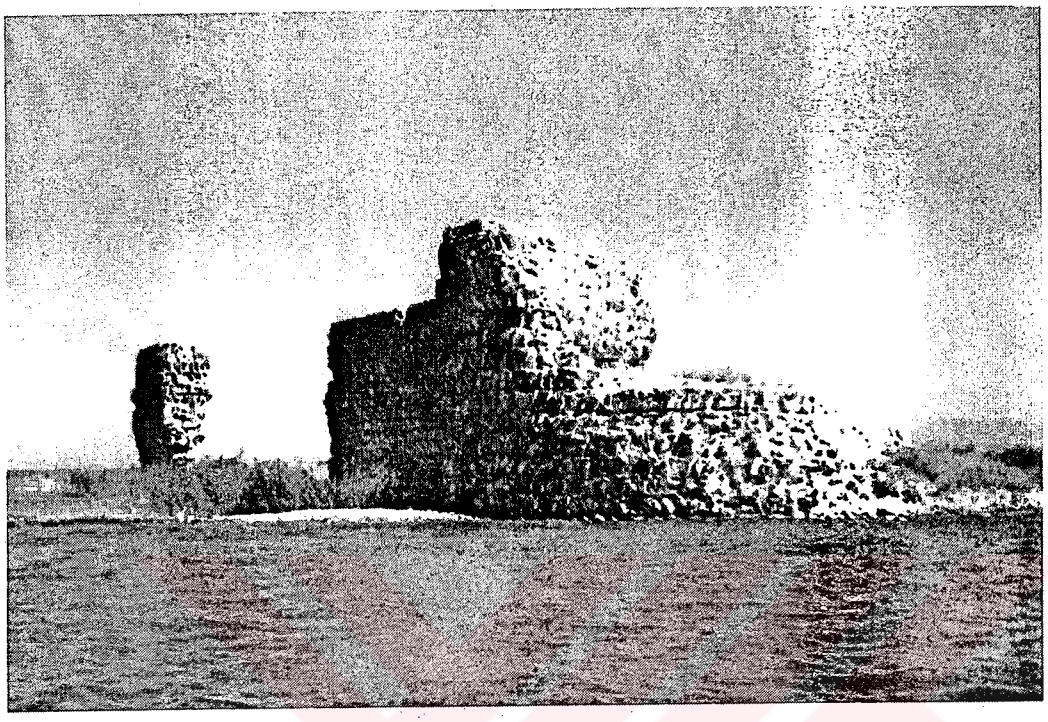

Foto 8. 1841 Yılında Boşaltılan Erciş Kalesi'nden 1994 Yılında Bir Görünüş (Uluçam 2000'den)

Karakoyunlular, Erciş ve çevresinde uzun yıllar egemenlik sürdüklerinden önemli bir takım kalıntılar da bırakmışlardır. Bunlar arasında Çelebibağı Mezarlığı (Foto 9) ve bu mezarlıkta bulunan Karakoyunlulara özgü koç şeklindeki mezar taşları ve koç heykelleri, şu anda tamamen yıkılmış olan Erciş Kalesi'ndeki Kara Yusuf Camii, Anonim Kümbet ve Kadem Paşa Hatun Kümbeti (Foto 10) sayılabilir.

Osmanlı Hükümdarı Kanuni'nin 1534 tarihli İran seferinde, bölge Osmanlı topraklarına katılırsa da, Osmanlıların çekilmesiyle Safeviler Erciş ve çevresini tekrar egemenliklerine alınca Kanuni, II. İran seferine çıkar ve 1548'de bölge bir daha Safevilerin eline geçmemek üzere Osmanlı topraklarına katıldı. Kanuninin İran seferini ayrıntılarıyla anlatan Matrakçı Nasuh, Kanuni'nin Erciş'te birkaç gün konakladığını belirtmekte ve Erciş Kalesi'nin bir de minyatürünü çizmektedir (Şekil 2.3).[162]

---

[161] SÜMER, F., 1997, İslam Ansiklopedisi KARAKOYUNLULAR Mad., Cilt: VI, MEB Yay., Eskişehir, s. 292- 304.

[162] NASUH'Ü- SİLAHİ, 1976, Beyanı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Suleyman Han, Türk Tarih Kurumu Yayını I. Dizi Sa:3, Ank., s. 84.

Foto 9. Çelebibağı Tarihi Mezarlığı (Uluçam 2000'den)

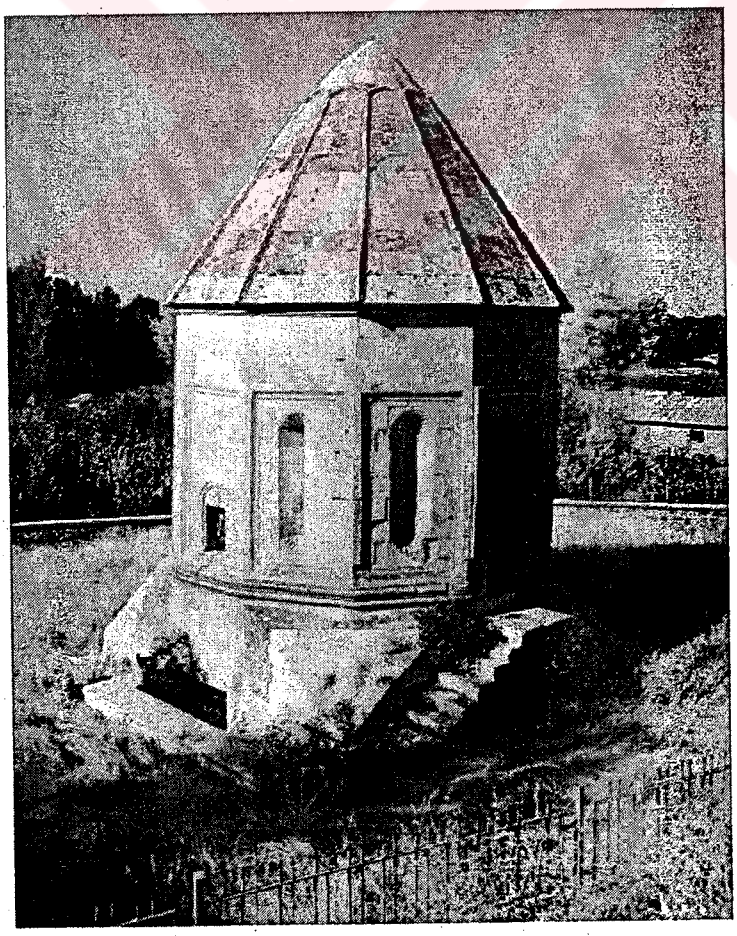
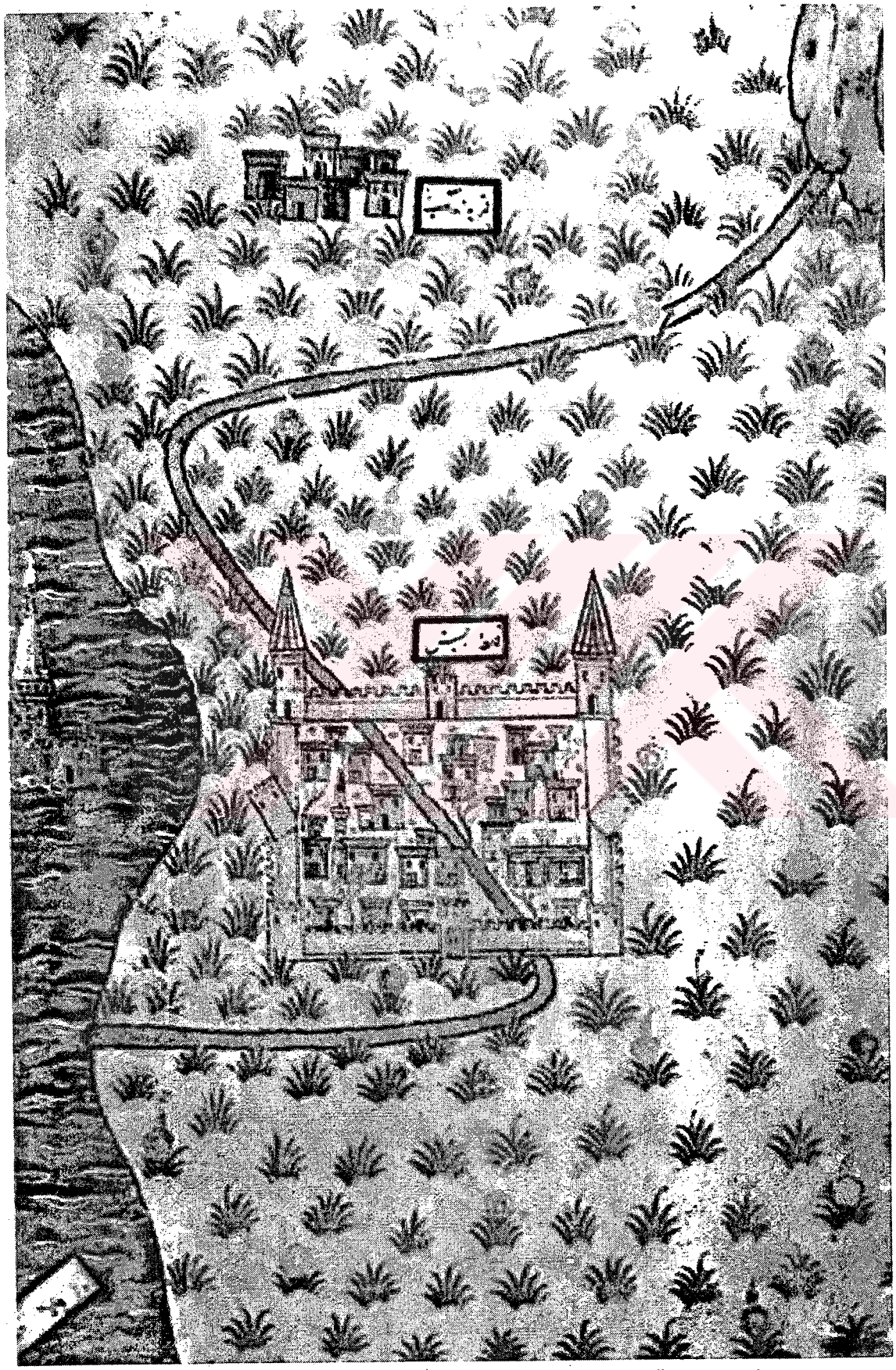

Foto 10. Erciş'teki Karakoyunlulardan Kalma Kadem Paşa Hatun Kümbeti

Şekil 2.3. Matrakçı Nasuh'un Erciş Kalesi Minyatürü (NASUH'Ü- SİLAHİ, 1976)

Van ve çevresinin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra, burada bir Van Beylerbeyliği oluşturulmuş ve Erciş*, bu Beylerbeyliğe bağlı bir sancak haline getirilmiştir.[163] Uzun bir süre Van Beylerbeyliğine bağlı bir liva, sancak merkezi durumunda bulunan Erciş, eyalet sistemine geçilmesinden sonra da liva ya da sancak merkezi durumunu korumuştur.[164] 1838 yılında göl sularının yükselmesiyle tarihi Erciş yerleşmesi boşaltılarak Aganis kasabasına taşınmıştır. Bu yer değiştirme sonucunda önemli boyutta nüfus kaybına uğramış ve yerinde gelişimini sürdürmeye başlamıştır.[165] 1867'de Vilayet Nizamnamesi'nin uygulamaya konulmasıyla Vilayet- Sancak- kaza- Nahiye- Köy şeklindeki idari yapılanmaya geçildikten sonra, önceleri sancak durumunda olan Erciş, daha sonra Van Merkez Sancağı'nın bir kazası durumuna getirilmiştir.[166]

Osmanlılar döneminde Erciş, önemli bir yerleşme olarak yerini korumuştur. O dönemde Erciş'te bulunan iskeleden faal olarak Van- Erciş- Adilcevaz arasında seferler düzenliyordu. Kuzeye çıkan yolların önemli bir düğüm noktasında bulunan Erciş, aynı zamanda Diyarbakır ve Erzurum'dan gelen ticaret yollarının da kavşak noktası idi. Erciş yakınlarındaki Korzut'ta çıkarılan neft yağı, gölden çıkarılan balık Erciş iskelesi aracılığıyla diğer bölgelere nakledilyordu. Kanuni döneminde, Erciş'te bulunan tasfiyehaneler, Hakkari'den getirilen güherçileyi işlemekte ve Trabzon yolu ile İstanbul tophanesine ve diğer tophanelere göndermekte idi.[167] Erciş iskelesinde bir de ufak bir tersane bulunmaktaydı ki bu tersane daha sonra Rus İşgali sırasında Ruslar tarafından geliştirilmiştir. 18. ve 19. yüzyıl seyyahları tarafından bağları ve çeşitli meyveleriyle övülen Erciş kenti, o tarihlerde idarî ve ticarî işlevlerinin yanı sıra tarım fonksiyonu da önemli ölçüde gelişmiş bir yerleşmeydi.

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin genel durumu ile bağlantılı olarak Erciş ve çevresinde de gergin ve sıkıntılı günler başlar. Özellikle o güne kadar birlikte yaşamış olan çeşitli etnik ve dini gruplar arasında başlayan husumet, kavgalara

---

* Erciş'in idari bakımdan gelişimi, "yönetsel fonksiyonlar" başlığı altında detaylarıyla anlatılacaktır.

[163] KILIÇ, O., 1997, age, s. 120- 121.

[164] KILIÇ, O., 1997, age, s. 124- 130.

[165] LYNCH, H.F.B., 1965, age, s. 27- 30.
CUINET, V., 1892, La Turquie d'Asie, Tome II, Paris, s. 710.
İZBIRAK, R., 1951, age, s. 142.

[166] BAYKARA, T., 2000, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Türk Kült. Araşt. Enst. Yay. No:160, Ank., s. 115- 127.

[167] İZBIRAK, R. ,1968, Türk Ansiklopedisi ERCİŞ Mad., MEB Yayını, Ank., s. 263.

ve nihayet öldürmelere varacak boyutta çatışmalara ve saldırılara dönüşmüştür. Bunun bir sonucu olarak, göç olayları artmış ve yerleşmelerin nüfus miktarlarında da önemli gerilemeler başlamıştır. Bölge bütün bu sorunlarla uğraşırken I. Dünya Savaşı patlak vermiş ve kentler ve kırsal alanlar adeta boşalmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenilerek çıkması ve Osmanlı ordularının Sarıkamış'ta uğradığı ağır bozgunun ardından Rus orduları bölgeye girerek işgal etmiştir. İşgal kuvvetlerine Ermeni komitelerinin de katılmasıyla bölgede yeni bir göç dalgası başlamış, binlerce insan yollara düşmüştür. İşgal güçlerine karşı devlet orduları ile yöredeki aşiretlerden oluşan ve daha önceki Hamidiye Alaylarının kalıntıları olan güçler mücadeleye başlamıştır. Ancak, 1917 yılında Rusya'da Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Rusların işgal ettikleri toprakları terk etmelerinden sonra, Nisan 1918'de yöre işgalden kurtarılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kaza merkezi fonksiyonunu devam ettiren Erciş'te 1924 yılında Cumhuriyet dönemine ait olmak üzere yeni bir belediye teşkilatı kurulmuştur. 1927'de nüfusu 2813 olan Erciş, bu tarihten sonra hızla nüfuslanmakta ve gelişmekte olan bir kent yerleşmesidir.

2.2. Erciş Adının Kökeni ve Bazı Kaynaklarda Eski Erciş ile İlgili Bilgiler

Erciş adının kaynağı ile ilgili görüşleri Urartu Kralı Argişti'den geldiği, Bizans Kökenli ve son olarak Luwi dilinde geçen bir ad olduğu şeklinde olmak üzere birkaç grupta toplayabiliriz. Bu görüşlerden Kral Argişti adından geldiği şeklindeki görüşler ile Luwi dilinden geldiği şeklindeki dikkate değerdir.

Erciş adının Kral Argişti'den geldiğini savunanlar, Urartu Kralı II. Argişti'nin Zernakitepe'deki kent yerleşmesini inşa ettirmiş olmasından dolayı kendi ismini kente verdiğini savunurlar.[168] Ancak, bu görüşle birlikte, II. Argişti'den önce yaşamış olan Menua zamanından kalma bir belgede, bu bölgedeki kent yerleşmesi için TITUMNİA[169] adının kullanıldığını da göz ardı etmemek gerekir. Erciş'in adını Urartuların ilk başkenti Arzaşkun ile ilişkilendirenler de bulunmaktadır.

---

[168] BURNEY,C.- LANG, D.M., 1971, age, s. 158.
KOŞAY, H.Z., 1973, "Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, Atatürk Üniv. Yay., Cilt: I, Erzurum, s. 57.
[169] BELLİ, O., 1982, age, s. 171.
ZIMANSKY, P.E., 1985, age, s. 66.

Erciş adının M.Ö. 2. bin yılarında bölgede yaşamış olan Luwilerden geldiğini savunan görüş daha mantıklıdır. Bizanslılar, bu nedenle göle bu adı vermişlerdir. UMAR'a göre, Erciş adının orijinal şekli **ARSİSSA** şeklinde olup, Luwi dilinde Ars(a)-İsssa = Akarsu- Kenti öğelerinden türetilmiştir.[170] Gerçekten de Erciş kentinin Zilan Çayının kenarında kurulduğunu göz önünde bulundurursak, bu görüş daha tutarlı görünmektedir. Bir çok kişi, Ptolemy (M.Ö. 100- 170)'nin göle vermiş olduğu "Arsissa" adından hareketle Erciş adının kökenini de bu açıklamaya dayandırmaktadırlar.[171] Bu kişiler gölü de Arsissa Gölü olarak tanımlamışlardır. Gerçekten, ilk çağlardaki eserlerde göle nasıl Arsissa Gölü denilmişse, Ortaçağda da göle "Arciş Gölü" adı verilmiştir. Örneğin, 16. yüzyılda yaşamış olan Katip Çelebi, Van Gölü'ne "Buhayra-i Arciş" demekte; Marco Polo da, "Erciş Gölü" adını vermektedir ("Van Gölü" adlandırması daha çok 18. yüzyıl sonrasına aittir).[172] Dolayısıyla, Arcis, Arciş ve sonraları Erciş gibi adlandırmaların Arsissa'dan türemiş olduğu görüşü daha tutarlıdır.

Strabon (M.Ö. 58- M.S. 21), ünlü "Geography" adlı eserinde gölün adının "Arsene" ya da "Thopitis" olduğunu, gölün suyunun soda içerdiğinden dolayı giysileri yıkamakta ve temizlemekte kullanıldığını ve gölde özgün bir balık çeşidinin bulunduğunu belirtmektedir.[173] Öte yandan Pliny (23- 79), Van Gölü için "Arethusa (Aretissa)" adını kullanmaktadır. HERZFELD, Aretissa ya da Arethusa şeklindeki adlandırmanın Selevkid Öncesi bir tanımlama olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.[174] Bütün bu adlandırmaları mükemmel bir şekilde ve uzun uzadıya değerlendiren LYNCH, Arsene, Arethusa (Aretissa), Areesa ve Arsissa adlarının aslında Erciş'ten başka bir şey olmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.[175] Erciş adının değişik telaffuzlarının "Arces" ya da "Arzes"[176] şeklinde olduğunu da göz önünde

---

[170] UMAR, B., 1993, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, ARZES Mad., İnkılap Kitabevi, İst., s. 118.
[171] ŞEMSEDDİN SAMİ, 1889, Kamusu-l Alam, ARCİŞ Mad.,Cilt I, İst., s. 98.
JAUBERT, P.A., 1821, age, s. 139.
HELL, H., 1855, Voyage en Turquie et en Perse, Paris, s. 500.
KINNEIR, J.M., 1818, Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan, London, s. 384.
CHESNEAU, J., 1887, age, s. 78- 79.
[172] DARKOT, B., 1997, agm, s. 285.
CHESNEAU, J., 1887, age, s. 78- 79.
[173] STRABO, 1988, age. s. 327,329.
[174] HERZFELD, E., 1968, The Persian Empire Studies İn Geography and Ethnography of The ancient Near East, Wiesbaden, s. 140- 141.
[175] LYNCH, H.F.B.,1965, age, s. 40- 42.
[176] UMAR, B., 1993, age, s. 118.
HERZFELD, E., 1968, age, s. 140- 141.

bulundurduğumuz taktirde, bu adlandırmalar arasındaki bağlantı daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşmelerinden biri olan Erciş hakkında özellikle Bizanslılardan itibaren daha sıkça bahsedilir. Ortaçağın önemli kentlerinden olan Erciş, bu çağda bölgenin en önemli ticaret mekanlarından biri ve aynı zamanda en fazla nüfuslanan yerleşmelerinden biri olarak gösterilir. Bilhassa bu dönemde yaşamış olan Arap coğrafyacılardan 892 yılında ölmüş olan Belazuri ve İbn Fakih lakabıyla ünlenen Hemedani (öl. 902) bunlara örnek gösterilebilir.[177] Daha yakın dönemlerdeki (19. Yüzyıl) gezginlerde Erciş'in çevredeki yerleşmelere göre daha büyük ve daha nüfuslu olduğunu belirtmektedirler. Bunlardan Jaubert, 1805- 1806 yıllarında bölgeye yaptığı ziyareti anlatan kitabında, Erciş'in Van'la birlikte yörede en fazla nüfuslanan iki yerleşme olduğunu ifade etmektedir.[178] Kuşkusuz, yöreye yapılan tüm seyahatlerde Erciş'ten bahsedilmektedir. Aşağıda değişik tarihlere ait bazı sözlük, ansiklopedi, gezi notu vs. gibi yapıtlardan seçilmiş Erciş ile ilgili birtakım gözlem ve bilgilerin bazıları aktarılmıştır.

STRABO: *«...Armenia'da büyük göller de bulunmaktadır. Bunlardan biri, Maeotis Gölü'nden sonraki en büyük tuzlu su gölü olan ve "mavi" olarak ta çevrilebilecek olan Mantianê Gölü'dür. Diğeri ise, "Thopitis" olarak ta adlandırılan* ***"Arsenê"****dir. Soda içeren ve bu nedenle giysileri temizleyebilen bu göl, karışımındaki maddelerden ötürü içilmeye uygun değildir. Tigris (Dicle ?), Niphates (Aladağ ?) yakınlarındaki dağlık araziden doğduktan sonra bu göle akar ve hızından dolayı, akıntısını göle karışmaktan korur. Bundan dolayı, Med dilindeki "ok", Tigris'dir. Nehirde bir çok balık türü olmasına rağmen, gölde tek bir balık bulunmaktadır. Göle girinti yaptığı noktaya yakın bir yerde, nehir önce bir çukura girer ve bir miktar yeraltında aktıktan sonra Chalonits yakınlarında yüzeye çıkar. Oradan Opis ve Semiramis'in surlarına doğru akmaya başlar ve Euphrates (Fırat)'in solda kalmasına karşılık bu nehir Gordiaean ve tüm Mezopotamya'yı sağda bırakarak ayrılır...»*[179]

YAKUT HAMEVİ (1179- 1229): *«ERCİŞ: Helat (Ahlat) yakınlarında büyük İrminiye'nin kadim yörelerinden biridir. Halkının büyük çoğunluğu Hıristiyan*

[177] BELAZURİ, 1987, age, 278.
HAMADANİ, 1885,age, s.287.
[178] JAUBERT, P.A., 1821, age, s. 139.
[179] STRABO, 1988, age, 327, 329.

Hıristiyan Ermenilerdir. Enlemi 40 ve boylamı 66 derecedir. Fakih Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Mansur b. Davud el- Ercişî buraya mensuptur...»[180]

KATİP ÇELEBİ (1609- 1658) "Cihannüma"dan: *«...Erciş, Van'ın kuzeydoğusunda ve iki günlük uzaklıkta bir ovada bulunmaktadır. Hamdullah Kazvini'nin anlattığına göre, sürekli korunan kalesi Sultan Olcaytu'nun vezirlerinden Taceddin Ali Şah tarafından yapılmıştır. Erciş, Van'a iki günlük yürümede, Erciş Gölü'nün kuzey sahilinde yer alır. Erciş'in çevresi meyve ve sebze bahçeleriyle kaplıdır. Çevresinde hububat ve pamuk yetişir...»*[181]

EVLİYA ÇELEBİ (1611- 1682): *«...<u>Erciş Kalesinin Özellikleri:</u> Bu yer bir çok zaman onun bunun elinde kalarak, sonunda 521 senesinde Kılıç Arslan Şah'ın eline geçmiştir. O da burada bir kale inşa ettirerek geliştirmiştir. Sonra yine hükümdardan hükümdara geçmiştir. Bunlardan Karakoyunlu şahlarından Kara Yusuf Şah da burayı pek çok geliştirdiyse de, Timur gelince harabeye döndürmek istedi.fakat başaramayıp sadece Muş şehrini harabe edebilmiştir. Sonra 955 tarihinde, Süleyman Han Acem diyarından gelip bu Erciş Kalesi'ni Acem elinden aman ile alarak yeniden güzelleştirmiştir. Halen Van eyaletinde sancakbeyi merkezidir. Beyinin hâssı 300000 akçedir. Beyinin yılda on kese geliri olup, bin aded askerle hükümet eder. 86 tımarı, 14 zeameti vardır. Alaybeyi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır...*

<u>Erciş Kalesi'nin Şekli:</u> Van Gölü kenarında alçak, kayalık bir tepe üzerinde, dört köşe, kuvvetli bir kaledir. Her taşı fil büyüklüğündedir. İnci gibi beyaz ve nurludur. Dört köşesindeki kuleler gayet sağlamdır. Havalesiz bir kale olduğundan duvarı o kadar yüksek değildir. Fakat o kadar geniştirk üzerinde bir atlı cirit oynayabilir. Etrafında hendek yoktur. bazı seneler ilkbaharda Van Gölü yükselip taşınca, bu kale 7-8 ay su içinde kalır. Sadece Adilcevaz tarafında incecik bir yol kalır. Kalenin iki kapısı vardır. Batıya bakan Adilcevaz kapısı ki, asıl büyük kapı budur. Kale içinde üstü toprakla örtülü 1000 kadar ev vardır. Bir de Süleyman Han Camii var ki, eski Yusufşah Camii'nin tamir edilmiş şeklidir. Kâgir ve tonoz bir yapı olup tek minaresi vardır. Kalede 200 kadar dükkan bulunur. Cephanesi çoktur. 110 parça küçüklü büyüklü topları vardır ki, Adilcevaz toplarından güzeldir. Kalenin kuzey tarafında, bir top menzilinden uzak olan Aladağ üzerinde güzel bahçeler bulunur. Temmuzda havası gayet

---

[180] YAKUT EL HAMAVİ, ?, age, s. 173.
[181] CHESNEAU, J., 1887, age, s. 78- 79.

sıcak olduğundan, halkın çoğu Aladağ bahçelerine göçüp 6 ay kadar zevk ve sefa ederler.

Kalenin Hakimleri: Sancakbeyi ve alaybeyi büyük hakimleridir. 150 akçelik kazadır. Subaşısı, bâcdârı ve şehir kethüdâsı vardır. Amma kale içinde Dergâh-ı Alî yeniçerilerinden dizdarı, 300 aded 4 bölük neferleri vardır ki, hepsi de hazır haldedir... Kale, bir taraftan adadır. İskelesinde güzel bir limanı vardır ki, Van gemileri tüccarları getirir. Onlar, getirdikleri malları Erzurum'a kadar götürürler. Kalenin bütün halkı Sultan Süleyman zamanında getirilen Boşnak ve Arnavut asıllılar olup hepsi Müslüman'dır...»[182]

ŞESEDDİN SAMİ "KAMUSU-L A'LAM (1889)": *« ERCİŞ: Van vilayetinde Van Gölü'nün kuzey sahilinde bir bataklıkta vaki kaza merkezi bir kasabadır. Bu kasaba pek eski olup, eski Yunan tarihinde "Arsissa" olarak adlandırılmıştır. Ancak eski mevkii şimdiki gibi gölün sahilinde olmayıp, iki saat yukarıda bir tepede bulunmuş olduğu zannedilmekte ve Mösyö Sulc (Shulz) tarafından 1829 miladi tarihinde söz konusu mevkide icra olunan kazı üzerine çıkan eski eserler orada bir büyük şehir bulunmuş olduğuna delalet ederek, bu zannı doğrulamaktadır. Eski şehir miladın 1209 tarihinde Ermenilerle Gürcüler arasında vaki olan bir muharebede yanmıştı. Eski zamanlarda göl dahi bu şehrin namıyla (Arsissa)tesmiye olunurdu.»*[183]

G. LE STRANGE (1905): *«...Van Gölü ya da eski otoritelerin adlandırmasıyla* ***Erciş Gölü,*** *kıyılarında Ahlat, Erciş, Van ve Vastan (Gevaş)'ın bulunduğu en iyi bilinen göllerden idi... İSTAHRİ' nin açıklamalarına göre, bu göl, 13. yüzyılda tuzlandıktan sonra Mezopotamya'ya, hatta Horasan'ın uzak bölgelerine ihraç edilen "Tirrik" adlı (ringa balığı türünden ve halen de büyük miktarlarda avlanan) balıklarıyla meşhurdur. Gölün suyu tuzlu ve acıdır... ARJİSH (ERCİŞ), gölün kuzey sahillerinde bir şehirdir. MUSTAVFİ'ye göre 14. yüzyılda adını sık sık duyuran Erciş, Gazan Han'ın emriyle vezir Ali Şah tarafından güçlü bir şekilde tahkim edilmiştir ve çevresi hububat arazileri ile ünlüdür...»*[184]

VITAL CUINET (1892): *«... Erciş kazası Van Merkez Sancağı'nın kuzeyinde bulunur. Kazanın Çelebibağ, Gizik, Pir Ömer, Agri, Goze ve Gomar adlı 6 nahiyesi ile*

---

[182] EVLİYA ÇELEBİ, 1986, age, 527- 529.
[183] ŞEMSEDDİN SAMİ, 1889, age, s. 98.
[184] STRANGE, G., 1905, age, s. 183.

122 köyü mevcuttur... Kazanın toplam nüfusu 14774 kişidir... Agantz, kazanın kaymakamı ve diğer idari personelinin oturduğu, Van- Erzurum yolu üzerinde ve Van'a 99 km uzaklıkta bulunan idari merkezdir. Bundan 50 yıl önce eski Erciş Kalesi sular altında kaldığında, kazanın idare merkezi Agantz'a taşınmıştır. Kalenin ahalisi çevre köylere, özellikle Plur, Kasımbağ ve Çelebibağ köylerine göç etmişlerdir. Kale Tuğrul tarafından fethedilmiş ve ana karargahı olarak kullanmıştır... Agantz kasabasının merkez nüfusu 2179 kişidir... Zilan Vadisi'ndeki termal sular meşhurdur... Erciş kazasının halkının büyük bir çoğunluğu çiftçi ve özellikle de bağcıdırlar. Nefis derecede tatlı karpuz ve kavunlarının yanı sıra, kazanın şarabı da çok meşhurdur.»[185]

H .F. B. LYNCH (1898): *«... Kabul salonuna girdiğimizde, Akantz* Kaymakamı maiyetiyle birlikte oturmaktaydı. Çıplak duvarlar boyunca iki sıralı ve düzenli bir şekilde yastık ve minderler serilmişti. Birkaç dakika selam almakla geçti; önce baş eğiliyor, ardından eller çeneye ve alına götürülüyordu... Bizim için akşam yemeği ve yatacak yer hazırlanmaktayken, ben de Kaymakam ile planlarımızı konuştum. Bize birkaç gün içerisinde bizi Van'a taşıyacak bir tekne bulacağına söz verdi. Kaymakam bizim yarın Erciş harabelerine yapacağımız gezi için düzenlemeler yapmaktaydı. Ona Akantz'ın yukarısındaki tepelerde bulunan şehir kalıntıları hakkında bilgisi olup olmadığını sordum. O, Cuinet'in verdiği bilgileri doğrulayarak, adının da Kala-i Zerin olduğunu , halkın Zernişan dediğini belirtti.*

Kaymakam, Akantz'ta en azından 500 ev bulunduğunu söyledi; fakat, ben bu rakamın biraz abartılı olduğunu düşünüyorum. Bir takım evler iyi inşa edilmişti; camlanmış pencerelere ve güzel duvarlara sahiptiler. Yataklarımızın temiz ve havalı bir odada hazırlanmış olması değişiklikti. Akantz'ın nüfusu kısmen Müslüman, kısmen de Ermenidir. Görevlendirmelerde belli bir orana bakılmamasına karşın, birinciler çoğunluktadır. Ermenilerin bir papaz tarafından idare edilen iki kilisesi ve bir adet okulu bulunmaktadır. Kasabada, birkaç Hamidiye alayının karargahı bulunmaktadır. Bunlar Haydarani ve Adamani Kürtleri arasından asker toplamaktaydılar...

Ertesi günün sabahını hazırlıklara ve tüm öğleden sonrayı Erciş gezimize ayırdık... Güneye doğru kasabadan ayrılırken durup gerideki yüksek tepeye dayanmış,

---

[185] CUINET,V., 1892, age, s. 709- 711.

* Agantz, Akantz ya da halk arasındaki kullanılışıyla Aganis, Erciş'in yer değiştirdikten sonra taşındığı kasabayı ifade etmektedir ve günümüzdeki Bayazıt ve Salihiye Mahalleleri ile iş ve ticaret alanlarının olduğu kısma denk düşmektedir.

ağaçlara boğulmuş kümeler halindeki evleri hayranlıkla seyrettik. Geriye doğru sırt boyunca bağlar ve meyve bahçeleri uzanmaktaydı... biz iki önemli köy, Harkin ve İgmal 'den geçtik. Buralar bir sulama şebekesi tarafından sulanan, her taraftan yeşil ağaçlar ve uzun kavaklara gömülmüştü.

Göl ile bitişik olan Erciş harabeleri, yükseldiği yerden bu ıssız yerde bulunmanın yalnızlığını vurgulamaktaydı. Az solda hemen yukarısında Ortaçağda çok meşhur olmuş bir şehir bulunmakta idi. Kalenin parçalanan duvarları, harabe halindeki bir küçük kilise ve bir minare başlıca kalıntılardı. Bu kalenin inşa ediliş stili, çok kültürlü bir çağın ürünüdür...

Erciş Ortaçağ tarihinde önemli bir rol oynamıştır ve bu kalıntıların da bu Ortaçag kentine ait olduğunda hiçbir kuşku yoktur. Diğer taraftan bizim şu anda üzerinde durup modern Akantz kasabasına baktığımız bu yerin adının, Ptolemy'nin Van Gölü için kullandığı "Arsissa" adından türemiş olması oldukça muhtemeldir. Ziyaret zamanımıza ve bu yörede birkaç gün kalıp yukarıda anlattığım Zernak, Zerin ya da Zernişan'ı inceleyecek vaktimizin olamayışına üzüldüm. Zernişan'ın yeri, Schulz'un bazı inşa kalıntılarının izlerini ve çiviyazılı taşlar bulduğu Karataş ya da İlantaş platosuna tekabül eder. Bu yazılı taşta, Prof. Sayce'nin çevirisine göre, M.Ö. 8. yüzyılda yaşamış olan III. Sarduri'nin bu bölgede dikmiş olduğu üzüm bağlarından bahsetmektedir. Belck ve Lehmann , ki benden önce Akantz'ı ziyaret etmişlerdi, biri bir yılanı temsil eden diğeri de çiviyazılı karakterler içeren bronzdan eşyalar bulmuşlardı. Onların bu araştırmalarının sonuçlarını öğrenmek ilginç olacaktı. Belck ve Lehmann, içinden geçtiğimiz Harkin köyünde II. Argişti'ye bir stel de bulmuşlardı. Erciş adının, bu Urartu kralının adından türemiş olması da muhtemeldir...

Ortaçağın Erciş kenti, hicri 605 miladi 1208-1209 tarihinde Gürcüler tarafından yağmalanmıştır. Bu olayın tarihini anlatan Arap tarihçi İbn Alathir, bu kentin yaşayanlar tarafından boşaltıldığını ve böylece harabe durumda kaldığını vurgulamaktadır... Bununla beraber, 13. yüzyılda Marco Polo'nun Erciş'i Armenia'nın en büyük üç kentinden biri olarak gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca Erciş, 16. yüzyılda Van Gölü'nü çevreleyen 7 kaleden biridir. 1838 yılında burada hala insanlar yaşamakta idiler; fakat, aynı yılın kışında sular yükseldi ve 1841 yılına ulaşıncaya

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

kadar toplam yükselme 10- 12 fite ulaşmıştı. Erciş bu olayla nüfusunun azalmasıyla boşalmıştır ve bu durumu bir daha yakalayamamıştır...

Saat 9'da yola koyulduk... Gemi İstasyonu yerleşmenin güneydoğu köşesinde kumlu sahil kenarında bulunmaktaydı. Göle ve teknemize ulaştığımızda saat 10 civarındaydı. Tekne donatılmamıştı ve sergilerimizi teknenin yüksek kenarlarının içindeki çukura serdik. Fırtına bekleniyordu ve bu yüzden beklenmeye karar verildi. Kendimizi yıldızların altında uyumaya hazırladık...

Gece yarısı yola çıktık...»[186]

1315 (1899) VAN VİLAYETİ SALNAMESİ: *«Van Denizi'nin kuzey sahilinde bulunan Erciş kazası, doğuda Bargiri, kuzeyde Bayezid Sancağına bağlı Patnos ve Diyadin nahiyeleri, batıda Adilcevaz kazası ile çevrilidir. Kazanın alanı 160 km² ve çevresi 40 saatten ibarettir.*

Kazanın eski merkezinde eski eserlerden olan cami, kilise ve kalesi gibi tarihi hüviyete sahip eserlerinin bulunduğu eski Erciş kasabasını bundan 56 sene evvel deniz suyunun kabarıp istila etmesiyle, ahalisi civardaki köylere ve şimdiki idari merkez olan "Aganis" kasabasına nakledilmişlerdir.

Bu yeni kasaba, bundan 25 sene evveline varıncaya kadar 15- 20 haneden ibaret küçük bir köy iken, geçmiş eserlerine çok bağlı olan bu asr-i dilarayı Abdülhamid Han'ın umumi emniyeti sağlaması ve asar-ı medeniyetin bu havalide ortaya çıkması ve mevkinin Erzurum yolu üzerinde bulunup gelişmeye müsait olması nedeniyle günden güne gelişip genişleyerek bugün 500 hane, 250 kadar dükkan ve mağaza, 2 han, 2 camii şerif, 1 hükümet konağı, 1 mektebi rüşdiye, 1 kilise ve Müslim ve Gayri Müslimler için 1-2 sübyan mektebinde ibaret mükemmel bir kasaba haline gelmiştir. Bu kasaba büyük küçük 120 kadar köye sahip olup, Türk, Kürt ve Ermeni milletlerinden müteşekkil olan ahalisi kavmiyetlerine mahsus olan lisanlarla konuştukları gibi, genel olarak Türkçe dahi konuşabiliyorlar. Kaza dahilinde bulunan Hayderanli ve Ademanli aşiretleri, Hamidiye süvari alaylarına mensuptur.

Erciş kazasının arazisi gayet geniş ve hemen her nevi hububatı yetiştirmeye müsait olup, özellikle buğday, arpa, çavdar, darı ve her türlü sebze pek bereketli bir

---

[186] LYNCH, H.F.B.,1965, age, s. 25- 32.

suretle hasıl olur. Çayırları ve yaylakları gayet güzel ve mahsuldar bulunduğundan at, manda, sığır, koyun, keçi gibi hayvanlar çoğunlukla saklanır ve her sene merkez vilayete ve Erzurum ve Halep cihetlerine külliyetli miktarda hayvan ve sığır sevk ve ihraç olunarak kaza ahalisi haylice ticaret eder. Aganis kasabasına civar olan köylerde pek çok üzüm bağları mevcut olup, büyük miktarda üzüm elde edilir. Elma, armut, zerdali, kavun ve karpuz gibi mahsulatı da vardır.

Köylerde özellikle aşiret içerisinde güzel kilim, keçe, çorap dokunarak imal edilir ve dışarıya da ihraç edilir. Zilan Deresi adlı yerde, özellikle yel olmak bazı hastalıklara iyi gelen kükürtlü sıcak bir kaplıca vardır.»[187]

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET SALNAMESİ (1926- 1927): *«... Erciş kazası, mümbit ve mahsuldar olup, Van- Erzurum yolu üzerinde gayet işlek bir ticaretgah merkezidir. Umumi nüfusu 18922 olup, bu sene zarfında kadın ve erkek olmak üzere 187 doğum, 46 ölüm ile 2 evlenme ve bir boşanma vardır. Ahalisi misafirperver halktır. Koyun ve sığır beslemekle beraber ticaret ve ziraatları da gelişmiş derecededir. Kaza dahilinde 53522 koyun, 16975 keçi, 10555 sığır, 984 at, 665 manda, 319 eşek vardır... Kaza dahilinde orman ve maden yoktur. Merkez kazadan Van- Erzurum vilayetlerini takip eden şoseler olup, yazın her nevi aracın geçişine müsaittir. Diğer mevsimlerde bu yollarda yalnız deve ve yük taşıyıcıları işler. Kaza dahilindeki nahiyeler ile köylerdeki yollar kısmen araba ve kısmen de patika yoludur. Kaza dahilinde bilinen bir hastalığa tesadüf edilmemektedir. Hastahane ve hayır kurumları yoktur. Zilan nahiyesi dahilinde açık, kükürtlü bir kaplıca mevcuttur. Kaza dahilinde biri kız, üçü erkek olmak üzere 100 talebeli 4 ilk mektep vardır. Erciş kazası dahilinde bir sene zarfında 112 adet değişik cürüm meydana gelmiştir.»*[188]

2.3. Erciş Kentinin Yapısal Gelişimi

Erciş kentinin ilk kuruluş yeri ya da tarihi nüve ile ilgili olarak, gerek Osmanlı dönemi haritaları, gerek gezginlerin gezi notları ve gerekse sahada yaptığımız çalışmalar (evlerin yapılış tarihleri ile ilgili anketlerimiz ve yaşlı kimselerle olan mülakatlarımız) yardımıyla bugünkü Erciş kentinin ilk kuruluş yerini rahatlıkla tespit edebilmemiz mümkündür. Ancak, bu konuda karşımıza çıkan sorun, bu çekirdeğin

---

[187] Van Vilayeti Salnamesi, 1315, Matbaa-i Vilayet, Van, s. 168- 170.
[188] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926- 27, Matbuat-i Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatından No: 2, İstanbul, s. 1152.

hangi Erciş yerleşmesiyle ilgili olduğudur. Zira, bugüne kadar varlığını sürdürmüş üç farklı Erciş yerleşmesi bulunmaktadır. Daha doğru ifadelerle Erciş kentinin yeri, iki defa değiştirilmiştir. ERİNÇ de, Erciş'in ilk kuruluş yerinin ovayı çeviren tepeler üzerinde bulunabileceğini ve daha sonra göl kıyısındaki kale yerleşmesine taşınmış olabileceğini ifade etmektedir.[189] Dolayısıyla Erciş'in yapısal gelişimini incelerken ve bugünkü yapısal durumu ortaya koyarken yerleşmenin geçirmiş olduğu evreleri göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Bu evreleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Zernakitepe'de Urartular tarafından kurulan ve dünyanın ilk ızgara planlı kentlerinden olan TİTUMNİA kenti,

2. Ortaçağ ve sonrasında adından çokça söz ettiren kale- kent yerleşmesi olan Erciş kenti,

3. 1841 yılından itibaren AGANİS kasabası adı verilen bugünkü kent yerleşmesinin çekirdeği.

Zernakitepe'deki yerleşmenin Urartular zamanında ve sonraki dönemlerde yerleşilmiş olduğu kabul edilmektedir. Düzenli bir plan dahilinde yapılan ön avlulu konutlar, her biri 4 konuttan meydana gelen ve simetrik şekilde dizilen bloklar, bloklar arasındaki belirli genişlikteki sokaklar ve düzenli bir şekilde oluşturulan cadde- sokak sistemi gibi özellikleriyle beliren bu yerleşme, son derece gelişmiş bir kent yaşantısına sahne olsa gerektir. Ancak, ne yazık ki, ne buradaki kentsel yaşam, ne de bu yerleşmenin nasıl bir akıbete uğradığı konusunda bir bilgimiz yoktur.

Çelebibağı beldesinin güneydoğusunda bulunan mezarlık alanı ve kale yıkıntıları çevresinde kurulan ikinci kent yerleşmesi ise, bir kale-kent yerleşmesidir. 1209 yılında Gürcülerle Ermeniler arasında meydana gelen savaşta Erciş'in yakılıp yıkıldığı tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Ancak, bu savaş sırasında kentin Zernakitepe'de mi, yoksa güneybatıdaki kale yerleşmesinde mi bulunduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Bununla beraber, 13. yüzyılda kenti ziyaret eden Marco Polo, Erciş'in bölgenin en büyük 3 kentinden birisi olduğunu beyan etmektedir.[190] Marco Polo'nun bununla kale kenti kastettiği daha kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Yıkılan kentin de kroniklerdeki adı Erciş'tir. Hatta, kentin ahalisinin kenti boşalttığı ifade

---

[189] ERİNÇ, S., 1953, age, s. 76.
[190] DARKOT, B., 1997, agm, s. 285.

edilmektedir. Dolayısıyla, boşalan kentin hangisi olduğu konusunda kesin bir bilgimiz olmadığı gibi, Erciş kalesinin hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı konusunda da net bir bilgiye sahip değiliz. Tarihçilerin bir kısmına göre, İlhanlı veziri Ali Şah tarafından yaptırılan kale, Evliya Çelebi'ye göre 1127- 28 yılında Kılıç Arslan tarafından yaptırılmıştır. Birinci görüşü dikkate aldığımız taktirde, kalenin İlhanlı hükümdarı Muhammed Olcaytu'nun döneminde, yani 1281- 1316 tarihleri arasında yapılmış olması gerekmektedir. Eğer bu bilgi doğruysa, o zaman 1275- 1295 yılları arasında gezi faaliyetlerinde bulunan Marco Polo (1254- 1324)'nun, kalenin inşasından sonra kenti görmüş olması gerekir. Bu durumda, Gürcü saldırısıyla yıkılan kentin yerinin değiştirildiğini ve Erciş Kalesi mevkiine taşındığını rahatlıkla ileri sürebiliriz.

Ortaçağda Erciş kenti, kuşkusuz Anadolu'daki ya da Ön Asya'daki benzerleri gibi, "kapalı kent modeli"[191] özelliği taşımaktaydı. Kapalı kent modeli taşıyan bütün kentler, bir surla çevrili durumdadır. Ortaçağın kent yerleşmelerine özgü bir yapı olan kale ve onu çevreleyen surlar, her şeyden önce savunma zorunlulukları ile ilgilidir. Ünlü tarihçi Henri PIRENNE, bu konuda şöyle demektedir:

«...Savaş, insanlık kadar eskidir; kale yapımı ise hemen hemen savaş kadar eski...»[192]

Bu yapıya sahip kale-kentlerin en büyük özelliği, hemen hemen bütün kalelerde, ayrıca bir iç kale bulunması ve burada yönetici kesim oturmakta olmasıdır. Bu tip kaleler, genellikle askeri niteliktedir.[193] Kalenin iç kale dışındaki kesiminde zanaat faaliyetleri yer almakta ve kentin ileri gelenleri oturmaktadır. Dış kale kısmında, aynı zamanda, "suk" adı verilen çarşı bulunmaktaydı. Kalenin dışında "kale altı" denilen kısımda ise daha çok yerleşmemiş ticaret faaliyetleri, Pazar vb. yer alıyordu. Kent dışındaki bu kesimde yolcuların konaklaması için hanlar ve kervansaraylar ve kentten kopuk olan ve tarımla uğraşanların yaşadığı yerler ile bazı tekke ve zaviyeler

---

[191] BEYDEMİR, Z., 1990, Sosyo- Ekonomik ve Mekansal Yapı ilişkileri Bağlamında Kent merkezinin Evrimi, Kentsel Mekanda Yeniden örgütlenmesine ve Yapısallaştırılmasına İlişkin Bir yöntem Araştırması, Gazi Üniv. Fen Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ank., s. 58.

[192] PIRENNE, H., 1994, Ortaçağ Kentleri kökenleri ve Ticaretin canlanması (Çev. Ş. Karadeniz), İletişim Yay. No:94, İst., s. 50.

[193] BEYDEMİR, Z., 1990, age, s. 58.
DOĞRU, H., 1995, XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü, Anadolu Üniv. Yay. No: 872, Eskişehir, s. 31- 32.

bulunmaktaydı.[194] Öte yandan, bu kentlerde bulunan konut ve diğer kentsel yapı elemanlarının şekillenmesinde kentteki farklı etnik ve sosyal grupların büyük etkisi bulunmakta; buna karşılık, arazi kullanma şekillerinde bir ihtisaslaşma ve farklılaşma bulunmamaktadır.[195] Bu dönem kentlerinin en önemli üç elemanı cami, pazar ve hamamdır.[196]

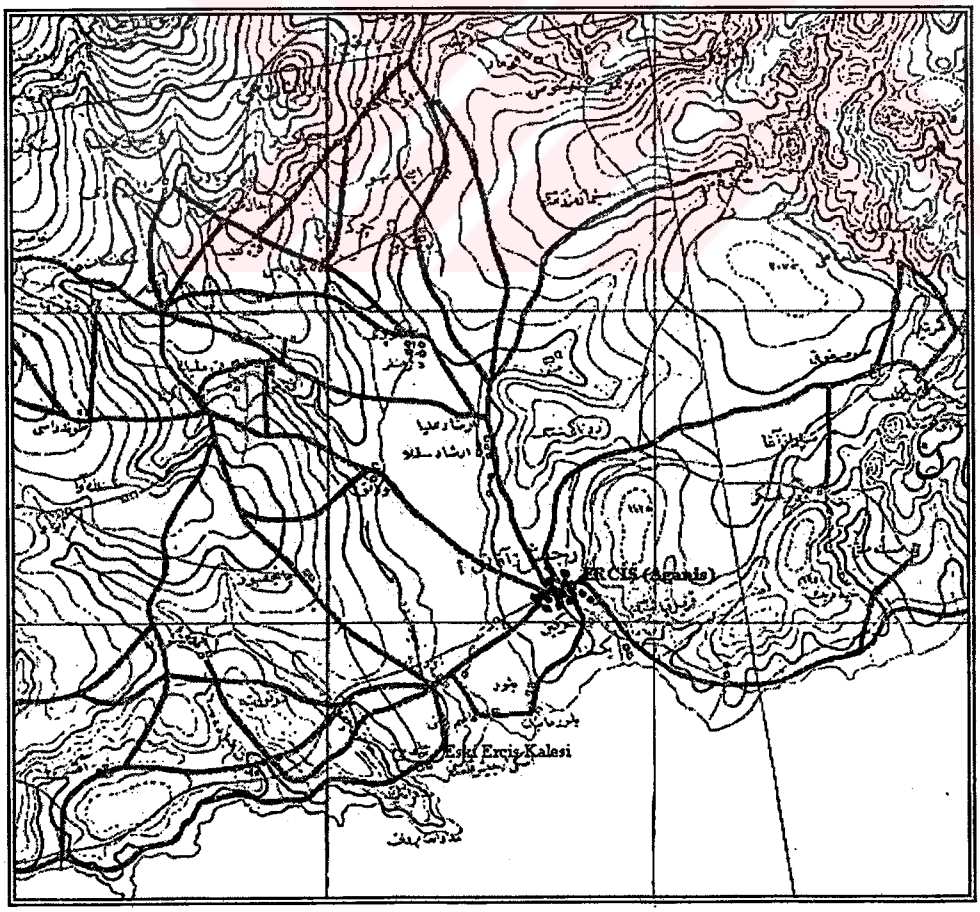
Ortaçağda Erciş kenti, hem stratejik açıdan, hem de ticari açıdan önemli bir noktada bulunmaktaydı. Tarihçiler tarafından zamanın en büyük Doğu Anadolu kentlerinden birisi olarak kabul edilen Erciş, Karakoyunlulara ve bir müddet İlhanlılara idari merkez olarak görev yapmıştır. Önemli bir tampon bölgede yer almasından dolayı, Osmanlılar döneminde de kale güçlendirilmiştir. Kanuni'nin İran seferine katılan Matrakçı Nasuh, Erciş Kalesinin oldukça heybetli olduğunu bildirmektedir.[197] 17. yüzyılda bölgeyi gezen Evliya Çelebi'nin anlatımlarına göre, kuvvetli bir yapısı olan Erciş Kalesi'nde 1000 kadar üzeri toprakla örtülü ev, cami ve 200 kadar dükkan bulunmaktaydı.[198] Bu rakamlardan anlaşıldığına göre, Erciş, sadece kale içerisinde ortalama 7000- 10000 kişiyi barındırmaktadır. Buna kale dışındaki ve çevresindeki, fakat kale ile ilişkili nüfusu da dahil edersek bir hayli nüfusa hizmet ettiği ortaya çıkar.

Erciş, tarımsal faaliyetler açısından da zengin bir yerleşme olması ve kuzeyindeki Aladağ'ın önemli bir yayla olmasından dolayı sürekli gözde bir mekan olmuştur. Urartularda olduğu gibi, Selçuklular, Karakoyunlular, Osmanlılar vb. dönemlerinde de yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı (kale dışındaki hanlar da bunu teyit etmektedir), ticaret kervanlarının da tercih ettiği bir yer olmuştur. 13. ve 14. yüzyıllarda, Tebriz'den batıya giden kervan yollarının en önemli güzergahlarından biri de, Erciş üzerinden geçmekteydi.[199] Hamdullah KAZVİNİ'nin verdiği bilgiler göre, 13. yüzyıldaki bu ticaret yolunun başlıca durakları, Meraga- Tebriz- Hoy- Bargiri- Erciş- Malazgirt- Hınıs- Erzurum şeklindeydi.[200]

---

[194] TEKELİ, İ., 1980 "Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", *Toplum ve Bilim Dergisi,* Bahar- Yaz 1980, İst., s. 46.
[195] ASLANOĞLU, R.A., 1998, Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitapevi Yay. No: 11, Bursa, s. 52.
[196] KELEŞ, R., 1972, Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, AÜ Siyasal Bilg. Fak. Yay. No: 332, Ank., s. 24-25.
[197] NASUH'Ü- SİLAHİ, 1976, age, s. 225.
[198] EVLİYA ÇELEBİ, 1986, age, 527- 529.
[199] DOĞRU, H., 1995, age, s. 87.
[200] MANANDIAN, H.A., 1965, The Trade and Cities Of Armenia İn Relation To Ancient World Trade, Lisbon, s. 197.

Kale-kent olarak önem kazanan Erciş, 1841 yılında göl sularının yükselmesi nedeniyle tahliye edilmiş ve idare merkezi Aganis (Akantz) olarak bilinen ve Zernakitepe'nin güneydoğusuna düşen şimdiki yerine taşınmıştır. Kuşkusuz, bu tahliye sırasında Erciş, nüfusunun büyük miktardaki kısmını kaybetmiştir. Kentsel yerleşme süreci sona ermiş ve köy- kasaba şeklinde yeniden bir oluşum ve gelişim süreci içerisine girilmiştir. Aganis'in mevcut bilgilere göre, başlangıçta 20- 25 haneli küçük bir köy yerleşmesi olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, ilk yerleşme çekirdeğinin de bugünkü Bayazıt Mahallesi'nin Ağrı- Van karayolunun hemen güneyindeki saha olduğunu ve kasabanın gittikçe güneye doğru genişlediğini tahmin etmekteyiz. İdare merkezinin buraya taşınması ve Erzurum- Van yolu üzerinde olması gibi bazı avantajlarından dolayı Erciş, belki eski parlak günlerine kavuşamamıştır, ama yine de hızlı bir nüfuslanma ve gelişme sürecine girmiştir. Nitekim, 1327 (1911) tarihli 1/200.000 ölçekli Osmanlı Dönemi topografya haritasında, Aganis (Erciş)'in güneye doğru epeyce genişlemiş olduğunu görürüz (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. 1327 (1911) Tarihli Topografya Haritasında Aganis (Erciş) ve Çevresinin Görünüşü

Rus diplomat MAYEWSKY, 1889 tahririne göre Erciş'in kaza merkezinde 480 adet hane bulunduğunu belirtmektedir.[201] 1898'de bölgeyi gezen LYNCH, Aganis'te 500 civarında ev bulunduğunu belirtmektedir (Foto 11). 1899 tarihli Van Vilayeti Salnamesinden de Aganis'te 500 hane, 250 kadar dükkan ve mağaza bulunduğunu öğrenmekteyiz. CUINET, Erciş'te posta- telgraf istasyonu ve belediye teşkilatı bulunduğunu belirtmektedir. Yine bu tarihlerde Erciş'te 1 hükümet konağı, 1 kışla, 1 rüşdiye ve 3 sibyan mektebi, 1 medrese ve 2 han bulunmaktaydı.[202]

Foto 11. LYNCH' e Göre 1898 Yılında Erciş Kazasının İdare Merkezi Olan Aganis Kasabası

Aşağıdaki tabloda değişik yıllara ait Erciş'teki yapıların listesi verilmiştir. Her ne kadar tüm kazanın toplam rakamları verilmişse de, bir fikir vermesi açısından önemlidir. Bu tablolarda gösterilen haneler dışındaki yapıların önemli bir kısmı kaza merkezine aittir (tabloda 1899'da Erciş'teki dükkan sayısı 123 olarak verilmiştir. Metin kısmında ise, sadece merkezde 250 kadar dükkanın bulunduğu yazılıdır. Burada bir basım hatasını göz önünde bulundurmak gerekir).

Belediye teşkilatının da oldukça eski olduğu (örneğin 1899 tarihli vilayet salnamesinde Erciş kazasında belediye teşkilatı bulunduğu belirtilmektedir) Erciş, I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerin olumsuz etkisini üzerinden çabucak atmış, günden güne gelişerek Van Gölü Havzası'nın ikinci büyük yerleşmesi durumuna gelmiştir.

---

[201] MAYEWSKY, 1330, Van, Bitlis Vilayetleri (Çev. M. Sadık), Matbaa-i Askeriye, İst., s. 263.
[202] Van Vilayeti Salnamesi, 1315, s. 168- 170.
LYNCH, H.F.B.,1965, age, s. 25- 32.
CUINET,V., 1892, age, s. 635.

Tablo 2.1. Erciş'te Cumhuriyet Öncesine Ait Yapıların Listesi

Yılı	Köy S.	Hane S.	Sıb.Mekt. (İslam)	Sıb.Mekt (Hırist.)	Kilise	Medr.	Cami	Dükkan	Han	Değirmen	Kışla
1871[203]	107	1600	2	2	18	7	7	48	2	?	?
1876[204]	120	6000	3	14	18	7	8	60	2	?	?
1899[205]	123	3612	?	?	?	?	?	123	2	47	1

Kaynak: Salnamelerden Derlenmiştir.

Cumhuriyetten sonra hem alansal olarak, hem de nüfus açısından büyüyen Erciş kentinin yatay gelişimini ve gelişme yönlerini ortaya koymak için farklı metotlar uygulandı. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait topografya haritaları, gezgin notları, hava fotoğrafları, değişik tarihlere ait kroki, halihazır harita ve imar planları ile imar planı kararları, anketler, ev, işyeri ve bazı kurum binalarının yapılış tarihleri ile ilgili örnekleme çalışmalarımız, göçlerle ilgili anketlerimiz, tarihî değere sahip mezarlık, cami vb. gibi yerlerdeki detay araştırmalarımız, yaşlı ve bilir kişilerle yaptığımız mülakatlar sonucunda özellikle Cumhuriyet sonrası için olmak üzere, kentin yatay gelişim haritası genel hatlarıyla ortaya çıkmış oldu (Şekil 2.5).

Zernakitepe'nin güneybatısına düşen Van- Ağrı karayolunun güneyinde ilk yerleşme çekirdeklerini gördüğümüz Erciş, sonraki yıllarda çevreye doğru gittikçe gelişme göstermiştir. 1910'lu yıllarda Erciş ya da o zamanki adıyla Aganis kasabasının sınırlarının güneye doğru genişlemiş olduğunu ve bugünkü Salihiye, Bayazıt, Latifiye, Kışla ve Camii Kebir Mahallelerinin kavşak noktalarını oluşturan iş ve ticaret merkezinin o dönemde de yerleşmenin idari ve ticari merkezi olduğunu görmekteyiz. Bilir kişilerden aldığımız bilgilere göre, bugün Zeylan ve Emniyet caddelerinin kesiştiği noktada Rüşdiye mektebi ve çevresinde de idari yapılar bulunmaktaydı. Nitekim, araştırma sahasında yaptığımız incelemelerde, yerleşmenin en eski yapılarının ışınsal bir şekilde uzanan cadde ve sokakların kavşak noktasına yakın kesimlerde toplandığını tespit ettik. Bunlara örnek olarak, Zübeyde Hanım Caddesi'nin sözünü ettiğimiz kavşağa yakın kısmında yer alan ve yıkılmak üzere bulunan Mevlüt Koç'a ait 90 yıllık ev (Foto 12) ile Vanyolu Mahallesi'ndeki (Hükümet Konağı çevresi) bugüne kadar ayakta kalabilmiş 60- 70- 80 yıllık evler verilebilir (Foto 13). Bunların dışında, sözünü ettiğimiz alanlara yakın bir noktada bulunan Atatürk İlkokulu, Erciş'in en eski okulu ve

[203] Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, Vilayet Matbaası, Erzurum, s. 142- 143
[204] Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, Vilayet Matbaası, Erzurum, s. 147.
[205] Van Vilayeti Salnamesi, 1315, s. 214.

Cumhuriyet devri başlarına aittir. Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Dolayısıyla, Cumhuriyet devri sonrasındaki gelişmeleri, bugünkü iş ve ticaret sahalarının yoğunlukla yer aldığı merkezi kısmı yerleşmenin çekirdeği kabul ederek inceleyebiliriz. Erciş'in o zamanki mahalle sayısı 2'dir. O zamanki adlarını bilemediğimiz bu mahallelerin Bayazıt ve Vanyolu olduğunu tahmin etmekteyiz. 1939 tarihli bir kaynakta, Erciş kasabasının Vanyolu'na doğru gelişmekte olduğunu ve Van Caddesi üzerinde modern binaların yapıldığı belirtilmektedir.[206]

Foto 12. Zübeyde Hanım Caddesi'ndeki Mevlüt Koç'a Ait 90 Yıllık Ev

1950'ye kadar yerleşme daha çok Ağrı- Van karayolunun uzanış doğrultusunda yani NW- SE istikametinde gelişme göstermiştir. Ancak, bu gelişme çok düzenli bir gelişme olup, merkezden çevreye doğru bir genişleme şeklinde meydana gelmiştir. 1950'li tarihlerde bölgede araştırmalar yapan İZBIRAK, eskiden çok ünlü fakat bugün sönük olan Erciş'in bütün yokluklarına rağmen bir ticaret merkezi, iskele ve işlek yol uğrağı olarak canlılığını muhafaza ettiğini ve 2 oteli, 3 lokantası, 4 fırını ve 2 hanı ile gelecek için çok ümitler vadeden güzel bir memleket köşesi olduğu ifade etmektedir.[207] Bu tarihlerde, Erciş'in Bayazıt, Camii Kebir, Vanyolu, Salihiye ve Latifiye olmak üzere

[206] BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, Güneydoğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi Yayını, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s. 284.
[207] İZBIRAK, R., 1951, age, s. 142- 143

toplam 5 mahallesi bulunmakta idi. 1955 yılında Alkanat (Harkin), Tekevler (Yekmal) ve Örene köyleri belediye sınırları içerisine dahil edilerek birer mahalle haline getirilmiştir. Böylece mahalle sayısının 9 olmuştur. Bu tarihte, Gölağzı (Pulurmanik) ve Çınarlı (Pulur) Mahalleleri köy yerleşmesidirler. Bunun dışında, Örene, Alkanat ve Tekevler Mahallelerinin güneyi ile Bayazıt ve Salihiye Mahallelerinin kuzeyi belediye sınırları dışındadır (Foto 14).

Foto 13. Vanyolu Caddesi'nde Ali Nazlı' ya Ait Yaklaşık 70 Yıllık Ev

1970'lerde Erciş'in kentsel toprakları, yine merkezden çevreye doğru olmak üzere genişlemiştir (Foto 15). Bu dönemde, özellikle batı, güney ve güneydoğuya doğru bir gelişme görmekteyiz. Ağrı- Van karayolunun kuzeyinde önemli bir gelişme meydana gelmemiştir. 1970'teki belediye sınırlarının çizdiği alan, günümüzde de, nüfusun en yoğun yaşadığı alanlardır. 1970'lerden itibaren askeri birliklerin ilçeye gelmeye başlamasıyla, özellikle Kışla Mahallesi'nde batı ve güneybatıya doğru bir gelişme meydana gelmiştir. 1966 tarihinde Gölağzı ve Çınarlı köyleri belediye sınırları içerisine alınarak mahalle haline getirilmişlerdir. 1980'den sonra tugay düzeyinde temsil edilen askeri birliklerin ilçeye gelmesi ve Zernakitepe'nin hemen doğusundaki alana yerleşmeleri ile bu çevreye doğru ikinci bir gelişme görülmüştür. Zernakitepe ve onun gibi Pekmez Toprağı, Ağyol gibi kenti çevreleyen tepeler son yıllarda yoğun iskana sahne olmuşlardır (Foto 16 ve 17).

Foto 14. Erciş Kentinin 1955 Yılında Havadan Görünüşü (1/35000)

Foto 15. 1967 Yılında Erciş: Bugünkü Cami Meydanı ve Çevresi
(1967 Van İl Yıllığı'ndan)

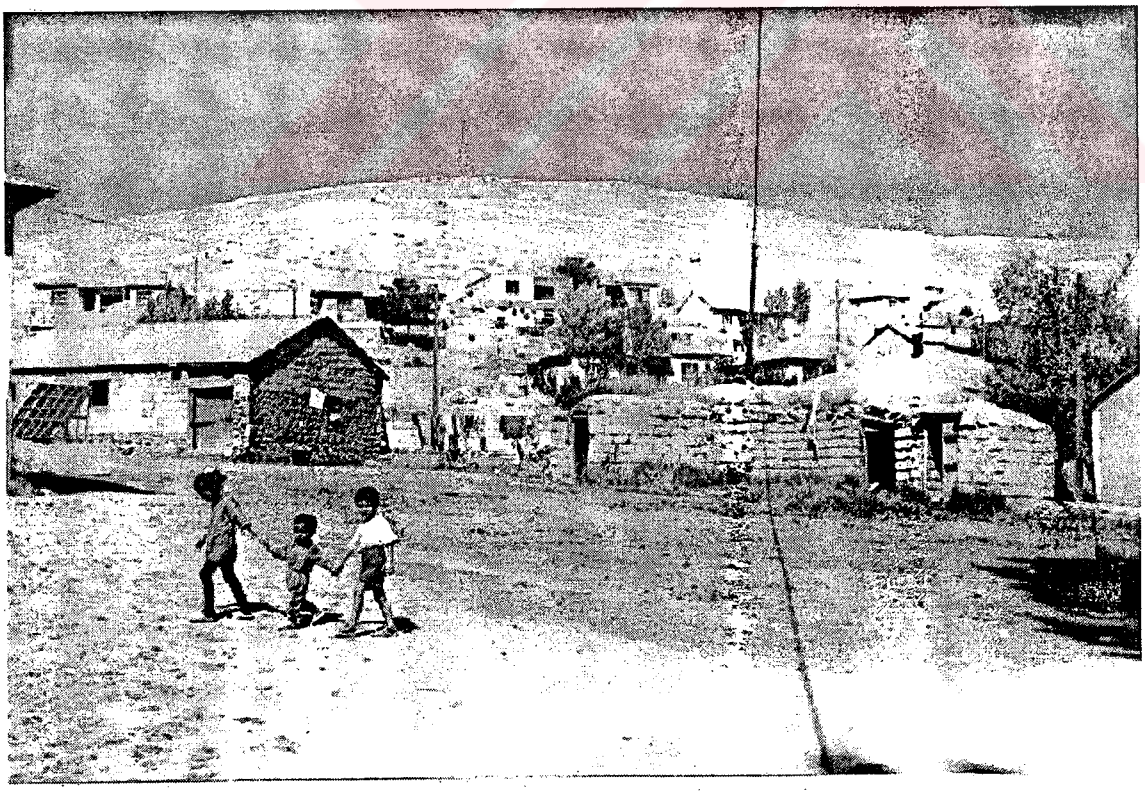
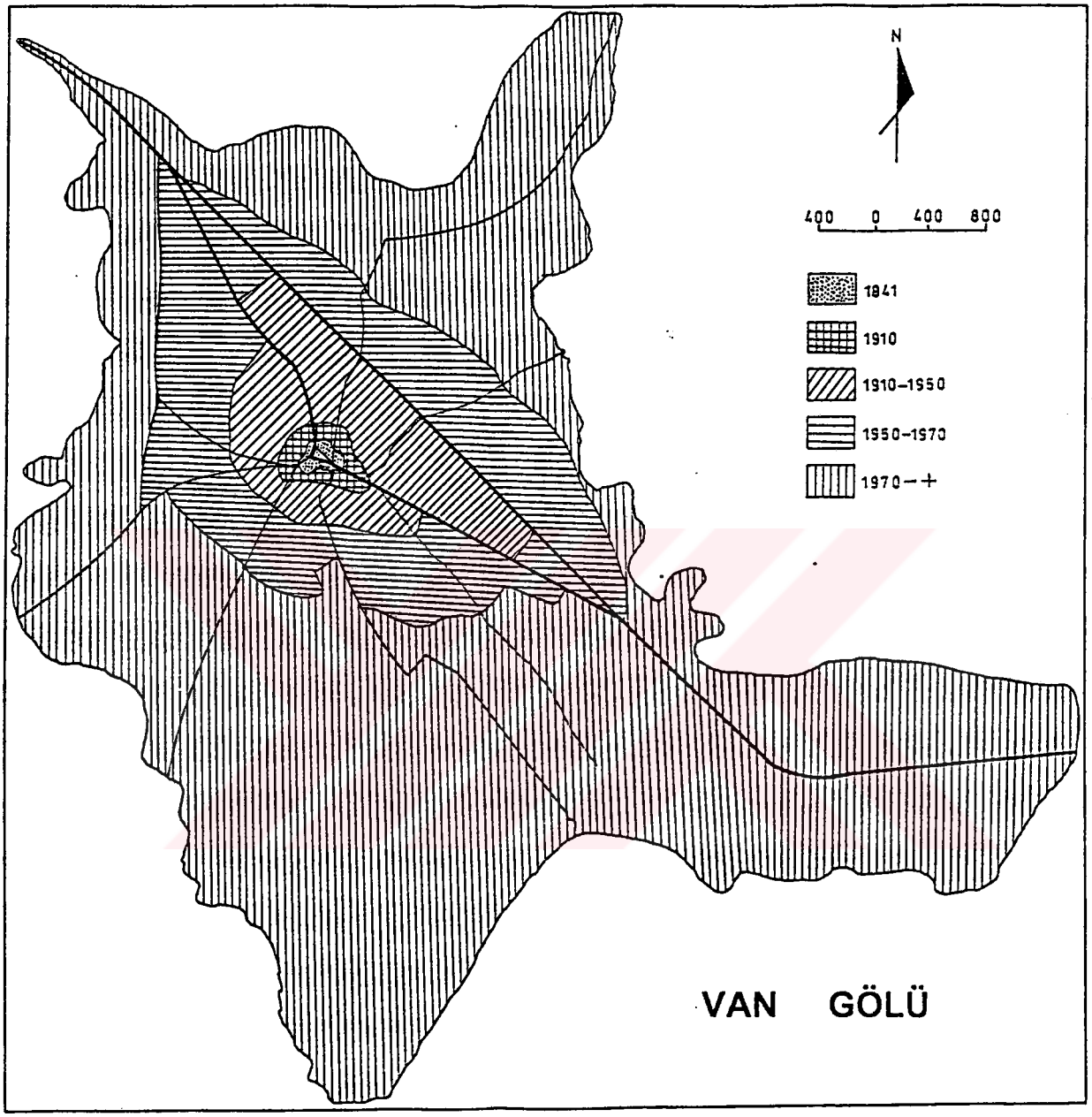

Foto 16. Son Yıllarda Yoğun Yerleşime Sahne Olan Zernakitepe Eteklerinden Bir Görünüş

Foto 17. Erciş Kentinin 1988 Yılında Havadan Görünüşü (1/35000)

Şekil 2.5. Erciş Kentinin Yatay Gelişimi

1985'de özellikle daha önce kent sınırları içerisine alınan kırsal yerleşmelerin çevresindeki bir kısım alanların da kentsel topraklara dahil edilmesiyle belediye sınırları içerisindeki alanlar, kuzeyde Zernakitepe ve Tugaya (mücavir alan içerisindedir), batı ve güneybatıda İrşat Suyu'na, güney ve güneybatıda Van Gölü'ne ve doğuda Erciş Şeker Fabrikası (mücavir alan içerisindedir)'na kadar genişletilmiştir.

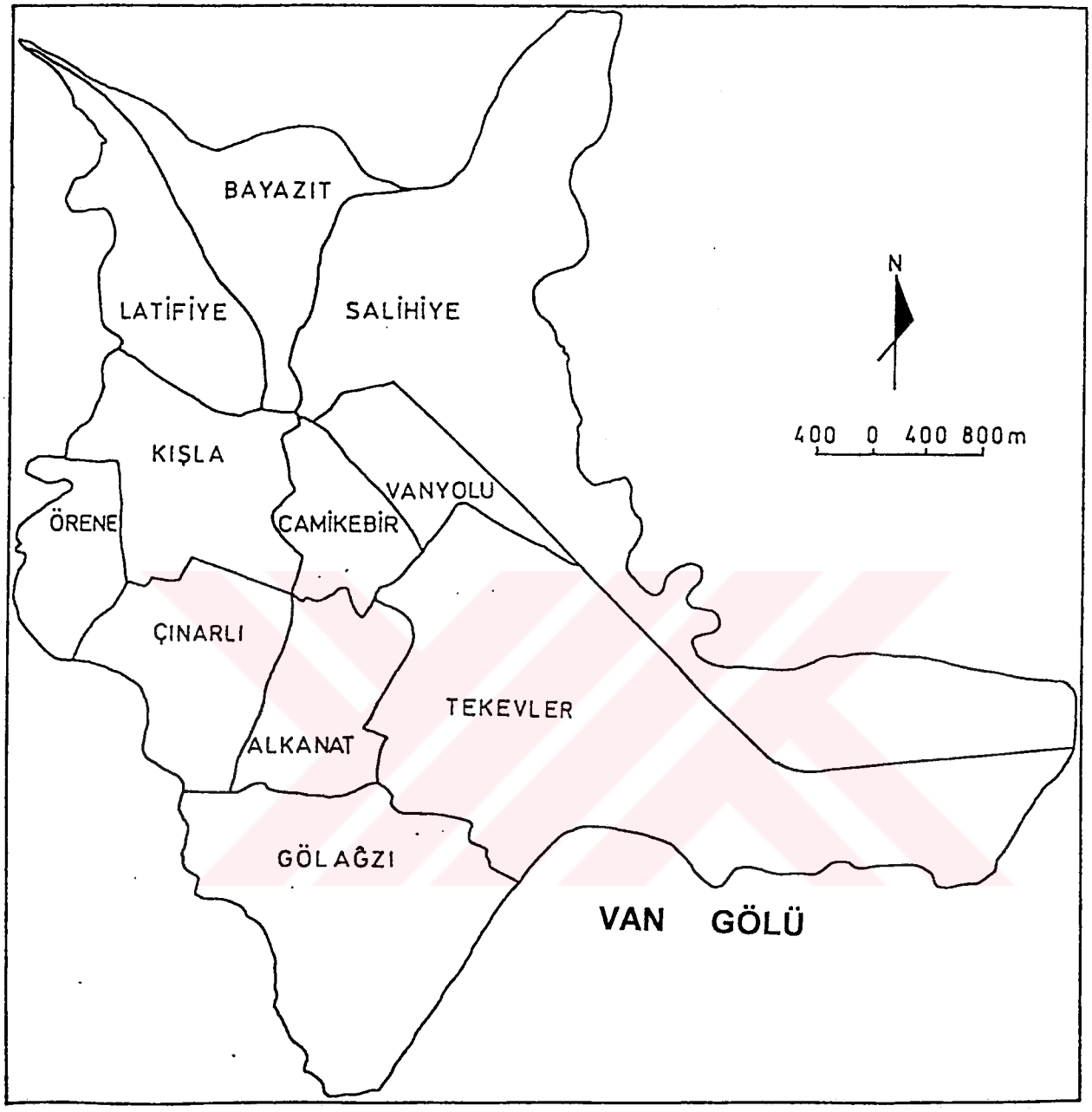
Günümüzde 2984 ha.lık belediye sınırları içerisinde 11 mahalle mevcuttur (Tablo 2.2 ve Şekil 2.6). 2001 yılı içerisinde Belediye Meclisi'nin aldığı bir kararla kentin batısında Kışla ve Latifiye Mahallelerinin bir kısmı ile İrşat Suyu ve Zilan Deresi arasındaki sahalarda, "Yeşilova" adıyla yeni bir mahalle kurulmuştur. Ancak, bu yeni mahallenin halihazır haritaları ve ek imar planı yapılmadığı gibi, sınırları da net bir şekilde ortaya konmamıştır. Bu yeni mahalleye ait hiçbir veri bulunmamasından ve yerleşim alanı olan kesimlerinin bir kısmı daha önce zaten Kışla ve Latifiye Mahalleleri içerisinde yer aldığından dolayı burada gösterilememiştir. Gerek mahallelerin bölünüşü, gerekse arazi kullanımı haritasında gösterilemeyen alanlar, mevcut imar planına göre Kışla ve Latifiye Mahallelerinin batı sınırını oluşturan İrşat Suyu'ndan itibaren Zilan Çayı'na kadar olan kısımlardır. Plansız kentleşmenin önemli bir örneğini oluşturan uygulama, kuşkusuz hem bu tür araştırmalarda, hem de kentsel hizmetlerin dağıtımında büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kuşkusuz, yukarıda belirtilen belediye sınırları içerisindeki alana yeni oluşturulan mahallenin fazladan yüklediği alanlar dahil değildir. Bu kadar geniş bir alanın sadece 1852.53 ha.ı (% 62.1) yerleşik alanları oluşturmaktadır.*

Tablo 2.2. Erciş Kentinde Mahallelerin Bölünüşü ve Alanları

MAHALLENİN ADI	Yerleşik Alan (ha)	Bld. Sınırı İç. Alan (ha)	MAHALLENİN ADI	Yerleşik Alan (ha)	Bld. Sınırı İç. Alan (ha)
Salihiye	481.15	737.24	**Vanyolu**	94.54	94.54
Tekevler	315.70	715.89	**Çınarlı**	100.48	176.70
Kışla	195.68	203.92	**Gölağzı**	127.84	349.63
Latifiye	161.11	174.25	**Alkanat**	45.37	136.07
Bayazıt	173.86	190.88	**Örene**	56.88	105.08
Camii Kebir	98.92	98.92	**TOPLAM**	**1852.53**	**2984.12**

Kaynak: Halihazır Haritalar ve İmar Planı Raporları

* Belediye sınırları içerisindeki alanın gelişigüzel ve plansız bir şekilde genişletilmesinin kentsel planlama açısından ortaya çıkardığı olumsuzluklar, ileriki konularda daha detaylı olarak anlatılacaktır. Ancak, şunu da belirtmekte yarar bulunmaktadır: Yeni mahalle oluşturmak yerine, zaten çok geniş olan mevcut bazı mahalleler bölünseydi hem yönetsel açıdan, hem de hizmetlerin götürülmesi açısından daha fazla kolaylık sağlanmış olacaktı.

Şekil 2.6. Erciş Kentinde Mahallelerin Bölünüş Haritası

Erciş kentinin gelişme yönlerini kabaca 1. batı, 2. kuzeydoğu, doğu ve güneydoğu ve 3. kuzey ve kuzeybatı olmak üzere üç kategoride ele alabiliriz. Kentsel alanların en fazla geliştiği istikamet olan batıda, gelişme ağırlıklı olarak Latifiye ve Kışla Mahallelerinde meydana gelmiştir. Bu sahada yerleşme alanları İrşat Suyu'na dayanmışlardır. Kışla Mahallesi'ndeki gelişmede, 1980'den sonra askeri birliklerin buraya yerleşmiş olmasının da etkisini göz ardı etmemek gerekir. Sınırlı da olsa bu istikamette, Örene Mahallesi'nde de bir gelişme meydana gelmiştir. İkinci gelişme istikameti olan kuzeydoğu, doğu ve güneydoğu yönündeki gelişme ise, özellikle Salihiye Mahallesi'nin güneydoğusu olan Ağrı- Van karayolunun yukarı kısımları ve bu mahallenin Erciş Şeker Fabrikası'na doğru devam eden kısmında meydana gelmiştir. Haydarbey köyünün bir kısmı da kentsel topraklara dahil edilmiştir. Bunun dışında Tekevler Mahallesi'nin doğusu da, bu istikamette gelişme gösteren alanlara dahil edilebilir. Üçüncü gelişme istikameti olan kuzey ve kuzeybatıda ise, daha çok Bayazıt Mahallesi'nde Ağrı- Van karayolundan Zernakitepe'ye kadar olan sahada meydana gelmiştir. Kentin iş ve ticaret sahalarının yer aldığı merkezi kısımda da önemli gelişmeler olmuştur. Ancak, bu kesimdeki gelişme hem yer darlığı, hem de arazi fiyatlarının yüksek olmasından dolayı dikey gelişme şeklinde ortaya çıkmıştır. Vanyolu ve Camii Kebir Mahallelerinde son yıllarda artış kaydeden çok katlı bina sayısı buna güzel bir örnekolabilir.Erciş kentindeki yatay gelişmeyi değişik yıllara göre düzenlenmiş hane (sadece ikamet edilen konutlar) sayılarını gösteren aşağıdaki Tablo 2.3. den de açık bir şekilde görebiliriz:

Tablo 2.3. Erciş Kentinde Değişik Yıllara Ait Hane Sayıları

MAHALLE ADI	HANE SAYISI						
	1985		1995		2000		1985- 00 Artış Oranı (%)
	Hane Sayısı	Oranı (%)	Hane Sayısı	Oranı (%)	Hane Sayısı	Oranı (%)	
Bayazıt	734	16.3	999	13.3	1330	13.6	81.2
Alkanat	144	3.2	212	2.8	402	4.1	179.2
Kışla	820	18.2	1400	18.6	1983	20.3	141.8
Gölağzı	176	3.9	229	3.01	255	2.6	44.9
Vanyolu	627	13.9	942	12.5	1208	12.3	92.7
Salihiye	806	17.9	1388	18.5	1636	16.7	103.0
Örene	230	5.1	310	4.1	422	4.3	83.5
Camii Kebir	215	4.8	477	6.3	512	5.2	138.1
Latifiye	327	7.3	1047	13.9	1293	13.2	295.4
Tekevler	203	4.5	292	3.9	380	3.9	87.2
Çınarlı	220	4.9	223	3.0	374	3.8	70.0
TOPLAM	**4502**	**100.0**	**7519**	**100.0**	**9795**	**100.0**	**117.6**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, 1988 İmar Planı Araştırması

1965 yılında Erciş kent merkezindeki hane sayısı 2220, 1970 yılında 2425 ve 1975 yılında 3563'tür.1965- 85 yılları arasındaki 20 yıllık sürede Erciş kentindeki hane sayısında % 102.8'lik bir artış meydana gelmiştir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1985'te 4502 olan hane sayısı 2000 yılında 9795'e ulaşmış; 15 yıllık süre zarfında 5293 adet yeni konut inşa edilmiş ve bu da konut sayısında % 117.6'lık bir artış meydana getirmiştir. Sahada en fazla gelişme böylece batı yönünde meydana gelmiştir. Batıda yer alan Kışla ve Latifiye Mahallelerine son 15 yıl içerisinde toplam 2129 ikamet konutu eklenmiş olup, buda aynı süre zarfında yapılan tüm ikamet konutlarının % 40.3'üne tekabül etmektedir. Bunun dışında, her iki mahalle de, mahalle sınırları içerisinde yerleşim alanlarının en fazla olduğu birimlerdir. Yine aynı süre zarfında Kışla Mahallesi'ndeki konutlarda % 141.8, Latifiye Mahallesi'ndeki konutlarda ise % 295.4'lük bir artış meydana gelmiştir.

Erciş kentinde yatay gelişmenin diğer bir yoğunluk sahası da Salihiye ve Bayazıt Mahalleleridir. Her iki mahallenin Ağrı- Van karayolunun yukarısındaki kesimlerinde yoğun bir yerleşme hareketi yaşanmıştır. Son zamanlarda bu yöndeki gelişmeler, daha çok doğuya Van çıkışına doğru yönelmiştir. Bayazıt Mahallesi'ndeki yerleşme faaliyetleri 1995'ten sonra hız kaybetmiştir. Bunun da en büyük nedeni, kuzeydeki Zernakitepe'nin yerleşme faaliyetlerini sınırlaması ve burasının yerleşme açısından fazla uygun olmamasıdır. Aynı şekilde, Salihiye Mahallesi'nin kuzeydoğusu da burada konuşlanan askerî birliklerden dolayı fazla yerleşilememiştir. Son 15 yıl içerisinde Salihiye Mahallesi'nde 830 ve Bayazıt Mahallesi'nde 596 yeni konut inşa edilmiştir.

Yatay gelişmede üçüncü bir yoğunluk sahası da, kentin orta kesimleridir. Başta Camii Kebir ve Vanyolu Mahalleleri olmak üzere Salihiye, Bayazıt, Kışla ve Latifiye Mahallelerinin birleşme sahalarının oluşturduğu daire boyunca, son yıllarda daha çok dikey olmak üzere kentsel gelişimin görüldüğü önemli alanlardır.

Gelişmenin en seyrek olduğu alanlar ise, kentin güney kesimleridir. Bu kesimlerde yerleşmenin gelişmemiş olmasını bu sahaların yoğun tarımsal alanların varlığına, belediyenin bu kesimdeki yapılara ruhsat vermeyişine, geçmişteki depremlerde en çok bu kesimlerin zarar görmesine ve bunun doğurduğu göçe, bu kesimin zaman zaman su baskını tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına ve son olarak 1994'teki Van Gölü seviye yükselmesinden en çok bu alanların tahrip görmesine ve

1655 m. kotuna kadar olan sahaya yerleşme yasağı getirilmiş olması gibi nedenlere bağlayabiliriz. Güneyde yer alan mahallelerden Alkanat ve Çınarlı Mahallelerinin kuzeyi ile Gölağzı Mahallesi'nin kuzeybatısı yerleşmelerin yoğunluk kazandığı sahalardır.

Erciş kentinde yerleşmenin gelişimini ortaya koyan göstergelerden biri de, kentte son zamanlarda giderek artan inşaat faaliyetleridir. Bina Sayım Cetvellerine göre, 1995 yılında kentte 443, 2000 yılında da 599 inşaat faaliyeti mevcuttur. 1995 yılında 7519 olan konut sayısı 2000 yılında 9795'e yükselmiştir. Yukarıdaki inşaat sayılarından da anlaşılacağı üzere, yılda ortalama 450- 500 inşaat faaliyeti anlamına gelen bu rakamlar, kentsel gelişmenin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Bugün inşaat faaliyetleri, Kışla Mahallesi'nin mezbahanenin bulunduğu batı kesimi ve Çınarlı Caddesi ile Bayazıt ve Salihiye Mahallelerinin Ağrı- Van karayoluna yakın kesimlerinde yoğunlaşmıştır.

Erciş'te kentsel gelişmeyi sınırlayan ve kontrol altında tutan etmenler genellikle doğal çevreyle ilgilidir. Bu doğal faktörlerin başında batıdaki İrşat Suyu ve Zilan Çayı ile güneyde Van Gölü'nün oluşturduğu hidrografik engeller gelir. Güneyde Van Gölü'ne yakın olan sahada eğim değerlerinin düşük ve yeraltı su seviyesinin yüksek olmasından dolayı, zaman zaman su baskınına maruz kalmaları ve son göl yükselmesinden sonra göl sahilindeki arazilerde büyük zararların meydana gelmesinden dolayı bu kesimlerin iskana yasaklanması yerleşmenin bu yöndeki gelişimini engellemiştir. Batıdaki İrşat suyu da gelişmeyi engelleyen bir set durumundadır. Son yıllarda İrşat Suyu'nun batısına doğru belediye sınırlarının genişletilmesine ve 2001 yılında "Yeşilova" Mahallesi'nin kurulmasıyla bu sınırların Zilan Çayı'na dayandırılmasına rağmen, bu kesimlere ilişkin ciddi bir planlama ve haritalama faaliyeti bulunmamaktadır. Doğudan ve kuzeyden kenti çevreleyen tepelik ve nispeten yüksek (20- 40 m.) alanlar, yerleşmenin gelişimini sınırlayan diğer bir doğal etmendir. Buna rağmen, son yıllarda doğudaki az yüksek alanlara doğru bir yerleşme hareketi görülmektedir (Foto 15). Kuzeyde yer alan Zernakitepe, bu yöndeki gelişmenin önünü tamamen kesmiştir. Bu doğal faktörlerin dışında, Salihiye Mahallesi'nin kuzeydoğusunda yer alan askeri birlikler de bu yöndeki gelişmeyi engellemiştir.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Erciş kentinin gelecekteki muhtemel gelişme yönleri şu şekilde belirecektir: Kentin batıda yer alan kesimleri toplu taşıma araçları ve ulaşım sistemleri ile güçlendirildiği ve bu kesime resmi kurumların aktarılması gibi yerleşmeyi teşvik edici uygulamalar devreye konduğu taktirde, bu kesimler kentin gelecekteki esas gelişme alanları olabilir. Güneydeki yerleşme sınırlamalarının devamı, hem buradaki tarımsal alanların korunması ve hem de bu kesimlerin potansiyel tehlikelerinden dolayı yararlı olacaktır. Kentin ikinci bir gelişme yönü ise, muhtemelen doğudaki hafifçe yüksek olan alanlara doğrudur. Ayrıca, kuzey ve kuzeydoğudaki yamaçlar da yerleşime uygun olup, teşvik edilmesi gerekmektedir. Bütün bunlardan ayrı olarak, kuşkusuz kentin en büyük gelişmesi, daha önce de olduğu gibi, merkezden çevreye doğru kentsel kullanımın gittikçe daha çok sıkılaşması ve dikey yükselme şeklinde olacaktır.

Kentlerin yapısal değişimini ve gelişimini en iyi ortaya koyan kriterlerden biri de, kentin dikey yöndeki gelişmesidir. Erciş kentinde dikey gelişme (özellikle son yıllarda) önem kazanmakta ve katlı yapılar gün geçtikçe artmaktadır. 3 ve daha fazla katlı yapılar başta olmak üzere bugünkü katlı yapıların büyük bir kısmı son 10 yılın ürünüdür (Foto 18 ve 19). Örneğin, 1970 yılında iki katlı konut sayısı 147, 3 katlı 4 ve 4 katlı konut sayısı da 7 idi. 2000 yılında ise, Erciş'te 2 ve daha fazla katlı konut sayısı (boş konutlar hariç) 1424'tür (Tablo 2.4). Bu rakam düşük bir miktarı ifade etmekte olup, tüm konutların % 14.5'ni temsil etmektedir. Ancak, şu anda mevcut inşaat faaliyetlerinin azımsanmayacak bir kısmı çok katlı yapılarda olduğu için, birkaç yıl içerisinde bu oranın % 30'u geçeceğini söyleyebiliriz. Katlı yapılar içerisinde 2 katlı olanlar başta gelir. İki katlı konutların tüm katlı yapılar içerisindeki oranı % 62.8'dir. Bunu % 19.1'lik oranla 3 katlı yapılar izler. Erciş kentinde oranı en az düşük olan yapılar 5 ve daha fazla katlı olanlardır. 2000 yılı itibariyle Erciş kentinde 79 adet 5 ve daha fazla katlı yapı bulunmaktaydı (% 5.5).

Oransal olarak en fazla katlı yapılara Camii Kebir Mahallesi'nde rastlanmasına karşılık, sayısal bakımdan Kışla Mahallesi başta gelir (Tablo 2.4). Camii Kebir Mahallesi'nde katlı yapı sayısının daha fazla olmasının nedeni, bu mahallede konut sayısının düşük olması ve merkezi kısımda ve sınırları içerisinde önemli miktarda iş ve ticaret sahasının bulunmasıdır. Kışla Mahallesi'nde sayısı 29 olan 5 ve daha fazla katlı yapılardan 20'si Kışla Caddesi üzerinde yer almaktadır ve askeri birliklere ait lojmanları

teşkil etmektedir. Diğer 4 ve daha fazla katlı yapılar ise, iş ve ticaret merkezine yakın kısımlarda toplanmıştır. Diğer mahallelerde de 4 ve daha fazla katlı yapıların büyük bir kısmı ile 3 katlı yapıların bir kısmı, iş ve ticaret sahası içerisinde yer almaktadır. 2 yapılı konutlar daha çok mahalle içlerinde ve çoğunlukla cadde ve sokaklar boyunca uzanırlar. 2 katlı yapılar, birkaç mahallenin sınırları içerisinden geçen Ağrı- Van karayolunu oluşturan Ağrı- Van Yolu Caddesi ve bu caddeye açılan sokaklar boyunca yoğunluk kazanır. Bunun dışında, Vanyolu, Tekevler, Çınarlı ve Kışla Caddeleri de 2 katlı yapıların fazla bulunduğu caddelerdir. Katlı yapıların en az bulunduğu mahalleler, Gölağzı, Tekevler, Alkanat ve Çınarlı gibi mahalleler olup, bu mahalleler tarımsal yapının ağır bastığı alanlardır. Tek katlı ve 2 katlı evler, genellikle bahçeli ev şeklinde inşa edilmiştir.

Tablo 2.4. Erciş Kentinde Tek ve Çok Katlı Yapıların dağılımı (2000)

MAHALLE ADI	Tek Katlı Yapılar		Çok Katlı Yapılar					
	Sayısı	Oranı (%)	2	3	4	5 +	Toplam	Oranı(%)
Kışla	1627	82.1	232	56	39	29	356	17.9
Bayazıt	1114	83.7	131	44	29	12	216	16.3
Vanyolu	993	82.2	137	38	28	12	215	17.8
Salihiye	1428	87.3	124	53	25	6	208	12.7
Camii Kebir	366	71.5	87	31	21	7	146	28.5
Latifiye	1179	91.2	60	25	20	9	114	8.8
Örene	356	84.4	51	9	6	-	66	15.6
Çınarlı	327	87.4	30	9	6	2	47	12.6
Alkanat	380	94.5	15	5	2	-	22	5.5
Tekevler	362	95.3	16	-	-	2	18	4.7
Gölağzı	241	94.5	12	3	1	-	16	5.5
TOPLAM	**8373**	**85.5**	**895**	**273**	**177**	**79**	**1424**	**14.5**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Gözlemler.

Kent fizyonomisinin en önemli elemanlarından birini oluşturan cadde ve sokak sistemine gelince; kentsel hayata damgasını vuran cadde ve sokaklar iş ve ticaret alanının bulunduğu kesimde toplanmışlardır. Bu cadde ve sokakların başlıcaları Vanyolu, Atatürk, Zeylan, Emrah ve Kışla caddeleri ile bu caddelere bağlı sokaklardır. Tipik ana cadde olayının pek görülmediği Erciş'te, bu caddeler ışınsal bir tarzda bir merkezden çevreye doğru yayılırlar. Caddelerin bu tarz bir yayılım göstermesinde kentin tarihi çekirdeğini korumuş olmasının etkili olduğunu düşünmekteyiz. Gerçekten de, 1910 tarihli Osmanlı dönemi topografya haritasından da izlenebildiği kadarıyla, bu dönemdeki yolların uzanış doğrultuları çok yerde günümüzdekinin hemen hemen aynısı durumundadır (Şekil 2.4).

Foto 18. Erciş Kentindeki Çok Katlı Yapılara Bir Örnek: Tekevler Caddesi Başı

Foto 19. Erciş Kentindeki Çok Katlı Yapılara Bir Örnek: Vanyolu Caddesi

Kent merkezinin kuzey yarısını kat ederek geçen NW- SE uzanışlı Ağrı- Van Yolu Caddesi, Erciş'i diğer yerleşmeler bağlayan karayoludur. Bu cadde ve bağlı sokaklar boyunca daha çok ikametgahlar yer almakta, bakkal türü işyerleri, benzin istasyonları ve briket imalathaneleri dışında işyerleri fazla bir gelişme göstermemektedir. Kenti bir boydan öteki boya bağlayan diğer bir cadde ise, Zeylan ve Vanyolu Caddeleridir. Kuzeybatıda Ağrı- Van Yolu Caddesi'nden ayrılan Zeylan Caddesi, bir süre güneybatı, daha sonra güney istikametinde uzanarak kavşak noktasında E- W istikametindeki Atatürk Caddesi (aslında Zeylan ve Vanyolu Caddeleri arasında bir nevi ara cadde görünümündedir) ve hemen sonra ESE istikametinde uzanan Vanyolu Caddesi ile devam eder ve tekrar Ağrı- Van Yolu Caddesi ile birleşir. Bu hali ile boydan boya uzanan bu üç cadde, bir yay şeklini gösterir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, ana cadde olayının pek görülmediği Erciş'te, caddeler farklı özelliklerine göre belirginleşmişlerdir. Örneğin, Vanyolu Caddesi'nde, daha çok resmi binalar ile özellikle doktor muayenehaneleri gibi hizmet türü işyerleri ön plana çıkarken, Atatürk, Emrah ve Zeylan Caddeleri perakende ticaretin yoğunluk kazandığı caddelerdir. Buna karşılık, kısmen Cumhuriyet Caddesi olmak üzere Çınarlı ve Garaj Caddeleri, küçük sanayi faaliyetlerinin yoğunluk alanlarıdır.

Erciş kentindeki cadde ve sokaklarda dikkati çeken bir özellikte, daha çok iş ve ticaret sahasındakiler olmak üzere, bazen bir doğrultuda uzanan bir cadde kısa mesafeler dahilinde farklı bir ad ile devam edebilmektedir. Bunun dışında, mahallelerin sınırları belirlenirken cadde ve sokak sistemleri dikkate alınmamıştır. Bu durumda bazen bir cadde ya da sokak, yukarıda ifade edilen durumun tersine, birkaç mahallede devam edebilmektedir. Bu da cadde ve sokak sistemlerin en verimli bir şekilde kullanılmak üzere planlanmamış olduğunu göstermektedir.

Yıllardan beri imar planındaki kararlar özellikle politik rantlardan ötürü uygulanmamakta, söz konusu durumda cadde ve sokaklarda tam bir karmaşaya neden olmaktadır. Bundan dolayı, düzenli, planlı ve her şeyden önce en yararlı kullanıma dayalı yeni caddelerin açılması, iş ve ticaret sahalarının buralara yönelmesinin teşvik edilmesi ve artık sıkıntılı olmaya başlayan tarihi dokunun korunmak kaydıyla en azından fonksiyonel olarak değiştirilmesi ya da dönüştürülmesi gerekmektedir.

2.4. Erciş Kent Nüfusunun Gelişimi ve Nüfusun Temel Özellikleri

2.4.1. Cumhuriyet Öncesi Nüfus

Erciş kentinin Cumhuriyet öncesi nüfusu ile ilgili nüfusu ile ilgili elimizdeki bilgiler yetersizdir. Mevcut bilgiler, birkaç salname ve tahrirden başka, daha çok değişik tarihlerde yayımlanmış olan gezi notları, döneme ait tarihi olayları anlatan eserler ve ansiklopedik kaynaklardır. Urartular döneminde önemli bir kent olduğu tahmin edilen Erciş'in, Zernakitepe'deki kent kalıntılarından en az 7000 nüfusa sahip olduğu ve dönemin en çok nüfuslanan yerleşmelerinden birisi olduğu iddia edilmektedir.[208]

Ortaçağda Erciş'in bölgenin en büyük kentlerinden birisi olduğu, o dönemde yaşamış bir çok tarihçi tarafından kaydedilmektedir.[209] 1650'li yılarda bölgeyi gezmiş olan EVLİYA ÇELEBİ, Erciş Kalesi'nde üzeri toprakla örtülü 1000 kadar hane olduğunu belirtmektedir.[210] Kalenin dışında kaleye bağımlı olarak yaşayan nüfus ile asker nüfusu da dikkate alırsak, Erciş Kalesi'nin nüfusunun 10000- 15000 arasında olmuş olabileceği sonucuna varabiliriz.

1800'lü yıllara kadar Erciş'in nüfusu hakkında bir malumata sahip değiliz. Ancak, bu yıllardan sonra Osmanlı Devletinde yıllıkların tutulmasından sonra genel de (bu yıllıkların tümünde kaza merkezlerinin nüfusu, kendisine bağlı nahiye ve köylerle birlikte verilmiştir) olsa Erciş'in nüfusu hakkında bir takım bilgilere sahip olabiliyoruz. 1805- 1806 yıllarında bölgeyi gezmiş olan JAUBERT, Erciş kentinin çevrede en fazla nüfuslanmış yerlerden biri olduğunu ifade etmektedir.[211]

1838 yılından itibaren yükselmeye başlayan Van Gölü sularının 1841 yılında kalede yaşamayı artık olanaksız hale getirmesi üzerine kale-kent boşaltılmıştır. Bu tahliye sırasında Erciş, nüfusunun en az % 50'sini kaybetmiştir. Zira, bu nüfusun önemli bir bölümü çevre köylere göç etmiştir.[212] İngiliz Konsolos TAYLOR, 1869 tarihli raporunda, Erciş kazasında 8000'i Müslüman ve 4500'ü Hıristiyan olmak üzere toplam

---

[208] BURNEY, C., 1957, agm, s. 39.
BURNEY, C., 1972, agm, s. 184.
[209] YAKUT EL HAMAVİ, ?, age, s. 173.
[210] EVLİYA ÇELEBİ, 1986, age, 527- 529.
[211] JAUBERT, P.A., 1821, age, s. 139.
[212] İZBIRAK, R., 1951, age, s. 142.

12500 nüfus bulunduğunu belirtmektedir.[213] Bu rakamlar, kent nüfusunun büyük ölçüde eridiğini göstermektedir.

1871 ve 1876 tarihli Erzurum Vilayeti salnamelerinde (bu tarihlerde Erciş kazası, Van sancağı dahilinde Erzurum vilayetine bağlıdır) verilen Erciş kazasının nüfusu, kendisine bağlı köyleri de kapsamaktadır. Ancak, bir fikir bakımından bu nüfus bilgileri aşağıda tablo halinde verilmiştir.[214]

Tablo 2.5. 1871 ve 1876 Tarihlerinde Erciş'in Nüfusu

Yılı	Köy Sayısı	Erkek Nüfusu		
		Müslüman	Hıristiyan	TOPLAM
1871	107	4400	1100	5500
1876	120	14000	2300	16300

Kaynak: 1871 ve 1876 Tarihli Erzurum Vilayeti Salnameleri.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, ilk bakışta rakamlardan bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. 1871'de 107 olan köy sayısı 5 yıl sonra 120'ye çıkmış ve erkek nüfusu 5500'den 16300'e çıkmıştır. 5 yılda ve sadece 13 köyün kendisine katılmasıyla nüfusun 10800 artması pek mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan 1891 yılına kadarki tüm salnamelerin ortak özelliği olan sadece erkek nüfusunun gösterilmesi de ayrı bir sorundur. Daha çok vergi mükelleflerini belirlemeye yönelik istatistikler olmalarından dolayı kadın nüfusun dahil edilmediği bu sayımlarda, toplam nüfusu bulmak da güçtür. Ancak, 1881'den sonraki Van vilayetinin kadın- erkek nüfusunun belirtildiği sayım sonuçları incelendiğinde erkek nüfusun kadın nüfustan yaklaşık %20 daha fazla olduğu ortaya çıkar. Bu durumda, Erciş kazasının nüfusu 1871'de 9900 ve rakamların biraz abartılı olduğunu düşündüğümüz 1876'da ise 29340 olarak ortaya çıkmaktadır.

1881 nüfus sayımından sonra Erciş'in nüfusu ile ilgili sınırlı da olsa daha doğru bilgilere sahip olabilmekteyiz. 1881/82 yılında başlanıp 1893 yılında bitirilebilen nüfus sayımına göre, Erciş'in nüfusu 11446'dır (Tablo 2.6 ve şekil 2.7). Bu nüfus sayımında Van kazasının nüfusu da 51149 olup, Erciş, vilayetin ikinci büyük yerleşmesidir.[215] Van

---

[213] DEMİRTAŞ, M., 1996, Doğu Anadolu Nüfus Hareketleri (93 Harbi sonrası), YYÜ Sos. Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, s. 148.

[214] Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, s. 142- 143
Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, s. 147.

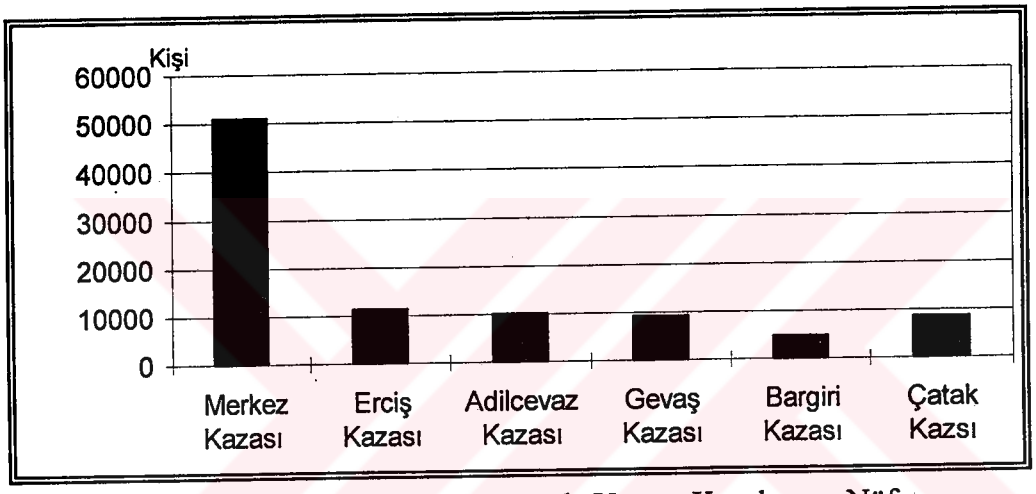
[215] KARPAT, K.H., 1978, "Ottoman Population Records and The Census of 1881/82- 1893", *International Journal of Middle east Studies*, no:9, Great Britain, s. 272.

vilayetinin diğer kazaları ile karşılaştırılması bakımından Van vilayetine bağlı kazaların 1881 nüfus sayımı sonuçları aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 2.6. 1881/82-1893 Nüfus Sayımına Göre Van Vilayetinin Nüfusu

Yerleşmenin Adı	Müslüman			Ermeni			Toplam		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
Van Merkez Kaza	8324	9772	18096	14052	19001	33053	22376	28743	51149
Erciş Kazası	3836	3899	7735	1418	2293	3711	5254	6192	11446
Adilcevaz Kazası	2963	3266	6229	1661	2379	4040	4624	5645	10269
Gevaş Kazası	1864	2564	4428	2023	2779	4802	3887	5343	9230
Bargiri Kazası	1805	1696	3501	619	764	1383	2424	2460	4884
Çatak Kazsı	2188	2664	4852	1715	2078	3793	3903	4742	8645
TOPLAM	20890	23861	44751	21488	29294	50782	42468	53125	95593

Kaynak: KARPAT, 1978, s. 272.

Şekil 2.7. 1881/82-1893 Nüfus Sayımında Van ve Kazalarının Nüfusu

1896 tarihinde bölgenin nüfus miktarını öğrenmek üzere görevlendirilen Ahmet Şakir Paşa' ya göre, Erciş'in köyleriyle beraber 3883'ü Hıristiyan ve 13555'i Müslüman olmak üzere toplam 18238 kişinin yaşadığını belirtmektedir.[216] Doğu Anadolu Bölgesinde uzun yıllar konsolosluk yapmış olan Rus general MAYEWSKY, "Van-Bitlis Vilayetleri" adlı kitabında Erciş'in 45434 nüfusa sahip olduğunu ifade etmektedir ki, yazarın ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu rakamlar 20. yüzyıl başlarına aittir. Yine aynı yazar kitabının başka bir yerinde, 1899 tahrirlerine dayanarak Erciş'in kaza merkezinde 480 adet hane bulunduğunu ifade etmektedir.[217] 1898 yılında bölgeyi gezmiş olan LYNCH ise, Aganis kasabasındaki hane miktarının (Erciş Kaymakamının ifadesine dayanarak) 500'ün üzerinde olduğunu ifade etmektedir.[218] 1899 tarihli Van

[216] DEMİRTAŞ, M., 1996, age, s. 173.
[217] MAYEWSKY, 1330, age, s. 211, 263.
[218] LYNCH, H.F.B.,1965, age, s. 26.

vilayeti salnamesinde de 500 civarında hane miktarından bahsedilmektedir.[219] Dolayısıyla, bu tarihlerdeki Erciş nüfusunun, ortalama aile büyüklüğünün 6- 7 civarında olduğunu kabul ettiğimiz taktirde (MAYEWSKY, ortalama aile büyüklüğünün hiçbir yerde 8'den aşağı olmadığını savunmaktadır), 3000- 3500 arasında olduğunu tahmin edebiliriz.

Osmanlı Devrine ait nüfus istatistiklerinde CUINET'in *"La Turquie d'Asie"* adlı yapıtının önemi büyüktür. Cuinet, bu yapıtında, Anadolu'nun bütün vilayetlerini bazen nahiye merkezlerine varıncaya kadar coğrafi, tarihi, ekonomik ve her şeyden önemlisi istatistiksel olarak detaylarıyla incelemiştir. Bu eserin diğer bir önemli yönü de, kaza merkezlerinin nüfuslarını veren **tek** kaynak durumunda bulunmasıdır. Bununla beraber, Cuinet, verdiği nüfus bilgilerinin kaynaklarına değinmez ve sadece güvenilir olduklarını belirtmekle yetinir.[220] Cuinet'in Van merkez sancağındaki kazaların nüfusları ile ilgili olarak vermiş olduğu bilgiler, aşağıda tablo ve grafik halinde verilmiştir (Tablo 2.7; Şekil 2.8).

Tablo 2.7. Vital Cuinet'e Göre 1892'de Van Sancağına Bağlı Kazaların Merkez Nüfusları

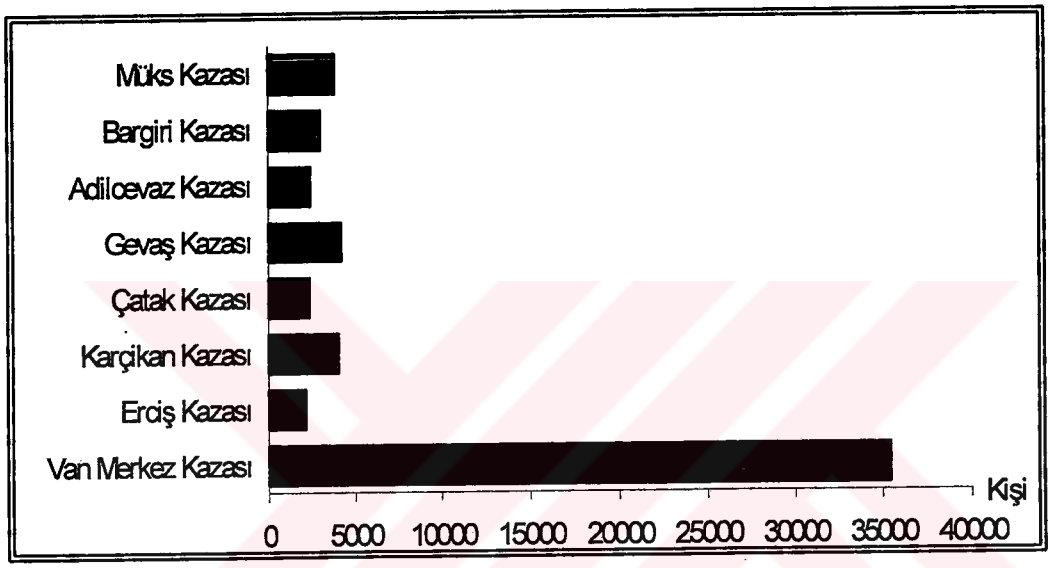
KAZANIN ADI	NÜFUS MİKTARLARI			
	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi	TOPLAM
Van Merkez Kaza	21500	13500	500	35500
Erciş Kazası	629	1490	60	2179
Karçikan Kazası	176	3820	68	4064
Çatak Kazası	850	1500	80	2430
Gevaş Kazası	2130	2050	59	4239
Adilcevaz Kazası	1245	1138	74	2457
Bargiri Kazası	910	2070	87	3067
Müks Kazası	660	3125	72	3857
TOPLAM	28100	28693	1000	57793

Kaynak: CUINET, 1892, s. II/ 689- 726.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, 1892'de Erciş kazasının merkez nüfusu aşırı derecede düşük görünmektedir. Eğer bu değerler doğru ise, Van sancağına bağlı kazalar içerisinde en düşük nüfusa sahip olmasının temel nedeninin, 1841'deki kuruluş yerinin değiştirilmesinden başka bir nedene bağlanmasının imkanı yoktur. Doğal faktörlerin yerleşmelerin karakteri üzerinde ne denli etkili olabileceklerinin en güzel örneğini teşkil eden bu olay, aynı zamanda asırlarca sürüp gelen ünlü geçmişi, oturmuş idari ve sosyal

[219] Van Vilayeti Salnamesi, 1315, s. 168.
[220] BEHAR, C., 1996, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, DİE Tarihi İstatistikler Dizisi No:2, Ank., s. 45.

yapıyı bir anda yerle bir etmiştir. Cuinet, Erciş kazasının köyler ile birlikte nüfusunun, 5129'u Müslüman , 9490'ı Hıristiyan, 60'ı Yahudi ve 95'i Yezidi olmak üzere toplam 14774 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir[221] ki, bu rakam 1881/82 tahririndeki toplam nüfus olan 11446 sayısına yakındır. Bununla birlikte LYNCH, Cuinet'in Müslüman sayısının 5129 olarak göstermesine itiraz ederek, bu rakamın düşük olduğunu ve sadece Akantz ve çevresindeki köyler ile göl arasındaki köylerde bile bu sayıya rahatlıkla ulaşılabileceğini ifade etmektedir.[222]

Şekil 2.8. Cuinet'e Göre Van Sancağının Kaza Merkezi Nüfusları (1892)

1899 tarihli Van Vilayeti Salnamesi'nde Erciş'te 500 kadar hane bulunduğunu belirtmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu da en azından 3000- 3500 nüfusa tekabül etmektedir. Erciş kazasının toplam nüfusu ise 19238'dir (Tablo 2.8; Şekil 2.9).

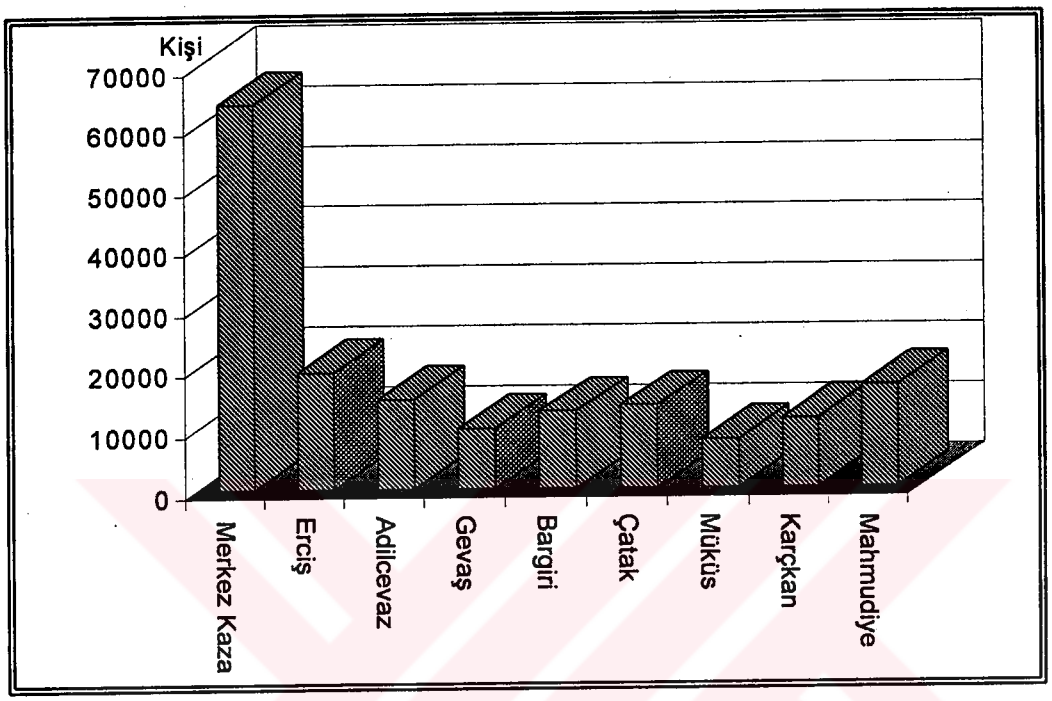
Tablo 2.8. 1899'da Van Vilayeti ve Kazalarının Nüfusu

YERLEŞME ADI	Müslim			Gayri Müslim			Toplam		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
Van Merkez Kaza	13220	14730	27950	15347	20401	35748	28567	35131	63698
Erciş Kazası	6973	8382	15355	1630	2253	3883	8603	10635	19238
Adilcevaz Kazası	4850	4926	9776	2188	2778	4966	7038	7704	14742
Gevaş Kazası	2012	2773	4785	2143	2905	5048	4155	5678	9833
Bargiri Kazası	4450	6550	11000	858	834	1692	5308	7384	12692
Çatak Kazsı	3953	4348	8301	2605	2656	5261	6558	7004	13562
Müküs Kazası	1681	1950	3631	2135	2137	4272	3816	4087	7903
Karçkan Kazası	2434	4432	6866	1916	2587	4503	4350	7019	11369
Mahmudiye Kazası	5925	9671	15596	515	589	1104	6440	10260	16710
TOPLAM	45498	57762	103260	29337	37140	66477	74835	94902	169737

Kaynak: 1899 tarihli Van Vilayeti Salnamesi.

[221] CUINET, V., 1892, age, s. 708.
[222] LYNCH, H.F.B.,1965, age, s. 26.

Tabloda da görüldüğü üzere, geçen süre zarfında Erciş kazasının nüfusu artmıştır. Erciş kazasının nüfusunun diğer kazalardan fazla olmasında, köy sayısının artarak 123'e ulaşmasının da önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Şekil 2.9. 1899'da Van ve Kazalarının Nüfus Durumu

1900'lü yılların başından itibaren Erciş'in artık yavaş yavaş eski günlerine doğru gittiğini ve gitgide nüfuslandığını görmekteyiz. Örneğin, Erciş kazasının I. Dünya Savaşı'nın başlarında tahmini nüfusu 35000 civarındadır.[223] Ancak, I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte silah altına alınan nüfusun artması, savaştan yenilgi ile çıkan Osmanlı Devleti'nin verdiği ağır zayiat gibi genel nedenler ile birlikte; savaştan sonra Van gölü çevresinin Rus işgaline girmesi, bu devrede yaşanan ölümler ve katliam gibi olaylar ve bütün bunlardan dolayı halkın göç etmek zorunda kalmasının bir sonucu olarak çevredeki yerleşmeler neredeyse boşalmıştır. Bu da, Erciş'te yerleşme sürecinin 1841'den sonra ikinci kez kesintiye uğramasına neden olmuştur. Nitekim, Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk genel nüfus sayımı olan 1927 sayımında Erciş İlçesi'nin merkez nüfusunun 2813 ve köylerle beraber toplam nüfusunun da 18387 olmasından da anlaşılacağı gibi, Erciş'in nüfusunda yarı yarıya bir düşüş gerçekleşmiştir. Ancak bu tarihten sonradır ki, Erciş bir toparlanma sürecine girebilmiştir.

[223] Yurt Ansiklopedisi, Van Mad., s. 7558.

2.4.2. Cumhuriyet Döneminde Nüfus Gelişimi

I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir nüfus kaybına uğrayan ve bu yüzden de gelişmesi büyük ölçüde duraklayan Erciş kasabası, uzun süre savaşın etkilerini üzerinden atamamıştır. Bilindiği gibi, çağdaş anlamda ilk nüfus sayımları 1927 yılında yapılmıştır. 1927 yılında Erciş kazasının merkez nüfusu 2813 kişidir. Halbuki, bu değer 1892 yılında 2179'u buluyordu. Geçen 35 yıllık süreye rağmen, nüfus miktarlarının bu kadar birbirine yakın olmasının da I. Dünya Savaşı'nın ve bu dönemdeki meydana gelen olayların etkileri hakkında fikir vermesi bakımından dikkate değerdir.

1927 yılına kadar, Erciş kasabasının nüfus gelişiminin nasıl gerçekleştiği hususunda elimizde pek bilgi bulunmamaktadır. Ancak, en azından Cumhuriyete kadar negatif yönde seyreden gidişatın, Cumhuriyetten sonra yavaş yavaş yerini pozitif yönde bir gelişmeye bıraktığını söyleyebiliriz. Tablo 2.9 ve Şekil 2.10'dan da izlenebileceği gibi, 1927 yılından itibaren hem merkez ilçe, hem de köy nüfusları hızla artmaya başlamıştır. Cumhuriyetten sonra nüfusun olumlu yönde gelişimine bir örnek olarak ta, 1925 yılında Erciş'in toplam nüfusunun 12384 olmasını verebiliriz.[224]

Tablo 2.9. Cumhuriyet Döneminde Erciş'in Nüfus Gelişimi (1927- 2000)

SAYIM YILI	İlçe Merkezi Nüfusu			Köyler Nüfusu			TOPLAM		
	E	K	T	E	K	T	K	E	T
1927	1629	1184	2813	7955	7619	15574	9584	8803	18387
1935	1966	1734	3700	8422	7865	16287	10388	9599	19987
1940	2760	1955	4715	7405	7121	14526	10165	9076	19241
1945	2688	2066	4754	8003	7754	15757	10691	9820	20511
1950	-	-	5535	-	-	19851	-	-	25386
1955	4326	3223	7549	12779	11497	24276	17105	14720	31825
1960	5501	4426	9927	14203	13360	27563	19704	17786	37490
1965	8176	5896	14072	17005	15648	32653	25181	21544	46725
1970	11354	8178	19532	17487	16512	33999	28841	24690	53531
1975	12628	9723	22351	20088	18869	38957	32716	28592	61308
1980	15166	12416	27582	23202	22559	45761	38368	34975	73343
1985	20049	16533	36582	26296	27092	53388	46345	43625	89970
1990	21769	18712	40481	28630	30643	59273	50399	49355	99754
1995	-	-	47966*	-	-	-	-	-	-
1997	-	-	77095**	-	-	65293	-	-	142388
2000	-	-	67152***	-	-	-	-	-	-

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, Bina Sayım Cetvelleri

[224] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, Matbaa-i Amire, İst., s. 874.

* 1995 yılı Binalar Sayımı Cetvellerinden elde edilmiş sonuçlar olup, askerî birlikler dahil değildir.

** 1997 yılına ait bilgilerde, sayım sonuçları kadın ve erkek bazında yayımlanmadığı için, nüfusun cinsiyet durumu verilememiştir.

*** 2000 yılı Binalar Sayımı Cetvellerinden elde edilmiş sonuçlar olup, askerî birlikler dahil değildir.

Erciş'in merkez ilçe nüfusunun gelişimi ile ilgili açıklamalara geçmeden önce yukarıdaki tabloda yer alan birtakım çelişkili rakamlara değinmekte yarar bulunmaktadır: 1995 ve 2000 yılı kent merkezi nüfusları, dipnotlarda da belirtildiği gibi, Bina Sayım numarataj cetvellerinden elde edilen sonuçlara ortalama 5000 civarındaki askeri birliklerin dahil edilmesiyle elde edilmiştir. 1997 yılındaki yüksek miktardaki nüfusun, önemli bir kısmının hayali yazımlardan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Gerek birtakım yetkililer ve gerekse sayımda görev almış bazı şahıslarla yaptığımız görüşmelerden anlaşıldığına üzere, 1997 sayımında nüfusun 15 bin civarında fazla yazılmış olduğunu tahmin etmekteyiz. Bunun dışında, 2000 genel nüfus sayımında da daha az oranda olmak üzere, fazla yazım gerçekleşmiştir. 2000 yılında genel nüfus sayımının resmi olmayan sonuçlarına göre, Erciş kentinin nüfusu 82020'dir. Ancak, DİE uzmanlarının Temmuz 2001'de Van ili ve ilçelerinde yaptıkları nüfus sayımı kontrollerinden Erciş'te nüfusun bir miktar düşürülebileceğini öğrendik. Özellikle belediyelerin ödeneklerini arttırmak için ve öteden beri Erciş'in il olması için sürekli girişimlerde bulunulduğunu da göz önünde bulundurduğumuz taktirde bu tür fazla yazımların nedeninin anlaşılır olacağına inanıyoruz.

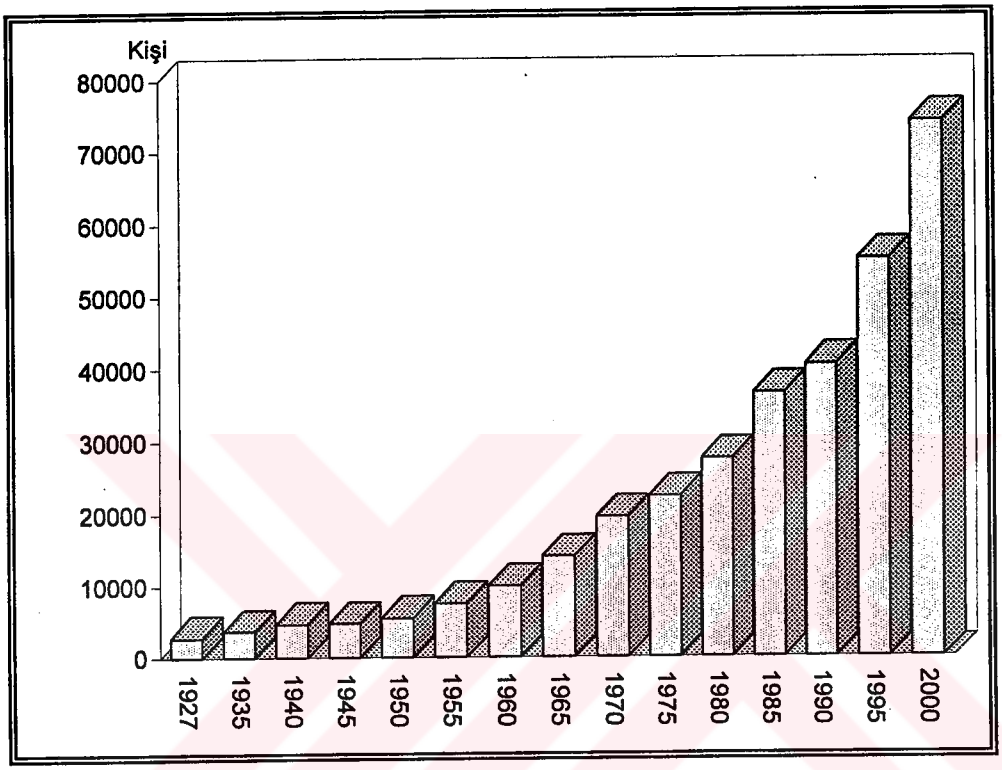
1990 yılı genel nüfus sayımının üzerinden 11 yıl geçmiş bulunmaktadır. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinileceği gibi, 1990'dan sonra artarak süren göç olayları ve kentin devamlı büyümesini de dikkate alarak, 1990 yılı sonuçlarını kullanmanın pek sağlıklı olmadığı ve bu nedenlerden dolayı, 2000 yılı için sağlıklı bir tahminde bulunmanın zor olduğu ortadadır. Bu güçlüklerden dolayı, kentin nüfus miktarını yaklaşık olarak tespit için farklı metotlar kullandık. Her şeyden önce, sağlık ocaklarının yapmış oldukları ETF (ev halkı tespit fişleri) verilerinin çok da güvenli olduğunu söyleyemeyiz. Zira, bu fişlerin doldurulmasında çok kez gereken önem verilmemekte, beyan esasına dayandığı için yazılamayan önemli miktarda ev halkı kalmakta ve zaten bu tespitlerde genel bir durum değerlendirmesi ön planda olduğu için oldukça yanıltıcı sonuçlar çıkabilmektedir. Bu nedenle, ETF sonuçları yanında 1995 ve 2000 Bina Sayım Cetvelleri, İlçe Seçim Kurulu'ndan 1999 yılında mahallelere göre seçmen sayıları, elektrik ve su abonesi sayıları, mahalle muhtarlıklarının bilgileri ve anket çalışmaları gibi bir çok yola başvurduk.

Erciş kentinin nüfusu, 2000 yılı sağlık ocakları ETF sonuçlarına göre 54780, 2001 yılı ETF sonuçlarına göre 57793, 2000 Bina Sayım cetvellerine göre 67152 ve

2000 GNS geçici sonuçlarına göre 82020'dir. Yerinde yaptığımız tespitlerde ETF sonuçlarının sağlıklı olmadığı, nüfusu pek yansıtmadığı ve eksik yazıldığı sonucuna vardık. 2000 yılı GNS geçici sonuçlarına yukarıda değinilmişti ve değişmesi beklenmektedir. Bu durumda tek alternatif olarak 2000 yılı bina sayım sonuçları kalmaktadır. Araştırma sahasındaki genel anket çalışmalarımız sırasında, Bina Sayım numarataj cetvellerinden değişik mahallelerden rastgele aldığımız 520 konut üzerinde hanede yaşayanların toplam sayılarını soruşturarak bu sayımın sonuçlarını kontrol etme fırsatı bulduk. Buna göre, Bina Sayım sonuçlarının yaklaşık % 90 oranında doğru olduğunu tespit ettik ve bu sonuçları kullanmaya karar verdik.

2000 yılı Bina Sayım cetvellerinin doğruluk derecesini ölçmek üzere daha başka çalışmalar da yapıldı. Binalar sayımındaki hane sayısı, su ve abone sayısı ile karşılaştırıldı. Örneğin, Bina Sayım cetvellerinde hane sayısı 9795 (boş konutlar hariç)'tir. Erciş'te su abone sayısı 8506 (Belediye yetkilileri, 1500 civarında kaçak su kullanıcısı hane olabileceğini söylediler), faal elektrik abonesi (sadece kent içerisindeki ikamet konutları) sayısı ise, 9941'dir (ayrıca son bir yılda 1184 yeni elektrik abonesi kaydedilmiştir). Erciş kentinde sayım devrelerine göre değişiklik gösteren aile büyüklükleri 6.2 ile 8.1 arasında değişmekte olup, ortalama aile büyüklüğünü 7 kişi olarak kabul edebiliriz. Bu durumda, daha güvenilir olan elektrik abonesi sayısını hane sayısı olarak kabul ettiğimizde, Erciş nüfusu 69587 olarak çıkmaktadır. Öte yandan, İlçe Seçim Kurulu'ndan aldığımız bilgilere göre, Erciş kent merkezindeki toplam seçmen sayısı 22337'dir. Tablo 2.9'da görüldüğü gibi, 1990 yılı sayımında Erciş'in kentsel nüfusu 40481 kişidir. Asker nüfus olan ya da yerleşik olmayan nüfusun sayısı ise, 3637'dir. Bu kesimin oy kullanamayacağını göz önünde bulundurduğumuzda geriye 36844 kişi kalmaktadır. Bu sayının %60'ı yani 22121 kişi 18 yaşın altındadır veya başka bir ifadeyle oy kullanamayan kesimi oluşturmaktadır. Dolayısıyla nüfusun 7/4'ü oy kullanamamaktadır. Ancak, ihtiyatlı olabilmek için ve İlçe Seçim Kurulu yetkililerinin %20-25 oranında mükerrer yazımların olduğu yönündeki beyanlarından hareketle, bu sayıyı 3 olarak aldık ve seçmen sayısı olan 22337 ile çarptığımızda 67011 sonucunu elde ettik ki, Bina Sayım cetvellerindeki rakam ile hemen hemen aynıdır. Ayrıca, mahalle bazında seçmen sayılarının Bina Sayım cetvellerindeki rakamlarla karşılaştırılmasında, 2- 3 mahalle dışında önemli bir fark da görülmemiştir.

Yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı, Erciş'in kentsel nüfusu ve bu nüfusun fonksiyonel özellikleri ile ilgili tüm konularda Bina Sayım cetvelleri kullanılacak; ETF sonuçları, sadece "nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı" kısmında, diğer yılların sonuçları ile karşılaştırmalı olarak ve genel bir oran ve fikir vermesi açısından kullanılacaktır.

Şekil 2.10. Erciş Kentinin Nüfus Gelişimi (1927- 2000)

Erciş kentinin Cumhuriyet sonrası nüfus gelişimine tekrar dönecek olursak; Şekil 2.10 ve Tablo 2.9 ve 2.10'dan da açıkça görüleceği gibi, 1927- 1990 arasındaki 73 yıllık devrede Erciş'in nüfusunun 71339 kişi ya da 26.3 katı artmıştır. Bu artış değerleri 1927- 90 arasındaki 63 yıllık devrede ise, 37668 kişi ya da diğer bir anlatımla 14.3 katı artış göstermiştir. Oysa 1927- 90 devresinde Türkiye nüfusu 4.1 katı, il ve ilçe merkezleri nüfusları 10 katı ve nüfusu 10000'den fazla olan yerleşim birimlerinin nüfuslarında da 14 katı artış göstermiştir. Gene aynı şekilde 1927- 97 devresinde Van ilinin nüfusu da 10.2 katı ve Van kentinin nüfusu da 13 katı artış göstermiştir. Bu değerlerden anlaşıldığına göre, Erciş kent nüfusundaki esas büyük artışlar 1990 sonrasında meydana gelmiştir. Aşağıdaki satırlarda bu artışın nedenleri ele alınacaktır. Erciş kentinin nüfus gelişimi ile ilgili olarak, yıllık nüfus artış hızı aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2.10. Erciş Kentinde Yıllık Nüfus Artış Hızı (1927- 2000)

SAYIM YILI	İlçe Merkezi Nüfusu	Artış Miktarı	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Oransal Artış (%) 1927=100
1927	2813	-	-	100
1935	3700	887	3.9	131.5
1940	4715	1015	5.5	167.6
1945	4754	39	0.1	169.0
1950	5535	781	3.3	196.8
1955	7549	2014	7.2	268.4
1960	9927	2378	6.3	352.9
1965	14072	4145	8.3	500.2
1970	19532	5460	7.8	694.3
1975	22351	2819	2.9	794.5
1980	27582	5231	4.7	980.5
1985	36582	9000	6.5	1300.4
1990	40481	3899	2.1	1439.1
1995	47966	7485	3.7	1705.1
2000	67152	19186	7.9	2387.2

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları.

Erciş'in kentsel nüfusu, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, birtakım sayım devreleri hariç genel olarak artış göstermiş ve bu artış yıllık % 5.2 oranında gerçekleşmiştir. Erciş'in kentsel nüfusundaki artış oranlarının seyri, genel olarak Türkiye nüfusunun da artış ya da azalış devreleri ile uyum halindedir (Tablo 2.11). Ortalama yıllık nüfus artış hızı %2.5[225] olan Türkiye'de 1927- 1990 devresinde toplam nüfusta % 413.7 ve kentsel nüfusta (il ve ilçe merkezleri nüfusu) % 1008'lik bir artış meydana gelirken, bu değerler Erciş'in toplam nüfusunda % 542.5 ve kentsel nüfusta da % 1439.1 olarak gerçekleşmiştir (aynı devrede Erciş'in kırsal nüfusu da % 380.6 artış göstermiştir). Türkiye'de nüfusu 10000 ve üzerinde olan yerleşmelerin nüfuslarında da aynı devrede % 1407'lik bir artış meydana gelmiştir.

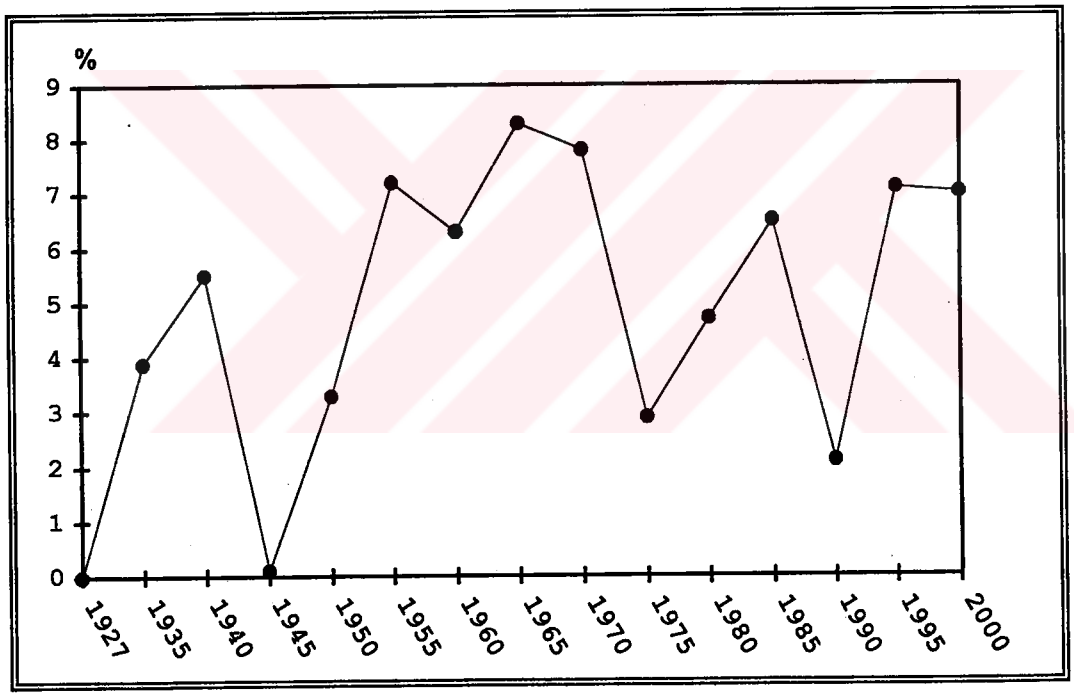
Bu örnekler, ülkemizde Cumhuriyetten sonra artan bir şekilde kırsal alanlardan kentlere ya da daha doğru bir ifade ile idari merkezlere doğru yoğun bir göç olayının meydana geldiğini göstermektedir (Tablo 2.10, 2.11; Şekil 2.11, 2.12). Dolayısıyla, geçen 63 yıllık devrede idari bakımdan il ve ilçe merkezleri ya da nüfus kriterine göre kent kabul edilen nüfusu 10000 ve üzerinde olan yerleşmelerin nüfuslarında kırsal alanların aleyhine büyük artışlar meydana gelmiştir.

[225] DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ank., s. 147.

Tablo 2.11. Türkiye ve Erciş Kent Nüfusunun Yıllık Artışı (1927- 1990)

SAYIM YILI	Türkiye Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Türkiye Yıllık Kentsel Nüfus Artış Hızı (%)	Erciş Yıllık Kent Nüfusu Artış Hızı (%)
1927	-	-	-
1935	2.2	3.0	3.9
1940	2.0	2.8	5.5
1945	1.0	1.6	0.1
1950	2.3	2.4	3.3
1955	2.6	6.7	7.2
1960	2.9	5.6	6.3
1965	2.3	4.4	8.3
1970	2.5	5.3	7.8
1975	2.6	4.6	2.9
1980	2.2	3.3	4.7
1985	2.6	7.3	6.5
1990	2.4	4.8	2.1

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları; DOĞANAY, 1994; KELEŞ, 2000.

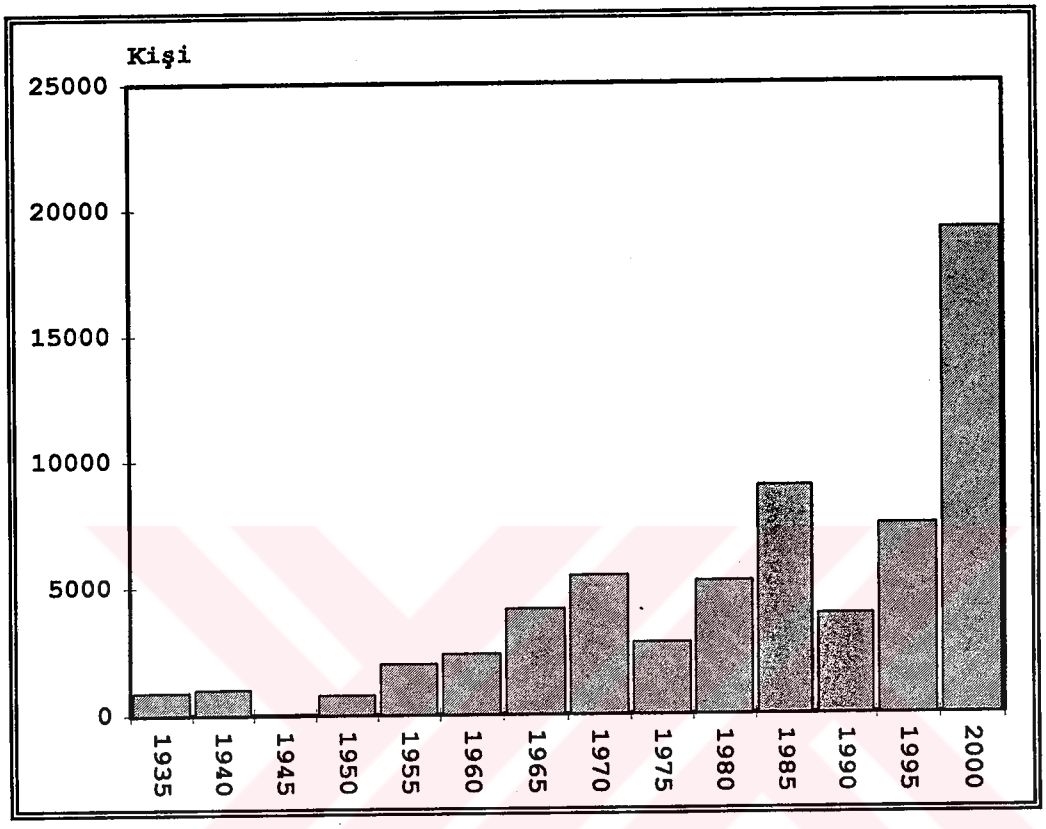

Şekil 2.11. Erciş Kentinde Sayım Dönemlerine Göre Yıllık Nüfus Artış Hızındaki Değişmeler (1927- 2000)

(NOT: Şekildeki 1995 ve 2000 yılına ait değerler Bina Sayım Cetvellerinden elde edilen sonuçlardır.)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Erciş, küçük bir kasaba görünümündeydi. Önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi, 1841'deki yerleşmenin yer değiştirmesi, I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve ardından gelen işgal ve yıkımlar Erciş'in gelişmesine bir türlü imkan vermemiştir. Ancak, tarımsal açıdan zengin bir ovada kurulmuş olması, Erzurum- Van karayolu üzerinde kavşak noktasında bulunması, Van Gölü'nün en işlek

iskelelerinden birine sahip oluşu ve belki de köklü bir tarihi geçmişe sahip olması Erciş'in kısa süre içerisinde önem ve canlılık kazanmasına neden olmuştur.

Şekil 2.12. Erciş kentinin Sayım Dönemlerindeki Nüfus Artış Miktarı

1927 yılında 2813 nüfusa sahip olan Erciş kasabasının nüfusu, 1927- 1940 arası 13 yıllık devrede % 67 oranında artmıştır. Bu devredeki yıllık nüfus artış hızı % 5.2 civarında olup, 1927'deki nüfusa göre 1902 kişilik bir artış meydana gelmiştir. Bu devrede meydana gelen nüfus artışının kırsal kesimden meydana gelen göçler yanında, özellikle ülkedeki siyasi yapının oturmaya başlaması ve güçlenen merkezi yönetimin Anadolu'daki muhtelif il ve ilçe merkezlerini idarî olarak güçlendirmesi ile ilintili olabileceğini düşünmek yanlış olmaz. Çünkü, güçlendirilmeye çalışılan bu idari merkezlerin her şeyden önce hukuk, sağlık, eğitim, savunma vb. konularda bir teşkilatlandırılmaya ihtiyaçları olacaktır. Bu durum da, gerek asker ve diğer kolluk kuvvetleri olsun, gerekse memurlar şeklinde olsun sonuçta, nüfusta bir artış meydana getirecektir. Üstelik, böyle bir yapının kurulması, kırsal alandan göçü de cazip hale getirecektir. Bu devrede, özellikle ve Rusya'dan getirilen çok sayıdaki Türk, Van Gölü çevresine yerleştirilmişler, bu da nüfusun ayrıca artmasına neden olmuştur. Örneğin,

1928- 1937 devresinde 217 Ahıskalı ve 15 Kırımlı aile Erciş'e getirilmiş ve bunlardan Kırımlı olanlara Erciş merkezde 15 adet konut yapılmıştır.[226]

1927- 1940 devresinde gerçekleşen gelişmeyi 1940- 1945 devresinde görememekteyiz. 1940- 1945 devresinde Erciş'in merkez nüfusu sadece 39 kişi artabilmiş ve nüfus artış hızı da yıllık % 0.1 olarak gerçekleşmiştir. Zira, bu devrede II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Her ne kadar, Türkiye savaşa girmemiş ise de, ilkinden çok daha korkunç geçen ve daha çok ölüm ve yıkımlara neden olan bu savaş, psikolojik etki yapmış ve doğum oranlarının düşmesine neden olmuştur. Bu devrede seferberlik ilanından dolayı silah altına alınan nüfusun artması ve ayrıca ülkenin ekonomik açıdan en zorlu günlerinin yaşanması nüfus artışını frenlemiştir. Bunun en güzel kanıtı ise, 1940 yılında 2760 olan erkek nüfus sayısının 1945'te 2688'e düşmüş olmasıdır. Dolayısıyla, bu devrede Erciş'te sadece kadın nüfus artış göstermiştir. Nitekim, bu devrede tüm Türkiye'de nüfus gerilemiş veya duraklama geçirmiştir (Türkiye'nin bu devredeki yıllık nüfus artış hızı % 1'dir).

1940- 1945 devresinde duraklayan nüfus, 1945- 1950 devresinde tekrar artmaya başlamıştır. Bu devrede 781 kişilik artış meydana gelmiştir. Bu artışlarda silah altına alınan nüfusun geri dönmesinin de etkili olduğu da düşünülebilir. Yıllık nüfus artış hızının % 3.3 olduğu bu devrede, yıllık artış hızının yerleşmenin genel ortalamasının altında kalması, II. Dünya Savaşı'nın psikolojik etkilerinin hala devam ettiğini göstermektedir.

1950 yılında 5535 nüfusa sahip olan Erciş kasabası, bu tarihten sonra Cumhuriyet sonrası en yüksek nüfus artışını yaşamıştır. Gerçekten de 1950- 1970 arasındaki 20 yıllık devre, Erciş'in nüfusunun oransal olarak en çok arttığı devredir. 1950- 1970 arasındaki devrede nüfus 13997 kişi ya da 3.5 katı artmıştır. % 352.9 oranında meydana gelen bu artış, bu devrede yıllık % 7.4'lük bir nüfus artışına eşittir. Bu artışlar, büyük oranda ilçe merkezinin nüfusunun artmasıyla birlikte kentin karakterinde meydana gelen değişimlerdir. Tarımsal karakterin egemen olduğu bu kasaba, nüfusunun giderek artmasından kaynaklanan bir fonksiyonel değişim ya da dönüşüm sürecinin başlamasına neden olmuştur. Ülkenin genel politik ve ekonomik durumunun sakin olmasının da etkili olduğu bu değişim sürecinde nüfusu artan ilçeye

[226] BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, age, s. 381- 382.

farklı kamu kuruluşlarının açılması, hem ilçeye dışarıdan özellikle memur nüfusun aktarılmasına, hem de ilçeyi bu açıdan cazip hale gelmesi dolayısıyla kırsal kesimlerden göçün artmasına neden olmuştur. Bu devrenin en önemli özelliklerinden biri de, Tekevler (Yekmal), Alkanat (Harkin), Gölağzı (Pulurmanik), Çınarlı (Pulur) ve Örene köylerinin birer mahalle olarak kentsel topraklara katılmalarıdır. Bu devrede ilçeye birtakım askeri birliklerin konuşlandırılması da nüfusun artmasına neden olmuştur. Tüm bu faktörler, ilçe merkezinin ancak acil ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda yapılanan ticari faaliyetlerin karakter değişimine uğramasına yol açarak giderek artan nüfusun ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde yeniden organize olmasına yol açmıştır. Böylece nüfusun artması, hizmet sektörünün de gelişmesine neden olmuştur.

1950- 1970 devresinde Erciş'in kentsel nüfusunda erkek nüfus, diğer sayım devrelerini fazlasıyla aşacak bir tarzda artış kaydetmiştir. İleride daha detaylı olarak değinileceği üzere, 1927- 1990 devresinde sayım dönemlerinde erkek nüfusunun ortalama %25.4 oranında artmasına karşılık, kadın nüfus ortalama % 26.9 oranında artışlar göstermiştir. 1950- 1970 döneminde ise, genel olarak bir nüfus artışı meydana gelmiştir. Bu tarihler arasındaki sayım dönemlerinde erkek nüfusun artış oranı % 36.2 olurken, kadın nüfusun artış oranı ise % 34.3 olarak gerçekleşmiştir.

Erkek nüfusun fazlalığıyla beliren bu devrede erkek nüfusundaki en büyük artışlar, 1960- 1965 devresinde gerçekleşmiştir. Bu devrede kadın nüfusun bir önceki sayım devresine göre % 33.2 oranında artmasına karşılık, erkek nüfusu % 48.6 oranında artmıştır. 1960 yılında 5501 olan erkek nüfus sayısı, 1965'te 8176'ya yükselmiştir. 1950- 1970 devresindeki % 36.2'lik artış oranını dikkate aldığımız taktirde, 1965 yılında en az 683 kişilik fazladan bir artış meydana gelmiştir (Tablo 2.9). Bu artış, büyük oranda 1960'lı yılların başında ilçeye yerleştirilen askeri birliklerden kaynaklanmaktadır. Askeri birliklerin dışında kırsal kesimden gelen göçler de nüfus artışı sürecini hızlandırmıştır. Buna en iyi örnek, 1945- 50 devresinde % 5.2 ve 1950- 1955 devresinde % 4.4 olan Erciş'in kırsal alanlarındaki yıllık artış hızının, 1955- 1960 devresinde % 2.7, 1960- 1965 devresinde % 3.6 ve 1965- 1970 devresinde % 0.8 olarak gerçekleşmiş olmasıdır.

1965- 70 devresinde de nüfus artışı devam etmiş, 1965'te 14072 kişi olan nüfus 1970'te 19532'ye çıkmıştır. 1965 yılında başlayan ve askeri birliklerden kaynaklanan

erkek nüfus çokluğu bu sayım devresinde de sürmüştür. Gerçekten de, 1960 yılında % 55.4 olan erkek nüfus oranı, 1965 ve 1970 yıllarında eşit oranda olmak üzere %58.1'e yükselmiştir (Tablo 2.9). Bunun dışında, 1965- 70 devresindeki artışlarda, 1965'te toplam 1781 kişilik nüfusa sahip olan Çınarlı (Yukarı Çınarlı) ve Gölağzı Mahallelerinin kentsel topraklar içerisine dahil edilmelerinin önemli bir katkısı olduğu açıktır.

1970 yılından itibaren Erciş kent nüfusunda artış olmakla birlikte, nüfus artış hızında bir duraklama hatta önceki sayım devreleri ile karşılaştırıldığında bir gerileme devresi başlamaktadır. 1970- 1980 yıllarını kapsayan bu on yıllık devrede, Erciş kent nüfusu 8050 kişi artarken; 1965- 1970'te %7.8 olan yıllık nüfus artış hızı, 1970- 1975'te % 2.9'a düşmüş ve 1975- 1980'de biraz yükselerek % 4.7'ye yükselmiştir. Bu on yıllık devrede ortalama yıllık nüfus artış hızı % 3.8 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızındaki bu gerilemeyi esasen Türkiye'nin bu dönemdeki genel durumu ile ilişkilendirebiliriz. Bu devrede ülkenin içerisinde bulunduğu çalkantılı durum, insanların ekonomik, sosyal ve psikolojik yaşantıları üzerinde derin etkiler yaratmış ve doğal olarak nüfus artışını frenlemiştir. Nitekim, bu devrede sadece Erciş'te değil tüm Türkiye'de genel olarak duraklama ve düşme eğilimine girmiştir. Örneğin, Türkiye'de 1965- 1970 devresinde % 5.3 olan yıllık kentsel nüfus artış hızı, 1970- 1975 devresinde % 4.6'ya ve 1975- 1980 devresinde de % 3.3'e düşmüştür. Öte yandan Türkiye'de genel nüfus artış hızında fazla bir değişiklik meydana gelmemiştir (Tablo 2.11). Bu da, 1980 öncesi huzur ve güvenlik problemlerinin daha çok kentlerde meydana geldiğini kanıtlamaktadır. Bu nedenlere Türkiye'den yurt dışına özellikle Avrupa ülkelerine iş göçünün artmasının da katkısını ilave etmek gerekir. Bu duruma bir örnekte Erciş'in toplam nüfus artış hızından verebiliriz. 1965- 1970 devresinde % 2.9 olan yıllık nüfus artış hızı, 1970- 1975'te % 2.9 ve 1975- 1980'de % 3.9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2.9). Bu da, yukarıda ifade ettiğimiz asayiş olaylarının daha çok kentlerde meydana geldiği için nüfusun fazla yükselmediği şeklindeki tezimize bir dayanak teşkil etmektedir. Ayrıca, yukarıdaki koşullarla ilintili olarak bu devrede, Erciş'in dışarıya göç vermesi de daha az oranda olmak üzere etkili olmuştur. Göçler daha çok Avrupa yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Erciş'in kentsel nüfusu 1980 yılında 27582'ye ve 1985 yılında 36582'ye ulaşmıştır. 1980- 1985 devresindeki yıllık artış hızı % 6.5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı

devredeki kırsal nüfus artış hızı da yıllık %3.3 civarında olmuştur. 1980 yılından sonra meydana gelen göçlerin önemli bir özelliği olarak, göç hareketine çevre ilçelerden de önemli katılımlar olmuştur. Bu devredeki artışlarda ilçedeki askerî birliklerin tugay düzeyine çıkarılması da nüfusun artışının nedenlerinden biridir.

1985- 1990 yılları arası dönem ise, nüfus artış hızının 3. kez gerilediği bir devre olmuştur. Bu devredeki yıllık nüfus artış hızı % 2.1 olup, kırsal alanlarda bu oran % 2.2'dir. Erciş'in bu yıllardaki nüfus artışının gerilemesinin, bölgede yaşanan asayiş sorunlarından kaynaklandığını ve bu sorunların özellikle büyük kentlere göç etme şeklinde yansıdığını belirtmek gerekir. Göç hareketine daha çok maddi durumu iyi olanların katıldığı bu devrenin sonunda 1990 yılında Erciş'in nüfusu 40481'e yükselmiştir. Bölgede yaşanan olaylar ve güvenlik endişelerinden kaynaklanan sorunlar ile bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan göç hareketi, 1990 sonrasında da devam etmiştir. Fakat, bu seferki göç hareketinde, öncekinin tersine, Erciş kentinden büyük kentlere olan göçlerde büyük düşüşler meydana gelmiş; daha çok kırsal alanlardan Erciş kent merkezine doğru yönelimler yoğunlaşmıştır. Erciş'in kent merkezinde önemli bir güvenlik hadisesi meydana gelmemiş olması da göç hareketine ivme kazandırmıştır. 1995 yılında 54966 nüfusa ulaşan kent, 1990- 1995 devresini %3.7'lik bir yıllık artış hızı ile kapamıştır. 1995'ten sonra da nüfus artmaya devam etmiş, 2000- 1995 devresinde yıllık % 7.9 artış hızına ulaşan Erciş'te kentsel büyüme tüm hızıyla devam etmektedir.

Erciş kentindeki nüfus artışının özellikle 1980 sonrası olmak üzere önemli bir nedeni de, belediye sınırları ile ilgili olarak meydana gelen değişimlerdir. 1980 yılından günümüze kadar, neredeyse bugünkü kentsel toprakların yarısı kadar bir alan belediye sınırları içerisine alınmıştır. Kentsel topraklara dahil edilen bu alanlar, kent merkezinde arazi fiyatlarının yüksek olması dolayısıyla kırsal alanlardan gelenler için cazip yerler haline gelmiştir. Zira, bu kesimlere göç edenler, burada kırsal karakterli yaşantılarını az bir farkla sürdürme olanağı bulmuşlardır. Örneğin, bugün Erciş kentinin batısında yer alan ve "sulu"olarak bilinen kesimde, halihazır harita ve imar planı yapılmamıştır ve son yıllarda önemli bir toplanma sahası haline gelmiştir.

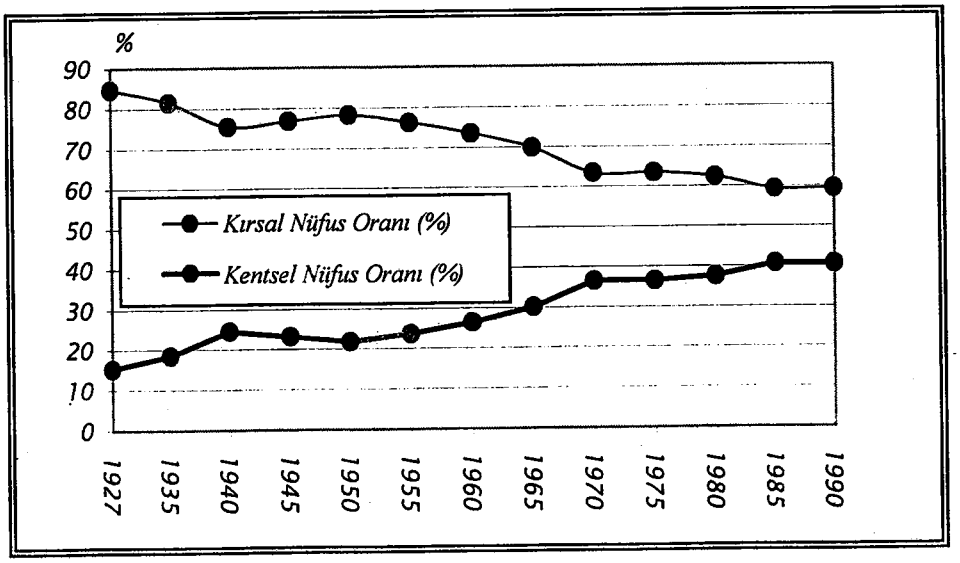
Kentsel nüfus oranı sürekli olarak artan Erciş'in, doğal olarak toplam nüfus içerisindeki oranı da sürekli artış göstermiştir. 1927'de ilçe nüfusunun toplam nüfus

içerisindeki oranı sadece % 15.3 iken, 1990 yılında bu oran % 40.6 olmuştur. 1997 GNS'nin sağlıklı olmayan sonuçlarına ise, kentsel nüfusun oranı % 54.1 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı genel nüfus sayımının geçici ve değişmesi muhtemel olan sonuçlarına göre ise, kentli nüfusun oranı % 50 civarındadır. Buna bakarak Erciş'te kentli nüfusun oranının yakın bir gelecekte kırsal nüfusu fazlasıyla geçeceğini tahmin etmekteyiz. Erciş'in kentsel nüfusu 1927- 1990 yılları arasındaki 63 yıllık süre içerisinde % yaklaşık 14.4 katı artarken, kırsal nüfusu sadece % 3.8 katı artmıştır. Diğer bir ifadeyle Erciş'in kentsel nüfusu bu süre içerisinde 1927 nüfusuna göre % 1439.06 oranında artarken, kırsal nüfus sadece % 380.58 oranında artış gösterebilmiştir (Tablo 2.12 ve Şekil 2.13).

Tablo 2.12. Erciş'te Kentsel ve Kırsal Nüfusun Oransal Gelişimi (1927- 90)

YIL	Kentsel Nüfus	Oranı (%)	Kırsal Nüfus	Oranı (%)	TOPLAM NÜFUS
1927	2813	15.3	15574	84.7	18387
1935	3700	18.5	16287	81.5	19987
1940	4715	24.5	14526	75.5	19241
1945	4754	23.2	15757	76.8	20511
1950	5535	24.8	19851	78.2	25386
1955	7549	23.7	24276	76.3	31825
1960	9927	26.5	27563	73.5	37490
1965	14072	30.1	32653	69.9	46725
1970	19532	36.5	33999	63.5	53531
1975	22351	36.5	38957	63.5	61308
1980	27582	37.6	45761	62.4	73343
1985	36582	40.7	53388	59.3	89970
1990	40481	40.6	59273	59.4	99754

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları

Şekil 2.13. Erciş Kentinde Kırsal Ve Kentsel Nüfusun Oransal Gelişim (1927- 90)

2.4.3. Erciş Kentinde Nüfus Hareketleri: Göçler

İnsan topluluklarının bireysel olarak ya da gruplar halinde kalıcı ya da uzun süreli olarak yaşadıkları terk ederek başka yerleşim alanlarında yaşaması şeklindeki nüfus hareketleri, göç olarak tanımlanmaktadır.[227] Göçlerin tarihi, insanlık kadar eskidir. Neolitikte, kıyı ve ovalardan dağlara, oradan da tekrar kıyı ve ovalara doğru süregelen ve kaynakların kullanımından doğan ritmik göçler, sonraki dönemlerde insanların kalıcı yerleşmeler kurmalarından sonra da değişik şekillerde olmak üzere devam etmiş ve esas olarak yeryüzünün kaynaklarından daha çok yararlanmaya dayalı bir faaliyet olarak günümüze kadar devam etmiştir.[228]

Göçler, bireylerin ya da toplulukların kendi istekleri ile olabildiği gibi, baskı veya zorlama ile de gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle, göçler, ortaya çıkma biçimine göre farklı kategorilerde değerlendirilebilir. Genellikle ülke içerisindeki göçler *iç göçler* olarak değerlendirilirken, ülke dışı ile ilgili olarak meydana gelen nüfus hareketleri de *dış göçler* kapsamında ele alınmaktadır. Ayrıca, özellikle devamlılık özelliği taşımayan bazı göçler de *mevsimlik göçler* olarak geçici göç hareketleri içerisinde değerlendirilebilir. Bu tip göçe, yaz mevsimindeki yaylacılık ya da transhümans faaliyetleri ile kısa ya da uzun süreli iş bulma veya çalışma amaçlı nüfus göçleri örnek verilebilir.[229]

Erciş kenti de tarihi bir kimliğinin bulunması, verimli tarımsal topraklara sahip olması ve eskiden beri yol ve ticaret güzergahı üzerinde olması nedeniyle, cazibe merkezi olmuş ve insan topluluklarını kendisine çekmiştir. Tarihi devirlerde, bu açıdan nasıl bir gelişme yaşandığının pek bilinmemesine rağmen, eski dönemlere ait kayıtlardan Erciş'in önemli bir ticaret kenti olduğunu, yolcuların önemli konak yerlerinden biri olduğunu öğrenmekteyiz. Bu bakımdan, Erciş'in eskiden de Doğu Anadolu'nun önemli nüfus çekim alanlarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Araştırma

---

[227] OGDEN, P., 2000, The Dictionary of Human Geography, MIGRATION, Blackwell Publishers Ltd., Great Britain, s. 504.
DOĞANAY, H., 1994, age, s. 165.
TÜMERTEKİN, E., 1997, Beşeri Coğrafya İnsan- Kültür- Mekan, Çantay Kitabevi, İst., s. 282.
MARSHALL, G., 1999, Sosyoloji Sözlüğü (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), SOSYOLOJİK GÖÇ İNCELEMELERİ Mad., Bilim ve Sanat Yayınları, Ank., s. 685.
[228] TÜMERTEKİN, E., 1985, "Kır- Kent Dengesi ve Göç", *Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyumu (7- 9 Kasım 1979),* Mimar Sinan Üniv. Fen Bil. Enst. Yay. No: 1, İst., s. 53.
[229] TÜMERTEKİN, E., 1997, age, s. 283.

alanındaki tespitlerimiz ve bilir kişiler ile mahalle muhtarlarından edindiğimiz bilgilere göre, Erciş'e yönelen göçler daha çok kırsal karakterlidir.

Genel olarak, Türkiye içerisinde meydana gelen göçler de kır- kent ilişkisi halinde gerçekleşmiştir. Bu ilişkiler, kırsal alanların itici ve kentsel alanların çekici özellikleri ile izah edilebilir. İtici faktörlerin başında, nüfus baskısı, veraset yoluyla iyice küçülmüş ve verimi azalmış tarımsal toprakların varlığı, gizli işsizlik, zirai mekanizasyonun gelişmemiş olması, mevsim dışı ekonomik faaliyetlerin mevcut olmayışı, eğitim olanaklarının yetersizliği gibi kırsal alanların ekonomik imkansızlıkları gibi nedenler ile; doğal afetler, iklim şartları, kan davaları, güvenlik sorunları gelmektedir.[230] Çekici faktörlerin başında ise, kentteki iş imkanların çoğalması gelmektedir.[231] Bunun dışında, köy- kent arasındaki gelir farklılıkları, daha iyi ve ileri eğitim olanakları, kentin cazibesi, daha iyi bir yaşam standardı ümidi ve ulaşım imkanları da kenti cazip hale getiren unsurlardır.[232] Kır ve kent arasındaki bu ilişkide en önemli belirleyici faktör, *mesafe* unsurudur. Zira, itici ve çekici faktörler arasındaki ilişkide, mesafe uzadıkça göçe katılan nüfus miktarı da düşmektedir.[233] Bu durumda, uzun mesafelere yönelik göçlerin daha çok sıçramalı bir şekilde meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu husus, aynı zamanda Erciş'e yönelik göçlerin kırsal karakterinin nedenlerini de açıklığa kavuşturmaktadır.

Araştırma alanındaki ayrıntılı incelemelerimiz ve anket çalışmalarımız sonucunda, Erciş'e yönelik göçlerin 1965'e kadar daha çok kırsal karakterli, bu tarihten sonra ise Erciş'in kırsal alanları ile birlikte çevre ilçe merkezleri ve bu ilçelerin Erciş'e yakın kırsal alanlarından önemli oranda katılımlarla göçün geldiği iki ayrı devrenin bulunduğunu tespit ettik. Yine İlçe Seçim Kurulu'ndan aldığımız bilgilere göre, Nisan 1999'da 22337 seçmene sahip Erciş kentinin % 18.9'u (4230 Seçmen) başka bir yerin nüfusuna kayıtlıdır. Bu sayıya, Erciş kentinde bulunan asker ve memur aileleri de dahildir (Tablo 2.13; Şekil 2.14 ve 2.15). Daha önce nüfus tespiti ile alakalı olarak kullandığımız gibi, bu sayıyı 3 ile çarptığımızda 12690 kişinin yabancı kayıtlı olduğu sonucuna varabiliriz. Nitekim asker nüfus hariç Erciş kentinin 2000 yılındaki nüfusu

---

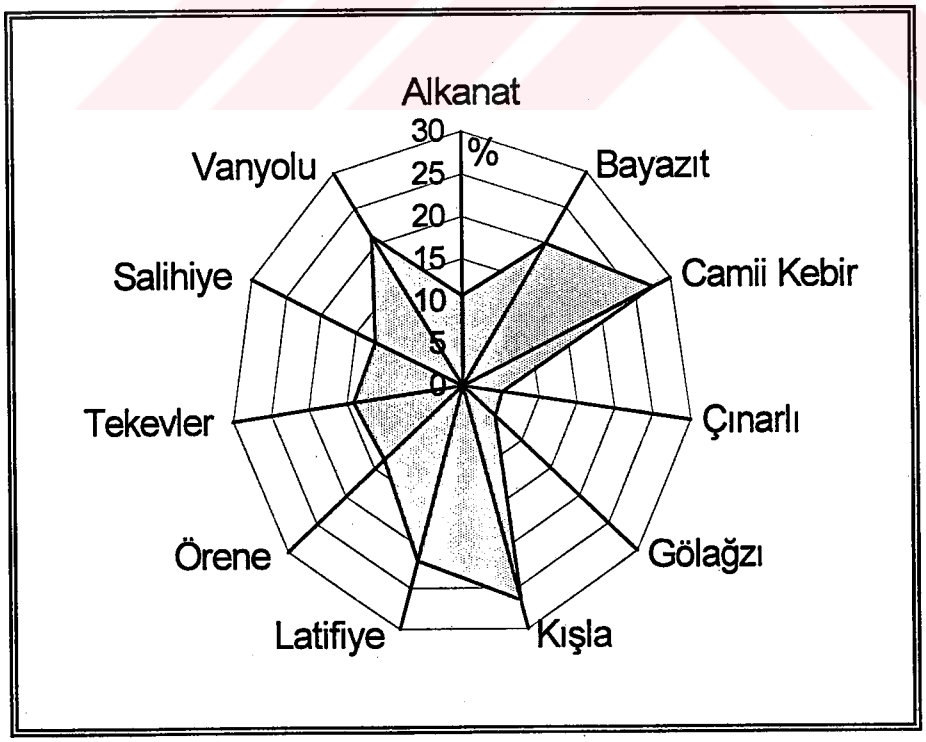
[230] SEZAL, İ., 1992, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık Alternatif Üniversite Dizisi No: 9, İst., s. 35. TÜMERTEKİN, E., 1997, age, s. 287.
[231] TÜMERTEKİN, E., 1968, Türkiye'de İç Göçler, İÜ Yay. No: 1371, İst., s. 55.
[232] SEZAL, İ., 1992, age, s. 36.
[233] TÜMERTEKİN, E., 1997, age, 287- 288.

Bina Sayım Cetvellerine göre 67152 kişidir. Bu değerin de % 18.9'u 12691 kişiye tekabül etmektedir. İlçe Nüfus Müdürlüğü'nden aldığımız bilgilere göre, 2000 yılı sonunda Erciş kent nüfusuna kayıtlı 54509 kişi bulunmaktaydı. Asker hariç kentin nüfusunun 67152 olduğunu göz önünde bulundurduğumuz taktirde, geriye kalan 12643 kişinin yabancı nüfusu teşkil etmesi, İlçe Seçim Kurulu kayıtları konusundaki düşüncelerimizi doğrulamaktadır.

Tablo 2.13. Erciş Kentinde İlçe Dışı Yabancı Kayıtlı Nüfusun Mahallelere Dağılımı (1999)

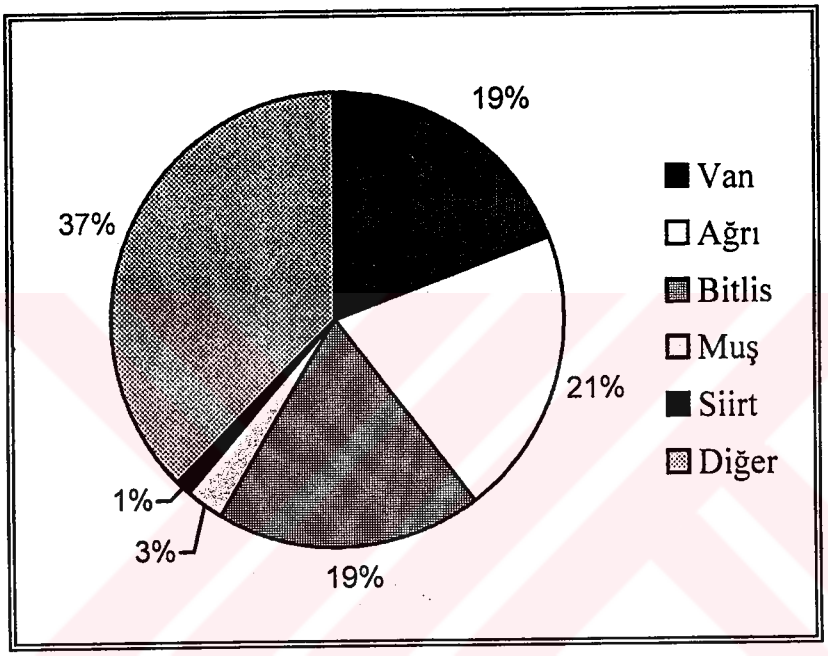
Mahalle Adı	Yabancı Kayıtlı Nüfusun geliş Yerine Göre Oranları (%)						
	Van	Ağrı	Bitlis	Muş	Siirt	Diğer	Toplam
Alkanat	5.2	3.7	1.1	0.4	-	0.3	10.7
Bayazıt	2.3	6.7	4.8	0.7	0.1	5.4	20.0
Camii Kebir	6.0	0.8	3.4	0.3	0.3	17.0	27.5
Çınarlı	0.9	0.5	3.5	-	-	0.2	5.1
Gölağzı	1.3	1.9	1.6	-	-	0.7	5.5
Kışla	2.8	3.9	3.5	0.5	0.2	15.6	26.5
Latifiye	3.4	6.4	5.0	1.2	-	5.6	21.6
Örene	1.9	4.8	4.4	0.2	0.2	1.8	13.3
Tekevler	3.0	6.8	1.6	0.1	-	2.6	14.1
Salihiye	4.6	2.7	2.3	0.2	0.3	2.2	12.3
Vanyolu	5.6	2.0	5.0	0.6	0.4	7.5	21.1
TOPLAM	3.6	3.9	3.6	0.5	0.2	7.1	18.9

Kaynak: İlçe Seçim Kurulu Kayıtları.

Şekil 2.14. Erciş Kentinde İlçe Dışı Yabancı Kayıtlı Nüfusun Mahallere Dağılımı

Erciş kentinde ilçe dışından gelen yabancı hayıtlı nüfus içerisinde en büyük orana sahip yerler, Ağrı, Van ve Bitlis illeridir. Diğer kategorisi altında verilen nüfusa gelince, bu nüfusun önemli bir kısmını asker, polis ve memur nüfus ile bunların aileleri teşkil etmektedir. Bu nedenle, bu kesim içerisinde Türkiye'nin her bölgesinden nüfus bulunmaktadır. Ağrı, Van ve Bitlis doğumlu nüfusun büyük bir kısmı, Erciş'e komşu ilçelerden göç edip Erciş kentine yerleşmiştir.

Şekil 2.15. Erciş'te İlçe Dışı Yabancı Kayıtlı Nüfusun Geliş Yerlerine Göre Dağılımı

Erciş kentindeki ilçe dışından gelen yabancı kayıtlı nüfus içerisinde Adilcevaz İlçesi % 15.8, Muradiye İlçesi % 11.2, Patnos İlçesi % 8.9 ve Diyadin İlçesi % 5.8'lik bir oran teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bu dört ilçenin toplam oranı % 41.7'ye ulaşmaktadır. Nüfusu içerisinde ilçe dışı yabancı kayıtlıların en fazla bulunduğu mahalleler, Kışla, Camii Kebir ve Latifiye gibi mahalleler olup, buralar aynı zamanda memur kesimin de yoğun ikamet alanlarını oluştururlar. Bu mahallelerden Kışla, askerî lojmanların burada bulunması dolayısıyla, subay kesiminin daha çok tercih ettiği yerleşim birimi olarak dikkati çeker.

Araştırma sahasında yaptığımız gözlemler ve bilir kişiler ile mahalle muhtarları ve siyasi parti temsilcilikleri gibi birimlerden edindiğimiz bilgilere göre, Erciş kentine 1920'li tarihlerden itibaren tahmini olarak 4994 aile göç etmiştir. Bu da bu günkü Erciş kenti nüfusunun % 51.2'sini meydana getirmektedir. Bu kitlenin meydana getirdiği

nüfus artışını da dikkate aldığımız taktirde, kentteki göç eden nüfusun ne kadar büyük olduğu çarpıcı bir şekilde ortaya çıkacaktır. Kuşkusuz, bu rakamlar her ne kadar sahadaki detaylarıyla inceleme ve özellikle kenti oy potansiyelleri nedeniyle çok iyi bilen siyasi parti temsilcileri ile mahalle muhtarlarından alınan bilgilerin bir sentezi şeklinde ortaya konmuşsa da, bir takım hataların olması doğaldır. Ancak, pozitif veya negatif yönde yanılma oranının % 15- 20'yi geçmeyeceğini söyleyebiliriz (Tablo 2.14; Şekil 2.16 ve 2.17).

Tablo 2.14. Erciş Kentine Yönelik Göçlerin Dağılımı (2000)

MAHALLENİN ADI	Hane Sayısı	Göç Eden Nüfusun Geliş Yerine Göre Miktarı (Aile Sayısı)							
		Erciş Köyleri	Van	Ağrı	Bitlis	Muş	Siirt	Diğer İller	Toplam
Alkanat	402	30	165	12	5	-	-	-	212
Bayazıt	1330	290	68	285	115	10	44	5	817
Camii Kebir	512	45	58	81	45	-	20	-	249
Çınarlı	374	40	78	12	46	-	-	-	176
Gölağzı	255	15	21	3	2	-	-	-	41
Kışla	1983	380	105	270	210	14	45	50	1074
Latifiye	1293	375	67	214	115	30	18	20	839
Örene	422	52	23	92	9	-	-	-	176
Tekevler	380	40	21	21	5	-	-	-	87
Salihiye	1636	640	85	170	32	13	17	15	972
Vanyolu	1208	135	67	44	32	-	13	60	351
TOPLAM	9759	2042	758	1204	616	67	157	150	4994

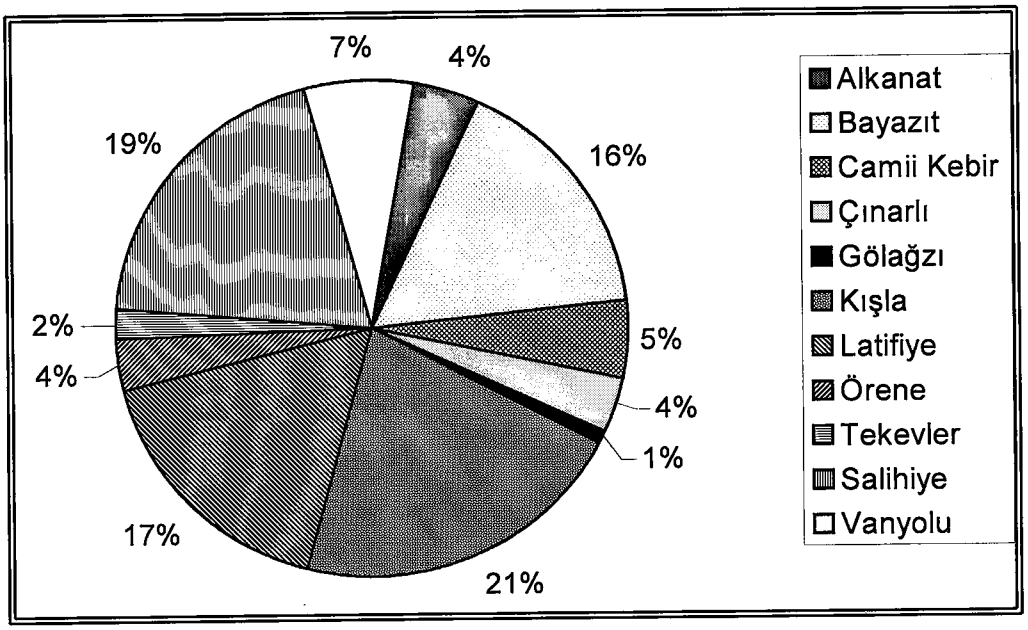
Kaynak: Araştırma Alanındaki Anket ve Gözlemlerimiz, Mahalle Muhtarlıkları, Bilir Kişiler, Siyasi Parti Temsilcilikleri.

Kente yerleşen nüfusun % 21'i Erciş'e bağlı köylerden göç etmiş olup. Bu nüfus hareketi günümüzde de hızlı bir biçimde devam etmektedir.Yukarıda da açıkladığımız gibi, kırsal çevrenin 1960'lı yıllara kadar yoğun bir biçimde sürmüş; ancak, bu tarihlerden sonra çevre il ve ilçelerde göç hareketine katılmışlardır. Erciş kentine en fazla göç veren köy yerleşmeleri, Zilan Çayı Vadisi boyunca yer alan yerleşmelerdir. Ayrıca, Adilcevaz İlçesi tarafındaki Erciş köyleri de önemli oranda göç vermişlerdir. Koçköprü Köyü, Zilan Çayı üzerinde Koçköprü Hidroelektrik Santralının kurulmasından tümüyle kente göç etmişlerdir.

Çevre illerden Erciş kentine yönelen göçün önemli bir kısmı, Erciş'e komşu olan ilçelerden gelmiştir. Bu ilçelerden Patnos'tan 471 (% 4.8), Adilcevaz'dan 342 (% 3.5), Muradiye'den 327 (% 3.3), Çaldıran'dan 259 (% 2.7) ve Diyadin'den 296 (% 3.0) aile göç ederek araştırma sahasına yerleşmiştir. Göçler, ilçe merkezlerinin yanı sıra, büyük oranda bu ilçelerin Erciş'e yakın kırsalından gerçekleşmiştir. Bu ilçelerin dışında, Erciş'e önemli oranda göç veren başka bir merkez de Doğubeyazıt İlçesi'dir. Bu ilçeden

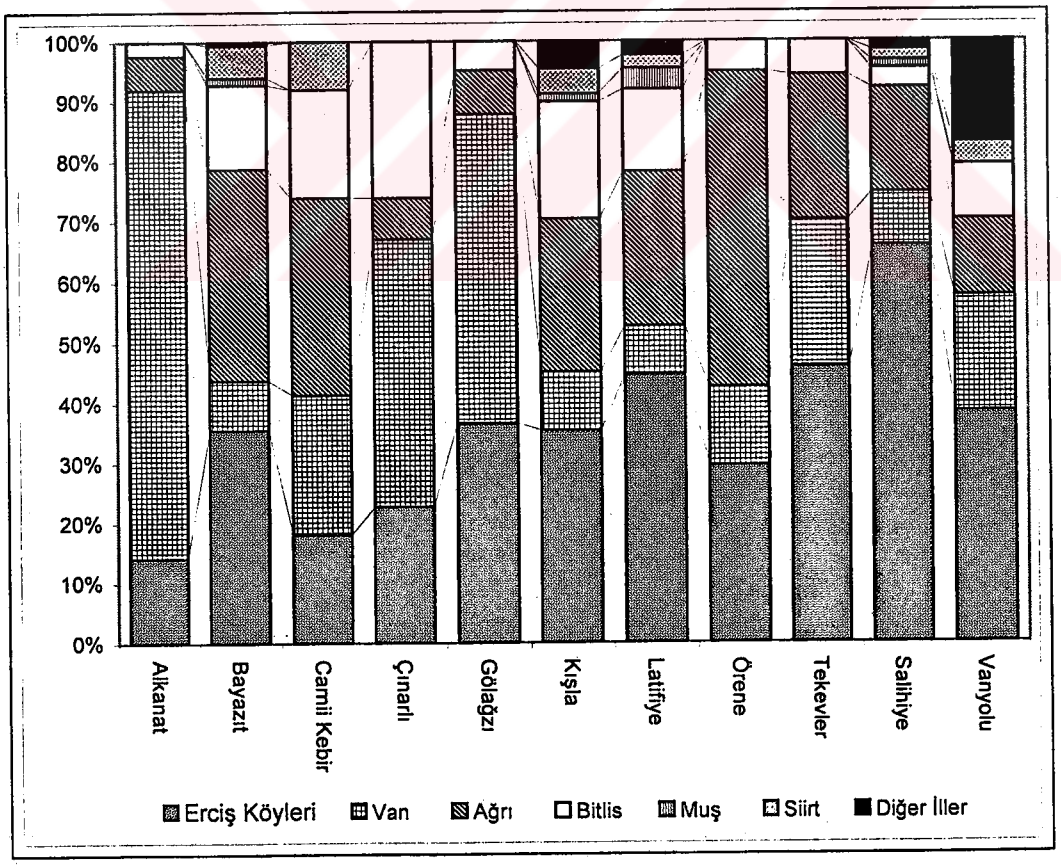
toplam 309 hane göç etmiş olup, bunun % 58'i Bayazıt Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu mahalle, adını buraya göç eden Doğubeyazıtlılardan almıştır. Doğubeyazıt'tan gelen göç hareketleri daha çok 1925- 35 yılları arasında gerçekleşmiş olup, 1928'de meydana gelen Ağrı İsyanı ile de alakalı olma ihtimali güçlüdür. Bu yerleşim birimlerinin dışında, Erciş kent merkezinde Muş (Malazgirt ve Bulanık ilçeleri), Hakkari (Yüksekova İlçesi), Siirt (özellikle Baykan İlçesi), Şırnak, Diyarbakır ve Erzurum (Karayazı İlçesi) gibi bölge illerinden de göç eden aileler mevcuttur. Bölge dışından ise, düşük miktarda olmak üzere, Adana, Konya ve Isparta kayda değerdir. Ancak, bu göçler daha çok cumhuriyetin ilk yıllarında buralara giden nüfusun geri gelmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Göçlerin tarihi seyri incelendiğinde 1955- 1970 ve 1990 sonrası olmak üzere iki yoğun devre karşımıza çıkmaktadır. İlk devredeki göçlerin büyük bir kısmı ekonomik nedenlerden kaynaklanmakta olup, kırsal alanlardan gelmiştir. Erciş kentine başka il ve ilçelerden yönelen göçlerin önemli bir nedeni de, bölgedeki feodal yapıdan kaynaklanan sorunlardır. 1990 sonrasındaki göçler ise, ekonomik ve sosyal nedenlerin yanında kırsal alandaki güvenlik problemleri ile de alakalıdır. Özellikle Erciş kent merkezinde önemli bir asayiş probleminin yaşanmamış olması, çevre il ve ilçelerden yoğun bir göç akımının doğmasına yol açmıştır.

Şekil 2.16. Erciş Kentine Göç Eden Nüfusun Mahallelere Dağılımı

Erciş kentine göç eden nüfusun mahallelere dağılımı incelendiğinde, Kışla, Salihiye, Latifiye ve Bayazıt Mahallelerinin en fazla göç alan kesimler olduğu ortaya çıkar. Bu dört mahalle, Van yolu Mahallesi ile birlikte kentin en eski alanlarını meydana getirmektedirler. Bu mahallelerin birleşme noktasında, kentin en eski yapıları ve tarihi dokusu bulunmaktadır. Bu mahallere yönelen göçler de, daha çok mahallelerin kenar kısımlarına yönelmişlerdir. Kışla ve Latifiye Mahalleleri'nin batıdaki sulu mevkii adı verilen kesimi ile Bayazıt ve Salihiye Mahallelerinin kuzeyi özellikle kırsal kesimin önemli tercih sahaları olmuştur. Öte yandan, Camii Kebir ve Vanyolu Mahalleleri çekirdek sahada yer aldıkları için, özellikle 1980- 85 devresinden sonra fazla bir göç almamışlardır. Gölağzı, Tekevler, Alkanat, Çınarlı ve Örene Mahallerinin daha az oranda göç almalarının en önemli nedeni, zaten nüfus miktarı bakımından seyrek olan bu mahallelerin aslında Erciş'in en eski köy yerleşmeleri olmalarıdır. Günümüzde dahi kırsal karakterlerini bir ölçüde muhafaza eden bu mahalleler, Cumhuriyet öncesinde de ovanın büyük köylerinden idiler.

Şekil 2.17. Erciş Kentine Göç Eden Nüfusun Geliş Yerine Göre Dağılımları

Erciş kentine en fazla göç veren yerler yukarıda da izah edildiği gibi, Ağrı (% 24.1), Van (% 15.2) ve Bitlis (% 12.3)'in Erciş'e komşu olan ilçeleridir. Patnos

ilçesinden gelenler daha çok Kışla ve Latifiye Mahallelerinin Sulu Mevkiine, Adilcevaz ilçesinden gelenler Kışla, Latifiye ve Bayazıt Mahallelerine, Muradiye ve Çaldıran ilçesinden gelenler Alkanat, Salihiye ve Çınarlı Mahallelerine, Doğu Beyazıt İlçesi'nden gelenler Bayazıt Mahallesi'ne ve Diyadin İlçesi'nden gelenler de Latifiye, Salihiye ve Bayazıt Mahallelerine yerleşmişlerdir.

Öte yandan İlçe Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre, 2000 yılı içerisinde 150'si kadın olmak üzere toplam 276 kişi nüfus kaydını Erciş'e aldırmıştır. Nüfus kaydını Erciş'e aldıranların büyük kısmının kadın olması, evlilikler sonucu nüfus kayıtlarının aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

Erciş kentindeki iç göçlerin önemli bir bölümünü de Erciş'ten dışarıya olan göçler oluşturmaktadır. Yaptığımız araştırmalara göre son 10 yıl içerisinde, 600'ün üzerinde aile, Türkiye'nin değişik kentlerine göç etmiştir. Erciş'ten dışarıya yönelen göçler içerisinde, Erciş İlçesi'nin kırsal kesiminden olanların payı daha büyüktür. Özellikle 1980'li yıllardan sonra kırsal kesimden büyük miktarda göçler meydana gelmiştir. Kırsal kesimden diğer yerleşim birimlerine olan göçler genellikle iki kademeli olarak gerçekleşmektedir. Birinci aşamada Erciş kent merkezine çevredeki kırsal alanlardan gelen göçler, daha sonra burayı bir basamak olarak kullanıp Türkiye'nin diğer kentlerine yönelmektedir.

Erciş kentinin en fazla nüfus gönderdiği yerleşim birimleri, İstanbul, İzmir, Van, mersin, Adana ve Bursa'dır. Göçler, daha çok ekonomik ya da iş bulma kaynaklı olup, daha küçük oranda da olsa kan davaları, ailevi anlaşmazlıklar, eğitim gereksinimleri gibi faktörler de göç olayına neden olabilmektedir. Göçler, daha çok ailenin çalışmak için giden bir ya da birkaç üyesinin daha sonra ailenin tümünü götürmesi şeklinde meydana gelmektedir. Bu göçler yanında, maddi durumu yerinde olanlarında zaman zaman göç hareketine katıldıklarını görmekteyiz. Bu aileler, genellikle İstanbul'a göç etmektedirler.

2000 yılı içerisinde 88'i kadın olmak üzere 154 kişi nüfus kaydını Erciş'ten başka bir yere nakletmiştir. Nüfus kaydını Erciş'e aldıranlarda olduğu gibi, giden nüfusta da kadın sayısının fazla olması evliliklerden kaynaklanmaktadır.

İç göçler kapsamında değerlendirilmesi gereken diğer bir göç türü de *mevsimlik* ya da *geçici* göçlerdir. Yaptığımız anketlere göre, her yıl 1500'ün üzerinde kişi çalışmak

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ya da iş bulmak amacıyla batıdaki büyük kentlere gitmektedir. Bu şekilde giden nüfusun büyük bir kısmı, inşaat sektöründe çalışmaktadır. Çoğunlukla inşaat faaliyetlerinin gerilediği kış aylarında dönen bu kesim, inşaat sezonu olan yaz aylarında tekrar bu kentlere akın etmektedirler. İnşaat faaliyetlerinin dışında diğer bir mevsimlik işçi göçü faaliyeti de, yaz aylarında Karadeniz ve Akdeniz Bölgelerindeki tarlalara çalışmak üzere yapılan nüfus akımlarıdır. Mevsimlik göç hareketleri, zaman zaman gidilen yerdeki koşulların uygun olması ile kalıcı bir şekle de dönüşebilmektedir.

Erciş'ten yurt dışına önemli bir göç hareketi yaşanmamıştır. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, Erciş'te de özellikle Avrupa ülkelerine işçi olarak gidenler olmuştur. Ancak, bu şekilde giden aile sayısı fazla değildir. Buna karşılık, yurt dışından Erciş'e muhtelif tarihlerde göçler meydana gelmiştir. Siyasi kapsamda değerlendirilmesi gereken bu göçler, genellikle nüfus mübadelesi ya da siyasi iltica şeklinde meydana gelen göçlerdir. Örneğin, 1928- 37 yılları arasında Rusya'dan 217 Ahıskalı ve 15 Kırımlı aile getirilerek Erciş'e yerleştirilmiş, bunlardan Kırımlılara ilçe merkezinde konutlar yaptırılmıştır. Bunun dışında, 1985 yılında Afganistan'dan 100'ün üzerinde Türk ailesi getirilerek Erciş'in köylerine yerleştirilmiş, köylerin her türlü altyapı sorunları giderilerek bir nevi yeni baştan inşa edilmişlerdir. Erciş'in kırsal alanlarına yerleştirilen bu ailelerden bir kısmı kent merkezinde yaşamaktadırlar.

2.4.4. Erciş Kentinde Nüfusun Bazı Demografik Özellikleri

2.4.4.1. Aile Büyüklükleri

Ortalama aile büyüklüğünün 5.5 olduğu kabul edilen Türkiye'de belirli bir aile büyüklüğü yapısı yoktur. Bu aile büyüklükleri bölgeden bölgeye, bazen de yerleşim yerlerine göre büyük farklılıklar gösterir. Örneğin, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortalama aile büyüklüğü 6.2 olarak kabul edilirken, bu miktar Akdeniz Bölgesi için 5.8'dir. Bunun dışında, aynı bölge içerisindeki değişik yerleşim birimleri içerisinde aile büyüklükleri büyük değişiklikler gösterdiği gibi, kırsal ve kentsel alanlar bakımından da değişiklik gösterebilir.[234]

Bu bakımdan Erciş kentinde aile büyüklüklerini incelediğimizde, örneğin son 20 yıllık devrede aile büyüklüklerinin yıldan yıla değiştiğini görmekteyiz (Tablo 2.15 ve Tablo 2.16; Şekil 2.18). Kuşkusuz, kırsal kesime göre, kentsel yaşantının

[234] DOĞANAY, H., 1994, age, s. 156.

dayatmalarından kaynaklanan nedenlerle aile büyüklüğü miktarları daha düşük ise de; kenti geliştiren esas nüfus kitlesinin kırsal nüfus olduğu düşünülürse, değişik tarihlerdeki farklı aile büyüklüklerinin nedeni daha anlaşılır olur. Zira, kırsal kesimden göç eden nüfusun, kentin koşullarına ayak uydurabilmesi zaman almaktadır. Kentin ekonomik ve sosyal koşullarına adapte oluncaya kadar bu aileler, çoğu kez kırsal karakterli yaşantılarını sürdürmektedirler. Genellikle kenar mahallelerde biriken bu nüfus kitlesi, Erciş'te de çokça örneklerini gördüğümüz gibi, bir nevi kentsel alanlar içerisinde kırsal yaşantının hemen hemen bütün karakteristiklerini aksettiren koloniler oluşturarak köydeki yaşantılarını burada da sürdürebilmektedirler.

Tablo 2.15. Erciş'te Aile Büyüklükleri

YILLAR	1985	1990	1995	2000
Yerleşik* Nüfus Sayısı	35065	38757	47966	67152
Hane Sayısı	4862	5716	7519	9795
Ortalama Aile Büyüklüğü	7.2	6.7	6.3	6.8

Kaynak: GNS Sonuçları, Bina Sayım Cetvelleri Sonuçları.

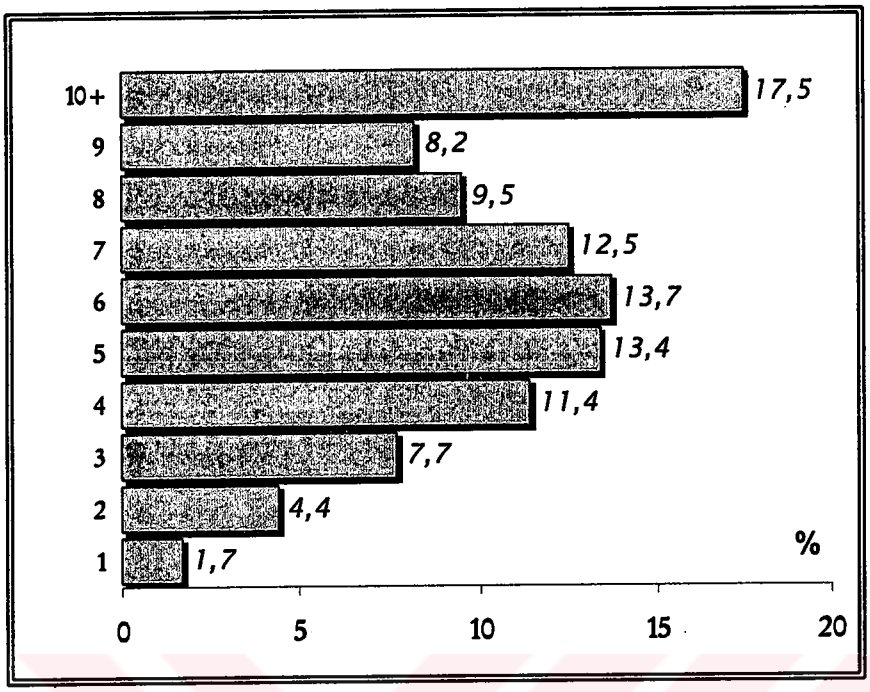
Tablo 2.16. Erciş Kent Merkezinde Aile Büyüklükleri (1990)

Hane Sayısı	Toplam Yerleşik Nüfus	Aile Büyüklükleri								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+
5716	38757	98	253	441	650	763	785	712	544	467	1003
Oranı (%)		1.7	4.4	7.7	11.4	13.4	13.7	12.5	9.5	8.2	17.5

Kaynak: DİE, Nüfusun Sos. Ve Eko. Nitelikleri. VAN, 1990.

Erciş'te aile büyüklükleri bakımından, 10 ve daha fazla nüfusa sahip olanlar başta gelmektedir. İkinci sırada ise, % 9.5'lik oranla 8 nüfuslu aileler gelmektedir. Aile büyüklüğü en düşük grup olan 1 nüfusa sahip aileler, % 1.7'lik bir oran teşkil ederler. 7 ve daha fazla aile büyüklüğüne sahip hane sayısı 3026 olup, % 47.7'lik bir orana ulaşmaktadır. Hanelerin % 61.4'ü 6 ve daha yukarı aile büyüklüğüne sahiptir. Bundan da anlaşılıyor ki, Erciş kentinde aile büyüklükleri Türkiye ortalamasının çok üzerindedir ve kırsal bir görüntü göstermektedir. Ancak, aile büyüklüğünün resmedilen durumunun insanların ekonomik düzeyi ve sosyo- kültürel yapısı ile sıkı bağlantılı olduğunu da unutmamak gerekir.

* Yerleşik nüfustan kastımız, bir hane çatısı altında ya da aile şeklinde yaşayan nüfustur. DİE bültenlerinde kışladaki askerler, yurt ve pansiyonlarda kalan öğrenciler, hastahane, hapishane ve otel gibi mekanlarda yaşayan nüfus yerleşik olmayan nüfus olarak tanımlanmıştır ve kuşkusuz doğru bir belirlemedir.

Şekil 2.18. Erciş'te Aile Büyüklükleri (1990)

Ortalama 6.8 civarında seyreden aile büyüklükleri, kentin her tarafında stabil olmayıp, mahalleden mahalleye ve bazen de mahalle içerisindeki farklı kesimlerde büyük değişimler göstermektedir (Tablo 2.17 ve Şekil 2.19). 2000 yılı Bina Sayım Cetvellerine göre, Erciş'te en fazla aile büyüklüğüne sahip iki mahalle 8.2 ile Salihiye ve 8.0 ile Bayazıt Mahalleleridir. Bu iki mahalleyi, Örene, Gölağzı ve Alkanat Mahalleleri 7.4, 7.1 ve 6.9'luk aile büyüklükleriyle takip ederler. Oysa, bu beş mahallenin de 1995'teki aile büyüklükleri daha düşüktür. Bunlardan en ilginç olanı ise, 1995 yılında 6.5 aile büyüklüğüne sahip olan Bayazıt Mahallesi'nin 2000 yılında 8.0 aile büyüklüğüne erişmesidir. Gerçekten de, son beş yıl içerisinde Bayazıt ve Salihiye Mahallerinin kuzeyi ile Gölağzı Mahallesi'nin orta kesimi, Alkanat Mahallesi'nin orta ve kuzey kesimleri ve Örene Mahallesi'nin halk arasında İrşat Çayı'nın suladığı tarımsal alanlar olmasından dolayı "sulu" olarak adlandırılan mevkii yoğun kırsal yerleşime ya da göçe sahne olmuştur. Diğer mahalleler aile büyüklükleri miktarlarını nispeten korumuşlar, hatta, Tekevler Mahallesi aile büyüklükleri bakımından az da olsa düşüş göstermiştir. En düşük aile büyüklüğüne sahip mahallelerden biri olan Kışla Mahallesi'ndeki durum, buraların subay ve memurların yoğun oturma alanları olmasıyla açıklanabilir. Camii Kebir Mahallesi'ndeki artış kent merkezinin ortasına sıkışmış olup hane sayısının fazla bir artış göstermemesine karşılık, doğal nüfusta meydana gelen

artıştan; gene kent merkezinde yer alan Vanyolu Mahallesi'ndeki artış Bu mahallede dikey gelişmenin en fazla görüldüğü alanlardan biri olması ve Alkanat Mahallesi'ndeki düşüşte bu mahallenin kuzeyinin son yıllarda memur kesiminin önemli oturma alanlarında biri olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.17. Erciş'te Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (1995- 2000)

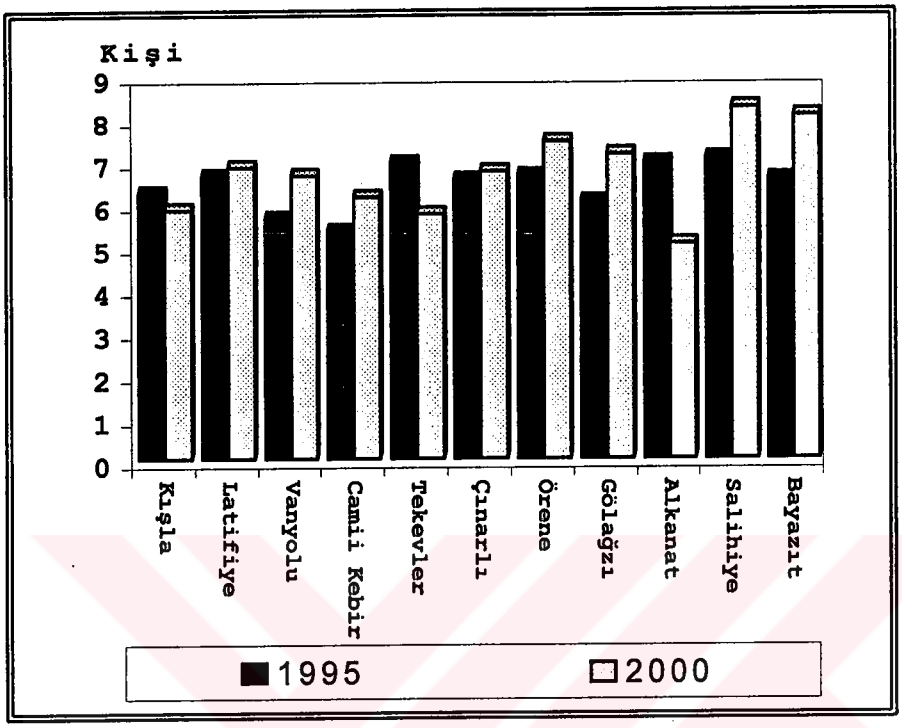
MAHALLENİN ADI	1995			2000		
	Hane Sayısı	Yerleşik Nüfus	Aile Büyüklüğü	Hane Sayısı	Yerleşik Nüfus	Aile Büyüklüğü
Kışla	1400	8647	6.2	1983	11493	5.8
Latifiye	1047	6952	6.6	1293	8809	6.8
Vanyolu	942	5291	5.6	1208	8028	6.6
Camii Kebir	477	2513	5.3	512	3123	6.1
Tekevler	292	2030	6.9	380	2150	5.7
Çınarlı	223	1454	6.5	374	2498	6.7
Örene	310	2038	6.6	422	3142	7.4
Gölağzı	229	1383	6.0	255	1799	7.1
Alkanat	212	1477	6.9	402	2018	5.0
Salihiye	1388	9679	7.0	1636	13422	8.2
Bayazıt	999	6502	6.5	1330	10670	8.0
TOPLAM	7519	47966	6.3	9795	67152	6.8

Kaynak: 1995 ve 2000 Bina Sayım Cetvelleri.

Erciş kentinde aile büyüklükleri, mahalleler içerisinde de eşit bir şekilde dağılmamıştır. Özellikle, kentin merkezi kısımlarına doğru önemli oranda düşen aile büyüklükleri çevreye doğru artar. Örneğin, en düşük aile büyüklüğüne sahip mahallelerden biri olan Kışla Mahallesi'nin askeri lojmanların bulunduğu Kışla Caddesi'nde 4.4 olan aile büyüklüğü Cephanelik Caddesi'ndeki küme evlerde 8.2'ye yükselmektedir. Örene Mahallesi'nde afet evleri olarak bilinen mevkide 8.8 olan aile büyüklüğü, Kanal Boyu Caddesi'nde 5.1'e düşmektedir. Ortalama aile büyüklüğü 5.0 olan Alkanat Mahallesi'ndeki Alkanat Caddesi (yukarı kesimleri iş ve ticaret sahaları, aşağı kesimleri lojmanlar ve memurların oturma alanları) boyunca aile büyüklüğü 2.2 gibi çok düşük değerler göstermektedir. Latifiye Mahallesi'nin batısında yer alan küme evlerde aile büyüklüğü10.5 iken, aynı mahallenin iş ve ticaret sahasına yakın Memduh Cengiz Caddesi'nde bu miktar 3.6'ya düşmektedir.

Erciş kentinin en yüksek aile büyüklüğüne (8.2) sahip mahallesi olan Salihiye Mahallesi'nin kuzey ve kuzeydoğusundaki Davut Bağları, Isıdere Sokak ve Bağlar Mevkii'nde 11.5'e kadar yükselen aile büyüklükleri, Özdemir Hanoğlu Caddesi'nde 5.1'e düşmektedir. Aile büyüklüğünün fazla olduğu Bayazıt Mahallesi'nde de durum aynıdır. Bu mahallenin de iş ve ticaret merkezine yakın olan kesimlerinde oldukça

düşük seyreden aile büyüklükleri, kuzeye doğru, özellikle kırsal göçün yoğunlaştığı kesimlerinde 11.6'ya kadar yükselmektedir (Solaha Caddesi: 10.0, Dere Caddesi ve Oruç Çıkmazı: 11.6).

Şekil 2.19. Erciş'te Aile Büyüklüklerinin Mahallelere Dağılımı (1995- 2000)

Hanede bulunan ortalama aile sayısı bakımından da mahalleler arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Bu hususta en önemli belirleyici etmen, yukarıda aile büyüklüğünün dağılışında da izah edildiği gibi, sosyo- ekonomik değişkenlerdir. Kentin kenar kesimlerindeki kırsal karakterli alanlara doğru gidildikçe hanedeki ortalama aile sayısında artışlar gözlenmiştir. Örnek vermek gerekirse, kentin en eski çekirdeklerini oluşturan Camii Kebir Mahalleleri ile 1.00- 1.25 arasında değişiklikler göstermektedir. Hanedeki ortama aile sayısı, örneğin, Salihiye Mahallesi'nin kuzeyinde 2.00, Van Yolu Mahallesi'nin güneydoğusunda 2.50, Bayazıt Mahallesi'nin kuzeyinde 2.35 ve kentin batısındaki Sulu Mevkii'de 1.80- 2.40 arasında ve kentin batısındaki Sulu mevkii de 1.80- 2.40 arasında değişmektedir.

Özetle, Erciş kentinde gerek ortalama aile büyüklüğü ve gerekse hanedeki aile sayısı sosyal ve ekonomik faktörlerin denetimi altındadır. Bu bakımdan, geleneksel yapıya, ekonomik gelir gruplarına ve kentteki yaşama süresine göre, bu değerler artmakta veya azalmaktadır.

2.4.4.2. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Nüfusla ilgili en önemli değişkenlerden biri de, kuşkusuz, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısıdır. Bu bakımdan Türkiye Nüfusunda dikkati kadın ve erkek nüfusunun eşitsiz oluşudur. Bu eşitsizlik doğumlardan kaynaklandığı gibi, savaşlar ve göçler gibi olaylardan da büyük ölçüde etkilenmektedir[235]

Erciş'in kent nüfusunun kadın ve erkek nüfuslarının oranlarında da bir dengeden söz etmemiz söz konusu değildir. Erkek nüfusunun egemen olduğu Erciş kentinde, kadın ve erkek nüfuslarının oranlarında düzenli bir gidiş de görülmez. Erkek nüfusu, genel olarak %53- 58.5 arasında; kadın nüfusu da % 41.5- 47.0 arasında değişmektedir(Tablo 2.18; Şekil 2.20). Öteden beri asker nüfusun sürekli bulunduğu Erciş'te erkek nüfus fazlalığının böyle bir nedene bağlanabilmesinin yanında, erkek nüfusun yaşamındaki sosyo- ekonomik belirleyicilerin ya da süreçlerin- koşulların etkisini bu grup nüfustaki sürekli değişen oranlarda açıkça görmek mümkündür.

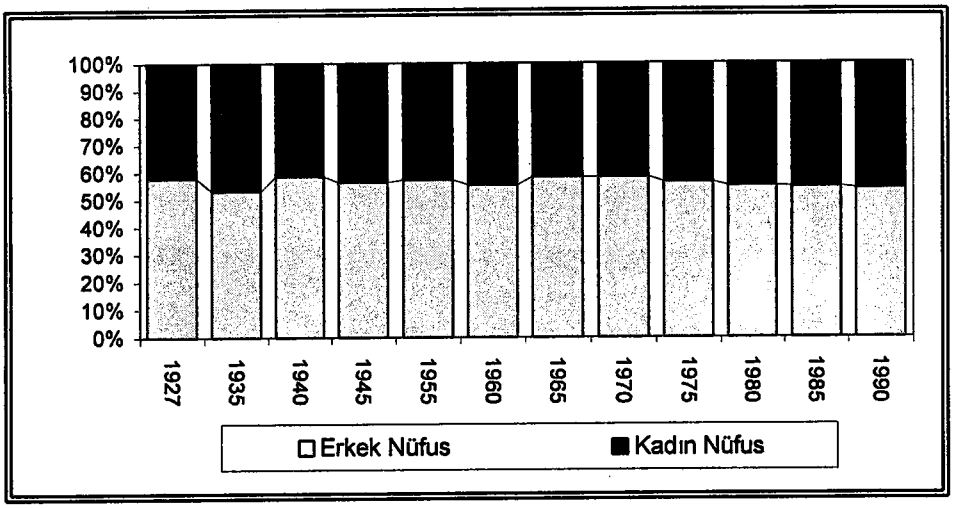
Erciş kentinde erkek nüfusun fazlalığı, zaman zaman askeri birliklerin ilçeye yerleştirilmesinden kaynaklanan bir artışın açık yansımalarını göstermekte ise de, esas olarak doğumların bir sonucudur.

Tablo 2.18. Erciş Kentinde Nüfusun Cinsiyet Yapısının Yıllara Göre Dağılımı (1927- 1990)

YILLAR	Erkek Nüfus (%)	Kadın Nüfus (%)
1927	57.9	42.1
1935	53.1	46.9
1940	58.5	41.5
1945	56.5	43.5
1955	57.3	42.7
1960	55.4	44.6
1965	58.1	41.9
1970	58.1	41.9
1975	56.5	43.5
1980	55.0	45.0
1985	54.8	45.2
1990	53.8	46.2
Ort.	56.2	43.8

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları.

[235] DOĞANAY, H., 1994, age, s. 157- 158

Şekil 2.20. Erciş Kentinde Nüfusun Cinsiyet Yapısının Yıllara Göre Dağılımı(1927- 90)

Nüfusun azımsanmayacak bir bölümünü teşkil eden 0- 16 yaş grubundaki doğumlardan kaynaklanan erkek nüfus fazlalığını, özellikle 25- 45 ya da 25- 50 yaş grubundaki kadın- erkek oranlarının birbirine daha yakın olduğu, bazen de kadın nüfusun daha fazla olduğu yetişkin nüfus takip etmektedir. Bu yaş grubunda erkek nüfus oranının düşmesi, bölgenin sosyo- ekonomik koşullarının bir sonucu olan göç hareketleri ile ilgilidir. Tablo 2.18'den de açıkça görülebileceği gibi, Doğu Anadolu gibi mevsimlik işçi göçünün yoğun olduğu bir bölgede, erkek nüfus çoğunlukta olmak üzere iş bulmak üzere batıdaki kentlere göç eden nüfustan dolayı bu yaş grubundaki nüfusta hem nüfus artışları daha düşük gerçekleşmektedir, hem de doğal erkek nüfus fazlalığı önemli oranda ortadan kalkmaktadır.

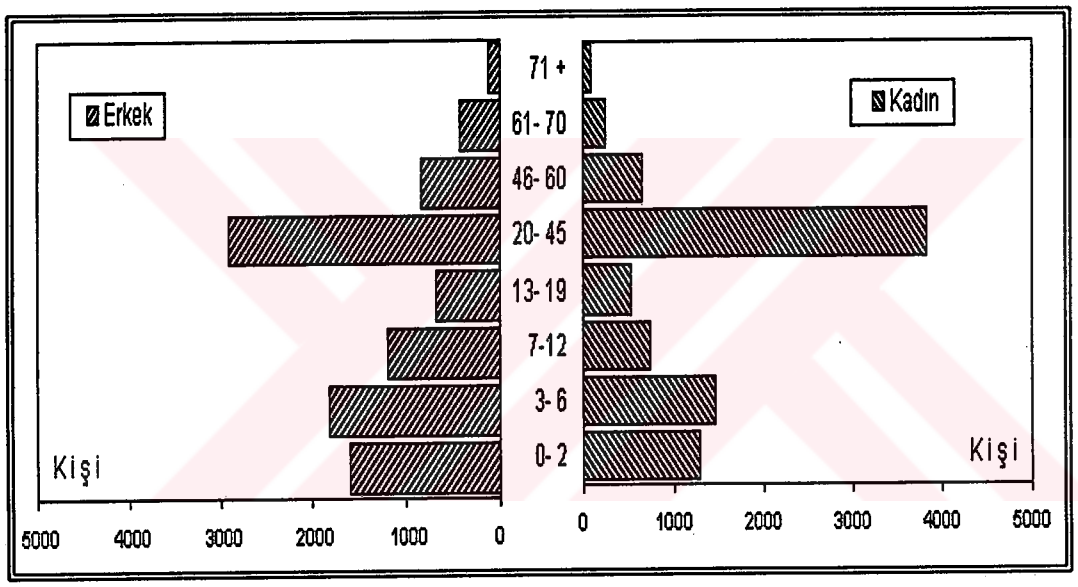
1927 yılına ait nüfusun yaş ve cinsiyet yapısını gösteren istatistiklerde (Bu sayım sonuçlarında Erciş kaza merkezinin yaş ve cinsiyet özellikleri gösterilmediği için bir fikir vermesi açısından kazanın toplam rakamlarını kullandık. Yine, bu sonuçlarda, 0-4, 5-9 gibi yaş aralıkları değil, 1-2, 3-6, 7-12 gibi karmaşık bir nüfus yaş aralığı kullanıldığından bu değerleri aynen almak zorunda kaldık.) 0- 19 yaş grubundaki nüfusta tipik bir erkek nüfus fazlalığı görülmektedir. Bu yaş grubundaki 5289 erkeğe (% 56.9) karşılık 4010 kadın nüfus (% 43.1) bulunmaktadır. 20- 45 yaş grubunu temsil eden yetişkin nüfusta ise, 2906 erkek (% 43.2) nüfusa karşılık 3816 kadın nüfus (% 56.8) bulunmaktadır. Bu durum, I. Dünya Savaşı'nın en yıkıcı etkilerinin silah altındaki erkek nüfus üzerinde meydana geldiğini göstermektedir. Nitekim, erkek nüfus oranı 46-

60 yaş grubunda % 56.4 ve 60 + grubunda % 62.4'e yükselmektedir (Tablo 2.19 ve Şekil 2.21).

Tablo 2.19. Erciş Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1927)

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	TOPLAM	Oranı (%)
0- 2	1592	1286	2878	15.7
3- 6	1813	1459	3272	17.8
7- 12	1198	735	1933	10.5
13- 19	686	530	1216	6.6
20- 45	2906	3816	6722	36.5
46- 60	833	644	1477	8.0
61- 70	428	245	673	3.7
71 +	127	89	216	1.2
TOPLAM	**9583**	**8804**	**18387**	**100.0**

Kaynak: DİE. 1927 GNS Sonuçları

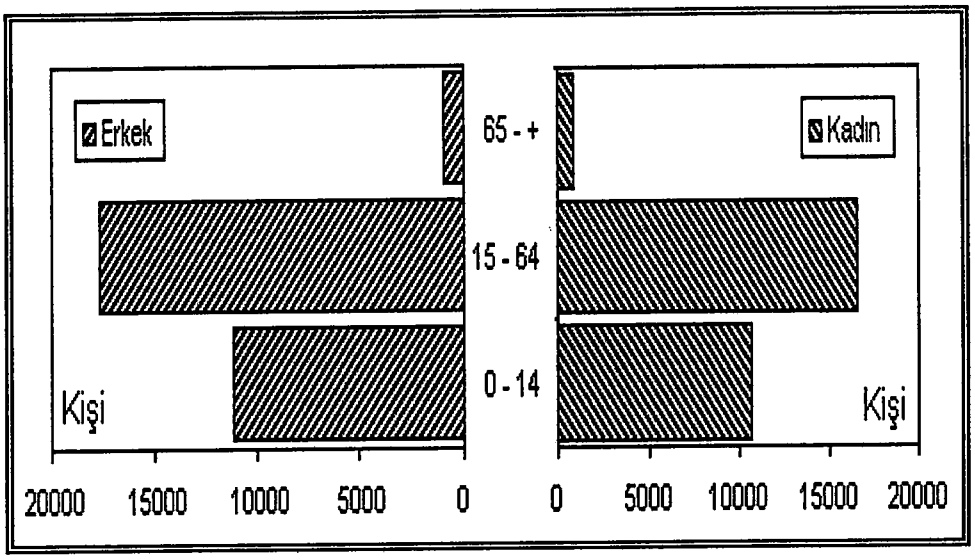

Şekil 2.21. Erciş İlçesi Nüfus Piramidi (1927)

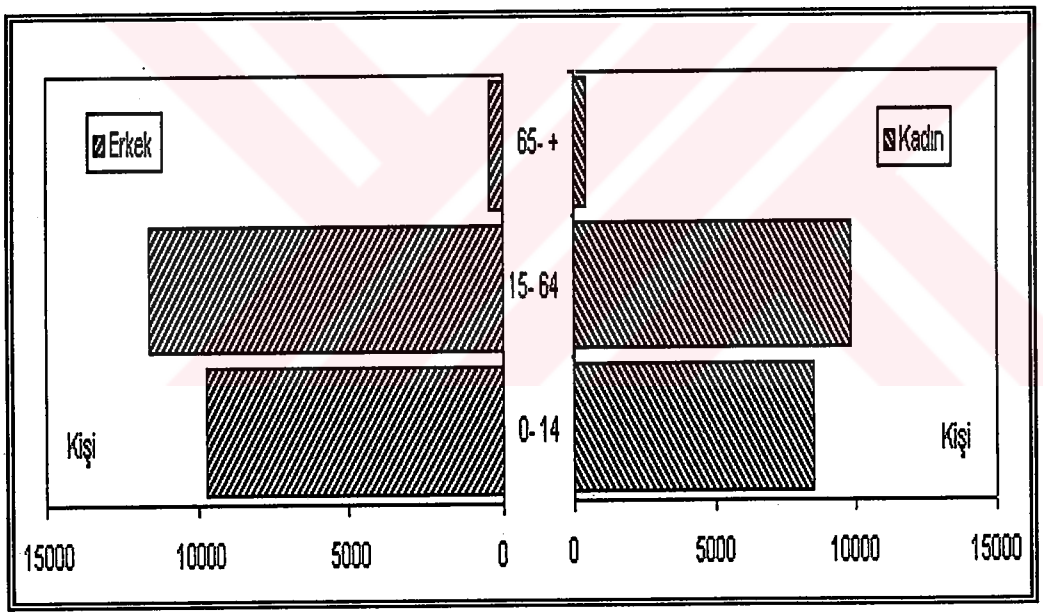
Tablo 2.20. Erciş kentinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1990 ve 2001)

YAŞ GRUBU	1990				2001			
	Erkek	Kadın	Toplam	Oranı (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oranı (%)
0- 14	9711	8457	18168	44.9	11120	10621	21741	37.6
15- 64	11616	9825	21441	52.9	17690	16589	34279	59.3
65- +	442	430	872	2.2	948	825	1773	3.1
TOPLAM	21769	18172	40481	100.0	29758	28035	57793	100.0

Kaynak: DİE,GNS Nüfusun Sosyal ve ekonomik Nitelikleri Van (1990); 2001 Yılı İl Sağlık Müdürlüğü Kayıtları.

Şekil 2.22. Erciş Kentinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (1990)

Şekil 2.23. Erciş Kentinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2001)

Nüfusun geniş aralıklı yaş ve cinsiyet yapısı ile yukarıdaki tablo ve grafiklerde dikkati en fazla çeken konu, çocuk nüfusu oluşturan 0-14 yaş grubunun yüksek oranıdır. Toplam nüfus içerisinde çocuk nüfusun fazlalığı, yüksek doğum miktarları ile açıklanabilir. Diğer bir önemli nokta ise, 1990'da % 44.9 olan çocuk nüfus oranı, 2001 yılında % 37.6'ya düşmüş olmasıdır. Bu durum, doğum oranlarının düştüğünü göstermesi açısından önem taşır. Çocuk nüfustaki düşüşe paralel olarak, yetişkin (15-64) ve yaşlı (65 +) nüfus miktarında yükselme meydana gelmiştir. Yetişkin nüfusun oranı, 1990'da % 52.9'dan 2001'de % 59.3'e yükselmiştir. Özellikle genç nüfusta

belirgin olan artışlar, ileride faal nüfusta da büyük artışların meydana gelebileceğini göstermektedir.[236] Yaşlı nüfus oranı da % 2.2'den % 3.1'e yükselmiştir. Bu durum, sağlık alanındaki gelişmelere paralel olarak, hayat standartlarının yükselmesi ve bundan dolayı ölümlerin azalmasıyla açıklanabilir.

Erciş kenti nüfusunun yaş ve cinsiyet yapısıyla ilgili olarak, dar aralıklı sınıflandırma konuyu detaylandırabilmemiz bakımından daha önemli ipuçları vermektedir (Tablo 2.21; Şekil 2.24 ve Şekil 2.25). 2000 yılına ait nüfus sayımı sonuçları açıklanmadığı için, DİE ile aralarında yöntem farklılıkları bulunan ve DİE verileri kadar güvenilir olmayan 2001 yılına ait ETF verilerini kullanmak zorunda kaldık.

Tablo 2.21. Erciş kentinde Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1990 ve 2001)

YAŞ GRUBU	1990				2001			
	Erkek	Kadın	Toplam	Oranı (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oranı (%)
0- 4	2880	2691	5571	13.8	3856	3746	7602	13.2
5- 9	3454	3139	6593	16.3	3734	3569	7303	12.7
10- 14	3377	2627	6004	14.8	3530	3306	6836	11.8
15- 19	2285	2273	4558	11.3	3457	3400	6875	11.9
20- 24	2965	1603	4568	11.3	3183	2858	6041	10.5
25- 29	1646	1454	3100	7.7	2712	2523	5235	9.0
30- 34	1212	1067	2279	5.6	2159	2030	4189	7.2
35- 39	971	957	1928	4.8	1829	1602	3431	5.9
40- 44	656	686	1342	3.3	1378	1268	2646	4.6
45- 49	562	561	1123	2.8	955	970	1925	3.3
50- 54	542	506	1048	2.6	807	736	1543	2.7
55- 59	457	371	828	2.0	602	626	1228	2.1
60- 64	320	347	667	1.6	590	576	1166	2.0
65- +	442	430	872	2.1	948	825	1773	3.1
TOPLAM	21769	18172	40481	100.0	29758	28035	57793	100.0

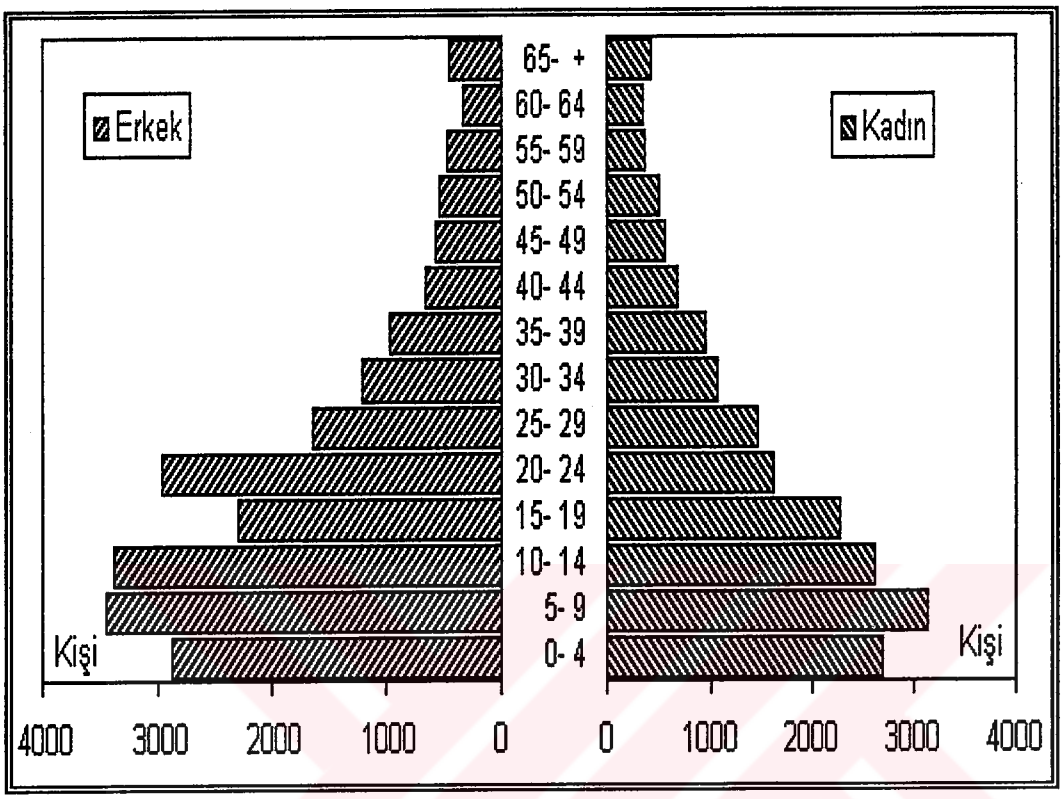
Kaynak: DİE,GNS Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Van (1990); 2001 Yılı İl Sağlık Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 2.21'de de görüldüğü gibi, 0- 4 yaş grubunda önemli oranda bir fazlalık bulunmaktadır. Bu yaş grubu, tüm nüfusun 1990'da % 13.8'ni, 2001'de % 13.2'ni meydana getirmektedir. Bu grup içerisinde de 0 yaş grubu daha büyük bir miktar tutmaktadır. 0 yaş grubundaki nüfus miktarı 1990 yılında 1032 kişi (% 18.5) ve 2001 yılında ise 1515 (% 19.9) kişidir.

Doğum ve ölüm oranlarının giderek düşmesine karşılık, özellikle doğum oranları, Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. 2001 yılı için Erciş kentinde doğum oranı % 10.3 iken, bu miktar 1990 yılında Türkiye için % 2.8 olarak gerçekleşmiştir.

[236] TANERİ, E., 1986, Bölge Planlama, Yıldız Üniv. Yay. No: 186, İst., s. 138.

Ölüm oranları da Erciş'te % 0.8 iken, bu rakam Türkiye ortalamasında % 0.6 olarak gerçekleşmiştir.[237]

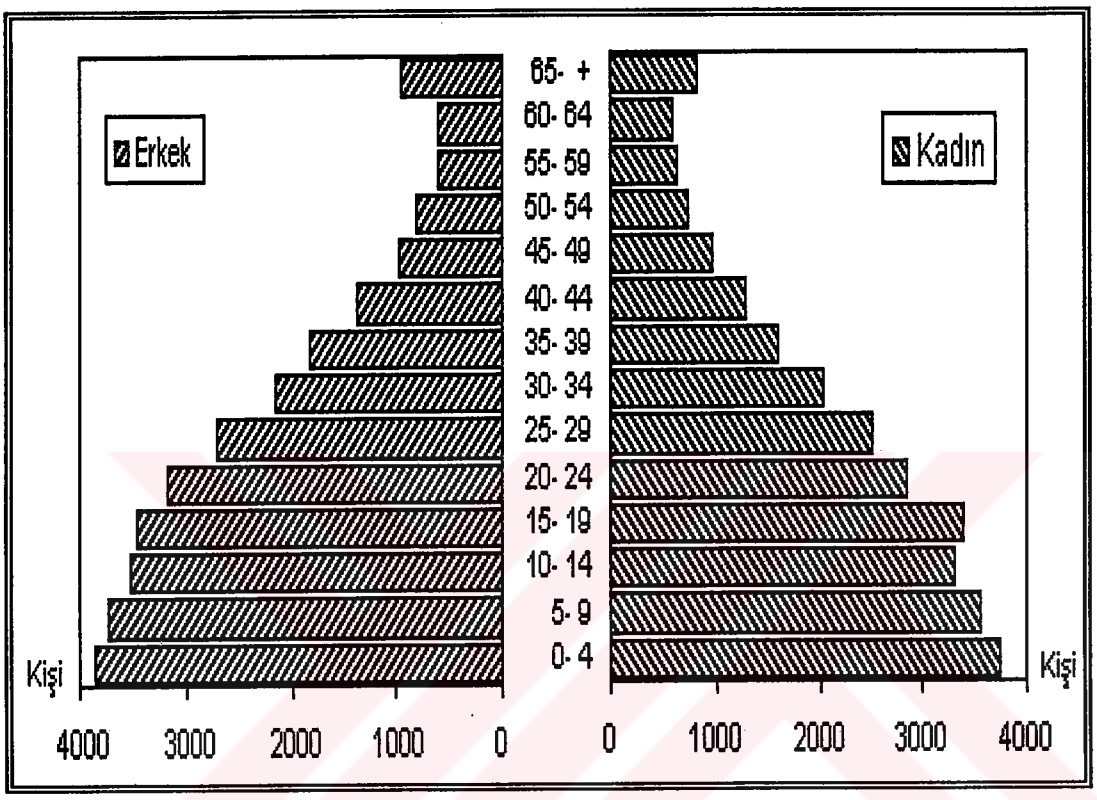
Şekil 2.24. Erciş Kentinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (1990)

Nüfusun dar aralıklı sınıflandırmasında bizi ilgilendiren diğer bir husus, 20- 24 yaş grubundaki erkek nüfusun fazlalığıdır. 1990 yılında 20- 24 yaş grubundaki 2965 erkek nüfusa (% 65.0) karşılık sadece 1603 kadın nüfus (% 35.0) bulunmaktadır. Bu durum, tugay düzeyinde askeri birliklere sahip olan Erciş kentindeki asker nüfustan kaynaklanmaktadır. 2001 yılı ETF sonuçlarında ise, bu durumu görebilmemiz mümkün değildir. Çünkü, Sağlık Müdürlüğü istatistiklerinde asker nüfus dikkate alınmamaktadır.

Genel olarak erkek nüfusun egemen olduğu (en az % 52) Erciş kentinde, söz konusu oranlar 35- 49 yaş grubunda kadınlar lehine biraz düşmektedir. Örneğin, 1990 yılında erkek nüfusun oranı 25- 34 yaş grubunda % 53.1 ve 50- 64 yaş grubunda % 51.9 iken, 35- 49 yaş grubunda bu miktar % 49.8'dir. Bu durum, Erciş dışına özellikle batıdaki büyük kentlere çalışmak üzere giden erkek nüfustan kaynaklanmaktadır. Bunun gibi, 65 ve üzeri yaşlı nüfusta da kadın nüfusun miktarı hafifçe yükselmektedir. Bu yaş grubundaki erkek nüfusun oranı % 50.6'dır. Bunun en önemli nedeni, erkek nüfusun

[237] DOĞANAY, H., 1994, age, s. 153.

daha zor şartlarda çalıştığı için daha çabuk yıprandığını ve bu yüzden ölümlerinde bu kesimde daha fazla meydana gelmesidir. İlçe Nüfus Müdürlüğü verilerine göre, 2000 yılında 193 kadın nüfusa (% 43.0) karşılık 256 erkeğin ölmesi bunun en önemli göstergesidir.

Şekil 2.25. Erciş Kentinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2001)

2.4.4.3. Nüfusun Eğitim Özellikleri

Erciş kentinin demografik yapısında ve gelişiminde önemli hususlardan birisi de nüfusun eğitim durumudur. Nüfusun gelişmesi ve yerleşmenin büyümesine paralel olarak, okulların ve okuyanların sayısı da hızla artmıştır.

Kuşkusuz, kentleşme sürecinin yaşamımıza kattığı en önemli kavramlardan veya olgulardan birisi de kentlileşme, kentsel davranış tarzı, kentsel hayat gibi doğrudan toplumsal yaşamın uyarlanacağı sosyo- ekonomik kalıplardır. Geleneksel yapının bir anlamda sarsılması ya da bastırılması anlamına da gelebilecek bu süreç, üretim faaliyetleri ve ilişkilerinden tüketim alışkanlıklarına, insanlar arası ilişkilere ve düşünüş tarzına kadar geniş bir alanda etkili olmuştur. Sözünü ettiğimiz sürecin en önemli sonuçlarından birisi de, eğitimli nüfusta meydana gelen değişim ve gelişmelerdir. Gerçekten de, yerleşmelerin nüfuslarının artmasına ve bu nüfus artışını destekleyen

özellikle hizmet sektörünün gelişmesiyle beraber, hem eğitim kurumlarının sayısı ve türü artış göstermiş, hem de buralarda eğitim gören insanların sayısı artmıştır.

Erciş kentinde Cumhuriyet öncesi eğitim durumu ile ilgili elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, uzun tarihinde başkentlik yapmış, önemli bir idarî ve askerî merkez olmuş, farklı etnik yapılara ev sahipliği yapmış ve son olarak ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle uzunca bir süre gözde bir kent olarak varlığını sürdürmüş olan Erciş'te Cumhuriyet öncesinde kültürel hayatın gelişmiş olduğunu tahmin etmekteyiz. Cumhuriyet öncesi bilgilerimiz, 19. yüzyıla ait salnamelerdir. 1288 (1871) tarihli Erzurum Vilayeti salnamesinde Erciş'te ikisi Müslümanlara ve ikisi de Hıristiyanlara ait olmak üzere 4 adet günümüzdeki ilkokullara denk düşen *Mekteb-i İbtidai* ya da *Sübyan Mektebi*nin bulunduğu yazılıdır. Yine 1293 (1876) tarihli Erzurum Vilayeti salnamesinde Erciş kazası ve köylerinde 3'ü Hıristiyanlara ve 14'ü Müslümanlara ait olmak üzere toplam 17 Sübyan Mektebi ve 7 Medresenin bulunduğu ifade edilmektedir.[238]

1318 tarihli eğitim ile ilgili bir salnamede ise, Erciş'te 41 adet öğrencisi ve 2 muallimi bulunan bir *Rüşdiye Mektebi* bulunduğunu, ayrıca kasabanın ortasında "Yahya Bey Medresesi" adında 7 talebesi bulunan bir medrese bulunduğu belirtilmektedir. Aynı salnamede Erciş'in idari merkezinin bulunduğu Aganis kasabasında 1896 tarihinde inşa edilmiş olan kız öğrencilere ait bulunan bir Mekteb-i İbtidai'nin bulunduğu ifade edilmektedir.[239] Başka bir kaynakta ise, 1894- 95 yılında iki personel ve 15 öğrencisi bulunan bir rüşdiye mektebinin bulunduğu belirtilmektedir.[240] Bu ilkokulun Cumhuriyet devri sonrasında da eğitim faaliyetlerini sürdürdüğünü sonraki dönem kayıtlarından anlamaktayız. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Rüşdiye Mektebi Zeylan, Cumhuriyet ve Emniyet Caddelerinin kavşağında şimdiki iş ve ticaret sahasının merkezinde yer almaktaydı. Saha araştırmalarımız esnasında karşılaştığımız bir takım eski tapu belgelerinden hareketle, bunu daha kesin bir ifade ile belirtebiliriz.

---

[238]Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, s. 142- 143.
Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, s. 147.
[239]Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, Matbaa-i Amire, İst., s. 1594- 1601.
[240] ALKAN, M.Ö., 2000, Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, DİE Tarihi İstatistikler Dizisi No: 6, Ank., s. 85.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Erciş'te biri kız, üçü erkek olmak üzere 4 ilkokulun bulunduğunu öğrenmekteyiz.[241] Ancak, bu okulların tümünün kaza merkezinde yer alıp almadığı ile ilgili bir ayrıntı bulunmamaktadır.[242] 1938 tarihli bir yayında ise, kaza merkezinde bir, köylerde de bir olmak üzere 2 okulun bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak, bu bilginin eksik olduğunu düşünmekteyiz. Erciş kentinde ilk ortaokul 1950'li yıllarda, ilk lise ise 1966- 67 öğretim yılında hizmete açılmıştır. 1970 tarihinde, ilçe merkezinde 1 lise, 1 ortaokul, 1 pratik kız sanat okulu, 1 yatılı bölge okulu ve 10 ilkokul bulunmakta idi. Meslek liseleri ise, 1980 yılından sonra faaliyete geçmiştir. Halen Erciş kent merkezinde 6 adet lise bulunmaktadır. Ayrıca, Van'daki Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesinde bulunan Erciş Meslek Yüksek Okulu da Erciş'te yüksek öğretim hizmetlerine katkıda bulunmaktadır.

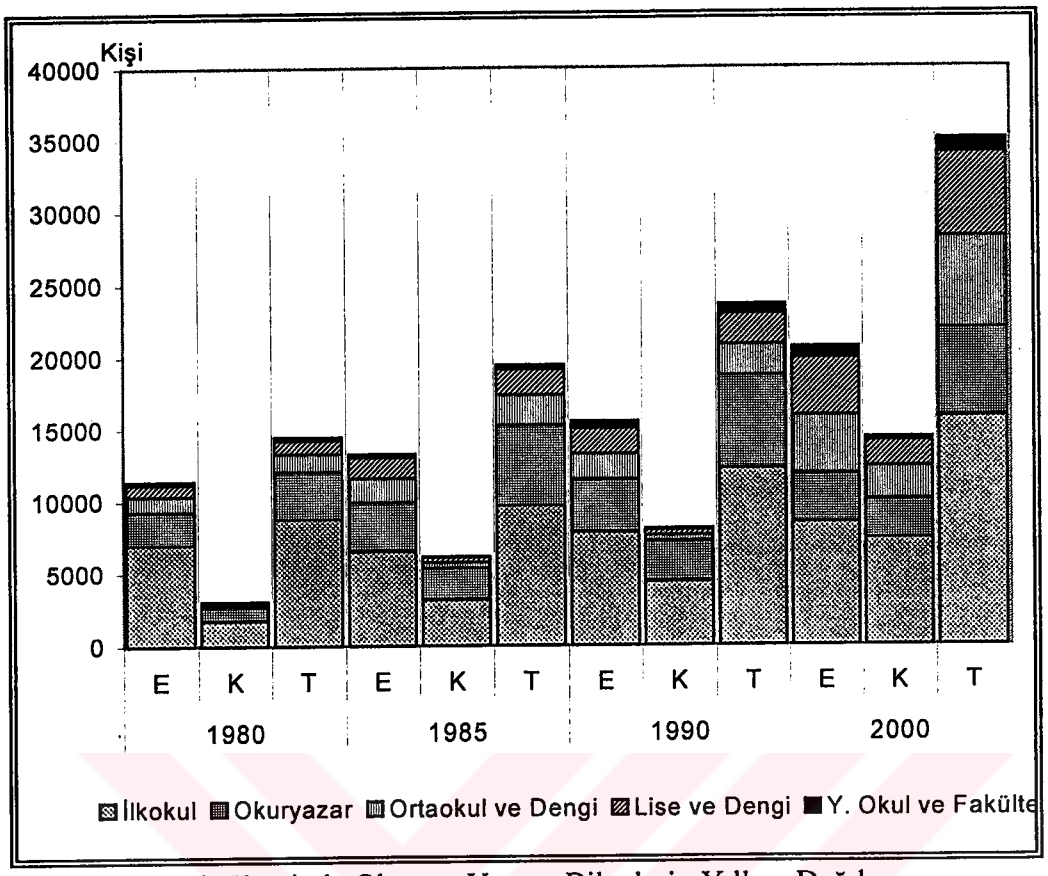
Erciş'te Cumhuriyetten sonra okuma- yazma bilenlerin oranı hızla artmıştır. 1927 yılında kaza genelinde okuma yazma bilenlerin sayısı sadece 212 (% 1.2) dir. 1965 yılında kent merkezinde okuma- yazma bilenlerin sayısı 5291 idi (% 37.6) ve bu sayının 4431'ni (%83.7) erkek nüfus meydana getirmekte idi. Bu rakam 1985 yılında 19461'e (% 53.2) ve okuma- yazma bilenlerin kadınların sayısı da 6155'e (% 31.6) yükselmiştir. 2000 yılında ise, okuma yazma bilenlerin sayısı 20629'u (% 58.9) erkek ve 14368'i (% 41.1) kadın olmak üzere 34997 (kent nüfusunun % 63.9'u) dir. 2000 yılına ilişkin veriler İl Sağlık Müdürlüğünün kayıtlarından çıkarılmıştır (Tablo 2.22 ve Şekil 2.26).

Tablo 2.22. Erciş Kentinde Okuma Yazma Bilenlerin Yıllara Dağılımı

Yıllar / Eğitim Durumu	1980			1985			1990			2000		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
Okuryazar	2268	1015	3283	3402	2186	5588	3654	2792	6446	3389	2704	6093
İlkokul	7015	1752	8767	6512	3154	9666	7810	4396	12206	8455	7335	15790
Ortaokul ve Dengi	1098	172	1270	1675	428	2103	1774	392	2166	4051	2300	6351
Lise ve Dengi	798	112	910	1441	327	1768	1756	357	2113	3965	1782	5747
Y. Okul ve Fakülte	212	26	238	241	56	297	530	113	643	769	247	1016
TOPLAM	9284	2767	12051	13306	6155	19461	15528	8050	23578	20629	14368	34997

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları; 2000 Yılı İl Sağlık Müd. İstatistikleri

[241] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, s. 874.
[242] GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, 1938, Doğu Anadolu Coğrafyası, Genelkurmay Matbaası, Ank., s. 173.

Şekil 2.26. Erciş Kentinde Okuma- Yazma Bilenlerin Yıllara Dağılımı

Tablo 2.22 ve Şekil 2.26'da da görüldüğü gibi, okuma- yazma bilenlerin genel olarak sayısı hızla artmaktadır. Şekilde dikkat edilmesi gereken bir husus, 1990'da herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayan ve okuma- yazma bilenlerin sayısı 6446 (% 27.3) iken bu sayı 2000 yılında 6093'e (% 11.1) düşmüştür. Aynı şekilde, ilkokul mezunu olanların sayısı 1990 yılında 12206 (% 51.8) iken, 2000 yılında 15790'a (% 28.8) düşmüştür. Bu düşüşlerin en önemli nedeni, ilkokul eğitiminin giderek daha çok kimse tarafından alınması, ancak ilkokul sonrası eğitimin de önem kazanması, yaygınlık kazanması ve tercih edilmesidir. Gerçekten de 1990 yılında sayısı 2166 (okuryazar nüfusun % 9.2'si) olan ortaokul mezunu nüfus, 2000 yılında % 193 oranında artarak 6351 kişiye (% % 18.1) ulaşmıştır. İlkokul sonrası eğitimin daha yaygınlık kazanmasının yanında, 8 yıllık kesintisiz eğitimin de ülke çapında yaygınlaşması ve 1997 yılından zorunlu hale getirilmesi de, yukarıdaki sonucun en önemli nedenlerinden birisidir. Bunun gibi, lise mezunlarının sayısında da aynı devreler içerisinde yaklaşık % 172 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Yüksekokul ve fakülte mezunlarının sayısında da 1980- 2000 yılları arasındaki 20 yıllık devrede % 327'lik bir artış meydana gelmiştir. 1980 yılından sonra,Erciş kentinde meslek liselerinin artmasına paralel olarak, meslek

lisesi mezunlarının sayısı da önemli artışlar göstermiştir. Örneğin, 1980 yılında 273 olan meslek lisesi mezunu sayısı 10 yıl sonra 1990'da % 62.3 oranında artarak 443'e yükselmiştir. Erciş kentinde yer alan eğitim kurumları, "Sosyo- Kültürel Fonksiyonlar" başlığı altında daha detaylı bir şekilde irdelenecektir.

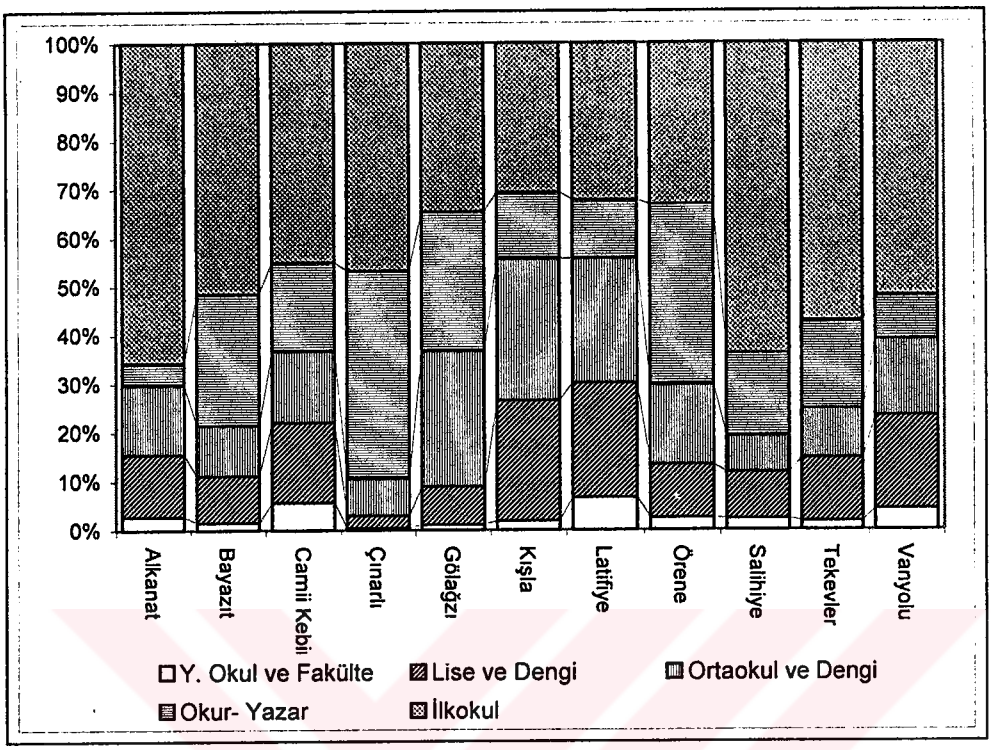
Erciş kentinde nüfusun eğitsel gelişiminde, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, okuryazar nüfusun en fazla artış gösterdiği kesim kadınlardır. 1965 yılında kadınların sadece % 14.6'sı okuryazar iken, bu sayı 1980 yılında % 22.3'e, 1985 yılında % 37.2'ye, 1990 yılında % 43'e ve 2000 yılında % 54.1'e yükselmiştir. Ancak, yukarıdaki tablolardan anlaşıldığı kadarıyla, kadınların büyük bir kesimi ilkokul mezunudur. Örneğin, 2000 yılında, ilkokul mezunu erkeklerin % 47.9'u ortaokula devam ederken kadınların ise sadece % 31.4'ü okumaya devam etmektedirler. Bu oran 1990 yılında % 8.9'dur.

Erciş kentinde eğitim durumu açısından önemli bir husus da, okumuş nüfusun mahallere göre göstermiş olduğu değişikliklerdir. Özellikle, kırsal karaktere sahip mahallelerde okuma-yazma bilenlerin oranı düşerken, kentin eski ve merkezi kısımlarında bu oran yükselmektedir (Tablo 2.23 ve Şekil 2.27 ve 2.28).

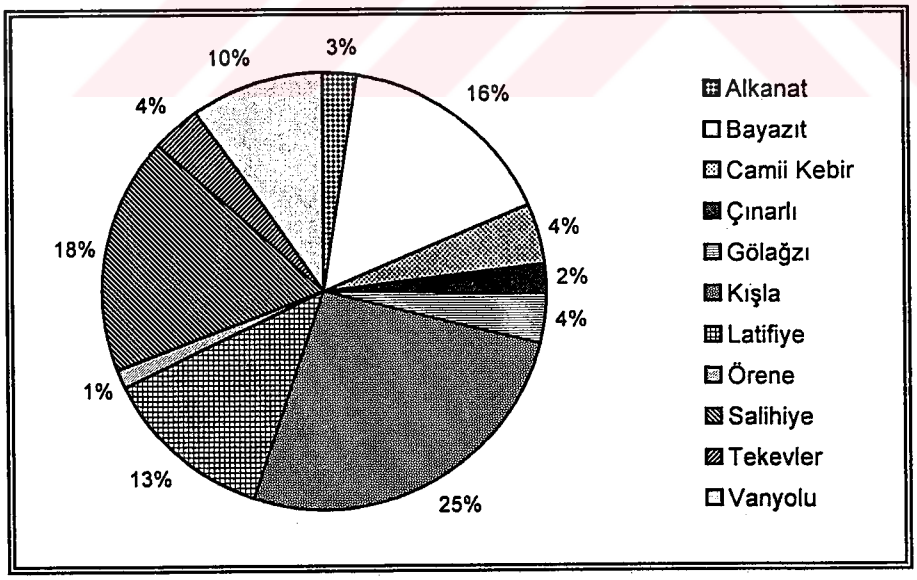
Tablo 2.23. Erciş Kentinde Mahallelere Göre Eğitim Durumu (2000)

MAHALLE ADI	Okur-Yazar		İlkokul		Ortaokul ve Dengi		Lise ve Dengi		Y. Okul ve Fakülte		TOPLAM		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
Alkanat	24	18	314	292	116	16	102	15	23	3	579	344	923
Bayazıt	792	725	1617	1266	393	188	431	104	62	28	3295	2311	5606
Camii Kebir	164	115	379	303	123	101	140	107	60	27	866	653	1519
Çınarlı	191	167	192	199	31	33	18	3	4	0	436	402	838
Gölağzı	201	155	139	289	244	100	82	15	13	1	679	560	1239
Kışla	699	560	1502	1307	1624	1059	1429	832	121	56	5375	3814	9189
Latifiye	215	311	495	915	676	452	712	314	218	75	2316	2067	4383
Örene	110	65	90	66	47	30	39	12	11	1	297	174	471
Salihiye	710	327	2218	1697	346	110	431	149	125	19	3830	2302	6132
Tekevler	134	105	491	269	104	31	144	28	19	5	892	738	1330
Vanyolu	149	156	1018	732	347	180	437	203	113	33	2034	1304	3368
TOPLAM	3339	2704	8455	7335	4051	2300	3965	1782	769	248	20629	14369	34998

Kaynak: Sağlık İl Müd. 2000 Yılı İstatistikleri.

Şekil 2.27. Erciş Kentinde Mahallelere Göre Eğitim Durumu (2000)

Şekil 2.28. Erciş'te Okuryazar Nüfusun Mahallelere Dağılımı (2000)

Okuryazar nüfusun mahallere dağılımındaki en önemli özellik, kentin kenar kesimlerine doğru gidildikçe okuryazar sayısının düşmesidir. Okuryazar nüfusun mahallelere dağılımında Kışla, Latifiye ve Bayazıt Mahalleleri ön plana çıkmaktadır. Bu üç mahallede okuryazarların % 54'ü toplanma göstermiştir. Salihiye Mahallesi'nin son

yıllarda en fazla göç alan mahallelerden olması dolayısıyla nüfusu da hızla artmıştır. Kentin en kalabalık mahallesi olan Salihiye'de kentteki okuryazar nüfusun % 18'i bulunmaktadır. Ayrıca, bu rakamın mahallenin toplam nüfusunun (13422 kişi) % 45.7'ni oluşturduğunu da eklemek gerekir. Okuma- yazma oranının en fazla düştüğü mahalleler ise, kenar kesimde yer alan Örene, Çınarlı, Alkanat, Gölağzı ve Tekevler Mahalleleridir. Camii Kebir Mahallesi'nde ise, Salihiye Mahallesi'ndekinin tersi bir durum yaşanmakta olup, nüfus miktarı düşük olduğu için toplam içerisindeki oranı da düşmüştür. Çünkü, Camii Kebir Mahallesi'nin sahip olduğu 3123 (2000 yılı) kişinin 1519'u (% 48.6) okuma- yazma bilmektedir. Benzer durum, az nüfuslu mahallelerden olan Tekevler ve Gölağzı Mahallelerinde de bir miktar göze çarpmaktadır. Mahallelerin de özellikle kenar kısımları okuma- yazma oranının düştüğü kesimlerdir.

2.4.4.4. Nüfusun Ekonomik Nitelikleri

Verimli bir ova üzerinde kurulmuş bulunan Erciş kenti, ticaret yolları üzerinde de bulunması nedeniyle tarımsal ve ticari faaliyetler açısından eski devirlerden günümüze değin gözde bir mekan olarak varlığını sürdürmüştür. Urartular döneminde yörede obsidiyen çıkarımına ve işlemesine dayalı bir madencilik ve sanayi faaliyeti bulunmaktaydı. Bunun dışında, Urartuların yapmış oldukları sulama kanalları ve barajları, yörenin tarımsal potansiyelini kullanma çabalarına güzel bir örnek oluşturmaktadır. Yine Urartuların Zernakitepe'de kurmuş oldukları kent, Erciş'in idari ve askeri açıdan önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, Erciş'te bu dönemde geniş bir işbölümüne dayalı bir sosyal ve idari organizasyonun gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Urartulardan sonra da öneminden hiçbir şey kaybetmeyen Erciş kenti, özellikle ortaçağ boyunca önemli bir idari merkez olmuştur. Karakoyunlu devletine başkentlik yapmış, İlhanlı devletinin batıdaki en büyük idari ve askeri merkezlerinden olan Erciş kenti, daha önce de ifade edildiği gibi, İran- Anadolu- Mezopotamya arasındaki ticaret yollarının üzerinde bulunması nedeniyle ulaşım fonksiyonu açısından gelişmişti. Eski seyyah ve araştırmacılar Erciş kentinin iki önemli özelliği üzerinde bilhassa durmaktadırlar: Tarımsal faaliyetler ve ticaret. Cumhuriyet dönemine kadar da durumda bir değişme meydana gelmemiştir. Dolayısıyla, Cumhuriyet öncesi Erciş kentinin temel

ekonomik ve fonksiyonel karakterini tarım, ticaret ve hizmet olarak özetlemek mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir kasaba olan Erciş, yukarıda saydığımız avantajlarından dolayı çabuk toparlanmış ve hızla gelişmiştir. Cumhuriyetten sonra, nüfusun sosyo- ekonomik niteliklerine ilişkin elimizdeki temel bilgi kaynağı genel nüfus sayımı sonuçlarıdır. Ancak, bu sayım sonuçlarında da bir standart her zaman söz konusu değildir. Nüfus ve nüfusun ekonomik nitelikleri ile ilgili detay istatistikler, bazı yıllar hiç yayımlanmamış; bazı yıllar da sadece il merkezi ve il toplamını kapsayan detaylar aksettirilmiştir. Buna rağmen, nüfusun bu açıdan nasıl bir gelişme gösterdiğini diğer incelemelerimizle ortaya koymaya çalışacağız.

Bilindiği gibi, cumhuriyet dönemindeki ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu tarihte yayımlanan genel nüfus sayımı sonuçlarında nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılımı kaza geneli olarak verilmiştir. Yine de bir fikir vermesi ve zaten tarımsal faaliyetler hariç diğer ekonomik faaliyet kollarının ilçe merkezine özgü olması nedeniyle bu sonuçlar aşağıda değerlendirilmiştir (Tablo 2.24. ve Şekil 2.29).

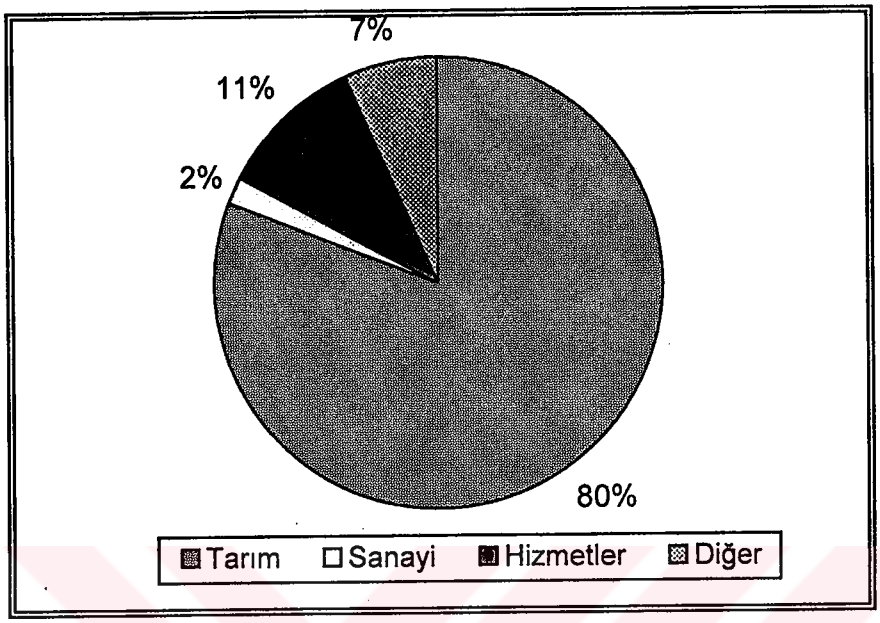
Tablo 2.24. 1927 Yılında Erciş İlçesi Nüfusunun Ekonomik Faaliyet Kolların Dağılımı

Ekonomik Faaliyet	Çalışan Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam
Zirai	3008	8	3016
Sinai	78	1	79
Ticari	160	-	160
Serbest	204	2	206
Memur	41	-	41
Hakimler	1	-	1
Ordu	185	-	185
PTT	5	-	5
Muhtelif	39	1	40
TOPLAM	3721	12	3733
Mesleksiz ya da Mesleği Bilinmeyen	5836	8792	14628

Kaynak: DİE, GNS sonuçları (1927 yılı).

Görüldüğü gibi, çalışan nüfusun % 80.8'i tarım sektöründe istihdam edilmiş, genel hizmetler ise ikinci sırayı almıştır. 1927 yılında Erciş İlçesi genelindeki ekonomik açıdan faal nüfus 9415 kişi (% 53'ü kadın) toplam nüfusun % 51.2'ni meydana getirmektedir. Savaşlardan yeni çıkmış olan Türkiye'nin ekonomik durumunun genel olarak iyi bir durumda olmayışı, idari yapılanmanın ve düzenin henüz oturmamış olması ve hepsinden önemlisi esas işgücünü oluşturan kesim olan yetişkin nüfusun bu süreçte

hayatını kaybetmesi dolayısıyla tarım dışı ekonomik faaliyetlerin gelişememiş olması doğaldır.

Şekil 2.29. Erciş İlçesinde Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (1927)

1927 yılından itibaren çevresinden kendisine yönelen göçlerle hızla nüfuslanan Erciş kenti, özellikle hizmetler sektörünün geliştiği bir yerleşme olmuştur. Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi Cumhuriyet sonrasında da gelişmenin ana motorunu tarımsal açıdan verimli bir ova üzerinde yer alması ve ulaşım güzergahları üzerinde bulunması oluşturmaktadır.

1960'lı yılların ortalarından sonra kente bir takım askeri birliklerin yerleştirilmesi ve büyüyen yerleşmenin sorunlarını gidermek amacıyla kentteki idari kurumların arttırılması sonucu memur sayısının artması, doğal olarak ticaret ve sanayi sektörünün de gelişmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak tarım sektöründe çalışan nüfusun sayısı da hızla azalmıştır.

1980 yılında çalışma çağındaki nüfus 14080 kişidir. 1985 yılında ise, ekonomik açıdan çalışma çağındaki nüfus 18928 kişi olup, toplam kent nüfusunun % 51.7'ni oluşturmaktadır. Bu yıllara ait DİE'nin Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri istatistiklerinde ilçe merkezlerine ait detay bulunmamaktadır. Bu iki sayım devresine ilişkin olarak biri yüksek lisans tezi, diğeri imar planı araştırması olan iki eserde nüfusun sektörlere dağılımı oransal olarak aşağıda verilmiştir (Tablo 2.25).

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tablo 2.25. Erciş Kentinde Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (1980 ve 1985)

Çalışan Miktarı (%)	Ekonomik Faaliyet Kolu					
	Tarım	Genel Hizmetler	Sanayi	İnşaat	Ticaret, Bankacılık, Ulaştırma	Diğer
1980	35	35	5	10	12	3
1985	38	12	4	11	33	2

Kaynak: GÜNGÖRDÜ, 1985; İLLER BANKASI, 1988.

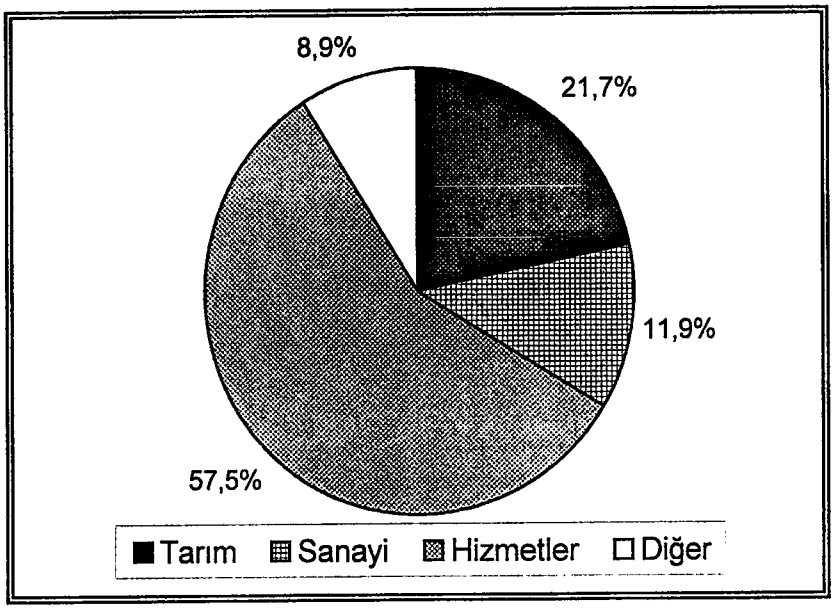
1990 yılına gelindiğinde faal nüfusun 21441'e (nüfusun % 53'ü) çıktığı görülecektir. Bu sayının sadece % 44'ü (9449 kişi) fiilen çalışmakta olup, geri kalan nüfusun büyük kısmını emekli, öğrenci, ev kadını gibi iktisaden faal olmayan nüfus oluşturmaktadır (Tablo 2.26 ve Şekil 2.30).

Tablo 2.26. Erciş Kentinde Nüfusun İşkollarına Dağılımı (1990)

Ekonomik Faaliyet Kolu	Çalışan Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam
1. Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	1705	344	2049
2. Madencilik, Taş Ocakçılığı	7	-	7
3. İmalat Sanayii	1006	114	1120
4. Elektrik, Gaz ve Su	52	1	53
5. İnşaat	736	4	740
6. Toptan- Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	1080	11	1091
7. Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	499	11	510
8. Mali Kurumlar, Taşınmaz Mallara Ait İşler ve Kurumları, Yardımcı İş Hizmetleri	101	10	111
9. Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	3471	200	3671
10. İyi Tanımlanamayan Faaliyetler	92	5	97
TOPLAM	**8749**	**700**	**9449**

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları (1990)

Yukarıda sıralanan değerlerden 2 ve 3. maddeleri Sanayi, 4 ve 6-7-8-9. maddeleri de hizmetler başlığı altında topladığımızda çalışan nüfusun yaklaşık % 57'nin hizmetler sektöründe çalıştığını görürüz. Bununda % 67'ni toplum hizmetleri meydana getirir. Savunma ve güvenlik hizmetleri ile ilgili polis ve askeri güçler de bu rakama dahildir. Tarımsal faaliyetler ile uğraşanlar süreç içerisinde azalmışlardır. Buna karşılık, sanayi faaliyetleri önem kazanmaktadır. Bu değerlerde göze çarpan diğer bir önemli husus ta, çalışan nüfus içerisindeki kadın sayısının düşük olmasıdır. 700 kadının (% 7.4) çalıştığı 1990 yılında kadınların gerek üretim faaliyetleri açısından ve gerekse idarî birtakım kuruluşlarda görev almaları bakımından yönetime katkıları çok zayıf durumdadır.

Şekil 2.30. Erciş Kentinde Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (1990)

Erciş kentinde 2000 yılına ait nüfus sayımı sonuçları sonuçlanmadığından ve bu yıla ilişkin Sağlık Müdürlüğü verileri güvenilir olmadığından, çalışma çağındaki nüfus hakkında yeterli bir bilgimiz bulunmamaktadır. Çalışan nüfusun miktarı ve bu nüfusun ekonomik işkollarına dağılımı ise, "Kentsel Fonksiyonlar" detaylı olarak izah edilecektir.

Erciş kentinde nüfusun ekonomik nitelikleri ile ilgili diğer bir konu da faal nüfusun gelişimi ile ilgili olarak çalışan nüfus ve bağımlı nüfusun gelişimidir. Genel olarak Erciş kentinde faal nüfus olarak kabul edilen 15- 64 yaş grubu nüfusu, toplam nüfusun yarısını teşkil etmektedir (Tablo 2.27 ve Şekil 2.31). Bununla beraber Devlet İstatistik Enstitüsü, faal nüfus yaşını 12'den başlatmaktadır. Sayım dönemlerinde 12- 14 yaş grubu ile 65 ve üzeri yaş grubunu da faal nüfusa dahil ettiğimizde faal nüfus oranını % 60'ı geçecektir. Gerçekte, gerek 12- 14 yaş grubu ve gerekse 65 + yaş grubunda çalışan bir miktar nüfus bulunmaktadır. Fakat, belirtilen yaş gruplarında fiilen çalışan nüfus önemli bir miktar teşkil etmediğinden dolayı, faal nüfus miktarını 15- 64 yaş grupları arasındaki nüfus olarak ele almak daha mantıklı olacaktır. Yine de bu konuda etkili olan en önemli faktör, devletin bu tür sosyal konularda yapacağı düzenlemelerdir. Örneğin, emeklilik yaşının arttırılması veya azaltılması ya da emeklilik sisteminin çalışma günü esasına dayandırılması gibi düzenlemeler, faal nüfus yaşını da doğrudan etkileyecektir. Ayrıca, Türkiye'de nüfusun eğitim sürecinin uzun olması ve en yaygın

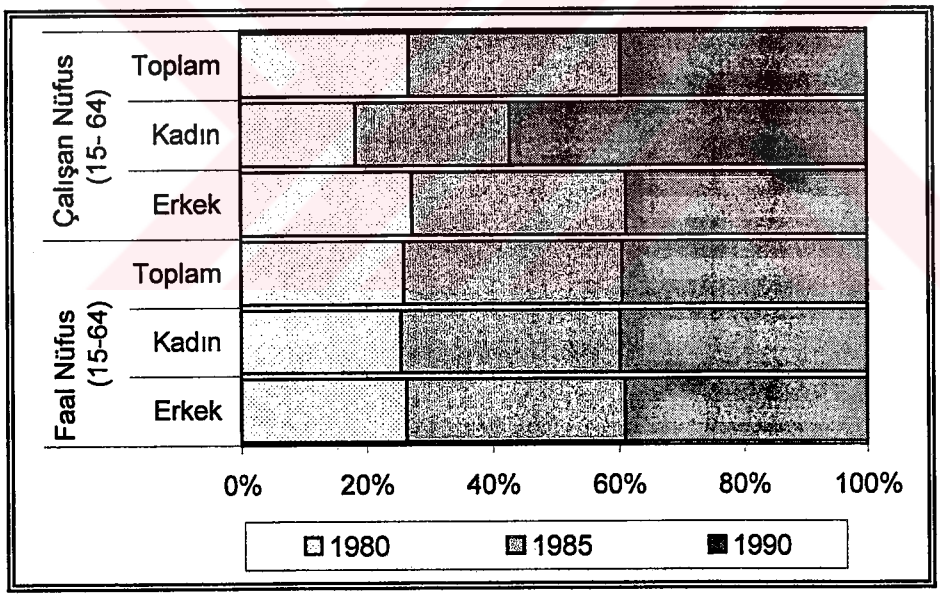
olan ortaöğretim okullarının mesleki açıdan bir rolünün bulunmayışının da faal nüfus yaşını etkilediğini söyleyebiliriz.

Tablo 2.27. Erciş Kentinde Faal Nüfusun Yıllara Dağılımı

YILLAR	Toplam Nüfus	Faal Nüfus (15-64)			Çalışan Nüfus (15- 64)			12-14 Yaş Grubu		65 + Yaş Grubu		Toplam Çalışan Nüfus	
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam	Çalışan Sayısı	Toplam	Çalışan Sayısı	Sayısı	Kent Nüfusuna Oranı (%)
1980	27582	7818	6270	14080	5941	207	6148	2226	160	494	99	6407	23.2
1985	36582	10357	8571	18928	7429	275	7704	3548	343	609	120	8167	22.3
1990	40481	11616	9825	21441	8447	645	9092	3431	180	848	165	9437	23.3

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları.

Tabloda da görüldüğü gibi, Erciş kentinde 12- 14 ile 65 + yaş grupları içerisinde yer alan çalışan nüfus fazla değildir. Örneğin, 1990 yılında 12-14 yaş grubunda çalışanlar, bu yaş grubunun sadece % 5.2'ni, 65 + grubunda bulunanlar ise % 19.4'nü teşkil etmektedirler.

Şekil 2.31. Erciş Kentinde Faal Nüfusun Yıllara Göre Durumu

Erciş kentinde çalışan nüfus, toplam kent nüfusunun genellikle % 23'nü, faal nüfusun ise ortalama % 45'ni oluşturmaktadır. Ancak, çalışan nüfusun miktarı nüfus artışına paralel olarak artmaktadır. Örneğin, 1980- 85 devresinde çalışan nüfus % 27.5 oranında artmıştır ve yıllık artış hızı da % 5.5'e tekabül etmektedir. 1985- 90 devresinde % 15.5 civarında artış göstermiş ve yıllık artış hızı da % 3.1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Erciş kentinin yıllık nüfus artış hızı da, hatırlanacağı gibi, 1980- 85 devresinde %6.5 ve

1985- 90 devresinde % 2.1 civarında seyretmiştir. 1985- 90 devresindeki gerilemenin nedenlerine nüfusun gelişimi ile ilgili bölümde değinilmişti. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken önemli bir konu bulunmaktadır. Bu devrede erkek çalışan sayısında oransal olarak bir gerileme olmasına rağmen, kadın çalışan sayısında yaklaşık % 135 oranında bir artış meydana gelmiştir. Bu durum, merkezi yönetimin kente memur istihdamındaki bir artıştan kaynaklanabileceği gibi, bir önceki bölümde de görüldüğü gibi, bu devrelerde gerek lise ve gerekse yükseköğrenim kurumlarında okuyan kadınların sayısındaki artışa paralel olarak kadınların iş ve gündelik hayata daha aktif olarak katılmalarının bir sonucu da olabilir.

Nüfusun bağımlılık oranına gelince, bu oranlar Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. 1990 yılı için hesapladığımız nüfusun bağımlılık oranı, % 88.8'dir. Oysa Türkiye ortalamaları % 65- 70 arasında değişmektedir.[243] Nüfusun bağımlılık oranı, kadınlarda % 90.4 ve erkeklerde % 87.4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bağımlılık oranı, 0-14 yaş grubunda % 84.7 ve 65 ve yukarısı yaş grubunda ise % 4.1'dir. 0- 14 yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki oranının % 44.9 olduğunu da göz önünde bulundurduğumuz taktirde, bu durum çocuk nüfusun fazlalığının ya da doğum oranının yüksek olmasından başka bir şey değildir.

2.5. Nüfus Yoğunluğu ve Nüfusun Alansal Dağılışı

Nüfusun alansal dağılışı, hem kentleşme, kentsel arazi kullanımı, kentsel fonksiyonlar, kent sosyolojisi vb. araştırmalarda, hem de kent ve bölge planlaması açısından önemli bir konudur. Kentleşme ile ilgili çalışmalarda, kentsel işlevlerin dağılış düzeni ile bu işlevlerin kentin karakterine etkisinin belirlenebilmesi için, kent nüfuslarının doğru olarak bilinmesi ve bu nüfusun alana nasıl bir düzen içerisinde dağıldığının tespit edilmesi gereklidir. Örneğin, kentin gelişme yönlerini sağlıklı olarak tespit edebilmemiz için mahalle nüfuslarını ve mahalle içerisindeki yoğunluk alanlarını bilmemiz gerekmektedir. Öte yandan, hem bir takım kentsel hizmetlerin götürülmesi, hem de bu kentsel alanlar ile ilgili gerek imar planı çalışmaları ve gerekse kent planlama çalışmalarında sağlıklı kararların alınabilmesi açısından nüfusun alansal dağılışının doğru olarak belirlenmesi zorunludur. Zira, sözünü ettiğimiz hususlar, kitlelerin ihtiyaçlarına cevap verilebilmesi açısından zorunlu bir koşuldur.

---

[243] DOĞANAY, H., 1994, age, s. 159- 160.

Yukarıda ifade ettiğimiz genel çerçeveden hareketle, Türkiye'de kent ve bölge planlamalarında bu açıdan büyük zorlukların yaşandığı da bir gerçektir. Bu zorlukların başında ise, istatistik bilgilerin sağlanması ve bu bilgilerin güvenirliliği gelmektedir. En sağlıklı yapıldığı kabul edilen nüfus sayımlarında bile her sayım zamanında bir çok sorunlar yaşanmakta ve bazı durumlarda bir takım yerleşim birimlerinde yeniden sayıma gidilebilmektedir. Hem görevliler hem de vatandaşlar açısından karşılıklı olarak genel bir duyarlılık eksikliğinin bulunması konunun uzmanlarca üzerinde durulması gereken noktasıdır. Kanaatimizce, bu hatalı uygulamaların nedenleri başlı başına araştırma konuları olmalıdır.

Konuya, araştırma sahamız olan Erciş kenti açısından baktığımızda, benzer zorluklar burada da aynen yaşanmaktadır. Her şeyden önce bir veri kıtlığı ya da bilgi eksikliği problemi bulunmaktadır. Saha çalışmalarımızda zaman zaman bir takım kuruluşların başında idareci olarak bulunan kimselerin, ilgi alanları olan konularda çalışmalar bir yana idare ettikleri kurumla ilgili olarak da önemli bilgi eksikliği içerisinde olduklarını gözlemledik. Bu nedenle, elde ettiğimiz kimi verileri büyük zaman kayıplarına neden olsa da değişik yollarla sağlamlandırmaya çalıştık. Örneğin, sadece Bina Sayım cetvellerinin sağlamlığını tespit etmek için, belirlediğimiz 500 civarında eve kontrol amaçlı anket yaptık.

Erciş kentinin belediye sınırları içerisindeki alanı 2984.12 ha.dır. Bu alana Kışla ve Latifiye Mahallelerinin batısında "Sulu" olarak bilinen ve kentsel topraklara "Yeşilova Mahallesi" adıyla dahil edilen mevkideki alanlar dahil değildir (bu alanında yaklaşık 600 ha. civarında olduğu tahmin edilmektedir). % 40'nın neredeyse tamamen yerleşik olmayan alanların işgal ettiği 29.8 km²lik bir alana yayılmış olan kentin, kentsel hizmetlerin ulaştırılması açısından büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Buna rağmen, her geçen gün yeni yeni alanlar kentsel topraklara dahil edilmekle açmaz daha da büyütülmektedir (bu sorunlara ileride değinilecektir). Durum böyle olunca, günübirlik politikaların sonucu doğal olarak düzensiz ve çarpık bir kentleşme meydana gelmektedir.

2983.12 ha belediye sınırları içerisindeki alanın sadece 1852.53 ha.ını yerleşik alanlar oluşturmaktadır. Yerleşik alanlarında yaklaşık % 30'u ikametgah dışı kullanımlardan oluşmaktadır. Bahçeli ev tipinin yaygın olduğu Erciş kentinde

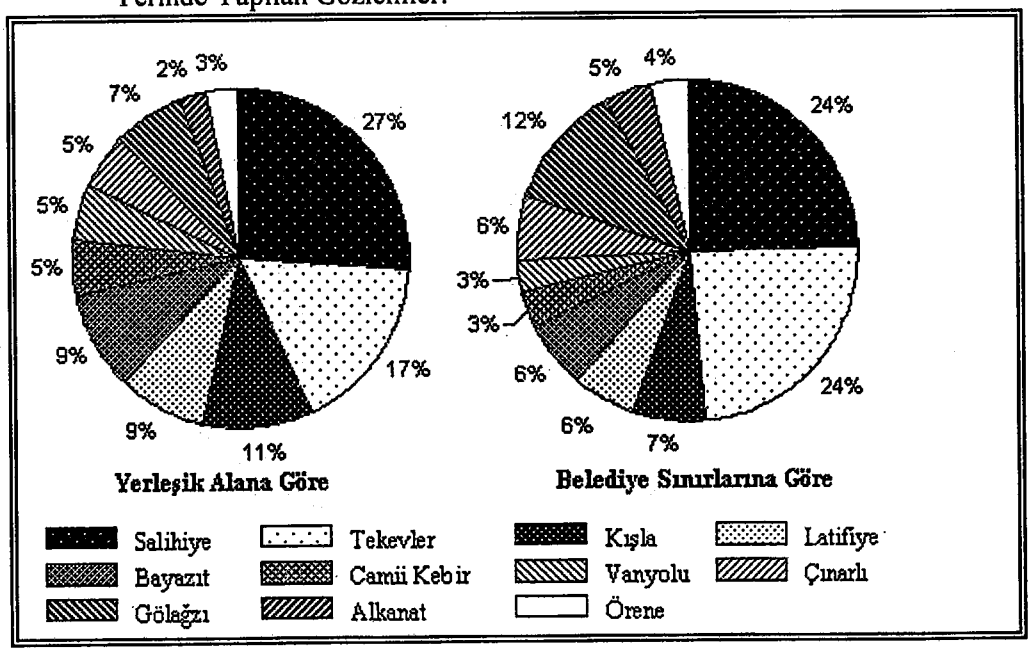
ikametgah alanları içerisindeki bahçe gibi kullanımları da saymazsak, ikametgahların kapladığı oran yerleşik alanın % 50'sini geçmemektedir.

Böylesine geniş bir alana yayılmış bulunan Erciş kentinde nüfus yoğunluğu da düşüktür. Yerleşik alanları dikkate aldığımızda hektara 36.2 kişinin düştüğü Erciş kentinde bu rakamlar belediye sınırlarını baz olarak aldığımızda ise daha da düşmektedir (22.5 kişi/ha). Nüfusun belediye sınırları içerisindeki alanlara düzenli olarak dağılmamış bulunmasından dolayı nüfus yoğunluklarının değerlendirilmesinde kimi zaman yanlış anlamalara neden olunabilmektedir (Tablo 2.28; Şekil 2.32 ve 2.33).

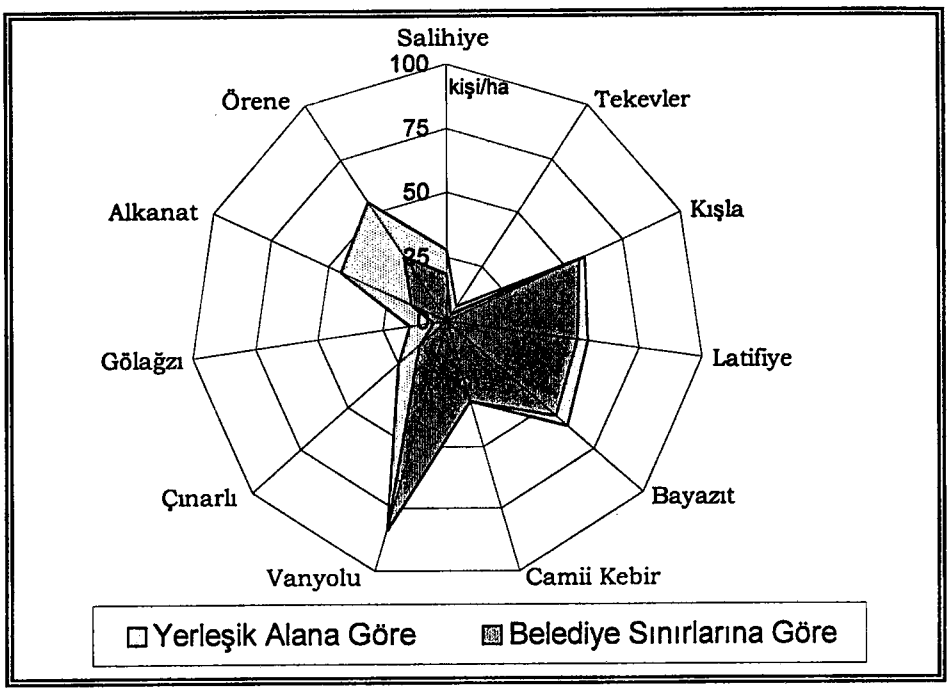
Tablo 2.28. Erciş Kentinde Mahallelerin Alanları ve Nüfus Yoğunlukları (2000)

MAHALLENİN ADI	Nüfusu	NÜFUS YOĞUNLUKLARI (Kişi/ ha)			
		Yerleşik Alana Göre		Belediye Sınırlarına Göre	
		Alanı (ha)	Nüfus Yoğ.	Alanı (ha)	Nüfus Yoğ.
Salihiye	13422	481.15	27.9	737.24	18.2
Tekevler	2150	315.70	6.8	715.89	3.0
Kışla	11493	195.68	58.7	203.92	56.4
Latifiye	8809	161.11	54.7	174.25	50.6
Bayazıt	10670	173.86	61.4	190.88	55.9
Camii Kebir	3123	98.92	31.6	98.92	31.6
Vanyolu	8028	94.54	84.0	94.54	84.0
Çınarlı	2498	100.48	24.9	176.70	14.1
Gölağzı	1799	127.84	14.1	349.63	5.1
Alkanat	2018	45.37	44.5	136.07	14.8
Örene	3142	56.88	55.2	105.08	29.9
TOPLAM	67152	1852.53	36.2	2984.12	22.5

Kaynak: Halihazır Haritalar, Nazım İmar Planları, 2000 Yılı Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Gözlemler.

Şekil 2.32. Erciş Kentinde Mahallelerin Alansal Dağılımı

Şekil 2.33. Erciş kentinde Nüfus Yoğunluklarının Mahallelere Dağılımı

Erciş kentinde yerleşik alanlar ile belediye sınırlarının uyuşmadığı diğer bir ifade ile yerleşik alan sınırları ile belediye sınırları arasında büyük farklar bulunan mahalleler, Salihiye, Tekevler, Gölağzı, Alkanat ve Örene Mahalleleridir. Bunlardan Salihiye, Tekevler ve Gölağzı Mahalleleri, yerleşim dışı boş alanlar ve tarım alanlarının en fazla bulunduğu mahallelerdir. Erciş kentinin kuzeydoğu, doğu, güneydoğu ve güneyini çepeçevre kuşatan bu üç mahalle, tüm kentsel alanın da yaklaşık % 60'nı meydana getirmektedir. Bu mahallelerin diğer bir önemli özelliği de, mahallelerin merkezi kısımlarından çevreye doğru gidildikçe nüfus yoğunluğunun aşırı şekilde düşmesi ve tarımsal alanların artmasıdır. Bu kenar sahalar, aynı zamanda son 15 yılık süreç içerisinde kentsel topraklara dahil edilen alanlardır. Alkanat, Örene ve kısmen Çınarlı Mahallelerinde görülen durum da yukarıdakinden farklı değildir. Kentin batı ve güneybatısını teşkil eden bu mahalleler de, kenarlara gidildikçe tarımsal arazilerin arttığı mahallelerdir.

Erciş kentinde kentsel alanların dağılışındaki dengesizlik ya da yerleşik alanlar ile belediye sınırları arasında görülen çelişkinin önemli bir göstergesi de nüfus yoğunluklarının dağılımındaki düzensizliklerdir. Kanaatimizce, bu durumun en önemli nedeni tarihi faktörlerdir. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Erciş kentinin 1841 yılında göl seviyesinin yükselmesinden sonra kurulduğu yer (Aganis Kasabası), şimdiki

iş ve ticaret sahasının bulunduğu kesim ile çevresidir. Bugünkü Vanyolu Caddesi, Emrah Caddesi ve Cumhuriyet Caddesinin güneyinden geçen hat, kasabanın güney sınırını teşkil etmekteydi. Ağrı- Van yolu Caddesi'nin kuzeyinde kalan sahalar 1950'li yılların sonlarına kadar fazla yerleşilmemişti. Kentsel alanların en önemli gelişimi, esas itibariyle bu tarihlerden sonra başlar. Uzun bir müddet kuzey ve batı yönlerinde gelişen kentsel topraklar, ancak 1970'li yıllardan sonra güneydoğu, güney ve güneybatıya doğru genişlemeye başlamıştır.

1970'lerden sonra başlayan yukarıda sözü edilen yönlere doğru başlayan kentsel toprakların genişlemesi, boş alanların ve tarımsal arazilerin işgali şeklinde değil, daha çok buralarda eskiden beri var olan kırsal yerleşimlerin ilhakı yoluyla gerçekleştirilmiştir. Gerçekten de, burada yer alan Örene, Alkanat (Harkin), Tekevler (Yekmal), Çınarlı (Pulur) ve Gölağzı (Pulurmanik) Mahalleleri 1950'li yıllara kadar birer köy idiler (Tablo 2.29). Aşağıda da değinileceği üzere, şu anda bile kırsal karakterlerini önemli ölçüde sürdüren bu mahalleler, kentsel topraklara dahil edilmelerinden dolayı zaten dağınık (belki de bahçeli ev tipinin yaygın olmasından dolayı) olan kentsel topraklarla bütünleşmek yerine belli bir merkez etrafında gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Bundan dolayı, kentin bu mahallelerinde adacıklar şeklinde konutların kümelendiği göze çarpar ve nüfusun yoğunluk merkezleri de bu kümelerdir.

Tablo 2.29. Erciş Kentinin Kırsal Kökenli Mahallelerinin 1955 Öncesi Nüfusu

MAHALLENİN ADI	Nüfus Miktarı (Kişi)					
	1940	1945	1950	1955	1960	1965
Örene	333	367	420	501	-	-
Çınarlı	499	544	576	-	698	782
Alkanat	360	436	504	504	-	-
Tekevler	433	497	589	624	-	-
Gölağzı	603	626	726	717	862	999

Kaynak: DİE, GNS Sonuçları.

Yukarıda adı geçen 5 köyden Örene, Alkanat ve Tekevler 1960 yılında, Çınarlı ve Gölağzı köyleri ise 1970 yılında mahalle olarak kente bağlanmışlardır. 1955 tarihinde Çınarlı henüz köy statüsündedir. İstatistiklerde bulunmayışının nedeni, Erciş ilçe merkezine bitişik olan bu yerleşmenin hata sonucu nüfusunun yazılmamış olmaktan kaynaklanabilir. Bu kırsal yerleşmeler, Cumhuriyet öncesinde de Erciş'in en çok bilinen köyleri idi. MAYEWSKY, bu köyler ile Erciş'in bağ ve bahçelerinin bitişik olduğunu belirtir. Mayewsky'nin 1890 tahriri sonuçlarını kullanarak yaptığı tabloya göre, 1890

tarihinde Yekmal'da 48, Harkin'de 33, Örene'de 44, Pulur'da 45 ve Pulurmanik'te 56 adet hane bulunmaktadır.[244]

Erciş'te nüfus yoğunluğu genel olarak düşük miktarlarda seyretmektedir. Ancak, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, kent çevresindeki belediye sınırları içerisinde bulunan geniş tarımsal alanlardan dolayı kent genelindeki nüfus yoğunluğu düşmektedir. Belediye sınırları içerisindeki alanlarda nüfus yoğunluğu hektara 22.5 kişi iken sadece yerleşim alanlarını dikkate aldığımızda hektara 36.2 kişidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu durum kentin güney yarısında bulunan köy yerleşmelerinin belediye sınırları içerisine alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, güney kesimi teşkil eden bu beş mahalleyi çıkardığımızda geriye belediye sınırları içerisinde 1500.75 ha.lık bir alan kalmaktadır. Bu durumda nüfus yoğunluğu da hektara (sadece kuzey kesimdeki 6 mahallenin nüfuslarını dikkate aldığımızda 55545 kişi) 37.0 kişi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu 6 mahallenin de yerleşik olmayan kısımlarını çıkardığımızda ise, geriye 1206.26 ha.lık bir alan kalmaktadır ve nüfus yoğunluğu da 46 kişi/ha. olarak ortaya çıkmaktadır. Güney kesimindeki 5 mahalleye gelince, bu mahallelerin belediye sınırları içerisindeki alanı 1483.37 ha. olup, nüfus yoğunluğu da (bu beş mahallenin toplam nüfusu 11607 kişidir) 7.8 kişi/ha.dır. Bu mahallelerin sadece yerleşik alanlarında (646.27 ha.) nüfus yoğunluğu 17.9 kişi/ha.dır ki, bu da kırsal yerleşim ve yaşayış tarzının henüz devam ettiğini göstermektedir.

Dolayısıyla, yukarıdaki bilgilerden de hareketle, Erciş kentinde nüfus yoğunluğu bakımından ana çizgileri itibariyle iki farklı saha ortaya koymak gerekmektedir: 1- Kentin kuzey kesimini oluşturan yoğun nüfuslu alanlar ve 2- güney yarısını oluşturan az yoğun sahalar (Şekil 2.34 ve 2.35).

Yerleşik alanlar ve mahalle sınırlarını da göz önünde bulundurarak Erciş kentindeki mahalleleri şu şekilde bir yoğunluk sınıflandırmasına tabi tutmak mümkündür:

1- Yoğun Nüfuslu Mahalleler: Vanyolu, Kışla, Bayazıt, Latifiye ve Camii Kebir Mahalleleri.

2- Orta Yoğunluktaki Mahalleler: Salihiye, Örene, Çınarlı ve Alkanat Mahalleleri.

---

[244]MAYEWSKY, 1330, age, s. 263.

3- Düşük Yoğunluktaki Mahalleler: Tekevler ve Gölağzı Mahalleleri.

Yukarıdaki mahallelerden Örene, Çınarlı ve Alkanat Mahalleleri kırsal karakterli ve nüfus miktarları düşük olmalarına rağmen, dar alanlı olmaları dolayısıyla bu kategoride değerlendirilmişlerdir. Öte yandan, Salihiye Mahallesi'nin Erciş kentinin en fazla nüfusa sahip olan mahallesi olmasına rağmen orta yoğunluklu mahalleler kategorisinde değerlendirilmesinin nedeni, bu mahallenin alanının çok geniş olması ve tarım alanları gibi yerleşim dışı alanların fazla olmasıdır.

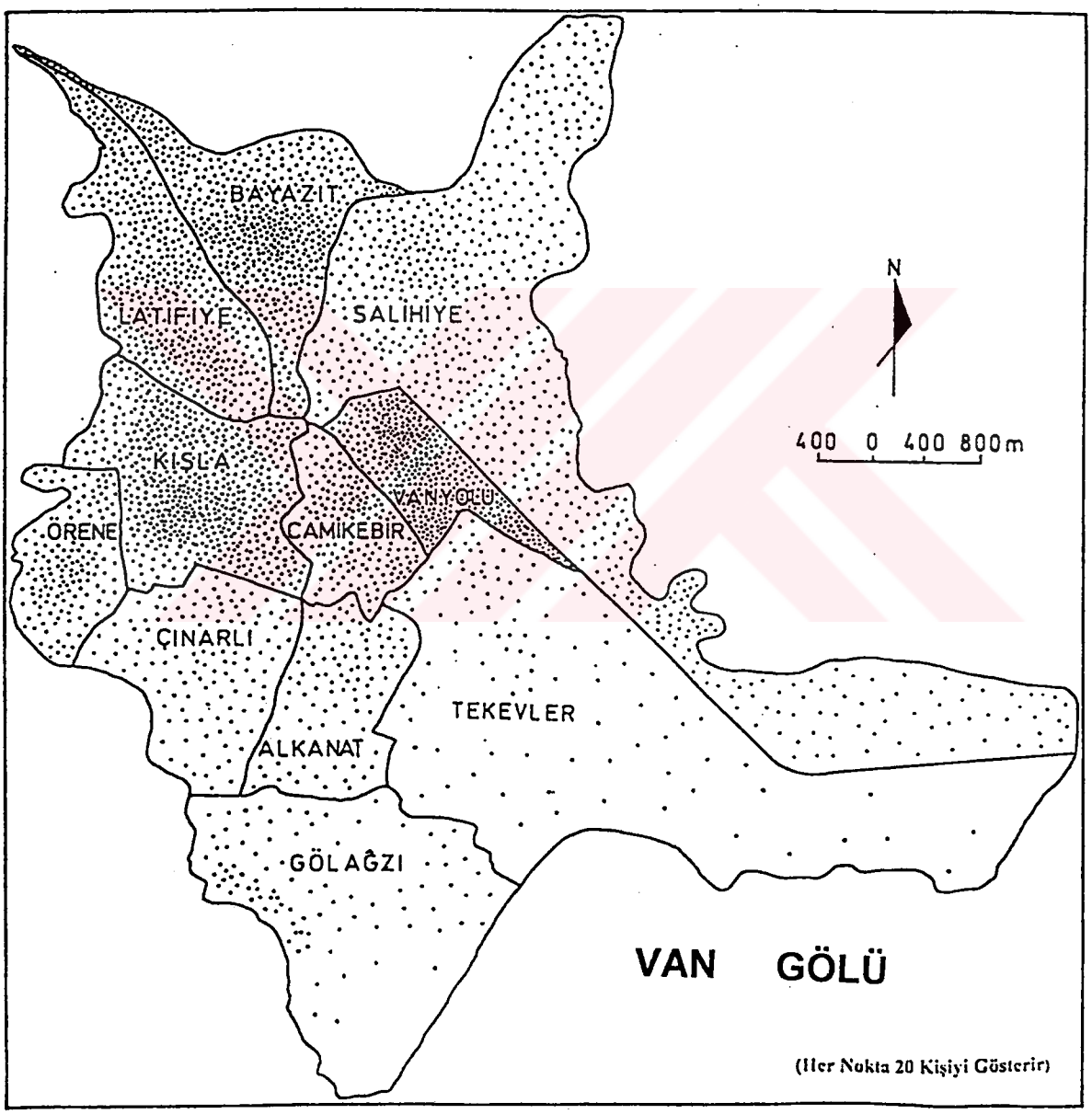
Erciş kentinde nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu mahalle Vanyolu Mahallesidir. Hektara 84 kişinin düştüğü bu mahallede nüfus yoğunluğunun fazla olması, kentin merkezi kısmında yer alan ve eski tarihi dokuyu oluşturan bu mahallenin toplam kentsel alanın sadece % 3.2'ni meydana getirmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle memur kesimin en çok tercih ettiği mahallelerden olan Vanyolu'nda, özellikle son yılarda katlı yapıların çoğalması da nüfus yoğunluğuna neden olmuştur. 1995 yılında 942 olan hane sayısı 2000 yılında 1208'e çıkmıştır.

Vanyolu Mahallesi'nde nüfus daha çok, mahalleyi kuzeybatı- güneydoğu istikametinde ikiye bölen Vanyolu Caddesi ve bu caddeye bağlanan sokaklar boyunca toplanmıştır. Sadece cadde boyunca toplam mahalle nüfusunun % 21'i yaşamaktadır. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, bu cadde hem katlı yapıların hem de kamu kuruluşlarının lojmanlarının yoğunlaştığı bir alandır. Vanyolu Caddesi ve bu caddeye bağlanan sokaklar boyunca 5737 kişi yaşamaktadır ki bu da mahalle nüfusunun % 71.5'ne tekabül etmektedir. Vanyolu Mahallesi'nde nüfusun diğer bir yoğunlaşma alanı da Tekevler Caddesi'nin mahalle sınırları içerisindeki kısmına denk düşmektedir.

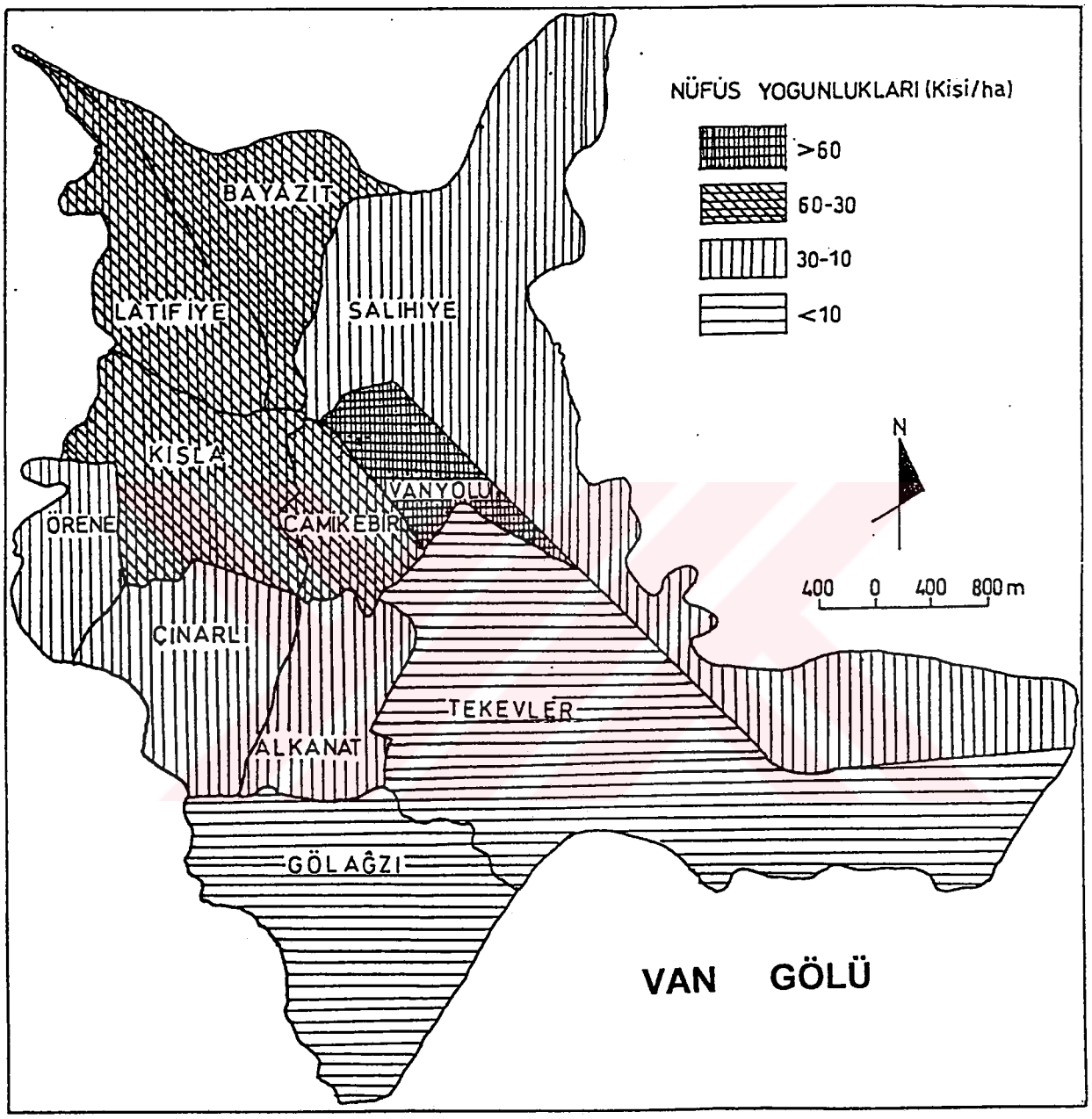
Erciş kentinde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahallelerden ikisi de Kışla (56.4 kişi/ha) ve Bayazıt (55.9 kişi/ha) Mahalleleridir. Mahalle sınırları bazında yoğunluk miktarları birbirlerine yakın olan bu iki mahalleden Bayazıt Mahallesi, yerleşik alanları dikkate aldığımız taktirde Kışla Mahallesi'nden daha yoğun yerleşilmiş olduğu ortaya çıkar. Bu açıdan Kışla Mahallesi'nde nüfus yoğunluğu 58.7 kişi/ha, Bayazıt Mahallesi'nde ise 61.4 kişi/ha.dır.

Kışla Mahallesi'nde nüfusun en fazla toplandığı kesim, Çınarlı Caddesi'nin mahalle sınırları içerisinde kalan kısımları ile bu caddeye bağlanan sokaklar boyuncadır. Çınarlı Caddesi ve bağlı sokaklarda mahalle nüfusunun 28.2'si yaşamaktadır. Kışla

Mahallesi'nde nüfusun diğer bir yoğunluk alanı da Kışla Caddesi ve akslarıdır. Askeri lojmanların yer aldığı bu cadde boyunca askeri tesislerin yanı sıra bazı kamu kuruluşlarının hizmet binaları da bulunmaktadır. Yatılı Okul Caddesi ve bu cadde ile Kışla Caddesi arasında yer alan Kışla Afetleri nüfusun diğer yoğunluk sahalarıdır. Emrah ve Atatürk Caddeleri iş ve ticaret sahaları olması dolayısıyla az nüfuslu sahaları meydana getirirler.

Şekil 2.34. Erciş Kentinde Nüfusun Mahallelere Dağılımı

Şekil 2.35. Erciş Kentinde Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı

Bayazıt Mahallesi'nde nüfusun en fazla toplandığı alanlar, Ağrı- Van Yolu Caddesi, Tugay Caddesi ve Solaha caddeleridir. Bu caddelerden Ağrı- Van Yolu Caddesi ve bağlı sokaklar boyunca 2868 kişi yaşamakta olup, mahalle nüfusunun % 26.9'nu meydana getirmektedir. Tugay Caddesi ve aksları boyunca nüfusun % 22.12'i, Solaha Caddesi'nde ise nüfusun % 32.2'si yaşamaktadır. Ağrı- Van transit yolunun kuzeyinde yer alan Solaha Caddesi ve bağlı sokakları, özellikle son 10 yıl içerisinde gelişme gösteren yerler olup, kırsal kesimden göçlerin en fazla yöneldiği alanlardır. Zeylan, Turanlar, Zübeyde Hanım, Hançerler, Emniyet ve Kaplanlar caddeleri iş ve ticaret sahaları olması dolayısıyla nüfusun oldukça seyreldiği kesimlerdir.

Nüfus yoğunluğunun 50.6 olduğu Latifiye Mahallesi'nde nüfusun en yoğun bulunduğu alanlar, Yatılı Okul Caddesi ve ona bağlı sokaklar ile bu caddenin doğu kesiminde bulunan küme evlerdir. Özellikle küme evler en yoğun yerleşim alanları olup, mahalle nüfusunun % 52'ni meydana getirirler. Sadece bu mahallenin değil, aynı zamanda tüm kentteki en yoğun alanlardan biri olan bu alanlar, Yatılı Okul Caddesi'ne dik olarak uzanan sokaklar boyunca uzanmaktadır. Ağrı, Göktürkler, Silahtar, Uzun ve Reis Bey caddeleri de nüfusun nispeten yoğun olduğu alanlardır. Mahalle sınırları içerisinde uzantısı bulunan Zeylan, İnönü, Memduh Cengiz ve Cumhuriyet caddeleri nüfusun seyreldiği alanlara tekabül eder.

Yoğun nüfuslu mahalleler kategorisi içerisinde değerlendirdiğimiz Camii Kebir Mahallesi, kentin en eski mahalleleri arasında yer alır ve iş ve ticaret sahası en fazla olan mahalledir. Bu yüzden de bu mahallenin nüfus yoğunluğu diğer 4 mahalleye göre daha düşüktür (31.6 kişi/ha). Bu mahallenin % 69'u diğer kullanımlara ayrılmıştır. Bu mahallede nüfusun en fazla bulunduğu kesim Hacı Hasan Ağa ve İdayet Efendi caddeleridir.

Erciş kentinde nüfus yoğunluğunun orta düzeyde bulunduğu mahallelerin başında Salihiye (18.2 kişi/ha) gelir. Aslında, bu mahalleyi yoğun nüfuslu alanlar içerisine almak ta mümkündür. Alansal olarak kentin en büyük mahallesi olan Salihiye, aynı zamanda nüfus bakımından da en büyük mahallesi durumundadır. 737.24 ha. alana sahip olan bu mahallenin sadece 481.15 ha nı yerleşik alanlar (bu bakımdan nüfus yoğunluğu 27.9 kişi/ha) teşkil eder. Salihiye Mahallesi'nde nüfusun en yoğun bulunduğu sahalar, mahallenin kuzeyinde bulunan Bağlar Mevkii ve onun bitişiğindeki

Gültepe Mevkiindeki küme evlerdir. Bu iki mevkide toplam 4627 kişi yaşamakta olup, toplam mahalle nüfusunun % 34.5'ni meydana getirirler. Salihiye Mahallesi'nin diğer bir önemli yoğunluk sahasını da Ağrı- Van Yolu Caddesi ile bu caddenin muhtelif aksları oluşturmaktadır. Bu cadde ile caddeye kuzey ve güneyden bağlanan 16 sokakta toplam 5480 kişi yaşamakta olup, mahalle nüfusunun % 40.8'ni meydana getirir. Bu cadde ile kentin iş ve ticaret sahaları arasındaki kısım yoğun bir biçimde nüfuslanmıştır. Özdemir Hanoğlu, Özel İdare, Siyabendler ve Vanyolu Caddeleri düşük yoğunluklu sahalar olup, daha çok iş ve ticaret alanları ile resmi kuruluşların bulunduğu sahalardır. Öte yandan, bu mahallenin kuzeyinde bulunan Pekmez Toprağı Tepesi ve Ağyol Tepesi çevresi, yeni yerleşim alanları olup, nüfusun daha tenha bulunduğu kesimlerdir.

Nüfusun orta yoğunlukta bulunduğu diğer 3 mahalle, gerçekte nüfusun miktarının düşük bulunduğu mahallelerdir. Ancak, bu mahallelerin alanları da dar olduğu için daha yüksek bir nüfus yoğunluğu göstermektedirler. Bu mahallelerden Örene'de (29,9 kişi/ha) nüfusun en fazla toplandığı kesim, Kışla Caddesinin hemen kuzeyinde bulunan örene afetleri adı verilen küme evler ile mezbaha çevresi olup, nüfus daha düşük yoğunlukta olmak üzere mahallenin diğer sokakları boyunca düzensiz olarak dağılmıştır. Nüfus yoğunluğu daha düşük olan Çınarlı Mahallesi'nde yoğunluk 14.1 kişi/ha. olup, Çınarlı caddesi ve ona bağlanan sokaklar boyunca bir yoğunlaşma sahası meydana gelmiştir ve mahalle nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu 14.8 kişi/ha olan Alkanat Mahallesi'nde ise nüfus daha düşük miktarda ancak daha düzenli olarak dağılış gösterir. Alkanat Caddesi ve bağlı sokaklar, nüfusun en fazla toplandığı kesimlerdir. Örene Mahallesi'nin kuzeyi ve doğusu, Çınarlı Mahallesi'nin güneybatısı ve Alkanat Mahallesi'nin orta ve güney kesiminde nüfusun adacıklar halinde toplanmasının nedeni, yukarıda da izah edildiği gibi yakın tarihlere kadar kırsal yerleşim merkezleri olmalarıyla ilgilidir.

Erciş kentinin hem nüfusunun hem de nüfus yoğunluğunun düşük bulunduğu iki mahallesi Gölağzı ve Tekevler'dir. Bu iki mahallenin nüfus yoğunlukları sırasıyla 5.1 ve 3.0 kişi/ha.dır. Gölağzı Mahallesi'nin güneybatısı, Tekevler Mahallesi'nin ise güneydoğusu ve Tekevler Caddesi boyunca uzanan ekseni nüfusun yoğun olarak yerleştiği sahalardır. Örneğin, Tekevler Caddesi boyunca 1373 kişi yaşamakta olup, mahalle nüfusunun % 63.9'nu meydana getirmektedir. Bu iki mahallenin diğer bir önemli özelliği de, Erciş kentinin en geniş 2. ve 3. mahallelerini meydana getirmeleridir.

Her iki mahallenin toplam alanı 1065.52 ha. dır ve kentsel toprakların % 35.7'ni meydana getirirler. Bu iki mahallenin yerleşik alanları 443.54 ha. (% 23.9) olup, geri kalan alanın çok büyük bir kısmını tarımsal alanlar meydana getirmektedir. Be kesimler, aynı zamanda Erciş kentinin içerisinde yer alan en önemli tarımsal topraklardır. Örene, Alkanat ve Çınarlı Mahallelerinde olduğu gibi, bu iki mahallede de nüfusun adacıklar şeklinde kümelenmesinin temel nedeni, buraların eski köy yerleşmesi olmalarıyla ilgilidir.

Yukarıdaki paragraflarda yer alan bilgilerden hareketle, Erciş kentinin tarihi çekirdeği etrafında bulunan kısımları daha yoğun ve kentsel karaktere sahip iken, sonraları kentsel topraklara dahil edilen alanlarda tam tersi bir şekilde daha kırsal karakterde ve düşük yoğunluklu bir yerleşme tarzı göze çarpmaktadır.

III. BÖLÜM

ERCİŞ'TE KENTSEL FONKSİYONLAR VE KENT İÇİ ARAZİ KULLANIMI

3.1. Giriş

Bilindiği gibi, kentler, insanların topluca yaşadığı, farklı işlevlere sahip olan, aynı zamanda farklı faaliyetlere sahne olan çok nüfuslu mekan üniteleridir. Ancak, kentlerin statüsünün belirlenmesinde, kenti çevresinden ayıran özellikler, kent-kır ayrımı kriterleri, kentlerin fonksiyonel özellikleri gibi konular hep tartışıla gelmiş; herhangi bir yerleşmenin kent sayılabilmesi için, ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda farklı yorumlar yapılmış ve doğal olarak farklı kent tanımları ortaya çıkmıştır.

İdari bölümlenmeyi esas alan görüşe göre, belirli sınırlar içerisindeki yerel yönetim birliklerine kent, bunun dışında kalanlara ise köy demek gerekir.[245] Bu görüşe örnek olarak, Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü'nün il ve ilçe idari hüviyetine sahip yerleşmeleri kent olarak kabul etmesi verilebilir. Nüfus miktarına dayanan açıklamalar ise, kişiden kişiye ya da kuruluşa göre değişmektedir. Bundan başka, her ülkede kent ve kır ayrımı için sınır kabul edilen nüfus sayısı da değişiklik göstermektedir. Örneğin, Almanya'da nüfusu 5000'den fazla olan yerleşmeler küçük şehirleri oluştururken; bu sınır Macaristan'da Kore'de 40000, İsviçre'de 10000 ve Hollanda'da 20000 kişidir.[246] Türkiye'de ise, kent- kır nüfus ayrımına ilişkin değişik görüşler mevcuttur. DARKOT, 3000 nüfusun üzerindeki yerleşmeleri kent kategorisine koyarken[247]; 442 sayılı Köy Kanununun 1. maddesine göre, nüfusu 2000'den aşağı olan yerleşmelere köy, 2000-20000 arasında olanlara kasaba ve 20000'nin üzerinde olanlara kent denilmektedir.[248] Öte yandan, Belediye Kanunu, nüfusu 2000'nin üzerinde olan yerleşmelerde belediye teşkilatının kurulacağını öngörerek bu sayıyı, İmar Kanunu ise, nüfusu 5000'nin üzerinde olan yerleşmelere imar planı çizmelerini zorunlu kılarak 5000 nüfusu ölçüt olarak kabul etmiştir. Ancak, gerek coğrafyacılar ve gerekse kent planlama

---

[245] KELEŞ, R., 1961, Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Şehirleşme Hareketleri, Ajans- Türk Matbaası, Ank., s. 16 vd.

[246] GÖNEY, S., 1995, Şehir Coğrafyası I, İÜ Yay. No: 3908, İst., s. 8
TOLUN-DENKER, B., 1976, Şehir içi arazi Kullanılışı, İÜ Yay. No: 2054, İst., s. 10.

[247] DARKOT, B., 1967, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", *İÜ Coğr. Enst. Dergisi*, cilt: 8, sayı: 16, İst., s. 5-7.

[248] KELEŞ, R., 2000, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ank., s. 74.

uzmanlarının ağırlıklı olarak üzerinde birleştikleri nüfus sayısı 10000 kişidir ve bu sayı giderek resmi kurumlar tarafından da baz olarak alınmaya başlanmıştır.[249]

Ekonomik temele dayanan tanımlamalar, kenti , «mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan ekonomik bir mekanizma» olarak açıklarken; Amerikalı toplumbilimcilerden QUEEN ve CARPENTER, kenti «yerine ve zamanına göre geniş sayılacak biçimde bir araya gelmiş ve birtakım ayırt edici özellikleri bulunan insanlar ve yapılar topluluğu» olarak tanımlamaktadır.[250] Ünlü sosyolog WEBER, herhangi bir yerin kent olabilmesi için, yerleşmede sosyal eylemler, sosyal ilişkiler ve sosyal kurumlar açısından bir kentsel topluluğun olması gerektiğini belirterek, daha çok kentsel yaşam tarzı ve iş bölümü üzerinde durmuştur.[251]

Coğrafyacılar ve kent planlamacıları ise, hemen hemen benzer şekillerde kentsel görünüm üzerinde durmuşlardır. Bu görünümde en önemli husus, kuşkusuz kentin içerisindeki birbirinden farklılaşmış alanlardır. Bu husus, coğrafyacılar tarafından "kent içerisinde farklı fonksiyon alanlarının varlığı"[252] olarak tanımlanan yerleşmede farklı ekonomik faaliyet kollarının mevcudiyetidir. DICKINSON, yerleşmenin belirli bir büyüklükte olması, yerleşme sahasının önemli bir farklılık göstermesi, bu sahada geniş çapta bir kentsel hayatın gelişmiş olması ve tam anlamıyla merkezi bir özelliğe sahip olması gerektiğini; DORRIES de yerleşmenin planlı olması ve bu yerleşmede çok çeşitli unsurların birlikte yer alması gerektiğini ifade etmiştir.[253] HARTSHORN, kenti genellikle yaşam tarzı ve çalışma dokusu açısından son derece farklılaşmış yoğun nüfuslu yerleşmeler olarak tarif ederek, kentlerdeki yüksek derecede uzmanlaştırılmış arazi kullanımı, kentteki kaynakların ve hizmetlerin kullanımını düzenleyen çok geniş ölçekteki sosyal, ekonomik ve politik kurumların kentleri oldukça kompleks mekanizmalar haline getirdiğini vurgulamaktadır.[254] Kentsel dokunun genellikle iş

---

[249] TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İÜ Yay. No: 1840, İst., s. 28- 30.
TANDOĞAN, A., 1994, Türkiye Nüfusu, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, s. 68- 69.
[250] KELEŞ, R., 2000, age, s. 75.
[251] WEBER, M., 2000, Şehir, Bakış Yay. No:14, İst., s. 58-59.
[252] TOLUN- DENKER, B., 1976, age, s. 12.
[253] GÖNEY, S., 1995, age, s. 7.
TOLUN- DENKER, B., 1976, age, s. 13.
[254] HARTSHORNE, T. A., 1992, Interpreting The City: An Urban Geography, John Wiley &Sons İnc., Canada., s. 3.

gücünde daha çok uzmanlaşma, daha çok sınıfsal ayrılıklar ve daha çok kültürel aktiviteler şeklinde ortaya çıktığını ifade eden Hartshorn, kentlerdeki bu sıkı dokulu organizasyonun en önemli çağdaş iki göstergesinin taşıt akışını düzenleyen trafik işaretleri ile dijital iş saatleri olduğunu belirterek kentsel yaşamın makineleşmiş yüzüne dikkat çekmektedir.[255]

Böylece, kentsel yaşam biçiminin diğer bir yüzünü ifade eden kentlilik, yaygın bir işbölümü yanında toplumsal ilişkilerde bağların zayıflaması, gönüllü birliklerin çoğalması, toplumsal çatışmaların artışı ve kitle iletişim araçlarının insan hayatında gün geçtikçe daha etkili araçlar haline gelmesini izah eden toplumsal yaşam kalıpları olarak karşımıza çıkmaktadır.[256] BOOKCHIN, günümüzde kentlerin her gün biraz daha kompleks yapılara dönüşmesinin yalnızca coğrafi bir genişleme olmayıp aynı zamanda kent yaşamının yıkıcı bir şekilde insani niteliğini yitirmesi, topluluk yaşamının yok edilmesi ve tarımsal yaşamın doğal halinden uzaklaştırılması anlamında bir tehdit olarak kırsal alanları olduğu kadar kentsel alanları da baskı altında tuttuğunu ifade etmektedir.[257]

Yukarıda özetlenen kentin ne olduğu ile ilgili açıklama ve kriterlerden hiçbir kriterin tek başına kenti belirlemeye yeterli olamayacağı, aksine kenti tanımlamada tüm bu kriterlerin şu ya da bu şekilde katkısının bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Kent uzmanlarının üzerinde en çok anlaştıkları husus ise, nüfus miktarı yanında özellikle yerleşmenin fonksiyonel[258] özellikleri açısından gösterdiği özellikler ve kentsel görünümdür. Yukarıdaki yorumların hemen hepsinin üzerinde birleştiği en önemli iki husus, kentte farklı arazi kullanımlarının sonucu olan çeşitlilik ve tarımsal faaliyetlere

---

[255] HARTSHORNE, T. A., 1992, age, s. 5-6.
[256] MARSHALL, G., 1999, age, s. 400.
[257] BOOKCHIN, M., 1992, Kentsiz Kentleşme (Çev. B. Özyalçın), Ayrıntı Yay. No:240, İst., s. 11.
[258] İşlev anlamına gelen "fonksiyon" kavramı, kent coğrafyasında, bir kentin ortaya çıkmasını, varlığını ve gelişmesini sağlayan, hayatiyeti için gerekli kaynakları sağlayan faaliyetler olarak anlaşılmaktadır. TOLUN- DENKER'in ifadesiyle, mekana ihtiyaç gösteren faaliyet ve faydalanmalar ile kentin uzak ve yakın çevresi ile bağlantıları kentin fonksiyonel yapısını ortaya koymaktadır. Kentin gelişmişlik düzeyi ile ilgili en önemli kriter, bu faaliyet ve faydalanmaların ulaştığı alanın geniş veya dar oluşuyla alakalıdır.
DOĞANAY ,H., 1983, Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, s. 38.
TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 41.
TOLUN- DENKER, B., 1976, age, s. 23- 28.
BROEK, J.O.M. – WEBB, J.W., 1978, A Geography of Mankind, McGraw- Hill, USA, s. 352.

yer verilmemesidir. Bu açıklamaların tümünde, kent zirai olmayan faaliyetlerin toplanma mekanı[259] olarak tarif edilmiştir

Antropologların, arkeologların ve kentbilimcilerin önemli bir kesimine göre, dünya üzerindeki ilk kentler de esasen tarımsal faaliyetlerin yaygınlaşması ve ürünlerin çevrede yaşayan insanlara ulaştırılması sonucunda doğmuşlardır. Dünya üzerindeki ilk kentler, M.Ö. 5000- 6000 yılları arasında ortaya çıktığı sanılmaktadır. Tarımsal karakterli olan bu kentler, başlangıçta oldukça küçük yerleşmelerdi. KELEŞ, bu kentlerin küçük olmasının en önemli nedenlerinin tarımın yavaş karakterli olması, statik ve işgücüne dayanır olması ile çeşitli kavimler arasındaki haberleşme ve ulaştırma imkanlarının gelişmemiş olmasına bağlamaktadır.[260] Ancak, sulama şartlarının iyileştirilmesi, hayvanların ehlileştirilmesi ve giderek daha çok bitkinin kültüre alınmasıyla bu şekildeki kentler yaygınlaşmış ve nüfus olarak ta büyümüşlerdir. Dünyanın ilk kentlerinin Mezopotamya'da görülmesi de bu tezi büyük oranda doğrulamaktadır.** Kent sakinlerini beslemeye yetecek gıda fazlalığının meydana gelmesi ve gıda üretim fazlalığını toplamak, depolamak ve yeniden dağıtmak için toplumsal bir örgütlenmenin zorunlu hale gelmesi yeryüzünün işleyiş ve organizasyon açısından kent sayılabilecek ilk yerleşme çekirdeklerini ortaya çıkarmışlardır.[261] Söz konusu örgütlenme dolayısıyla idari bir takım işlevler kazanan kentte yönetici sınıfı oluşmuş ve kent sakinlerinin ihtiyaç fazlası ürünlerinin diğer bölgelere nakledilmesi ve hem toplumun üyeleri hem de değişik bölgeler arasında değiş- tokuş faaliyetlerinin yaygınlaşması sonucu da ilk ticaret faaliyetleri ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de bugün mevcut kentlerin büyük bir kısmı tarımsal kökenlidir. Genellikle, verimli bir ova üzerinde yer alan yerleşme eğer ulaşım olanakları gibi bir

---

[259] TOLUN- DENKER, B., 1976, age, s. 27.

[260] KELEŞ, R., 1961, age, s. 4-5.

** BOOKCHIN, dünyanın ilk kentlerinin tarımsal kökenli olduğuna ilişkin açıklamaları şiddetle reddetmektedir. Bookchin, dünyanın ilk kentsel yerleşmelerinden olan Çatalhöyük'te tarım kültüründen çok avcı ve toplayıcı bir kültürün egemen olduğunu, burada yapılan arkeolojik kazılarda da çanak-çömlek gibi tarım kültürünü yansıtan unsurlara rastlanmadığını ve yerleşmenin harhangi bir sur ile çevrilmemiş bulunmasından hareketle tarım devriminden önce de kentsel yerleşmelerin var olduğunu savunmaktadır. Bookchin, tarımın yükselişinin toplumsal ve ekonomik yönden hızlı bir değişime yolaçmadığını, daha çok, avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıktan oluşan ekonomiye ek bir kaynak oluşturduğunu belirtmektedir.
BOOKCHIN, M., 1992, age, s. 48- 52.

[261] TÜMERTEKİN, E., 1997, age, s. 380- 381.
HARTSHORNE, T.A., 1992, age, s. 16.
ASLANOĞLU, R.A., 1998, age, s. 17- 19.

takım avantajlara da sahipse, kısa zamanda nüfus açısından büyümekte ve sonraları idari bir takım özelliklerin de kazandırılmasıyla zamanla orta ya da büyük bir kent haline gelebilmektedir.[262] Kent yapıcı fonksiyonlardan sayılması gereken tarımsal faaliyetlerin, kalıcı olmayabilme ve belli bir düzeyden sonra yerini diğer sektörlere bırakabilime durumundan dolayı, genellikle geçici fonksiyonlar olarak ele alınmıştır. Ancak, bu hiçbir zaman tümüyle sona ermesi anlamında değil, kentsel gelişim ve fonksiyonlar açsından öneminin gittikçe azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır.[263] Bunun gibi, herhangi bir yerdeki gelişmenin esas nedeni madencilik, sanayi gibi faktörlerde olabilir. Kurucu ve kent yapıcı bu fonksiyonlar, kentin gelişim durumuna göre, zamanla üçüncü veya dördüncü faaliyet durumuna düşebilirler.

Kentlerin yapısal ve demografik gelişimlerini açıklamakta kullanılan en önemli kavramlardan birisi de **kentleşme**dir. Kentleşme genel olarak "herhangi bir zamanda kent olarak kabul edilen yerlerde meydana gelen nüfus artışı" gibi salt demografik ya da "kente özgü yaşam tarzının gelişmesi ve bunun meydana getirdiği değişiklikler" [264] gibi salt sosyolojik açıdan konuyu ele alan açıklamalar çerçevesinde değerlendirilmişse de, yukarıda da izah ettiğimiz gibi, sadece bir kriteri ele alarak yapılan açıklamalar eksik kalmakta ve yanlış anlama ya da çıkarsamalara götürebilmektedir. Dolayısıyla, kentin nüfus gelişinin olduğu kadar kentin fiziki yapısında meydana gelen olumlu değişimler, kentin ekonomik yapısı ve kentsel altyapıda oluşan değişimleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu bakımdan, KELEŞ'in yaptığı tanımı daha kapsayıcı ve belirleyici bulmaktayız. Keleş'e göre Kentleşme, *"sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci"*dir.[265]

Zaman içerisinde bir değişimi açıklayan kentleşme hareketi, birtakım ekonomik ve toplumsal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan bir "sonuç" olması; bununla beraber,

---

[262] Konu ile ilgili bazı örnekler için aşağıdaki yayınlara bakılabilir:
TUNÇDİLEK, N., 1986, age, s. 89 vd.
TUNÇDİLEK, N., 1957, "Eskişehir ve Şehrin Tekamülü", *İÜ Coğr. Enst. Dergisi,* No: 8, İst., s. 36- 47.
TUNCEL, M., 1971, İzmit Şehir Coğrafyası (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İst., s. 61 vd.
[263] TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 43- 48.
[264] TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 1.
KELEŞ, R., 1961, age, s. 33.
[265] KELEŞ, R., 2000, age, s. 19.

toplumsal değişme sürecini "etkileyen bir öğe" olması açısından önemlidir.[266] Örneğin, sanayi devrimi sonrasında kentleşme, sanayileşmenin bir yan ürünü olarak görünür. Buna karşılık, sanayileşmeyi bizzat teşvik eden, harekete geçiren de kentleşmenin kendisidir. Dolayısıyla, bu özel koşullarda, sanayileşme ve kentleşme ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olaylardır.[267] Toplumsal kimi değişim süreçlerinde de, yine kentleşmenin öznesi durumunda bulunduğu neden- sonuç ilişkileri yaşanmıştır. HOLTON, feodalizmden kapitalizme geçişte kırsal alanların kentleşmesinin kilit rol oynadığını ifade etmektedir.[268]

Kentleşme hareketinin en büyük motoru göçlerdir. Toplumsal ve ekonomik değişime yol açan nüfus birikimi olan kentleşme, esas kaynağını göçlerden almaktadır. Bu bakımdan, önceki konularda da ifade ettiğimiz üzere, kentleşme ile göç hareketlerinin nedenleri bir yere kadar örtüşmektedir.

Kentleşmenin nedenlerini ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo- ekonomik olmak üzere dört grupta inceleyebiliriz. Ekonomik nedenlerin büyük bir kısmı kırsal kesimlerin boşalmasına yol açan tarımla ilgili faktörlerdir. Tarımdaki çağdaş üretim araçlarının kullanılması ve bu kesimde hızla artan mekanizasyon, tarım kesiminde işgücünü büyük miktarda azaltmaktadır. Tarım topraklarının küçülmesi, gelirlerin giderleri karşılayamaması; buna karşılık, kentlerde sanayiye dayalı işgücüne daha çok ihtiyaç duyulması ve iş olanaklarının daha geniş olması nedeniyle nüfus kitleleri kırsal alanlardan kentlere doğru akmaktadır. Sanayide elektrik enerjisinin kullanılması ve en önemlisi ulaşım ve teknolojilerinde meydana gelen değişimler diğer bir ifade ile erişim imkanlarının kolaylaşması kentleşmeyi hızlandıran teknolojik nedenlerdir. Çeşitli düzeylerde verilen siyasi kararlar da kentleşme hareketini etkilemektedir. Buna örnek olarak, gezme, yerleşme ve ticaret özgürlüklerini kısıtlayan yasaların kaldırılması, toprak mülkiyeti ile ilgili kanunlar, ülke içerisinde organize sanayi bölgeleri, toplu konut alanları, liman ya da baraj kurulması gibi düzenlemeler verilebilir. Sosyo-psikolojik nedenlerin başında ise, kent yaşamının cazibesi, kentte bulunan çeşitli imkanların çekiciliği gelmektedir. Bu nedenler tümüyle değerlendirildiğinde, kent ile kır arasında sürekli olarak bir itme- çekme ilişkisinin yaşanmakta olduğu görülür.

---

[266] KARTAL, S.K., 1978, Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yay. No: 175, Ank., s. 4.
[267] KELEŞ, R., 2000, age, s. 21.
[268] HOLTON, R.J.,1999, Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık (Çev. R. Keleş), İmge Kitabevi, Ank., s. 36.

Dolayısıyla, yukarıda sıraladığımız nedenlerden kırsal kesimde geçim zorluklarını doğuran nedenleri "itici nedenler", kentlerdeki değişik düzeylerde ve faaliyet kollarında varolan iş imkanları ve kentlerdeki diğer olanakları "çekici nedenler" ve son olarak, haberleşme ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeleri de "iletici nedenler" başlığı altında toplamak mümkündür.[269]

Kentleşme hareketleri, genellikle yeni kentlerin kurulması ve mevcut kentlerin büyümesi şeklinde cereyan etmektedir.[270] Türkiye'de yeni kentlerin kurulması çoğunlukla yerleşmelerin idari statülerinin değiştirilmesi yolu ile gerçekleşmektedir. Örneğin, nüfus bakımından çevresindeki yerleşmelerden büyük olan kimi köy veya ilçeler, ilçe veya il haline getirilebilmektedir. İdari statüleri değişen yerleşmeler, yeni kazandıkları konumları dolayısıyla özellikle hizmet alanında olmak üzere yeni fonksiyonlar kazanmakta ve zamanla kent haline gelebilmektedir. Bazen de bu yerleşmelerin özel durumları dolayısıyla büyüyerek kent haline gelebilmeleri söz konusudur. Özellikle ana yolların kesişme noktalarında kurulmuş bulunan yerleşmeler ile sanayi ve madencilik gibi faaliyetlerin yapıldığı sahalarda yer alan yerleşmeler zamanla gelişerek kent haline gelebilmektedirler. Bazı durumlarda da (özellikle 3. dünya ülkelerinde) değişik bölgelerde bir takım merkezler sivrilmekte ve diğer kentsel yerleşmelerin aleyhine hızla büyümektedir.

Kentleşme hareketleri, mekanın her gün biraz daha kullanılması şeklinde bir arazi kullanımına yol açmaktadır. Bu nedenle, kırsal alanlar gittikçe küçülmekte, verimli tarım arazileri de genellikle yok edilmektedir. Kentleşmenin önemli sonuçlarından birisi de, özellikle az gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde görülen ve "aşırı kentleşme" olarak ifade edilen durumdur. Yukarda da ifade edildiği gibi, bu durum daha çok ülkenin değişik bölgeleri arasındaki dengesizlikler sonucu ortaya çıkmakta ve bazı kentler diğer kentlerin aleyhine gelişmektedir. Bunun gibi bazı büyük kentler de, küçük ve orta büyüklükteki kentlerden daha hızlı bir şekilde gelişmektedir. Bunun sonucu olarak ta, özellikle sanayi alanında olmak üzere yatırımlar

---

[269] KELEŞ, R., 2000, age, s. 22-27.
TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 2-6.
KARTAL, S.K., 1978, age, s. 6-9.
TANERİ, E., 1986, age, s. 185- 187.
JOHNSTON, R., 2000, The Dictionary of Human Geography, URBANİZATION, Blackwell Publisher Ltd., Great Britain, s. 883- 884.
[270] KELEŞ, R., 1961, age, s. 34.

bu merkezlere akmaktadır. İşgücünün büyük bir kısmının bulunduğu bu kentler, aynı zamanda göç eden nüfusun en fazla yöneldiği merkezler haline gelmişlerdir. Sonuçta ülkenin tek birkaç büyük kenti var olmakta, diğer kentlerde bir nevi bu kentlere bağımlı hale gelmektedirler. Örnek verecek olursak, Türkiye'de nüfusun % 29'u nüfusu 100 binden fazla olan kentlerde yaşamaktadır.[271] İstanbul, Türkiye'nin en büyük kenti olması yanında hizmet ve sanayi sektörünün en büyük toplanma merkezidir.

Kentleşmenin arazi kullanımında olduğu gibi neden olduğu diğer bir olumsuz sonuç, kırsal alanlarda yaşayanların hızla topraklarından koparılmaları ve bunun kentin hem demografik ve sosyal yapısında hem de kentsel görünümde meydana getirdiği olumsuzluklardır.

Kentsel yaşam, her ne kadar ekonomik olarak rahatlamak amacıyla tercih edilmişse de, bir takım ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Her şeyden önce büyük uyumsuzluk problemleri ortaya çıkabilmektedir. Kentte alışık olmadığı bir çevre ve kültür ile karşı karşıya kalan bireyler, kendisini "öteki" olarak hisseder ve toplumsal yapıya fazla intibak edemez. Türkiye'de bugün özellikle büyük kentlerde olmak üzere, kentlerin kenar kesimlerinde meydana gelen "hemşehri birlikleri" adını verebileceğimiz topluluklar, böyle bir yapının sonucudur. Kent merkezinde kendisini pekde hissettirmeyen ancak kenar mahallelere doğru gidildikçe ortaya çıkan bu durum, kentleşmenin diğer bir önemli yüzünü de açığa çıkarmaktadır. Bu da "çarpık kentleşme" diyebileceğimiz kentsel görünümün önemli ölçüde değişime uğradığı, tam kırsal olmayan ama kentsel bir karakter de taşımayan ve kentin estetik değerini düşüren gecekondu bölgeleridir. Kent merkezinde arazi fiyatlarının yüksek olmasından dolayı kente yerleşen bireyler, kentin kenar bölgelerinde genellikle boş yada ucuza aldıkları araziler üzerinde kentsel mimari ve altyapıya tamamen ters bir şekilde konutlar inşa etmektedirler. Bu bölgeler zamanla büyümekte ve aşırı derecede nüfuslanmaktadırlar. Gecekondu bölgesinde yaşayanlar, hem su, yol ve kanalizasyon temel kentsel altyapının geliştirilmesi önünde büyük engel oldukları gibi, bir çok araştırmacı tarafından ele alındığı üzere, kentle bütünleşememiş bu nüfus kitlesi sosyal yapıda da önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır.[272]

---

[271] KELEŞ, R., 2000, age, s. 35.
[272] KIRAY, M., 1998, Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayınları No: 129, İst., s. 95- 97.

Kentleşmenin önemli sonuçlarından birisi de, çevresel sorunlar olarak ele alabileceğimiz gürültü, hava, su ve toprak kirliliği ve yine bu sorunlar çerçevesinde ele alınan kentleşme derecesi bağlantılı olarak azalıp artan psikolojik problemlerdir.

Sonuç olarak, mekan açısından baktığımızda, kentler, toprakların bir engel tanımaksızın kullanımı, bu mekanlarda sürekli artan bir nüfus yoğunluğu, karmaşık yapıya sahip ekonomik faaliyetler, işbölümü ve ekonomik yapıya dayalı olarak oluşan iş kolları ve sınıfsal topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜMERTEKİN'in de ifade ettiği gibi:

«Coğrafyacılar şehri, bir çok başka tanım yanında, kısaca "insanların en çok değişime uğrattıkları yeryüzü mekanı" olarak da tanımlarlar. Şehri yeni bir ekosistem olarak düşünenler de vardır. Bunlara göre "şehir- çevreyle birlikte nüfus,yeryüzünde oldukça yeni bir ekosistem"dir. Doğal mekanın ***insanlaşmış*** *bir mekana dönüşmesinde, kuşkusuz, insanın kültürel ve ekonomik ortamının tarihsel gelişimi başrolü oynamıştır. Şehire dönüşecek olanın "sit" ve "situasyon"una tarihi olayların etkileri şehirdeki mekansal değişim, farklılık ve benzerliklerin oluşmasında yer yer değişik ölçekte olur. Ekonomik farklılıklar, fonksiyonlar geçmişte de bugün de şehir mekanının oluşmasında ve özellikleri kazanmasında –ister Mumford'un* ***buğday şehri, pirinç şehri*** *vb.nde , isterse Gottmann'ın* ***megalopolis****inde ya da "****dünya şehri****"nde olsun- etkilidir.»*[273] .

3.2. Erciş Kentinin Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri

Erciş kentinin fonksiyonel sınıflandırmadaki yerini belirlerken, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, çalışan nüfusun en fazla olduğu sektöre göre bir belirleme yapmak gerekmektedir. "Nüfusun Ekonomik Nitelikleri" kısmında detaylı olarak izah ettiğimiz gibi, Erciş kent nüfusunun genellikle %50'si çalışma çağındaki yani potansiyel olarak faal nüfustur. Ancak bağımlı nüfus oranının da oldukça yüksek olduğu Erciş kentinin çalışan nüfusu da toplam nüfusa göre hayli düşüktür. Örneğin, bu rakamlar 1980 yılı için % 23.2, 1985 için %22.3 ve 1990 yılı için % 23.32'tür (Tablo 2. 27). Nüfusunun yarısı çalışma çağında olan ve bununda ancak yarısının çalıştığı Erciş kenti, işsizlik oranının yüksek olduğu bir kenttir.

ŞENYAPILI, T., 1978, Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, ODTÜ Mimarlık Fak. Yay. No: 27, Ank., s. 38- 39.

[273] TÜMERTEKİN, E., 1997, "İstanbul Şehrinin Coğrafi Anatomisi", *Kent Gündemi Dergisi,* TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, yıl:1, sayı:1, İst., s. 41.

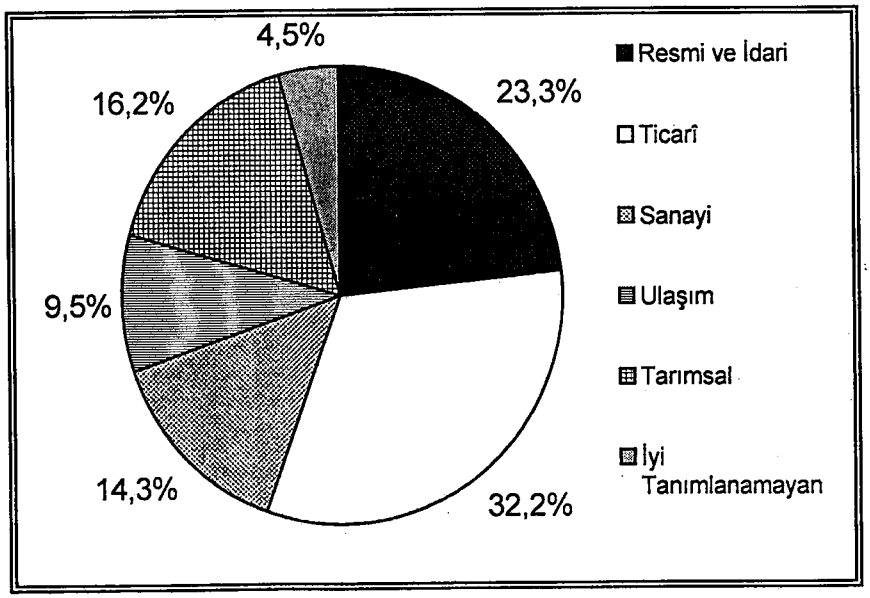
Erciş kentinin bugünkü nüfus miktarını bilemediğimiz ve 2000 yılında yapılan sayımlar da henüz yayımlanmadığı için, 2000 yılı Bina sayım cetvelleri ile İlçe Seçim Kurulu gibi kuruluşların kayıtları ve sahadaki detaylı anket ve gözlemlerimiz neticesinde, kentin bugünkü (2000) nüfus miktarı hususunda gerçeğe en yakın değerleri verdiğine inandığımız bina sayım cetvellerine göre 2000 yılı tahmini nüfusu 67152'dir. Bu miktara asker nüfus (er ve erbaşlar) dahil değildir. Bu nedenle, 2000 yılı için faal nüfus miktarını tam olarak bilmemekle beraber, geçmiş sayım yıllarındaki oranları da dikkate alarak 33000 civarında olduğunu tahmin etmekteyiz.

Erciş kentinde çalışan nüfusun miktarı 12438 kişi olup, toplam nüfusun % 18.5'ine denk düşmektedir (Tablo 3.1 ve Şekil 3.1). Çalışan nüfus oranının bu kadar düşük çıkmasının nedeni, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, asker nüfusun dahil edilmeyişinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 3.1. Erciş Kentinde Çalışan Nüfusun İşkollarına Dağılımı (2000)

Ekonomik Faaliyetin Türü		Çalışan Sayısı	Oranı (%)
HİZMET	Resmi ve İdari Faaliyetler	2896	23.3
	Ticarî Faaliyetler	4008	32.2
	Ulaşım Faaliyetleri	1185	9.5
SANAYİ		1784	14.4
TARIM		2011	16.2
İyi Tanımlanamayan Faaliyetler		554	4.4
TOPLAM		12438	100.0

Kaynak: Yerinde Yapılan Tespitler, Bina sayım Cetvelleri, Vergi Dairesi Kayıtları, Esnaf Odaları Verileri, Anketler, Resmi Kurumların Verileri.

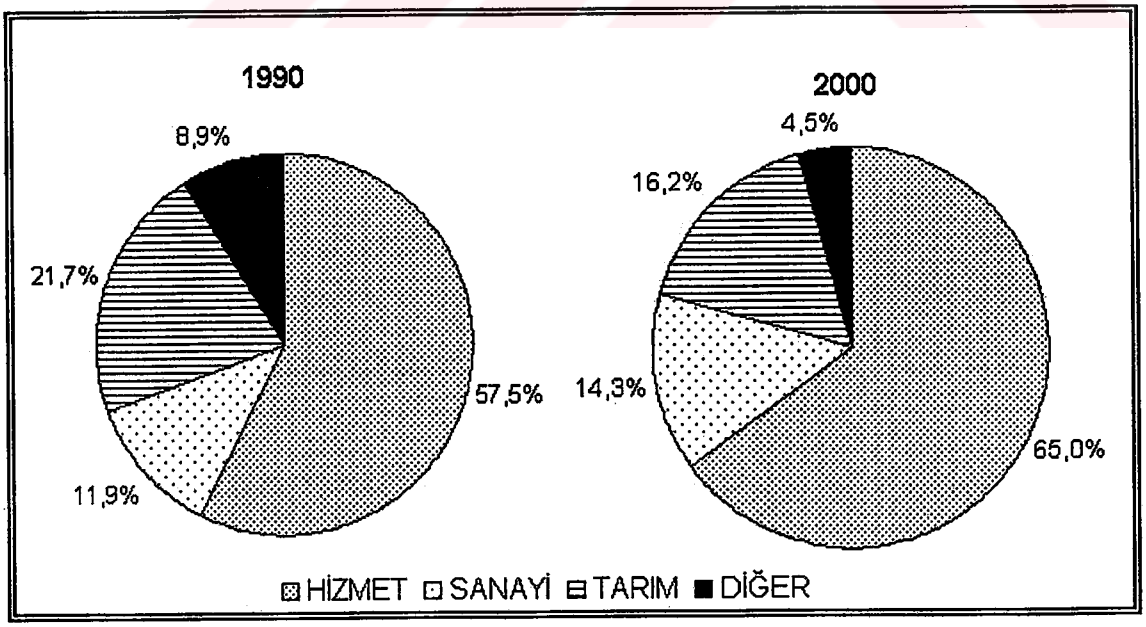
Şekil 3.1. Erciş kentinde Çalışan Nüfusun Dağılımı (2000)

Erciş kenti, tarımsal kökenli bir yerleşme olmasına rağmen, özellikle son 20- 25 yıl içerisinde yönetim fonksiyonlarının gelişmesi ve bunun memur olarak kent nüfusuna sağladığı katkı dolayısıyla bu yapı değişmeye uğramıştır. Bu yapısal değişikliğin en önemli göstergelerinde birisi de, ticari faaliyetlerin büyük artış göstermiş olmasıdır. Örneğin 1990 yılında ticari faaliyetlerde çalışan kesimin % 11.5'i yani 1091 kişi çalışmakta idi. Bu gelişmenin kentin idari işleyiş ve gelişiminin ticaret sektörüne olumlu yönde yansımasından ve kentteki bu memur kitlesinin ticari hizmetleri canlandırmış olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. 1990 yılında da aktif nüfusun önemli bir bölümünün çalışmakta olduğu hizmetler sektörü kentin hakim işkolu idi. (Tablo 2.26). Ancak, bu oran 2000 yılında daha da artış göstermiştir (Tablo 3.2 ve Şekil 3.2).

Tablo 3.2. Erciş Kentinde Çalışan Kesimin Sektörlere Dağılımı (1990 ve 2000)

Ekonomik Sektörün Adı	1990		2000	
	Çalışan Sayısı	Oranı (%)	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
HİZMET	5436	57.5	8089	65.0
SANAYİ	1127	11.9	1784	14.4
TARIM	2049	21.7	2011	16.2
DİĞER	837	8.9	554	4.4
TOPLAM	**9449**	**100.0**	**12438**	**100.0**

Kaynak: DİE, 1990, GNS Nüfusun Sosyo- Ekonomik Nitelikleri :Van; 2000 Yılı Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler; Diğerleri.

Şekil 3.2. Erciş Kentinde Çalışanların Sektörlere Dağılımı (1990, 2000)

Görüldüğü gibi, Erciş kentinde tarımsal faaliyetlerdeki azalmaya karşın diğer sektörlerde bir gelişme meydana gelmiştir. Her şeyden önce idarî fonksiyonlar

güçlenmiş, sanayi faaliyetlerinde artışlar meydana gelmiş ve ticaret giderek daha fazla ekonomik yaşama egemen olmaya başlamıştır. 1990 yılında çalışan nüfus içerisinde % 57.5 oranına sahip olan hizmetler fonksiyonu, 2000 yılında çalışanların % 65'ni meydana getirmektedir. Demek ki, oransal olarak bu kesimde 10 yıl içerisinde % 7.5'lik bir artış meydana gelmiştir. En fazla artış gösteren ekonomik faaliyet kolu ise, sanayi faaliyetleridir. Sanayi faaliyetleri ile uğraşan nüfus 1990 yılında çalışan nüfusun % 11.9'nu meydana getirirken bu değer 2000 yılında % 14.4'e ulaşmıştır. Tarımsal faaliyetler ise gerileme göstermektedir. 1990 yılında çalışan nüfusun % 21.7'ni oluşturan tarım kesimi, 10 yıl içerisinde % 1.8 oranında gerileyerek 2000 yılında çalışan nüfusun % 16.2'sini temsil eder hale gelmiştir. Halbuki, tarımsal faaliyetlerin çalışan nüfus içerisindeki oranı 1985 yılında % 38 idi (Tablo 2.25).

Yerleşmelerin ekonomik ve sosyal karakterlerini sadece bir tek fonksiyona göre ya da hakim fonksiyona göre belirlemek bazı sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Çünkü, yerleşmeler farklı ekonomik faaliyetlerin bir bileşkesi olarak ve ekonomik bir doku içerisinde esas fonksiyonel kimliğini kazanmaktadır.[274]

Erciş'in bir hizmet kenti özelliği kazanmasında askeri fonksiyonların katkısı büyük olmuştur. En azından bu kesiminm varlığı kentteki diğer fonksiyonların gelişmesini sağlamıştır. 2000 yılı ile ilgili değerler içerisinde askeri kesimden, sadece gerçekten aileleriyle birlikte kentsel yaşamla iç içe bulunan subay ve astsubay kesimi ile kent güvenliğinden emniyet güçleri ile birlikte değişik görev alanlarında olmak üzere sorumlu bulunan jandarma kuvvetleri alınmıştır. TOLUN-DENKER'inde ifade ettiği gibi, asker nüfusun dikkate alınması faal nüfusun miktarı ve gelişimi hakkında net bir fikir edinmemizi güçleştirmektedir.[275] Zira, Doğu Anadolu kentlerinin hemen hepsinde olduğu gibi, Erciş'te de faal nüfusun oranı düşüktür. Ancak, asker nüfusu dikkate aldığımız taktirde, faal nüfus oldukça yüksek oranlara çıkmaktadır. Daha çok tüketici olarak kentteki ticari faaliyetlere dolaylı katkıda bulunan, hiçbir zaman kesin bir sayı olarak karargahlarında bulunmayan, yani, gezici özellikleri bulunan ve askeri kuvvetlerin büyük çoğunluğunu oluşturan er ve erbaşlar ise, 2000 yılı rakamlarına sayıları ile ilgili net bilgi elde edilemediğinden dahil edilmemişlerdir.

---

[274] ÖZGÜR, E.M., "İl ve İlçe Merkezlerimizin Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Değerlendirilmesi", *AÜ Türkiye Coğrafyası Dergisi*, sayı:5, Ank., s. 54.

[275] TOLUN- DENKER, B., 1974- 77, "Edirne Şehrinin Kullanılış Alanları", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı:20- 21, İst., s. 85- 86.

Buna göre, tipik bir hizmet kenti olan Erciş'te bu fonksiyonlar başta ticaret ve sanayi olmak üzere sürekli bir gelişme göstermektedir. Kentteki askeri birliklerin çekilmesi halinde bile, ulaşım avantajlarına sahip bulunan ve çevrede önemli bir merkez olan Erciş kentinin bu durumdan etkilenmeyeceğini söyleyebiliriz.

3.2.1. İdari Fonksiyonlar

Kentlerin çevrelerine verdiği en önemli hizmetlerden birisi kuşkusuz idari fonksiyonlardır. Bu fonksiyonlar, her şeyden önce yerleşmenin idari statülerine bağlıdır. Uygun sit ve situasyon koşullarına sahip bir yerleşme, il veya ilçe merkezi olma durumuna göre, dar ya da geniş bir çevreye bu hizmetleri sunabilmektedir ve idari fonksiyonlar kentlere "merkeziyet gücü" kazandırmaktadır[276]. Öte yandan, daha önce tarımsal karakteri ağır basan ve uygun konumda olan bir yerleşme, idari birtakım özellikler kazandıktan sonra gelişebilmekte, tarımsal karakterin zayıflamasıyla paralel olarak genel hizmetler alanında güçlenebilmektedir. Bu özellikler, söz konusu yerleşmeye veya kente çevresindeki yerleşmelere göre merkezi bir özellik kazandırmaktadır. Bu bakımdan, idari hizmetlerin kent yapıcı[277] özelliklerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Kentlerin çevrelerine çeşitli idari ve siyasi kurumlar ile hizmet vermektedirler.[278] Bu kurumlar arasında mahkemeler, dini kurumlar, eğitim kurumları, sağlık birimleri vb. sayılabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu hizmetlerin boyutu kentin büyüklüğü ve idari statüsü ile doğrudan bağlantılıdır. Kentin özellikle ulaşım açısından uygun bir konumda olması bu fonksiyonu güçlendirmektedir. Bunun dışında, tarihi geçmişe sahip yerleşmeler bu bakımdan daha şanslı olabilmektedirler.

Bugün de genel hizmetlerin egemen olduğu Erciş kenti, köklü bir tarihi geçmişe sahip bir yerleşmedir. Erciş kenti, Urartulardan günümüze değin önemli bölgesel merkezlerden biri olmayı sürdürmüş bir yerleşmedir. Kentin bu özellikleri kazanmasında en büyük rolü, ticaret yolları üzerinde bulunması ve dolayısıyla uğrak yeri olması ve yine bu nedenlerden dolayı kazandığı idari özellikler oynamıştır.

Urartular döneminde, kuzeye açılan en önemli yol şebekesinin kavşak noktasında yer alan Erciş kentinin, idari bakımdan da önemli bir yerleşme olduğu

---

[276] GÜNER, İ., 1997, "Iğdır'ın Kentsel fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 32, İst., s. 87.
[277] TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 78- 79.
[278] GÖNEY, S., 1995, age, s. 233.

sanılmaktadır. Kimi araştırmacılar, yazıtlarda adı geçen Titumnia kentinin Erciş olduğunu söylemektedirler.[279] Kent merkezinin kuzeyinde yer alan Zernakitepe'de ortaya çıkarılan ve dünyanın en eski ızgara planlı kentlerinden biri olduğu sanılan Urartu yerleşmesinde, son derece mükemmel şekilde kent içi yol şebekesi ve kentsel mimari örneği sergilenmiştir. Erciş'in önemli bir garnizon kenti olmasının yanında ayrıca Urartuların en önemli idari kentlerinden biri olduğu sanılmaktadır.[280]

Urartulardan sonra da önemli idari merkezlerden olmayı sürdüren Erciş kenti, özellikle Romalılar ve Bizanslılar döneminde de önemli bir yerleşme olma özelliğini korumuştur. Bu dönemde "Arsissa" olarak bilinen ve Strabo'dan Ptolemy'e kadar bir çok ilk çağ coğrafyacısının eserlerinde adı geçen önemli bir yerleşmedir. Malazgirt savaşı ile Selçuklu egemenliğine geçen Erciş, daha önce çoğunlukla Romalılar ve Perslere bağlı satraplıklar, Bizanslılar döneminde ise daha çok Ermeni emirleri tarafından yönetilmiştir. Vaspurakan Krallığının[281] önemli merkezlerinden biri olan Erciş, 900'lü yıllarda Bargiri (Muradiye) ve Hilat (Ahlat) kaleleri ile birlikte Malazgirt emirine bağlı bir yerleşmedir.[282] Erciş, bu dönemde en önemli kervan yolları üzerinde bulunmakta idi.örneğin, Tebriz- Erzurum ve Tebriz- Diyarbakır ticaret yolunun en önemli duraklarından biri idi.[283] Bu döneme ait eserlerde Erciş, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli üç kentinden biri olarak gösterilmektedir.[284] Van Gölü de daha çok kuzeydeki Erciş ve Ahlat'a göre adlandırılmıştır.

1100'lü yıllarda merkezi Ahlat olan Sökmenliler idaresinde kalan Erciş, 1243 yılında Moğolların egemenliğine geçtikten sonra İlhanlıların en önemli idari merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Erciş Kalesi bu dönemde inşa edildiği gibi, kuzeydeki Aladağ da İlhanlı hükümdarlarının önemli dinlence ve yaylacılık

---

[279] BELLİ, O., 1982, agm, s. 171.
[280] FORBES, T.B., 1983, age, s. 122- 123.
BURNEY, C., 1957, agm, s. 49- 50.
BURNEY, C.- LAWSON, G.R.J., 1960, agm, s. 188.
BELLİ, O., 1977, age, s.120.
[281] ULUÇAM, A., 2000, age, s. 11.
[282] HONIGMANN, E., 1970, age, s. 145- 146.
GÖYÜNÇ, N., 1997, İslam Ansiklopedisi VAN Mad. , Cilt: XIII, MEB Yay., Eskişehir, s. 198.
[283] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 199- 201.
[284] BELAZURİ, 1987, age, s. 278.
HAMADANİ, 1885, age, s. 287.
YAKUT EL HAMAVİ, ?, age, s. 173.

alanlarından birisi haline gelmiştir.[285] Ünlü İlhanlı devlet adamı Hamdullah Mustavfi'nin kaleme aldığı "Nuzhet-ul- Kulûb" adlı ve İlhanlı devletini bütçesini anlatan kitaba göre, 1340'lı yıllarda Erciş, idare merkezi Ahlat olan Vilayat-i Ermen'in önemli şehirlerinden birisidir.[286] 1377 yılında Karakoyunlu Devletinin kurulmasından 1467 yılında bölgenin Akkoyunluların eline geçtiği 90 yılık süre içerisinde Erciş, Karakoyunluların başkenti olma vasfını kesintisiz sürdürmüştür. Karakoyunlular, Erzurum'dan Musul'a kadar uzanan geniş bir bölgede egemenlik kurmuşlar ve devletin başkenti olması dolayısıyla da Erciş ve çevresini dönemin en önemli kentlerinden biri haline getirmişlerdir.[287]

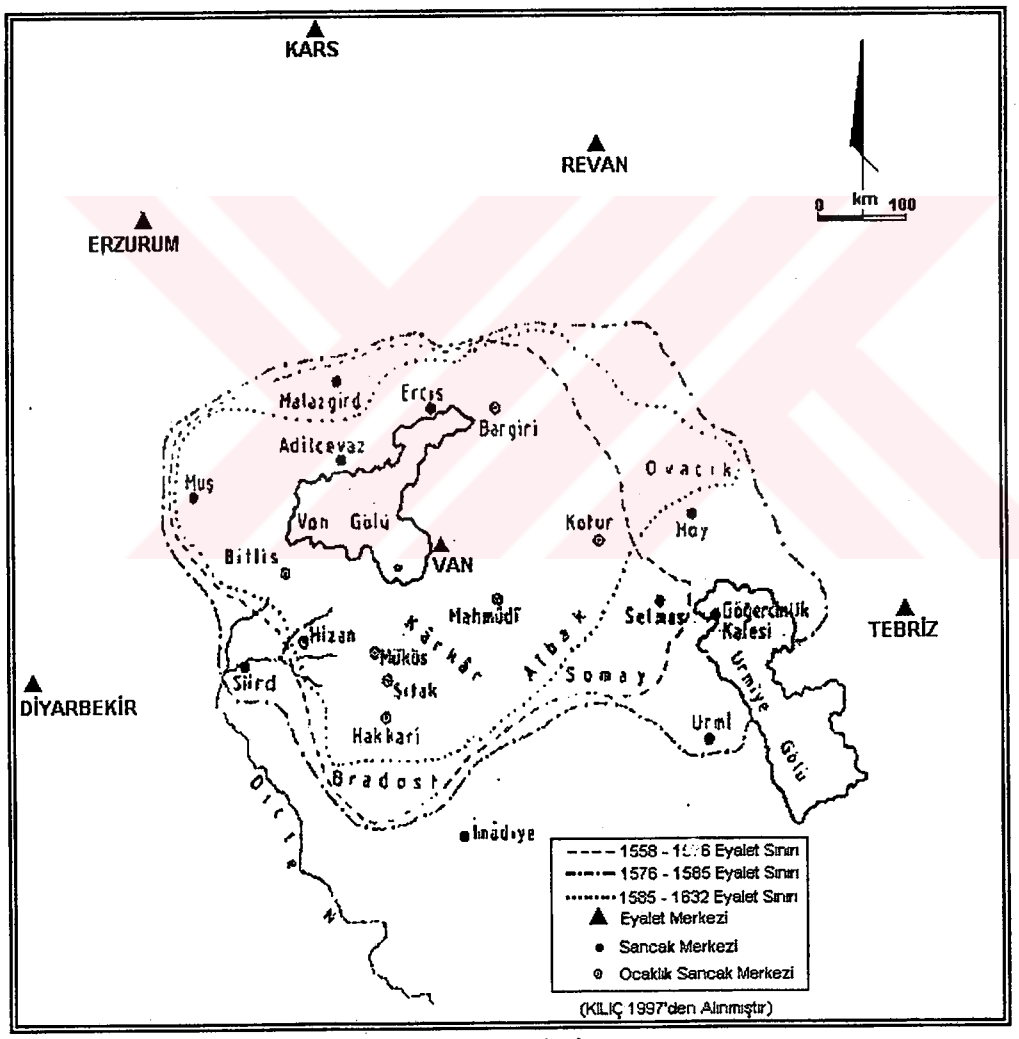
Karakoyunlulardan sonra Akkoyunlu ve Safevilerin eline geçen Erciş ve çevresi 1534 tarihinde Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Bu tarihten sonra Van Beylerbeyliği kurularak, Erciş bir liva / sancak merkezi olarak buraya bağlanmıştır (Şekil 3.3). Bu tarihlere ait bir tahrir defterinde Erciş Sancağının Nefsi Erciş(Erciş'in kendisi), Nahiye-i Erciş ve Nahiye-i Sarisu olmak üzere üç nahiyesinin bulunduğu yazılıdır.[288] Aslında vilayet ya da eyalet şeklindeki idari yapının bir benzeri olan beylerbeyliği teşkilatı, 16. yüzyılın sonlarında terk edilerek yerini eyalet/vilayete bırakmıştır.

19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı idari taksimatında önemli derecede karmaşıklar mevcuttur. Osmanlı idari teşkilatında beylerbeyliği, liva/sancak ve kaza birimleri kesin sınırları olmayan yapılardır. Osmanlı idari sisteminde, Baykara'nın da ifade ettiği gibi hukuki (kadılık yani kaza), mali ve askeri omak üzere başlıca üç çeşit teşkilat bulunmakta idi. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bunların kesin sınırları olmayıp daha çok "geçişli" bir özellik göstermektedirler. Normalde beylerbeyliği-sancak/ liva- kaza- nahiye şeklinde bir sıralama gösteren idari yapılanma, bazen bir alt birimin üst birimi kapsayacak şekilde genişlediği durumlara erişebilmekte idi. Örneğin, bir sancak altı birim olan kaza, kadının oturduğu yer olarak bir eyaletin tümüne karar verme yetkisine sahip olabiliyordu. Yine liva ya da sancak merkezlerinden bazıları, "ocaklık" adı altında yöresel beylerin yönetimine bırakılabiliyordu. Ahlat, çok eski bir

---

[285] DARKOT, B., 1997, agm, s. 279.
GÖYÜNÇ, N., 1997, agm, s. 198.
[286] BAYKARA, T., 2000, age, s. 68.
AŞAN, M.B., 1992, age, s. 21.
[287] SÜMER, F., 1997, agm, s. 292.
[288] BAYKARA, T., 2000, age, s. 193.
BAŞAR, F., 1997, Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717- 1730), Türk Tarih Kurumu Yay., II. Dizi sayı: 35, Ank., s. 133- 134.

kadılık yani kaza merkezi olmasına rağmen idari yapılanmayı gösteren deftere göre Adilcevaz Sancağı'nın bir nahiyesidir.[289] Ancak, yukarıda tahrir defterlerinde ifade edilen durumdan, daha çok gelire göre belirlenen yani ekonomik yapıya göre statüsü ortaya konan bir yapı bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetim sistemindeki bu farklı boyutlardan ve yapıların henüz tam oturmamış ve sınırlarının belirlenmemiş olmasından kaynaklanan bir nedenle, bir yer için değişik kaynak ve belgelerde beylerbeyliği/eyalet/vilayet, sancak/liva/kaza gibi çok kez birbiriyle karışacak derecede farklı bilgilere rastlamaktayız.

Şekil 3.3. 16. ve 17. Yüzyıllarda Van Eyaleti

Beylerbeylik/eyalet ya da vilayetin bir alt birimini teşkil eden sancak, kimi dönemlerde liva olarak da adlandırılır ve iktisadi potansiyelin tespiti ve dağıtımı konusundaki en önemli ünitelerden birisidir. Bunu dışında özellikle savaş durumlarında

[289] BAYKARA, T., 2000, age, s. 99- 100.

önemli görevler üstlenirler. Sancak, bazen belli bir yeri ifade edebildiği gibi, bazen de bir bölgeyi ifade edebilmektedir. Sancakları sancak beyi, liva tabiri kullanıldığında ise mirliva yönetir ve bu terimler 17. yüzyılın sonlarına doğru yerini mutasarrıf terimine bırakmıştır.[290]

17. yüzyılın sonlarına kadar kaza tabiri pek kullanılmaz. Ancak, bu tarihten sonra sancağın, sonraları vilayetin bir alt birimini ifade etmek üzere kullanılmıştır. İlk dönemlerde kaza, daha çok doğrudan merkezi devlet ile irtibatlı bulunan kazaskerlerin yönettiği ve dini konularda fetva mercii olan yerleşmeler için kullanılmıştır. Örneğin, 18. yüzyıla ait defterlerde Erciş'te kazaskerlik teşkilatının bulunduğu yazılıdır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ise, kazalar kaymakamların ya da bazen mutasarrıfların yönettiği bir idari birim olarak kabul edilmiştir.

Son yüzyıllarda kazanın alt birimini ifade etmek için kullanılan nahiye ise, 16 ve 17. yüzyıllarda çoğunlukla eyaletin içerisindeki bir bölgeyi ifade temek için kullanılmıştır ve bu bölge içerisinde birkaç büyük yerleşme de bulunabilmektedir.[291] İdari bakımdan en alt birimler ise, karye adı verilen köyler ile mezralardır.

18. yüzyılın sonlarına kadar bütün tahrir defterlerinde Erciş, Van Eyaletinin bir sancağı ya da livası olarak geçmektedir. Van eyaleti ise genellikle sonraları Vilayet olan Hakkari Sancağını, Bitlis ve Muş dolaylarını da içerisine almaktadır. Eyalet sınırları, ülkenin siyasi bakımdan diğer devletlerle olan ilişkilerine göre değişmektedir.[292]

19. yüzyılın başlarından itibaren Van'ın idari yapısı hakkında daha detaylı bilgiler mevcuttur. Bu yüzyılın başlarında Erciş, Van Eyaletinin 16 sancağından birisidir. 1839 yılında Tanzimatın ilanından sonra ülkedeki idari yapıda da birtakım değişiklikler meydana getirilmiştir. Bu değişikliklerin konumuzla ilgili olanı, 13 Aralık 1847 tarihinde Muş, Van, Hakkari, Cizre ve Diyarbekir eyaletlerinin birer sancak halinde yeni oluşturulan Kürdistan Eyaletine bağlanmasıdır.[293] Bu tarihe kadar liva/sancak durumunda Erciş'te Van Sancağının bir kazası durumuna getirilmiştir (bu tarihten sonra Cumhuriyete kadar da bir kaza durumunda kalacaktır). Yeni oluşturulan

---

[290] KILIÇ, O., 1997, age, s. 131- 132.
[291] KILIÇ, O., 1997, age, s. 133.
[292] KILIÇ, O., 1997, age, s. 120- 129.
[293] BAYKARA, T., 2000, age, s. 110- 118.
ALİ SAİB, 1304, Coğrafya-i Mufassal Memalik-i Devlet-i Osmaniye, Matbaa-i Ebu Ziya, Kostantaniye, s. 385.

bu eyaletin merkezini uzunca bir süre Diyarbakır olmak üzere bir ara Van ve Muş sancakları yürütmüştür. 1864- 67 Islahatı olarak ta anılan 8 Kasım 1864'te çıkarılan İdare-i Vilayet Kanunu ve 1867 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile hem bu eyalet ortadan kaldırılmış, hem de yönetim mekanizmasında önemli değişiklikler getiren vilayet- sancak- kaza- nahiye- köy şeklindeki daha modern bir yapılanmaya gidilmiştir.

1864'teki yeni vilayet teşkilatının konumuz açısından önemli diğer bir özelliği de, Erciş Kazasının Van Sancağıyla birlikte Erzurum Vilayetine bağlanmasıdır. Daha önce Van eyaletine bağlı diğer sancaklar da bu uygulamadan etkilenmiş ve böylece neredeyse Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını içerisine alan Erzurum Vilayeti teşkil edilmiştir. Buna göre, Erzurum Vilayeti Erzurum, Çıldır, Kars, Bayezid, Hakkari ile birlikte Van, Bitlis ile birlikte Muş ve Erzincan sancaklarından oluşmaktaydı.[294]

1876 yılı sonlarında yayımlanan salname ile 1881- 1882 tahririnden anladığımız kadarıyla bu tarihlerde bu uygulamaya son verilmiştir. 1881- 82 tahririne göre Van Vilayeti Van ve Hakkari sancaklarından oluşmaktadır ve Erciş, Van Sancağının 8 kazasından birisidir.[295]

1313 (1895) tarihli devlet salnamesinde Erciş Kazasının Çelebibağı, Kozek, Pir Ömer, Ağı, Goze ve Gomar adlarında 6 nahiyesi ve bu nahiyelere bağlı toplam 122 köyün bulunduğu belirtilmektedir.[296] Mayewsky, 1899 tahririne dayanarak Erciş'in 127 köyünü nüfuslarıyla birlikte sıralamakta ve Erciş kazasının alanının 1900 km² olduğunu belirtmektedir.[297] Halbuki, 1871 tarihli Erzurum Vilayeti salnamesinde Erciş kazasına bağlı köy sayısının 107 olduğu belirtilmektedir. Bu da kazanın idari sahasının stabil olmadığını ve sürekli değiştiğini göstermektedir. Gerçekten de, Erciş kazasına, zaman

---

[294] Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, s. 142- 143
Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, s. 147.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1288, Darü-ü- Tabaatül Amire, Dersaadet, s. 248
DUMAN, H., 1982, Osmanlı Yıllıkları, IRCICA Yay., İst., s. 121.
DARKOT, B., 1997, İslam Ansiklopedisi ERZURUM Mad. , Cilt:IV, MEB Yay., Eskişehir, s. 344.
[295] BAYKARA, T., 2000, age, s. 122.
KARPAT, K.H., 1978, agm, s. 272.
[296] Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1313, Matbaa-i Amire, Dersadet, s. 789.
ALİ CEVAD, 1313, Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı, Mahmud Beg Matbaası, Dersaadet, s. 829.
CUINET, V., 1892, age, s. 709.
[297] MAYEWSKY, 1330, age, s. 80, 262- 267.

zaman Adilcevaz ve Muradiye Kazaları ile Patnos Nahiyesinin köylerinin bağlanması sonucu idari sahasında daralma ve genişlemeler meydana gelmiştir.

Van Vilayetine ait tek salname bulunmaktadır ve bu da 1315 (1899) tarihini taşımaktadır. 1841 tarihindeki göl seviyesinin yükselmesinden sonra, Doğu Anadolu'nun en eski kentlerinden olan tarihi Erciş kentinin boşaltılmasının ve nüfusun çevreye dağılmasından sonra girdiği süreci bir nebze olsun açıklaması açısından önemlidir. Göl seviyesinin yaşamı tehdit eder boyutta yükselmesinin ardından, daha önce de açıkladığımız gibi, kazanın yönetim merkezi Aganis kasabasına taşınmıştır. Bu olay, kentin gelişimine büyük bir darbe vurmuştur. Ancak, işlek bir yol güzergahı üzerinde bulunması ve hepsinden de önemlisi köklü bir tarihi geçmişe sahip olması Erciş'in kısa süre içerisinde toparlanmasını ve gelişmesini sağlamıştır.

1899 tarihli Van Vilayeti salnamesinde, Van merkez sancağına bağlı 9 kazadan biri olan Erciş'e ait 123 köyün bulunduğu ve nahiyelerde nahiye müdürlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Bu salnamede, kaza merkezindeki 200 civarındaki dükkanın yanı sıra önemli bir takım yönetim birimlerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu idari birimlerin en önemlileri, kaymakamlık, telgraf dairesi, banka şubesi, belediye dairesi, zabıta dairesi ve rüşdiye mektebidir.[298] Bu birimler, kazanın idari bakımdan gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Zabıta dairesi ile banka şubesi, kazada ticari hayatın aktif olduğunu göstermektedir. Bunun dışında, merkez kaza ve Erciş haricinde Van Vilayetinin diğer kazalarında belediye teşkilatının bulunmaması, Erciş'in çevresine göre hayli ileride bulunduğunu ve merkezi bir özellik gösterdiğini açıklamaktadır. Erciş kazası dahilinde 16, 21, 22, 24 ve 25. Hamidiye Süvarilerinin bulunması, yerleşmelerin gelişmelerinde genel hizmetlerin ve merkezi yönetimin bu konudaki etkilerinin ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değer bir konudur.

Cumhuriyetin kurulmasına kadar Erciş'in idari yapısında bir değişme meydana gelmemiştir. 1325 (1909) tarihli bir atlasta[299], Erciş kazasının 9 kazadan biri olduğu görülmektedir (Şekil 3.4).

Cumhuriyetin ilanından sonra Van Vilayetinin 8 kazasından biri olan Erciş, bu dönemde kaza sınırları bakımından daha geniş bir bölgeye hitap etmekte idi (Şekil 3.5).

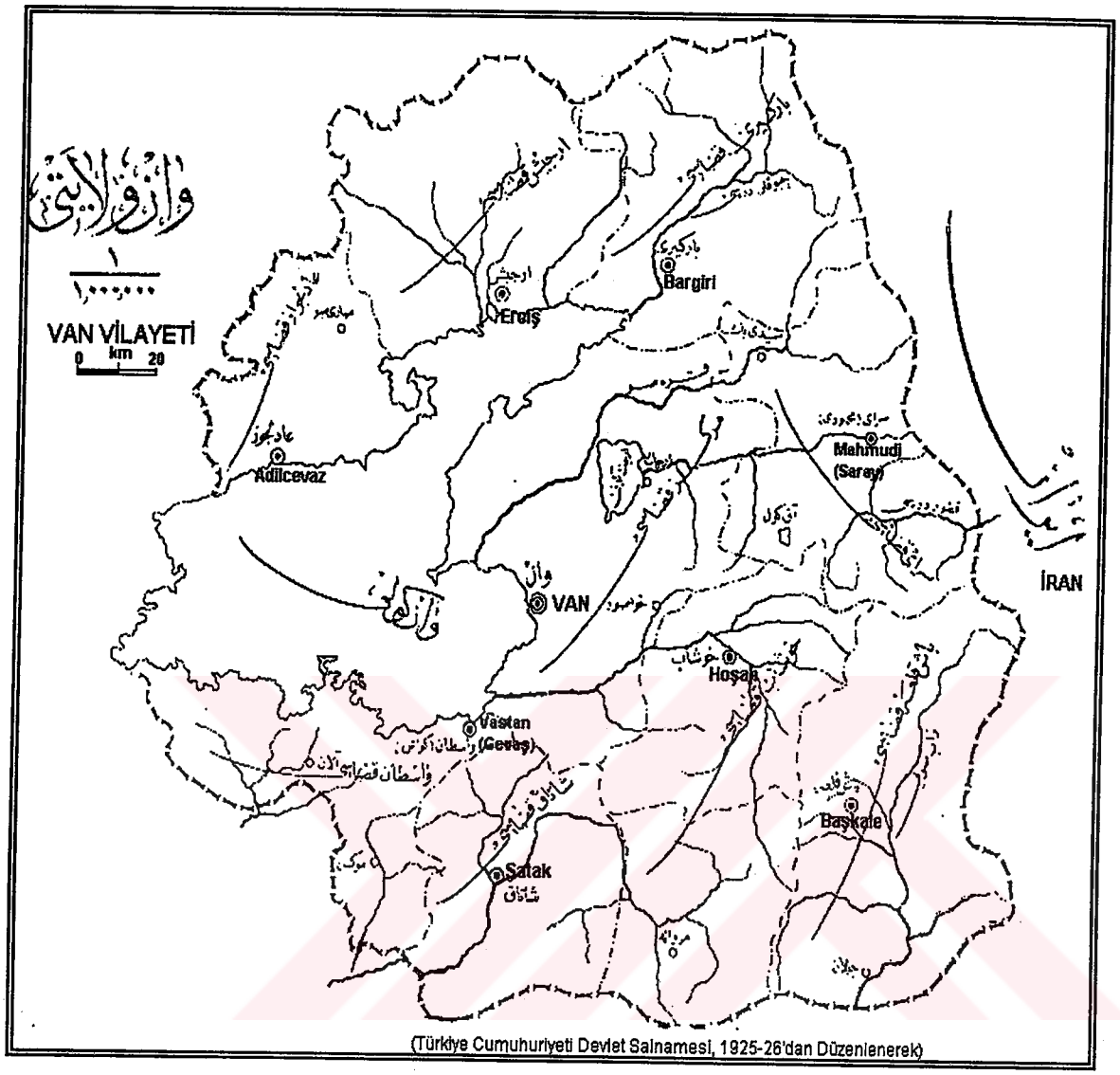
---

[298] Van Vilayeti Salnamesi, 1315, s. 166- 170.
[299] Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas, 1325, İst.

Özellikle Patnos ve Adilcevaz'ın bir takım köyleri idari bakımdan Erciş'e bağlıydılar. Örneğin, Patnos İlçesi'nin Dedeli Bucağı doğusundaki köyler Erciş'e bağlıydı. Bu devrede, Adilcevaz İlçesi'nin idari yapısında meydana gelen sürekli değişimler de bunda etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Van Vilayetinin bir kazası olan Adilcevaz, sonraki bazen nahiye durumunda Bitlis Vilayetinin Ahlat kazasına bağlanmış, bazen de (örneğin 1935'te) yine Ahlat'ın bir nahiyesi olarak Van'a bağlanmıştır. Bu değişimlerde sürekli olarak idari sınırlar da değişmiştir.

Şekil 3.4. 1909 Tarihinde Van Vilayetinin İdari Haritası

Şekil 3.5. 1925 Tarihinde Van Vilayetinin İdari Yapısı

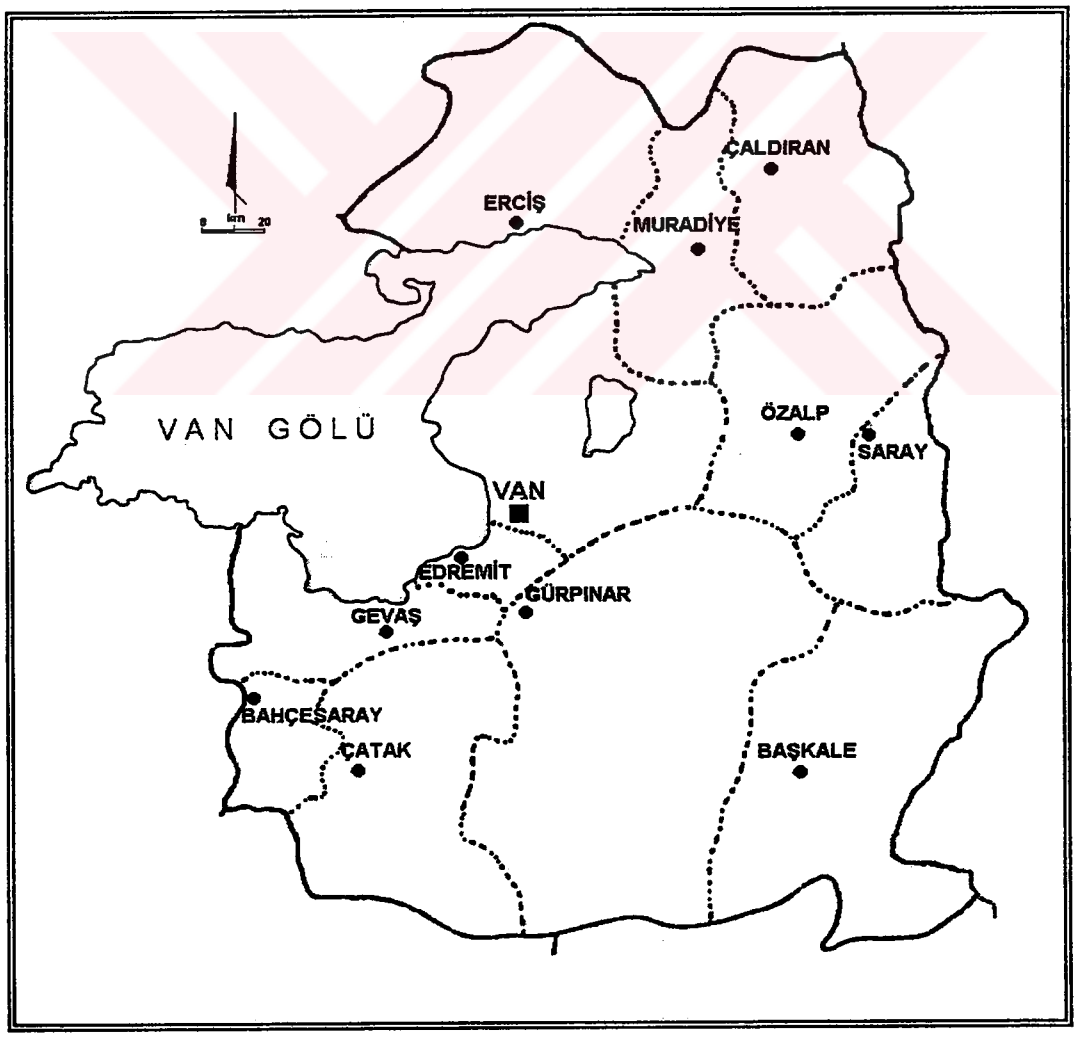
1927 yılında Erciş Kazasının yüzölçümü 2290 km² dir ve istatistiklerde Erciş'e bağlı 169 mevkiden bahsedilmektedir.Ancak, bu mevkilerden ne kadarının köy, ne kadarının köye bağlı yerleşmeler olduğunu bilememekteyiz. 1927 yılına ait verilerdeki kazaya bağlı mevki sayısının tümünün köy yerleşmesi olmayabilir ve istatistiklerde bir takım yanlışlıklar da olabilir. Nitekim, 1935'te de benzer durum devam etmiştir. 1940'ta Erciş'in idari sahasının 2070 km² ye ve kendisine bağlı köy sayısının da 60 düştüğünü görmekteyiz (Tablo 3. 3).

Tablo 3.3. Değişik Tarihlerde Erciş İlçesinin İdari Yapısındaki Gelişmeler

Yılı	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000
Yüzölçümü (km²)	2290	2290	2070	1832	1832	2179	2115	2115	2115	2115	2115	2115	2115	2115
Köy Sayısı	169	?	60	61	60	81	80	81	79	79	80	79	81	85

Kaynak: DİE, Değişik Yıllara Ait Nüfus İstatistikleri

1936 yılında Ağrı ilinin Patnos ve Bitlis ilinin Adilcevaz ilçelerinin ilçe merkezi haline getirilmeleri ve Muradiye İlçesi'nin köy sayısının artmasından hareketle Erciş İlçesi'nin adı geçen ilçelere köy vererek idari sahasının küçüldüğünü söylemek mümkündür. 1945 yılında Van ilinin 7 ilçesinden biri olan Erciş'in idari alanı daha da küçülerek 1832 km² olmuş, ancak kendisine bağlı köy sayısında pek değişme meydana gelmemiştir. 1955'te köy sayısı 81'e ve yüzölçümü de 2179 km² ye yükselmiştir. 1960 yılından itibaren hem ilçenin yönetim alanında, hem de ilçeye bağlı köy sayısında bugünkü ile aynı olan yapıya geçilmiştir. Bu tarihten sonra, Erciş'in idari sahası 2115 km² olarak sabit kalmış; köy sayısı da 79- 85 arasında değişmiştir. Köy sayısındaki değişmelerin en önemli nedeni, ilçe merkezine bağlı bir takım mezraların zaman zaman köy statüsüne kavuşturulmaları ve merkeze bağlı bazı köylerin de kent sınırları içerisine alınmasıdır.

Şekil 3.6. Van İlinin Bugünkü İdari Bölünüşü

Günümüzde, 2115 km² idari alana sahip olan ve Van ilinin 11 ilçesinden en büyüğü olan (Şekil 3.6) Erciş İlçesi'ne bağlı 85 adet köy ve bu köylere bağlı 41 mezra yerleşmesi ile 2 adet belediye birimi mevcuttur. Belediyelik olan yerleşmeler, Çelebibağı ve Kocapınar yerleşmeleridir. Bunlardan Çelebibağı Belediyesi 1967 yılında ve Kocapınar Belediyesi de 1990 yılında kurulmuşlardır.

Günümüzde (2000 yılı) Erciş'te resmi kurum ve kuruluşlarda 2896 kişi çalışmaktadır. Bu da çalışan nüfusun % 23.2'sini meydana getirmektedir. İdari fonksiyonların güçlü olduğu Erciş kentinde memur nüfus, kentsel yaşamın temel elemanlarından birini oluşturmaktadır. Resmi dairelerde bu sayıda bir görevli kitlesi ve bunların aileleri, doğal olarak kentin ticarî hayatına da büyük canlılık getirmektedir. (Tablo 3.4).

Tablo 3.4. Erciş'te Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Sayıları (2001)

Resmi Birimin Adı	Çalışan Sayısı	Resmi Birimin Adı	Çalışan Sayısı
Kaymakamlık	7	İlçe Nüfus Müd.	6
Belediye Başkanlığı	391	Şeker Pancarı Bölge Müd.	11
Müftülük	48	İlçe Tarım Müd.	42
Emniyet Müdürlüğü	130	Sağlık İle İlgili Birimler	180
Özel İdare ve Konuk Evi	11	Tarım Kredi Kooperatifi	3
Mal Müdürlüğü	14	TMO	4
Vergi Dairesi	23	İlçe Seçim Kurulu	3
Meteoroloji İst. Müd.	3	Sivil Savunma Müd.	1
Gençlik ve Spor Müd.	4	Adliye Birimleri	133
İlçe Halk Kütüphanesi	3	Sos. Yard. Ve Day. Vakfı	4
Halk Eğitim Merkezi	35	Karayolları 115. Şube Şefliği	55
Öğretmen Evi	6	TEDAŞ	37
Mesleki Eğitim Merkezi	10	DSİ Erciş İşletmesi	77
Milli Eğitim Müd.	509	Köy Hizmetleri	30
Sağlık Meslek Lisesi	9	İlçe Jandarma Komutanlığı	434
Erciş MYO	25	Tugay Komutanlığı	600*
Tapu Sicil Müd.	3	Askerlik Şubesi	30
Kadastro Müd.	15	**TOPLAM**	**2896**

Kaynak: Resmi Kuruluşlarla Yapılan Görüşmeler, Kaymakamlık Brifingi

Erciş kentinde resmi dairelerde çalışanları genel olarak sınıflandırdığımızda, kentin yönetim ve güvenliği gibi işlerde çalışanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bunlar, askeri kuvvetler, emniyet güçleri, kentsel temel hizmetlerin yürütüldüğü belediye ve hukuki hizmetlerin yürütüldüğü değişik adliye birimleridir. Kuşkusuz, diğer idari kurum ve kuruluşlarda önemli olmakla birlikte, kent yapıcı idari özelliklerin başında mülki, idari ve hukuki hizmetler gelmektedir.

* Tugay Komutanlığında görev yapan subay ve astsubayların tahmini sayılarıdır. asker sayısını öğrenme imkanını bulamadık.

Güvenlik kuvvetleri, kentsel idari hizmetlerde çalışanlar içerisinde ilk sırayı almaktadır. Erciş kentinde kentsel anlamda en önemli fonksiyonu icra eden güvenlik birimleri ise, emniyet ve jandarma kuvvetleridir. Emniyet teşkilatının hayli eski olduğu Erciş kentinde, gerek yol güvenliği, gerekse kent içi güvenlik konusunda birinci dereceden sorumlu kurum olan Emniyet Müdürlüğünde 130 kişi çalışmakta olup, 119'u polis memurudur. Bu kurumda 1985 yılında 64 personel bulunmasına rağmen bugün iki katına çıkmış olması, kentsel büyüme ve gelişmenin doğrudan sonuçlarından başka bir şey değildir. Bundan başka, emniyet müdürlüğüne bağlı Trafik Tescil Şubesi de Erciş İlçesi'nden başka Muradiye İlçesi'nin de trafik tescil işlemlerini yürütmektedir.

Diğer bir güvenlik birimi olan Jandarma Güçleri ise, daha çok kırsal alanlardaki olaylara ve sorunlara müdahale etmekle beraber, kent içerisindeki asayiş görevlerinde önemli rol oynamaktadır. Bunun dışında, kentteki biri açık olmak üzere iki cezaevinin de güvenliği yine jandarma güçleri tarafından sağlanmaktadır.

Kentsel genel hizmetler sektörü içerisinde en ağırlıklı grubu oluşturan tugay komutanlığına bağlı askeri kuvvetler (10. Piyade Tugayı) ise, ilk bakışta kırsal alanlardaki güvenlik konusu ile ilgili görünmekte ise de, esas olarak daha çok bölgesel bir nitelik taşımaktadır. Çünkü, bu birlikler sürekli hareket halinde olduklarından zaman zaman bölgenin değişik alanlarında görev yapabilmektedirler. Örneğin, Diyadin ve Muradiye ilçe sınırları dahilindeki büyük bir alandan Erciş kentinde konuşlanmış bulunan askeri birlikler sorumludur. Bu anlamda, kışla belki de bir karargah ya da sevk ve idare merkezi görmektedir. Erciş kentinin gelişmesinde, özellikle de sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, askeri birliklerdeki personel sayısının da önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle subay ve astsubaylar ile ailelerinin kentin ticari hayatında önemli katkıları bulunmaktadır. Er ve erbaşların ise, kentsel gelişme açısından önemleri, sürekli hareket halinde olduklarından azalmaktadır. Hafta bir verilen çarşı izinleri ve askeri birliklerin başta gıda olmak üzere bir takım ihtiyaçlarının karşılanması dışında kentsel yaşamla çok fazla bir ilişki de mevcut değildir. Kaldı ki, edindiğimiz bilgilere göre özellikle gıda ihtiyacı zaman zaman önemli miktarda kent dışından karşılanmaktadır.

Erciş'te yönetim fonksiyonları bakımından diğer bir önemli kuruluş da belediyedir (Foto 20). Cumhuriyet öncesinde de belediye teşkilatının bulunduğu Erciş,

bu bakımdan Doğu Anadolu Bölgesinin en eski yerleşmelerinden birisidir. I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin bir çok yerleşim biriminde olduğu gibi büyük bir sarsıntı geçiren yerleşmede alt üst olan idari yapı, Cumhuriyet sonrasında ülkenin içerisine girdiği yeni idari, mali, hukuki süreçle birlikte, Erciş'te belediye teşkilatı da 1924 yılında yeniden kurulmuştur.

Foto 20. Bölgenin En Eski Belediyelerinden Olan Erciş Belediyesi'nden Bir Görünüm

2001 yılı itibarıyla Erciş Belediyesi'nde 391 kişi çalışmaktadır. Kuşkusuz diğer idari birimlerde olduğu gibi, belediye teşkilatında da kentsel gelişmeye paralel olarak çalışanların sayısı son 15 yılda birkaç katı artış göstermiştir. Belediyede çalışan 391 kişiden 260'ı geçici statüde çalışan işçiler olup, sayıları yıldan yıla değişebilmektedir. Kentsel gelişme ya da kentleşme ile ilgili en önemli kurum olan belediyede, kentsel hizmetlerin tam olarak yürütüldüğünü söylemek imkansızdır. Bölgede mevcut feodal yapıdan kaynağını alan aşiretçilik ya da siyasi partizancılık anlayışları ile seçimlerdeki oy kaygısından dolayı, kentsel hizmetler çok kez askıya alınmakta, belli kesimlere uygulanmakta ve yararlı da olsa önceki yönetimler tarafından başlatılan proje ve faaliyetler durdurulabilmektedir. Şimdiye kadar üç kez tam imar planı yapılmış, ancak hiçbir plan döneminde imar planı kararlarının % 30'undan fazlası uygulamaya geçilememiştir.

Belediyenin kentsel altyapı hizmetlerinin dışında yürüttüğü diğer bir önemli hizmet de, otobüs ve su ile ilgili hizmetlerdir. İleride açıklanacağı üzere yakın zamana kadar mevcut olan kent içi otobüs seferleri iptal edilerek yerine kent içi dolmuşların yürüttüğü bir kent içi ulaşım faaliyeti getirilmiştir. Bunların dışında, Örene Mahallesi'nde bulunan mezbahane de İlçe Tarım Müdürlüğü'nün denetiminde olmak üzere belediye tarafından işletilmektedir.

Yönetim ile ilgili hizmetlerin en önemlilerinden birisi de, hukuki hizmetlerdir. 1935 yılında Erciş kaza merkezinde "hakimi münferitlik teşkilatı" bulunmakta ve bu kuruluş Erciş ile beraber Ahlat kazasının Adilcevaz nahiyesi ile Muradiye kazasının da hukuki işlerine bakmakta idi.[300] Erciş'te hukuki hizmetlerde 133 kişi görev yapmaktadır. Biri açık diğeri kapalı olmak üzere iki adet cezaevinin bulunduğu Erciş kentinde, bu cezaevlerinde 99 kişi çalışmakta ve bunların büyük bir bölümünü gardiyanlar oluşturmaktadır. Erciş kentindeki adliye teşkilatı içerisinde, ağır ceza, asliye ceza, sulh ceza, asliye hukuk, sulh hukuk, icra ceza, icra hukuk ve kadastro mahkemesi gibi birimler bulunmaktadır. Cumhuriyet Başsavcılığı'nda 8 hakim ve 4 savcı görev yapmaktadır. Erciş kentindeki ağır ceza mahkemesi, Erciş ve köyleri yanında Patnos, Muradiye ve Çaldıran ilçelerinin de ağır ceza kapsamına giren hukuki sorunlarına bakmaktadır ve sözü edilen ilçeler adli teşkilat bakımından Erciş'e bağlıdırlar. Yörede yaygın olan eylül ve nisan aylarına ilişkin borçlanma ve taahhütlerden dolayı bu aylarda hukuki sorunların yoğunluk kazanmaktadır. Edindiğimiz bilgilere göre, mahkemelerde aylık ortalama 170 civarında hukuki olay görüşülmektedir. Ayrıca, İcra Müdürlüğü de adliye teşkilatı dahilinde çalışma yapmaktadır.

Erciş kentindeki hem kentsel hem de kırsal alanlara hizmet veren diğer bazı önemli kurumlar arasında Kaymakamlık, Vergi Dairesi, Tapu Sicil Müdürlüğü, Kadastro Müdürlüğü, ve Nüfus Müdürlüğü sayılabilir. Bu kurumlardan bir kısmı, sınırlarının dışına taşan alanlarda bir takım hizmetler vermektedirler. Bunlardan Kadastro Müdürlüğü, Erciş İlçesi'nin yanı sıra Ağrı ilinin Patnos İlçesi'nin de kadastro hizmetlerini yürütmektedir. Bunların dışında tarımsal faaliyetler ile ilgili bir kuruluş olmasına rağmen, tarımsal faaliyetler ile beraber resmi anlamda bir takım fonksiyonları olduğu için Şeker Pancarı Bölge Şefliği'ni de saymak gerekir. Bu kuruluş, Erciş'in yanı

[300] BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, age, s. 293.

sıra Adilcevaz ve Muradiye'yi de kapsamaktadır. Kent ve çevresine hizmet veren önemli kuruluşlardan TEDAŞ, DSİ İşletmesi, Karayolları Şefliği ve Köy Hizmetleri'nde toplam 199 kişi çalışmaktadır. Bunlardan özellikle Karayolları, kentin diğer yerleşim birimleri ile olan ulaşım bağlantıları açısından önemlidir.

Erciş kentindeki resmi birimler içerisindeki ikinci en büyük grubu sosyo-kültürel hizmetlerin yürütülmesi ile ilgili kurumlar meydana getirmektedir. Bu hizmetlerin resmi olarak yürütülmesinde 829 kişi görev yapmaktadır. Bunun 601'ni eğitim ve kültür ile ilgili hizmetler, 180'ni sağlık ile ilgili hizmetler ve 48'ni de dini hizmetlerde çalışanlar oluşturmaktadır. Eğitim hizmetlerinde çalışanların ezici kısmını sayıları 480 civarında olan öğretmen statüsündeki çalışanlar teşkil etmektedir. Sosyo-kültürel hizmetler, daha detaylı olarak "sosyo- kültürel fonksiyonlar" başlığı altında izah edilecektir.

Sonuç olarak, geçmişte de idari fonksiyonları güçlü olan Erciş kenti, bugün de hem kendisine bağlı kırsal çevreye, hem de komşu ilçelere önemli bir takım idari hizmetler vermektedir. Kentin karakteristik olarak öne çıkan hakim fonksiyonu "Genel Hizmetler" içerisinde çok önemli bir yer tutan idari fonksiyonlar, kentin gelişmesini hızlandırdığı gibi, etki alanının da genişlenmesine neden olmaktadır.

3.2.2. Sosyo- Kültürel Fonksiyonlar

Kentlerin çevrelerine verdikleri en önemli hizmetlerden birisi de sosyal ve kültürel hizmetlerdir. Çok çeşitli olmakla beraber, bu hizmetlerin en önemlileri eğitim, sağlık ve dinî boyutta olanlardır.

Gerek gelişmiş ülkelerde ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde olsun, insanların kent yaşamını tercih etmelerine neden olan ya da iten en önemli faktör bu hizmetlerdir. Kentleşmenin ana motorlarından biri olarak sayabileceğimiz bu işlevler, özellikle Türkiye'de kırsal alanlardan gelen göçlerin de en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Kuşkusuz, insanların maddi olanaklarını en rahat bir şekilde seferber edecekleri konu, daha iyi bir eğitim ya da daha iyi yaşama koşullarıdır. Bu nedenle, kentlerin en önemli simgelerinden biri haline gelen bu durum, kentin gelişmişlik düzeyine de vurguda bulunmaktadır. Bu hizmetler, kentin gelişmişlik düzeyi veya kentin büyüklüğü ile doğrudan bağlantılıdır. Kent büyüdükçe bu hizmetleri daha etkin bir şekilde sakinlerine sunmakta ve bu tür olanaklar daha fazla artmaktadır.

Sosyo- kültürel fonksiyonların önemli bir özelliği de, bu işlevlerin kente zamanla çevresine göre merkezi bir özellik kazandırabilmesidir. Kentlerin etki alanlarının dar veya geniş olmalarında belirleyici nitelikte olan bu fonksiyonlar, kent ve bölge planlamaları çalışmaları ve kararlarında da büyük rol oynamaktadır.

Erciş kentinde de sosyo- kültürel alandaki gelişmeler, kentin gelişmesine paralel olarak artmıştır. Cumhuriyet öncesi sosyo- kültürel çok fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak, başta tarihi, gezi- gözlem ve salnameler olmak üzere yörenin Cumhuriyet öncesi durumunu betimleyen eserlerde Erciş'teki kültürel hayat ile ilgili bir takım bilgilere rastlamaktayız. Osmanlılar döneminde vakıf, tekke ve bunlara bağlı birimlerin kent yaşamında önemli unsurlar olması dolayısıyla bu kurumlar Erciş ve çevresinde de gelişme göstermişlerdir.

1288 (1871) tarihli bir salnamede Erciş'te 7 cami, 7 medrese, 18 kilise ve 4 ilkokulun (bunlardan biri kızlara ait bir ilkokuldur) bulunduğu yazılıdır.[301] 1293 (1876) tarihli diğer bir salnamede ise, Erciş kazasının tümünde 3'ü Hıristiyanlara ait olmak üzere toplam 17 adet ilkokulun mevcut olduğu bildirilmektedir.[302] 1318 (1902) tarihli Maarif salnamesinde Erciş'te 41 talebeli bir Rüşdiye okulunun bulunduğu ifade edilmektedir.[303]

Uzunca bir süre kazaskerlik teşkilatının bulunduğu Erciş, dini ve kültürel açıdan gelişmiş olmalıdır. Çünkü, Osmanlılar döneminde kazaskerlik teşkilatı yerleşim biriminin büyüklüğünden çok konumuna ve merkeziyet durumuna göre belirlenmekte idi. Örneğin, XVIII. Yüzyıl sonlarında Anadolu'da 223 adet kadılık bulunmakta idi ve bunlardan biri de Erciş'tir.[304] Bilindiği gibi, kadıların en önemli özelliği, dini konularda fetva mercii olmalarıdır.

Tekke, zaviye ve vakıfların toplumun kültürel hayatında önemli bir rol oynadığı Osmanlılar devrinde Erciş ve çevresinde de bu tür kurumlar yaygın olarak bulunmaktadır. Bir çok zaviyenin bulunduğu Erciş'te en önemlileri, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf adına kurulan zaviye ile Erciş batısındaki Taşkun Baba

---

[301] Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, s. 148.
[302] Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, s. 147.
[303] Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, s. 1594.
[304] BAYKARA, T., 2000, s. 210.

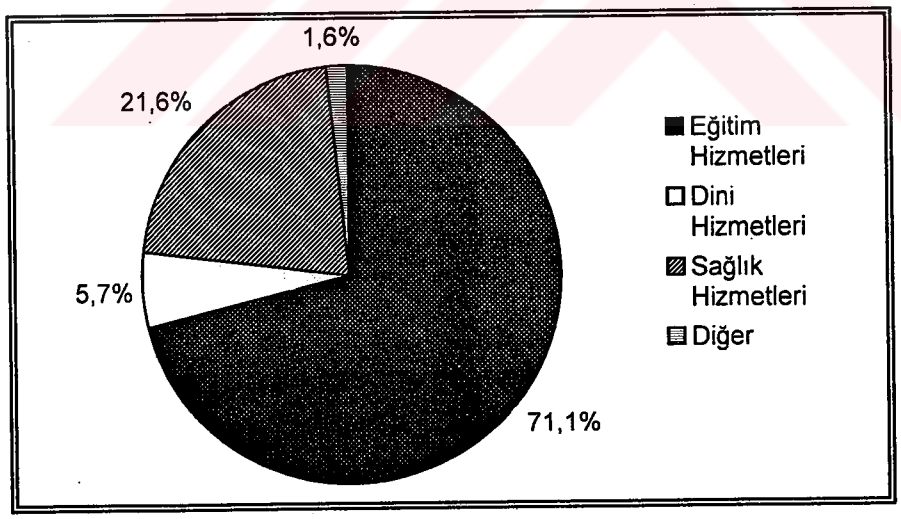
zaviyesidir.[305] Yine döneme ait eserlerden bir diğeri de, XVI. Yüzyılda Van'da beylerbeylik yapmış olan Hüsrev Bey'in Van Gölü çevresindeki değişik yerleşim birimlerinde yaptırmış olduğu külliye ve vakıflar kompleksidir. Bu komplekse ait olmak üzere Erciş'te de bir takım zaviye ve hanlar bulunmaktadır.[306]

Erciş kentinde sosyo- kültürel faaliyetlerde istihdam edilenlerin sayısı 835 kişi olup, çalışan nüfusun % 6.7'sini meydana getirmektedir. Sosyo- kültürel faaliyetlerde eğitim işleri ile uğraşanlar % 71 ile ilk sırada gelmektedirler. Eğitim sektöründe çalışanlara Sağlık Meslek Lisesi, Milli Eğitim Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezi, Çıraklık Eğitim Merkezi, Özel Serhat İlköğretim Okulu, Erciş Meslek Yüksekokulu ve okullardaki hizmetliler dahildir. (Tablo 3.5 ve Şekil 3.7).

Tablo 3.5. Erciş Kentinde Sosyo- Kültürel Fonksiyonlarda Çalışanların Dağılımı

Sosyo- Kültürel Faaliyetin Türü	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Eğitim Hizmetleri	594	71.1
Dini Hizmetleri	48	5.7
Sağlık Hizmetleri	180	21.6
Diğer	13	1.6
TOPLAM	**835**	**100.0**

Kaynak: Yerinde yapılan Tespitler, Resmi Envanterler

Şekil 3.7. Erciş Kentinde Sosyo- Kültürel Faaliyetlerde Çalışanların Dağılışı

Sosyo- kültürel fonksiyonlar arasında başta geleni, kuşkusuz, eğitim ile ilgili faaliyetlerdir. Erciş kentinde eğitim alanında faaliyet görenlerin sayısı 594 kişi olup,

[305] KOMİSYON, 1993, age, s. 622.
[306] TUNÇER, O.C., 1981, "Bitlis- Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX- X, İst., s. 327.
KOMİSYON, 1993, age, s. 624.

sosyo- kültürel faaliyetler içerisinde % 71.1'lik bir oran meydana getirmektedir. Erciş kentinde eğitim faaliyetleri günden güne gelişme ve ilerleme kaydetmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece 4 ilkokulun bulunduğu Erciş kentinde bugün 17 ilköğretim okulu, 3 yatılı ilköğretim bölge okulu, 1 mesleki eğitim merkezi, 6 orta dereceli okul ve 1 meslek yüksek okulu ile eğitim- öğretim faaliyetleri sürdürülmektedir (Tablo 3.6). Eğitim- öğretim faaliyetlerindeki gelişmeye paralel olarak kentteki okuma-yazma bilenlerin oranı da artış göstermiştir. 1927 yılında sadece % 1.2 olan okuma-yazma bilenlerin oranı, 1965'te % 37.6'ya ve 2000 yılında % 63.9'a ulaşmıştır (Tablo 2.22 ve Tablo 2.23). Tablo 3.6'ya göre, Erciş kentinin bütün mahallelerinde ilköğretim okulu bulunmaktadır. Okul sayısı ya da okullardaki öğrenci ve dershane sayısı mahallelerin nüfusu ile paralellik arz etmektedir. Bu bakımdan, Kışla, Latifye, Bayazıt, Vanyolu ve Salihiye mahallelerindeki okul ve öğrenci sayısı diğer mahallelere göre daha fazladır (Foto 21).

Tablo 3.6. Erciş Kentindeki İlk ve Orta Dereceli Okulların Dağılımı

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Dershane Sayısı	Bulunduğu Mahalle
Erciş Lisesi (Normal + Süper Kısım)	1549	50	36	Vanyolu
Sağlık Meslek Lisesi	41	5	3	Bayazıt
Kız Meslek Lisesi	102	15	6	Kışla
Z. Sinoğlu Ticaret Meslek Lisesi	86	12	8	Tekevler
Endüstri Meslek Lisesi	227	22	18	Tekevler
Z. Hanım Anadolu Lisesi	169	11	7	Vanyolu
75.Yıl Y.İ.B.O. (Kız)	428	15	10	Salihiye
Gazi çakmak Y.İ.B.O. (Erkek)	260	7	7	Latifiye
Erciş Y.İ.B.O. (Karma)	949	35	27	"
Özel Serhat İlköğretim Okulu	112	13	8	Salihiye
Y. Kemal Bayatlı İlköğretim Okulu	855	16	15	"
Alattin Sucular İlköğretim Okulu	391	9	8	Kışla
K. K. Bekir İlköğretim Okulu	1046	28	15	"
Ziya Gökalp İlköğretim Okulu	962	23	18	"
Atatürk İlköğretim Okulu	1212	36	30	Vanyolu
Cumhuriyet İlköğretim Okulu	1261	38	49	"
F.S. Mehmet İlköğretim Okulu	724	14	12	Latifiye
Bayazıt İlköğretim Okulu	1092	26	27	Bayazıt
L. Güvenir İlköğretim Okulu	928	16	12	"
1 Nisan İlköğretim Okulu	155	6	5	Örene
19 Mayıs İlköğretim Okulu	619	14	11	"
Y. S. Selim İlköğretim Okulu	211	7	5	Gölağzı
Ercişli Emrah İlköğretim Okulu	803	19	15	Camii Kebir
İbni Sina İlköğretim Okulu	294	9	5	Çınarlı
M. Akif Ersoy İlköğretim Okulu	248	7	8	Alkanat
A. Türkeş İlköğretim Okulu	227	9	8	"
TOPLAM	14951	462	373	-

Kaynak: Resmi Envanterler, Yerinde Yapılan Tespitler, Milli Eğitim Müd. Verileri

Erciş Lisesi, kentin en eski orta dereceli okuludur (Foto 21). 1966- 67 eğitim-öğretim yılında faaliyete giren Erciş Lisesi'nde 1549 öğrenci öğrenim görmekte olup, bunun 244'ü lisenin süper kısmında okumaktadır. 50 dershanesi bulunan ve iki ayrı binada eğitim faaliyetlerini sürdüren okulda öğretmen ve dershane sıkıntısı yaşanmaktadır. Kentte bulunan Sağlık Meslek Lisesi ve Kız Meslek Lisesi 1999- 2000 öğretim yılında, Zübeyde Hanım Anadolu Lisesi ise 2000- 2001 öğretim yılında açılmışlardır. İlköğretim okullarından Atatürk ve Bayazıt İlköğretim Okulları kentin en eski okullarıdır. Bu iki okulda 2304 öğrenci öğrenim görmektedir (Foto 22).

Foto 21. Erciş Lisesi'nden Bir Görüntü

Kente merkezi bir özellik kazandıran okullar ise meslek liseleri ile yatılı ilköğretim bölge okullarıdır. Bu okullara gerek kırsal çevreden ve gerekse komşu ilçelerden önemli miktarda öğrenci gelmektedir. Bu okullardaki sınav sistemi de bu talebi yaratan en önemli nedenlerdendir. Yatılı ilköğretim bölge okullarına daha çok kırsal çevreden yoğun bir talep söz konusu iken, meslek liselerine Ağrı'dan Hakkari'ye kadar bir çok ilden gelmiş öğrenci bulmak mümkündür.

Yaptığımız anket ve tespitlere göre ilköğretim okullarında okuyan öğrencilerin yaklaşık % 50'ni Erciş'e bağlı kırsal çevreden, % 35'ni Patnos, Adilcevaz, Diyadin ve

Muradiye gibi komşu ilçelerden ve % 15'ni de Van ve Ağrı illerinin Erciş'e komşu olmayan ilçeleri başta olmak üzere diğer yerlerden gelen öğrenciler oluşturmaktadır.

Erciş kentinde meslek liselerinde okuyan öğrencilerin büyük bir kısmı Erciş merkez ve köylerinden gelenler oluşturmaktadır. Bunun yanında, Van, Ağrı, Hakkari, Bitlis ve Siirt illeri ile ilçelerinden gelenler de ikinci büyük grubu oluşturmaktadırlar. Bilgisayar, elektrik, metal, mobilyacılık ve tesviye olmak üzere 5 programda eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü Endüstri Meslek Lisesi'nde 230 kişi öğrenim görmekte ve lisenin 24 dershanesi, 6 atölye ve 1 bilgisayar laboratuarı, konferans salonu ve 200 kişilik öğrenci pansiyonu bulunmaktadır (Foto 23).

Foto 22. Kentin En Eski Okulu Olan Atatürk İlköğretim Okulu'ndan Bir Görünüm

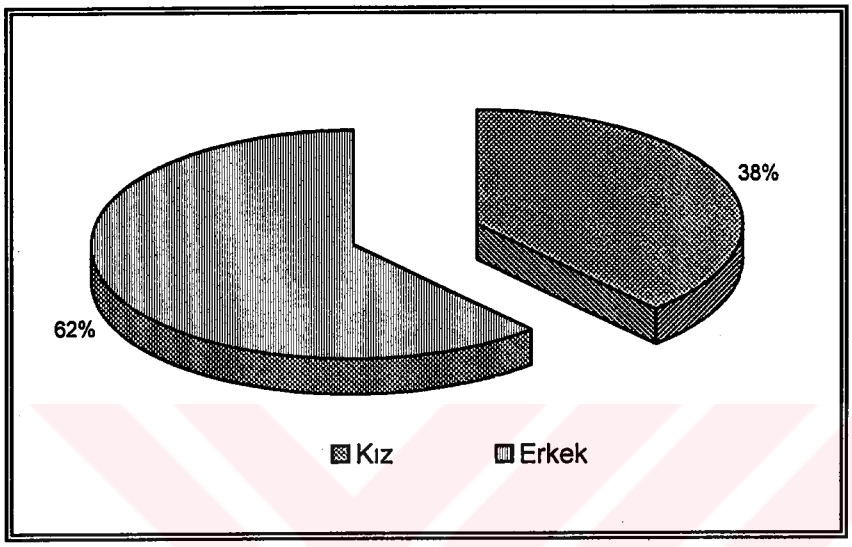
Erciş kentinde ilk ve orta dereceli tüm okullarda okuyan öğrenci sayısı, 12777'si ilköğretim okullarında ve 2174'ü orta dereceli okullarda olmak üzere toplam 14951 kişidir. Öğretmen sayısı ise, ilköğretim okullarında 347 ve orta öğretim okullarında 115 olmak üzere 462 kişidir. Dolayısıyla Erciş kentinde öğretmen başına ilköğretimde 36.8, orta öğretim okullarında 18.9 ve genel olarak öğretmen başına 27.6 öğrenci düşmektedir.

Erciş kentindeki toplam öğrenci sayısı olan 14951 kişinin %38.3 (5724 kişi)'ü kız, geri kalanlar erkek öğrencilerdir (Tablo 3.7 ve Şekil 3.8). Kız öğrencilerin sayısı ilköğretim okullarında daha fazla (%39.7) olup, ortaöğretim okullarında ise, bu sayı düşmektedir (%30.1).

Tablo 3.7. Erciş Kentindeki İlk ve Orta dereceli Okullardaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Okul/ Öğrenci	Kız	Oranı(%)	Erkek	Oranı(%)	Toplam	Oranı(%)
İlköğretim Ok.	5069	39.7	7708	60.3	12777	100.0
Orta Dereceli Ok.	655	30.1	1519	69.9	2174	100.0
TOPLAM	5724	38.3	9227	61,7	14951	100.0

Kaynak: Resmi Veriler, Milli Eğitim Verileri.

Şekil 3.8.Erciş kentindeki İlk ve Orta Dereceli Okullarda Okuyan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

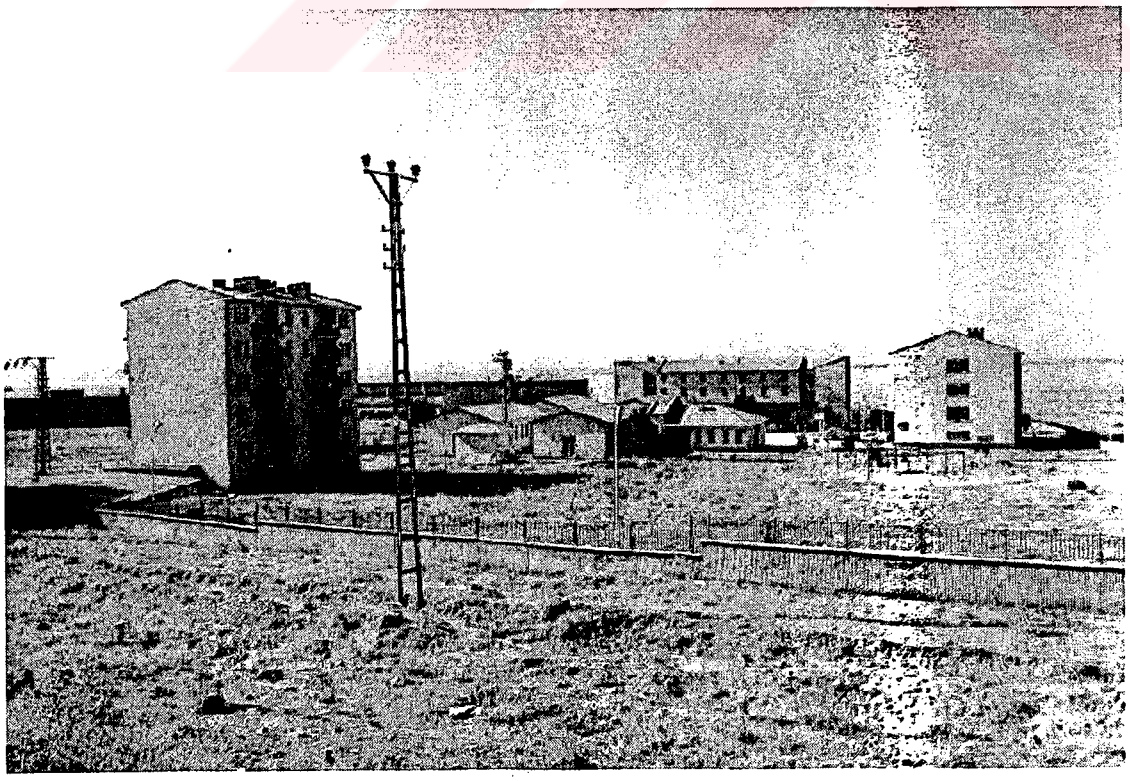

Foto 23. Van Yolu Üzerindeki Endüstri Meslek Lisesi'nden Bir Görünüm

Van'da bulunan Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Erciş Meslek Yüksek Okulu da yüksek öğrenim alanında eğitim- öğretim faaliyet göstermektedir. Erciş meslek Yüksek Okulu'nda 14'ü akademik personel olmak üzere toplam 25 kişi görev yapmaktadır. Toplam 293 öğrencinin eğitim gördüğü meslek yüksek okulunda öğrencilerin çok büyük bir kısmını Doğu Anadolu Bölgesinden gelenler oluşturmakta, bunlar içerisinde de Van ve ilçelerinden gelenler önemli bir yer tutmaktadır. Bankacılık, elektrik, makine ve inşaat olmak üzere 4 programda (makine hariç diğer bölümlerin aynı zamanda ikinci öğretimleri de mevcuttur) eğitim- öğretimin yapıldığı yüksekokulun Van yolu üzerinde yapılan bina ve yurdunun inşaat faaliyetleri devam etmektedir.

Erciş kentinde eğitim faaliyetleri ile ilgili diğer bir birim de eski adı "Çıraklık Eğitim Merkezi" olan Erciş Mesleki Eğitim Merkezi'dir. 1993 yılında açılan ve çırak, kalfa ve usta yetiştirmeye yönelik olan bu okul, Erciş'in yanı sıra Muradiye ve Çaldıran ilçelerine de hizmet vermektedir. 12- 18 yaş grubundan insanları değişik alanlarda meslek sahibi edindirmeyi amaçlayan bu kurum, 3308 sayılı kanun ile bazı meslek dallarında zorunlu bir eğitim haline getirilmiştir. Çıraklık eğitim merkezindeki kurslar, aday çıraklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık olmak üzere 4 aşamadan meydana gelmektedir. Ustalık belgesi alanlara iş pedagojisi alanında kurslar verilerek usta öğreticilik belgesi verilmektedir.

Latifiye Mahallesi'nde yer alan Çıraklık eğitim merkezinin 6'sı öğretmen olmak üzere 10 personeli bulunmakta ve eğitim faaliyetleri 5 adet laboratuvar ve atölyede yürütülmektedir. Demir işleri, ağaç işleri, doğrama, tamircilik, aşçılık, kuaförlük, terzilik başta olmak üzere 2001- 2002 eğitim- öğretim yılında 119 mesleğin programa alındığı okulda, 2674 kişi kalfalık, ustalık, usta öğreticilik belgesi alarak mezun olmuşlardır. Halen değişik mesleklerde 1212 öğrencinin devam ettiği merkezde öğretmen ve laboratuvar eksiklikleri mevcuttur.

Halka yönelik diğer bir eğitim kurumu Halk Eğitim Merkezi, 2001- 2002 öğretim yılı içerisinde 33 ayrı alanda yaklaşık 2500 öğrenciye kurs vermeyi planlamaktadır. Merkezden sadece 2000- 2001 öğretim yılı içerisinde düzenlenen okuma- yazma kurslarından 4076 kişi mezun olmuş ve merkez bu bakımdan Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde birinci gelmiştir. Halk Eğitim Merkezi 30'u öğretici olmak

üzere 35 personelle faaliyetlerini sürdürmekte ve kurs dönemlerinde öğretmen sayısı 60'a çıkabilmektedir.

Erciş kentindeki sosyo- kültürel fonksiyonlardan bir diğeri olan dinî hizmetler ise müftülük kanalıyla yürütülmektedir. Kentte müftülük bünyesinde 48 kişi dinî hizmet alanlarında faaliyet göstermektedir. Dini hizmetlerde çalışanlar, sosyo- kültürel alanda faaliyet gösteren kesim içerisinde %5.7'lik bir oran meydana getirmektedirler. Kentte halen çeşitli mahallelere dağılmış bulunan 42 adet cami mevcuttur. Kent merkezinde 9 adet Kur'an kursu mevcut olup, bunun 2'si faal olarak çalışmaktadır. Ayrıca 2001 yılı yaz aylarında düzenlenen kurslara 350 kişi devam etmiştir. Kentteki vaaz hizmetleri Kara Yusuf Camiine kurulan merkezi sistemle yürütülmektedir (Foto 24).

Foto 24. Kentin en Büyük Camisi Olan Kara Yusuf Paşa Camii

Sosyo- kültürel fonksiyonlar anlamında yürütülen en önemli faaliyetlerden birisi de sağlık ile ilgili olanlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Erciş ilçe merkezinde sadece 5 yataklı bir dispanser[307] bulunmaktaydı. 1938 tarihli bir eserde bu beş yataklı dispanserde bir hükümet tabibi, bir sağlık memuru ve bir belediye ebesi bulunduğu

[307] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927- 1928, Matbuat-i Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatından No: 3, İst., s. 1272.

kaydedilmektedir.[308] 1938 yılında dispanserde 104'ü kadın olmak üzere sadece 371 kişi muayene ve tedavi görmüştür.[309] 1970 yılında Erciş'te 20 yataklı "Erciş sağlık Grup Hastahanesi" bulunmakta ve Erciş'te görev yapan sağlık elemanı sayısı da 25 idi. Bu sağlık personelinin 2'si doktor, 3'ü sağlık memuru, 4'ü hemşire ve 16'sı ebedir.[310] Buna karşılık, aradan geçen bunca seneye rağmen sağlık alanında çok fazla bir ilerleme kaydedilemediğini de belirtmek gerekir. Aşağıda da belirtileceği üzere, bugün 75 yataklı devlet hastahanesinde büyük miktarda yokluklar yaşanmakta, bu da sağlık alanındaki etkisini kaybetmesine yol açabilmektedir.

Erciş kentinde sağlık hizmetlerini yürüten 1 devlet hastanesi, 2 sağlık ocağı, 1 ana- çocuk sağlığı ve aile planlama merkezi (AÇS/AP) ve 1 verem savaş dispanseri olmak üzere il sağlık müdürlüğüne bağlı 5 ayrı sağlık birimi mevcuttur. Erciş'teki sağlık kurumları ve bu kurumlardaki personel sayıları Tablo 3.8'de verilmiştir. Ayrıca SSK İl Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet yürüten SSK Tabipliği, 1 doktor ve 1 hemşire ile hizmet vermektedir.

Tablo 3.8. Erciş kentindeki Sağlık Birimleri ve Personel Durumu (2001)

Sağlık Biriminin Adı	Uzman Doktor	Pratisyen Doktor	Ebe	Hemşire	Tıbbi Teknisyen	Sağlık Memuru	Diğer	TOPLAM
Erciş Devlet Hast.	13	4	11	36	13	-	55	132
1 No. lu Sağlık Oc.	-	2	5	3	1	1	4	16
2 No. lu Sağlık Oc.	-	2	4	3	2	1	1	13
AÇS/AP Merkezi	-	1	4	1	-	1	2	9
Verem Savaş Disp.	-	1	3	1	1	1	1	8
TOPLAM	13	10	27	44	17	4	63	178

Kaynak: Erciş sağlık Grup Başkanlığından alınan Bilgiler.

Erciş'teki en önemli sağlık kuruluşu Devlet Hastahanesi'dir (Foto 25). Vanyolu Caddesi üzerinde bulunan hastahanede dahiliye, genel cerrahi, kadın- doğum, çocuk, göz, KBB, üroloji ve enfeksiyonel hastalıklar alanlarında 13 uzman doktor görev yapmaktadır. Doktor sayısının yetersiz olduğu hastahanede 75 yatak bulunmakta olup bunun sadece 65'i fiilen kullanılabilmektedir. Yatak sayısının düşük oluşu yanında teknik personelin de yetersiz oluşu sağlık hizmetlerini ciddi bir biçimde aksatmaktadır. Sadece 1 anestezi uzmanının bulunuşu aynı anda 2 ameliyatın birden yapılmasını olanaksız kılmaktadır. Hastahanenin içerisinde bulunduğu personel ve cihaz eksiklikleri Van Gölü kuzeyinde sağlık hizmetleri açısından önemli bir alt merkez (ki gerçekte

[308] GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, 1938, age, s. 142.
[309] BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, age, s. 380.
[310] VAN VALİLİĞİ, 1973, Cumhuriyetin 50. Yılında Van, Van, s. 141.

bugün böyledir, ancak, olanaksızlıklar bu etkiyi gitgide zayıflatmaktadır) olabilecek olan Erciş kentinin bu özelliğinin yitmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, Van'da bulunan Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesindeki Araştırma ve Uygulama Hastahanesi'nin faaliyete girmesi ve son zamanlarda teknik açıdan da güçlenmesi, Erciş'in bu alandaki etki alanını daraltmaktadır. Teknik ve personel yetersizliğinden dolayı ancak basit ameliyatlar yapılabilmekte, daha ileri durumlarda hastalar Van'a sevk edilmektedir. Zaten maddi durumu yerinde olanlar Erciş yerine doğrudan Van'a gitmeyi tercih etmektedirler. Bu acilen çözülmesi gereken temel sorunların başında gelmekte ve bu konuda akılcı bir sağlık politikası izlenmesi gerekmektedir.

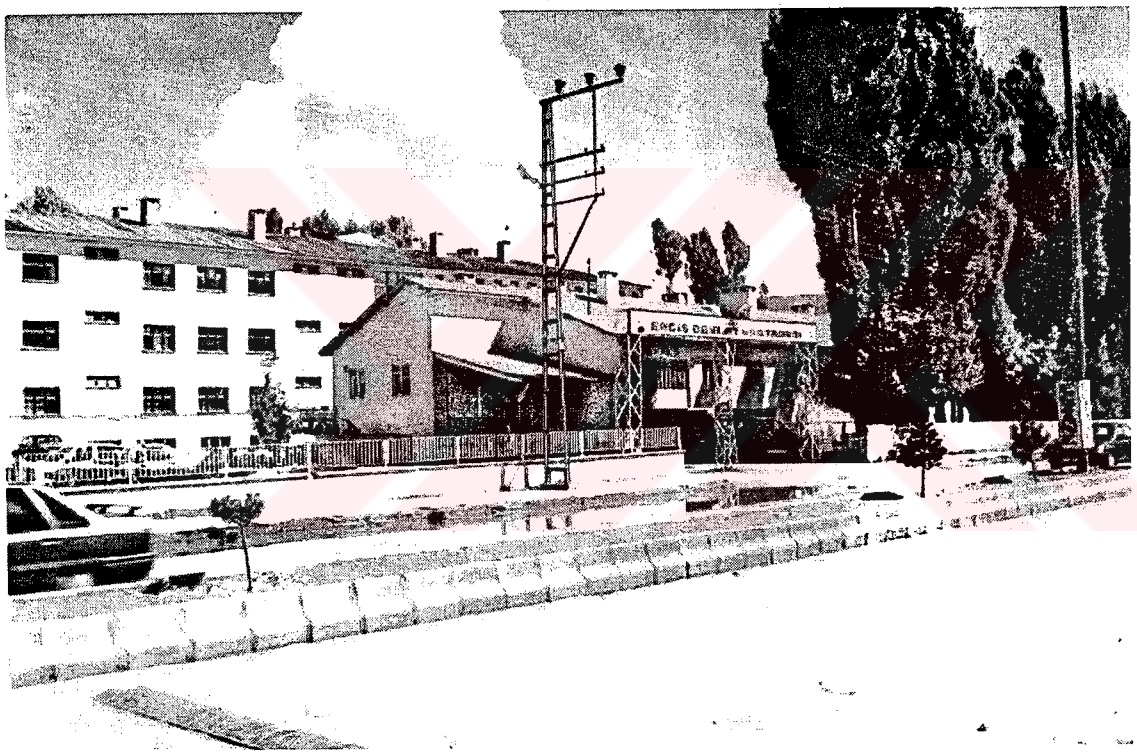

Foto 25. 75 Yataklı Erciş Devlet Hastahanesinden Bir Görünüş

Personel ve araç- gereç yetersizliğine rağmen Erciş Devlet Hastahanesi, yine de çevresindeki kırsal alanlar ve ilçelere zaman zaman önemli hizmetler vermektedir. Patnos, Muradiye ve Adilcevaz ilçelerinin ilk planda tedavi ve kontrol için geldikleri hastahanede daha ileri ve ağır durumlarda Van'a sevk yapılmaktadır. Resmi hastalar için bir takım resmi zorunluluklar da mevcuttur. Örneğin, Patnos İlçesi'nden doğrudan Van'a sevk yapılamamakta, Erciş'teki devlet hastahanesinin aracılığı ile Van'a hasta sevkı yapılabilmektedir.Merkezdeki sağlık ocakları ise, daha çok kent sakinleri ile kırsal alanlardan gelenlerin genel rahatsızlıklar için yöneldikleri sağlık kuruluşlarıdır. Erciş

Devlet Hastahanesi'ne 2000 yılı içerisinde müracaat edenlerin polikliniklere göre dağılımı Tablo 3.9'da verilmektedir.

Tablo 3.9. Erciş devlet Hastahanesi'ne Müracaat Edenlerin Polikliniklere Göre Dağılımı (2000)

SERVİSLER	Yatak Sayısı	Poliklinik Mür. Sayısı	Servise Yatan Hasta Sayısı	Yapılan Ameliyatlar	Yapılan Doğumlar	Yatak İşgal Oranı (%)
Acil	-	44717	-	-	-	-
Enfeksiyonel Hast.	5	4045	133	-	-	188.6
Çocuk Sağ. Ve Hast.	10	8439	1136	-	-	439.3
Genel Cerrahi	15	5133	250	206	-	102.8
İç Hastalıkları	15	10447	588	-	-	165.9
Kadın Hast. Ve Doğ.	10	7293	3148	126	2911	424.6
KBB Hastalıkları	5	3785	118	108	-	62.6
Üroloji	5	2224	219	182	-	254.3
TOPLAM	**65**	**86083**	**5592**	**622**	**2911**	**233.5**

Kaynak: Van İl Sağlık Müdürlüğü Envanteri

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, hastahanenin kapasitesinde büyük oranda bir aşma söz konusudur. 1992 yılında polikliniklere müracaat edenlerin sayısının 35711 ve yatan hasta sayısının 821 kişi[311] olduğunu göz önünde bulundurduğumuz taktirde hastaneye giderek artan bir talebin olduğunu görebiliriz. Bu talep artışını değerlendirirken bir yanılgıya da düşmemek gerekir. Özellikle kırsal alandan gelenlerin maddi olarak daha düşük bir maliyete alabilecekleri bir hizmet olduğundan devlet hastahanesi tercih edilmektedir. Çoğunlukla yoksul olan bu kesim, ciddi rahatsızlıklarda hem çok kez erken tanı imkanlarını kaybetmekte, hem de bu gibi ciddi durumlarda hastalarını ya kaderleriyle baş başa bırakmakta ya da temel sermayesi olan hayvanlarını satarak sorunlarına çare bulmaya çalışmakta; bu da başka bir handikabın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Erciş kentindeki sağlık hizmetlerinin önemli bir cephesini de kentte bulunan özel doktor muayenehaneleridir (Foto 26). Erciş kentinde 7'si diş doktoru ve 28'i değişik alanlarda olmak üzere toplam 35 adet özel doktor muayenehanesi mevcuttur. Değişik uzmanlık dallarına ait muayenehaneler bulunmakla beraber, kadın- doğum, çocuk, iç hastalıkları ve genel cerrahi en fazla bulunanlardır. Daha çok devlet hastahanesi ile Vanyolu Caddesi üzerinde toplanan bu muayenehaneler, özellikle kırsal alanlar ve ilçelerden gelenlerin tercih ettikleri polikliniklerdir. Adilcevaz, Patnos, Muradiye ve zaman zaman Diyadin ve Çaldıran ilçelerinde bulunan halk, ciddi olmayan

[311] KOMİSYON, 1993, age, s. 661.

durumlarda tedavi ve kontrol bakımından Erciş'i tercih etmektedirler. Diğer taraftan 2 yıldır hizmet vermekte Özel Hayat Polikliniği ise, 4'ü doktor 6 personelle hizmet vermekte ve poliklinikte ültrason, EKG, röntgen ve kan- idrar tahlilleri yapılabilmektedir. Polikliniğe daha çok kırsal kesim ile komşu ilçelerden gelenler rağbet göstermektedirler.

Foto 26. Vanyolu Caddesi'nde Bulunan Doktor Muayenehanelerinden Bir Görünüş

Öte yandan sağlık fonksiyonunu destekleyen sayıları 15'i bulan eczane (1992 yılında sayıları 5 adet idi) ile 3 medikal ve 3 tıbbi tahlil laboratuarını da saymak gerekir. Tıbbi tahlil laboratuarlarında ileri derecede olan hastalıklar hariç her türlü tetkik yapılabilmektedir.

Erciş kentinde yukarıda sıraladığımız üç temel sosyo- kültürel fonksiyon yanında bu alanda değişik bazı hizmetler de mevcuttur. Bunları kütüphane hizmetleri, yerel gazete ve radyolar, spor etkinlikleri, festivaller, oda, vakıf ve dernekler olarak sıralayabilmek mümkündür.

Kentte bulunan halk kütüphanesinin çocuk ve yetişkinler için ayrı okuma salonları bulunmaktadır. 9496 kitabın bulunduğu halk kütüphanesinden 2000 yılı içerisinde 71915 kişi faydalanmış olup, bunun 50900'ü okuma salonlarına okumak

üzere gelenler ve 6515'i de ödünç kitap alan okuyuculardan oluşmaktadır. Eğitim-öğretim döneminde daha yoğun bir yararlanma söz konusu olup, kütüphanenin müdavimleri genellikle öğrencilerdir. 3 personelinin bulunduğu kütüphanenin personel eksikliği ve cilt bakım atölyeleri gibi birimlere ihtiyacı bulunmaktadır.

Erciş'te iki adet yerel gazete bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi olan 1Nisan Gazetesi, 1982 yılından beri yayın hayatını sürdürmektedir. Kendine ait matbaasında 4 personelin katkılarıyla çıkan gazetede haber, sanat, kültür ve spor konularında yazılar yazılmakta ve zaman zaman yörenin kültür ve tarihi ile ilgili olarak dizi yazılar da yayınlanmaktadır. 4 sayfadan oluşan gazete, günlük ortalama 250 civarında basılmakta ve resmi daireler ile esnaf kesimine dağıtımı yapılmaktadır. Diğer bir yerel gazete olan Yeşil Erciş Gazetesi ise, 2001 yılında yayın hayatına başlamıştır. 4 sayfadan oluşan gazete daha çok reklam ve ilan ağırlıklıdır.

Erciş kentinde iki adet yerel radyo bulunmaktadır. Star FM ve Venüs FM adlı bu iki yerel radyo Erciş'in yanı sıra komşu ilçelerden de dinlenebilmekte ve çoğunlukla müzik ağırlıklı yayın yapmaktadırlar.

Erciş kentinde futbol, atletizm, basketbol, voleybol, masa tenisi, güreş, avcılık gibi bir çok spor dalları değişik kategorilerde İlçe Gençlik ve Spor Müdürlüğü tarafından organize edilerek icra edilmektedir. Futbol, spor dalları içerisinde en fazla tercih edileni olup, kentte 4 adet spor kulübü bulunmaktadır. Bu spor kulüplerinin en eskileri 1967 yılında kurulan Erciş Gençlik ve Erciş 1 Nisan spor kulüpleridir. Zaman zaman 3. lige de yükselen bu takımlar, şu anda amatör kümede faaliyet göstermektedirler. Kentte 1500 seyirci kapasiteli bir ilçe stadyumu ile 750 seyirci kapasiteli altyapı yetersizliğinden dolayı bugün atıl durumda bulunan kapalı spor salonu bulunmaktadır.

Erciş'teki kültürel hayatın önemli yanlarından birisi de her yıl düzenlenen festivallerdir. Bunlardan en önemlisi 15 yıldan beri kesintisiz olarak 3-5 Ağustos tarihleri arsında icra edilen Ercişli Emrah Kültür ve Sanat Festivalidir. Bu festival çerçevesinde Çelebibağı beldesinde bulunan ve 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan ünlü halk ozanı Aşık Emrah'ın mezarı ziyaret edilmekte, Erciş'in tarih, sanat ve kültürel yapısı ile ilgili olarak Türkiye'nin değişik yerlerinden gelen akademisyenler tarafından konferanslar ve forumlar düzenlenmektedir. Aşık geceleri ve mahalli oyunlar ile tiyatro

gösterilerinin düzenlendiği festival, halkın da yoğun ilgisini çekmektedir. Bu festivalin dışında her yıl ağustos ayında domates ve eylül ayında üzüm festivalleri düzenlenmektedir. Erciş'e özgü domates ve üzümün sergilendiği bu festivallerde, üreticiler hem ürünlerini sergilemekte ve pazarlamakta, hem de bir takım kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Festivallerin dışında her yıl Erciş'in kurtuluş günü olan 1 Nisan'da çeşitli gösteri ve etkinlikler yapılmaktadır.

Erciş'teki sivil yaşama ilişkin olarak bir çok oda, dernek ve vakıf bulunmaktadır. Odalar, daha çok esnaf ve tüccar kesimin sorunlarını çözmek, ortak hareket planları oluşturmak amacıyla kurulan birliklerdir. Erciş'teki başlıca esnaf birlikleri şunlardır: Erciş Esnaf ve Sanatkarlar Kooperatifi, Erciş Ticaret ve Sanayi Odası, Erciş Ziraat Odası, Erciş Şoför ve Otomobilciler Odası, Erciş Berberler ve Kahveciler Odası, Erciş Ağaç ve Metal İşleri Odası, Erciş Terziler, Bakkallar ve Lokantacılar Odası. Bu birliklerin büyük bir kısmı resmi olarak ta tanınmaktadırlar. Erciş Ticaret ve Sanayi Odası, bunların içerisinde en eskileri olup, 1971 tarihinde kurulmuştur. Diğer meslek odaları daha çok bu birlik çatısı faaliyet göstermektedirler. Erciş Ticaret ve Sanayi Odasının 1229 ve Erciş Şoför ve Otomobilciler Odasının ise 3300 kayıtlı üyesi bulunmaktadır. Bunların dışında, Erciş Ağaç ve Metal İşleri Odası'nın 518, Terziler, Bakkallar ve Lokantacılar Odası'nın 360 ve Berberler ve Kahveciler Odası'nın 224 üyesi bulunmaktadır. PANKOBİRLİK' e bağlı olarak faaliyet yürüten Erciş Şeker Pancarı Ekicileri Yapı ve İstihsal Kooperatifi ise, yaklaşık 35 bin kişilik üyesiyle en büyük meslek birliğidir. Van ve ilçeleri, Ağrı'nın Patnos İlçesi, Bitlis'in Adilcevaz ve Ahlat ilçelerinin bağlı bulunduğu kooperatif, üyelerine tarımsal kredi sağlamakta, tarımsal araç ve gereç satışı yapmaktadır. Erciş Köylere Hizmet Götürme Birliği, 1982 yılına valilik bünyesinde kurulmuş bulunan bir köylü dayanışma derneğidir.

Meslek odalarının dışında Erciş kentinde 7 adet dernek ve 5 adet vakıf faaliyet göstermektedir. Derneklerin bir kısmı esnaf ve çiftçi kesimin sorunları ve dayanışması ile ilgili iken diğerleri daha çok siyasi platformda faaliyet gösteren derneklerdir. Kentte bulunan vakıflar ise, çoğunlukla dinî cemaatlerin çatısı altında faaliyet gösteren kuruluşlardır.

3.2.3. Ticaret Fonksiyonu

Kentlerin en temel fonksiyonlarından birisi olan ticaret fonksiyonu, kentlere merkezilik kazandıran, kentteki nüfusun beslenmesini ve ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayan ya da diğer bir ifade ile kentteki nüfusun başka mekanlara akışını engelleyen ve böylece kenti cazip hale getiren önemli bir fonksiyondur. Kentler, sakinlerine temel mal ve hizmetleri sunmak zorundadırlar. Bu mal ve hizmetler ise, yönetsel ve ticari aktivitelerin boyutuna göre değişen oranlarda dağıtılır. Nüfusunu besleyemeyen ve temel mal ve hizmetleri yeterli derecede sakinlerine ulaştıramayan kentler büyümemekle kalmaz, aynı zamanda, bu nüfusu tutamaz ve gelişemezler.

Bu bakımdan, idari ve ticari hizmetler sürekli olarak birbirlerini destekler bir biçimde ortaya çıkarlar. Çünkü, bu iki temel fonksiyon arz edilecek olan faaliyetlerin iki değişik ama birbirinden kopuk olmayan kaynağını meydana getirirler. Bundan dolayı, bu iki temel fonksiyon sınırları çok yerde kesişmekte ve bu nedenle genel hizmetler adı altında toplanmaktadırlar. Örneğin, devlet bankaları resmi ve idari bir işleyiş ve etkiye sahiptir, ancak, temelde ticaret fonksiyonuna katkıda bulunurlar. Özel okullar, dershaneler, özel doktor muayenehaneleri sosyo- kültürel faaliyetler kapsamında değerlendirilmekle beraber, temelde maddi kazanç ya da ticari bir yatırım aracıdırlar ve ticaret fonksiyonuna hizmet ederler. Bundan dolayı, bu tür faaliyetler hizmet faaliyetleri ya da hizmet işyerleri kapsamında değerlendirilecektir.

Ticaret fonksiyonun gelişmesi her şeyden ulaşım güzergahları ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Üretilen mal ve hizmetlerin hem kent sakinlerine yeterli ve zamanında sunulması, hem de kentin çevresindeki diğer yerleşim birimlerine dağıtılması ulaşım altyapısının güçlü olması ve erişimin en kısa zaman dilimi içerisinde mümkün olması ile bağlantılıdır. Kentler de ancak bu şekilde çevrelerine göre merkezi bir özellik kazanabilirler.

Doğu Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden biri olan Erciş de, varlığını kervan ve ticaret yolları üzerinde bulunmasına ve bu nedenle idari ve ticari fonksiyonların güçlenmesine borçludur. Kentin yapısal gelişiminde de ifade edildiği gibi, Erciş ortaçağdan günümüze kadar sayısız kereler yıkılmasına, talan edilmesine ve küçülmesine rağmen bu vasıflar sayesinde varlığını sürdürmüş ve gelişmiştir. Bugün olduğu gibi Urartular döneminde de zengin bir tarımsal potansiyele sahip bir ova

üzerinde yer alan yerleşmede, inşa edilen sulama kanalları ve barajlar ile bu yapı güçlendirilmiştir. Belki de, eski Urartu yerleşmesi olan Zernakitepe'deki son derece planlı Titumnia kentinin kuruluş nedeni bu olsa gerek. Urartuların kuzeye, kuzeybatıya ve batıya açılan yolarının kavşağında[312] bulunan Erciş, bu nedenle stratejik açıdan da önemli bir yerleşme haline gelmiştir.

Bölgenin Persler, Romalılar ve Bizanslılar gibi daha geç devletlerin elinde olduğu dönemde de Erciş, ticaret ve kervan yolları üzerinde bulunma özelliğini sürdürmüştür. Tarihçi Mesudi'ye göre, IX. Yüzyılda bölgenin en önemli ticari merkezlerinden birsi de Erciş'tir. Arap tarihçileri İstahri, İbn Havkal ve el Mukaddesi'nin verdiği bilgilere göre, Kuzey İran'dan Mezopotamya, Anadolu ve Akdeniz'e giden ticaret yolları üzerinde bulunan Erciş, özellikle M.S. 900'lü yıllarda çok işlek bir kervan yolu olan Meraga- kuzey Mezopotamya ve Ardabil- Musul hatları Bargiri (Muradiye) ve Erciş üzerinden geçmekte idi. Yine aynı tarihçilere göre, İran'ın iç bölgelerinden Anadolu'ya uzanan en önemli kervan yolunun rotası Erciş- Malazgirt- Hınıs- Erzurum- Sivas şeklinde idi.[313] Moğollar döneminde bu yol, Akdeniz sahillerinde İskenderun civarına kadar inmekteydi.[314]. Bu dönemde yaşamış olan Hamdullah Kazvini'ye göre, bölgenin en önemli ticaret ve kervan istasyonları şunlardır: Maraga, Hoy, Erciş, Malazgirt, Hınıs, Erzurum, Erzincan ve Sivas.[315] İlhanlılar döneminde Ahlat ile birlikte Erciş en önemli idari merkezlerden biri haline gelmiştir ki, İlhanlıların Aladağ bölgesine özel önem vermeleri ve yaylak olarak kullanmalarından Erciş'in o dönemde büyük bir şöhrete sahip olduğunu anlamaktayız.

IX. ve X. Yüzyıllarda yaşamış olan Arap tarihçileri, bugünde Erciş ve çevresine özgü önemli bir kültür olan Van Gölü'nün inci kefali balığının tuzlanmış halinin "Tirrih" adıyla Suriye, Irak, ve İran'daki pazarlarda satıldığını vurgulamaktadırlar.[316] İstahri, Erciş Gölü ve Erciş kentinin 13 .yüzyılda Tirrih balığıyla meşhur olduğunu ve bu balığın tuzlandıktan sonra Mezopotamya, Horasan'ın en ücra kısımlarına ihraç edildiğini ve hatta Yakut'un anlatımına göre Belh pazarlarında bile bu balığın satıldığını

---

[312] BELLİ, O., 1977, age, s. 111,118.
[313] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 148, 155- 161.
İZBIRAK, R., 1951, age, s. 141.
[314] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 191, 200.
[315] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 195.
[316]HERZFELD, E., 1968, age, s. 141.
MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 150.

belirtmektedir.[317] Hatta Belazuri, ünlü "Futuhu-l- Buldan" adlı yapıtında Van Gölü için " Tirrih Gölü" adlandırması yapmaktadır.[318] Balık ticareti günümüze kadar süregelen bir faaliyettir. 1920 tarihli bir eserde, Erciş balığının tuzlanıp kurutularak Erzurum ve İran'a gönderildiği belirtilmektedir.[319]

Bu bilgilerden, değişik bölgeler arasında sürekli bir alışveriş faaliyeti bulunduğu ve bu bölgelerin çok kez birbirinden hayli uzakta bulunabileceği anlaşılmaktadır. Deyim yerindeyse, bölgede uluslararası anlamda bir ticaretin var olduğunu söylemek mümkündür.

Ulaşım fonksiyonu kısmında daha detaylı olarak anlatılacağı üzere, güzergahlar hemen hemen Urartu dönemi yolları ile aynıdır. Osmanlı döneminde de Anadolu ile İran, Kafkasya, Irak arasındaki kervan yolları da aynı rotayı takip etmişlerdir. XVII. Yüzyılda Erciş'te çıkarılan ve "güherçile" adı verilen ve barut yapımında kullanılan potasyum nitrat, ülkenin değişik bölgelerine ihraç edilmekte idi.[320] Değişik tarihli salnamelerde Erciş'te ticaretin iyi durumda olduğundan bahsedilmektedir. Yine 1899 yılına ait bir salnamede Erciş'in yer değiştirdikten sonra yerleşmenin15- 20 haneli Aganis kasabasına aktarıldığı ve buranın işlek bir yol üzerinde bulunması nedeniyle günden güne geliştiği ifade edilmektedir. Bu tarihte Erciş kaza merkezinde 200 civarında dükkan bulunmaktaydı.[321] Mayewsky, göl üzerindeki küçük gemilerle iskeleler arası buğday ve zahire nakliyatının yoğun bir biçimde yapıldığını belirtmektedir.[322] 1926- 1927 tarihli devlet salnamesinde Erciş'in Van- Erzurum yolu üzerinde gayet işlek bir ticaretgah merkezi olduğu belirtilmektedir.[323] Cumhuriyet öncesine ait bazı kaynaklarda Erciş'in tarımsal ürünlerinin yanı sıra şarap ve pekmezinin de bölgede meşhur olduğu ve bu ürün ve maddelerin ticarete konu olduğu bildirilmektedir. Bugün, kentin kuzeyindeki Zernakitepe'nin hemen doğusundaki sıra tepelerden birisinin isminin Pekmeztoprağı Tepesi olması tesadüf olmasa gerek. Pekmeztoprağı Tepesi'nin hemen eteklerinde şimdilerde oldukça azalmış olan geniş bağlar bulunmakta idi.

---

[317] STRANGE, G., 1905, age, s. 183.
[318] BELAZURİ, 1987, age, s. 286.
[319] MEHMED CEMAL, 1336, age, s. 198.
[320] KILIÇ,O., 1997, age, s. 285.
[321] Van Vilayeti Salnamesi, 1315, s. 169.
[322] MAYEWSKY, 1330, age, s. 64- 65.
[323] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926-1927, s. 1152.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Erciş'in gerek meyve ve sebzelerinin, gerekse şarap, pekmez, kurutulmuş balık gibi ürünlerinin bölge dışına ihracatını kolaylaştıran ya da daha doğru bir ifade ile sağlayan temel koşul, Erciş'in ulaşım güzergahları üzerinde bulunması ve zaten doğal koşullarından dolayı diğer bölgelerle irtibatının güçlükle sağlandığı bir bölgede nispeten uygun olanaklara sahip olmasıdır. Uygun koşullar aslında bugün için de geçerlidir. Son dönemlere kadar da Van'ın diğer yerleşmeler ile ilişkisi Erciş üzerinden sağlanmakta ve güney yolu pek kullanışlı olmadığından kullanılmamaktaydı. Ulaşım açısından bu üstünlük bugün de devam etmektedir.

Erciş kenti, Cumhuriyetten sonra hem idari bakımdan hem de idari fonksiyonların desteğindeki ticaret fonksiyonu bakımından önemli gelişmeler göstermiştir. 1927 yılında Erciş'te ticaretle uğraşan sadece 206 kişi bulunmakta idi. Halbuki bu miktar günümüzde yaklaşık olarak 20 katına yakın bir artış göstermiştir. 1950 yılında Van Gölü çevresinde coğrafi araştırmalar yapan İZBIRAK, Erciş kasabasında 2 otel, 3 lokanta, 4 fırın ve 2 han bulunduğunu, Van Gölü çevresindeki başlıca iskelelerden biri olan Erciş'in iskelesinin zengin bir hinterlanda sahip olabilecek potansiyele sahip olduğunu ve işlek bir yol uğrağı olarak Erciş'in gelecekte Van Gölü çevresindeki en büyük yerleşme ve Pazar yerlerinden biri olabileceğini ifade etmektedir.[324]

Erciş kentinde ticaret sektöründe çalışanların sayısını, bina sayım cetvelleri, vergi dairesi kayıtları, zabıta müdürlüğü verileri, meslek odaları kayıtları ve temel olarak sahadaki detay çalışmalarımız sonucunda 4008 kişi olarak belirlemiş bulunmaktayız. Bu rakam ticaretle uğraşan tüm nüfusu temsil etmeyebilir; çünkü, özellikle herhangi bir işyeri olmayıp bir nevi seyyar olarak ticari faaliyetlerle uğraşan ya da bir yere bağımlı olmayan ticari faaliyetlerde bulunan nüfus miktarı oldukça fazladır. Bunların sayısını zabıta verileri ve kişisel gözlem ve araştırmalarımızdan tahmini bir şekilde çıkarmaya çalıştık. Öte yandan, Türkiye'nin içerisine girdiği ekonomik krizden dolayı son zamanlarda bu kesimdeki çalışan sayısının düştüğünü gözlemledik. Yine de Türkiye'nin diğer kentlerine göre büyük miktarda olmayan bu düşüşlerin hem geçici bir durum olması hem de oransal olarak çok fazla değiştirmeyeceğini göz önünde bulundurarak inceleme yaptığımız dönemdeki verileri kullanacağız.

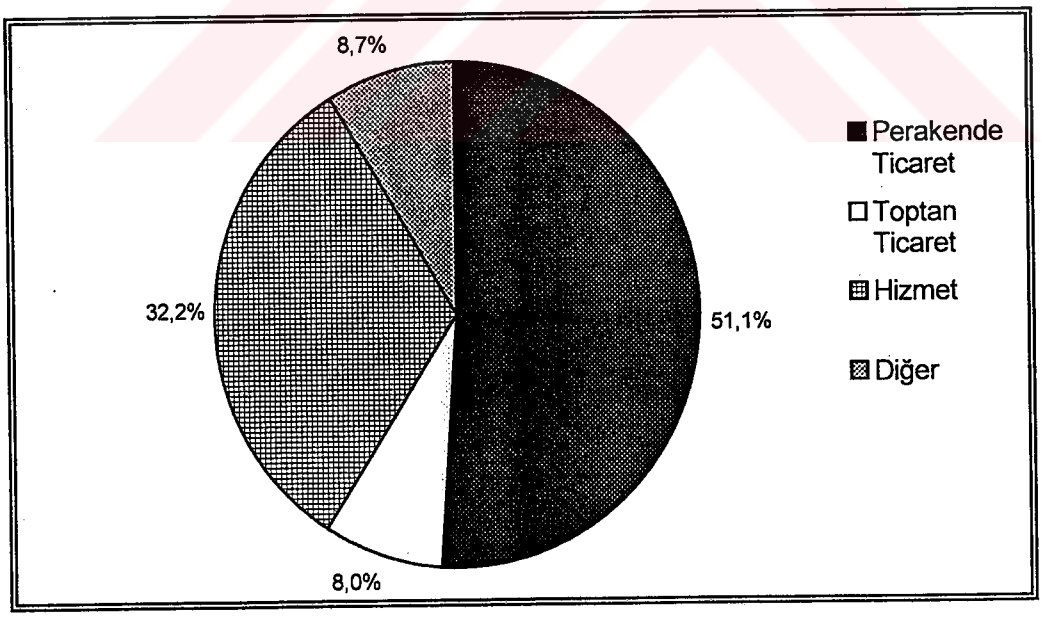
[324] İZBIRAK, R., 1951, age, s. 142- 143.

Erciş kentinde ticaret fonksiyonunda 4008 kişi çalışmaktadır(Tablo 3.10 ve Şekil 3.9 ve 3.10). Bu rakam tüm çalışanların % 32.2'sini meydana getirmektedir. Bağımlı nüfusun fazla bulunduğu Erciş kentinde, çalışanlar bakımından düşündüğümüz taktirde bu rakamın hayli yüksek olduğu görülecektir. Başta da ifade ettiğimiz gibi, bir hizmet kenti olan Erciş'in ticaret fonksiyonun ön plana çıkması idari hizmetlerin desteği ile meydana gelmektedir ya da diğer bir anlatımla bu iki fonksiyon birbirini desteklemekte ve birbirini gerektirmektedir.

Tablo 3.10. Erciş kentinde Ticaret Sektöründe Çalışan Nüfusun Dağılımı

Ticari Faaliyet Türü	İşyeri Sayısı	Oranı (%)	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Perakende Ticaret İşyerleri	1514	66.6	2047	51.1
Toptan Ticaret İşyerleri	239	10.5	320	8.0
Hizmet İşyerleri	521	22.9	1289	32.2
Canlı hayvan Alım- Satımı	-	-	65	1.6
Ağaç ve Kereste Ticareti	-	-	40	1.0
Saman ve Ot Ticareti	-	-	30	0.7
Eskici	-	-	37	0.9
Tablacı	-	-	180	4.5
TOPLAM	**2274**	**100.0**	**4008**	**100.0**

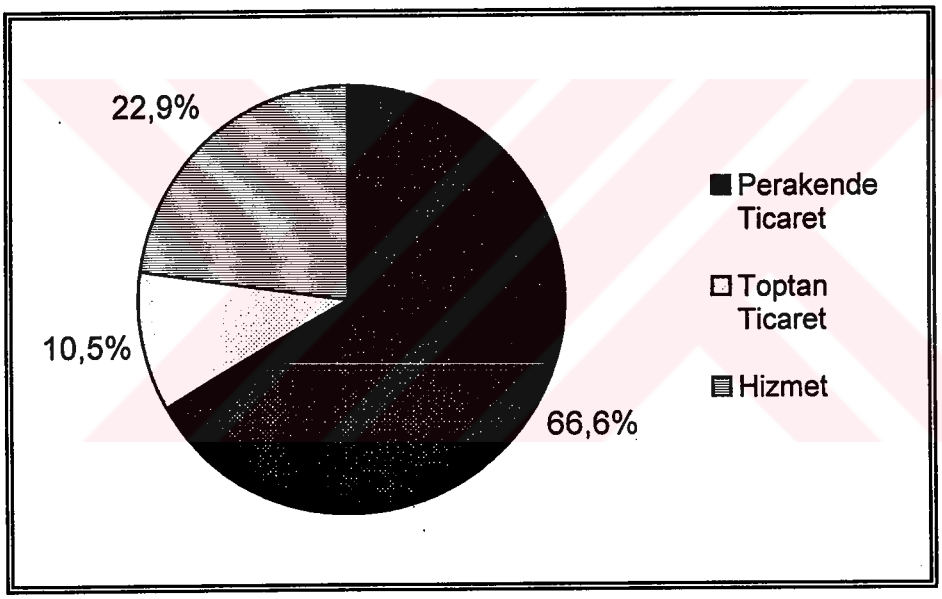
Kaynak: 2000 Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, vb.

Şekil 3.9. Erciş Kentinde Ticaret Faaliyetlerinde Çalışan Nüfusun Dağılımı

Yukarıdaki tabloda yer alan değerlerden belli bir yere bağlı olmayan ya da kısaca gezici olarak nitelendirebileceğimiz türde ticaret faaliyetleri ile uğraşanlar ile

belli bir yeri olan ancak, bu yerin ticaretgah olmayıp ev, bahçe vs. gibi mekanlarda bir alışverişin söz konusu olduğu hayvan tüccarları, saman ve ot ticareti ile meşgul olanlar gibi kesimlere ilişkin değerlerde ihtiyatlı olmak gereklidir. Zira, belli bir yere bağımlı olmadığı için hiçbir şekilde denetlenemeyen ve kaydı yapılamayan bu kişilerin sayısı ancak, çeşitli görüşmelerimiz, anketler, belediye zabıta verileri gibi kaynaklardan derlenmiştir. Bu bakımdan, özellikle seyyar satıcılık, hayvan ticareti ve ot- saman ticareti ile meşgul olanlar ile ilgili bilgilerde bir takım eksiklikler olması normaldir. Buna rağmen, bu kesimin ticaret alanında faaliyet gösteren işgücü içerisinde çok fazla bir payı bulunmadığından ticaretin genel durumunu da pek etkilemeyecektir.

Şekil 3.10. Erciş Kentindeki Ticarî İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı

Erciş kentinde azımsanmayacak bir kesim ticaret faaliyetlerinde bulunmaktadır. Erciş Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı 1229 kişi bulunmaktadır (Tablo 3.11). Oda yetkililerinden aldığımız bilgilere göre, bu rakam Erciş kentinde ticaretle uğraşanların en azından üçte birini meydana getirmektedir. Yukarıdaki rakamlara Erciş kentinde bulunan Berberler ve Kahveciler Odası'nın 224 ve Terziler, Bakkallar ve Lokantacılar Odası'nın 518 kayıtlı üyesini eklediğimizde 1971 kişinin bu meslek odalarına üye olduğunu görürüz ki, bu da eksik de olsa Erciş'teki ticaret faaliyetlerinin boyutu hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 3.11. Erciş Ticaret ve Sanayi Odası'na Kayıtlı Üyelerin Dağılımı (2000)

Ticaretin Şekli	Üye Sayısı	Ticaretin Şekli	Üye Sayısı
Keresteciler	90	Oto Parçacıları ve Oto Alım-Satımı	80
Nakliyeciler	147	İnşaat Malzem. ve Hırdavatçılar	80
Müteahhitler	24	Anonim Şirket	15
Kuyumcular	31	Limited Şirket	51
Beyaz Eşya Satıcıları	60	Kolektif Şirket	2
Fırınlar	152	Yapı Kooperatifleri	5
Toptan Gıda, Market ve Bakkallar	152	Komandit Şirket	1
Sanayiciler	98	Tüketim, Tarım. ve Su Ürün. Koop.	15
Canlı Hayvan Üreticileri	150	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	3
Manifaturacılar	73	**TOPLAM**	**1229**

Kaynak: Erciş ve Van Ticaret ve Sanayi Odalarının Verilerinden Derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan odaya kayıtlı üyelerin bir kısmı kuşkusuz sanayie ait işlerle uğraşmaktadırlar. Yine ulaşım sektörüne ait değerler de bulunmaktadır. Bu bakımdan bu hususun göz önünde bulundurulmasında yarar bulunmaktadır. Yapı kooperatiflerinin sayısı bu gün 10'u geçmiştir. Ayrıca, 1229 kişinin 1110'nnu gerçek ve 119'nun da tüzel kişilerden meydana geldiğini belirtmek gerekir.

Erciş kentindeki ticarî faaliyetlerin genel karakteristiklerini şu şekilde özetleyebiliriz: Her şeyden önce kentteki ticari faaliyetler, sık sık vurguladığımız gibi, ulaşım güzergahları ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ulaşım sistemlerindeki gelişmeler ile birlikte kentin aynı zamanda bir kavşak yeri olma niteliğinden ötürü sadece kırsal alanlar değil, çevresindeki ilçelere de bu hizmeti sunmaktadır.

Kentin idarî yapısı geliştikçe ticari faaliyetlerde de büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Bu bakımdan, Erciş kentinde tüketici bir kesim olarak memurlar önemli bir yer tutmaktadır. 1927 yılında ticaretle uğraşan 200 civarında kişi bulunurken, bu sayının bugün yaklaşık olarak 20 katı artması bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan, kentin idarî fonksiyonlarında meydana gelen değişim ve gelişmelerin yanı sıra kente aktarılan askerî birliklerin de bu anlamda büyük katkıları olmuştur. 1960 ve 1980 yıllarında değişik düzeylerde kente yerleştirilen askerî birlikler, her ne kadar bu tür faaliyetlerin ana kaynağını oluşturmuyorsa da bu fonksiyonun gelişmesine önemli katkılarda bulunduğu ve bu fonksiyonun gelişmesi açısından bir destek oluşturduğunu da belirtmekte yarar bulunmaktadır.

Kentteki ticaret faaliyetlerinin önemli bir özelliği de, kırsal alanlar için bir pazar yeri olmasıdır. Kırsal alanların temel hayvansal ve tarımsal ürünlerinin satıldığı belli bir pazar yeri olmamasına karşılık, köylüler çoğunluğunu canlı hayvan ve süt

ürünlerinin oluşturduğu mallarını kentteki farklı mekanlarda satma ve bunun karşılığında ihtiyaçlarını tedarik etme imkanını bulmaktadırlar. Özellikle mal meydanında hayvan ticareti ve peynirciler çarşısında peynir, çökelek, yumurta gibi ürünlerin yoğun bir alım satımı yapılmaktadır.

Erciş kentinde 2274 adet ticarî işyeri bulunmaktadır.Bu sayı 1988'de 957 ve 1995'te 1427 idi. Araştırma alanında yaptığımız detaylı anket çalışmalarına göre, bugün gerek sanayie ait ve gerekse ticaret sektörüne ait işyerlerinin en az % 50'si 1980 sonrasında işletmeye açılmışlardır. 1980 sonrası açılan işyerlerinin önemli bir kısmını gıda ve konfeksiyon ürünleri satışına yönelik perakende ticaret işyerleri ile hizmet işyerleri oluşturmaktadır. Oransal olarak en büyük artışı ise, toptan ticaret faaliyetlerinde görmekteyiz. 1980 yılında toptan ticaret faaliyetlerine ait sadece 18 işyeri bulunmakta ve bu işyerleri de sadece kırsal alanlara yönelik satış yapmaktaydılar. Bugün bu işyerlerinin sayısında yaklaşık olarak 13 katı bir artış meydana gelmiş ve toptan ticaret işyerlerinin sayısı 239'a ulaşmıştır. Toptan ticaret faaliyetleri, böylece, sadece kırsal alanların değil aynı zamanda çevresindeki ilçe statüsündeki yerleşim birimlerinin de ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye ulaşmıştır.

Erciş kentinde mevcut olan 2274 işyeri sayısına muhtelif cadde ve sokaklarda yer alan depo ve ambarlar dahil değildir. Kentin değişik kesimlerinde 827 adet depo-ambar ve 259 adet boş işyeri bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı gerçekten de ticaret sektörüne hizmet etmektedir. 2001 yılında boş işyeri ya da kapanmış işyeri sayısında artışlar meydana geldiğini gözlemledik. Bu durum, ülkedeki toplumun tüm kesimlerini derinden etkileyen ekonomik krizden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu geçici bir durum olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Erciş kentinde ticari faaliyetler ile beraber zaman zaman memurluk gibi idari faaliyetlerin ya da ticaretin yanısıra tarımsal faaliyetlerin de yürütüldüğünü de söyleyebiliriz. Özellikle ticaret ve tarımsal faaliyetler bir arada yürütülmektedir. Hem işyeri ve hem de kent içerisinde ve çoğunlukla da kent dışında ovada tarımsal arazileri bulunan kişiler, yaz aylarında tarla işleriyle beraber ticarî faaliyetlerini de sürdürmektedirler. Yaptığımız görüşmelerde, bu ikili faaliyetten hangisinin daha öncelikli olduğu hususunda değişik sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ancak, ticaret ve tarımsal faaliyetlerin her ikisi ile birden uğraşanların genellikle ticaret faaliyetini daha ön planda

tuttuklarını ve tarımsal faaliyetleri daha çok ikinci bir gelir kaynağı olarak gördüklerini gözlemledik. Gerçekten de, ticaret faaliyetleri bütün yıl sürmesine rağmen, tarımsal faaliyetler belli bir dönemi kapsamaktadır.

Erciş kentinde gerek işyeri sayısı bakımından ve gerekse çalışan sayısı bakımından ticarî faaliyetler içerisinde perakende ticaret en önemli yeri tutmaktadır (Tablo 3.10 ve Şekil 3.9 ve 3.10). Kentte ticarî işyerlerinin % 66.6'sini (1491 işyeri) perakende ticaret işyerleri meydana getirmektedir. Gıda, giyim, beyaz eşya ve temel ihtiyaçlar üzerine temellendirilen perakende ticaret faaliyetlerinde 2047 kişi çalışmaktadır ve bu değer tüm ticaret fonksiyonunda çalışanların % 51.1'ni meydana getirmektedir (Tablo 3.12).

Erciş kentinde, perakende ticaret faaliyetleri içerisinde hazır ve mamul gıda maddeleri satışına yönelik işyerleri en büyük grubu oluşturmaktadır. Bakkal- market, manav, süt ürünleri satışı, et ürünleri ve un satışı gibi temel gıda maddelerinin satışına yönelik işyerlerinin (Tablo 3.12'daki ilk 14 işyeri türünü bu gruba dahil edebiliriz) sayısı 672 olup, tüm perakende ticaret işyerleri içerisinde yaklaşık % 44'lük bir oran oluşturmaktadırlar. Çalışan sayısı bakımından ise, bu işyerlerinde 775 kişi çalışmakta olup, tüm perakende ticaret faaliyetlerinde çalışanların % 38'ni meydana getirmektedir. Daha çok kent sakinlerinin temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik olan bu işyerlerinde çalışan sayısının daha az olmasının nedeni, özellikle bakkal gibi işyerlerinin hem dar alanlı olması hem de bu işyerlerinde yardımcı eleman çalıştırılmasını gerektirecek bir etkinliğin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, diğer perakende ticaret işyerlerinde kent sakinleri ile beraber çevre yerleşmelerden gelenlerin de ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede işyeri türleri mevcuttur.

Perakende ticaret işyerleri içerisinde önemli bir grubu da konfeksiyon ve manifatura gibi giyim sektörüne ait ürünlerin satışının yapıldığı işyerleri oluşturmaktadır. Bunların yanında ayakkabıcı, tuhafiyeci, orloncu ve gelinlikçi gibi işyerlerini de aslında giyime ya da giyinmeye ilişkin malzemeler sunduklarından dolayı bu gruba dahil edebiliriz. Erciş kentinde sözü edilen 6 işyeri türünün meydana getirdiği giyim ile ilgili işyerlerinin sayısı 270 olup, bu işyerlerinde 355 kişi çalışmaktadır. Bu işyerleri perakende faaliyet gösteren işyerleri içerisinde %17.8'lik bir oran meydana

getirirken bu işyerlerinde çalışanlar da tüm perakende ticaret faaliyetlerinde bulunanların % 17.3'nü oluşturmaktadır.

Tablo 3.12. Erciş Kentinde Perakende Ticaret İşyerleri ve Çalışan Sayısı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Bakkal- Market	521	567	Bilgisayar ve Malz. Sat.	4	13
Süper Market	2	19	Kitap- Kırtasiye	19	28
Manav	34	44	Gözlükçü	1	1
Süt ür., Bal ve Peynir Sat.	20	23	Camcı	9	17
Şarküteri	1	1	Saatçi	6	7
Simitçi	1	2	Zücaciyeci	33	46
Baharatçı	2	2	Gümüşçü	3	3
Kuru Yemişçi	5	5	Kuyumcu- Sarraf	29	46
Kasap	38	61	Oyuncakçı	13	13
Balıkçı	4	4	Plastik Eşya sat.	16	16
Per. Tuz Satıcısı	3	4	Parfümeri	4	7
Per. Şeker Satıcısı	1	1	Çiçekçi	8	9
Zahireci	14	16	Telefon ve İlet. Ür. Sat.	4	6
Per. Un Satıcısı	26	26	Cep Telefonu sat.	8	11
Per. Yem Satıcısı	16	16	Kasetçi	5	10
Tohumcu	1	1	Bisikletçi	8	17
Büfe	7	10	Kuş ve Balık Sat.	1	1
Tekel Bayii	5	6	Eski Ev Eşy. Alım- Satımı	3	3
Yüncü	1	1	Askeri Malzeme Sat.	2	3
Mobilyacı	43	73	Tüp Gaz Bayii	23	48
Halıcı	20	35	Per. Soba Satıcısı	5	6
Avizeci	2	3	Nalburiye	18	18
Elektronik Aletler Sat.	11	28	Kundura ve Ayakkabıcı	58	84
Beyaz Eşya Satıcısı	17	26	Konfeksiyon- Giyim	147	193
Perdeci	6	8	Tuhafiye	56	66
OTO Galeri ve OTO Komisyoncu	32	58	Manifatura	23	26
			Gelinlikçi- Çeyizci	7	10
OTO Yedek ve OTO Malz.	22	38	Orloncu	2	2
OTO Lastik Bayii	13	21	Havlu Per Sat.	1	1
Akaryakıt İstasyonu	11	42	Hırdavatçı	32	52
Traktör Bayii	2	4	Ambalajcı	4	4
Tarımsal Aletler Satıcısı	1	2	Hurdacı	3	4
Av Malz. Ve Silah Satıcısı	2	2	Anahtarcı	3	4
Elektrik Malz. satıcısı	24	53	Per. Çimento sat.	3	3
Kalorifer Tesisatı Sat.	1	3	Per. Suni Gübre Sat.	3	5
İnşaat Malz. Ve Boya Sat.	16	29	Demir Alım Satımı	11	12
Su Malz. Ve Sıhhi Tesisatçı	5	8	Suntacı	2	3
Güneş Enerjisi Sist. Sat.	4	4	Seramikçi	2	2
Temizlik Malz. Satıcısı	1	1	**TOPLAM**	**1514**	**2047**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Dolayısıyla, insanlar için en temel gereksinimleri karşılayan bu işyerleri, aslında bir kent yerleşmesinde olması gereken asgari iş türleridir. Gerçekten de yukarıda sözü edilen perakende ticarete ait bu 20 işyeri türü(toplam 942 işyeri), tüm perakende ticaret işyerlerinin % 62.2'sini, tüm ticarî işyerlerinin de % 41.4'nü meydana getirmektedir.

Yine bu işyerlerinde çalışan toplam 1130 kişi, perakende ticaret faaliyetinde bulunanların % 55.2'sini ve her türlü ticaret faaliyetleriyle meşgul olanların da % 28.2'sini meydana getirmektedir.

Erciş kentindeki perakende ticaret faaliyetlerinde bulunan ve Tablo 3.10'da gösterilen 77 işyeri türü arasında mobilya, beyaz eşya, halı ve elektronik aletler gibi temel ev ihtiyaçlarını satan işyerleri, elektrik, su ve inşaat malzemelerini satan işyerleri, kitap, kırtasiye ve sarf malzemeleri satan işyerleri, kuyumcular, zücaciyeciler, oyuncakçılar, nalbur ve hırdavatçılar ve son olarak otomotiv sektörüne ait oto galeri, oto yedek ve oto lastik bayii gibi işyerleri ile akaryakıt istasyonlarını diğer önemli işyerleri olarak belirleyebiliriz.

Erciş kentindeki ticarî işyerleri içerisinde ikinci büyük grubu, hizmet işyerleri oluşturmaktadır (Tablo 3.13). Bu işyerleri her ne kadar perakende ve toptan ticaret faaliyetleri gibi bir alım- satım ilişkisi ve kazanmaya dayanmakta ise de, hizmet işyerlerinde yukarıdakilerden farklı olarak adından da anlaşılacağı gibi, herhangi bir maddenin alınıp satılmasının ötesinde bir takım hizmetlerin sunulması söz konusudur. Bu hizmetler, bir uzmanlık alanı ile ilgili bir bilginin veya becerinin insanların kullanımına sunulması olabileceği gibi, bazı durumlarda bedensel bir takım aktiviteler ile de bir hizmetin verilmesi şeklinde olabilmektedir. Bu konuya bazı örnekler vermek gerekirse; lokantalar insanların acıkma ihtiyaçlarını, avukatlar hukukî sorunlarını, doktorlar sağlık problemlerini, oteller barınma ihtiyaçlarını gidermekte veya çözmektedirler. Bunun gibi, dershaneler insanlara bilgi edindirerek bazı konumlara ulaşmalarını sağlamaya çalışır, bankalar ve muhasebeciler para akışını kontrol eder şeklinde örnekleri uzatabilmek mümkündür. Hizmet işyerlerinin büyük bir kısmının diğer bir ayırt edici özelliği de, bu hizmetleri verebilmek için özel eğitimden geçmenin zorunluluğu veya bu alanda yeterliliğini ispat etmiş olma ya da çok daha basit ifadelerle dileyen herkesin bu işleri yapamaması hususudur. Sağlık hizmeti verebilmek için tıp eğitiminden, avukatlık hizmeti verebilmek için hukuk eğitiminden geçmenin bir zorunluluk olması gibi. Dolayısıyla, hizmet işyerleri bazen kültürel, hukukî, sağlık gibi işlevleri de yerine getirebilmektedir. Bu nedenle, Erciş kentindeki işyerlerini sınıflandırırken özel doktor muayenehaneleri, dershaneler, eczaneler, vakıf ve dernekler, basın- yayın, çay bahçeleri, lokanta ve kahvehaneler, noter ve avukat büroları gibi işyerlerini hizmet işyerleri başlığı altında incelemeyi uygun bulduk.

Tablo 3.13. Erciş Kentindeki Hizmet İşyerleri ve Çalışan Sayısının Dağılımı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Çayevi- Kahvehane	133	295	Fotoğrafçı	11	24
Lokal- Kulüp	20	67	Tabelacı	4	4
Lokanta ve Pide Salonu	19	111	Kont. Telefon ve Faks Hiz..	9	10
Pastane	7	24	Piyango Bayii	1	1
Çay Bahçesi	4	18	Hamam	4	12
İnternet Cafe	3	8	Otel	5	21
Atari Salonu	4	10	Eczane	15	39
Bilardo Salonu	4	16	Tıbbi Medikal	3	3
Yerel Radyo	2	9	Tıbbi Tahlil Laboratuarı	3	7
Berber- Kuaför	57	115	Diş Doktoru	7	17
Düğün Salonu	1	3	Özel Doktor Muayeneh.	28	51
Müzik Grubu	1	4	Özel Poliklinik	1	6
Halı Saha	2	4	Veteriner Kliniği	4	7
Sigortacı	8	16	Tarımsal İlaçlar Bayii	2	3
Avukat	9	18	Dershane	2	14
Arzuhalci	1	1	Sürücü Kursu	2	20
Muhasebeci- Mali Müşavir	4	9	Mimar ve Müh. Bürosu	4	6
Bankalar	3	38	Umumi WC	7	7
Noter	1	4	Hafriyatçı	3	6
Emlakçi	16	25	Dekoratör	1	1
Büro- Yazıhane	50	90	OTO Yıkama ve Yağlama	10	26
Gazete ve Haber Ajansı	3	11	Halı Yıkama	1	6
Dernek- Kooperatif	13	42	Elektrik Tesisatçısı	9	14
Vakıf	4	12	Boyacı	1	1
Parti Bürosu	8	17	Kuru Temizleme	1	2
Spor Kulübü	2	6	Kantarcı	3	5
Reklam ve Pazarlama Hiz.	1	3	**TOPLAM**	**521**	**1289**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Erciş kentinde 521 adet hizmet sektörüne ait işyeri bulunmakta ve bu işyerlerinde 1289 kişi hizmet vermektedir. Hizmet işyerleri, ticarî işyerlerinin % 22.9'nu, bu işyerlerinde çalışanlarda tüm ticarî faaliyette bulunanların % 32.2'sini meydana getirmektedir (Tablo 3.10 ve Tablo 3.13). Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, çalışanlar bakımından perakende ticarette işyeri başına 1.35 kişi ve toptan ticarette işyeri başına 1.10 kişi düşmekte iken, hizmet faaliyetlerinde işyeri başına 2.47 kişi düştüğüdür. Bu durumun en önemli nedeni, toptan ve perakende ticarette temel madde veya ürünlerin satışının çoğunlukla iki kişi arasında geçen bir ilişki şeklinde cereyan etmesine karşılık, hizmet işyerlerinde işleri yürütmek için çoklukla birden fazla kişiye ya da daha teknik bir açıklama ile bir ekip çalışmasına ihtiyaç olmasıdır. Örneğin, lokantalarda kasa elemanı, aşçı, komi ve garson gibi en az 4 elemana ihtiyaç bulunmaktadır. En küçük çayevinde bile 2 kişi gerekmektedir. Yine bunun gibi, dershane, haber ajansı, otel vb. gibi işyerlerinde çoğunlukla bir ekibe gereksinme

bulunmaktadır. Örnekleri daha da uzatmak mümkündür. Yukarıda sözünü ettiğimiz nedenden ayrı olarak diğer bir neden de (belki Erciş kenti gibi Doğu Anadolu kentlerine özgü bir neden de olabilir), özellikle perakende ticaret işyerlerinin nispeten küçük olmaları ve bu yüzden birden fazla kişinin çalışmasına ihtiyaç duyulmaması olabilir.

Erciş kentinde bulunan hizmet işyerleri içerisinde en büyük sahip olanlar, çayevleri ve kahvehanelerdir. Sayıları 133'ü bulan bu işyerlerinde 295 kişi çalışmaktadır. Çayevi- kahvehaneler, tüm hizmet işyerleri içerisinde %25.5'lik bir oran meydana getirmektedir ve çalışan oranları da bu rakamlara yakındır (% 22.9). Erciş kentinin nüfusuna göre bu kadar çok sayıda çayevi ve kahvehanenin bulunmasının en önemli nedeni, bütün Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu gibi Erciş kentinde de azımsanmayacak derecede büyük bir işsiz kitlesinin varlığıdır.

Hizmet işyerleri içerisinde diğer önemli olanlarını ise, berber ve kuaförler, büro-yazıhaneler, özel doktor muayenehaneleri, lokaller, lokantalar, emlakçiler, fotoğrafçılar ve eczaneler olarak saymak mümkündür. Bu işyerlerinden özel doktor muayenehaneleri, Erciş kentinin yanı sıra çevre yerleşim birimlerine de hizmet vermektedirler. Bunun gibi veteriner klinikleri, sigortacı ve dershaneler de komşu ilçeler ile bu ilçelerin Erciş'e yakın kırsal alanlarına hizmet vermektedir.

Erciş kentindeki ticarî faaliyetlerin diğer bir önemli kısmını da toptan ticaret faaliyetleri teşkil etmektedir. Toptan ticaret faaliyetlerinin hizmet verdiği kitle ve kentin merkezi gücü konusunda büyük bir önemi bulunmaktadır. Bir kentin etki alanının dar veya geniş olmasını belirleyen en önemli kriterlerden olan toptan ticaret faaliyetleri, çok kez yerleşmenin idari sınırlarını çok aşan bir şekilde geniş bir bölgenin merkezi olmasını sağlamaktadır. Toptan ticaret faaliyetleri ile ilgili işyerlerinin sayısı yanında bu işyerlerinin türleri de önemlidir. Genellikle, ticaret faaliyetleri açısından merkezi bir konumu bulunan kentlerde, toptan ticaret faaliyetleri de gıda maddelerinden tekstil ürünlerine kadar geniş bir yelpazede olabilmektedir.

Erciş kentinde toptan ticaret faaliyetleri ile ilgili 239 işyeri bulunmaktadır. Bu değer tüm ticarî işyerlerinin sadece % 10.5'ni meydana getirmektedir (Tablo 3.10 ve Tablo 3.14). 320 kişinin çalıştığı bu işyerleri çalışan sayısı bakımından düşük bir değere sahiptir (% 8.0). Bu bakımdan, Erciş kentinin toptan ticaret faaliyetleri açısından fazla bir etki sahasının olduğunu söyleyemeyiz. Bununla birlikte, şu belirlemeyi de yapmakta

yarar vardır: Erciş kentinin toptan ticaret hizmetleri sunduğu sahayı idarî ve sosyo-kültürel fonksiyonlarının etkilediği alan ile karşılaştırdığımızda, bu iki alanın hemen birbirine çakıştığını görebiliriz. Erciş İlçesi'nin tümü yanında Van'ın Muradiye ve kısmen Çaldıran ilçeleri, Ağrı'nın Patnos ilçesi ile Diyadin İlçesi'nin Erciş ilçesi'ne komşu kırsal kesimleri ve Bitlis'in Adilcevaz ilçeleri Erciş kenti ile toptan ticaret faaliyetleri içerisinde bulunan yerleşme birimleridir. Bu yerleşmeler, daha önce de açıklandığı gibi, idarî, hukukî, kültürel ve sıhhî bakımdan Erciş kentine bağımlı olan yerleşmelerdir. Kentsel kademelenme ve etki alanı başlığı altında bu konu daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Tablo 3.14. Erciş Kentindeki Toptan Ticaret İşyerleri ve Çalışanların Dağılımı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Toptan Gıda	50	67	Odun – Kömür Satıcısı	16	25
Toptan- Perakende Gıda	4	4	Keresteci	11	17
Sebze- Meyve Komisyon.	17	45	Canlı Hayvan Alım Satımı*	1	1
Un ve Yağ Satışı	20	22	Top. Tavuk Satışı	1	1
Çimento ve Kireç Satışı	10	11	Top. Yün Satışı	10	10
Yem Bayii	15	21	Top. Buğday Alım Satımı**	53	53
Gübre Bayii	3	4	Top. Süt Ür. Ve Peynir Sat.	6	6
Meşrubat Bayii	3	8	Top. Bakliyat Satışı	1	1
Top. Tuz Satışı	3	4	Top. Giyim Eşyası	3	3
Top. Hububat Alım Satımı	1	1	Top. İnşaat Malz. Satışı	2	2
Top. Deri Satışı	9	14	**TOPLAM**	**239**	**320**

Kaynak:Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Erciş kentinde toptan ticaret faaliyetleri ile ilgili 21 değişik işyeri türü mevcuttur. Bu işyerleri içerisinde en başta geleni kuşkusuz gıda maddeleri ile ilgili olanlardır. Kentte toptan gıda satışına yönelik 54 adet işyeri bulunmaktadır ve bunların 4 tanesi hem toptan hem de perakende satış yapmaktadır. Çoğunluğu buğday pazarında (Foto 27) olmak üzere kentin iş ve ticaret merkezinin dış kesimlerindeki ambarlarda depolanan buğdayın alım satımı, diğer bir önemli toptan ticaret faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Buğday ticaretinde önemli olan bir husus, buğdayın kent dışına Türkiye'nin değişik bölgelerine satışının yapılmasıdır. Ancak, bölge dışına satılan buğday miktarı ile ilgili elimizde güvenilir veriler bulunmamaktadır. Erciş kent merkezinde ikamet edip de buğday tarımı meşgul olanların bir kısmı buğdaylarını

* Erciş kentinde aktif olarak canlı hayvan alım satımı ile meşgul olan 65 civarında kişi bulunmaktadır. Ancak, bunların büyük bir kısmının işyerleri olmadığı için tabloda yer almamıştır. Bu nedenle, Tablo 3.8'de de görülebileceği gibi, bu kesim farklı bir kategoride değerlendirilecektir.

** Buğday toptancılarından 42'si Garaj Caddesi Buğday Pazarı Sokakta bulunan "Buğday Pazarı" nda yer almaktadır.

özellikle kış mevsiminde satarken, büyük bir kısmı buğdaylarını evlerindeki ambarlarda depolamaktadırlar.

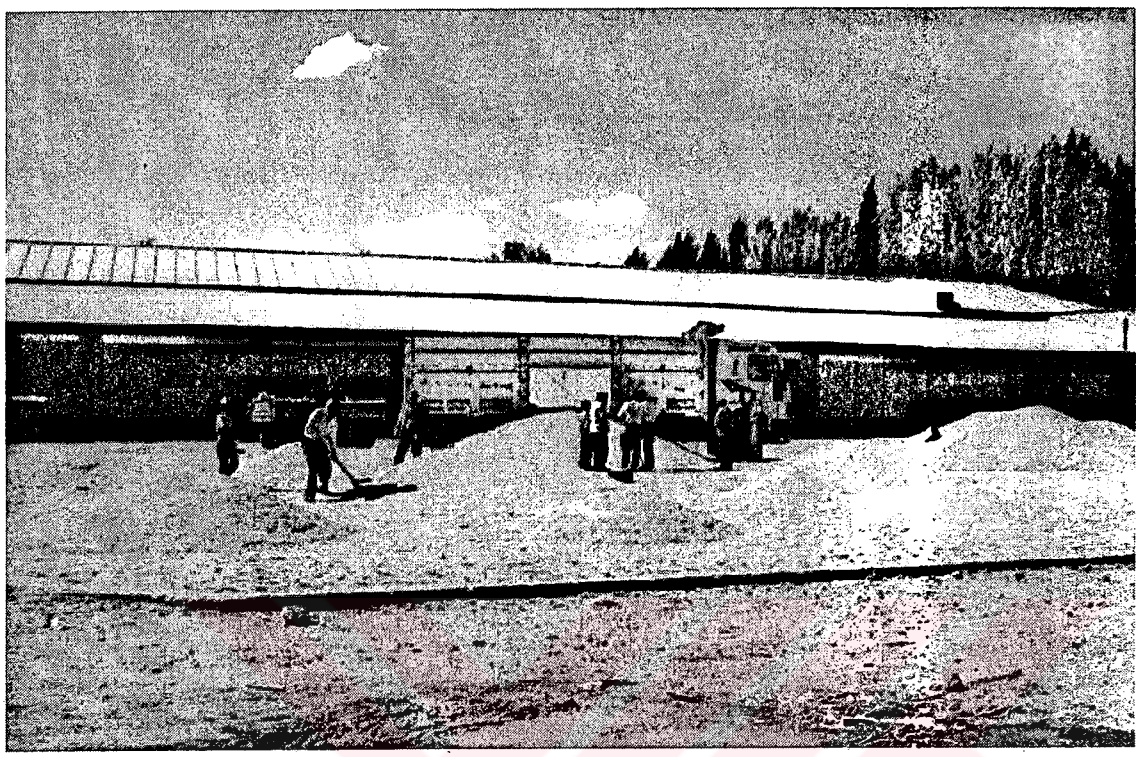

Foto 27. Buğday Pazarı'ndan Bir Görünüm

Erciş kentindeki toptan ticaret faaliyetleri içerisinde değerlendirilebilecek bir faaliyet de, meyve- sebze komisyonculuğudur. Kentte 17 adet meyve ve sebze komisyoncusu bulunmaktadır. Meyve- sebze komisyoncuları, yurdun muhtelif bölgelerinden meyve ve sebze getirtmekte ve bunların kentteki manavlara dağıtımını yapmaktadırlar. Yaz aylarında kentin sebze ve meyve ihtiyacınınbir bölümü yakın çevreden karşılanırken, bir bölümü de Amasya, Tarsus ve Mersin'den temin edilmektedir. Kış aylarında ise, bu ürünler Adana, Osmaniye ve Mersin'den getirilmektedir. Meyve ve sebze komisyoncularından aldığımız bilgilere göre, yaşanan kriz dolayısıyla alım ve satımlar geçen yıllara göre % 50 oranında düşmüştür. Örneğin, geçen yıllarda komisyoncu başına haftada 2- 3 kamyon meyve ve sebze boşaltılırken bu sayı bugün 1-1.5 kamyona düşmüş bulunmaktadır. Komisyoncuların diğer bir işlevi de, dışardan sebze ve meyve getirmenin yanı sıra yerel ürünlerin de diğer yerleşim birimlerine sevk edilmesi görevini üstlenmiş bulunmalarıdır. Erciş'in özellikle patates, domates, lahana, kavun ve karpuz gibi ürünleri çevre yerleşim birimlerince iyi bilinmektedir ve aynı zamanda bu ürünler piyasanın dengelenmesi ve fiyatların düşmesi gibi tüketiciler açısından olumlu birtakım sonuçlar da doğurabilmektedir. Meyve ve

sebze komisyoncularından aldığımız bilgilere göre, Erciş'in yerli ürünlerinin Muş, Bitlis, Ağrı, Erzurum, Van ve Hakkari illerine kadar hatta bazen İç Anadolu Bölgesi'ne kadar uzanan geniş bir alanda tüketici bulmaktadır. Erciş kentindeki gerek manavlar ve gerekse komisyoncuların en büyük sorunu, sürekli talep etmelerine karşılık belediyenin kendilerine bir hal yeri vermemesi ve yazın tozlu ve diğer aylarda da çamurlu bir ortam içerisinde ürünlerini satmanın verdiği rahatsızlıklardır.

Kentte yer alan diğer önemli toptan ticaret işyerleri, un, yağ, gübre, yem, çimento ve kireç, kereste, yün satışı ile ilgili işyerleri olarak belirtilebilir. Bunların dışında, odun ve kömür satıcılarını da toptan ticaret faaliyetleri içerisinde saymak mümkündür.

Erciş kentindeki toptan ticaret faaliyetleri hakkında, bu faaliyetlerin daha çok kent sakinleri ve kent ile kırsal alandaki genellikle bakkal düzeyindeki işyerlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olup, daha düşük miktarlarda da olsa çevre ilçelerin de bir takım ihtiyaçlarını gidermektedirler.

Kentin iş ve ticaret alanları, kent içi arazi kullanımı başlığı altında detaylı olarak irdelenecektir. Ancak, kentteki ticaret fonksiyonuna katkılarından birkaç ticari faaliyeti burada ele almak uygun olur.

Erciş'te Örene Mahallesi'nde haftanın her günü açık olan Hayvan Pazarı (Foto 28), Erciş kentindeki önemli ticarî işlevlerden birini yerine getirmektedir. 42 dekar alana kurulan ve belediye yetkilileri tarafından denetlenen pazarda, köylerden gelenler hayvanlarını satma ya da alma imkanını bulmakta ve canlı bir alışveriş ortamının doğmaktadır. Mal meydanı olarak adlandırılan pazarda 2 belediye görevlisi sürekli denetim yapmakta ve pazarda 3 adet kahvehane bulunmaktadır. Pazardan kent merkezine her saat başı dolmuş seferleri yapılmakta, bu da insanların buraya daha kolay ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Hayvan pazarında bilhassa ağustos- eylül ayları yoğun bir ticarete sahne olmaktadır. Pazar görevlilerinden aldığımız bilgilere göre, eylül ayında pazara günlük 3000- 3500 koyun ve 1000 civarında sığır giriş yapmaktadır ve Pazar günlük en az 2000 kişinin uğradığı yoğun ve canlı bir ticaret alanıdır. Hafta içerisinde özellikle Pazartesi günleri ve sabah saatlerinde yoğun olan pazar, öğleden sonra kırsal kesimden gelenlerin köylerine dönmeleri sonucu tamamen tenhalaşmaktadır. Yaz aylarında koyun ve Eylül sonundan itibaren de sığır ticaretinin

yoğunlaştığı pazar kurban bayramlarında da çok kalabalıklaşmaktadır. Vatandaşlarla yaptığımız görüşmelerde, Van bölgesinde hayvan sevkıyatında çıkarılan güçlükler en temel sorunları olarak dile getirildi. Hayvan pazarında ticarete konu olan hayvanlar, daha çok güney illerimizden Gaziantep'e olmak üzere sevkıyat da yapılmaktadır ve böylece pazar bölgesel bir özellik de kazanmaktadır.

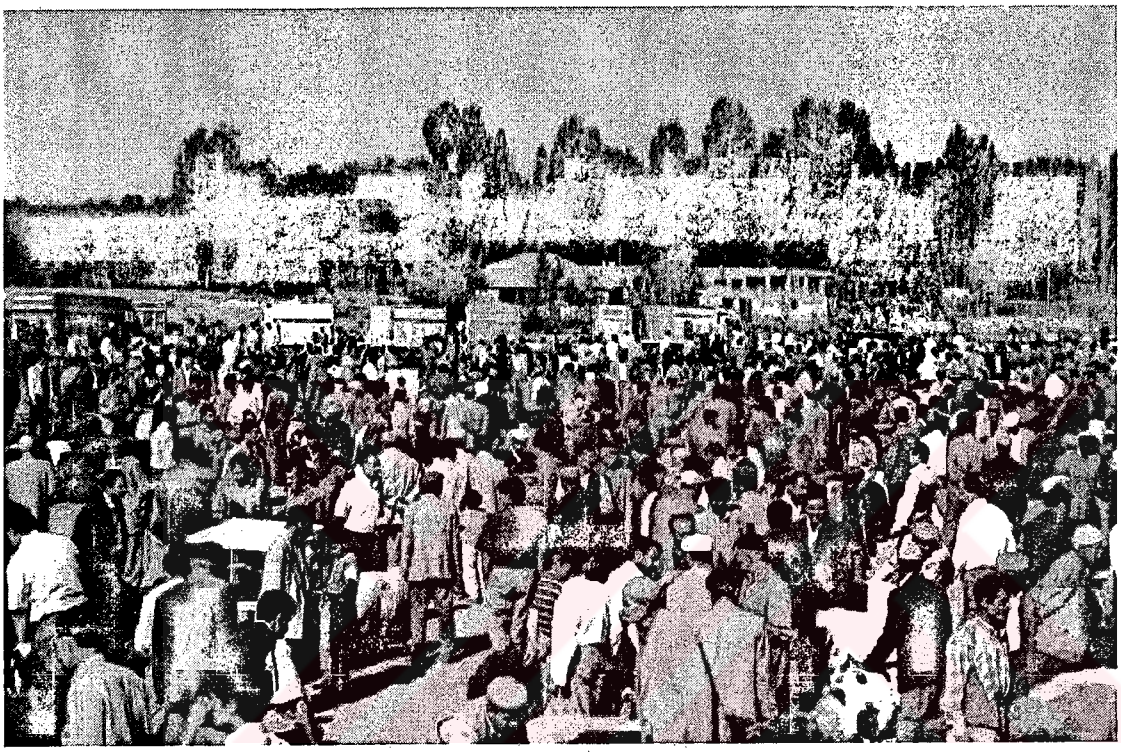

Foto 28. Erciş Kentinin Canlı Alışveriş Mekanlarından Hayvan Pazarından Bir Görünüm

Hayvan pazarının hemen arkasındaki alanda, saman pazarı (Foto 29) bulunmaktadır. Daha çok kırsal kesimde yaşayanlar tarafından traktörlerle getirilen samanlar, buradaki hayvan alıcıları tarafından satın alınmaktadır. Saman pazarında alıçılar ve satıcılar genellikle köylülerdir. Pazara bazıları kamyon, çoğunluğu da traktörlerle olmak üzere günlük 40- 50 civarında araç gelmektedir.

Kentte Pazar fonksiyonu gören diğer önemli bir mekan da merkezdeki Pazar Sokak'taki belediyeye ait dükkanlarda bulunan Rus pazarıdır (Foto 30). Rus pazarında 322 adet dükkan bulunmaktadır, ancak, 118'i ekonomik krizden sonra kapanmıştır. Rus pazarında manifatura, konfeksiyon, tuhafiye, zücaciye, hediyelik eşya, ayakkabı, ev aletleri ve elektronik eşya satan işyerleri bulunmakta ve pazarda özellikle İran, Çin ve Ortadoğu ülkelerine ait mallar satılmaktadır. Mallar, daha çok Doğubeyazıt, Şanlıurfa, Nusaybin, İstanbul Tahtakale ve Mersin'den getirilmektedir. Perakende ticaretin

yaşandığı pazar, bayramlarda ve sonbaharda canlılık kazanmaktadır. İşyeri başına günlük 100- 120 müşterinin uğradığı pazarın hemen her kesimden müşterisi bulunmaktadır. Pazar sakinlerinden arabası olanlar köylere de satış yapmaktadırlar.

Foto 29. Hayvan Pazarı Yanında Bulunan Saman Pazarı'ndan Bir Görünüm

Foto 30. Rus Pazarı'ndan Bir Görünüm

Erciş kentinde biri açık ve diğeri kapalı olmak üzere 2 adet sebze pazarı bulunmaktadır. Kapalı sebze pazarı Zeylan Caddesi'nde bulunmaktadır ve burada 30 adet işyeri bulunmaktadır. Bu pazarın önemli bir kesimini komisyoncular ve gıda toptancıları oluşturmaktadır. Buradaki komisyoncuların bir kısmı aynı zamanda meyve ve sebze satışı da yapmaktadırlar. Vanyolu ve Özdemir Hanoğlu caddelerinin kavşağında bulunan açık sebze pazarında ise, 23 adet manav bulunmakta ve manavlar kurdukları tezgahlar üzerinde satış yapmaktadırlar (foto 31).

Foto 31. Cami Meydanı'nın Karşısında Bulunan Açık Sebze Pazarı

Erciş kentinde ağaç ve kereste ticareti ile meşgul olanların belli bir yerleri olmadığı gibi, bu işle meşgul olanlar hakkında da kesin bir rakam da bulunmamaktadır. Önceleri bunlar, Kara Yusuf Camii'nin güneyindeki Derezemi Sokakta bulunan Ağaç Meydanı'nda faaliyet gösterirken, günümüzde kentin değişik kesimlerinde daha çok marangoz ve hızar atölyelerinin yakınlarında dağınık olarak yer almaktadırlar.

Erciş kentinde ticarî faaliyetler içerisinde % 4.5'lik bir oranla katılan tablacıların sabit bir yerleri olabildiği gibi, seyyar olarak da bu faaliyete katılabilmektedirler. Sayıları 180 civarında olan tablacı ve seyyar satıcılar kentin değişik büyük caddelerinde yoğunlaşmaktadırlar. Tablacıların bir kısmı meyve ve sebze satarken, bir kısmı da

giyim, oyuncak, plastik eşya ve hırdavat satmaktadırlar. Tablacıların en fazla bulunduğu caddeler, Tugay, Zübeyde Hanım, Atatürk ve Kışla caddeleridir.

Sonuç olarak, Erciş kentinde yıl boyunca canlı bir ticaret hayatı sürmektedir. Ticaretin Erciş'in kırsal alanlarının yanı sıra çevredeki diğer yerleşmeleri de etkilemesi Erciş kentinin bir çok fonksiyon bakımından belli bir alanın hizmet merkezi olarak görev yapmasına neden olmaktadır. Ticaret fonksiyonu güçlendirildiği taktirde, bu alan daha da genişleyebilecektir.

3.2.4. Sanayi Fonksiyonu

Kentleşmenin en önemli göstergelerinden birisi olan sanayi fonksiyonu, kent yapıcı özellikleri ve kentlere merkeziyet gücü sağlaması bakımından önemli bir fonksiyondur. Modern anlamda kentlerin ortaya çıkışının kendisiyle özdeşleştirildiği bu fonksiyon, tüm dünyada ve Türkiye'de büyük kentlerin var olmasına neden olmuştur. Diğer kentsel fonksiyonlar içerisinde çekim gücü böylesine şiddetli olan başka bir fonksiyon yoktur. Üretim faaliyetlerinin kentlerin büyümesine ve gelişmesine yaptığı etkiler yanında, kentin aynı zamanda geniş bir hinterlanda sahip olmasını sağlamaktadır.

Erciş kentinde sanayi faaliyetleri gelişmemiştir. Bölgenin bir çok kentinde olduğu gibi Erciş'te de sanayi faaliyetleri küçük ölçekli sanayi tesisleriyle sınırlıdır. Büyük ve orta ölçekli birkaç sanayi tesisi bulunmasına rağmen, kentte egemen olan sanayi türü, el sanatları ve ustalığa dayanan sanayi faaliyetleri ile küçük çaptaki üretim faaliyetleridir.

Erciş kentinde Cumhuriyet öncesinde de sanayi faaliyetleri, atölye veya ev imalatı tarzında gerçekleşmekte idi. Cumhuriyet öncesi kayıtlarda, Kentte şarap ve pekmez üretildiği ve ihraç edildiği ifade edilmektedir. Yine Osmanlılar döneminde Erciş ve çevresinde güherçile madeni bulunmakta ve bu maden yerinde işletilmekteydi. 1571 tarihinde Erciş'te barut atölyeleri kurularak barut üretimi yapıldığı bu döneme ilişkin tarihi kayıtlarda geçmektedir.[325] Ancak, bu üretim faaliyetleri hiçbir zaman büyük ölçekte gerçekleşmemiştir.

Erciş, aslında hem ulaşım şebekesi bakımından uygun bir konumda oluşu, hem de etki alanı bakımından bölgenin sayılı kentlerinden biri olması dolayısıyla büyük

---

[325] KILIÇ, O., 1997, age, s. 284- 285.

sanayi tesislerinin kurulması için uygun koşullara sahip bir konumdadır. Ancak, kabul edilmelidir ki, bu tür sanayi tesislerinin kurulması için devletin desteği şarttır. Girişimler ister özel kesimden gelsin, isterse devlet eliyle başlatılsın özellikle maddi anlamda (krediler ve teşvikler gibi) bir destek olmadığı sürece böyle bir projenin başarı şansı düşüktür; en azından güçlü bir sermaye gerektirmektedir.

Bu anlamda, Erciş'te de bir çok girişim ve deneyim yapılmış, ancak, bunların çok azı hayata geçirilebilmiştir. Kentin tek büyük fabrikası olan Şeker Fabrikası bile yapımına 1976 yılında başlandığı halde 1980'de durdurulmuş, ardından tekrar yapımına devam edilmiş ve nihayet 1988 yılında üretime geçirilebilmiştir. Kentte bunun gibi yarım kalmış ya da üretime başlandıktan sonra çeşitli gerekçelerle kapatılmış birçok tesis bulunmaktadır.

Madenler ve enerji kaynakları bakımından zengin olan Erciş ve çevresinin bu potansiyeli hiçbir zaman değerlendirilememiştir. 1978'de kurulan Türkiye Kömür İşletmeleri'ne bağlı Erciş Linyit İşletmesi, yıllık 80000 ton linyit üretebilecek kapasitesi olduğu halde, yıllık üretimi 20000 tonu geçememiş ve nihayet 1988'de zarar ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır.Erciş ve çevresinde çok iyi kalitede perlit ve ponza yatakları bulunmakta, ancak, bunlar yeterince değerlendirilememektedir.

1978'de kurulan Erciş Briket Fabrikası, günlük 30000 briket üretme kapasitesine sahipti. 32 çeşit yapı malzemesinin üretilebildiği fabrika, inşaat faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgede pazarı olmadığı gibi pek de inandırıcı olmayan bir nedenle kapatılmasının ardından 1998 yılında belediye tarafından satın alınmıştır. Belediyece satın alındıktan sonra faaliyete geçirilen ve 75 dekar alan üzerine kurulu fabrika, 1999'daki yerel seçimlerden sonra işbaşına gelen yeni belediye tarafından rantabl olmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır.

Yem Sanayii Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak Erciş'te kurulan ve yılda 1500 ton yaş yonca kurutabilecek kapasitesi bulunan Erciş Yonca Kurutma Tesissi, açıldıktan bir süre sonra kapatılmıştır. 1988'de Vanyolu Mahallesi'nde faaliyete giren ve günlük 60 ton kapasitesi bulunan un fabrikası, 2001 yılında ülkede yaşanan ekonomik kriz nedeniyle kapatılmıştır.

1990 yılından itibaren devlet tarafından verilen teşvikler ile yörede bir çok sanayi tesisinin kurulması için özel sektör tarafından girişimler başlatılmıştır. Besicilik,

tavuk üretim, yem fabrikası, çivi fabrikası, plastik fabrikası, un fabrikaları, küp şeker üretim tesisleri, vb. gibi bir çok tesis için izin alınmış, yapımına başlanmış, bir çoğunun kaba inşaatı bitmiş ve hatta bir kısmı üretime geçmek üzere iken devlet tarafından verilen kredi ya da teşviklerin kesilmesi sonucu, 1- 2 tanesi hariç diğer projeler yarıda bırakılmıştır. İşletmeye açılanlar da daha sonra maddi imkansızlıklar nedeniyle kapatılmıştır.

Bu konu ile ilgili son olarak şunu söylemek istiyoruz: Tarım ve hayvancılık açısından zengin olan yörede et ve süt ürünlerine dayalı tesislerden yöredeki maden, enerji kaynakları vb.nin değerlendirilmesine yönelik her türlü sanayi tesisinin kurulması için potansiyeli bulunan ve uygun bir konumda yer alan Erciş kentinde devlet desteği sağlandığı taktirde, sanayi faaliyetleri açısından büyük gelişmeler içerisine girilebilecektir.

Kentteki sanayi faaliyetlerinin genel karakteristik özelliğinin küçük ölçekli üretim faaliyetleri ve el sanatları tarzında olduğu yukarıda belirtilmişti. Özellikle tamir ve bakım faaliyetleri, kentte büyük gelişme gösteren küçük sanayi faaliyetleri arasında sayılabilir. Bu bakımdan, Erciş kenti çevresindeki tüm ilçeler için istisnasız merkezi bir konumda bulunmaktadır.

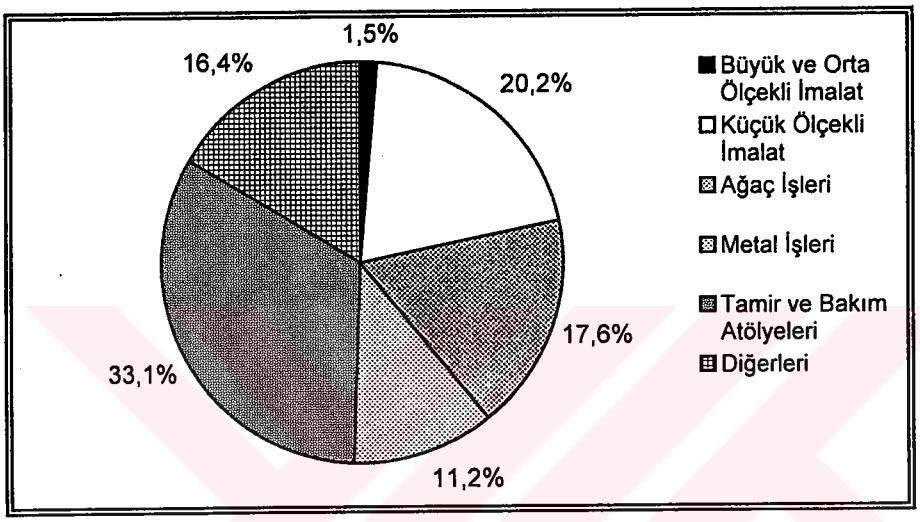
Erciş'te sanayi faaliyetlerine ilişkin 535 adet işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde toplam 1784 kişi çalışmaktadır. Sanayiye ait işyerlerinin büyük bir kısmı küçük sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek tamir ve bakım atölyeleri ile atölye tipi imalat faaliyetleridir (Tablo 3.15; Şekil 3.11 ve 3.12). Erciş kentinde, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, aslında kuruluş yeri koşulları bakımından uygun ve potansiyel bir Pazar alanı da bulunmasına rağmen Erciş Şeker Fabrikası dışında büyük ölçekli sanayi tesisi kurulmamıştır.

Kentteki sanayi faaliyetlerini sınıflandırırken, değişik imalat ve atölye faaliyetlerini birbirinden ayırmayı daha uygun bulduk. Ayrıca, terzi, gömlekçi, sondaj işleri, tavuk çiftliği, gaz dolum tesisleri, fırın, matbaa gibi işyerlerini de diğer üretim faaliyetlerine göre daha az oranda da olsa bir üretim süreci yaşandığı, faaliyetler belli bir yerde ya da atölyede gerçekleştirildiği ve en önemlisi ustalık gerektiren faaliyetler olduğu için, sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirdik. Bunun gibi, bakım ve tamir servisleri de aynı nedenlerle bu kapsamda değerlendirilmiştir.

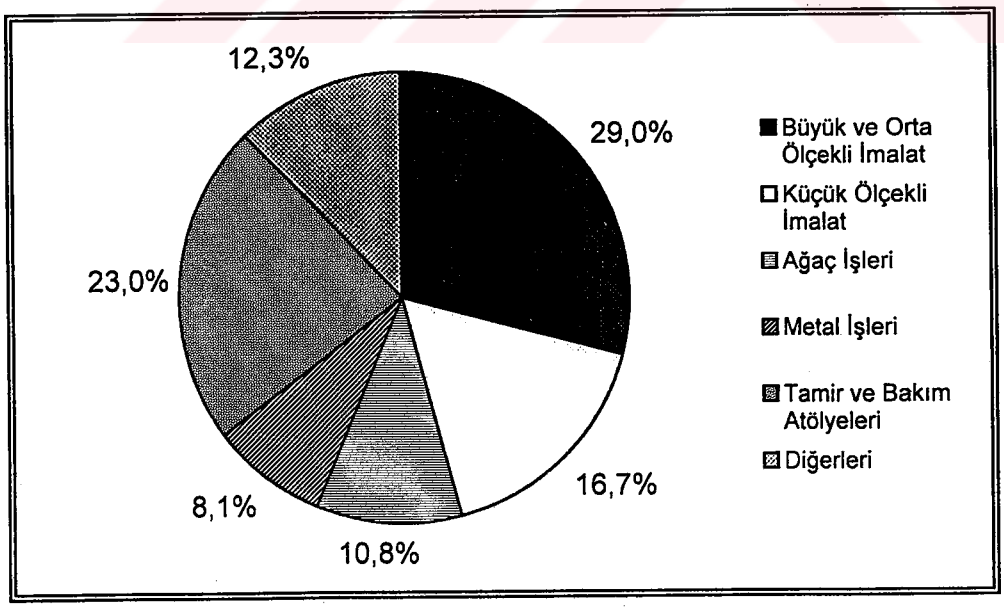
Tablo 3.15. Erciş Kentindeki Sanayi İşyerlerinin Genel Dağılımı (2000)

Sanayi Faaliyetinin Türü	İşyeri Sayısı	Oranı (%)	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Büyük ve Orta Ölçekli İmalat	8	1.5	518	29.0
Küçük Ölçekli İmalat	108	20.2	298	16.7
Ağaç İşleri	94	17.6	192	10.8
Metal İşleri	60	11.2	145	8.1
Tamir ve Bakım Atölyeleri	177	33.1	411	23.0
Diğerleri	88	16.4	220	12.4
TOPLAM	**535**	**100.0**	**1784**	**100.0**

Kaynak:Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Şekil 3.11. Erciş Kentinde Sanayi İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı

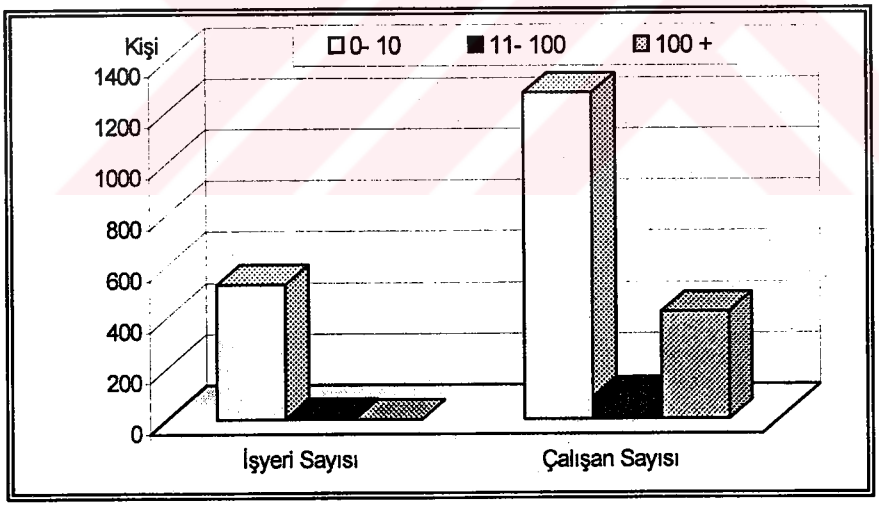
Şekil 3.12. Erciş Kentinde Sanayi Sektöründe İşgücünün Dağılımı

Sanayi kapsamına giren işyerlerini çalıştırdıkları işgücüne göre de sınıflandırmak mümkündür. Bu durumda, 10 kişiden az kişi çalıştıran işyerlerini **küçük sanayi** işyerleri, 10- 100 kişi arasında işgücüne sahip işyerlerini **orta büyüklükteki sanayi** işyerleri ve 100 kişiden fazla işgücüne sahip işyerlerini de **büyük sanayi** işyerleri olarak sınıflandırabiliriz.[326] Bu sınıflandırmaya göre, Erciş kentinde büyük sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek tek sanayi kuruluşu Erciş Şeker Fabrikası'dır. Orta ölçekli sayılabilecek sanayi işyerleri ise, 5 adettir. Ancak, bunların işgücü sayısı da fazla olmayıp, küçük sanayi işyerlerinin işgücü üst sınırına yakındır. Geri kalan 529 işyeri ise, küçük sanayi kapsamında ele alınabilecek üretim faaliyetleri ile uğraşan tesislerden oluşmaktadır. (Tablo 3.16 ve Şekil 3.13).

Tablo 3.16. Erciş Kentindeki Sanayi İşyerlerinin İşgücü Sayıları (2000)

İşgücü Sayısı	İşyeri Sayısı	Oranı (%)	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
1- 10	529	98.9	1276	71.5
11- 100	5	0.9	87	4.9
100 +	1	0.2	421	23.6
TOPLAM	**535**	**100.0**	**1784**	**100.0**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Şekil 3.13. Erciş Kentindeki Sanayi İşyerlerinin İşgücü Miktarları

3.2.4.1. Büyük ve Orta Ölçekli Sanayi Faaliyetleri

Erciş kentinde büyük ve orta ölçekli sanayi tesisleri gelişme gösterememiştir. Tablo 3.13'te de görüldüğü gibi, bu gruba giren sanayi işyerlerinin toplam sanayi tesisleri sayısına oranı % 1.5 ve bu kesimde çalışanların toplam sanayi işçisi sayısına

[326] ALTINBİLEK, M. S., 1997, Planlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, s. 206.

oranı da % 29'dur. Bu kesimde işgücünün fazla olmasının nedeni, bunun %81.3'nün (421 kişi) Erciş Şeker Fabrikasında çalışıyor olmasıdır. İşgücünün sadece % 18.7'si geri kalan orta büyüklükteki sanayi işyerlerinde çalışmaktadır. Erciş kentindeki büyük ve orta ölçekli sanayi işyerleri ve çalışan sayıları Tablo 3.17'de gösterilmiştir.

Tablo 3.17. Erciş Kentindeki Büyük ve Orta Ölçekli Sanayi İşyerleri ve İşgücü Durumu (2000)

Sanayi İşyerinin Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Erciş Şeker Fabrikası	1	421
Küp Şeker İmalathaneleri	3	25
Erciş Plastik Fabrikası	1	11
Erciş Beton Tesisleri	1	12
Kaya Beton Boru Fabrikası	1	31
Yıldırım Emaye Soba Fabrikası	1	18
TOPLAM	**8**	**518**

Kaynak: Yerinde Yapılan Tespitler ve İşyeri Verileri.

Erciş Şeker Fabrikası, kentin en büyük sanayi tesisidir. Aslında belediye sınırları içerisinde yer almayan, ancak mücavir alanlar içerisinde yer alan fabrika, çalışanlarının tümüyle Erciş kenti ile ilişkili oldukları ve fabrikanın lojmanlarında kalan personel dışındaki işgücünün büyük çoğunluğu kent merkezinde ikamet ettikleri ve kentin gelişimine önemli katkılar sağladıkları için bu fabrikayı kente ait bir fonksiyon olarak değerlendirmeyi uygun bulduk. Bu nedenle, kırsal alanlar ve diğer ilçe yerleşmeleri ile şekerpancarı alımı dışında hiçbir ilişkisi olmayan fabrikayı kentin sanayi fonksiyonu kapsamında değerlendirdik. Van Gölü Havzasının tek şeker fabrikası ve yörenin en büyük sanayi tesislerinden olan Erciş Şeker Fabrikası, ayrı bir başlık altında ve daha detaylı olarak değerlendirilecektir.

Erciş'teki orta büyüklükteki sanayi işyerlerinden birisi, küp şeker üretim ve paketleme tesisleridir. Kentte halen 3 adet küp şeker üretim ve paketleme tesisi bulunmaktadır. Bunlardan ikisinin işgücü sayısı 10'nun altında olmasına rağmen, işçi sayısında ekonomik sıkıntılar nedeniyle düşüş yaşandığı için ve kapasite olarak 20'nin üzerinde eleman çalıştırabileceklerinden bu kategoride değerlendirdik. Kentteki küp şeker fabrikaları şunlardır: Maciterler Şeker Fabrikası, Van Yolu Şeker Fabrikası ve Tekbir Şeker Fabrikası. Bunlardan Maciterler ve Van Yolu Şeker Fabrikalarında 5'er, Tekbir Şeker Fabrikasında ise 15 kişi istihdam edilmişti. Günlük kapasitesi 15 ton olan Van Yolu Şeker Fabrikası, 1994'te üretime açılmıştır. Maciterler Şeker Fabrikası ise, 1995 yılında üretime geçmiş olup, günlük kapasitesi 5 ton civarındadır. 1994 yılda

kurulan diğer bir küp şeker üretim tesisi olan Tekbir Şeker Fabrikası, 15 kişilik istihdamı ve günlük 37.5 tonluk kapasitesi (bunun 12.5 tonu paket ve 25 tonu torba küp şekerdir) ile kentin bu alandaki en büyük tesisidir. İç alanı 700 m^2 olan ve farklı üniteleri bulunan fabrikanın kendine ait servisleri bulunmakta ve bu servisler ile hem kent içerisindeki hem de kent dışındaki müşterilere ulaşılabilmektedir. Fabrikanın Erciş dışında çoğunlukla Van, Muradiye ve Çaldıran olmak üzere Doğubeyazıt, Iğdır, Kars, Ağrı, Patnos, Tutak, Bulanık, Malazgirt, Adilcevaz ve Ahlat'a kadar uzanan geniş bir pazar ağı bulunmaktadır (Foto 32).

Foto 32. Erciş'teki Küp Şeker İmalathanelerinden Bir Görünüm

Erciş kentindeki önemli bir sanayi tesisi de Erciş Plastik Fabrikasıdır. 1993 yılında üretime geçen fabrika, her türlü plastik eşya ve malzeme üretme kapasitesine sahiptir. Daha çok bidon ve poşet üreten ve yıllık 260 ton kapasitesi bulunan fabrika, günümüzde ekonomik darboğaz içerisinde olduğundan dolayı kapasitesinin sadece % 10'unu kullanabilmekte ve son ekonomik krizle birlikte üretime bir süre ara vermek zorunda kalmıştır. Darboğazın nedeni, verilen teşviklerle kurulan tesislerin daha sonra bu teşviklerin kesilmesinden dolayı sermaye yetersizliği içerisine girmesi ve son olarak sözü edilen ekonomik krizdir. Kriz öncesi, günlük 800 kg. poşet ve 500- 600 adet

plastik bidon üreten ve Van, Ağrı, Muş ve Kars illerine satış yapan tesis, bugün sadece özel siparişler üzerine çalışır duruma gelmiştir.

Erciş kentindeki önemli sanayi kuruluşlarından birisi de, Kaya Beton Boru Fabrikasıdır (Foto 33). 2000 yılında kurulan tesis, daha çok kanalizasyon borusu üretimi yapmaktadır. 28 işçi ve 3 idari personelle hizmet veren fabrika, günlük 70- 100 adet 800'lük boru, 600 adet 200'lük boru, 40 baca tabanı ve 40 bilezik üretme kapasitesine sahiptir. Daha çok belediyeler ile iş yapan fabrika da ekonomik krizden etkilenmiştir. Kriz nedeniyle işlerin neredeyse durduğunu belirten yetkililer, kendilerinin çevredeki bütün belediyeler ile iş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Tam kapasite çalışıldığında istihdamın 3- 4 katına çıkabileceği tesiste üretilen ürünler, çevre ilçelere satılmaktadır. Her türlü betonarme malzeme, parke taşı vs. üretebilecek kapasite ve potansiyelde bulunan tesis, santral, fabrika üretim alanı, taşıma vinçleri üniteleri, idari bina ve şantiye binası, işçi pansiyonu, yemekhane ve sosyal tesisler ile bakım ve tamir atölyesi gibi ünitelerden oluşmaktadır. Fabrikada üretilecek beton borular için çimento Kars'tan ve kum- çakıl da Erciş Beton Tesisleri'nden alınmaktadır. Erciş Beton Tesisleri ise, Adilcevaz Yolu üzerinde Çelebibağı Beldesi yakınlarında kurulmuş bir tesistir. 12 kişinin çalıştığı tesis, kentteki inşaat faaliyetleri için önemli bir kaynaktır.

Kentin diğer bir önemli sanayi işyeri de, Yıldırım Emaye Fabrikası'dır (Foto 34). Çınarlı Mahallesi'nde 3000 m² alan kurulu olan tesisler 3 katlı bir yapıdan oluşmaktadır. 2000 yılında üretime geçen fabrika esas olarak emaye soba ve boru üretmektedir. Bununla beraber, elektrikli ocaklar dahil emayenin yer aldığı her türlü malzemenin üretilebildiği fabrikada 3'ü idari personel olmak üzere 18 kişi çalışmaktadır. Fabrikanın potansiyel istihdamı en az 45- 50 kişidir. Ancak, yaşanan krizle beraber üretim miktarında olduğu gibi, işgücü sayısında da önemli düşüşler meydana gelmiştir. Günde 1000 adet soba borusu, 100 adet emaye soba, 500 adet elektrik ocağı, 100 adet saç soba ve 100 adet soba altlığının üretildiği fabrika, ekonomik sıkıntılar nedeniyle %25 kapasiteyle çalışmaktadır. Fabrika yetkilileri, normal çalışmaya geçtiklerinde günlük 600 adet soba üretebilecek kapasiteleri bulunduğunu ifade etmektedirler. Fabrika, işçi çalışma alanı, emaye pişirme fırını, asit banyosu ve fırın tünel ünitelerinden meydana gelmektedir. Hammaddenin İstanbul'dan temin edildiği emaye fabrikası, en çok kış aylarında satış yapmakta ve fabrikanın servisleriyle dağıtım yapılmaktadır. Ürünler, bayiler aracılığıyla veya servislerle Van, Hakkari, Ağrı, Bitlis,

Kars, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine kadar uzanan oldukça geniş bir bölgede satış imkanı bulabilmektedir.

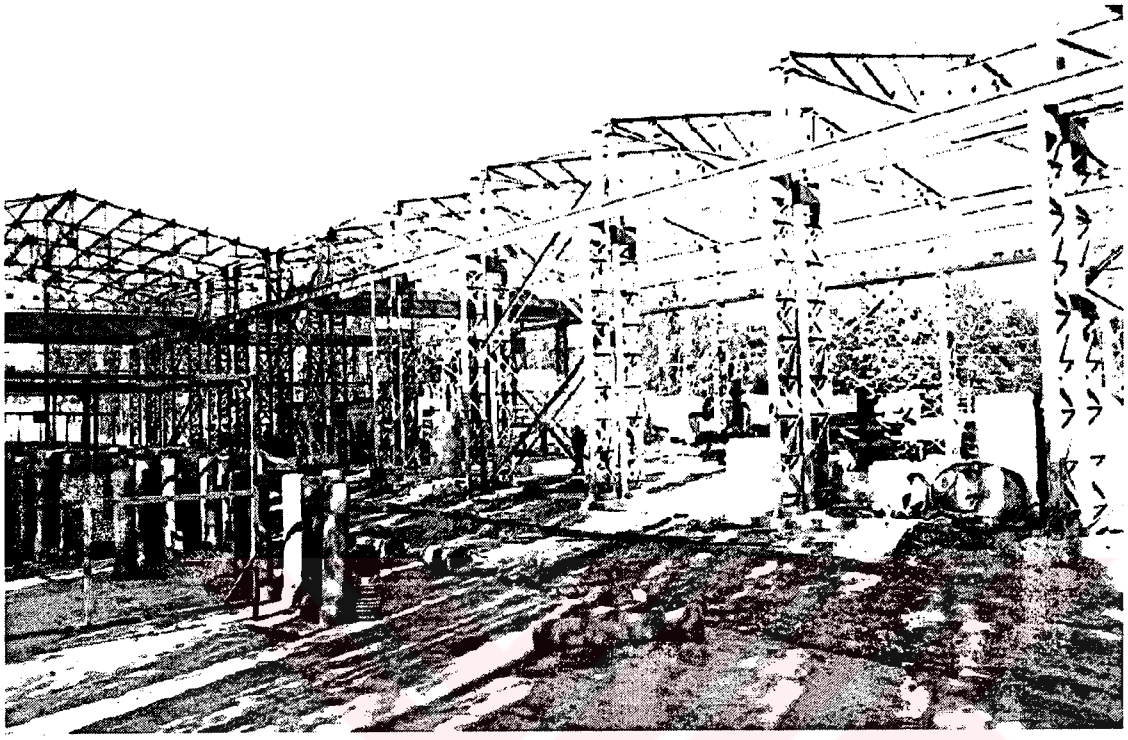

Foto 33. Kaya Beton Boru Fabrikası

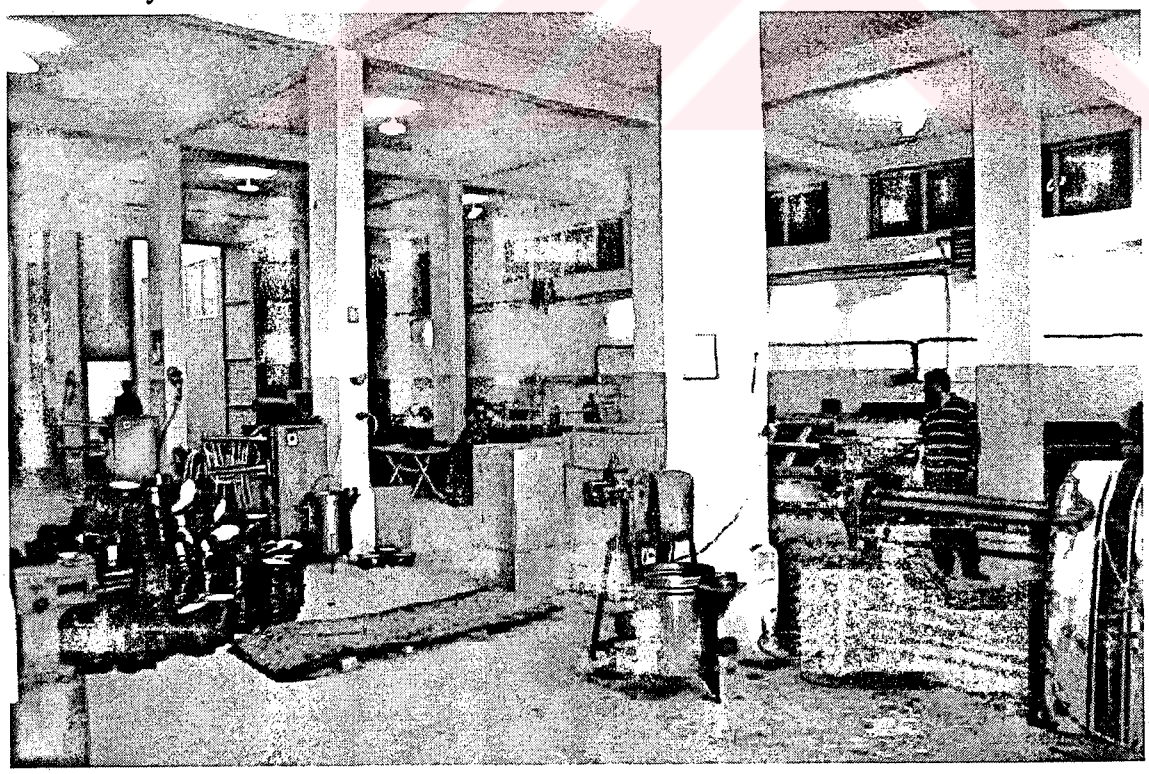

Foto 34. Yıldırım Emaye Sanayi Tesislerinden Bir Görünüm

Son olarak, Ağrı- Van Yolu üzerindeki asfalt şantiyesinden de bahsetmek yerinde olacaktır (Foto 35). 1996 yılına belediye tarafından hizmete açılan asfalt şantiyesi ve bilgisayar donanımlı asfalt serme ve saatte 120 ton asfalt üretecek kapasitede bir tesistir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde kapasite ve özellikleri bakımından kurulu en büyük tesislerden biri olan asfalt şantiyesi ilçenin yanı sıra 350- 400 km uzaklıktaki yerleşim birimlerine bile asfalt üreterek hizmet götürme özelliğine sahiptir. Hem belediye gelirleri, hem de yöre için önemli bir kaynak olan asfalt şantiyesi, ne yazık ki 1999'da yönetime gelen belediye tarafından kapatılmış olup, halen atıl bir durumda beklemektedir.

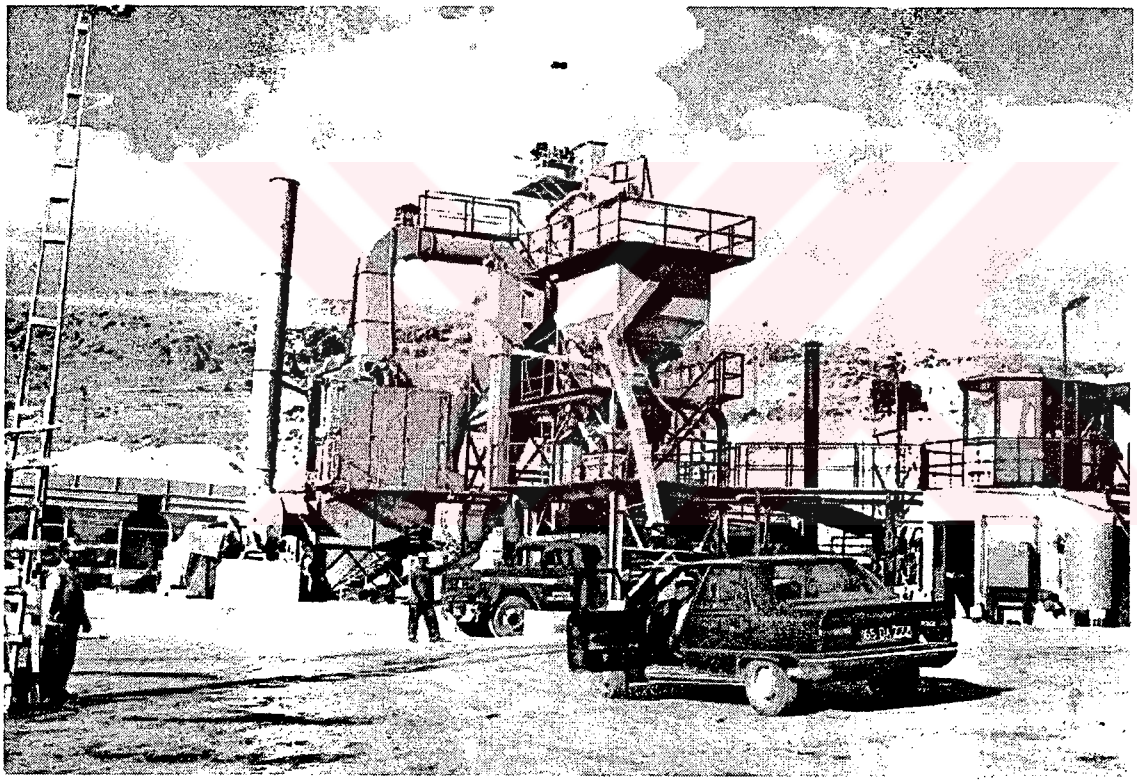

Foto 35. Erciş Belediyesi'ne Ait Asfalt Tesislerinden Çalıştığı Sıralarda Bir Görünüm

Erciş'teki büyük ve orta ölçekli sanayi faaliyetleri açısından eklemek istediğimiz bir husus, kentin bu tür sanayi faaliyetleri açısından oldukça uygun bir konumda olduğudur. Ancak, yeterli devlet desteği ve girişimleri olmaması ve yönetime gelen yerel idarelerin hizmetten çok oy potansiyellerini düşünmeleri ve olumlu ya da olumsuz olsun önceki belediyelerce gerçekleştirilen tüm yatırımları sanki kötü bir hatıra bırakıyormuşçasına bir anda yok etmeleri sanayi sektörünün gelişmesini engellemektedir. Siyasi partizanlıklar ve kişisel ihtiras ve çekişmeler bir kenara bırakıldığı taktirde, Erciş kentinde sanayi faaliyetlerinin gelişeceğine inanmaktayız.

3.2.4.1.2. Erciş Şeker Fabrikası

Erciş kentinin en büyük sanayi tesisi olan Erciş Şeker Fabrikası, 1988 yılında faaliyete geçmiştir (Foto 36). Yapımına 1976 yılında başlanan Erciş Şeker Fabrikasının 1980 yılında yapımı durdurulmuş ve ardından tekrar yapımına devam edilerek nihayet 1988 yılında faaliyete geçirilmiştir.

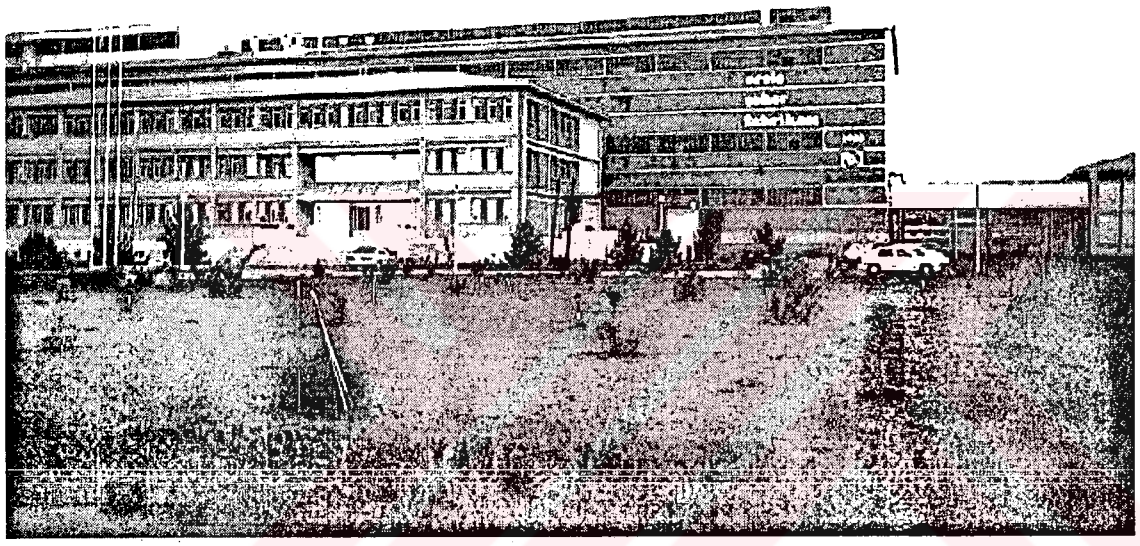

Foto 36. Erciş Şeker Fabrikası

Şekerpancarı üretimi bakımından Türkiye içerisinde hatırı sayılır bir yeri olan Doğu Anadolu Bölgesindeki 9 şeker fabrikasından biri olan Erciş Şeker Fabrikası, Van Gölü çevresinin şekerpancarı üretimini değerlendirmek üzere kurulmuştur. Doğu Anadolu Bölgesinin topraklarının şekerpancarı üretimi için diğer bölgelerden daha düşük verimde olmasına rağmen, Türkiye'de en çok şeker fabrikasına sahip olan bölgedir. Bu durum, az gelişmiş bu bölgede devletin kalkınma planlarının uygulanmasından kaynaklanmaktadır.[327]

Erciş kentinin doğusundaki Haydarbey Köyü'nün güneyine denk düşen sahil boyu alanda 3037 dekar alana kurulu bulunan fabrikanın 2001 yılında 111 memur, 248 daimi işçi ve 62 geçici işçi olmak üzere toplam 421 personeli bulunmaktadır. Kampanya dönemlerinde geçici işçi sayısı 500'ü geçmekte ve bazen 1000'li rakamlara

[327] ÖZÇAĞLAR, A., 1993, "Türkiye'de Şeker Fabrikalarının Coğrafi Dağılışı ve Şeker Üretimimiz", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi*, sayı:2, Ank., s. 78.

varmaktadır. Bu durum, işsizliğin yaşandığı bölge için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Zira, fabrika Ağrı, Muş, Van, Bitlis ve Hakkari illerinden işçi almaktadır.

Erciş Şeker Fabrikası'na bağlı şekerpancarı ekim bölgesi içerisinde 71871 ha alana şekerpancarı ekimi yapılmaktadır (Tablo 3. 18; Şekil 3.14 ve 3.15). Erciş Şeker Fabrikasının şekerpancarı ekim bölgesi içerisinde Ağrı İli'nin bir kısmı ile Van ve Bitlis illeri yer almaktadır. 2000 yılında ekim alanlarında toplam 182189 ton şekerpancarı üretimi yapılmıştır. Şekerpancarı tarımı yapan çiftçiler arasında, Van'ın Gevaş ve Gürpınar ve Erciş ilçeleri birinci sırayı almaktadır. Tablo 3.18'de görüleceği gibi, Erciş Şeker Fabrikası kurulduktan bu yana ekim alanlarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Bu artışlara paralel olarak, üretim miktarlarında da önemli artışlar meydana gelmiştir. Örneğin, 1988- 2000 yılları arasında yaklaşık olarak yaklaşık 3 katı bir artış gerçekleşmiştir. Erciş Şeker Fabrikasının ve Erciş'teki Şekerpancarı Bölge Şefliği'nin çalışmaları sonucu, şekerpancarı üretimine yönelik talepte ve şekerpancarı tarımı yapan çiftçi sayısında büyük artışlar meydana gelmiştir. Gerek Şekerpancarı Bölge Şefliği ve gerekse Pankobirlik'e bağlı Şekerpancarı Ekicileri Kooperatifi'nin çiftçilere yönelik maddi ve teknik destekleri sonucu hem çiftçi sayısında artışlar meydana gelmiş, hem de gittikçe daha bilinçli bir üretim gerçekleşmeye başlamıştır. Çiftçilere, her türlü tarımsal âlet ve donanım desteği yanında her yıl nakit avanslar ve gübre yardımı ile bedel olarak da 3 defa şeker verilmektedir. Fabrikaya bağlı şekerpancarı ekim alanlarının, henüz uygulamaya geçmemiş olan şekerpancarı tarımı alanlarının sınırlandırılmasını doğuracak üretime yönelik kota kararından olumsuz yönde etkileneceği kesindir. Bu uygulama ile hem ekim alanları daralacak, hem de yöre insanına iş imkanları sunan böyle bir fırsat zayıflayacak ve doğal olarak üretim de azalacaktır. Bu açıdan, bu uygulama çiftçinin yararına değildir ve tüm Türkiye'deki şeker fabrikalarının işleyişini de olumsuz yönde etkileyecektir.

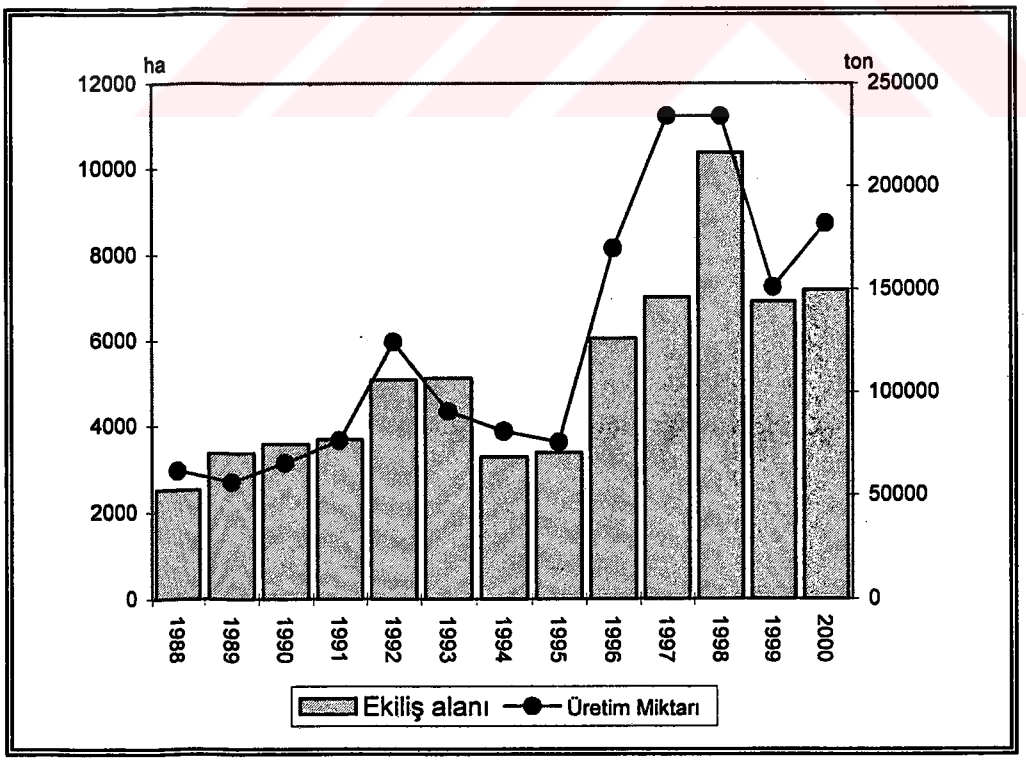
Fabrikaya bağlı alanlardaki şekerpancarı üretiminde genel olarak artış görülmesine rağmen, bazı yıllarda büyük dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bu dalgalanmaların en önemli nedenlerinden biri, yörenin klimatik koşullarından kaynaklanan olumsuz bir takım nedenler ile bazı yıllarda şekerpancarı zararlıları ve hastalıklarda görülen artış ve yeterli mücadelenin yapılmamış olmasıdır. Ayrıca, bazı yıllar fabrikanın birtakım ekim alanlarını iptal etmesi de buna neden olmaktadır. Örneğin, 1994 yılında pancar ekimi yapılan köy sayısı 193'ten 151'e düşmüştür. Bu da

doğal olarak üretimi düşürmüştür. Bunun dışında fabrikanın bazı köylerde ekim denemelerinde bulunması ve bazı yıllar da verimi düşük bazı köyleri iptal etmesi de sözü edilen dalgalanmalar neden olabilmektedir. Ancak, dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ta, şekerpancarı ekim alanlarının daraltılmasına rağmen ekim yapan çiftçi sayısında artışlar meydana gelmiştir (Tablo 3.18; Şekil 3.14 ve 3.15).

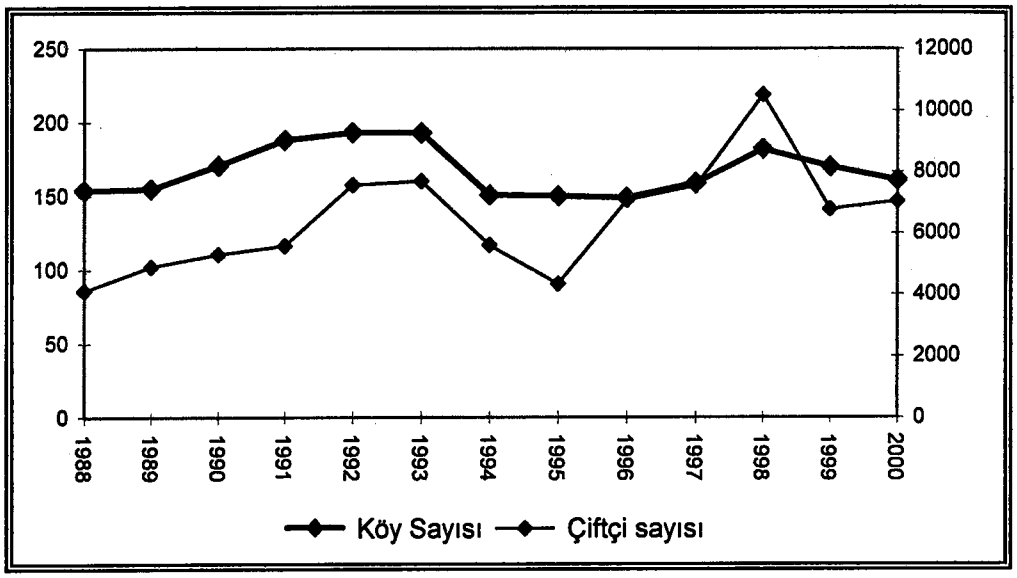
Tablo 3.18. Erciş Şeker Fabrikasının ekim Bölgesinde Yıllara Göre Ekim Alanları, Çiftçi Sayısı, Şekerpancarı Üretimi ve Verimin Dağılımı (1988- 2000)

Yıllar	Ekiliş alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Hektara Verim (ha/ton)	Ekim Yapan Köy Sayısı	Ekim Yapan Çiftçi sayısı
1988	2512	61767	24.6	154	4117
1989	3365	56356	16.7	155	4898
1990	3580	65492	18.3	171	5310
1991	3689	76279	20.7	188	5589
1992	5085	124369	24.4	193	7574
1993	5121	90654	17.7	193	7691
1994	3281	80910	24.6	151	5608
1995	3382	75563	22.3	150	4335
1996	6055	170052	28.1	149	7066
1997	7014	234254	33.4	159	7533
1998	10377	234118	22.6	182	10509
1999	6916	151075	21.8	170	6774
2000	7187	182139	25.3	161	7041

Kaynak: Erciş Şeker Fabrikası İşletme Şefliği Verileri.

Şekil 3.14. Erciş Şeker Fabrikasının Ekim Sahasında Ekim- Üretim İlişkilerinin Gelişimi (1988- 2001)

Şekil 3.15. Erciş Şeker Fabrikasının Ekim Alanında Üretim yapan Köy ve Çiftçi Sayısının Yıllara Dağılımı (1988- 2001)

Günlük işleme kapasitesinin orta düzeyde olduğu (1800- 2100 ton/gün) fabrikalardan biri olan Erciş Şeker Fabrikası'nda pancar alım kampanyaları, genellikle eylül ayının sonlarından başlamakta ve aralık ayının sonlarına kadar devam etmektedir (Tablo 3.19). Ancak, bu süre pancar miktarına bağlı olarak uzayabilmekte ve genellikle 90- 110 gün arasında değişmektedir. Erciş Şeker Fabrikası'nın merkezi Erciş olmak üzere Muradiye, Van, Patnos ve Tatvan'da 5 adet ekim bölgesi bulunmaktadır. Bunlardan Erciş merkezde 5, Muradiye'de 1, Patnos'ta 2 (Patnos Merkez ve Doğangün), Tatvan'da 1 (Ahlat) ve Van'da 4 (Merkez, Gevaş, Akdamar ve Gürpınar) olmak üzere 13 adet kantar bulunmaktadır. çiftçiler şekerpancarını bağlı bulundukları alım merkezlerine götürmekte ve ürünler buralardan fabrikaya sevk edilmektedir. Erciş merkez ile Adilcevaz'da bulunanlar ise, doğrudan fabrikaya getirmektedirler.

Tablo 3.19. Erciş Şeker Fabrikasında Kampanya Dönemleri ve İşlenen Şekerpancarı Miktarları (1994- 2000)

Kampanya		İşlenen Şekerpancarı Miktarı (ton)
Yılı	Süresi (Gün)	
1994	53	97500
1995	41	62000
1996	74	142200
1997	93	192600
1998	102	198000
1999	69	129500
2000	75	158000

Kaynak: Erciş Şeker Fabrikası İşletme Şefliği Verileri.

Erciş Şeker Fabrikası'nda kristal şeker üretimi yapılmaktadır. Geçmiş bazı yıllarda yöre halkının daha çok kullandığı küp şeker imalatı yapılmışsa da 1998 yılından itibaren kademeli olarak durdurulmuştur. (Tablo 3.20 ve Şekil 3.16). Ayrıca, zaten kentteki özel imalathaneler küp şeker ürettiklerinden fabrika üretime ihtiyaç duymamaktadır.Yan ürün olarak ise, küspe ve melas üretilmektedir. 2000 yılında 55300 ton küspe ve 4740 ton melas üretilmişti. Küspenin % 25'i çiftçilere teslim ettikleri pancarın % 25'i oranında bedelsiz dağıtıldığı gibi, melas da yem ve alkol fabrikalarında değerlendirilmek üzere satılmaktadır. Ayrıca, VAN-ET gibi bazı kuruluşlarda küspe ve melası satın almaktadırlar. Yan ürünlerin yöre hayvancılığına büyük katkı sağlaması gerekmektedir. Ancak, bu konuda yeterli çalışma yapılmamaktadır. Şekerpancarı üretimden geçtikten sonra %45- 50'sinin su olarak geriye kaldığı bilinmektedir. Bu su da fabrikanın arıtma tesislerinde arıtıldıktan sonra göle dökülmektedir.

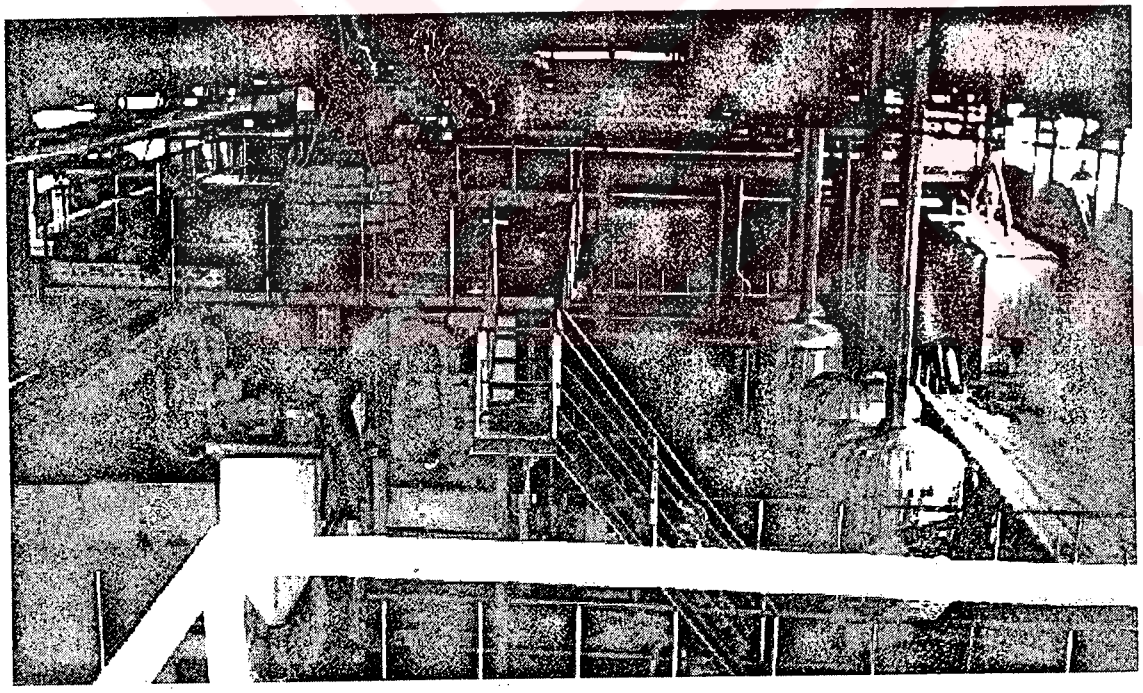

Foto 37. Erciş şeker Fabrikası'nın üretim Alanından Bir Görünüm

Tablo 3.20. Erciş Şeker Fabrikasında Şeker Üretimi (1995-2000)

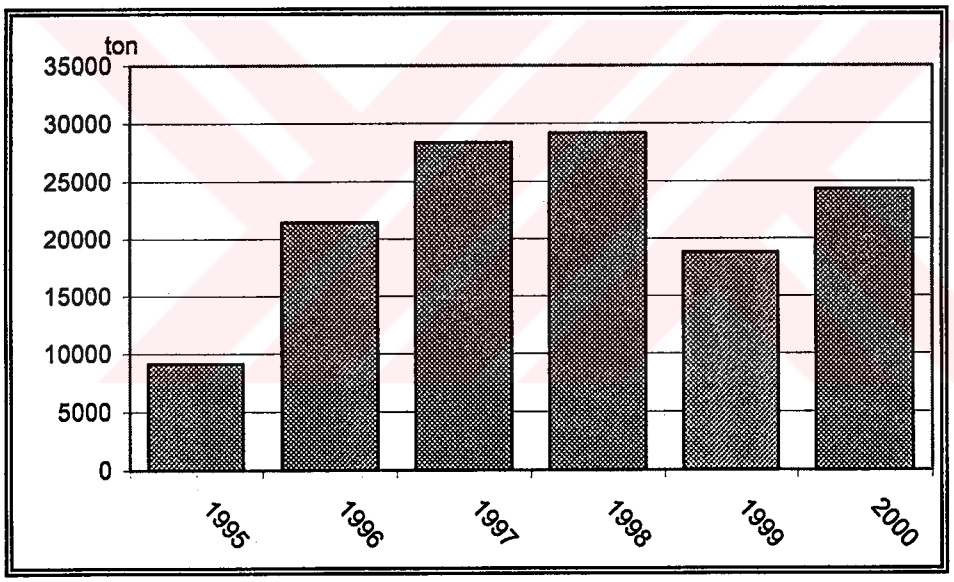
Yıllar	Üretilen Şeker (ton)	Yıllar	Üretilen Şeker (ton)
1995	9150	1998	29180
1996	21450	1999	18784
1997	28350	2000	24300

Kaynak: Erciş Şeker Fabrikası İşletme Şefliği.

Erciş Şeker Fabrikası, faaliyetleri için gerekli suyu fabrika sahasındaki sondaj kuyularından elde etmektedir. Fabrikanın kampanya dönemlerinde artan su ihtiyacını

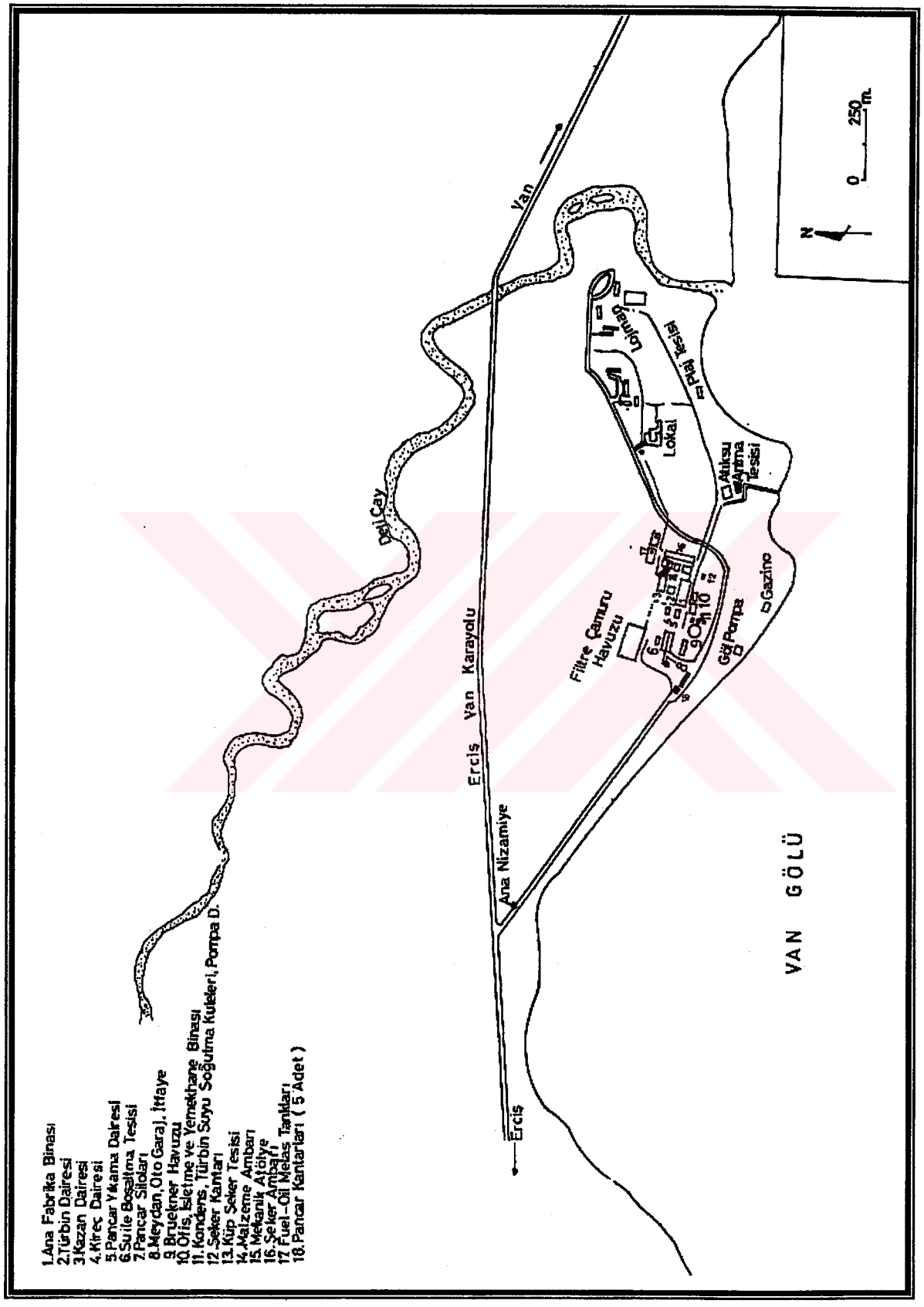
karşılamak için (basınçlı su ile boşaltıldığı için) büyük su depoları kurulmuştur. Erciş Şeker Fabrikası, buhar tribünleri vasıtasıyla kendi elektrik enerjisini üretmektedir. Bununla beraber, TEDAŞ şebekesinden de yararlanılmaktadır. Fabrika, kazanlarda yakıt olarak linyit kömürü, maden kömürü ve fuel-oil kullanmaktadır.

Fabrikada üretilen şeker, Van, Ağrı ve Bitlis illeri başta olmak üzere doğu Anadolu Bölgesi illerine pazarlanmaktadır. Pazarlama faaliyetleri, fabrika alanı içerisinde gerçekleşmekte olup, son yıllarda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Ermenistan'a da ihraç edilmektedir. Gerek pancarın getirilmesi ve gerekse üretilen şekerin götürülmesinde karayolu ulaşımı kullanılmaktadır. Ancak, fizibilite çalışmaları biten Tatvan- Erciş- Van demiryolu faaliyete geçtiğinde, fabrikanın daha geniş bir bölgeye hitap edecek gücü de doğmuş olacaktır.

Şekil 3.16. Erciş Şeker Fabrikasında Şeker Üretimi (1995- 2000)

Erciş Şeker Fabrikası, 3037 dekar alan üzerine kurulmuştur (Şekil 3.17). Bu alan içerisindeki en önemli birim ana fabrika sahasıdır. Ana fabrika sahası, tribün, kireç ve kazan daireleri, boşaltma tesisleri, pancar siloları, breukner havuzu, kantarlar gibi birimlerden meydana gelmektedir. Fabrika alanının büyük bir kısmı bahçe ve yeşil alan olarak düzenlenmiş olup, tarlalar da bulunmaktadır. fabrika alanı içerisinde idari personel lojmanları, memur ve işçi lokali, gazino, yemekhane ve misafirhane gibi sosyal tesisler de bulunmaktadır. Fabrikada biri idari personele, diğeri de işçilere ait olmak üzere iki adet misafirhane bulunmaktadır. Fabrikanın her saat başı kente yönelik ücretsiz servisleri de bulunmaktadır.

Şekil 3.17. Erciş Şeker Fabrikası'nın Yerleşim Planı

3.2.4.2. Küçük Sanayi Faaliyetleri

Erciş kentindeki küçük sanayi işletmelerinde, bu kesimde 298 kişi çalışmaktadır ve bu miktar tüm sanayi işgücü içerisinde % 16.7'lik bir oran meydana getirmektedir. Gıda maddeleri üretimi, briket imalathanesi, sobacı gibi değişik üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği küçük imalat faaliyetlerinin en önemli özelliği, işgücü miktarının oldukça düşük ve diğer imalat faaliyetlerine çok daha sınırlı ve küçük mekanlarda üretimin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Erciş kentinde küçük imalat faaliyetleriyle ilgili 108 adet işyeri bulunmaktadır ve bu imalathaneler tüm sanayi işyerleri içerisinde % 20.2'lik bir oran oluşturmaktadırlar (Tablo 3.21).

Tablo 3.21. Erciş Kentindeki Küçük Sanayi İşyerleri ve Çalışan Sayılarının Dağılımı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Tatlı İmalathanesi	7	21	Soba İmalatı ve Tenekeci	10	14
Kadayıf İmalathanesi	2	4	Yastık İmalathanesi	1	3
Dondurma İmalathanesi	2	4	Yorgan İmalathanesi	1	3
Ekmek Fabrikası ve Fırınlar	14	75	Triko Atölyesi	1	2
Un ve Bulgur Değirmeni	16	25	Çömlekçi	2	4
Römork İmalatı ve Tamiri	4	10	Mermer İşlemeci	2	4
Tuz İmalathanesi	1	2	Kağıt Ambalaj İmalatı	1	2
Briket İmalathanesi	38	114	Karo İmalatı	1	3
Ayakkabı İmalathanesi	5	8	**TOPLAM**	**108**	**298**

Kaynak:Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Erciş kentinde yer alan küçük imalat işyerleri içerisinde en başta geleni briket imalathaneleridir. Araştırma sahasında yaptığımız tespitlere göre, kent içerisinde 38 adet briket imalathanesi mevcuttur. Kentin değişik kesimlerinde, iş ve ticaret alanlarından uzakta ve büyük boş arsalarda toplanan briketçiler, kentteki inşaat faaliyetlerinin de boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Kuruldukları alana ve işgücü miktarına göre farklılık gösteren briket imalathanelerinde günlük 1000- 10000 arasında değişen miktarlarda briket yapılmaktadır. Bu imalathanelerde 114 kişi çalışmakta olup bu miktar küçük imalat işyerlerinde çalışanların % 38.2'sini meydana getirmektedirler.

Kentteki küçük imalat içerisinde değerlendirebileceğimiz diğer bir işyeri türü de, gıda maddeleri ilgili değirmen ve fırınlardır. Kent içerisinde 16 adet un ve bulgur değirmeni ile 14 adet ekmek fabrikası ve fırın bulunmaktadır. Un ve bulgur

değirmenlerin bir kısmı küçük sanayi alanlarında yer alırken büyük bir kısmı mahalleler arasına dağılmışlardır. Ekmek fabrikaları ve fırınlar genellikle iş ve ticaret alanının hemen gerisindeki cadde ve sokaklarda bulunmaktadırlar. Fırınlardan birisi belediye tarafından işletilmekte olup, burada 10 adet personel çalışmaktadır.

Kışı uzun ve soğuk geçen bir bölgede yer alan Erciş kentinde soba imalatı da doğal olarak önem kazanmıştır. Kentte küçük sanayi alanlarında 10 adet soba imalatı yapan işyeri mevcut olup bunlar aynı zamanda tenekecilik de yapmaktadırlar. Bu imalathanelerde daha çok sac malzemeden sobalar ve soba kovaları imal edilmektedir.

Kentteki diğer küçük imalathaneler arasında tatlı, kadayıf, dondurma ve yufka gibi gıda maddelerine yönelik imalathaneler, ayakkabı imalathaneleri, yorgan ve yastık imalathaneleri, mermerciler ve tuz imalatçıları sayılabilir.

3.2.4.3. Ağaç İşleri

Erciş kentinde önem kazanan diğer bir sanayi faaliyeti ağaç işleri ile ilgili olanlardır. Kentte ağaç işlerine yönelik 94 adet işyeri bulunmakta (%17.6) olup, bu atölyelerde 192 kişi (% 10.8) çalışmaktadır (Tablo 3. 22).

Tablo 3.22. Erciş Kentinde Ağaç İşleri Sanayisine Ait İşyerlerinin Dağılımı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Marangoz Atölyesi	44	85
Hızar ve Kereste Atölyeleri	46	99
Mobilya İmalatı	3	6
Ağaç Eşya İmalatı	1	2
TOPLAM	**94**	**192**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi dairesi verileri ve Çıraklık Eğitim Merkezi Verileri.

Kentte bulunan ağaç işlerine ait işyerleri içerisinde hızar ve kereste atölyeleri ile marangoz atölyeleri %95.7'lik bir oran meydana getirmektedirler. Hızar atölyeleri % 48.9'luk bir oranla bu faaliyetler içerisinde birinci sırada gelirken, marangoz atölyeleri de çok yakın bir oranla (% 46.8) hızar ve kerestecileri takip etmektedir. Hızar ve kereste atölyeleri ağaç kesim ve doğrama işleri yaparken, marangoz atölyelerinde daha çok kapı, pencere gibi ev yapı malzemeleri yapılmaktadır (Foto 38). Kentte yer alan 3 adet mobilya atölyesinde ise, mutfak dolapları ve malzemeleri ile çekyat gibi eşyalar üretilmektedir. Kentin birkaç yerinde bulunan marangoz sitelerinde toplanan ağaç

işlerine ait işyerleri, kent dışındaki sanayi sitesine taşındığında hem daha rahat bir çalışma ortamı bulmuş olacaklar, hem de kent içerisindeki ağaç ve meta işleri ile oto tamir ve bakım atölyelerinin yarattığı kirlilik ve kentin görünümünü bozan unsurlar ortadan kalkmış olacaktır.

Foto 38. Çınarlı Caddesi'ndeki Marangozlar Sitesinden Bir Görünüm

3.2.4.4. Metal İşleri

Erciş kentinde 60 adet (% 11.2) metal işleri ile ilgili işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde toplam 145 işgücü (% 8.1) çalışmaktadır(Tablo 3.23). Metal işleri ile ilgili en önemli işyeri demircilerdir. Kentte 34 adet demirci ve 12 adet demir doğrama işyeri bulunmaktadır. Bu iki işyeri türü tüm metal işyerlerinin % 76.7'sini oluşturmaktadır. Yine metal işlerine ait işgücünün büyük bir kısmı da (% 75.2) bu iki işyerine aittir.

Bu işyerlerinin dışında, 2'er adet alüminyum ve plastik doğrama ve 5'er adet tornacı ve kaynakçı bulunmaktadır. Küçük sanayi sitesi faaliyete geçtiğinde metal işleri ile ilgili atölyelerin de büyük bir kısmı buradaki yeni yerlerine geçeceklerdir.

Tablo 3.23. Erciş Kentinde Metal İşleri Sanayiine Ait İşyerlerinin Dağılımı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Alüminyum Doğrama	2	6	Tornacı	5	11
Demir Doğrama	12	27	Kaynakçı	5	17
Plastik Doğrama	2	2	**TOPLAM**	60	145
Demirci	34	82			

Kaynak:Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

3.2.4.5. Tamir ve Bakım Atölyeleri

Erciş kentindeki en önemli ve kentte en fazla yer tutan sanayi faaliyeti, çeşitli bakım ve tamir atölyeleridir. Bu kesime ait 177 atölye bulunmakta olup, bu işyerleri tüm sanayi işyerlerinin %33.1'ni meydana getirmektedir. Çalışan sayısı bakımından da sanayi işgücü içerisinde önemli bir oran (%23) meydana getiren bu faaliyetler, kentin temel sanayi faaliyetlerini sembolize etmektedir (Tablo 3.24).

Tablo 3.24. Erciş Kentindeki Tamir ve Bakım Atölyelerin Dağılımı (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
OTO Yetkili Servisi	2	11	Beyaz Eşya Servisi	10	28
OTO Tamir ve OTO Fren	61	167	Koltuk- Mobilya Tamiri	1	2
OTO Lastik	3	5	Radyo- TV Tamiri	9	18
OTO Motor	6	15	Elektronik Eşya Tamiri	11	19
OTO Elektrik	10	35	Ev Eşyaları Tamiri	7	9
OTO Döşeme	3	5	Bisiklet Tamiri	7	12
OTO Boya ve OTO Kaporta	21	48	Ayakkabı Tamiri	10	10
OTO Egzoz	1	2	Motosiklet Tamiri	2	3
OTO Pompa	3	10	Mücevherat Tamiri	3	3
OTO Radyatör	1	2	Saat Tamiri	4	4
OTO Bobinaj	2	3	**TOPLAM**	**177**	**411**

Kaynak:Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Erciş'teki tamir ve bakım atölyeleri içersinde en büyük oranı kuşkusuz oto tamir ve bakım atölyeleri meydana getirmektedir (Foto 39). Kentte oto tamir ve bakım atölyeleri ile ilgili olarak 11 değişik işyeri türü bulunmaktadır. Kentte bu işkollarına ait 113 adet işyeri bulunmakta ve bu da kentteki tamir ve bakım atölyelerinin % 63.8'ni meydana getirmektedir. 303 kişinin (% 73.7) çalıştığı bu işyerleri içerisinde genel oto tamir atölyeleri ilk sırada gelmektedir. Bu atölyelerde aynı zamanda oto fren ile ilgili tamir ve bakım faaliyetleri de yürütüldüğünden bu iki işyeri türünü aynı grupta değerlendirdik. Oto tamir atölyelerini oto kaporta ve boya atölyeleri izlemekte olup bu alanda 21 adet işyeri bulunmaktadır. Oto tamir ve bakım faaliyetleri açısından

çevresindeki ilçelere de hizmet veren Erciş kenti, özellikle Muradiye. Adilcevaz ve Patnos ilçelerini etkisi altında bulundurmaktadır.

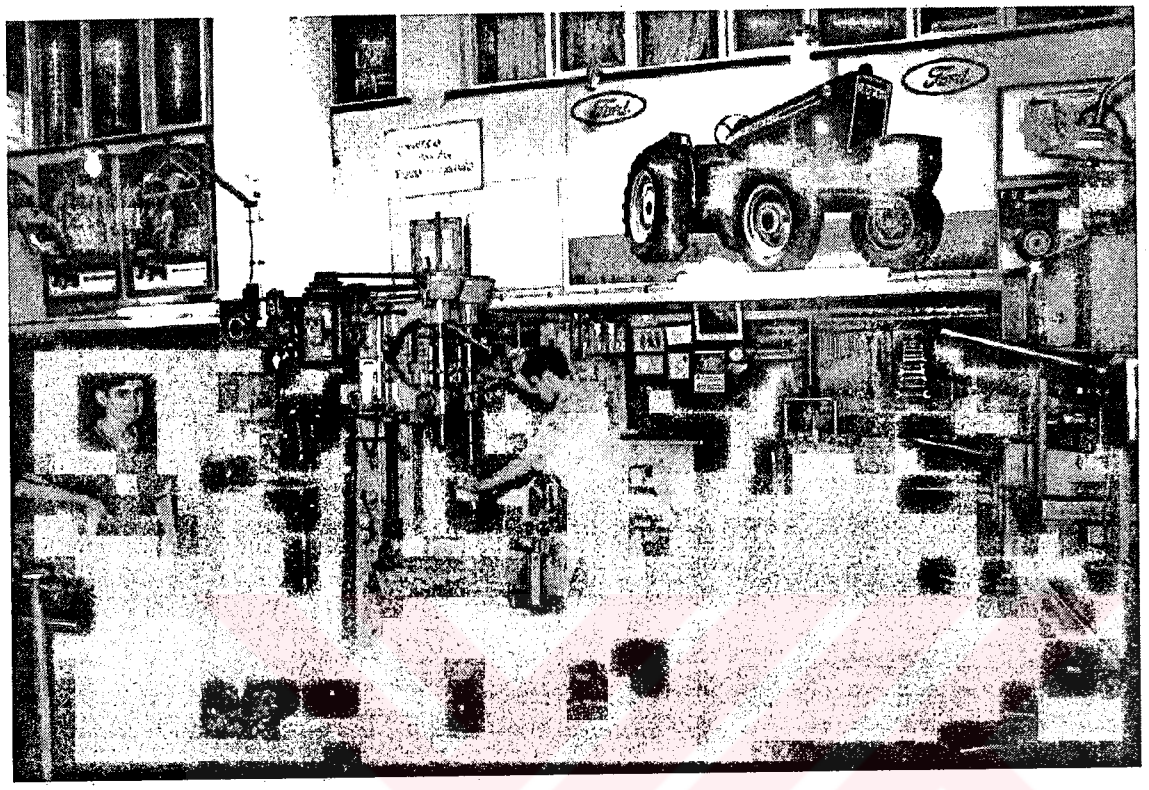

Foto 39. Erciş Kentindeki Oto Tamir Atölyelerinden Bir Görünüş

Kentte yer alan diğer tamir ve bakım atölyeleri ise, daha çok kent ve kırsal alanlar hitap etmekte ve bu işyerlerinin büyük bir kısmı ev aletlerinin tamir ve bakımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durumun bir istisnası olarak, kentteki beyaz eşya servislerini verebiliriz. Zira, kentte yer alan bazı beyaz eşya servisleri çevre ilçelerde şubeleri bulunmadığından dolayı bu yerleşim birimlerine de hizmet vermektedirler.

3.2.4.6. Diğer Sanayi Faaliyetleri

Erciş kentindeki "diğerleri" başlığı altında değerlendirilebilecek sanayi faaliyetleri çeşitlilik arz etmektedirler. Matbaa, gaz dolum tesisleri, terzi, kum ocağı ve ponzacı gibi değişik işyeri türlerinin yer aldığı diğer sanayi faaliyetleri içerisinde 10 değişik işyeri türü değerlendirilmeye alınmıştır (Tablo 3.25). Bu işyerlerinden bazılarının türünü tespit noktasında farklı yaklaşımlar olabilmektedir. Örneğin, terzi atölyeleri genellikle ticarî faaliyetler kapsamında değerlendirilmesine rağmen, esasen konfeksiyon ürünleri üreten fabrika ve tesislerin alan ve işgücü bakımından birer mikro örnekleri sayılabileceğinden ve üretim özelliği de bulunan bu işyerleri sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirilmelidir. Bunun gibi, mezbahalar da tarım fonksiyonuna ait

işyerleri olarak ele alınabilir. Ancak, mezbahalarda gerçekleştirilen kesim faaliyetleri için tesislerin bulunması ve et üretimi faaliyetinde bulunduklarından dolayı sanayi faaliyetleri kapsamında değerlendirdik.

Tablo 3.25. Erciş Kentindeki Diğer Sanayi İşyerleri ve İşgücü Durumları (2000)

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Tavuk Çiftliği	1	5	Terzi	65	142
Mozaik ve Fayansçı	5	8	Gömlekçi	3	7
Matbaa	4	13	Mezbaha	1	6
Oto Gaz Dolum Tesisleri	3	9	Kum Ocağı, Ponza ve Madencilik İşleri	4	26
Sondaj İşleri	1	2			
Tohum Eleme İstasyonu	1	2	**TOPLAM**	**88**	**220**

Kaynak: Kaynak:Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları, Ticaret ve Sanayi Odası Kaynakları.

Terziler, bu gruptaki en önemli işyerlerini oluşturmaktadırlar. Erciş kentinde 65 adet terzi işyeri bulunmakta olup, bu işyerlerinde 142 kişi çalışmaktadır. Kentte 4 adet matbaa bulunmaktadır. Bu matbaalardan ikisi, basım işlerinin yanı sıra iki adet günlük gazetenin basımı ve yayını faaliyetlerini de yürütmektedirler. Gaz dolum istasyonları, son birkaç yıl içerisinde otomobillerde LPG'lerin yaygınlaşmasıyla birlikte açılmışlardır.

Örene Mahallesi'nde bulunan mezbahane, belediye tarafından işletilmektedir. Bu mezbahanenin ilçenin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve eski olması nedeniyle, 1998 yılında 42.5 dekar alana yeni ve büyük modern bir mezbahane temeli atılmış ve binası tamamlanmıştır (Foto 40). Çalışmaların devam ettiği bu mezbahane, günlük 200 büyükbaş ve 500 küçükbaş hayvanın kesim kapasitesine sahip olup, hizmete girdiğinde çok çeşitli üniteleri ve geniş istihdam olanaklarıyla Doğu Anadolu Bölgesi'nin en modern mezbahanelerinden birisi olacaktır.

Erciş kentinde mevcut mezbahanede belediye veterineri denetiminde kesimler yapılmaktadır. Şu andaki kapasitesinin düşük olduğu mezbahane günlük ortalama 50 büyükbaş ve 100 küçükbaş hayvan kesme kapasitesine sahiptir. Kesimler, yıl içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Sonbahar ve kış aylarında artış gösteren kesimler, yaz aylarında düşmektedir. Mezbahanede 2000 yılı içerisinde 7255 küçükbaş ve 5255 büyükbaş olmak üzere 12510 adet kesim gerçekleştirilmiştir. Erciş Mezbahanesinde 2000 yılı içerisinde gerçekleştirilen kesimler Tablo 3.26'da gösterilmiştir.

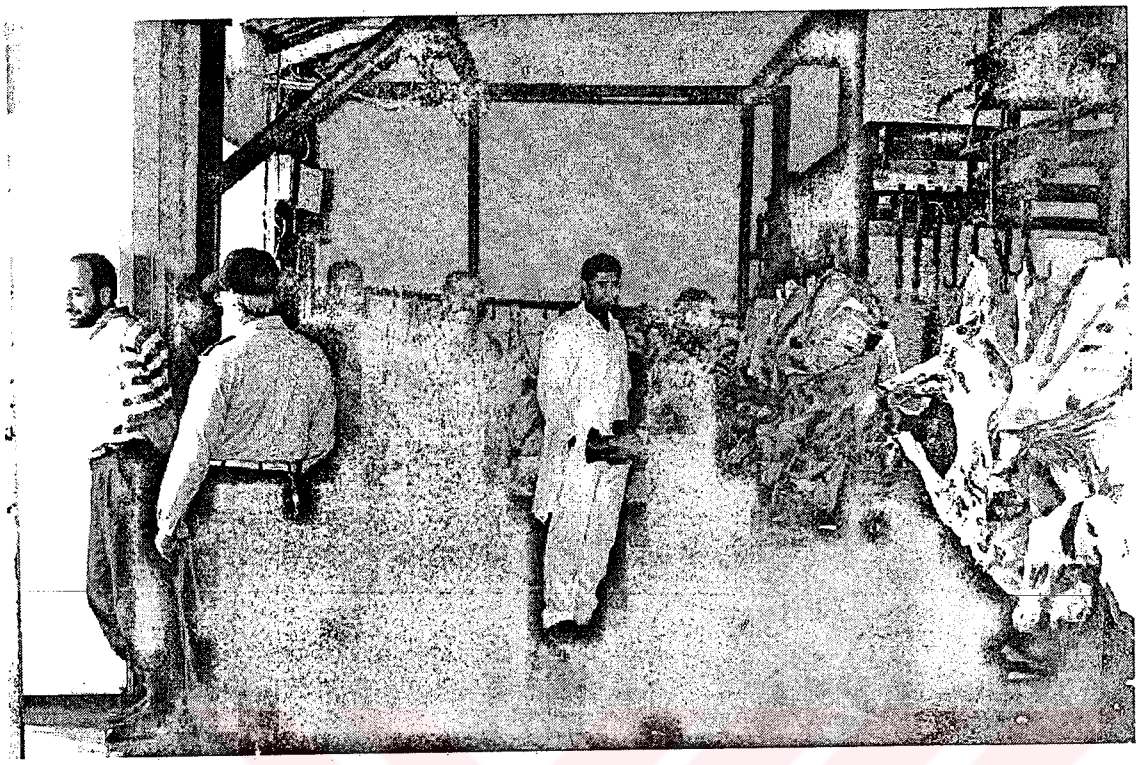

Foto 40. Yakında Modern Binasına kavuşacak Olan Mezbahaneden Bir Görünüm

Tablo 3.26. Erciş Belediye Mezbahanesinde Aylık Kesim Miktarları (2000)

AYLAR	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı	TOPLAM
Ocak	500	981	1481
Şubat	412	15	427
Mart	231	2	233
Nisan	280	258	538
Mayıs	386	509	895
Haziran	330	570	900
Temmuz	300	800	1100
Ağustos	320	1100	1420
Eylül	580	1288	1868
Ekim	653	670	1323
Kasım	540	572	1112
Aralık	723	490	1213
TOPLAM	**5255**	**7255**	**12510**

Kaynak: ilçe Tarım Müdürlüğü Kayıtları.

Kentte yer alan madencilik işleriyle ilgili 4 adet firma, genellikle ponza çıkarım faaliyetleri ile uğraşmaktadırlar. Bu firmalar, MTA Bölge Müdürlüğü'nün izni ve söz konusu kuruluşun belirlediği alanlarda faaliyet göstermektedirler. Volkanik bir bölgede yer alan Erciş, volkanların yakınlarında katı bloklar veya parçalar halinde bulunan çok gözenekli, hafif ve camsı bir nitelikte bulunan ponzalar açısından zengindir. Ponzalar İçel ilindeki ihracatçılara satılmakta ve buradan Avrupa ülkelerine gönderilmektedir.

Kocapınar Beldesi ve Ekiciler Köyü yakınlarında oldukça iyi kalitede 154 milyon m^3 rezerve sahip bulunan ponza yatakları, çok çeşitli alanlarda kullanıldığından oldukça önem kazanan bir doğal kaynaktır. İnşaat sektöründe hafifliğinden dolayı beton yapımında kullanılan ve ısı geçirgenliği az olduğundan dolayı binaların izolasyon ve binaların dış cephe kaplaması işlerinde yaygın olarak kullanılan ponza taşı, çeşitli madeni eşyanın parlatılması ve cilalanması, kimya sanayisi, metal ve plastik sanayi, cam temizleyici, sabun sanayii, cam sanayii, deri sanayii, tekstil sanayii, seramik sanayii gibi çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Ponza taşı, aynı zamanda tarım sektöründe toprağın bazı olumsuz özelliklerini bertaraf etmek için de kullanılmaktadır. Böylesine geniş bir alanda kullanılan ponza, yörede bolca bulunmasına rağmen, bu kaynaklardan henüz yeterince yararlanılmamaktadır.

Erciş ve çevresi doğal kaynakları açısından zengindir. Linyit, kireçtaşı, bakır ve perlit bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan sanayinin değişik alanlarında yararlanılabilir ve işletmeye açılabilir. Bunlardan, silisçe zengin ve camsı, suda eridiğinde inci gibi parladığından dolayı "inci taşı" olarak da adlandırılan perlit, Erciş çevresinde oldukça iyi kalitede olmak üzere bol miktarda bulunmaktadır. Kocapınar yakınlarındaki Gürgürdere ve Çataldere yakınlarında 1.4 milyar ton rezervli perlit yatakları mevcuttur. Modern sanayide çok çeşitli alanlarda, özellikle inşaat sektöründe ısı yalıtımı malzemesi olarak, seramikte, tekstil sanayiinde, cam ve boya sanayiinde, tarım ve gıda sanayiinde kullanılmaktadır. Türkiye'nin de sayılı perlit yataklarından biri olan Erciş perlitlerinden yararlanılmamaktadır.

Erciş'te Zilan Dersi'nin yukarı kısımlarında oldukça zengin linyit yatakları bulunmaktadır. 3.9 milyon ton görünür rezervi olan bu yataklardan 1970'li yılların sonlarından itibaren TKİ tarafından Erciş Linyit İşletmesi adıyla üretim yapılmış, ancak bu işletme zarar ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Üst Miosen- Pliosen yaşlı ve 3500 kcal/kg ısı değerine sahip bu yataklardan şu anda yararlanılmamaktadır.

Erciş kentine önemli etkilerde bulunacak olan doğal kaynaklardan birisi de, Zilan Deresi jeotermal kaynaklarıdır. Sıcaklığı genellikle 64- 78 °C ve debisi 0.36- 4 lt/sn arasında değişen ve rezervuar sıcaklığı 120 °C olan jeotermal kaynaklardan bugün sadece özel idare tarafından işletilen kaplıcalık alanında yararlanılmaktadır. 1989 yılında 1172 m.lik jeotermal amaçlı bir sondaj yapılmış ve 104°C'lik bir rezervuar tespit

edilmiştir. 1998 yılında başlatılan bir proje ile, yaklaşık 10000 konutun ısıtılması (fizibilite raporlarına göre bu şekilde konutların ısıtılmasında en az %60 tasarruf sağlanacaktır), 27 bin m² seracılık ve kültür balıkçılığı alanlarında kullanılması için Türk- Japon ortak projesi olarak çalışmalar başlatılmış ve kentin kuzeyindeki Zernakitepe'ye kadar da çalışmaların önemli bir kısmı bitirilmişti. Ancak, bu önemli proje 1999'daki yeni belediye yönetimi tarafından durdurulmuştur. Yine Akbaş Köyü yakınlarındaki maden suları da işletilmeye elverişli bir potansiyelde olup, ilgi bekleyen kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bunların dışında, yine Zilan vadisinde bakır cevherleri tespit edilmiş olup, yörede bakır, kurşun ve çinko arama çalışmaları zaman zaman gerçekleştirilmektedir.

Sonuç olarak, Erciş kenti sanayi tesislerinin kurulması için başta ulaşım koşulları ve birçok açıdan kendisine bağlı etki alanı bakımından uygun bir konumdadır. Sanayi faaliyetleri için uygun koşullar oluşturulduğu, yerli girişimciler her açıdan desteklendiği, kaynakların dağıtımı ve kullanımında dengeli politikalar izlendiği ve sağlıklı planlama kararları alındığı ve sıkı sıkıya uygulandığı taktirde, Erciş kenti geniş bir bölgenin merkezi yerleşim yeri olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nin gelişmiş yerleri arasına girebilecektir ve bu potansiyel de mevcuttur.

3.2.5. Ulaşım Fonksiyonu

Kentsel gelişmenin, kentleşmenin en önemli hatta olmazsa olmaz koşullarından biri de, kentlerin diğer yerleşim birimleri ve bölgeler ile bağlantısını sağlayan ulaşım şebekeleridir. Kentin gelişmesi yanında kentsel fonksiyonların gelişmesi de büyük oranda ulaşım ilişkilerine bağlıdır. Erişebilirlik olarak tanımlayabileceğimiz bu durum, zaman ve ekonomik olma durumuna göre bu gelişmeleri olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Gerek kentin ihtiyacı olan maddelerin temini ve gerekse kentsel hizmetlerin kendisine ekonomik ve idarî açıdan bağımlı bulunan yerleşimlere **ulaştırılması**, ulaşım ilişkilerinin boyutuna ve ulaşım sistemlerinin gelişmişlik derecesine bağlıdır. Bu ilişkiler ya da erişim faaliyetleri, ne kadar kısa zamanda ve en ekonomik koşullarda gerçekleşirse kentin önemi ve etkilediği alan da o miktarda önem kazanacaktır.

Tarih boyunca ulaşım sistemleri veya yol şebekeleri açısından düzenli bağlantıları olmayan ya da coğrafi bakımdan uygun konumda bulunmayan yerleşmeler

gelişme imkanı bulamamışlardır. Ünlü tarihçi BRAUDEL' in de dediği gibi; *« Yol bağlantıları engellenen kentler ölmekte veya can çekişmektedirler».*[328]

Türkiye'de ve dünyada, kuruluş ve gelişmesinin esas nedeni ulaşım fonksiyonunun sağladığı avantajlar olan birçok yerleşme bulunmaktadır. Fiziki faktörlerin sağladığı kolaylıklar dolayısıyla, vadi, havza ve oluklarda kurulan yerleşmeler çabuk gelişmişler ve zamanla büyük kent durumuna gelebilmişlerdir.[329] Bunun gibi, liman gerisinde veya demiryolu kenarında bulunan kimi yerleşmeler de bu şekilde gelişmiş ve büyük kent durumuna gelmişlerdir.[330]

Kentsel yerleşme merkezlerine gıda maddelerinin taşınmasında olduğu kadar, kentlerin gelişmesinde ve merkezi bir özellik kazanmalarında oldukça önemli belirleyici bir rolü bulunan sanayi faaliyetlerinin gelişmesi için de düzenli ulaşım bağlantıları gereklidir. Dolayısıyla, ulaşım " **merkeziyet dinamiğinin esası**"dır.[331]

Öte yandan kentsel gelişme de genellikle tarihî nitelikte bulunan yol ve caddeler boyunca çevreye doğru gerçekleşmektedir. Örneğin, Erciş kentinin temel gelişmesi 1900'lerde kasabanın merkezi kısmında bulunan ve üzerinde resmi binalarla dükkanların bulunduğu Atatürk ve Emniyet caddeleri boyunca çevreye doğru meydana gelmiştir. Bundan dolayı da kent merkezindeki ulaşım şebekelerindeki caddeler bu iki caddenin merkezi olduğu ışınsal bir tarzda uzanış göstermişlerdir.

Kentsel gelişme ve ulaşım ilişkisini biri diğerini gerektiren iki yönlü bir olay olarak ele almak daha mantıklıdır. Kentsel gelişmenin en büyük yaratıcı kaynaklarından biri ulaşımdır. Ancak, düzenli ulaşım sistemlerinin ortaya çıkması da, kanaatimizce, kentsel gelişmenin boyutuna bağlıdır. Zira, kent büyüdükçe ve alansal bakımdan genişledikçe kentin değişik kesimleri arasında gidip gelmekte geçen zaman artacaktır. Ayrıca, kentin değişik kesimlerinde çalışan insanların işlerine zamanında gitmesi için de hızlı bir ulaşım sistemi gerekecektir. Her şeyden önce bu sistem komplike bir yapı göstermektedir. Bu sistemin içerisinde, insanların evlerine ve işlerine en rahat ve en hızlı biçimde ulaşmalarını sağlayacak yolların yapılması ve bu yolları düzenlenmesi

---

[328] BRAUDEL, F., 1994, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (Çev. M. A. KILIÇBAY), İmge Kitabevi, Ank., s. I/382.
[329] KOCA, H.- DOĞANAY, H., 1998, "Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları", *Türk coğrafya Dergisi,* sayı:33, İst., s. 2- 4.
[330] TUNÇDİLEK, N., 1957, agm, s. 37- 39.
[331] TÜMERTEKİN, E., 1987, Ulaşım Coğrafyası, İÜ Yay. No:2053, İst., s. 58.

olduğu kadar sadece çalışanların değil tüm sakinlerin kentin sunduğu olanaklarından yararlanmaları için erişim ihtiyaçlarını giderecek kent içi ulaşım şebekeleri ve araçlarının düzenlenmesi ve hizmete konulması da bulunmaktadır. Tümertekin'in de belirttiği gibi, *«ulaşım sorununun bu iki yönü, ulaşım kapasitesinin **arzı** ve şehirde yer alan çeşitli faaliyetler tarafından yaratılan **talebdir**».*[332]

Ulaşım faaliyetlerinin kentsel fonksiyonlar açısından önemi, kent planlamasında da önemli sorunlar doğurmuş ve doğal olarak bir takım düzenlemelerin yapılması bir zorunluluk halini almıştır. Bugün, kent planlama ve imar çalışmalarının önemli bir kısmını kent içerisindeki cadde ve sokakların düzenlenmesi teşkil etmektedir. Özellikle merkezi iş alanlarında gündüz saatlerinde artan nüfus yoğunluğunun ve bu caddelerdeki araç ve trafik akımının düzenlenmesi için, cadde ve bağlantılarının arttırılması gerekmektedir. Bu durum, arazi kullanılışına da doğrudan yansımaktadır. Bundan dolayı, kentsel arazilerin azımsanmayacak bir kısmını yollar teşkil etmektedir.[333]

Erciş kenti de, ilk çağlardan günümüze kadar işlek bir yol güzergahı üzerinde bulunmuş ve bu nedenle başta idarî ve ticarî olmak üzere önemli işlevler üstlenmiştir. Gerek karayolları açısından ve gerekse göl ulaşımı açısından Van Gölü çevresindeki önemli bir yerleşme olan Erciş, bugün de aynı önemini korumaktadır.

3.2.5.1. Erciş ve Çevresinde Ulaşım Faaliyetlerinin Tarihi Gelişimi

Urartular döneminde büyük bir idari merkez ve aynı zamanda Zernakitepe'deki kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla büyük ve modern bir kent olan Erciş, bölgesel ulaşım ağlarının önemli merkezlerinden biri olmuştur. Urartuların kara ve göl ulaşımından etkin bir şekilde yararlandıkları bilinmektedir. Urartuların kuzey, kuzeybatı, güneybatı ve batıya açılan yollarının kavşak noktalarından birinde yer alan Erciş kentinin, aynı zamanda yolların kontrolü ve savunma sistemleri açısından da önemli işlevleri bulunmakta idi. Urartu yollarının en önemli özelliklerinden birisi, dağlık bir bölge olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin geçit veren doğal oluk ve vadilerinin yol olarak kullanılmasıdır. Yollar boyunca sık aralıklı kalelerin bulunduğu ve Tuşpa'nın merkez olduğu Urartu dönemi, bölgenin ilk sistemli merkezi devleti olma özelliğine sahiptir.[334]

---

[332] TÜMERTEKİN, E., 1987, age, s. 63.
[333] TÜMERTEKİN, E., 1987, age, s. 57.
[334] BELLİ, O., 1977, age, s. 45.

Urartuların en çok kullandıkları yollardan birisi kuzeye ve kuzeydoğuya açılan yollardır. Bu yolun iki kademesi bulunmakta idi. Kuzeye gidenler Muradiye Ovasında birleşmekte, kuzeybatı, batı ve güneybatıya açılanlar ise Erciş Ovasında birleşmekte idi.[335]

Erzincan- Erzurum- Eleşkirt- Patnos istikametinden gelen kuzeybatı yolu, Malatya- Elazığ- Bingöl- Muş- Varto- Bulanık- Malazgirt istikametinden gelen batı yolu, Bitlis- Tatvan- Ahlat- Adilcevaz istikametinden gelen güneybatı yolu ve Kuzey Suriye- Diyarbakır- Bitlis- Tatvan- Ahlat- Adilcevaz istikametinden gelen diğer bir güneybatı yolunun kavşak noktasını Erciş oluşturmaktaydı.[336] Van kentine gelmek için bu yolların Erciş'ten geçmesi gerekiyordu ve Erciş kenti bu noktada önemli bir istasyon vazifesi görmekte idi. Van Gölü'nün güneyinden geçen yolun çok engebeli olması ve yine bu bölgenin Asur yazılı tabletlerinden anlaşıldığına göre yoğun bir orman örtüsü ile kaplı olması nedeniyle Urartuların temel bağlantıları kuzeydeki yollar vasıtasıyla mümkün olmuştur. Bu yollar, askerî olma özelliklerinin yanı sıra Urartuların ticaret yollarını da teşkil etmekteydi.

Urartular döneminde Erciş ve Erciş'in doğusundaki Deliçay önemli liman kaleleri durumunda idiler. Erciş ve Deliçay'da göl ulaşımında önemli istasyonlardan oldukları, adı anılan yerlerde Urartular tarafından inşa edilen iskele kalıntıları ve Urartu tabletlerindeki bilgiler ile kayalara işlenmiş çok sayıdaki tekne ve göl işlemelerinden anlaşılmaktadır.[337] Kış aylarında karayollarının kar ve olumsuz hava şartları nedeniyle kapanması, göl ulaşımından aktif olarak yararlanılmasını gerektirmiştir. Korunaklı koylara sahip bulunan Erciş Körfezi, bu açıdan önemli bir yere sahiptir. Erciş Körfezi içerisinde yer alan Deliçay, önemli liman kentlerinden ya da kalelerinden birisidir.[338] BURNEY, kalenin ve burcun yapımında kullanılan kaya bloklarının ve taşların Erciş yakınlarında olduğunu iddia ettiği Alniu kasabasından göl ulaşımı yolu ile getirildiğini belirtmektedir.[339] Yukarıda sözü edilen limanlar göl ulaşımını sağladığı gibi, limanın art

---

[335] ZYMANSKY, P.E., 1985, age, s. 19.
[336] BELLİ, O., 1982, age, s. 183- 185.
BELLİ, O., 1977, age, s. 11- 118.
BURNEY, C.- LANG, M.D., 1971, age, s. 139.
TARHAN, M.T.- SEVİN, V., 1977, agm, s. 275.
BURNEY, C.A., 1957, agm, s. 40.
[337] BELLİ, O., 1977, age, s. 132- 133.
[338] BURNEY, C.A.- LAWSON, G. R. J., 1960, agm, s. 185- 186.
[339] BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, age, s. 132

ülkesiyle sürekli ve düzenli bağlantılarını ve aynı zamanda başkentin diğer yerleşim birimleri ile irtibatını da sağlamakta idi.

Urartuların kullandığı, büyük önem verdiği ve inşa ettiği bu yollar 2800 yıl boyunca kullanılmış ve halen de kullanılmaya devam edilmektedir. Ünlü "Onbinlerin Dönüşü" olayında olduğu gibi, Sargon'un Urartu ülkesine yaptığı seferler esnasında da bu yollar kullanılmıştır.[340] Bu yollar, muhtelif yüzyıllarda Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Selçuklular gibi bölgeye egemen olan bütün devletler tarafından aktif bir şekilde kullanılmaya devam edilmişlerdir. Osmanlılar dönemine ait konaklama hanlarının bu yollar üzerine kurulmuş olması da, bu doğal yolların kullanımındaki kesintisizliğe örnek teşkil etmektedir.

Ortaçağdaki en önemli kentlerden biri olan Erciş, ticaret yolları üzerinde bulunmadan kaynaklanan avantajlı durumunu sürdürmüştür. Arap tarihçilerinin verdiği bilgilere göre, Kuzey İran'dan Mezopotamya, Anadolu ve Akdeniz'e giden ticaret yolları üzerinde bulunan Erciş, özellikle M.S. 900'lü yıllarda çok işlek bir kervan yolu olan Meraga- kuzey Mezopotamya ve Ardabil- Musul hatları, Muradiye ve Erciş üzerinden geçmekte idi. Yine aynı tarihçilere göre, İran'ın iç bölgelerinden Anadolu'ya uzanan en önemli kervan yolunun rotası Erciş- Malazgirt- Hınıs- Erzurum- Sivas şeklinde idi.[341] Moğollar döneminde bu yol, Akdeniz sahillerinde İskenderun civarına kadar inmekteydi.[342] Örneğin, İstahri, bu yolların özelliklerini ve bağlantı noktalarını şu şekilde vermektedir:

«Erdebil'den Meraga'ya 40 fersah- Meraga'dan Daharakan'a (camisi bulunan bir kent) 2 geçit- oradan Urmiye kentine 2 geçit- Urmiye'den Salamas'a 2 geçit- Salamas'tan Xuvey (Hoy)'e 7 fersah- Xuvey'den Bargiri'ye kadar 30 fersah- Bargiri'den Erciş'e 1 gün- Erciş'ten Xilat (Ahlat)'a 3 gün- Xilat'tan Bitlis'e 1 gün- Bitlis'ten Miyafarkin (Silvan)'a 3 gün ve Miyafarkin'den Amid (Diyarbakır)'a 2 gün.»[343]

13. yüzyılda yaşamış olan Hamdullah Kazvini, "Nuzhet-ul Kulub" adlı eserinde, bölgenin en önemli ticaret ve kervan istasyonları olarak şunları

---

[340] BURNEY, C.A., 1957, agm, s. 39.
[341] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 148, 155- 161.
İZBIRAK, R., 1951, age, s. 141.
[342] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 191, 200.
[343] MANANDIAN, H.A., 1965, age, 156.

göstermektedir: Marand, Hoy, Erciş, Malazgirt, Hınıs, Erzurum, Erzincan ve Sivas.[344] Manandian'a göre, bu dönemde Erzurum- Malazgirt- Erciş yolu uluslar arası bir nitelik taşımaktadır.[345]

Karayollarında bu üstünlüğe sahip olan Erciş kenti, Osmanlılar dönemine gelinceye kadar göl ulaşımının da Urartularda olduğu gibi etkin bir biçimde kullanılmasına sahne olmuştur. İlhanlılar döneminde yaşamış olan Zekeriya Kazvini, ünlü "Asar-ul Bilad" adlı yapıtında, Ahlat, Vastan (Gevaş), Erciş ve Tatvan limanları arasında büyük teknelerin işletildiğini ve ticaretin oldukça gelişmiş bir durumda olduğunu bildirmektedir.[346]

Van ve çevresinin Osmanlılar eline geçmesinden sonra da, Van Gölü'nün kuzey ve kuzeybatısındaki yollar hem sefer ve savaşlarda, hem de kervan ticaretinde ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Osmanlı hükümdarı Kanuni'nin 1548'deki ünlü İran seferinde İstanbul'dan Bağdat'a kadar kullandığı yol güzergahı şu şekildedir: Üsküdar- Akşehir- Sivas- Erzincan- Erzurum- Pasin Ovası- Çoban Köprüsü- Hamur- Çakırbeyli- Ağı Köyü- Erciş Kalesi- Bendimahi- Segmenova- Hoy- Tebriz- Sultaniye- Hemedan- Bağdat.[347] Kanuni, iki sefer sırasında da bu yolu kullanmıştır. Osmanlılar döneminde Kervan yolları olarak kullanılan bu yolların ve bu yollarda ticaret için bulunanların korunması için sayısız emirnameler çıkarılmıştır.[348]

17. yüzyılda Van'ın Erzurum, İstanbul ve Diyarbakır ile olan irtibatı Erciş üzerinden geçen yol ile yani Van Gölü'nün kuzeyinden sağlanıyordu. Gerek güherçile ve barut ve gerekse bazı ticari mallar göl üzerinden Van- Erciş iskeleleri arasında sevk yapılmakta idi. Sırf güherçilenin değişik yerlerde bulunan imalathanelere nakli için bir gemi tahsis edilmişti. Göl üzerinden Erciş'e sevk edilen mallar buradan karayolu ile Erzurum ve ardından Trabzon'a, buradan da gemilerle İstanbul'a nakledilmekteydi. Özellikle Van, Erciş ve Akdamar adasında kurulu bulunan imalathanelerden barutun İstanbul'a sevkiyatı için bu güzergah tercih edilmekte idi. Gelen mallar için de hem karayolu hem göl yolu açısından benzer güzergahlar kullanılmaktaydı. Tatvan, Ahlat,

---

[344] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 195.
[345] MANANDIAN, H.A., 1965, age, s. 201.
[346] AŞAN, M.B., 1992, age, s. 20.
[347] NASUH'Ü- SİLAHİ, 1976, age, s. 42- 43.
TUNÇER, O.C., 1979- 1980, agm, s. 320-321.
[348] KILIÇ, O., 1997, age, s. 102.

Adilcevaz, Erciş ve Van önemli iskeleler durumundadır. 1633- 34 tarihinde Van Gölü'nde 50'nin üzerinde gemi bulunmaktaydı.[349] 1650'li yıllarda Van Gölü ve çevresini gezen Evliya Çelebi, gölde 50 kadar gemi bulunduğunu ve bu gemilerin tüccarları kaleden kaleye taşıdığını aktarmaktadır.[350]

Erciş ve çevresini merkez alan ulaşım faaliyetleri, 19. yüzyıl sonlarına kadar da herhangi bir değişikliğe uğramadan sürmüştür. Vital CUINET, Van'dan çıkan en önemli yollardan birinin Van- Erzurum yolu olduğunu belirterek, 363 km. olan bu yolun başlıca duraklarının Erciş, Karaçoban ve Hasankale olduğunu belirtmektedir.[351]

"Kamus-ul Alam" adlı eserinde Şemseddin SAMİ, Van Gölü'nde işler halde 87 adet yelken gemisi bulunduğunu ve henüz vapur işletilemediğini belirtmektedir.[352] 1899 tarihli Van'ın vilayet salnamesinde ise, Van Gölü'nde küçük gemilerin işletildiği, bu deniz araçlarının kıyı iskelelerinden vilayet merkezinin ihtiyacı olan odun ve zahireyi getirdikleri belirtilerek, gölde 110 kadar küçük gemi bulunduğu, ancak, bununla beraber Bahriye Nezareti'nin 10 Kasım 1312 tarihli emriyle gölde vapur işletilmesi için çalışmalara başlandığı vurgulanmaktadır. Yine aynı salnamede, gölün kuzey kıyısında bulunan Erciş'in Van- Erzurum yolu üzerinde bulunması dolayısıyla gün geçtikçe geliştiği bildirilmektedir.[353]

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına ilişkin Erciş ve çevresinin ulaşım koşulları ile ilgili en detaylı bilgileri Rus diplomat Mayewsky vermektedir. Mayewsky'nin Osmanlıcaya çevrilerek yayımlanan "Van- Bitlis Vilayetleri" adlı eserinde, oldukça detaylı olarak anlatılan Erciş ve çevresindeki yolları şu şekilde özetleyebilmek mümkündür:

1- Erzurum- Van Kervan Yolu: dört tekerlekli arabaların geçişine uygun olan bu yol, kış aylarında da kullanılmaktadır. Van Gölü çevresinin en işlek ve en önemli yoludur. Bu yolun başlıca durakları şunlardır: Erzurum- Zidekan- Kılıç Gediği- Tutak- Patnos- Aği Geçidi- Erciş- Canik- Van.

---

[349] KILIÇ, O., 1997, age, s. 280- 288.
[350] EVLİYA ÇELEBİ, 1986, age, s. 515.
[351] CUINET, V., 1892, age, s. 673- 674.
[352] ŞEMSEDDİN SAMİ, 1898, Kamus-ul Alam, VAN GÖLÜ Maddesi, cilt:6, İstanbul., s. 4676.
[353] Van Vilayeti salnamesi, 1315, s. 156,169.

2- Erciş Diyadin Yolu: Bu yol Pay Köyünden sonra Tuci Yaylası- Abaga Ovası- Bazidağa Köyü duraklarını takip ederek Diyadin ve Beyazid'e ulaşır.

3- Patnos- Sivandeli- Zirekli- Sarısu Geçidi- Norşin- İsraf- Erciş Yolu: Bu yol, Sivandeli Köyünde iki kola ayrılmaktadır. Bu kollardan birisi Malazgirt- Erciş posta yoluna, diğeri ise Canik- Van yoluna çıkar. Erzurum- Van postası ise, Erzurum- Hınıs- Malazgirt- Erciş- Van hattını takip eder.

4- Patnos- Erciş- Bargiri Yolu: bu yol, her türlü araba geçişine uygundur.[354]

Van Gölü üzerinde yapılan ulaşım faaliyetlerine de değinen Mayewsky, Van, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz ve Erciş iskeleleri arasında seferler yapan 100 kadar kayık bulunduğunu belirterek, bunların daha çok buğday ve zahire nakliyatı yaptıklarını bildirmektedir.[355]

Van Gölü üzerinde yapılan göl ulaşımına ilişkin bilgi veren diğer bir kişi de, Erkan-ı Harbiye öğretmenlerinden MEHMED CEMAL'dir. "Anadolu" adlı kapsamlı eserinde Mehmed Cemal, 1920 tarihinde Van Golü'nde 200 kadar mavna ile Rusların getirdiği birkaç motor bulunduğunu belirterek Rusların Van ve Erciş civarlarında oldukça iyi iki tersane inşa ettiklerini yazmaktadır. Erciş'in gölün en önemli iskelelerinden birisi olduğunu belirten yazar, gölün en işlek hattı olan Van- Tatvan arasının güzel havalarda 8 saatte kötü havalarda ise, 2- 3 günde kat edildiğini eklemektedir.[356]

Cumhuriyet dönemine geçildiğinde, bölgenin genelinde olduğu gibi Erciş ve çevresinde de yol şartları iyi bir durumda değildi. I. Dünya Savaşının ardından oldukça bozulan ve bakımları yapılamayan yollar, Cumhuriyetten sonra uygulanan kalkınma politikaları çerçevesinde gittikçe iyileşme göstermişlerdir. 1926- 27 yıllarına ait devlet salnamesinde "*Van- Erzurum yolu üzerinde gayet işlek bir ticaretgah merkezi*"[357]olarak tanıtılan Erciş'in 1927- 1928 yıllarına ait salnamede[358] çevre ile olan bağlantılarını sağlayan yollar hakkında verdiği bilgiler Tablo 3. 27'de gösterilmiştir.

---

[354] MAYEWSKY, 1330, age, s. 12- 15, 76.
[355] MAYEWSKY, 1330, age, s. 64- 65.
[356] MEHMED CEMAL, 1336, age, s. 189.
[357] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926-1927, S. 1152.
[358] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, S. 1271.

Tablo 3.27. 1927- 28 Yılında Van ve Çevresi Yolları

YOLUN ADI	Yolun Uzunluğu (km)	Yolun Sağlam Kısmı (km)	TAMİRAT		Tamir Edilmemiş Yol (km)
			Tamir Halinde	Tesviyesi Yapılan	
Van- Gevaş	40	10	3	8.5	18.5
Gevaş- Koturn	95	-	-	38.7	56.3
Van- Çatak	55	-	-	25	30
Van -Başkale	95	5	-	35	45
Van- Saray	70	-	-	6.7	63.3
Van- Erciş	120*	3	4.7	15.3	97
Van- Muradiye	15**	-	-	-	15
Erciş- Patnos	515***	18.6	7.7	133.8	344.9

Kaynak: T.C. Devlet Salnamesi, 1927- 1928, s. 1271.

Bu tablodan da anlaşıldığı gibi, toprak olan bu yolların büyük bir kısmı bozuk bir haldedir. Ancak, bu yollar süreç içerisinde iyileşme göstermiş ve eski fonksiyonlarına kavuşmuşlardır.

Genelkurmay Başkanlığı'nın yayımlamış olduğu 1938 tarihli "Doğu Anadolu Coğrafyası" isimli eserde, Van Gölü'nde yük ve yolcu taşımacılı için kullanılan 8 adet motorlu gemi bulunduğu ve İstanbul'da her biri 100'er yolcu 100'er ton yük kapasiteli 130'ar tonluk iki adet vapur yapımının sürdüğü ve bu vapurların göldeki iskeleler arasında sefer yapacağı belirtilmektedir.[359]

1930'lu yılların başında, Van Gölü üzerindeki ulaşım faaliyetlerinin sevk ve idaresi için "Van Gölü İşletmesi" adıyla bir işletme kurulmuştur.[360]işletmenin ilk merkezi o sıralar Erciş İlçesi sınırları dahilinde bulunan ve Erciş ilçe merkezine 20 km. uzaklıkta bulunan Ernis (şimdiki adı Ünseli'dir ve Muradiye İlçesi'ne bağlı bir beldedir)'te bulunmakta ve tersanesi de bulunan Ernis'e bir balıkçılık enstitüsü kurulması düşünülmekte idi. Ancak, işletmenin merkezi 1936'da Van'a ardından da Münakale ve Muhabere Vekaleti'nin emrinde olmak üzere Tatvan'ın Tuğ mevkiine taşınmıştır. 1939'da gölde 100 yolcu kapasiteli, lüks kamaraları bulunan ve iki kamyon ile iki hafif otomobil alabilecek kapasitesi bulunan iki yolcu gemisi ile beraber birkaç

* Bitlis il sınırına kadar.
** Bendimahi Köprüsü'nden itibaren.
*** 48 km. olan Erciş- Patnos yolunun neden 515 km. olarak gösterildiği ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, va- Erzurum arasının kastedilmiş olabilme ihtimali yüksektir.
[359] GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, 1938, age, s. 82.
[360] BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, age, s. 156.

daha yük ve yolcu gemisi bulunmaktaydı.[361] Erciş'teki iskelenin de işletme idaresi altında faaliyet gösterdiği bu yıllara ait sefer listesi Tablo 3.28'de verilmiştir.

Tablo 3.28. Van Gölü İşletmesi'nin Haftalık Seferleri (1939)

	İskele Adı	Kalkış Günü	Kalkış Saati	İskele Adı	Varış Günü	Varış Saati
I.	Tuğ	Salı	7.00	Van	Salı	14.00
	Van	"	21.30	Erciş	Çarşamba	3.30
	Erciş	Çarşamba	6.00	Adilcevaz	"	11.00
	Adilcevaz	"	11.30	Ahlat	"	13.00
	Ahlat	"	13.30	Tuğ	"	16.00
II.	Tuğ	Perşembe	7.00	Reşadiye	Perşembe	8.30
	Reşadiye	"	9.00	Gevaş	"	13.45
	Gevaş	"	14.15	Edremit	"	15.45
	Edremit	"	16.00	Van	"	17.00
	Van	"	22.00	Tuğ	Cuma	5.00
III.	Tuğ	Cumartesi	7.00	Ahlat	Cumartesi	9.45
	Ahlat	"	10.15	Adilcevaz	"	12.00
	Adilcevaz	"	12.30	Erciş	"	17.30
	Erciş	"	22.00	Van	Pazar	4.00
	Van	Pazar	8.00	Edremit	"	8.45
	Edremit	"	9.00	Gevaş	"	10.30
	Gevaş	"	11.00	Reşadiye	"	15.30
	Reşadiye	"	16.00	Tuğ	"	17.30

Kaynak: BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, age, s. 331.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1939 tarihinde Erciş Van Gölü'nün 3 önemli iskelesinden birisidir. Tabloda da açıkça görülebileceği gibi, Tatvan'ın Tuğ iskelesinden hareket eden vapurlar, en uzun molalarını Van ve Erciş'te vermektedirler. Diğer iskelelerde genellikle 30 dakika kadar kalan vapurlar, Erciş iskelesinde 2.5 ve 4.5 saat, Van iskelesinde ise en az 4 saat kalmaktadırlar. Bu da, Erciş'in göl çevresindeki önemli iskelelerden birisi olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında karayollarının yeterli düzeyde olmayışı, motorlu kara taşıtlarının yaygın olmaması ve yollardaki bazı güvenlik problemlerinden dolayı göl ulaşımı önem kazanmıştır. Ancak, zamanla karayolu ulaşım sistemleri ile motorlu araçlardaki gelişmeler karayollarını bu konuda rakipsiz hale getirmiştir. 1950'lerden sonra, Van Gölü üzerindeki göl ulaşımı belirli hatlara indirgenmeye başlanmış ve daha çok balıkçılık faaliyetleri için kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, son 20- 25 yılda göl ulaşımının Tatvan- Van arasındaki seferlerle sınırlı kalmasına yol açmıştır. Demiryolu bağlantısı nedeniyle önemini hala koruyan bu hat, son göl yükselmesiyle liman ve iskelelerin sular altında kalmasıyla kesintiye uğramış ise de, son yıllarda bu hattaki ulaşım faaliyetleri tekrar başlamış bulunmaktadır.

[361] BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, age, s. 328- 324.

Erciş kentinin dış bağlantılarını sağlayan en önemli yollardan biri olan Van-Erzurum yolunun Erciş- Patnos arasındaki kısmı 1952- 53 yıllarında, Erciş- Van arasındaki kısmı ise 1964- 67 yıllarında asfaltlanmış ve daha aktif olarak faaliyete girmiştir. 1973 tarihinde Erciş ilçe sınırları içinde 130 km. asfaltlanmış devlet yolu ve 268 km. köy yolu (bunun sadece 80 km. si asfaltlanmıştı) bulunmaktaydı ve Erciş- Van devlet yolunda günlük trafik akımı, büyük bir kısmı yolcu taşıma olmak üzere ortalama 40 araçtı. Halbuki, bu değer bugün 2000 aracı bulmaktadır.[362]

Karayolunun kent dışı ulaşımında büyük yer tuttuğu Erciş kenti, diğer ulaşım faaliyetleri açısından aslında çok elverişli ve iyi bir potansiyel durumundadır. Ne var ki, zaten bakımsız ve artık pek kullanılmaz durumda bulunan iskelesi 1993- 94 göl yükselmesinden tamamen tahrip olunca, göl ulaşımının da tümüyle sona erdiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan, uzun bir süreden beri, Tatvan- Van demiryolu hattının Erciş'ten geçirilmesi düşünülmektedir. Gölün demiryolu ulaşımını verimsiz kılmasından dolayı demiryolu hattının Erciş'ten geçirilerek daha işler bir duruma sokulması planlanmaktadır. Bu amaçla, demiryolu hattının Erciş'ten geçirilmesi yolunda uzunca bir süre çalışılmış ve fizibilite raporları bitirilmiştir. İhale aşamasında bekleyen bu proje hayata geçirildiğinde, kuşkusuz, hem Erciş'in ticari potansiyeli bundan oldukça olumlu etkilenecek ve Erciş'in merkezi rolü gelişmiş olacak, hem de bu sayede bitmiş olan göl ulaşımı da tekrar hayatiyet kazanabilecektir.

3.2.5.2. Kent Dışı Ulaşım

Van gölü ve çevresi karayollarının bakım, onarım ve yapım faaliyetlerini yürüten kuruluş, Karayolları 11. bölge Müdürlüğü'dür. Bölge müdürlüğüne bağlı ve 1966 yılında kurulan Erciş 115. Şube Şefliği ise, Erciş ve çevresindeki karayollarının bakım ve onarım faaliyetleriyle görevlidir. Muradiye, Çaldıran ve Adilcevaz ilçelerindeki karayollarının da hizmet alanına girdiği 115. Şube Şefliğinin faaliyet sınırları içerisinde 250 km.si devlet ve 56 km. si il yolu olmak üzere 306 km. asfalt yol bulunmaktadır. Şubeye bağlı 3 karayolu bakımevi bulunmaktadır. 115. Şube Şefliği, karayollarının asfaltlanması, bakımı, karayolu araçlarının bakım ve onarımı ile kar ve buz mücadelesi gibi hizmetleri vermektedir.

---

[362] VAN VALİLİĞİ, 1973, Van İl Yıllığı, Van Valiliği Yay., Van, s. 195

Erciş kentini çevreye bağlayan en önemli yollar, Erciş- Van, Erciş- Patnos- Erzurum, Erciş- Tatvan- Diyarbakır ve Erciş- Muradiye- Çaldıran- Doğubeyazıt- İran yollarıdır.

Erciş'in çevre ile bağlantısını sağlayan yolların önemini günlük trafik akımlarından çıkarabilmek mümkündür. Bu bakımdan, Van Gölü çevresindeki temel yolların günlük trafik akımları Tablo 3. 29'da verilmiştir. Bu yollardaki günlük trafik akımını değerlendirirken, yolların araç büyüklüğü ya da türüne farklılık gösterdiklerine ve ön plana çıktıklarına da dikkat etmek gerekir.

Tablo 3.29. Van Gölü Çevresindeki Yolların Ortalama Günlük Trafik Akımı (2000)

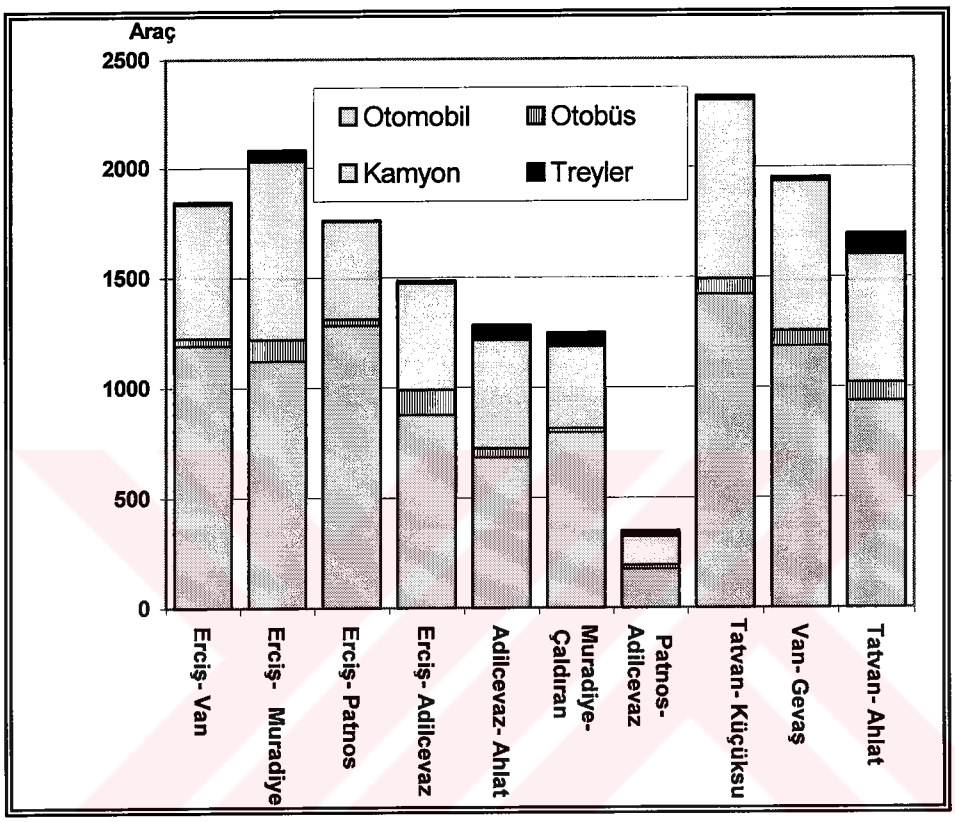
	Yolun Adı	Otomobil	Otobüs	Kamyon	Treyler	TOPLAM
ERCİŞ BAĞLANTILI	**Erciş- Van** (Muradiye Yol Ayrımından İtibaren)	1192	33	609	10	1844
	Erciş- Muradiye (Muradiye Yol Ayrımına Kadar)	1121	98	811	51	2071
	Erciş- Patnos	1281	30	445	4	1760
	Erciş- Adilcevaz	874	114	485	12	1485
	Adilcevaz- Ahlat	682	41	492	67	1282
	Muradiye Çaldıran (Erciş Yol Ayrımından İtibaren)	797	17	373	61	1248
	Patnos- Adilcevaz	173	19	129	28	349
DİĞER	**Tatvan- Küçüksu** (Kuzgunkıran Geçidi)	1422	70	816	17	2325
	Van- Gevaş	1185	70	680	17	1952
	Tatvan- Ahlat	937	84	578	95	1694

Kaynak: Karayolları 11. Bölge Müdürlüğü Kayıtları.

Tablo 3.29 ve Şekil 3.18 ve 3.19'da da açıkça görülebileceği gibi, yolların bazı araç türlerine göre bir takım üstünlükleri bulunmaktadır. Tatvan- Van karayolunun toplam araç trafiği bakımından az daha üstün görüldüğü tabloda dikkatimizi çeken bir husus ta, otobüs ve treyler gibi araçların daha çok kuzeydeki yolları tercih ettikleridir. Bu durum, özellikle Kuzgunkıran Geçidi gibi zorlu ve kış aylarında oldukça problemli ve bazen kapanmasından dolayı otomobil gibi hafif araçların bu yolu tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, otomobil geçişi bakımından oransal olarak fazla olmayan bu üstünlüğü bir yana bırakırsak, genel olarak Van Gölü kuzeyindeki yollar tercih edilmektedir. Tır ve kamyon gibi araçların kuzey yollarını tercih etmelerinin önemli bir nedeni de, İran bağlantılı uluslararası transit yolun Doğubeyazıt'tan geçmesi ve bundan kaynaklanan zorunlu bir yönelmedir.

Erciş kentinin çevreyle bağlantısını sağlayan en önemli karayollarından biri olan Erciş- Van yolu 101 km.dir (Foto 41). Kış aylarında sürekli açık olan ve fiziki açıdan da

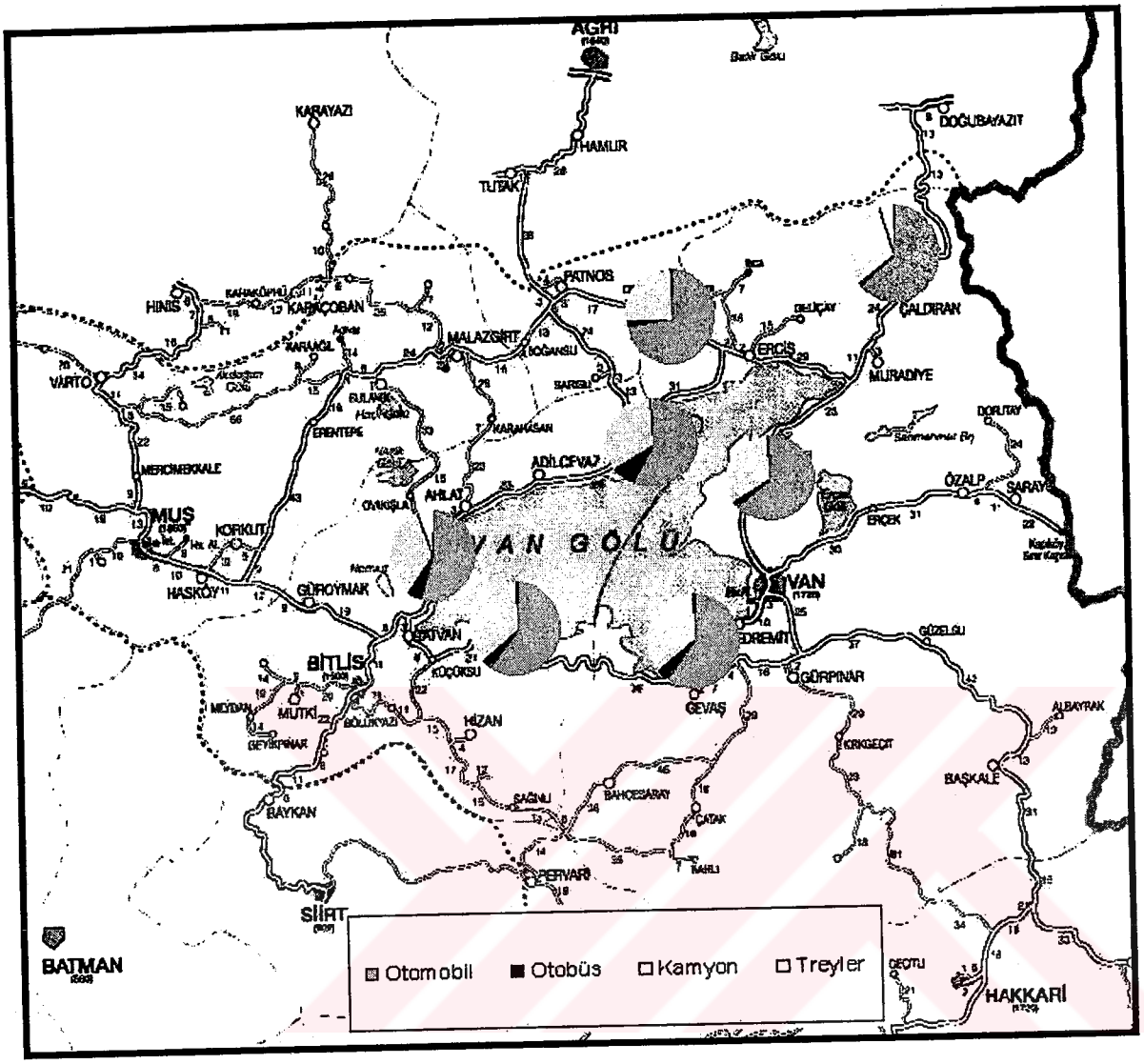
önemli bir engelin bulunmadığı bu yolun bazı kesimleri 1994'teki göl seviyesi yükselmesinden dolayı tahrip olmuş, ancak, yapılan dolgu ve kaplamalarla yolun sorunları önemli ölçüde giderilmiştir. Bu yol, aynı zamanda Hakkari bağlantısını da sağlamaktadır.

Şekil 3.18. Van Gölü Çevresi Karayollarının Günlük Trafik akımları

Erciş- Van yolunun 25 km.sindeki Muradiye yol ayırımından itibaren Erciş- Muradiye- Çaldıran yolu başlamaktadır. Özellikle kamyon gibi ağır vasıta araçların geçişi açısından diğer yollara göre üstün durumunda olan Çaldıran- Muradiye yolu, kış aylarında kapanabilmektedir. Sınır ticareti ve sınır ötesi taşımacılık faaliyetleri açısından önemli olan bu yolun, Çaldıran- Muradiye arasındaki kesiminde Gönderme Geçidi (1910 m) ve Çaldıran- Doğubeyazıt arasında ise, Tendürek Geçidi (2644 m) bulunmaktadır.

Erciş- Adilcevaz yolu, Erciş kentinin Türkiye'nin diğer bölgeleriyle bağlantısını sağlayan en önemli yollardan biridir. Bu yolun güzergahı Erciş- Adilcevaz- Ahlat- Tatvan şeklindedir. Tatvan'dan sonra Muş- Elazığ hattı ile İç Anadolu bölgesine geçilir. Bitlis- Batman bağlantısı ile Diyarbakır ve Adana- Mersin- Antalya yönüne gidilmektedir.

Şekil 3.19. Van Gölü ve Çevresindeki Karayolları ve Günlük Trafik Akımları

Erciş'in çevre ile bağlantısını sağlayan diğer bir önemli yol da, Erciş- Patnos yoludur. Türkiye'nin kuzey ve orta bölgelerine bağlantıyı sağlayan bu yol, daha çok Erciş- Patnos- Ağrı- Erzurum hattı boyunca kullanılmakta ve Van- Erzurum yolu olarak bilinmektedir. Ağrı üzerinden de Doğubeyazıt'a gidilebilmekte, ancak, Erciş'ten Doğubeyazıt'a Çaldıran üzerinden ulaşmak çok daha kısa sürede mümkün olduğundan Ağrı yolu fazla tercih edilmemektedir. Erzurum'dan sonra, tercihe göre Karadeniz veya Orta Anadolu hatları seçilebilmektedir.

Erciş kentinin özellikle yakın çevrede yer almayan yerleşmeler ile bağlantısını sağlayan en önemli ulaşım aracı, kuşkusuz otobüslerdir. Erciş kenti, hem başka yönlerden gelip Erciş'ten yolcu alarak geçen, hem de Erciş'ten hareket ederek Türkiye'nin değişik bölgelerine hareket eden otobüs ulaşımı açısından önemlidir.

Şehirlerarası ulaşım faaliyetinin esas toplanma alanı otogardır (Foto 42). Otogarda Erciş'te hizmet veren bütün otobüs firmalarının büroları bulunmakta ve yolcu alımı ile servis hizmetleri buradan yürütülmektedir. Seyahat firmalarının kent merkezinde de şubeleri bulunmaktadır. Erciş kentindeki otobüs firmaları ile ilgili bilgiler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

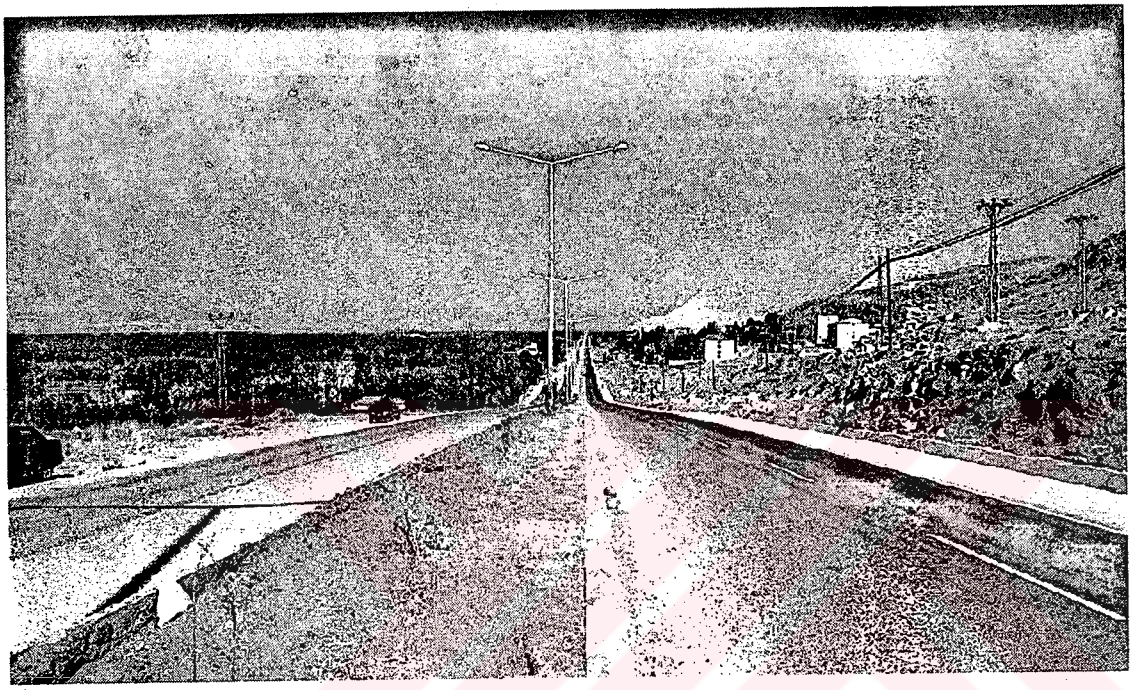

Foto 41. Erciş'in En Önemli Kentler Arası Ulaşım Hattı: Ağrı- Van Karayolu

Foto 42. Erciş Şehirlerarası Otogarı

Tablo 3.30. Erciş Kentindeki Seyahat Firmaları ve Günlük Gidiş Yerleri

Firma Adı	Hareket Noktası	Günlük Sefer Sayısı	Gidiş Yerleri
Erciş İtimat	Erciş	9	Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Konya, Antalya, Samsun, Adana – Mersin, Aydın
Van Gölü	Van / Erzurum	2	Erzurum / Van
Serhat Patnos	Patnos	2	Ankara, İstanbul
Van [illegible] Tur	Van Erzurum	2	Erzurum, Van
Sema Turizm	Samsun / Van	2	Samsun, Van, Bitlis
Patnos İtimat	Erciş	1	İstanbul
Lider Patnos Tur	Erciş	4	İstanbul, Ankara, Aydın
Metro Turizm	Erciş	1	Samsun
Fatsalılar Seyahat	Van / Samsun	2	Samsun – Van
Yeni Van Seyahat	Van / Erzurum	2	Erzurum / Van
Yeni Diyarbakır Seyahat	Erciş	1	Adana – Mersin
Kars Turgut Reis	Kars	1	Kars

Kaynak: Yerinde Yaptığımız Tespitlerden.

Tablo 3.31. Erciş Kentinden Günlük Otobüs Seferi Yapılan İl Sayıları

İlin Adı	Sefer Sayısı	İlin Adı	Sefer Sayısı
İstanbul	6	Samsun	4
Ankara	3	Adana / Mersin	2
Bursa	1	Erzurum	2
İzmir	1	Van	4
Konya	1	Kars	1
Aydın	2	Bitlis	1
Antalya	1	Toplam	29

Kaynak: Yerinde Yaptığımız Tespitlerden.

Buna göre, Erciş'ten her gün diğer yerleşim birimlerine 29 sefer yapılmakta, bunun 16'sı Erciş'ten kalkmaktadır. Diğerleri ise Patnos, Samsun, Van ve Erzurum'dan hareket eden otobüslerin Erciş otogarına uğrayıp yolcu almaları ve indirmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Erciş Belediye Otogar İşletmesi yetkililerinden aldığımız bilgilere göre, otogarda her gün ortalama 300- 400 kişi inmekte veya hareket etmektedir. 12 seyahat firmasının bürosunun bulunduğu Erciş kentinde sadece Erciş İtimat firması, Erciş'te kurulmuş olup, merkezi de Erciş'tedir. Erciş İtimat firmasının müdüriyeti Çınarlı Caddesi'nde olup, biri otogarda olmak üzere kentin değişik caddelerinde 5 şubesi bulunmaktadır. Erciş İtimat'ın 40 adet otobüsü bulunmakta ve toplam 146 kişi ulaşım faaliyetlerinde görev almaktadır (bunun 24'ü firmanın bürolarında görevli olan kişilerden oluşmaktadır). Erciş İtimat, ayrıca herhangi bir otobüs firmasının bulunmadığı Muradiye'nin de her gün yolcularını toplayarak hizmet vermektedir. Firmanın otogarda kargo servisi ve bir adet kent içi servis aracı bulunmaktadır. Diğer firmaların genellikle 1'i otogarda olmak üzere 2 şubeleri bulunmaktadır.

Erciş kentindeki kentlerarası yolcu taşımacılığı açısından ekleyebileceğimiz bir husus da şudur: Erciş'ten çıkan 16 otobüsün 6'sı Erciş- Erzurum- Sivas karayolunu kullanmakta, diğerleri ise Erciş- Tatvan- Muş hattını tercih etmektedir.

Erciş'in kentlerarası otobüs taşımacılığından başka, üzerinde durulması gereken başka bir bağlantı faaliyeti de, yakın çevre kurmuş olduğu ulaşım ilişkileridir. Yakın çevre ile olan ulaşım ilişkilerini çevre il ve ilçeler ve kırsal alanlar olmak üzere iki kategoride incelemek mümkündür.

Erciş kentinde komşu il ve ilçe merkezleriyle bağlantılar kentlerarası otobüs seferleri ile yapılanlar hariç, genellikle dolmuş seferleri şeklinde gerçekleşmektedir. Kentlerarası otobüs seferleriyle ulaşmak, çevre yerleşim birimlerine ulaşma konusunda daha az tercih edilen bir yoldur. Zira, otobüs seferlerinin belli kontenjan ve sefer saatleri bulunmasına karşılık, dolmuşlarda böyle sınırlamalar daha azdır.

Dolmuş seferlerinin en fazla yapıldığı komşu yerleşim birimleri Van ili ile Muradiye, Patnos ve Adilcevaz ilçeleridir. Daha az oranda olmak üzere, Doğubeyazıt ve Çaldıran ilçelerine de dolmuş seferleri yapılmaktadır (Tablo 3.32).

Tablo.3.32. Karşılıklı Olarak Yapılan Dolmuş Seferleri

Dolmuş Seferi Yapılan Yerin Adı	Günlük Dolmuş Sefer Sayısı	Dolmuş Seferi Yapılan Yerin Adı	Günlük Dolmuş Sefer Sayısı
Van	16	Patnos	10
Muradiye	8	Doğubeyazıt	2
Adilcevaz – Ahlat	4	Çaldıran	2
TOPLAM			42

Kaynak: Yerinde Yapılan Tespitler

Dolmuş seferleri, belediye tarafından kendileri için belirlenen alanlarda yapılmaktadır. Kentteki başlıca dolmuş durakları, otogar yanındaki dolmuş durağı ile eski otogar ve Emrah ile Selvi Parkının yanıdır. Van ve Muradiye dolmuşları, Van Yolu Caddesi üzerinde bulunan Emrah ile Selvi Parkının da yanındaki dolmuş durağından, Adilcevaz- Ahlat dolmuşları şimdi oto sanayiye dönüşen Garaj Caddesi'ndeki eski otogardan ve Doğubeyazıt, Patnos ve Çaldıran'a gidecek dolmuşlar ise, otogarın hemen arkasındaki dolmuş durağından kalkmaktadırlar. Otogarın hemen güneyindeki alanda 1988 yılında yapımına başlanan ve kaba inşaatı biten iki katlı dolmuş durağının yapımı 1999'da durdurulmuştur. Oysa, bu şekilde hem komşu ilçeler hem de köy dolmuşları, kent içi trafikte sorunlara neden olmayacak ve böylelikle meydana gelen karmaşa ve plansızlık da ortadan kalkmış olacaktı.

Erciş kenti, her gün yaklaşık olarak 100'ün üzerinde kırsal yerleşim birimi ile günübirlik bağlantı sağlamaktadır. Kış aylarında sayıları düşmekle beraber, kırsal çevre ile bağlantıların zayıfladığı süre 2 – 3 ayı pek geçmez. Köy yolları kısa aralıklı devreler hariç pek kapalı kalmaz ve bu nedenle hemen her zaman kent ile bağlantı kurulabilmektedir.

Erciş kenti ile idari ve ticari ilişkileri bulunan kırsal alanın yanı sıra komşu ilçelerin de Erciş'e yakın olan kırsalları alışveriş ve başta sağlık hizmetleri olmak üzere bazı temel ihtiyaçlarını bağlı bulundukları ilçe merkezleri yerine Erciş kentinden yapmaktadırlar.

Adilcevaz'ın Erciş İlçesi'ne yakın kırsal alanları, Patnos'un Dedeli Bucağının doğusunda kalan köyleri, Diyadin İlçesi'nin Tendürek Dağı'nın güney eteklerine denk gelen köyleri ve Muradiye'nin Ünseli (Ernis) Beldesi ile bu beldenin batısındaki köyleri günlük alış-verişlerini Erciş ile yapmaktadırlar. Bu kırsal alanlarda oturanlar, zorunlu resmi işlemler olmadıkça bağlı bulundukları ilçe merkezlerine pek uğramazlar. Yeri gelmişken, yukarıda adı geçen Ünseli beldesinin önceleri Erciş'e bağlı olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Kırsal alanlarla kurulan günübirlik ilişkiler, genellikle dolmuşlar vasıtası ile olmaktadır. Genellikle her köyün dolmuşu bulunmaktadır. Uzak bazı köyler ise, yol üzerinde birkaç köyün yolcusunu alarak kente gelmektedirler. Erciş'in Kadirasker, Haydarbey, Keklikova, Çatakdibi, Derimevi, Kocapınar, Deliçay ve Salmanağa gibi köylerin dolmuş sayısı daha fazla olup, bazı günler kente 2 – 3 sefer yapmaktadırlar. Yukarı ve Aşağı Işıklı, Haydarbey, Kasımbağı, Keklikdüzü gibi köyler, neredeyse kentle birleşmiş durumda olduklarından dolayı ulaşım olanakları daha rahattır. Çelebibağı Beldesi'nin kente yönelik her saat düzenli belediye otobüsü seferleri bulunmaktadır. Erciş kentinin yakın çevresiyle ulaşım bağlantıları konusunda son olarak, kente olan uzaklığın arttıkça ulaşım ve erişim ilişkilerinin de zayıfladığını söylemek gerekir.

3.2.5.3. Kent İçi Ulaşım

Kentlerin ulaşım işlevinin boyutlarını en iyi ortaya koyan kriterlerden birisi de, kent içerisindeki ulaşım faaliyetleri ve bu faaliyetlerin meydana geldiği cadde ve sokakların özellikleridir. Kent içerisindeki cadde ve sokaklarda sadece minibüs, nakliye

araçları ve taksi gibi ticari özelliği bulunan araçlar seyir halinde bulunmaz, aynı zamanda kenti içerisinde özel ve resmi değişik türde araçlar ile kırsal alanlar ve diğer yerleşim birimlerinden gelen araçlar da seyir halinde bulunmaktadır.

İlçe Emniyet Müdürlüğü'nden aldığımız bilgilere göre, ilçede motorlu araç sayısı gün geçtikçe artmakta, bu da kentsel kullanımlarda, başta trafik yoğunluğu olmak üzere birtakım sorunlara neden olmaktadır. Emrah Caddesi'nin arka tarafındaki küçük bir otoparkı haricinde kentte otopark tesisleri bulunmadığından, taşıtlar kent merkezindeki cadde ve sokaklar boyunca sıralanmakta, bu da bu cadde ve sokakların ulaşım dışındaki başta ticari olmak üzere birtakım işlevlerinin kaybolmasına neden olmaktadır.

Kent içerisindeki cadde ve sokakların ulaşım açısından işlevlerine geçmeden önce kentte bulunan motorlu araçlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Kentte faaliyet gösteren sadece ticari ve resmi araçlar hakkında aşağı yukarı net bir bilgimiz bulunmaktadır.

Kentteki özel araçların miktarı hakkında ise, bilgi edinmek oldukça güçtür. Her şeyden önce, bu konuda esas bilgi kaynakları olan Trafik Tescil ve Denetleme Amirliği ile Şoförler ve Otomobilciler Odası, ilçenin tümünü içerisine alan kayıtlar tuttuklarından kentteki tam araç miktarını tahmin etmek güçtür. Bunun dışında, ilçedeki trafik tescil bürosuna kayıtlı araçların Erciş kentinde bulunma zorunlulukları olmadığı gibi, kentte çok sayıda yabacı plakalı araç da mevcuttur. Şoförler ve Otomobilciler Odasına kayıtlı 3000'nin üzerinde üye, kent ile beraber kırsal alanlarını da kapsamaktadır. Genel bir fikir vermesi açısından Trafik Tescil Amirliği'nden aldığımız veriler Tablo 3.33'de verilmiştir.

Ticari araçların vergi dairesinde de kayıtları bulunduğundan, adı geçen kurumda yaptığımız detaylı incelemeler sonucunda ticari vasıftaki (özellikle kamyon – kamyonet ve taksi işletmeciliği) araç sahiplerinin çok büyük bir kısmının kent merkezinde ikamet ettiklerini saptadık (Tablo 3.34). Nitekim, Trafik Tescil Amirliği'nin verdiği bilgilere göre, bu birime kayıtlı özel araçların, ilçede mevcut araçlar da hesaba katıldığında, yaklaşık % 70'i rahatlıkla kent merkezinde bulunmaktadır.

Tablo 3.33. Erciş İlçesi Trafik Tescil Amirliği'nde Kayıtlı Motorlu Araçların Sayısı (2001)

Aracın Cinsi	Resmi	Özel	Ticari	Toplam
Motosiklet	8	191	-	199
Otomobil	26	1989	143 (taksi)	2158
Minibüs	14	35	350	399
Otobüs	15	3	7	25
Kamyonet	6	215	20	241
Kamyon	38	59	467	564
Traktör	8	1073	-	1081
Çekici	-	-	2	2
Tanker	-	-	1	1
Arazi Taşıtı	6	1	-	7
Toplam	121	3566	990	4677

Kaynak: İlçe Trafik Tescil ve Denetleme Büro Amirliği Kayıtları.

Tablo 3.34.Vergi Dairesi Kayıtlarına Göre Erciş'teki Ticari Ulaştırma Faaliyetleri (2001)

İşletmenin Türü	Sayısı	İşletmenin Türü	Sayısı
Taksi İşletmeciliği	190	Şehir İçi Servis İşletmeciliği	3
Şehirlerarası Otobüs İşletmeciliği	81	Şehirlerarası Minibüs İşletmeciliği	232
Şehir İçi Otobüs İşletmeciliği	3	Şehir İçi Minibüs İşletmeciliği	288
Şehirlerarası Kamyon İşletmeciliği	531	Kargo İşletmeciliği	7
Şehir İçi Kamyon İşletmeciliği	186	TOPLAM	1521

Kaynak: İlçe Vergi Dairesi Kaynakları

Vergi Dairesi ile Trafik Tescil Amirliği'nin ticari taşıtlara ilişkin rakamları arasında büyük farkların bulunması, vergi dairesine kayıtlı mükelleflerin sahip oldukları araçların il plakasını taşıma zorunluluğunun olmayışı, başka bir ifade ile araç değil mükellef kaydı esas olduğundan Van'ın başka ilçeleri ile ülkemizin diğer illerine araçların da bu toplama dahil edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Yaptığımız tespitlere göre, Erciş kentinde 917 adet ticari araç bulunmaktadır. Bunun128'i taksi, 74'ü otobüs, 313'ü kamyon ve 32'si kamyonet, 8'i midibüs ve 282'si minibüstür. Erciş İlçesi'nde bulunan 121 resmi aracın 97'si kentteki resmi kurum ve kuruluşlara ait araçlardır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Erciş kentinde her geçen gün motorlu araç sayısında artış meydana gelmektedir. Bu artışın kentte meydana getirdiği yoğunluk ve tıkanmalar, özellikle park yeri olmamasından kaynaklanan kötü görüntü, ileride

üzerinde durulacağı gibi bir takım çevresel sorunlara da neden olmaktadır. Erciş ilçesinde 2000 yılı içerisinde 722'si B tipinde olmak üzere 1518 adet ehliyet verilmiş olması da bunun bir kanıtıdır. Bu yoğunluk, yukarıda saydığımız etkileri yanında, kazalara da neden olunmaktadır. İlçe Emniyet Müdürlüğü'nden aldığımız bilgilere göre, 2000 yılı içerisinde kent içerisinde ve kenti dışarıya bağlayan çevre yollarında toplam 11149 araç kontrol edilmiş ve bunların 3.074'üne ceza uygulaması ve 103'üne de trafikten men cezası verilmiştir. Yine 2000 yılı içerisinde 65 adet kaza meydana gelmiş; bu kazalarda 2 kişi ölmüş, 85 kişi yaralanmış ve 28.7 milyarlık maddi hasar meydana gelmiştir.

Erciş kentinde araç trafiğinin en yoğunlaştığı caddeler; Zeylan Caddesi, Emniyet Caddesi, Van Yolu Caddesi, Kışla Caddesi ve Emrah Caddesi gibi merkezi iş alanından çevreye doğru ışınsal olarak yayılan caddelerdir (Foto 43 ve 44). Zeylan Caddesi, araç trafiğinin fazla olduğu bir cadde olup, ticaret hayatının da en canlı olduğu bir kesime denk gelmektedir. Gerek Zeylan Caddesi, gerekse Zeylan Caddesi'ne sağlı- sollu cadde ve sokaklar, gün boyunca nüfusun fazla olduğu kesimlerdir. Zeylan Caddesi'nin aşağı kesimleri ile Tugay Caddesi, araç trafiğinin en fazla sıkıştığı alanlardır.

Kentteki trafik açısından diğer bir önemli cadde de Vanyolu Caddesi'dir. Aslında, ortada yer alan Emniyet Caddesi'ni de içerisine alırsak, Vanyolu Caddesi'nin Zeylan Caddesi ile bir bütünlük teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Kentin kuzeyini NW- SE doğrultusunda kesen Ağrı- Van transit yolundan ayrılan Zeylan Caddesi NW- SE, Vanyolu Caddesi ise SE- NW doğrultusunda bir yay teşkil edercesine uzanırlar. Bu iki cadde, günlük araç trafiğinin en fazla olduğu alanlardır. Ulaşım açısından önemli olan diğer bir cadde de Kışla Caddesi olup, aynı zamanda kenti Adilcevaz yoluna bağlar. Yukarıda saydığımız üç cadde, hem kent içi aktiviteler bakımından hem de kenti dışarıya bağlayan yollara açıldıklarından, en fazla kullanılan ve diğer caddelere oranla daha geniş olan caddelerdir.

Erciş'in en eski caddelerinden olan Atatürk Caddesi, araç trafiğine kapalıdır. Kentin en eski işyerlerinin de yer aldığı bu cadde, dar ve küçük bir cadde olma niteliğiyle eski dokuyu da nispeten yansıtmaktadır. Atatürk Caddesi'nin güneyinde yer alan Emrah Caddesi ile Emniyet Caddesi'nin devamı niteliğinde açılan Cumhuriyet

Caddesi, ulaşım açısından diğer önemli caddelerdir. Kentteki caddelerin genişlikleri genel olarak 10-24 m arasında değişmektedir.

Foto 43. Cumhuriyet ve Zeylan Caddeleri

Foto 44. Vanyolu Caddesi

Erciş'te kent içi ulaşım faaliyetleri açısından en önemli aktiviteler, kent içi taksi işletmeciliği ile kent içi minibüs işletmeciliğidir. Erciş'te kent içi taşıma faaliyetlerinde kamyon ve kamyonetler ile atlı arabalar da kullanılmaktadır. Ancak, bunlar yolcudan çok yük taşımacılığında kullanılmaktadır. 2001 yılında kentte 13 adet taksi durağı yer almakta olup, bu duraklarda toplam 128 adet taksi bulunmaktaydı. Duraklardaki taksi sayısı 7- 11 arasında değişmektedir.

Kentte belediye toplu taşıma hizmetleri bulunmamaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar, kentin uzak 3- 4 mahallesine (Gölağzı, Tekevler, Salihiye ve Latifiye) otobüs seferleri yapılmaktayken, dolmuş hatlarının faaliyete girmesiyle belediye seferleri iptal edilmiştir.

Tablo 3.35. Erciş Kentindeki Kent İçi Minibüs Hatları ve Güzergahları

Hattın Adı	Minibüs Sayısı	Gidiş Güzergahı	Dönüş Güzergahı
Vanyolu Hattı	9	Depolama Alanı (DA) -Zeylan Cad.- Kürüm Meydanı- Cami Meydan- Vanyolu Cad.- Tekevler Mah.- Ağrı-Van Karayolu- Şeker Fabrikası	Ağrı / Van Karayolu- Vanyolu Cad.- Emniyet Cad.- Depolama Alanı
Gölağzı – Çınarlı Hattı	10	DA- Zeylan Cad.- Kürüm Meydanı- Çınarlı Cad.- Çınarlı Mah.- Gölağzı Mah.- Alkanat Cad.	Alkanat Cad.-Vanyolu Cad.- Emniyet Cad.- Zeylan Cad.-DA.
Beyazıt – Tugay Hattı	9	DA- Tugay Yolu- Otogar- Beyazıt Mah.- Tugay	Ağrı Karayolu- Simeklioğlu Kavşağı- Zeylan Cad.- DA
Salihiye Hattı	12	DA- Zeylan Cad.- Kürüm Meydanı- Camii Meydanı- Vanyolu Cad.- Memurlar Sok.- Yıldırım Usta Kavşağı- Salihiye Mah.- Bağlar Mevkii- Ağtepe	Kanalyolu- Ağrı-Van Karayolu- Jandarma Önü- Emniyet Cad.- Zeylan Cad.- DA.
Latifiye – Suluova Hattı	9	DA-Zeylan Cad.-Cumhuriyet Cad.- Yatılı Okul Cad.- Mezbahana- Suluova Mahallesi	Natoyolu- Ağrı-Van Karayolu- Simeklioğlu Kavşağı- Zeylan Cad.- DA.
Örene Hattı	9	DA -Zeylan Cad. -Kürüm Meydanı- Kışla Cad.- Meteoroloji- Örene Mah.- Aktepe- Askeri Kamp	Askeri Kamp- Örene Mah.- Meteoroloji- Kışla Cad.- Kürüm Meydanı- Camii Meydanı-Emniyet Cad.- Zeylan Cad.- DA
Ağrı – Van Yolu Hattı	8	DA- Zeylan Cad. -Sinekli Kavşağı- A. Işıklı Köyü	A. Işıklı Köyü- Ağrı-Van Karayolu- Simeklioğlu Kavşağı- Zeylan Cad.- DA.

Kaynak: Erciş 4. No' lu SS. Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi Verileri.

Erciş'te kentin değişik mahallelerine yapılan minibüs seferleri 1991 yılından beri başlatılmasına karşılık, hatların tam olarak belirlenip minibüslerin bu hatlardan düzenli ve sistemli olarak faaliyet göstermeleri 2000 yılından sonra olmuştur. Erciş'te mevcut durumda 7 adet dolmuş hattı bulunmakta olup, bu hatlarda toplam 66 minibüs

hizmet vermektedir (Tablo 3.35 ve Şekil 3.20). Minibüsler, Zeylan Caddesi ile Tugay Caddesi'nin kesişme noktasında bulunan Seyit Muhammet Camii'nin aşağısındaki Depolama Alanı'ndan hareket etmekte ve dönüşte de yine Depolama Alanı'na gelmektedirler. Kentsel alanın genişlemesiyle ortaya çıkan ulaşım sorunlarının giderilmesi açısından, kentte minibüslerin yanısıra otobüs seferlerinin de yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

3.2.5.4. Haberleşme Faaliyetleri

Erciş kentinde haberleşme faaliyetleri Türk Telekom bünyesinde, posta ve telgraf hizmetleri ise PTT vasıtasıyla yapılmaktadır. Kentte kentinde posta ve telgraf teşkilatı oldukça eskidir. 1890'larda kentte posta-telgraf idaresi ve memuru bulunmaktaydı. Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında posta paketleri hayvan sırtında nakledilmekteydi. Örneğin, Cumhuriyetten önce posta ekibi iyi havalarda haftada bir kez Van'dan Erciş'e 12 saatte giderdi. İstanbul'dan Van'a 10 gün, Pettersburg'dan Van'a ise 16 gün çekmekteydi. Yine İstanbul'dan Van'a telgraflar 5-6 saat sonra ulaşmaktaydı. Van'daki istasyon, uluslararası nitelikte olmasına karşılık Erciş'teki ulusal nitelikte idi[363].

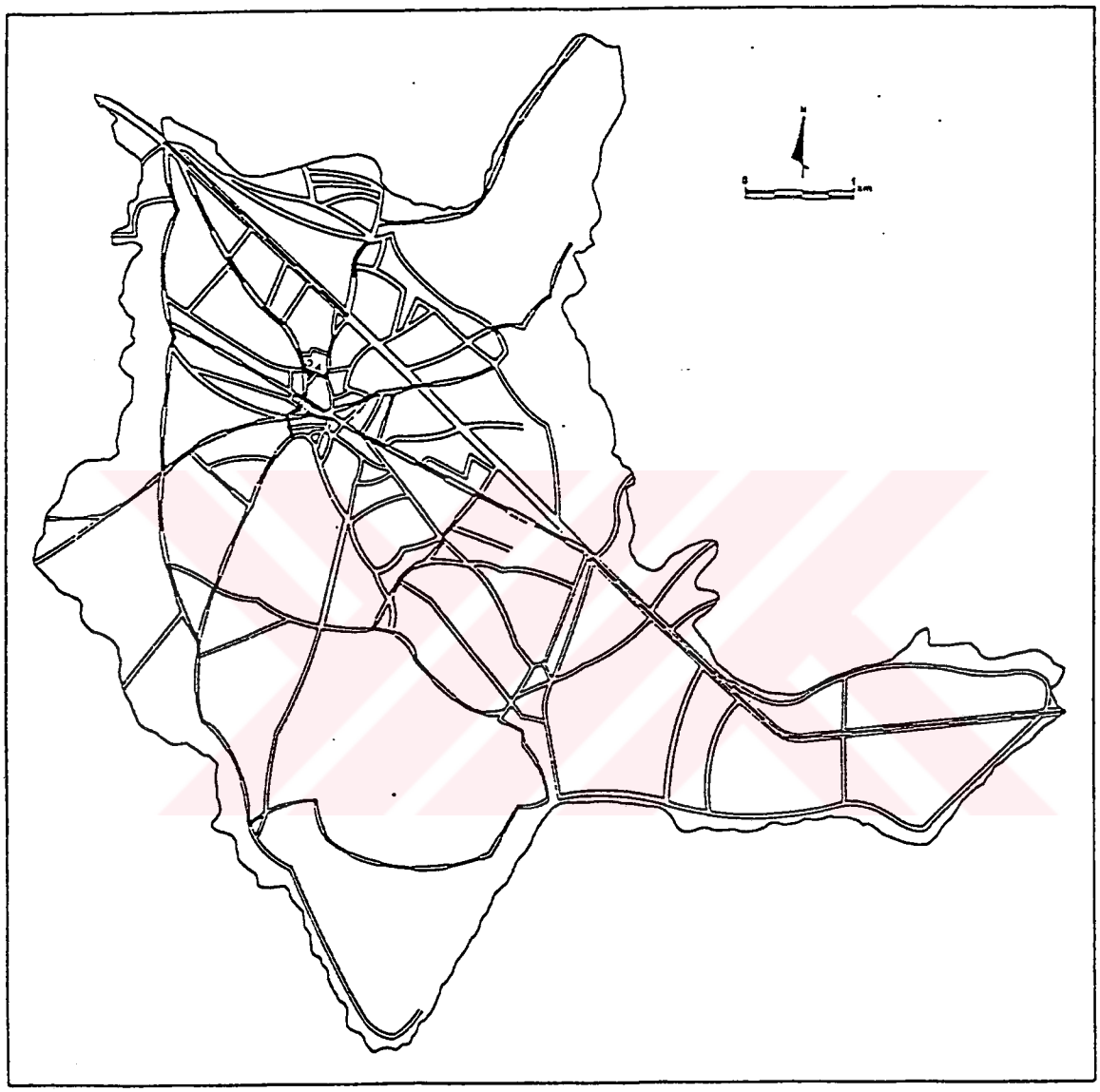
Telefon hizmetleri ise 1940 yıllarının sonlarından itibaren ülkeye yayılmaya başlamıştır. Örneğin, 1967 yılında Van'ın bütün ilçelerinde telefon santralleri bulunmaktaydı. Ancak, bu santrallerin kapasitesi oldukça düşüktü. Erciş'teki telefon santrali 1956 yılında kuruldu. Erciş'te bu tarihte 200 abone kapasiteli bir santral ve bu santralın, 1967 yılında 176 adet ve 1973 yılında ise 270 abonesi bulunmaktaydı. 1970'lerde haftanın her günü Muradiye- Ernis- Erciş- Adilcevaz- Ahlat- Tatvan arasında işleyen posta seferleri bulunmaktaydı[364].

Bugün ise Erciş kentinde 15423 telefon kapasiteli otomatik bir santral bulunmakta ve bu santralden kent merkezinde 12946 abone yararlanmaktadır.

Kentte ulaşım fonksiyonu alanında 1185 kişi çalışmakta olup, çalışan nüfusun % 9.5'ni teşkil etmektedir (Tablo 3.36, Şekil 3.21). Ulaşım sektöründe çalışanların büyük bir kısmını şoförler oluşturmaktadır.

---

[363] MAYEWSKY, 1350. age, s. 78.
CUINET, V., 1892, age, s. 635, 673 – 675.
[364] VAN VALİLİĞİ, 1973. age, s. 199-200.

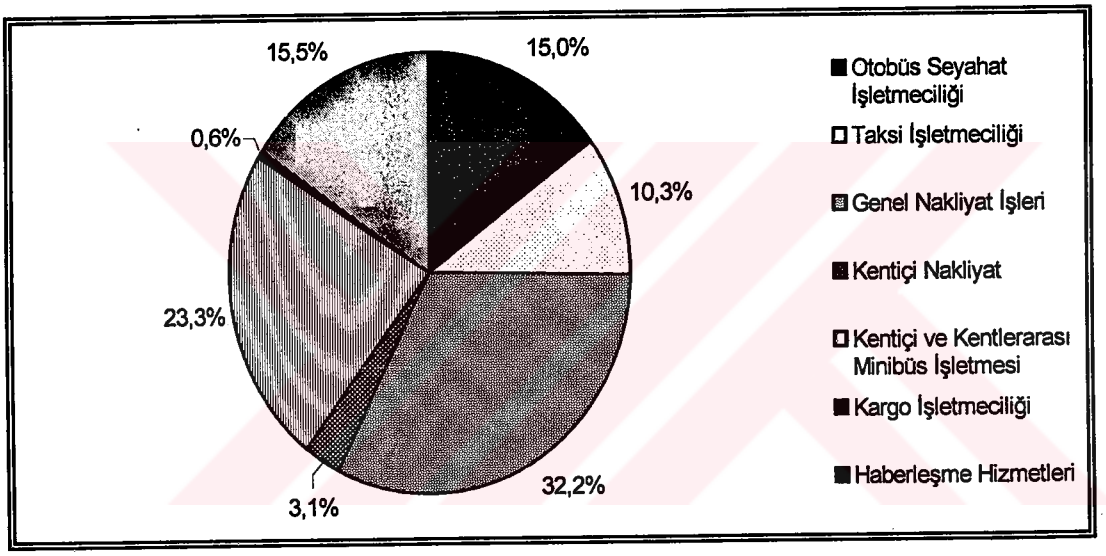
Şekil 3.20. Erciş'te Kent İçindeki Minibüs Taşımacılığının Güzergahları

Tablo 3.36. Erciş Kentinde Ulaşım Fonksiyonunda Çalışanların Oranı (2001)

Adı / Türü	Çalışan Sayısı	Oranı (%)
Otobüs Seyahat İşletmeciliği	185	15.9
Taksi İşletmeciliği	128	10.8
Genel Nakliyat İşleri	399	33.7
Kent İçi Nakliyat	38	3.2
Kent İçi ve Kentlerarası Minibüs İşletmesi	282	23.8
Kargo İşletmeciliği	7	0.6
Haberleşme Hizmetleri	192	12.0
TOPLAM	1185	100

Kaynak: Yerinde Yapılan Tespitler, Vergi Dairesi Kayıtları.

Sonuç olarak, Erciş, ulaşım fonksiyonlarının geliştiği ve önemli yolların kavşağında yer alan bir kent olarak, bazı sorunları bulunmasına rağmen gelişmeye oldukça elverişli ve etki alanını genişletebilecek bir kapasitede bulunmaktadır.

Şekil 3.21. Erciş Kentinde Ulaşım Fonksiyonunda Faaliyet Gösterenlerin Dağılımı

3.2.6. Tarım Fonksiyonu

Kentsel fonksiyonlar arasında sayılıp sayılamayacağı çokça tartışılan, ancak birçokları tarafından birincil ya da ikincil fonksiyon olmaması kaydıyla, kentsel fonksiyonlar kategorisine konulan ekonomik fonksiyonlardan biri de, tarımsal fonksiyonlardır. Tarımsal faaliyetlerin kentsel fonksiyonlar içerisindeki yeri konusuna daha önce değinilmişti. Ancak burada şunu da belirtelim ki, hemen hemen bütün kentleşme uzmanları kentleşme düzeyinin belirlenmesinde tarımsal faaliyetle uğraşan nüfusun önemli bir kriter olduğu fikri üzerinde durmuşlardır. Bunlara göre, tarımla uğraşan nüfusun oranı düştükçe diğer fonksiyonlar güçlenecek ve ancak bu durumda gerçek anlamda bir kentten söz edilebilecektir.

Bugün Türkiye'de bünyesinde tarımsal fonksiyonları barındırmayan kent sayısı oldukça azdır. Ancak, bu kentlerde tarımsal faaliyetlerin oranı öteki ekonomik faaliyetler karşısında küçük bir oran teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bu durumda tarımsal faaliyetlerin, eğer yerleşme coğrafi olarak uygun bir sit ve situasyona sahipse, başta idari ve ticari diğer fonksiyonları ortaya çıkaracağını ve zamanla bu fonksiyonun öneminin azalacağını söylemek mümkündür. Yerleşmenin temel ihtiyaçları ve sakinlerin temel ticari faaliyetlerinin de kendisine dayandığı bu fonksiyon, işlevini zamanla kırsal alanlara terk edecektir. Bu bakımdan, tarımsal faaliyetlerin kentlerin doğuşu hususunda ilksel işlev olarak rol oynayabileceğini söyleyebiliriz.

Bildiğimiz tarihi süreç içerisinde önemli merkezlerden ve kentlerden biri olarak günümüze ulaşan Erciş kenti de, tarımsal açıdan zengin bir ova üzerinde kurulmuştur. Ancak, Erciş'in gelişimini sadece buna bağlamak yanlış olur. Çünkü, bu özelliğiyle beraber Erciş kenti, aynı zamanda tamamen doğal koşulların belirlemiş olduğu bir özellik olarak, ulaşım açısından gelişmiş yol kavşakları üzerinde bulunmasından dolayı gelişebilmiş ve önem kazanabilmiştir. Nitekim, geçmişte de zaman zaman önem kazanmış ve tarımsal açıdan da potansiyeli bulunan, ancak yeterli ulaşım olanaklarından yoksun bulunan kimi yerleşmeler bugün gelişme gösterememişlerdir. Erciş kenti, tarihin hiçbir döneminde salt tarımsal kimliğiyle değil, aynı zamanda ticari ve idari kimliğiyle de bilinmiştir.

3.2.6.1. Erciş İlçesi Genelinde Tarımsal Faaliyetlerin Gelişimi

Urartuların en önemli kentlerinden ve idari merkezlerinden biri olan Erciş kenti de, yukarıda da belirttiğimiz gibi, tarımsal yönü önemli ölçüde değerlendirilen yerleşmelerden biridir. Urartular bir yandan Zernakitepe'deki oldukça planlı Titumnia kentini oluştururken, öte yandan ovanın zengin tarımsal potansiyelini de kullanmayı ihmal etmemişlerdir. Menua ve II. Argişti dönemlerinde Zilan Deresi üzerinde gölet ve baraj inşa eden Urartular, bu akarsuyu kanalize ederek tarımsal faaliyetler için kullanmışlardır. Zilan Vadisi'nde iki adet Urartu sulama kanalı kalıntısının ortaya çıkarılmış olması da bunu kanıtlamaktadır[365].

---

[365] ZYMANSKY, P. E., 1985, age, s. 65.
BURNEY, C., 1972, agm, s. 182- 184.
BURNEY, C- LANG, D.M., 1971, age, s.142.

Erciş kentinin ilk adı olan Arsissa'nın Luwi dilinde *"akarsu kenti"* anlamına gelmesi de bu görüşlerimizin doğruluğunun bir kanıtıdır. Tarımsal potansiyelini hiçbir dönemde kaybetmeyen Erciş, bu açıdan sadece kendi kendine yeten bir yerleşme olmamış, bu potansiyelini değerlendirerek ticarete de konu yapmıştır.

Tarımsal faaliyetlerin yanında Erciş, Aladağ gibi zengin mera ve otlak alanlarıyla önemli bir yaylacılık ve hayvancılık mekanı olmuştur. Örneğin, İlhanlılar Aladağ'ı yaylak olarak kullanmışlardır. Osmanlı dönemi kayıtlarında Erciş, meyve-sebzeleriyle övülmektedir.

Yine, Erciş'in buğday ve sebze gibi bazı tarımsal ürünlerinin başka bölgelere ihraç edildiği[366] de bize ulaşan bilgiler arasındadır. Bunun dışında, eskiden bağcılığın yaygın olduğu Erciş'te, şarap ve pekmez yapımı da ihracata konu olacak kadar meşhurdur[367].

Osmanlı dönemi tarımsal hayat ile ilgili ulaşabildiğimiz tek istatistik kaynak, 1329 (1913) tarihli Osmanlı Devleti'nin son dönemine ilişkin zirai istatistiklerdir[368]. Bu istatistiklerdeki bazı veriler, hem günümüzdeki tarımsal faaliyetler ile bir karşılaştırma olması, hem de o günün koşulları ve Erciş'in bu açıdan durumunu ortaya koymak açısından tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 3.37. 1913 yılında Erciş ve Van Vilayetinde Tarımsal Ekiliş ve Bazı Ürünler

Ürünün Adı	Ekilen Arazi Miktarı (Dönüm)		
	Van Vilayeti Toplam	Erciş	Oranı (%)
Buğday	428249	331289	73.4
Arpa	144722	130502	90.2
Darı	5400	700	13.0
Mercimek	14600	3000	20.6
Patates	353	53	15.0
Havuç	4170	220	5.3
Soğan	525	300	57.1
Keten	2325	25	1.1
Erik (Ağaçlık Arazi Olarak)	16200	1200	7.4

Kaynak: 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiği.

[366] MAYEWSKY, 1330. age, s. 64- 65.
[367] CUİNET, V., 1892. age , s. 711.
[368] TİCARET VE ZİRAAT NEZARETİ, 1232, Memalik-i Osmaniye'nin 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiki , Ticaret ve Ziraat Nezareti İstatistik İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.

Tablo 3.38. 1913 yılında Erciş ve Van Vilayetinde Hayvan Sayıları

Hayvan Adı	Sayısı		Hayvan Adı	Sayısı	
	Erciş	Tüm Van Sancağı		Erciş	Tüm Van Sancağı
Manda	1600	8440	İnek	10000	35200
Öküz	8000	38500	Dana	5000	29050
Manda Boğası	151	3101	Aygır	105	930
Dişi Manda	355	3935	Kısrak	500	2150
Malak	253	2993	Tay	200	1290
Boğa	260	1060	Koç	709	4299
Dişi Koyun	8000	123104	Kuzu	5000	63000
Burma	8053	21954	Oğlak	100	11276
Teke	50	2180	Dişi Keçi	764	31364
Merkep	1100	6350	Yük ve Binek Hayvanı (At)	2715	4265

Kaynak: 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiği.

Tablo 3.37'de dikkatimizi çeken husus, bu istatistiklerin bazı tarımsal ürünler açısından çok sağlam olarak değerlendirilemeyeceğidir. Özellikle tahılların dışında birçok tarımsal ürünün ve meyve ağacı bu istatistiklerde sadece Erciş için değil, tüm Van vilayetinde yetiştirilmiyor gibi gösterilmiştir. Örneğin, kavun ve karpuz gibi eskiden beri Erciş'te yetiştirilen bazı tarımsal ürünler ekilmiyor gibi gösterilmiştir. Bunun gibi, bazı tarımsal ürünlerin ekiliş alanları da oldukça düşük gösterilmiştir. Bunun, bir bilgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu istatistiklerde, sadece buğday ekilen alanlar 331289 dönüm olarak geçmektedir. Oysa, Cumhuriyetin ilk dönemlerine ait 1926 – 27 tarihli bir salnamede Erciş kazası dahilinde ekilebilen tarım arazisi miktarının 60000 dönüm olduğu belirtilmektedir[369].

1913 tarihli Osmanlı Ziraat İstatistiğinde, Erciş kazası dahilinde toplam 25724 büyükbaş, 22696 adet küçükbaş ve 3.815 adet yük ve binek hayvanı (bunun 2715'i at, 1100'ü eşekten oluşmaktadır. Bu da bu hayvanların ulaşımda aktif ve yoğun olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır) olduğu belirtilmektedir[370]. Halbuki bu miktarlar, 1926- 27 yılındaki salnamede 70498 adet küçükbaş, 11120 adet büyükbaş ve 1303 adet yük ve binek hayvanı şeklindedir[371].

İstatistikler arasında bu tarz farklılıklar, veri edinme koşullarının farklı oluşu, bazı bölgelerden veri elde edememe zorluklarının bulunması ve savaş sırasında

[369] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926 - 1927, s. 452.
[370] TİCARET ve ZİRAAT NEZARETİ, 1232, age, s. 671 - 672.
[371] Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926 - 1927, s. 454.

ekonomik kaynakların telef olması gibi birtakım nedenlere bağlanabilir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra tarımsal karakterli küçük bir kasaba olan Erciş, işlek bir yol güzergahında bulunması nedeniyle nüfuslanmış ve yavaş yavaş tarımsal karakteri zayıflamaya başlamıştır. İdari ve ticari fonksiyonlar geliştikçe tarım fonksiyonu gerilemiş ve nihayet bugün tersier bir faaliyet haline gelmiştir. Kentte hizmet fonksiyonlarının güçlenmesi ve tarım fonksiyonunun gerilemesine karşın, ovanın zengin potansiyeli hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır. Kentsel alanlar içerisinde de zengin tarım alanları olmasına rağmen, ovayla karşılaştırıldığında önemli bir boyutta değildir. Örneğin, 1965 tarihinde Erciş İlçesi'nde mevcut arazinin ekiliş durumu Tablo 3.39'da gösterilmiştir.

Tablo 3.39. Erciş İlçesinde Arazi Kullanılışı (1965)

Ekiliş Durumu	Ekiliş Alanı (ha)	Ekiliş Durumu	Ekiliş Alanı (ha)
Hububat Sahası	41932	Sebze Bahçesi	648
Diğer Tarla Ürünleri (Pancar, patates, fasulye)	16916	Çayırlar (yoncalıklar dahil)	25000
Bağ	900	Meralar	65950
Meyve Bahçesi	520	Ziraata Elverişli Olmayan	91104

Kaynak: ERTAN, A., 1966, s. 4.

1965 yılında hububata 419.320 dekar arazi ayrılırken, bu miktar 2000 yılında 143.167 dekar olmuştur. 1965 yılı ile 2000 yılı arasında bazı karşılaştırmalar yapmak amacıyla çeşitli tarım ürünlerinin ekiliş alanları ile üretim miktarları Tablo 3.40'da verilmiştir.

Tablo 3.40. Erciş İlçesinde Bazı Tarım Ürünlerinin Ekiliş Alanları ve Üretim Miktarları (1965 – 2000)

Türü	Ekiliş Alanı (da)		Üretim Miktarı (ton)	
	1965	2000	1965	2000
Buğday	172000	137167	1080	13017
Arpa	20000	6000	1000	1200
Bostan	8250	5500	7200	17200
Patates	4000	11200	10000	33600
Fasulye	3500	4050	525	324
Nohut	150	590	10	48
Mercimek	100	670	4	47
Şeker Pancarı	2800	13334	3202	46669

Kaynak: ERTAN, A., 1966, s. 11; İlçe Tarım Verileri.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Erciş İlçesi'nin tümünde ve bunun da büyük bir kısmının Erciş Ovası'nda bulunduğu bazı tarımsal ürünlerin ekiliş alanlarında genel olarak bir azalma söz konusudur. Buna karşın, tarımsal üretimde birim alana

alınan verim yükselmiştir. Bunun en önemli nedeni, tarımsal teknolojilerde modernizasyon, üreticilere yapılan teşvik ve desteklerin artması, üretim tekniklerinde olumlu yönde meydana gelen değişim ve gelişimlerdir.

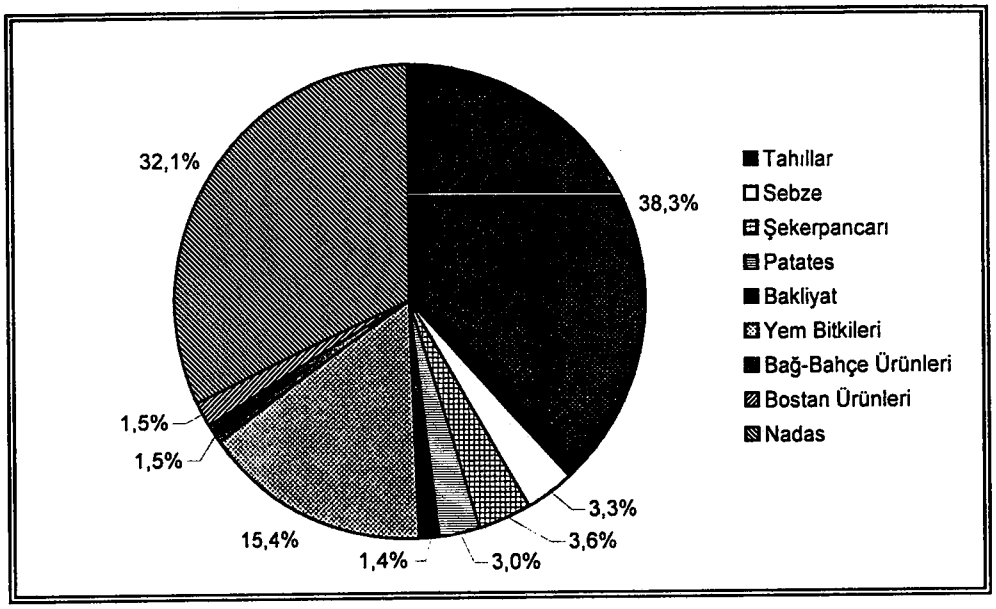
Erciş İlçesi'nde üretim açısından en olumlu sonuçlar alınan tarımsal ürün, buğdaydır. Ekim alanı yaklaşık % 25 azalmasına rağmen buğday üretim miktarında 12 katı artış meydana gelmiştir. Bir sanayi bitkisi olan patates de hem ekim alanı, hem de üretim miktarı açısından büyük artış gösteren diğer bir tarımsal üründür. Patates, aynı zamanda bölge illerine satışı yapılan önemli tarımsal ürünlerdendir. Diğer bir sanayi bitkisi şekerpancarı ise, Erciş'te şeker fabrikası kurulmasından sonra büyük artış göstermiştir. Şekerpancarı Bölge Şefliği'nden aldığımız bilgilere göre, 2000 yılında Erciş kent merkezi ve 27 köyde 1599 çiftçi şekerpancarı üretim faaliyetlerinde bulunmuştur. Şekerpancarı eken çiftçilere yeterli gübre, şeker ve nakit avans verilmesi gibi teşvik edici ve destekleyici girişimlerin yanı sıra teknik desteğin de verilmesi şekerpancarı ekim alanlarının artmasına yol açmıştır. Bütün bunların sonucunda şekerpancarı tarımında dekardan alınan verim de artmıştır. Örneğin, dekara verim buğdayda 100 – 140 kg ve patateste 2100 kg iken, bu miktar şekerpancarında asgari 2750 kg olarak gerçekleşmiştir. Ancak, 2001 yılı içerisinde alınan şekerpancarı üretimine getirilen kotanın üretim ve ekimi büyük oranda etkileyeceği belirtilmektedir.

Yaklaşık % 29'u sulanan yöre tarım arazileri (Tablo 3.41 ve Şekil 3.22), günümüz tarımsal üretim ve teknolojilerinin kullanılması bakımından bakir sayılır. İyi bir potansiyeli bulunmasına karşın, su kaynaklarının düzensiz kullanımından kaynaklanan yetersizlikler, tarımsal yapı ve tesislerin yetersiz ve eksik oluşu, teknik bilgi yetersizliği, bilinçli bir üretim politikasının olmayışı ve tarımsal örgütlenmenin zayıf olması dolayısıyla çiftçiler yeterli kazanca ulaşamamaktadırlar.

Tablo 3.41. Erciş İlçesi'nde Tarımsal Arazinin Kullanılışı (2000)

Tarım Ürünü	Ekiliş Alanı (dekar)	Oranı (%)	Tarım Ürünü	Ekiliş Alanı (dekar)	Oranı (%)
Tahıllar	143167	38.3	Yem Bitkileri (Yonca-Korunga)	57529	15.4
Sebze	12430	3.3	Bağ-Bahçe Ürünleri	5670	1.5
Şekerpancarı	13334	3.6	Bostan Ürünleri (Kavun- Karpuz)	5500	1.4
Patates	11200	3.0	Nadas	120000	32.1
Bakliyat	5310	1.4	**TOPLAM**	**374140**	**100**

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Kayıtları

Şekil 3.22. Erciş İlçesi'nde Tarımsal Arazinin Kullanımı (2000)

Erciş İlçesi'nde hayvancılık faaliyetlerinde de birtakım gelişmeler meydana gelmiş, fakat bu gelişmeler tarımsal üretim kadar büyük olmamıştır (Tablo 3.42) ve değerler yıldan yıla değişme göstermektedir.

Tablo 3.42. Erciş İlçesi'nde Hayvan Sayıları (1965, 2000)

Cinsi	Sayısı		Cinsi	Sayısı	
	1965	2000		1965	2000
Koyun	144000	245300	Manda	6050	210
Kıl Keçisi	18550	10760	At	1270	683
Tiftik Keçisi	285	150	Eşek	350	155
Sığır	44440	17870	**TOPLAM**	**214945**	**285042**

Kaynak: Ertan, A., 1966. s. 11; İlçe Tarım Müdürlüğü Kayıtları.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, hayvan sayısında yıllara göre değişiklikler meydana gelmektedir. 1990 sonrası yöre hayvancılığının en temel alanlarından olan yaylalara çıkılmasını yasaklaması, hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Bugün yayla yasağı kısmen kalkmış olmasına rağmen, izne tabi olarak gerçekleşmek zorundadır. Bunun dışında, son 1-2 yıl içerisinde yörede hayvan pazarlarının zaman zaman kapatılması ve hayvan sevkıyatına getirilen büyük kısıtlamalar da bu faaliyetleri olumsuz etkilemiştir.

Erciş İlçesi'nde 2000 yılı içerisinde hayvansal üretimin büyük bir kısmı et ve süt üretimi olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında 22849 ton süt, 364050 ton et, 3400 ton peynir, 90 ton yağ, 120 ton yapağı üretimi yapılmıştır. Yaklaşık 34200 kümes

hayvanının bulunduğu ilçede 3.2 milyon adet yumurta üretilmiştir. 875 adet arı kovanının bulunduğu Erciş'te 2000 yılı içerisinde 2.5 ton bal üretimi gerçekleşmiştir. Su ürünleri açısından ilçede 1500 tonu inci kefalı ve 50 tonu sazan olmak üzere toplam 1550 ton balık üretimi gerçekleşmiştir.

İlçe Tarım Müdürlüğü'nden aldığımız bilgilere göre, Erciş ilçesi genelinde traktör ve pulluklar başta olmak üzere 4517 adet tarımsal alet ve ekipman bulunmaktadır (Tablo 3.43).

Tablo 3.43. Erciş İlçesindeki Tarımsal Alet ve Ekipmanlar (2000)

Cinsi	Adedi	Cinsi	Adedi
Traktör	813	Harman Makinesi	64
Römork	813	Batöz	293
Selektör	5	Çayır Biçme Makinesi	89
Pulluk	825	İlaçlama Aleti	146
Kültüvatör	466	Çeşitli Pompalar	113
Çeşitli Tırmık	169	Gömme Dağıtıcı	43
Çeşitli Ekim Makinesi	615	Çapa Makinesi	34
Biçer – Bağlar	23	Yağmurlama Sistemi	6
TOPLAM			4517

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri.

3.2.6.2. Erciş Kentinin Tarımsal Fonksiyonu

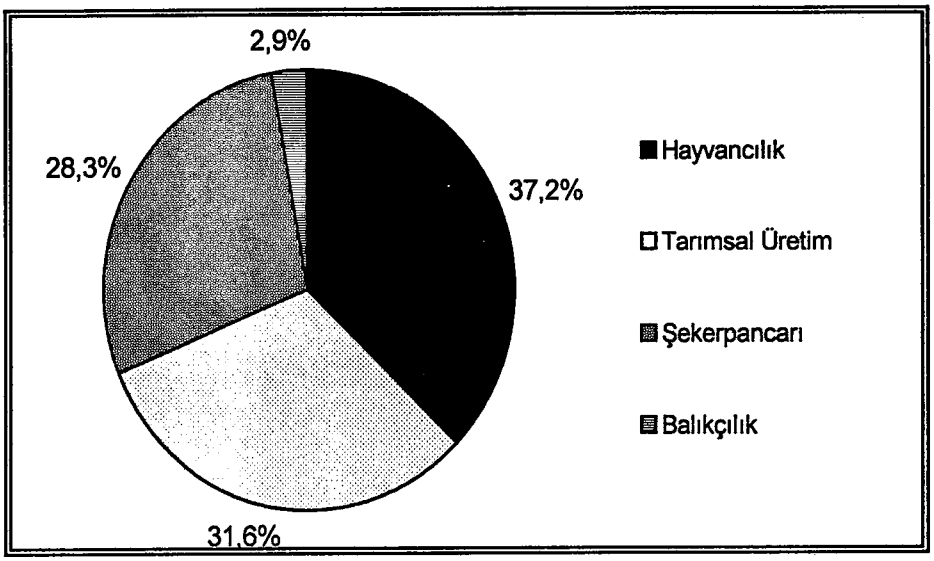
Erciş kenti dahilinde 2011 kişi tarımsal faaliyetler uğraşmaktadır (Tablo 3.44 ve Şekil 23). Geçmiş yıllara nazaran oldukça düşen bu değerler, kentte diğer fonksiyonların gelişmesiyle bağlantılıdır. Örneğin, 1985 yılında çalışan nüfusun % 38'ini tarımsal faaliyetlerdeki nüfus teşkil eder iken, bu oran bugün % 16.2'dir.

Tablo 3.44. Erciş Kentinde Tarımsal Faaliyetle Uğraşan Nüfusun Dağılımı

Türü	Sayısı	Oranı (%)
Hayvancılık	748	37.2
Tarımsal Üretim	635	31.6
Şekerpancarı	570	28.3
Balıkçılık	58	2.9
Toplam	2011	100

Kaynak: Yerinde Yapılan Gözlemler, İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri, Şekerpancarı Bölge Şefliği Verileri, Erciş Ziraat Odası Verileri.

Kentte tarımsal faaliyetlerle uğraşan nüfusun miktarı, şekerpancarı tarımı hariç, anket ve resmi verilerin bir sentezi biçiminde yaklaşık olarak bulunmuştur. Kentte tarımsal faaliyetler ile uğraşan nüfusu tespit etmek güçtür. Zira, ticaretle uğraştığı ya da memur olduğu halde tarımsal faaliyetlerle uğraşan veya hayvan besleyen, azımsanmayacak bir nüfus kitlesi bulunmaktadır. Bu nedenle, bu tespiti yaparken esas geliri tarımsal faaliyetler olan nüfusu bulmaya çalıştık.

Şekil 3.23. Erciş Kentinde Tarımsal Faaliyetlerle Uğraşan Nüfusun Dağılımı

Kentteki tarımsal faaliyetlerin içerisinde çeşitli tarım ürünlerinin ekimi ve üretimi faaliyetiyle uğraşanlar başta gelmektedir (Foto 45). Yaklaşık 1205 kişi bu faaliyetlerle uğraşmakta, bunun da 570'ini şekerpancarı tarım ile uğraşanlar teşkil etmektedir. Şekerpancarı tarımı yapılan alanlar, tüm kentsel alan içerisinde 3681 dekar kaplamaktadır. Şekerpancarı tarımının en fazla yapıldığı mahalleler Çınarlı, Örene ve Sulu olarak bilinen ve Yeşilova adıyla bir mahalleye dönüştürülen kesimlerdir. Bu mahallelerin her birinde 600 – 800 dekar arası şekerpancarı tarım alanları mevcuttur. Salihiye, Beyazıt, Camii Kebir, Vanyolu ve Kışla mahallelerinde ise şekerpancarı tarımı yok denecek kadar azdır. Yaklaşık olarak 1677 ha tarım alanının mevcut olduğu Erciş kentinde şekerpancarı ekimi dışında, daha çok lahana başta olmak üzere sebze, patates ve buğday tarımı ile ilgili faaliyetlerler çoğunluktadır (Tablo 3.45). Bunlardan buğday, patates, lahana, domates, bölge içerisinde ticarete konu olan tarımsal ürünlerdir. Son yıllarda kavak üretiminde de büyük artışlar meydana gelmiş olup, bu ağacın tomrukları kentte kurulan pazarlarda satılmaktadır.

Tablo 3.45. Erciş Kentinde Tarımsal Arazinin Kullanılışı (2000)

Türü	Ekiliş Alanı (dekar)	Türü	Ekiliş Alanı (dekar)
Buğday	1500	Bostan	850
Yem bitkileri	1800	Sebze	3500
Meyve	730	Şekerpancarı	3681
Bağ	215	Patates	3000
Kavak	1500	**TOPLAM**	**16776**

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü, Şekerpancarı Bölge Şefliği ve DSİ Şefliği Verileri.

Foto 45. Erciş Kentindeki Tarımsal Alanlara Bir Örnek

İlçe Tarım Müdürlüğü'nden aldığımız bilgilere göre, son birkaç yıldan beri nüfusu 10 binin üzerinde olan ilçe merkezlerinde tarım sayımı yapılmamakta ve bu nedenle kent merkezindeki tarımsal ekiliş alanları ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmının, kurumda görevli uzmanların araştırmaları sonucu ortaya çıkarmış oldukları tahmini rakamlardan oluşmaktadır. Tablo 3.43'te yer alan tarımsal alanlar ile ilgili verileri değerlendirirken bu noktayı göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Kent içi arazi kullanımı haritasını oluştururken, halihazır haritalar üzerinde yaptığımız hesaplamalarda tarım alanlarının 935 ha olduğunu tespit etmiştik. Bu nedenle, bu değerlere halihazır harita ve imar planında olmayan İrşat Çayı'nın batısındaki tarımsal alanların da dahil edildiğini düşünmekteyiz. Ayrıca, tabloda geçen meyve ve bağ arazilerinin tümü ile kavaklık arazilerin bir kısmı konut dokusu içerisindeki bahçelerde yer almaktadır. Yine, konut alanları içerisine dahil ettiğimiz alanlar içerisinde sebze bahçeleri de bulunabilmektedir. Dolayısıyla, bahçeli konutların yaygın olduğu kentte, konut alanları içerisinde yaklaşık olarak 400 ha civarında meyve ve sebze bahçesinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Erciş kentindeki tarımsal alanların yaklaşık olarak % 60'ı sulanabilen tarım alanlarından oluşmakta ve her yıl tarımsal alanların % 50'sinden fazlası ekilmektedir. Kentte tarımsal işletmeler ve tarlaların büyüklükleri fazla değildir. Tarımsal faaliyetlerle

uğraşanların yaklaşık olarak % 35'inin topraksız oluşu, tarımsal işletmelerin küçük ve tarlaların parçalanmış olması, yöre tarımcılığının en önemli özelliklerindendir. Edindiğimiz bilgilere göre, Erciş kentindeki tarımsal işletmelerin büyüklüğü ortalama olarak 40 dekar, tarlaların büyüklüğü 10 dekar civarındadır. Erciş kentinde bulunan tarlaların % 40'ı 10- 20 dekar arasında olup, 50 dekardan büyük olan tarlaların oranı % 5'i geçmemektedir.

Erciş kentinde hayvancılıkla uğraşanların sayısı 748 kişi olup, tarımsal faaliyetler içerisinde % 37.2'lik bir oran oluşturmaktadırlar. Hayvancılık faaliyetlerini yürütenlerin bir kısmı salt bu işle meşgul olmayıp hayvancılık ile beraber diğer tarımsal faaliyetler ile de uğraşmaktadır. 7029 adet büyükbaş ve 13061 adet küçükbaş hayvanın bulunduğu Erciş kentinde, hayvan sayısının en fazla olduğu mahalle Latifiye Mahallesi'dir (Tablo 3.46).

Tablo 3.46. Erciş Kentindeki Hayvan Sayısının Mahallelere Dağılışı

Mahalle Adı	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Toplam
Alkanat	271	-	271
Beyazıt	955	2482	3437
Camii Kebir	80	-	80
Çınarlı	228	65	293
Gölağzı	176	-	176
Kışla	1487	1222	2709
Latifiye	875	6206	7081
Örene	889	450	1339
Tekevler	550	440	990
Salihiye	1342	1501	2843
Vanyolu	176	695	871
TOPLAM	**7029**	**13061**	**20090**

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri.

Camii Kebir Mahallesi, alan olarak küçük ve daha çok ikametgah ve iş-ticaret alanlarından meydana geldiği için, tarım arazileri olmadığı gibi hayvan sayısı da yok denecek kadar azdır. Gölağzı, Alkanat ve Çınarlı mahallelerindeki azlığın nedeni ise, bu mahallelerin, tarımsal alanlar açısından önem kazanmasıdır. Bunun tersi olarak, tarımsal üretim faaliyetlerinin daha az bulunduğu Salihiye, Kışla ve Beyazıt mahallelerinde hayvancılıkla uğraşanların sayısı artmaktadır.

Erciş kentinde, eskiden yaygın olan arıcılık faaliyetleri bugün oldukça azalmış durumdadır. Halen 805 adet arı kovanının bulunduğu Erciş kentinde, daha önceleri İlçe Tarım Müdürlüğü bünyesinde arıcılık kursları düzenlenmekteydi. Bu kurslar

kapsamında şimdiye kadar 300 civarında kişiye belge verilmiş olup, arıcılığa ilginin azalması dolayısıyla bu aktiviteler de sona ermiştir. Kovan başına net 15-20 kg verimin elde edildiği kentte 2000 yılında 1800 kg bal üretimi gerçekleştirilmiştir.

Kentteki diğer bir tarımsal faaliyet de su ürünleri ile ilgili olanıdır. Van Gölü'ne dökülen İrşat, Zilan gibi akarsuların ve bu akarsuların göle karıştığı kesimler ile Van Gölü'nden çıkarılan inci kefalı balığı yörede oldukça meşhurdur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, eskiden de Tirrih adıyla çok ünlü olan ve ihracatı yapılan Van Gölü kefalı Ağrı, Bitlis, Van, Hakkari, Muş ve Erzurum illerine kadar satışı yapılan bir balık türüdür. Kentte 35 kadar balıkçı teknesi bulunmaktadır. Ancak, balıkçılık ile uğraşanların sayısı hakkında elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Değişik mevsimlerde Karadeniz Bölgesi'nden gelerek balıkçılık faaliyetlerinde bulunanlar da olduğu için, bu sayı değişiklik gösterebilmektedir. 2000 yılı içerisinde Van Gölü'nün tümünde 12150 ton inci kefalı çıkarılmış olup, bunun 1500 tonu Erciş İlçesi'ne aittir. Balıklar, yöredeki pazarlarda satılmaktadır. Bunun dışında, Van Gölü kefalının tuzlanıp kurutulmuş hali de yörede oldukça yaygındır.

3.2.7. İyi Tanımlanamayan Faaliyetler

Kentsel fonksiyonlar içerisinde değerlendirilmesi en zor faaliyet grubu olan iyi tanımlanamayan faaliyetlerin ne olduğu ile değişik görüşler bulunmaktadır. Ancak, kanımızca, eğer bu faaliyetlerin niteliği tartışma konusu olmasaydı, bu faaliyetler zaten iyi tanımlanamayan olmaktan çıkacaktı. Zira, bu faaliyetlerin temel nitelikleri, belirsiz oluşu, belli bir sektöre mal edilmemesi, geçici oluşu vs.dir. Eskiden *"Serbest Meslek"* olarak bilinen ve birçok zanaat ve iş türünü bünyesinde barındıran meslek, bu tarife çok daha yakın olabilir.

İyi tanımlanamayan faaliyetler grubuna, genellikle askerî kesim dahil edilmektedir. Oysa, "Gayri Muayyen Faaliyetler" olarak tanımlanan askerî faaliyetler gayet iyi tanımlanabilen ve belirsiz olmayan bir faaliyettir. Adından da anlaşılacağı gibi, ülke ya da bölge savunmasına ait bir işlevi olan askeri faaliyetler, sonuçta kent sakinlerinin ya da bölgenin savunması ve güvenlik gereksinmelerini gidermeye yönelik bir hizmet fonksiyonudur. Özellikle de ülkemizde, askerî fonksiyonların önemli bir idarî fonksiyon görevi görmekte olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Erciş kentinde iyi tanımlanamayan faaliyet grubuna dahil edebileceğimiz kesim, inşaat faaliyetleridir. Bazı araştırmacılar tarafından hizmet[372], bazılarınca da sanayi[373] fonksiyonuna dahil edilen inşaat faaliyetlerinin en önemli özelliği belirsizliğidir. Bir defa inşaat faaliyetlerinin hangi fonksiyon grubuna dahil edileceği belirsizdir. TÜMERTEKİN'in de ifade ettiği gibi, inşaat faaliyetleri ayrı bir fonksiyon grubu oluşturmadığı gibi, bir inşaat kentinin de ortaya çıkması mümkün değildir.[374] Bu nedenle, hiçbir kentte sürekli bir inşaat faaliyetinden söz etmek mümkün değildir. Bu yanıyla inşaat faaliyetleri, geçici bir özelliğe sahiptir ve sadece kentlerin hali hazır durumları hakkında bir fikir verebilir.[375] Yani, kentteki inşaat faaliyetleri bittiği zaman bu iş kolu kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Bir üretim faaliyeti gerçekleştiği için, sanayi fonksiyonuna dahil edilebilecek olan bu faaliyetler aynı zamanda kent hizmetlerine ait bir hizmet fonksiyonudur. Bu nedenle, bu konuda bazı araştırmacıların da[376] yaptığı gibi, inşaat faaliyetlerinin iyi tanımlanamayan faaliyetlere dahil edilmesi bizce daha mantıklı görünmektedir.

Erciş kentinde inşaat faaliyetleri ile meşgul olan nüfusu bulmak güçtür. 2000 yılına ait nüfus sayımı sonuçlarındaki belirsizlik ve bu sonuçların yayınlanmaması dolayısıyla, inşaat faaliyetlerinde çalışanların net sayısını saptamak güçtür. Ancak, vergi dairesi kayıtları ile kentteki anket ve gözlemlerimiz neticesinde Erciş kentinde 450 civarında kişinin kentteki inşaat faaliyetlerine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında, vergi dairesi kayıtlarına göre kentte 17 kişi müteahhit, 29 kişi taşeron, 42 kişi inşaat taahhüt ve inşaat şirketi, 14 kişi genel inşaat işleri ve 2 kişi de yol ve sulama kanalı inşaatı işleriyle meşgul olmaktadır. Bu son gruptaki 104 kişiyi de dahil edersek Erciş kentinde 554 kişinin inşaat sektöründe çalıştığını söyleyebiliriz. İnşaat faaliyetlerinde bulunanların sayısını belirlemeye çalışırken, özellikle kentin hizmetindeki inşaat faaliyetlerini saptamak istedik. Oysa, kent sakininden olduğu halde Erciş kenti dışındaki kentlerdeki inşaat faaliyetlerine katılan ve *"gurbetçilik"* olarak nitelendirebileceğimiz türden bir faaliyetin kente hiçbir katkısı bulunmamaktadır. Zira, inşaatlarda çalışmak için gidenler, bazen birkaç yılda bir 1- 2 aylığına, bazen de her yıl

---

[372] TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 51.
[373] TOLUN- DENKER, B., 1974- 77, age, s. 86.
[374] TÜMERTEKİN, E., 1973, age, s. 51.
[375] TOLUN- DENKER, B., 1970, Balıkesir Ovasında Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler, İÜ Yay. No:1530, İst., s. 97.
[376] GÜNER, İ, 1997, agm, s. 97.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

kış mevsimlerinde memleketlerine geçici olarak dönerler. Dolayısıyla, göçler başlığı altında izah ettiğimiz bu kesimin kent ekonomisine doğrudan bir katkısı bulunmamaktadır.

Erciş kentinden son 15 yıl içerisinde azımsanamayacak derecede bir inşaat faaliyeti başlamıştır. Kentin yine son 10 -15 yıldaki hızlı nüfuslanmasına paralel olan bu faaliyetler, yılda yaklaşık 400 -500 adet ikametgah konutu inşası anlamına gelebilecek kentteki tüm ikametgahların % 5'ini aşacak şekilde bir inşaat faaliyeti söz konusudur (Foto 46 ve 47).

Foto 46. Erciş kentindeki İnşaat faaliyetlerine Bir Örnek: Çınarlı Mahallesi

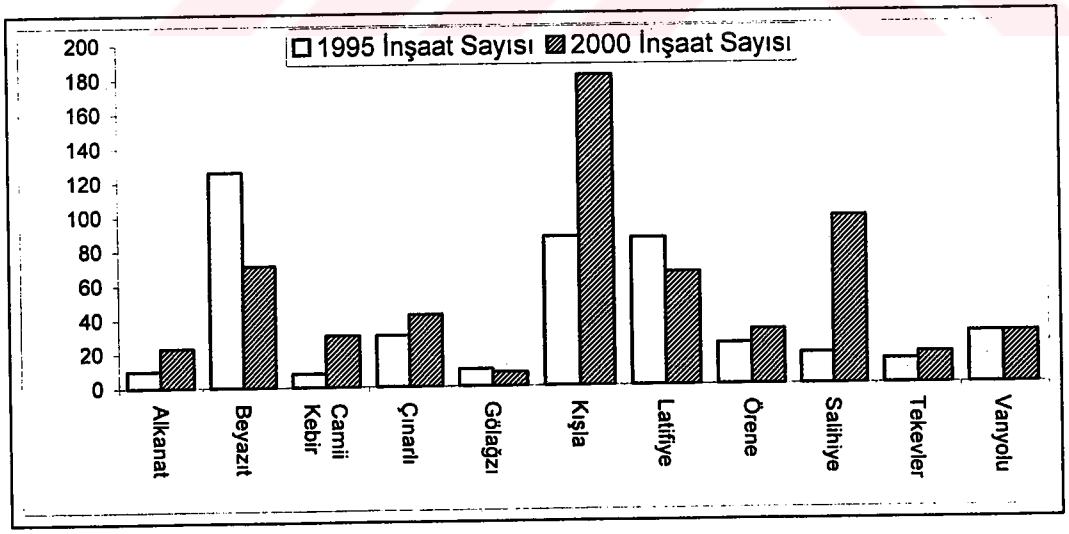
1995 yılında inşaat faaliyetleri en çok Bayazıt Mahallesi'nde (126 adet) olmak üzere Kışla (87 adet) ve Latifiye (86 adet) mahallelerinde toplanmıştı. 2000 yılında ise, Kışla Mahallesi'nin (181 adet) inşaat faaliyetleri açısından birinci sıraya, Salihiye Mahallesi'nin ise (98 adet) ikinci sıraya geçtiğini ve Bayazıt Mahallesi'nin (71 adet) üçüncü sırada yer aldığını görmekteyiz. İnşaat faaliyetleri, Kışla Mahallesi'nin mezbahanenin bulunduğu batı kesimi ve Çınarlı Caddesi ile Bayazıt ve Salihiye mahallelerinin Ağrı- Van karayoluna yakın kesimlerinde yoğunlaşmıştır. Erciş kentinde 1995 yılında 7519 olan ikametgah sayısı yaklaşık olarak % 30 oranında artarak 2000 yılında 9795'e ulaşmıştır (Tablo 3.47 ve Şekil 3.24).

Kentteki inşaat faaliyetlerinin bir cephesini hızlı nüfuslanma ve göçlerden ortaya çıkan, barınma gereksinimini karşılamaya yönelik aktiviteler oluştururken, öteki cephesini de *"kentsel yenilenme"* diyebileceğimiz kentsel görünümün değiştirilmesi, cadde ve sokakların bu bakımdan yeniden düzenlenmesi, kentin iş ve ticaret sahasında yer alan eski işyerlerinin bu yenilenmeye ayak uydurarak yeni ticaret konutlarının inşa edilmesi ve eskinin tek katlı iş ve ticaret sahaları yerine çok katlı iş hanlarının inşa edilmesi oluşturmaktadır.

Tablo 3.47. Erciş Kentinde İnşaat faaliyetlerinin Mahallelere Dağılımı

Mahalle Adı	1995		2000	
	Konut Sayısı	İnşaat Sayısı	Konut Sayısı	İnşaat Sayısı
Alkanat	212	10	402	23
Beyazıt	999	126	1330	71
Camii Kebir	477	8	512	30
Çınarlı	223	30	374	42
Gölağzı	229	10	255	8
Kışla	1400	87	1983	181
Latifiye	1047	86	1293	66
Örene	310	24	422	32
Salihiye	1388	18	1636	98
Tekevler	292	14	380	18
Vanyolu	942	30	1208	30
TOPLAM	7519	443	9795	599

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Gözlemler.

Şekil 3.24. Erciş Kentinde İnşaat Sayılarının Mahallelere Dağılımı

Foto 47. İş ve Ticaret Alanlarındaki İnşaat Faaliyetlerine Bir Örnek

Görüldüğü gibi, Erciş kentinde konut sayısının gelişimine paralel olarak inşaat faaliyetlerinde de bir artış meydana gelmiştir. 2000 yılı içerisinde inşaat faaliyetleri en fazla Kışla, Salihiye, Beyazıt ve Latifiye mahallelerinde toplanmıştır. Kışla ve Latifiye Mahallelerinin en fazla göç alan kesimleri olan ve *"Sulu Mevkii"* olarak bilinen kesimleri, en fazla inşaat faaliyetlerinin de görüldüğü kesimdir. Beyazıt ve Salihiye mahallelerindeki inşaatlar ise, daha çok kentsel yenilenme amaçlı ve çoğunluk iş-ticaret alanlarındaki inşaatları kapsamaktadır.

3.3. Erciş'te Kent İçi Arazi Kullanımı

Erciş kentinin belediye sınırları içerisindeki alanı 2983.12 ha dır. Ancak, bu miktar yerleşik alanları ifade etmemektedir. Erciş, verimli bir ova üzerinde kurulu olduğu ve bölge içerisinde tarım potansiyeli iyi durumda bulunan yerleşmelerden biri olduğu için, gerek kent içerisinde ve gerekse kentsel sınırların dışında ova üzerinde geniş tarım alanları mevcuttur. Kentin sürekli olarak belediye sınırları genişletildiği için, bu tarım alanları da doğal olarak kentsel sınırlar içerisine dahil olmaktadır.

İkametgahlar, resmi binalar, iş ve ticaret alanları, sosyo- kültürel alanlar, park ve yeşil alanlar ve mezarlıklar gibi kullanımlardan oluşan kentsel alanlar ile kent dışı alanlarını meydana getiren tarımsal alanları ve boş alanları birbirinden ayırmak çok

güçtür. Her şeyden önce, Erciş gibi düşük yoğunluklu ve yatay yönde gelişmiş bir kentte yaklaşık olarak 1000 ha kadar yerleşim alanların dışında ya da yerleşmenin çok seyreldiği yerlerde tarım arazileri mevcuttur. Her ne yerleşme faaliyetleri seyrek olsa da, sonuçta belediye tarafından imarı ve halihazır haritaları çizilen bu alanlara kentsel tüm hizmetler götürülmektedir. Öte yandan, bu geniş alanların dikkate alınması durumunda, kent ile ilgili çalışmalarda büyük oranda değerlendirme zorlukları ve yanılgılar meydana gelecektir. Örneğin, kent içerisindeki nüfus ve konut yoğunluğunu bulmaya çalıştığımızda büyük yanlışlıklarla karşı karşıya kalabiliriz. Bu nedenle, bu tür konuları işlerken, konuyu iki açıdan da değerlendirmeyi daha uygun bulduk.

Kentsel alanların kullanılışı ile ilgili diğer bir önemli sorun da, tarım alanları dışındaki yerleşim alanları olarak kabul ettiğimiz sahada tarımsal araziler mevcuttur. Her ne kadar, bu alanlar, kullanılış şekli bakımından kentin güneyindeki tarımsal araziler gibi süreklilik teşkil etmiyorsa da, yaklaşık 400 ha civarında bir arazinin bahçe tarımı ağırlıklı olmak üzere tarımsal amaçlarla yararlanıldığını sanmaktayız. Konut alanları ile iç içe girmiş ve çoğunlukla meyve bahçelerinden oluşan bu arazileri, konut alanlarından ayırmanın imkansızlığından dolayı konut alanları içerisinde değerlendirdik.

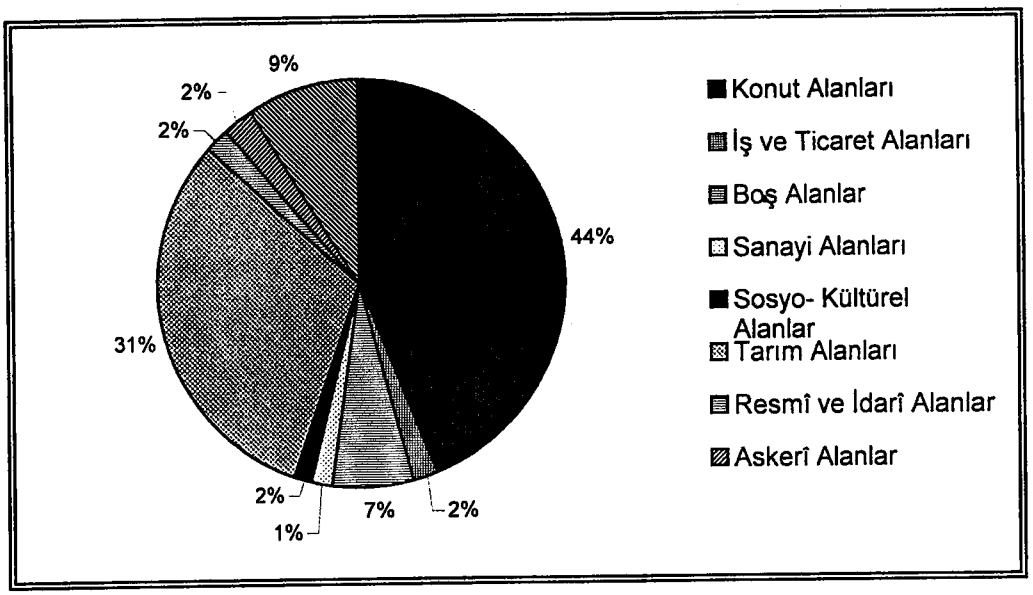
Erciş kentinde yerleşik alanlar olarak tanımladığımız arazilerin yüzölçümlerini 1/5000 ölçekli halihazır haritalardan hesaplayarak ortaya çıkarmaya çalıştık. Cadde ve sokakların kentsel alanlar içerisindeki miktarını ise, imar planı araştırma raporlarından derledik(Tablo 3.48 ve Şekil 3.25 ve 3. 26).

Tablo 3.48. Erciş kentinde Belediye Sınırları İçerisindeki Alanda Arazi Kullanımı

Arazi Kullanılış Şekli	Alanı (ha)	Oranı (%)	Arazi Kullanılış Şekli	Alanı (ha)	Oranı (%)
Resmî ve İdarî Alanlar	59.6	2.0	Yollar	185.3	6.2
Sosyo- Kültürel Alanlar	46.2	1.6	Park ve Yeşil Alanlar	60.4	2.0
Askerî Alanlar	72.6	2.4	Mezarlıklar	19.5	0.7
İş ve Ticaret Alanları	55.4	1.9	Tarım Alanları	934.9	31.3
Sanayi Alanları	44.2	1.5	Boş Alanlar	79.9	6.5
Konut Alanları	1310.3	43.9	**TOPLAM**	**2983.1**	**100.0**

Kaynak: Halihazır Haritalar ve İmar Araştırma Raporlarından Hesaplanmıştır.

Yukarıda sıralanan arazi kullanım gruplarından askerî, sosyo- kültürel ve İdarî alanları, resmî bir nitelik taşıdıklarından tek bir grup altında inceledik. Yine, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Erciş kentinde 1310.3 ha olarak gösterilen arazinin tümü konut alanlarını içermemektedir. Burada, konut dokusu içerisinde yer alan bahçeleri ve yer yer görülebilen küçük tarla ve bostanları da göz önünde bulundurmak gerekir.

Şekil 3.25. Erciş'te Kentsel Arazi Kullanımı

3.3.1. Resmi ve İdari Alanlar

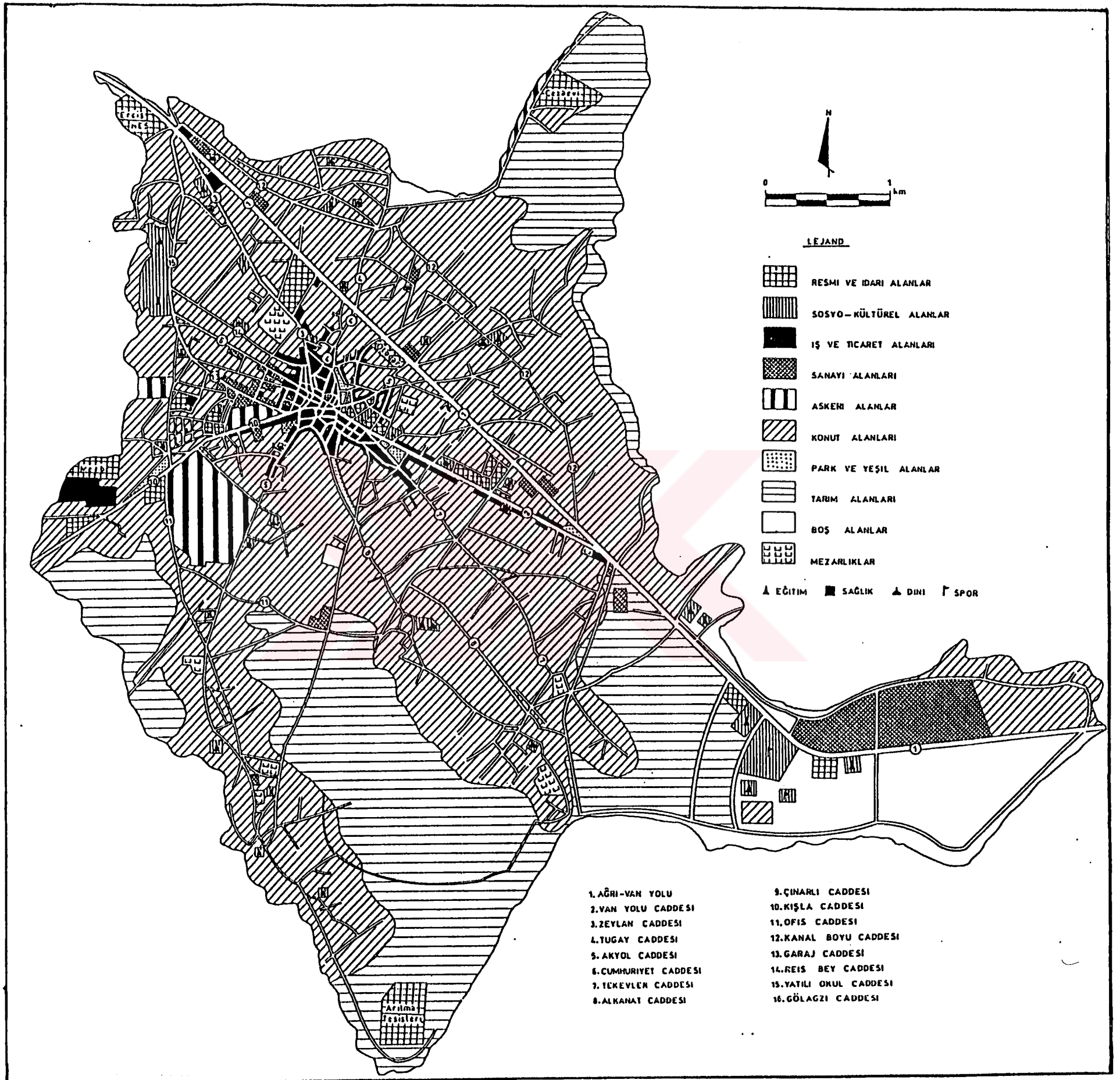
Resmi ve idari alanlarla, özel mülkiyete ait olmayan ve kamu yararına çalışan kurum ve kuruluşların yer aldığı binalar kastedilmektedir. Resmi bir niteliği olan ancak farklı fonksiyonlara hizmet eden bu kurumları, belli bir hiyerarşik yapıya sahip olmaları, bu kurumlarda çalışanların sonuçta *"memur"* niteliği taşımaları ve belli kanun ve yönetmeliklerle sorumlu olmaları dolayısıyla tek grup altında inceledik.

Erciş kentindeki resmi ve idari alanları, idari, kültürel, sağlık, askeri ve diğer sosyo-kültürel amaçla kullanmalar olmak üzere birkaç grup altında incelenebilir. Erciş kentinde tüm bu kullanımların alansal karşılığı 178.4 ha.dır. Resmi alanlar içerisinde en fazla yer kaplayan kullanımlar, askeri alanlar ile eğitim kurumlarına ait alanlardır (Tablo 3. 49 ve Şekil 3. 27)

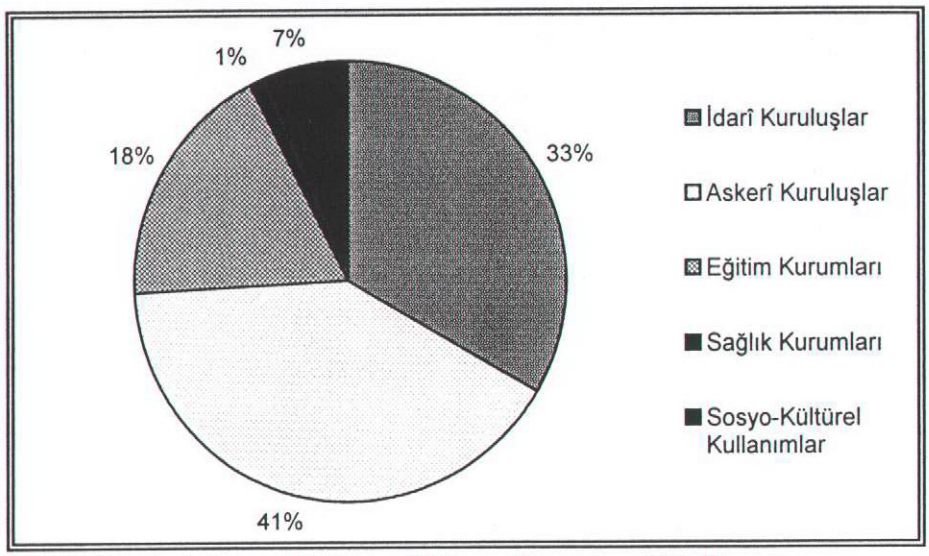
Tablo 3.49. Erciş Kenti Resmi Kurumların Arazi Kullanımı

Kullanım Şekli	Alanı (ha)	Oranı (%)
İdarî Kuruluşlar	59.6	33.4
Askerî Kuruluşlar	72.6	40.7
Eğitim Kurumları	32.9	18.4
Sağlık Kurumları	1.6	0.9
Sosyo-Kültürel Kullanımlar	11.7	6.6
TOPLAM	**178.4**	**100.0**

Kaynak: Halihazır Haritalar, İmar Planı Çalışmaları.

ŞEKİL 3.26. ERCİŞ'TE KENT İÇİ ARAZİ KULLANIMI HARİTASI

Şekil 3.27. Erciş Kentinde Resmî Kurumların Arazi Kullanımı

Kentin idari hizmetlerinin temelini oluşturan idari fonksiyona ait ya da diğer bir ifade ile *"mülki idare"* kuruluşları, kentin fonksiyonel yapısında önemli bir yer işgal etmektedir. İdari fonksiyona ait kuruluşların en önemlileri, küçük ve orta büyüklükteki kentlerin büyük bir kısmında olduğu gibi, Erciş kentinde de Hükümet Konağı içerisinde yer almaktadır (Foto 48). Vanyolu Caddesi üzerinde bulunan hükümet konağında Kaymakamlık, Adliye, Milli Eğitim Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro ile Mal Müdürlüğü gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Sözü edilen kuruluşlar dışındakiler, kentteki değişik caddeler üzerinde ve dağınık olarak bulunmaktadır. Bu kuruluşlar, genellikle birbirlerine yakın olarak bulunmaktadır. Vergi Dairesi Emrah Caddesi, Halk Eğitim Merkezi ve Toprak Mahsulleri Ofisi Kışla Caddesi, Karayolları 115. Şube Şefliği ve Köy Hizmetleri ve Tarım Kredi Kooperatifi Ağrı- Van Yolu, DSİ ve İlçe Tarım Müdürlüğü Vanyolu Caddesi ve Özel İdare ise Özel İdare Caddesi üzerinde yer almaktadır. Kentte bulunan iki cezaevinden açık olanı Vanyolu ve kapalı olanı da kentin kuzeyinde Tugay Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Emniyet Müdürlüğü, Emniyet Caddesi üzerindeki kendi hizmet binasında bulunmaktadır.

Erciş kentindeki yerel yönetim birimini temsil eden Belediyenin hizmet binası, Vanyolu Caddesi üzerinde bulunmaktadır (Foto 20). Belediyenin bu hizmet binası dışında kentin değişik kesimlerini işlettiği, kontrol ettiği birtakım işletmeler ile boş araziler de bulunmaktadır. Kentin güneyinde göl kıyısındaki arıtma tesisleri, Yatılı Okul Caddesi'ndeki araç parkı, Ağrı- Van yolu üzerindeki otogar işletmesi bunlardan birkaçıdır.

Foto 48. Hükümet Konağı

Kentteki resmi alanlar içerisinde en çok yer kaplayan askerî alanlar ise, daha çok Kışla Caddesi üzerinde toplanmıştır. Askeri lojmanların da bulunduğu Kışla Caddesi'nde 10. Piyade Tugayı'na ait bazı birimler ile Askerlik Şubesi ve askeriyeye ait sosyal tesisler bulunmaktadır. Bunların dışında Vanyolu Caddesi üzerinde Jandarma Komutanlığı ve kentin kuzeyinde Tugay Caddesi'nin sonunda askeri kışla bulunmaktadır. Askeri fonksiyonların idare merkezi olan Tugay Komutanlığı ise, askeri alanların en büyüğüdür ve Zernakitepe'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Belediye sınırları içerisinde bulunmayan ve mücavir saha içerisinde yer alan bu alanlar, askeri fonksiyon alanlarına dahil edilmemiştir.

Erciş kentindeki resmi ve idari alanlar içerisinde önemli bir yer tutan eğitim kurumları, oldukça dağınık bir durum arz etmektedir. Bu dağınıklık, her şeyden önce kitlelere eğitim hizmetinin ulaştırılması açısından kentin değişik yerlerinde konuşlandırılmalarından kaynaklanmaktadır. Erciş kentinde bugün 17 ilköğretim okulu, 3 yatılı ilköğretim bölge okulu, 6 lise, 1 meslek yüksek okulu ve 1 çıraklık eğitim merkezi olmak üzere toplam 28 okul mevcuttur. Bu okullar, değişik mahallelere dağılmış olup her mahallede 2 – 3 adet okul bulunmaktadır. YİBO ve ilköğretim okullarının daha çok mahalle içlerinde bulunmasına karşılık, liseler ana caddeler üzerinde bulunmaktadır. Kentin dış kesimlerinde bulunan Ticaret Lisesi ve Endüstri

Meslek Lisesi ise, Ağrı- Van yolu caddesinin doğu ucunda bulunmakta ve kent ile ulaşım servislerle sağlanmaktadır.

Erciş kentindeki sağlık kurumları, kentsel alan içerisinde en az yeri tutmaktadırlar. Kentte en büyük sağlık kuruluşu olan Devlet Hastanesi dışında 2 adet Sağlık Ocağı, Verem Savaş Dispanserliği ve Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlama Merkezi bulunmaktadır. Devlet Hastanesi, Vanyolu Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Kentteki sosyo-kültürel alanların en önemlilerini dinî kurumlar, spor alanları ve kültür merkezi oluşturmaktadır. Dinî kurumlar camilerle sembolize edilebilir. Okullarda olduğu gibi, camiler de kentin değişik mahallelerine dağılmış olup, Kentte 42 adet cami ve 2 adet Kur'an Kursu bulunmaktadır. Kentin en büyük camii durumundaki Kara Yusuf Paşa Camii, Vanyolu, Emrah, Emniyet ve Atatürk caddelerinin kavşak noktasındaki Cami Meydanı'nda yer almaktadır. Dinî kurumlar, kent içerisinde 2.6 ha yer tutmaktadır. Sosyo- kültürel alanlardan bir diğeri olan spor alanlar, 6.4 ha lık bir alana sahiptir ve spor alanları içerisinde en büyüğünü Ağrı-Van yolu üzerindeki stadyum (Foto 49) teşkil etmektedir. Diğer kültürel tesislerin başında ise, Özdemir Hanoğlu Caddesi'ndeki içerisinde İlçe Halk Kütüphanesi'nin de bulunduğu Kültür Merkezi gelmektedir.

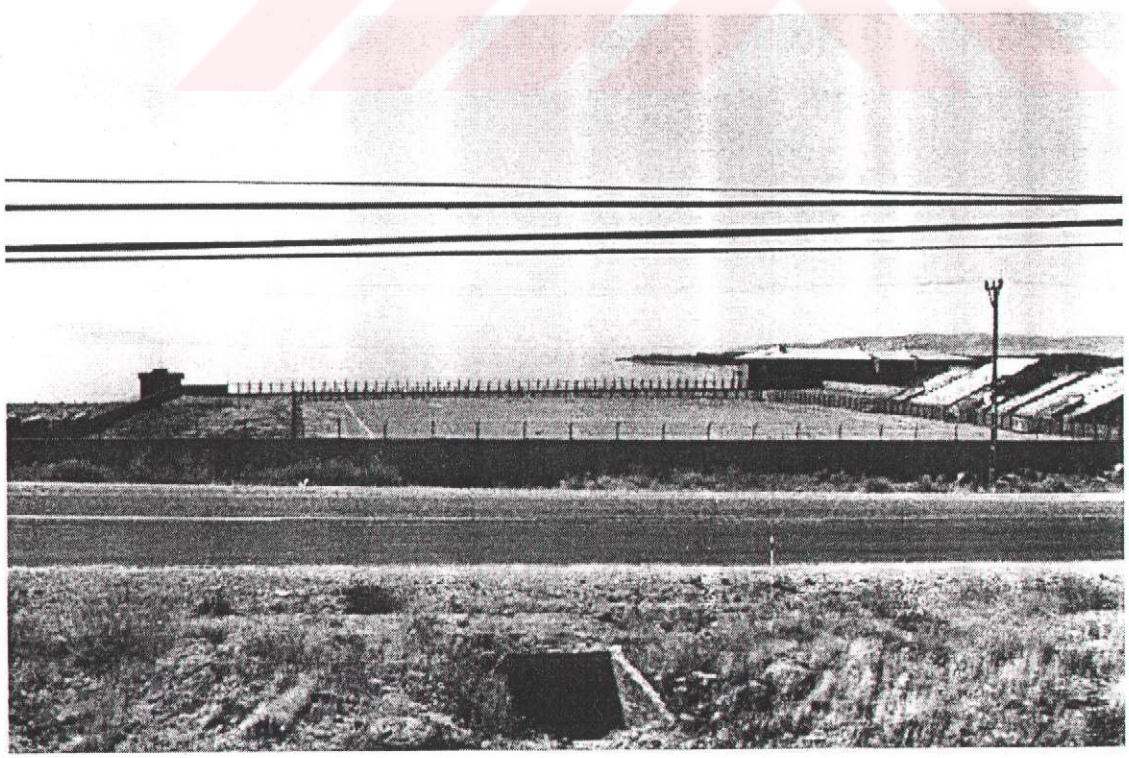

Foto 49. Van Yolu Üzerinde Bulunan Stadyumdan Bir Görünüm

Erciş kentindeki cadde ve sokakları resmi alanların kullanımı açısından değerlendirdiğimizde, Vanyolu ve Kışla caddelerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Kışla Caddesi'nde askerî birliklerle temsil edilirken, Vanyolu Caddesi resmi kurumların en çok toplandığı caddedir. Hükümet Konağı, Belediye, Jandarma, Devlet Hastanesi, Cezaevi, Lise, DSİ, İlçe Tarım Müdürlüğü, Sağlık Ocağı gibi kuruluşların yer aldığı bu cadde, kentin hizmet işyerlerinin de çokça bulunduğu bir kesimidir.

3.3.2. İş ve Ticaret Alanları

Küçük ya da büyük, bütün kentsel merkezlerin en önemli fonksiyonel alanı ticarî çekirdek olarak ortaya çıkan büyük kentlerde *"merkezi iş alanı"* (MİA) ve küçük kentlerde de *"çarşı"*olarak tanımlanan kesimidir. Kent içerisinde arazi fiyatlarının en yüksek seviyeye çıktığı yer olan bu iş ve ticaret alanlarında, kaldırımlar da en yüksek yaya yoğunluğuna sahiptir. Bu nedenle, büyük işyerleri bu merkezlerde ve özellikle de caddelerin kavşak noktalarında toplanma eğilimini gösterirler. Büyük kentlerdeki merkezi iş alanlarının en önemli özelliklerinden birisi de, gece ve gündüz nüfus yoğunluğu arasında büyük farkların olmasıdır.[377]

Ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojisine bağlı olarak, kentsel mekanda en hızlı ve en yoğun insan, para ve haber akımının oluştuğu alan, kentin merkezi iş alanıdır.[378] Dolayısıyla, bu kesim sürekli olarak kiraların en yüksek olduğu kesimlerdir. Merkezi iş alanının çevreye doğru özellikle ulaşım aksları boyunca genişlemesi, hem kentsel merkezdeki yoğunluğu azaltmak, hem de merkezdeki aşırı yüksek kira ücretlerinden kaçınmaktır. Bu nedenle, merkezi iş alanının çevresinde çeşitli alt merkezler gelişir. Yine, kent merkezlerinde sayıları giderek artan pasajlar da, hem merkezdeki sıkışıklık hem de artan kira ücretlerinden kaçmanın tipik bir yansımasını oluştururken bir yandan da aynı iş kollarına ait işyerlerinin bir arada bulunması gibi bir sonucu da bulunmaktadır.

Ticaret faaliyetlerinin en önemli kısmını oluşturan perakende ticaret faaliyetleri, mekanla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Her şeyden önce, perakende satışlar pazar ve müşteri kitlesinin türüne yakından bağımlıdır. Bu nedenle, hem kentin yeni oluşan iş ve ticaret alanlarında ilk beliren faaliyet olurken, hem de kentin merkezi iş alanından, yoğun ve

---

[377] TÜMERTEKİN, E., 1997, age, s. 416- 423.
[378] OSMAY, S., 1998, "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* Tarih Vakfı Yayını, İst., s.139.

heterojen bir tüketici kitlesinden ayrılmaz. Perakende satış birimlerinin en çeşitli, en uzmanlaşmış, en lüks malları satan mağazalarının merkezde yoğunlaşması ile artan üst düzeyde yönetim faaliyetlerinde çalışan ve onlara hizmet veren personel arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.[379]

Sonuç olarak, kent merkezleri veya merkezi iş alanları, kentlerin ülke ve bölge içerisindeki konumlarının, gelişimlerinin ve izlenen ekonomik politikaların hem göstergeleri hem de belirleyici etmenleridir denebilir. Kent içi toplumsal tabakaların mekansal farklılaşmalarını, yaşantılarının zenginliğini ve etki alanlarının genişliğini, kent merkezlerinde yoğunlaşan faaliyetlerden ve bu merkezlerin sunduğu çeşitlilikten okumak mümkündür.[380]

Erciş'in kentsel fonksiyonlarının en önemlilerinden olan ticaret faaliyetleri, çoğunlukla kentin merkezindeki ana caddeler boyunca sıralanan işyerleri ile muhtelif mekanlardaki farklı pazarlarda yürütülmektedir. Erciş kentinde iş ve ticaret alanlarının kapladığı alan yaklaşık olarak 55.4 ha dır ve kentsel alanın % 1.9'unu meydana getirmektedir.

Erciş kentinde ticarî faaliyete ait 2274 işyeri bulunmakta olup, bunun büyük bir kısmını perakende ticarete ait işyerleri oluşturmaktadır. Kentte ticarî faaliyetlerle ilgilenen işyeri sayısı sürekli olarak artış göstermektedir. Örneğin, 1995 yılında 1658 ticari işyeri bulunmaktaydı ve bu değer 5 yıllık süre içerisinde % 37'lik bir artış gerçekleştirmiştir. Yerinde yaptığımız tespitlere göre, bugün faaliyette bulunan işyerlerinin sadece % 5'i 1960 öncesinde de mevcut idi. İşyerlerinin % 25'i 1980-1960 arası devrede, yaklaşık % 30'u da 1980-1995 arasındaki devrede açılmışlardır.

Erciş kentinde tek katlı dükkanlarda bulunan işyerleri, genellikle kentin en eski merkezi alanlarında bulunmaktadır. Buna karşılık, kentsel yenilenmeye uğramış cadde ve sokaklarda ticari faaliyetlerin çok katlı yapılara doğru yöneldiğini görmekteyiz. Kentteki ticarî işyerlerinin mülkiyet durumunda da farklı kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Kentin eski caddeleri olan Emniyet, Atatürk ve Vanyolu caddelerindeki işyerleri, genellikle kendi mülklerinde faaliyet yürütmekte iken, daha yakın zamanlarda

[379] OSMAY, S., 1998, agm, s. 144.
[380] OSMAY, S., 1998, agm, s. 140.

gelişen cadde ve sokaklardaki işyerlerinde kiracılık oranı artmaktadır. Genel olarak Erciş kentindeki ticari işyerlerinin % 65'i kirada bulunmaktadır.

Erciş'teki iş ve ticaret alanlarında, belli türde malları satan işyerleri arasında bir ihtisaslaşma veya gruplaşma fazla değildir. Çeşitli türde mallar satan dükkanlar, bir arada ve yan yana yer almaktadır. Ancak, yine de ticaret faaliyetlerin toptan, perakende ve hizmet türlerinin yer aldığı caddelerde, oransal olarak bu ticaret faaliyetlerden kimisinin daha fazla önem kazandığı görülmektedir (Tablo 3.50 ve Şekil 3.28). Bunun gibi, toptan ticaret faaliyetleri ile kasap, eczane, doktor muayeneleri gibi işyerlerinde de kısmen bir gruplaşma olayı göze çarpmaktadır.

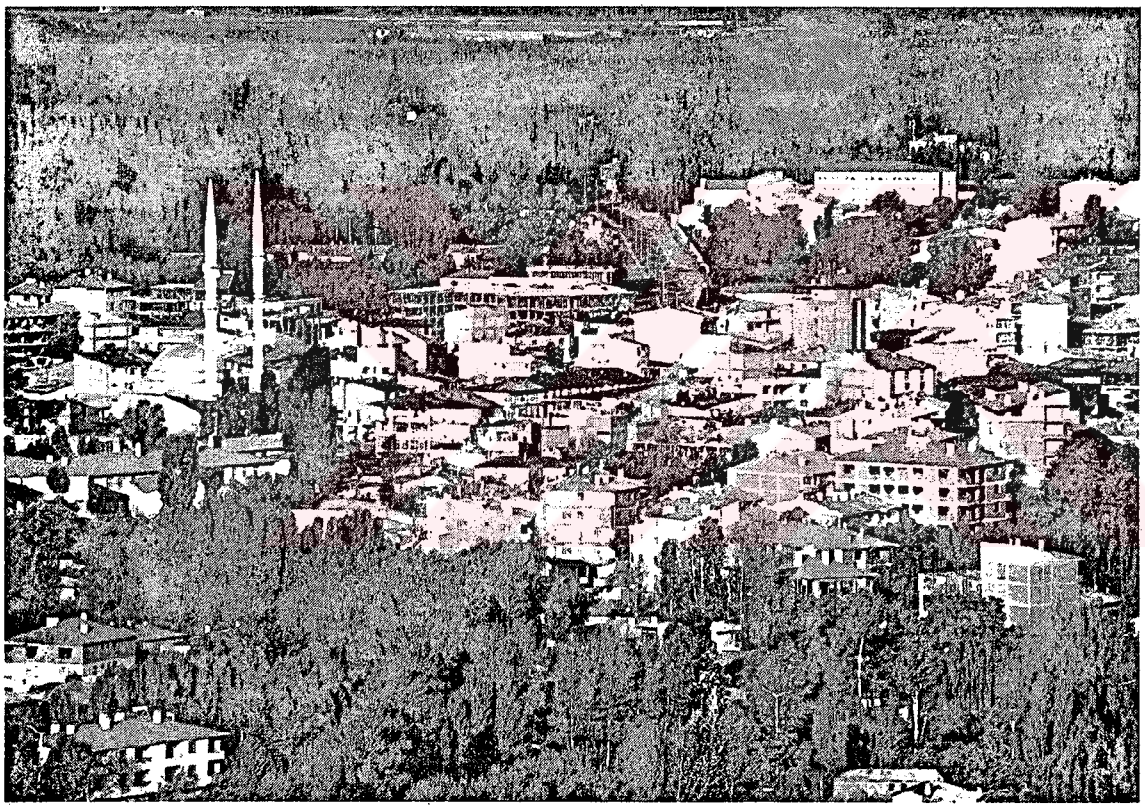

Foto 50. Erciş Kentinin İş ve Ticaret Alanlarından Genel Bir Görünüş

Görüldüğü gibi, Erciş kentindeki ticarî faaliyetlerin büyük bir kısmı kentin çekirdeğini oluşturan iş ve ticaret alanı ve çevresinde ışınsal tarzda dağılış gösteren caddeler boyunca toplanmıştır (Foto 50). Perakende ticaret faaliyetlerin hakim olduğu caddelerde hizmet işyerleri de bulunmasına rağmen, toptan ticaret faaliyetlerinde bu durum görülmez. Toptan ticaret faaliyetleri belli cadde ve sokaklara inhisar etmiştir. Atatürk Caddesi'ne bağlı bazı sokaklar, Tugay Caddesi toptancıların en fazla bulunduğu

ana caddelerdir. Vanyolu Caddesi, Memduh Cengiz Caddesi ve Emrah Caddesi hizmet işyerlerinin önem kazandığı caddelerdir.

Erciş kentinin en eski tarihî çekirdeğini meydana getiren Emniyet Caddesi ve onun paralelindeki Atatürk Caddesi, bugün de kentin iş ve ticaret alanlarının merkezi kısmını teşkil etmektedir (Foto 51 ve 52). Perakende ticaret faaliyetlerinin egemen olduğu bu caddelerde manifatura, konfeksiyon ve beyaz eşya satan işyerleri çoğunluktadır. Bu iki cadde arasında yer alan sokaklarda ise hırdavatçılar ile plastik malzeme satan işyerleri bulunmaktadır.

Kentin eski caddelerinden olan Vanyolu Caddesi, resmî binaların sıralandığı ve ticaret hacmi düşük bir caddedir. Ticarî işyerlerinin de büyük bir kısmını gıda ürünleri satışı yapan perakende ticaret faaliyetleri ile doktor muayenehaneleri ve eczanelerin oluşturduğu hizmet işyerleri oluşturmaktadır.

Kentin en işlek caddelerinden biri olan Emrah Caddesi yeni bir caddedir. Bu cadde üzerinde bulunan işyerlerinin % 68'ini perakende ticaret ve % 29'unu da hizmet işyerleri meydana getirmektedir. 1998'de açılan Cumhuriyet Caddesi, gelişme gösteren diğer bir önemli caddedir.

Foto 51. Kentin İş ve Ticaret Alanlarının Çekirdeklerinden Birini Oluşturan Emniyet Caddesi

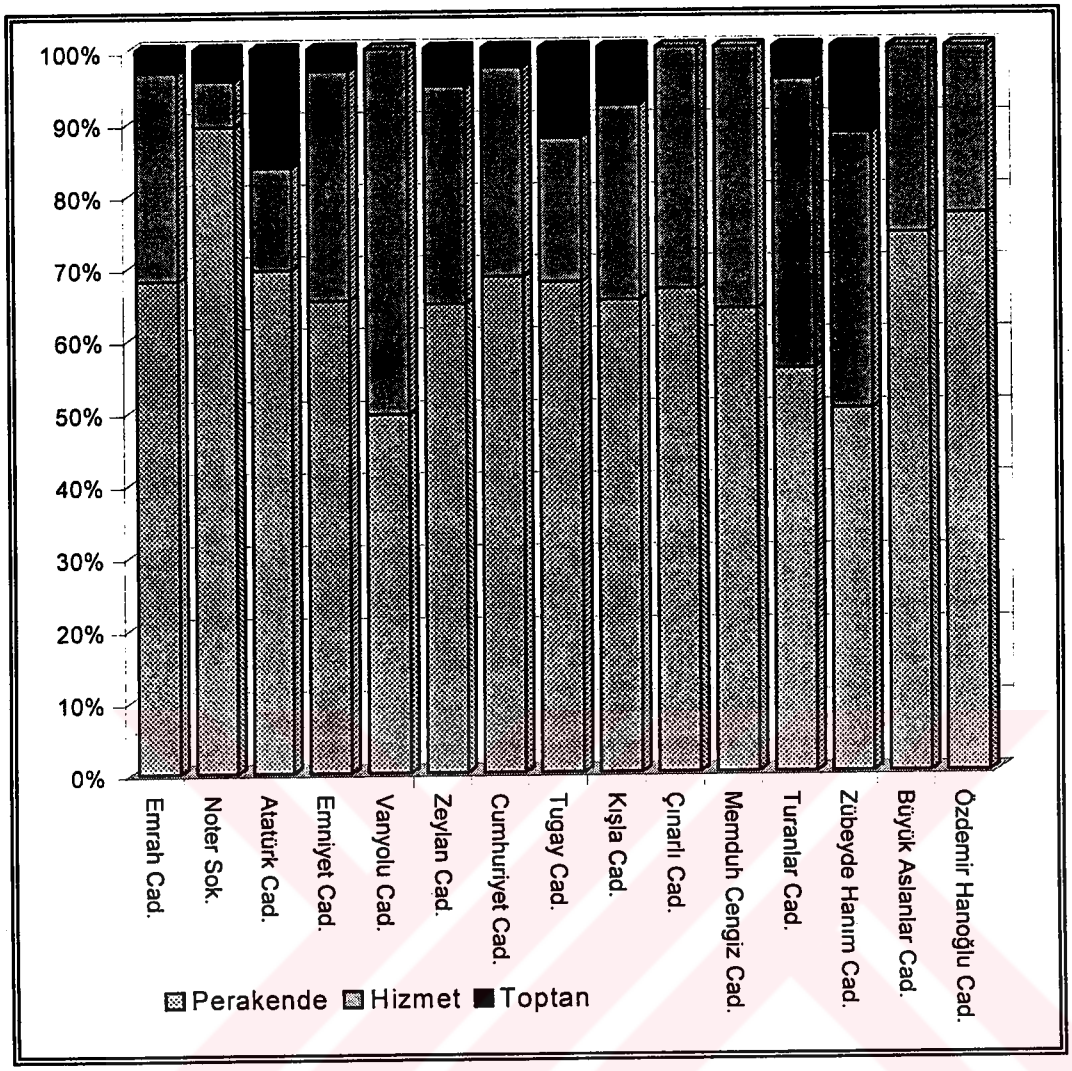

Foto 52. Kentin En Eski Caddelerinden Atatürk Caddesi

Tablo 3.50. Erciş Kentindeki Ticari Faaliyetlerin Caddelere Göre Dağılımı

Caddenin Adı	İşyeri Sayısı			
	Perakende	Hizmet	Toptan	Toplam
Emrah Caddesi	132	56	6	194
Emrah Caddesi Noter Sokak	84	6	4	94
Atatürk Caddesi ve Bağlı Sokaklar	93	19	22	134
Emniyet Caddesi	43	21	2	66
Vanyolu Caddesi	44	45	-	89
Zeylan Caddesi	75	35	6	116
Cumhuriyet Caddesi	26	11	1	38
Tugay Caddesi	71	21	13	105
Kışla Caddesi	41	17	5	63
Çınarlı Caddesi	36	18	-	54
Memduh Cengiz Caddesi ve Ağaç Meydanı Sokak	60	34	-	94
Turanlar Caddesi	25	18	2	45
Zübeyde Hanım Caddesi	21	16	5	42
Büyük Aslanlar Caddesi	26	9	-	35
Özdemir Hanoğlu Caddesi	10	3	-	13
TOPLAM	**820**	**344**	**66**	**1230**

Kaynak: 2000 Yılı Bina Sayım Cetvelleri.

Şekil 3.28. Erciş'te İş ve Ticaret Alanındaki Caddelerin Ticari Faaliyetler Açısından Dağılımı

Kentin en büyük caddelerinden birini meydana getiren Kışla Caddesi, ticaret faaliyetleri açısından gelişmemiştir. Bu caddede yer alan askerî birlikler, ticarî faaliyetlerin bu uzun ve geniş caddede gelişmelerini sınırlamıştır.

Zeylan ve Tugay caddeleri (Foto 53), daha çok kırsal alanların pazar yeri görevi görmektedir. Perakende ticaret faaliyetlerinin egemen olduğu bu iki caddede yer alan hizmet işyerleri daha çok çayevi ve kahvehanelerden oluşmaktadır. Tugay Caddesi'nde yem, gübre ve çimento satıcılarından oluşan toptancılar da bulunmaktadır. Bu caddelerin önemli bir özelliği de, iş ve ticaret alanlarına yakın olan kesimler hariç, ikametgahların önemli bir yer tutmasıdır.

İş ve ticaret alanına açılan bu caddelerin dışında bazı sokaklar da belirli ticaret faaliyetleri açısından önem kazanmaktadır. Zübeyde Hanım Caddesi'ne açılan Kasaplar

Sokakta (Foto 54) kasaplar sıralanırken, Emniyet Caddesi'ne açılan Eski Buğday Pazarı Sokakta plastik malzeme satan işyerleri bulunmaktadır.

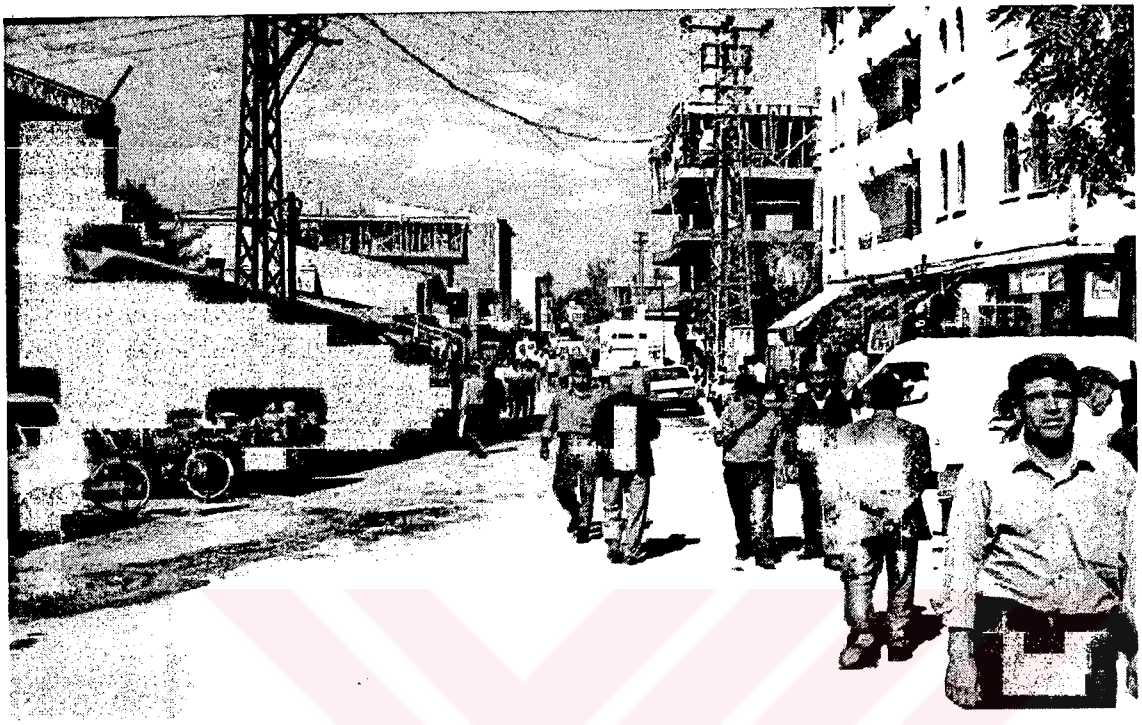

Foto 53. Kırsal Kesimden Gelenlerin Yoğun Alışveriş Mekanlarından Tugay Caddesi

Foto 54. Zübeyde hanım Caddesi Kasaplar Sokaktaki Kasaplardan Bir Görünüm

Kenti NW-SE istikametinde ikiye bölen Ağrı-Van transit yolu, ticaret faaliyetlerinin bakkal- market gibi işyerleri ile sınırlandığı ve ikametgahlar açısından önem kazanan bir caddedir. Bu cadde üzerinde bazı resmî binaların yanı sıra akaryakıt istasyonları da bulunmaktadır.

Erciş kentinde ticaret faaliyetleri açısından önem kazanan bazı pazar alanları da bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, Örene Mahallesi'nde bulunan Hayvan Pazarı'dır. 42 dekar alana kurulu bulunan Hayvan Pazarı, günde ortalama en az 2000 kişinin uğradığı, oldukça canlı bir ticaret alanıdır. Kırsal kesimden gelenlerin mallarını pazarladığı ve yoğun bir alım- satım faaliyetinin yaşandığı bu pazarın hemen arkasında yine hayvan pazarı ile bağlantılı saman pazarı bulunmaktadır. Saman pazarında genellikle traktörlerle getirilen samanlar, yine hayvan alıcılarına pazarlanmaktadır (Foto 28 ve 29).

Hacı Hasanağa Caddesi'nde bulunan Peynir Pazarı, kırsal kesimin önemli pazar yerlerinden birini meydana getirmektedir (Foto 55). Peynir pazarına Erciş kırsal kesiminin yanı sıra Muradiye İlçesi'nden de gelen satıcılar peynir, yağ ve diğer ürünlerini burada pazarlamakta ve alıcı bulabilmektedir.

Yatılı Okul Caddesi'ndeki Cephanelik Sokak'ta bulunan Buğday Pazarı, canlı pazar alanlarından biridir. 42 kadar buğday ambarının da bulunduğu bu pazarda, köylüler, ürünlerini buradaki buğday ambarlarına satma ve depolama olanağı ile birlikte, kent dışına satış ve sevkıyat işleri de yapılmaktadır.

Erciş kentindeki ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı diğer bir alan da Derezemi Sokak'ta bulunan Rus Pazarıdır (Foto 30). Rus Pazarında 322 kadar işyeri bulunmakta ve bu işyerlerinde daha çok elektronik aletler, ev aletleri ve konfeksiyon ürünleri satılmaktadır. Belediye tarafından kiraya verilen bu pazar, hemen her kesimden müşterinin uğradığı hesaplı bir alışveriş merkezidir.

Erciş'te biri açık diğer kapalı olmak üzere iki sebze pazarı bulunmaktadır. Özdemir Hanoğlu- Vanyolu caddeleri kavşağında yer alan açık sebze pazarında 32 kadar manav bulunmaktadır (Foto 31). Zeylan Caddesi üzerinde bulunan Kapalı Sebze Pazarı'nda ise 27 kadar sebze-meyve komisyoncusu ve birkaç gıda toptancısı bulunmaktadır. Bunların dışında, Kara Yusuf Paşa Camisi'nin arkasındaki alanda da meyve-sebze satıcıları bulunmaktadır.

Foto 55. Peynirciler Pazarı

Foto 56. Cami Pasajından Bir Görünüş

Erciş kentindeki ticari faaliyetlerin yer aldığı birkaç iş hanı ve pasaj da, ticari fonksiyonlar bakımından önem taşımaktadır. Bunlardan Kara Yusuf Paşa Camii'nin altında bulunan Cami Pasajı, kent sakinleri tarafından tercih edilen bir alış-veriş mekanıdır. 41 işyerinin bulunduğu pasajda tuhafiyeci, elektronik alet satıcıları, konfeksiyon ve hırdavatçılar ağırlıkta bulunmaktadır (Foto 56).

Emrah Caddesi üzerinde bulunan Belediyeye ait *"Yeni İş Merkezi"*, yeni faaliyete girmiş olan bir alışveriş mekanıdır. 4 katlı bu iş hanının 2 katı faaliyettedir. Toplam 52 işyerinin bulunduğu iş hanında konfeksiyoncular, tuhafiyeciler ve parfümeri- bijuteri satıcıları gibi işyerlerinin yanı sıra berber, elektronikçi, yorgancı, bilgisayarcı, şapkacı ve çiçekçi gibi çok çeşitli işyerleri bulunmaktadır. Zeylan Caddesi'nde bulunan diğer bir pasajda ise, beyaz eşya satıcısı, kuyumcu, kunduracı, toptancıların oluşturduğu 30 işyeri bulunmaktadır.

Erciş kentinde bunun gibi birkaç iş hanı ve birkaç pasaj daha bulunmaktadır. Ancak, bu iş merkezlerindeki ticari yoğunluk daha düşük miktardadır. Emrah Caddesi'nde inşaatı hâlâ süren *"Belediye İşhanı"* ise faaliyete girdiğinde 100 civarında işyerini barındırabilecek kapasitede olacaktır.

Sonuç olarak, kentteki ticaret faaliyetlerinde uzmanlaşma açısından gelişmeler görüldüğü gibi, özellikle yeni açılan caddeler daha fazla olmak üzere, işyerlerinin tek katlı dükkanlardan çok katlı iş hanlarına doğru yönelme mevcuttur.

3.3.3. Sanayi Alanları

Erciş kentinde sanayi faaliyetlerinin yer aldığı işyerleri, kentin iş ve ticaret alanları içerisinde bulunur. Her ne kadar sanayi faaliyetlerinin yer aldığı işyerleri belli alanlar teşkil edecek şekilde toplanma içerisine girmişse de, bu konuda herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır ve bu toplanma da doğal olarak gerçekleşmiştir. Vanyolu üzerindeki Sanayi Sitesi'nin henüz faaliyete girmediği Erciş'te, sanayi faaliyetlerinin temelini *"küçük sanayi"* adı verilen faaliyetler oluşturmaktadır.

Kentte 11.2 ha.ı tamir ve bakım atölyeleri, ağaç ve demir işlerine ait küçük ve orta ölçekli sanayi işyerleri, yaklaşık 9 ha' ı briket imalathaneleri ve 23 ha'ı da henüz faaliyete girmemiş olan Vanyolu üzerindeki *"Küçük Sanayi Sitesi"* olmak üzere toplam 44.2 ha sanayii alanı mevcuttur. Küçük sanayi sitesinin yakın bir zamanda faaliyete girmesi beklenmektedir. Burası faaliyete girdiği zaman, kent içerisinde muhtemelen 7

hektarlık bir alan boşalacak ve bu alanlara da ticari işyerleri yerleşecektir. Böylece hem kentsel görünüm açısından olumsuz bir durum ortadan kalkmış olacak, hem de iş ve ticaret alanlarının daha etkili ve verimli kullanımı mümkün olacaktır. Kent sınırları içerisinde yer almayan fakat kente ait bir fonksiyon olan yaklaşık 300 ha. alana sahip şeker fabrikası, sanayi alanlarına dahil edilmemiştir. Erciş Şeker Fabrikası, daha önce ayrıntılı olarak incelendiği için burada bir daha değinilmeyecektir.

Erciş kenti sınırları dahilinde sanayiye ait 534 işyeri bulunmakta ve bunun 5 adedini orta ölçekli ve 529 adedini de küçük ölçekli sanayi faaliyetlerine ait işyerleri oluşturmaktadır.

Foto 57. Oto Tamir ve Bakım Atölyelerinin Yer Aldığı Eski Otogar

Kentteki küçük sanayi faaliyetlerinin esasını teşkil eden oto tamir ve bakım atölyeleri ile demir işlerine ait atölyeler bir arada bulunmaktadır (Foto 57). Garaj Caddesi boyunca sağlı-sollu olarak uzanan bu işyerlerinin önemli bir kısmını demirciler ile oto tamir atölyeleri meydana getirmektedir. Yine bu cadde üzerinde yer alan eski otobüs terminali de, bugün oto sanayii atölyeleri olarak kullanılmaktadır. Yine Latifiye Mahallesi'ndeki Demirciler Sokak'ta da 14 kadar demirci atölyesi bulunmaktadır. Soba imalathanelerinin de yer aldığı Demirciler Sokak'ta tenekeciler ve kaynakçılar da bulunur.

Erciş'teki ağaç işlerine ait marangoz, hızar ve kereste atölyeleri kentin değişik birkaç noktasında toplanmış bulunmaktadır. Bunların başında Çınarlı ve Kışla caddelerinde bulunan marangoz siteleridir. Çınarlı Caddesi'ndeki marangozlar sitesinde 33 adet, Kışla Caddesi'nde ise 9 adet marangoz ve hızar-kereste atölyesi bulunmaktadır. Çınarlı Caddesi'ndeki marangoz atölyeleri içerisinde 5 adet un değirmeni de yer almaktadır. Memduh Cengiz Caddesi'ndeki Marangozlar Sokak'ta ise 13 adet hızar atölyesi ile 5 adet marangoz atölyesi bulunmakta; ayrıca, Marangozlar Sokağı'nın arkasındaki alanda ağaç meydanı yer almakta olup, ağaç meydanında genellikle kavak ticareti yapılmaktadır.

Kentteki ev aletleri, elektronik aletler, kundura vb. tamirat atölyeleri ile beyaz eşya servisleri iş ve ticaret alanları içerisinde belli bir düzen dahilinde olmadan karışık bir biçimde yer almaktadır. Yine bunun gibi tatlı, kadayıf ve yufka imalathaneleri gibi gıda maddeleri imalatçıları, ekmek fabrikası ve fırınlar, terziler, mermer ve karocular, saat tamircileri gibi işyerleri de belli bir düzen içerisinde bulunmayan işyerleridir. Bu işyerleri, iş ve ticaret alanları içerisinde bulunmasına rağmen ana caddeler boyunca değil, daha çok ara sokaklarda bulunmaktadır.

Orta ölçekli üretim faaliyetleri, mahalle içlerinde bulunmaktadır. Örneğin, Emaye Soba Fabrikası Gölağzı Mahallesi'nde, Beton Boru Fabrikası Gölağzı Caddesi üzerinde, Tekbir Şeker Fabrikası Salihiye Mahallesi'nde, Erciş Plastik Fabrikası ve Erciş Beton Tesisleri Adilcevaz yolu üzerinde yer almaktadır. Sadece iki küp şeker imalatçısı Vanyolu ve Kışla caddeleri üzerinde yer almışlardır.

Erciş kentindeki sanayi işyerlerinden birisi de briket imalathaneleridir. Son yıllarda kentteki inşaat faaliyetlerindeki artışa paralel olarak briket imalathanelerinin sayısında artışlar meydana gelmiştir. Kentin değişik kesimlerinde 38 adet briket imalathanesi mevcuttur. Briket imalathaneleri, Cumhuriyet Caddesi ve bu cadde ile Garaj Caddesi arasındaki geniş, boş alanlar ile Ağrı-Van yolu üzerindeki boş sahalarda yer almaktadır. Özellikle Cumhuriyet ve Garaj caddelerindeki boşluklarda yer alan briket imalathaneleri, iş ve ticaret alanlarının hemen kenarında yer aldıklarından kent açısından kötü bir görünüm ortaya çıkarmaktadır.

Vanyolu üzerindeki *"Küçük Sanayi Sitesi"* ise, 2002 yılının ilk aylarında faaliyete girmesi beklenmektedir (Foto 58 ve Şekil 3.29). 1993 yılında 230 dekar alanda

temeli atılan sanayi sitesi, şimdilik 184 işyeri kapasitesinde bulunmakta ve ileriki yıllarda 200 civarında işyerinin daha eklenmesi düşünülmektedir. Küçük sanayi sitesinde bulunan işyerleri 180, 120 ve 60'ar m² olmak üzere 3 farklı şekilde düzenlenmiştir. 180 m² lik atölyelere marangoz ve oto tamircileri ve 60 m² lik işyerlerine de oto elektrik ve diğer işyerleri yerleştirilecektir. 184 işyerinin 26'sının hızarcılara, 39'unun marangozlara, 20'sinin oto elektrikçilerine, 69'unun oto tamircilere ve geri kalanı da metal işleri, sobacı ve demir doğramacılara tahsis edilmiştir. Cami, lokanta gibi sosyal tesislerin bulunduğu sanayi sitesinde banka şubesi, güvenlik noktası, PTT şubesi, Sağlık Ocağı gibi tesislerin de temeli atılmış, ancak ödenek yokluğundan bu inşaatlar ertelenmiştir. Bunların dışında, Çıraklık Eğitim Merkezi'nin de buraya aktarılması planlanmaktadır.

Küçük Sanayi Sitesi'nin faaliyete girmesi durumunda bile küçük sanayi faaliyetlerinden 100'ün üzerinde işyeri yine kent merkezinde kalacaktır. Ancak, ileriki yıllarda siteye takviye gerçekleştiğinde, bunlar da iş ve ticaret alanlarından çekilmiş olacaktır. Diğer tamirat ve imalat atölyeleri ise, küçük sanayi sitelerinde yer almadıklarından yine kent merkezinde kalacaklardır. Bu faaliyetler, kenar sokaklara çekilebilirse kentsel görünüm açısından daha olumlu sonuçlar ortaya çıkacaktır.

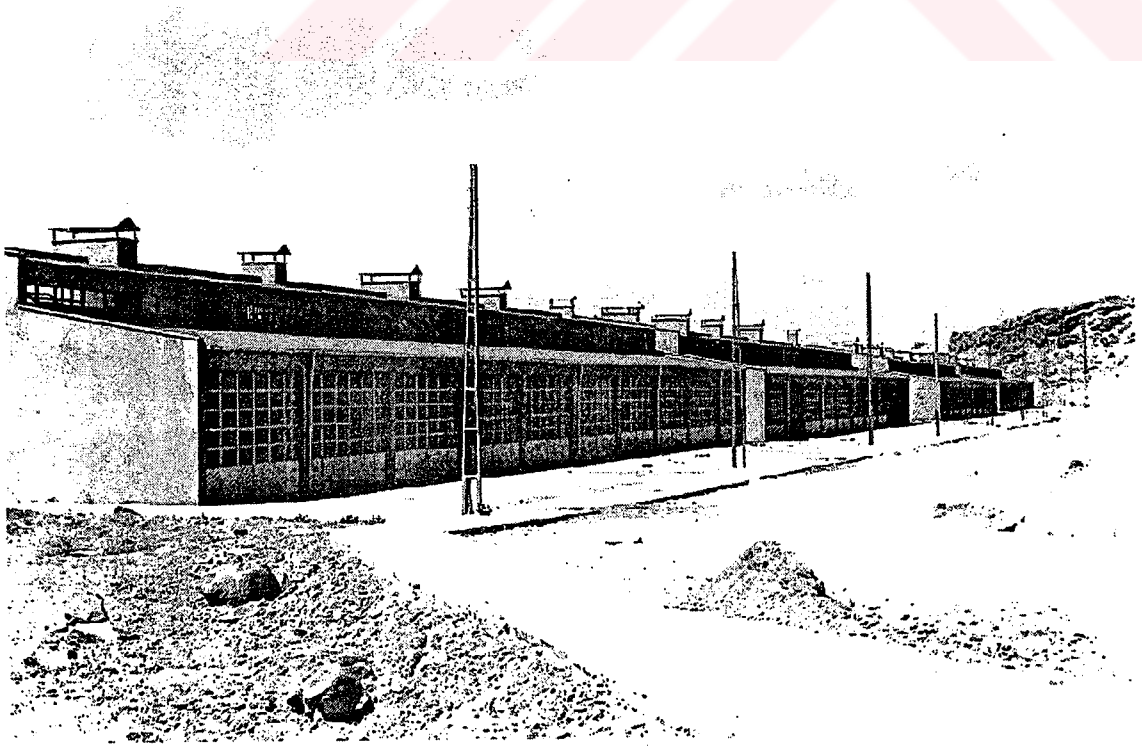
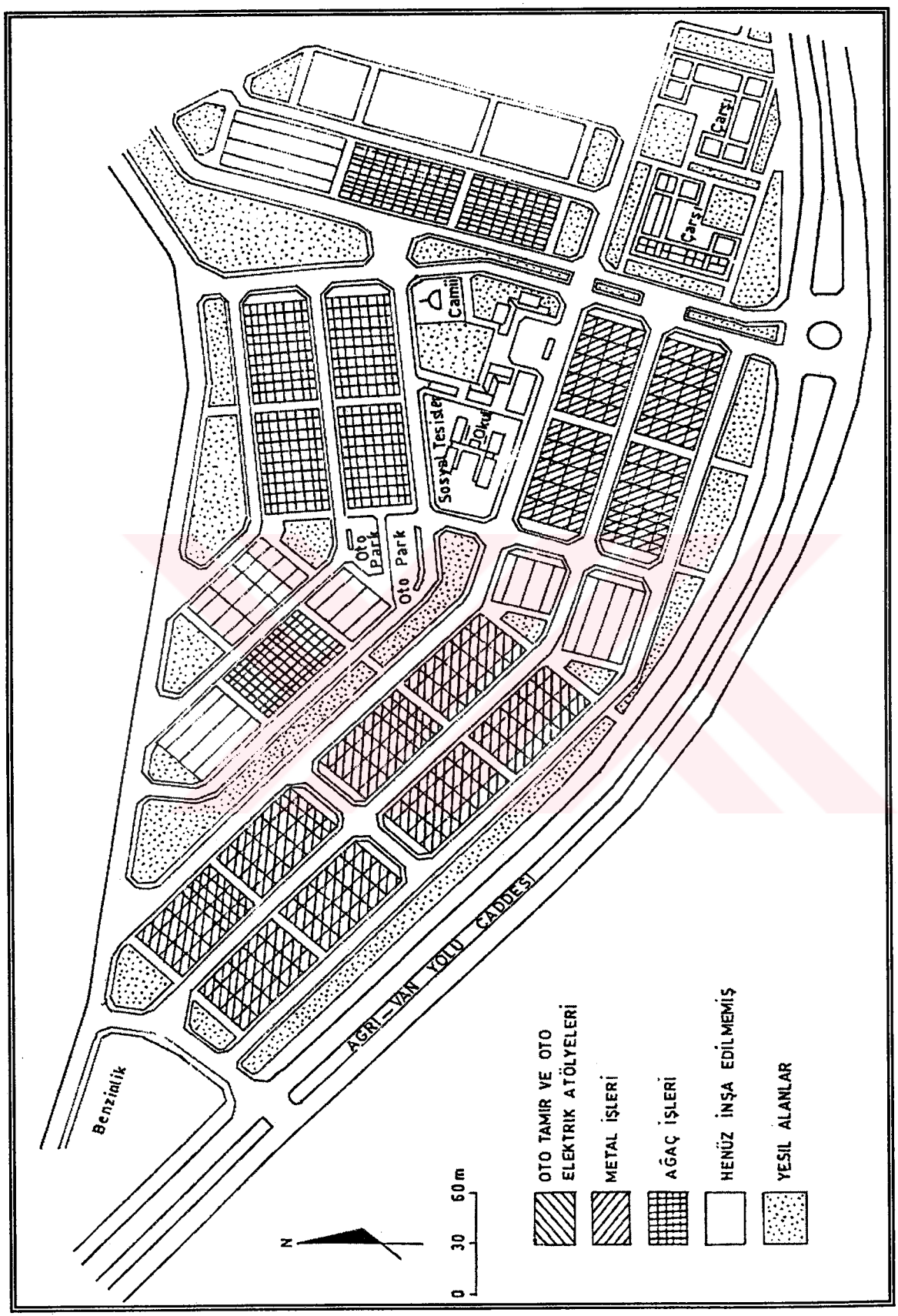

Foto 58. yakında Faaliyete Girecek Olan Küçük Sanayi Sitesinden Bir Görünüm

Şekil 3.29. Küçük Sanayi Sitesi Yerleşim Planı

3.3.4. Konut Alanları

2983 hektarlık geniş bir alana sahip Erciş kentinin tümü yerleşik alanlardan müteşekkil değildir. Kentsel alanın sadece 1852.53 ha.ı diğer bir ifade ile yaklaşık % 62'si yerleşilmiş olup, geri kalan sahaları tarım alanları ve boş alanlar oluşturmaktadır. Yerleşik alanlar içerisinde ikametgahlar, iş ve ticaret sahaları, resmi binalar, cadde ve sokaklar gibi oldukça kompleks bir yapı mevcut olup, bu farklı kullanımlar birbirleriyle karmaşık bir ünite meydana getirmişlerdir. Bununla beraber, ikametgah alanı içerisinde ve konut dokusuyla iç içe geçmiş daha çok meyve ve sebze bahçelerinden oluşan tarım alanları da bulunmaktadır.

Erciş'te kentsel alanın yaklaşık % 40'nı oluşturan yerleşik olmayan alanlar, yukarıda da değinildiği gibi, genellikle tarım alanlarından meydana gelmektedir. Kent sınırlarının sürekli olarak genişletilmesi ve özellikle tarım alanlarının kentsel sahaya dahil edilmesi, başta planlama olmak üzere birçok soruna neden olmaktadır. Zaten bahçeli ev tipinin yaygın olduğu ve bu nedenle dağınık bir yerleşme şeklinin egemen olduğu kentte, tarımsal potansiyeli yüksek olan sahaların da kent sınırlarına alınması çok daha dağınık bir yerleşme dokusuna neden olmaktadır. Özellikle kentin güney kesimlerinde bazen onlarca dekarlık alan içerisinde bir ikametgah görmek mümkündür. Halbuki, kentin 1975-80'lerdeki formu, bahçeli ev tipine rağmen orta yoğunlukta bir yerleşme şekli ortaya koymak idi ve bu alan içerisindeki bir gelişme, kentsel alanların daha düzenli ve verimli kullanılmasını doğuracaktı. Konut yapımında sınırlama olmayışı ya da bu konuda alınan kararların uygulanmayışı, ruhsat olayı gözetilmeden gelişigüzel inşaat faaliyetleri sonuçta plansız bir yerleşme düzeni yaratmaktadır. Bu kadar geniş bir alana kentsel hizmetlerin en temel bileşenleri olan yol, su, kanalizasyon vb.nin ulaştırılması hem ekonomik açıdan büyük külfetler getirecek, hem de planlama faaliyetlerinin kararlı bir şekilde uygulanması durumunda bile belirlenen süreler içerisinde yerine getirilmesi mümkün olmayacaktır.

Erciş'teki kentsel topraklar içerisinde ikamet konutu alanları 1310.3 ha'lık bir yer kaplamakta olup yerleşik alanlar içerisinde en büyük arazi kullanım grubunu (%43.9) teşkil etmektedir. Konut alanlarına, meskun mahal içerisindeki büyük olmayan tarım arazileri ile bahçeler de dahildir. Bahçeli ev tipinin çok yaygın olduğu Erciş kentinde, konutları tek başına alarak değerlendirebilmek mümkün değildir.

Yerleşmede kentsel arazi kullanımı bakımından konutların daha yoğun olarak bulunduğu mahalleler, kentin eski mahalleleridir. Bu mahalleler Beyazıt, Salihiye güneyi, Kışla, Latifiye, Camikebir ve Vanyolu mahalleleridir. Kentin eski yerleşme çekirdeklerini oluşturan bu mahallelerde merkezden çevreye doğru gidildikçe, hem konut yoğunluğu düşmekte hem de konut sayısında da azalmalar meydana gelmektedir. Bunun tek istisnası, Latifiye ve Kışla mahallelerinin batısındaki *"Sulu Mevkii"* olarak adlandırılan kesimde son yıllarda göç nedeniyle meydana gelen iskan faaliyetleridir.

Erciş kenti, konutların en büyük kısmını teşkil eden ikametgah yoğunluğu açısından az yoğun bir kenttir (Tablo 3.51; Şekil 3.30 ve 3.31). İkametgah yoğunluğu düşük olan yerleşmede hektara 3.3 ikametgah düşmesine karşılık, bu rakamlar genel bir fikir vermekten uzaktır. Zira, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kentsel alanların yerleşilmemiş kesimleri oldukça fazladır. Örneğin, yerleşik alanları dikkate aldığımızda konut yoğunluğunun hektara 5.3 ikametgaha yükseldiğini görmekteyiz. Bu yoğunluk da, yerleşme alanlarının her tarafında aynı değildir. İkametgah yoğunluğu çevreye doğru gidildikçe azalma göstermektedir.

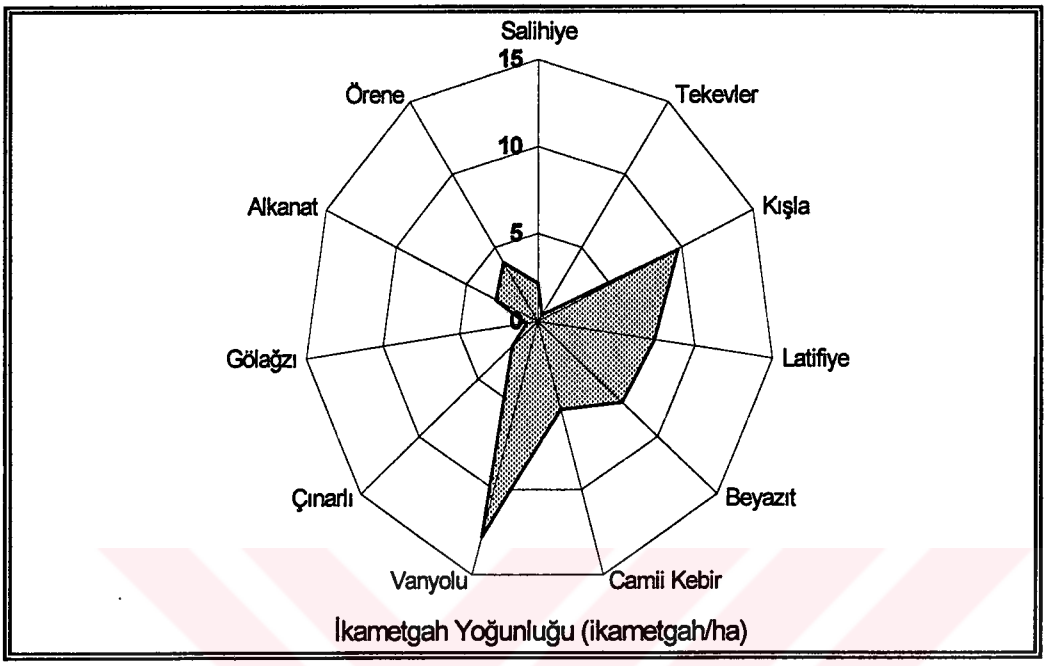
Tablo 3.51. Erciş Kentinde Mahallelere Göre İkametgah Yoğunluğu

Mahallenin Adı	Alanı (ha)	İkametgah Sayısı	Konut Yoğunluğu (ha/ikametgah)
Salihiye	737.24	1636	2.2
Tekevler	715.89	380	0.5
Kışla	203.92	1983	9.7
Latifiye	174.25	1293	7.4
Beyazıt	190.88	1330	7.0
Camii Kebir	98.92	512	5.2
Vanyolu	94.54	1208	12.8
Çınarlı	176.70	374	2.1
Gölağzı	349.63	255	0.7
Alkanat	136.07	402	2.9
Örene	105.08	422	4.0
Toplam	2983.12	9795	3.3

Kaynak: 2000 Yılı Bina Sayım Cetvelleri ve Halihazır Haritalardan Hesaplanmıştır.

Erciş kentinde ikamet konutlarının en yoğun olduğu kesimler, Beyazıt, Salihiye, Kışla, Latifiye, Camii Kebir ve Vanyolu mahallelerinin iş ve ticaret alanlarına yakın kesimlerdir. Nüfusun alansal dağılışı kısmında da ayrıntılı olarak izah ettiğimiz gibi, kenar kesimler ikametgahların seyreldiği ve yoğunluğun düştüğü alanlardır. Kenar mahalleler içerisinde Tekevler ve Gölağzı mahalleleri, ikametgah yoğunluğunun en düşük düzeylerde seyrettiği alanları meydana getirmektedir. Tarımsal alanların geniş yer kapladığı bu mahallelerde yerleşme düzeni de oldukça seyrek bir doku oluşturur. Bu

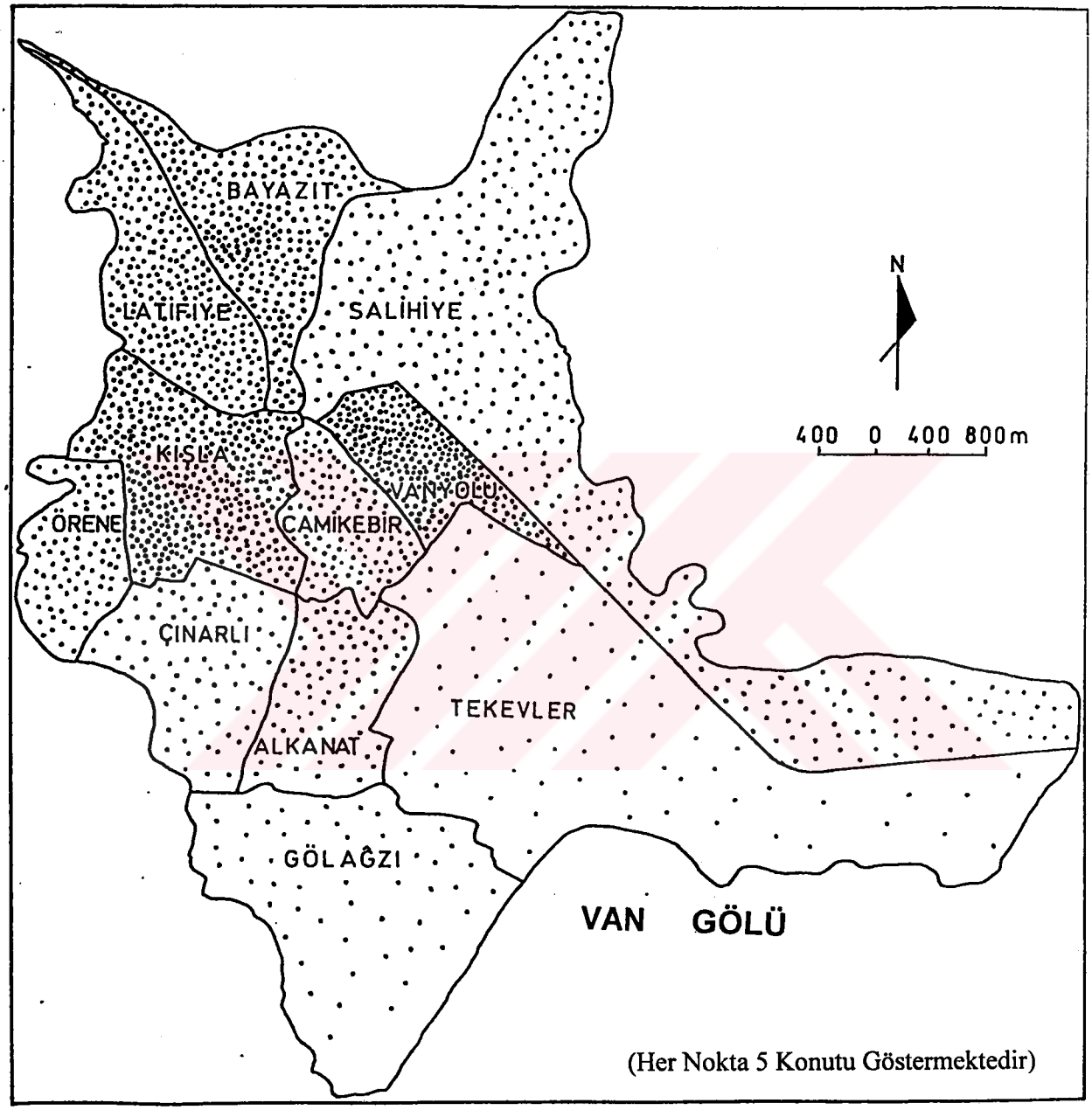
mahalleler içerisinde hiç yerleşilmemiş geniş alanlar görmek mümkündür. Erciş kentinde ikametgah yoğunluğunun en yüksek olduğu mahalle Vanyolu Mahallesi'dir.

Şekil 3.30. Erciş Kentinde Konut Yoğunluğunun Dağılışı (2000)

Kentin en eski yerleşme çekirdeklerinden birini oluşturan mahallelerde hektara 12.8 ikametgah düşmektedir. Aslında Beyazıt, Kışla ve Camii Kebir mahallelerinde de ikametgah yoğunluğu Vanyolu Mahallesi kadar yüksektir. Ancak, bu mahallelerin alanları içerisinde önemli miktarda iş ve ticaret sahası da bulunduğundan ikametgah yoğunluğu daha düşük olarak seyretmektedir. Kısaca, kuzeyde Ağrı- Van yolu hattının güneyinden Çınarlı, Alkanat Mahallelerinin orta, Gölağzı Mahallesi'nin kuzeyi ve Tekevler Mahallesi'nin batısından geçen bir hat arasındaki alanlar, kentin en yoğun kısımlarını meydana getirmektedir. Bu bakımdan, kentin eski mahallelerinin yüksek, yeni mahallelerinin de düşük yoğunluklu alanları oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Erciş kentinde ikametgahlar ile işyerleri fazla karışmış değildir. İş ve ticaret alanında çok düşük olan ikametgah sayısı çevreye doğru gidildikçe artış göstermektedir. Konutların büyük bir kısmının ikamete ayrıldığı Erciş kentinde Beyazıt, Kışla ve Latifiye mahalleleri en fazla işyerine sahip mahallelerdir (Tablo 3.52 ve Şekil 3.32).

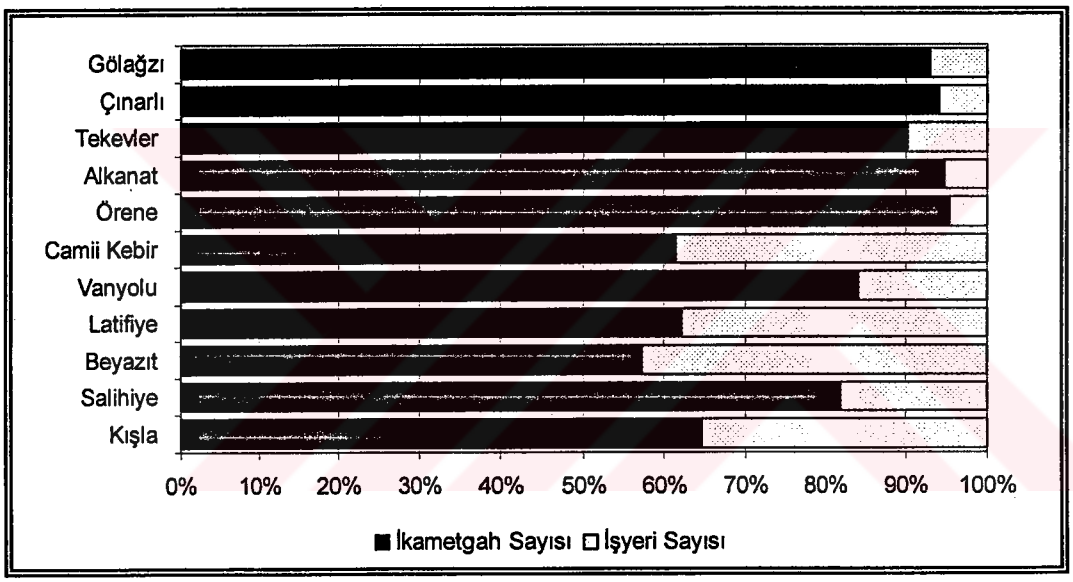

Şekil 3.31. Erciş Kentinde Konut Sayısının Mahallelere Dağılımı

Tablo 3.52. Erciş Kentinde İşyerleri ve İkametgahların Alansal Dağılışı (2000)

Mahallenin Adı	İkametgah Sayısı	Oranı (%)	İşyeri Sayısı	Oranı (%)	Toplam
Kışla	1983	64.6	1085	35.4	3068
Salihiye	1636	90.0	360	10.0	1996
Beyazıt	1330	57.2	993	42.8	2323
Latifiye	1293	62.2	786	37.8	2079
Vanyolu	1208	84.2	226	15.8	1434
Camii Kebir	512	61.5	321	38.5	833
Örene	422	95.5	20	4.5	442
Alkanat	402	94.8	22	5.2	424
Tekevler	380	90.3	41	9.7	421
Çınarlı	374	94.2	23	5.8	397
Gölağzı	255	93.1	19	6.9	274
TOPLAM	**9795**	**71.5**	**3896***	**28.5**	**13691**

Kaynak: 2000 Yılı Bina Sayım Cetvelleri, Yerinde Yapılan Tespitler.

Şekil 3.32. Erciş Kentinde İşyeri ve İkametgahların Mahallelere Göre Dağılımı (2000)

Erciş kentinde Örene, Alkanat, Tekevler, Çınarlı, Gölağzı ve geniş bir alana sahip olan Salihiye mahalleleri hemen hemen tümüyle ikamete ayrılmış mahallelerdir. Bu mahalleler içerisinde sadece Salihiye Mahallesi'nde 360 işyeri bulunmaktadır. İş ve ticaret sahasına denk gelen kısmı az olan bu mahalledeki işyeri oranının düşük olmasının diğer bir nedeni de, geniş bir alana sahip olması ve ikametgah sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Vanyolu Mahallesi'nde ise, mahallenin en önemli caddesi olan Vanyolu Caddesi'nde daha çok resmi dairelerin yer alması, işyerlerinin daha az oranda bulunması sonucunu doğurmuştur. Erciş kentinde işyeri oranının en yüksek olduğu mahalleler, Beyazıt, Kışla, Camii Kebir ve Latifiye'dir. Beyazıt

* Bu değer, 2274 ticari ve 535 sanayii işyeri ile 827 depo – ambar ve 260 boş işyerinin toplamından oluşmaktadır.

Mahallesi % 42.8 ile en fazla işyeri oranına sahip mahalledir. 993 adet işyerinin bulunduğu bu mahallede, Zeylan Caddesi, Emniyet Caddesi, Zübeyde Hanım Caddesi'nden geçilerek bir yay içinde kalan iş ve ticaret sahaları, kentin en fazla işyerine sahip alanlarını meydana getirmektedir. Kışla Mahallesi'nde işyeri sayısı daha fazla görünmesine rağmen, bu fazlalık sanayiye ait işyerlerinin büyük bir kısmının bu mahallede yer almasından kaynaklanmaktadır. Kışla Mahallesi'nde 582 adet ticari işyeri bulunmasına karşılık, bu miktar Beyazıt Mahallesi'nde 654'tür. Kışla Mahallesi'nin Kışla Caddesi ile Garaj Caddesi arasındaki alanlar, Çınarlı Caddesi'nin bir kısmı ve Emrah Caddesi ile Atatürk Caddesi arasındaki alanlar, iş ve ticaret sahalarını meydana getirmektedir. Latifiye Mahallesi'nde Zeylan- Cumhuriyet Caddeleri arasındaki kesim ve Camii Kebir Mahallesi'nde Vanyolu Caddesi'nin bir kısmı ile Emrah Caddesi'nin güneyindeki alanlar, temel iş ve ticaret sahalarını meydana getirmektedir. Dolayısıyla bu 4 mahalle, işyeri oranının orta düzeyde olduğu mahallelerdir.

Genel işyeri oranının % 28.5 olduğu Erciş kentinde tamamen işyerlerine ayrılmış bir mahalle bulunmamaktadır. Kentte genellikle iş ve ticaret sahaları ile ikametgahlar kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmamış olsa dahi, özellikle 4 ve daha fazla katlı yapıların alt katlarında işyerleri bulunabilmektedir. Ancak, bu tür yapıların sayısı fazla değildir.

Erciş kentinde konutların büyük bir kısmı tek katlıdır(Tablo 2.4). % 85.5 oranındaki tek katlı konutları, % 9.1'lik bir oranla iki katlı konutlar izlemektedir. İki ve daha fazla katlı konutların sayısı artış göstermektedir. Örneğin, 1973 yılında iki katlı konut sayısı 147, 3 ve daha fazla katlı konut sayısı da sadece 12 idi. Bugün ise, 2 katlı konut sayısı 895 (% 9.1), 3 ve daha fazla katlı konut sayısı 529 (% 5.4)'dur. Katlı yapılar daha çok çarşı alanı ve bu alanın yakın çevresinde yoğunluk kazanmaktadır. Kentin eski mahallelerinde daha fazla olan katlı konut sayısı, yeni mahallelerde gittikçe düşmekte ve 2 katlı konutlarla sınırlanmaktadır. Bu alanın dışında, kamu kuruluşlarına ait lojmanlar ile askeri lojmanlar kentteki önemli çok katlı ikamet konutlarıdır. Erciş kentinde toplu konut alanları mevcut değildir. Daha önce belediye tarafından bu konuda bazı faaliyetler başlatılmışsa da sürdürülememiştir.

Erciş'teki ikamet konutlarının büyük bir kısmı bahçeli ev tipindedir. Bahçeli evler, genellikle bir duvar ile ya da duvar vazifesi gören yoğun sıralı kavak ağaçlarıyla

çevrelenmiştir. Evlerin yapı tarzı bakımından, eski ve yeni mahalleler ile insanların gelir durumuna göre değişiklik göstermektedir. Kent merkezinde arazi fiyatlarının yüksek olması dolayısıyla kırsal alanlardan göçenler kenar kesimleri tercih etmektedirler. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, kentin eski ve yeni semtleri arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar, konut tiplerine ve yapı tarzlarına da yansımaktadır. Merkeze yakın kesimlerde betonarme ev tipi yaygın iken kenar kesimlerde toprak evler çoğalmaktadır. Yine bunun gibi kent merkezi ve yakın çevresindeki evlerin hemen hemen çoğu çatılıdır. Ancak, çatılı ev miktarı da kenar kesimlere doğru düşüş göstermektedir. Bununla beraber, kentte son yıllarda büyük miktarda *"Clearing"* olarak da ifade edilen *"kentsel yenileme"* hareketi görülmektedir. Son yıllarda yapılan konutlarda kat eğilimi artmakta ve tek ve iki katlı konutlarda genellikle çatılı olarak inşa edilmektedir. Yine bunun gibi, iş ve ticaret alanlarında daha modern ve çok katlı yapılar dikkat çekmektedir. Kentte planlama kararlarına uyulmadan gelişigüzel yapılanma ve inşaat faaliyetleri son yıllarda artan göçlerle gittikçe artmaktadır. Ruhsatlı yapıların sayısı çok azdır ve belediye de bu konuda sistemli denetim getirememektedir (Foto 59, 60, 61 ve 62).

Foto 59. Cumhuriyet Caddesi'nde Yeni Bir Yapı

Foto 60. Konut Dokusu Örneği: Çınarlı Mahallesi

Foto 61. Konut Dokusu Örneği: Salihiye Mahallesi

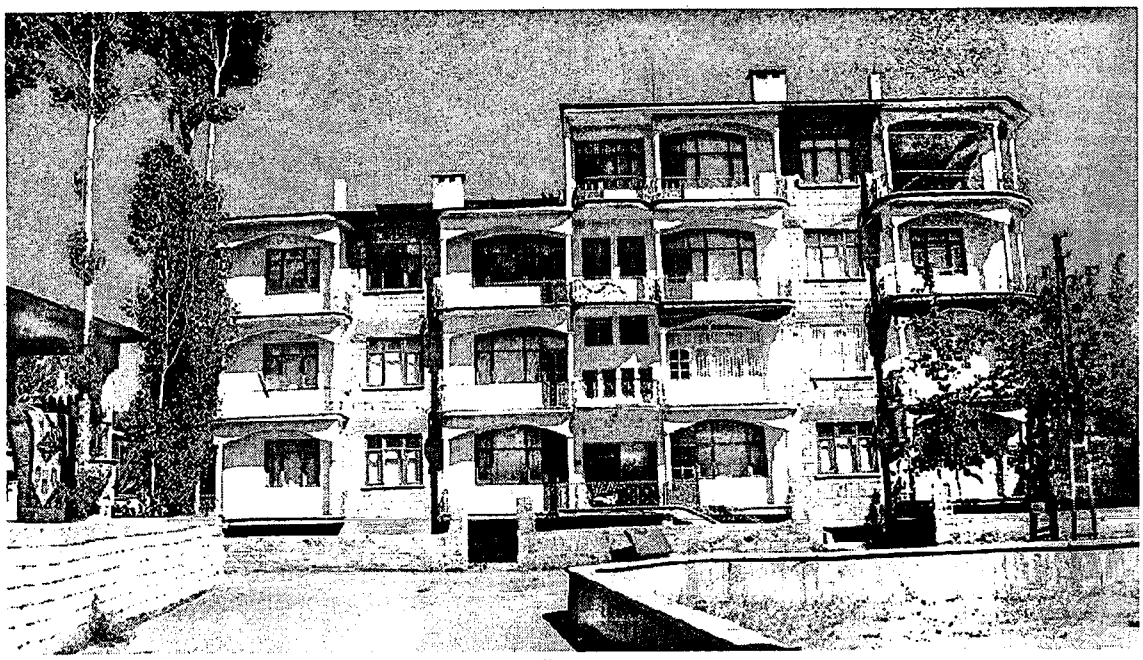

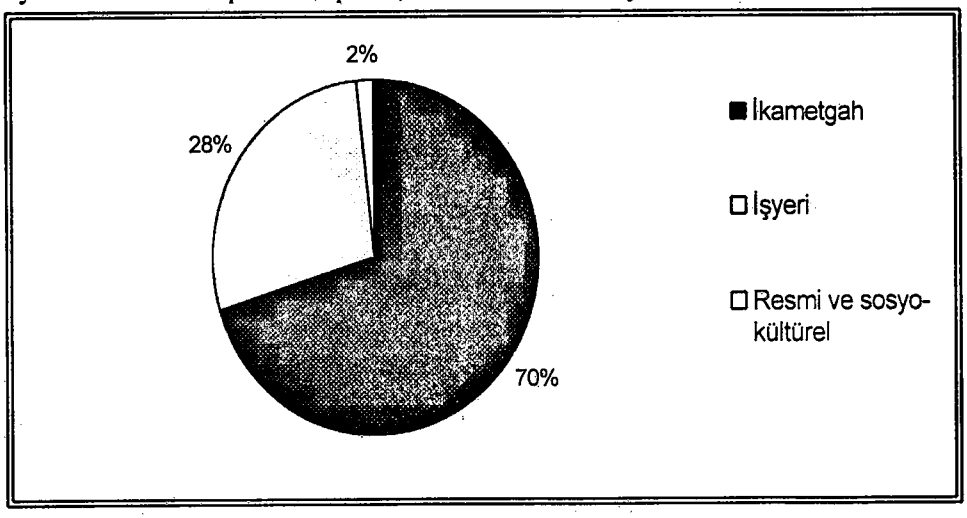
Foto 62. Kışla Mahallesi'nde Katlı Bir Yapı Örneği

Son olarak, Erciş kentinde konutları kullanım amaçlarına göre incelediğimizde, ikametgahların ezici bir şekilde başta geldiğini görmekteyiz (Tablo 3.53; Şekil 3.33). Erciş kentinde konutların diğer önemli bölümünü, kentlerin en önemli göstergelerinden birisi olan ticari ve sınai işyerleridir. Resmi konutların ise en büyük kısmını sırasıyla eğitime ait binalar, dinî yapılar ve resmi kurumlardır.

Tablo 3.53. Erciş Kentinde Konutların Kullanılış Amacına Göre Dağılımı (2000)

Konut Türü	Konut Sayısı	Oranı (%)
İkametgah	9795	70.3
İşyeri	3896	28.0
Resmi ve sosyo-kültürel	232	1.7
TOPLAM	**13923**	**100**

Kaynak: Yerinde Yapılan Tespitler, 2000 Yılı Bina Sayım Cetvelleri

Şekil 3.33. Erciş Kentinde Konutların Kullanılış Amaçlarına Göre Dağılımı

3.3.5. Tarım Alanları

Erciş'te kent sınırları içerisindeki arazi kullanımında önemli bir unsur da tarımsal faaliyetlerdir. Tarımsal faaliyetlerin Erciş kentinde gittikçe önem kaybetmesine karşılık, tarımsal alanlar, belediye sınırları içerisindeki alanın neredeyse yarısını meydana getirmektedir. Verimli bir ova üzerinde kurulu bulunan Erciş kentinin yerleşim alanlarının dışında büyük miktarda tarım arazisine ilave olarak, yerleşim alanları içerisinde de özellikle sebze ve meyve bahçeleri olmak üzere tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar mevcuttur. Ancak, büyük alanları kaplamayan bu araziler, yerleşim alanlarına dahil edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle kentin güney kesimlerindeki geniş tarımsal araziler arasında da ikametgahlar mevcuttur. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, araziden yararlanma ve kullanımındaki bu karmaşanın en önemli nedeni, kentsel sınırların sürekli olarak tarım arazilerine doğru ve plansız bir şekilde genişletilmesidir.

Erciş kentinde, yerleşim alanları dışında yaklaşık olarak 934.9 ha tarımsal arazi mevcut olup, kentsel toprakların % 31.3'ünü meydana getirmektedir. Daha önceki konularda Erciş kent sınırları içerisinde, 1677 ha tarım alanı olduğunu belirtmiştik. Aradaki farkın en önemli nedenlerinden biri, İlçe Tarım Müdürlüğü'nden aldığımız bilgilerin tahmini olmasından dolayı fazla güvenilir olmaması; diğer bir neden ise, konut dokusu içerisinde yer alan bahçeler gibi kullanışların da bu değer içerisinde bulunmasıdır.

Kentin tarımsal açıdan en verimli ve aynı zamanda yoğun tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü kesimleri güney kesimleridir. Kentin güney kesiminde özellikle patates, şekerpancarı ve sebze tarımı yapılmaktadır. Bu tarımsal alanlar arasında konut bulunmakla beraber, sayıları oldukça azdır. Buna karşılık, kentin yerleşim alanları içerisinde meyve bahçeleri daha çoktur ve konut dokusu ile iç içe geçmiştir. Bu nedenle Erciş kenti, yoğun bir yeşil örtüye bürünmüş olarak görünmektedir. Salihiye Mahallesinin kuzey kesiminde bağ arazileri de mevcuttur. Erciş kentindeki gerek tarım alanları ve gerekse tarımsal arazi kullanılışı daha önce incelendiği için burada bir daha tekrar edilmeyecektir.

3.3.6. Diğerleri

Kentsel arazi kullanımı bakımından önemli elemanlardan biri de *"yeşil alan ve parklar"* gibi eğlence ve dinlenme amaçlı alanlardır. Yeşil dokunun egemen olduğu Erciş kentinde planlanmış yeşil alanlar fazla değildir. Kentte 60.4 hektarlık yeşil alan ve park alanı mevcut olup, kentsel alanın sadece % 2'sini meydana getirmektedir ve bu yaklaşık 70000 nüfuslu bir kent için az bir rakamdır. Kentteki en büyük park, kent merkezindeki Atatürk Parkı'dır (Foto 63). Yaklaşık 2.5 ha alana kurulmuş bulunan park, kentin en düzenli ve yeşil dinlence alanlarından birisidir. Park içerisinde ayrıca halı saha da bulunmaktadır. Vanyolu Caddesi üzerinde yer alan Emrah ile Selvi Parkı, 3200 m² alana kurulmuş olup park içerisinde çay bahçesi ve bir de Emrah ile Selvi anıt çeşmesi bulunmaktadır. Kışla Caddesi üzerinde bulunan Örene Parkı ise, yeni kurulmuş olan ve düzenleme çalışmaları süren güzel bir parktır. Bunların dışında, Tekevler Mahallesi'ndeki asfalt şantiyesinin güneyinde 35 ha.lık arazi 1996 yılında belediye tarafından düzenlenerek 20.000 adet çam, 5.000 adet kavak ve 5.000 adet meyve ağacı ekilmiş olup, bu alanın bir park alanı olarak faaliyete geçmesi çalışmaları devam etmektedir.

Erciş kentindeki arazi kullanımı konusunda son olarak mezarlıklardan da söz etmek gerekir (Foto 64). Kent içerisinde mahallelere dağıtılmış olarak 7 adet mezarlık bulunmaktadır. Mezarlıklar, kentte 19.5 ha'lık bir alan teşkil etmektedir. Bu mezarlıklardan Tekevler Mahallesi'nde yer alan *"Beyler Mezarlığı"* tarihi bir mezarlık alanıdır. Muhtemelen Karakoyunlu dönemine aittir. Fakat, bu mezarlık alanı korunmamıştır ve oldukça tahrip olmuş bir durumdadır. Kentin en büyük mezarlığı ise, Zeylan Caddesi üzerinde bulunanıdır. Bunun dışında Salihiye Mahallesi'nde bulunan mezarlık kentin en eski mezarlıklarından birisidir ve asri mezarlık özelliğindedir.

Kentsel arazi kullanımında alanların % 6.2'si kentteki cadde ve sokaklardan oluşan yollar kaplamaktadır. Büyük caddelere nazaran sokakların daha fazla yer kapladığı bu kullanım yaklaşık olarak 185.3 ha dır.

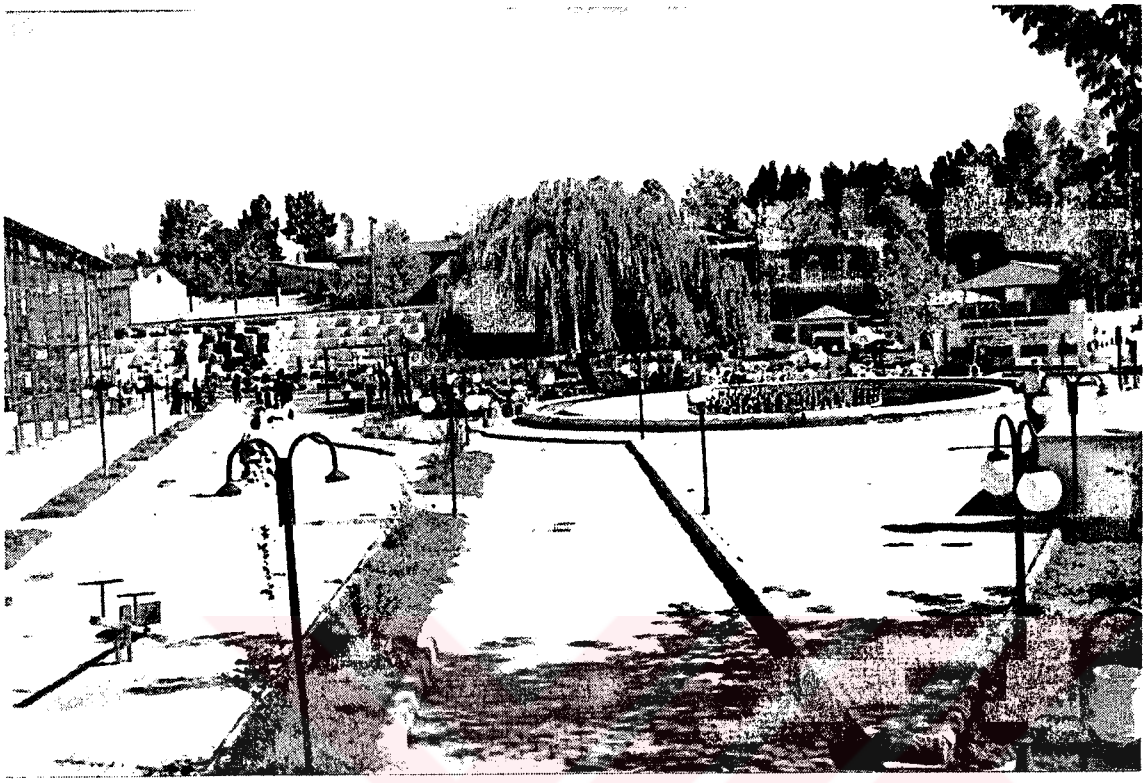

Foto 63. Kentin En Büyük Dinlence Alanlarından Biri Olan Atatürk Parkından Bir Görüntü

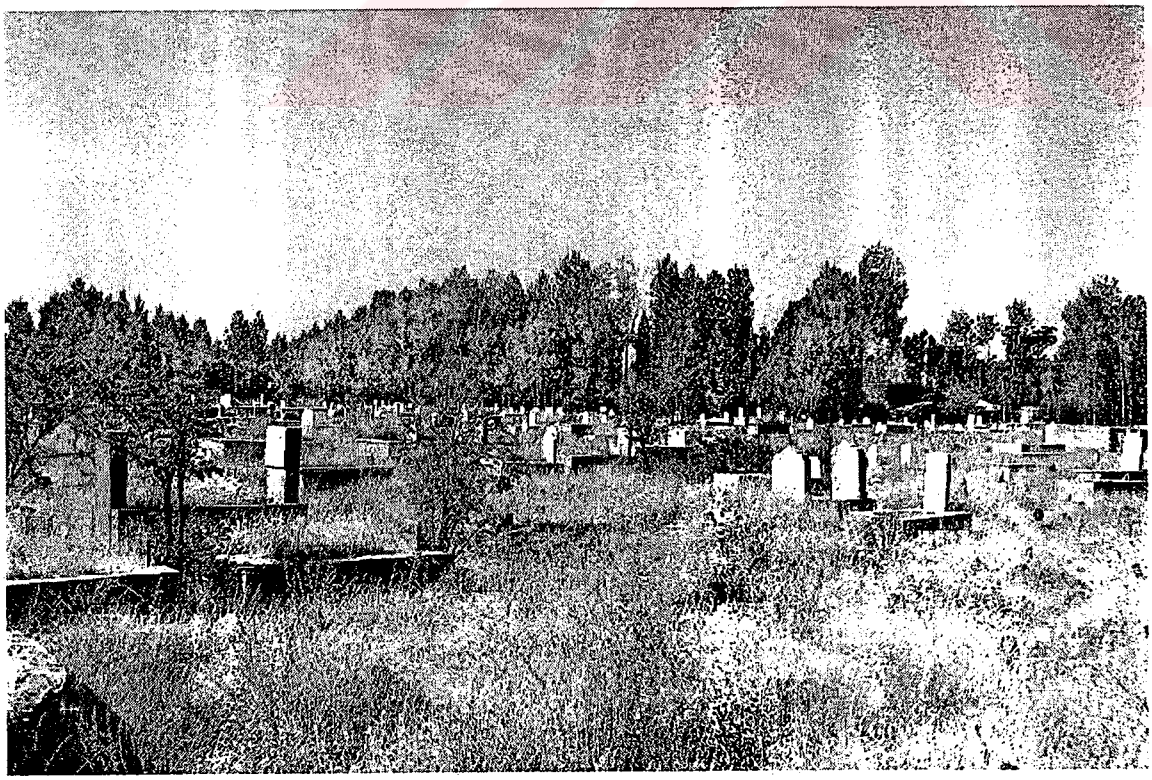

Foto 64. Erciş En Büyük Mezarlıklarından Olan Beyazıt Mezarlığından Bir Görüntü

3.4. Kentsel Kademelenme ve Etki Alanı

Kentler, çevreleri ile sürekli olarak ilişkide ve etkileşimde bulunan yerleşmelerdir. Bu ilişkiler çerçevesinde kentler idari, sosyo-kültürel, ticari ve sınai birtakım hizmetlerini çevrelerine götürürler. Bu hizmetlerin verildiği alanlar, o kentin etki bölgesini meydana getirir ve böylece kent dar ya da geniş bir bölgenin merkezi durumuna gelmektedir[381].

CHRISTALLER'in *"merkezi yer"* teorisine göre, kentlerin "merkeziyet durumu, bir yerin kendisini çevreleyen bölge üzerindeki önemine bağlı bulunmaktadır[382]. Bu önem derecesine bağlı olarak kentler, çevrelerine mal ve hizmet götürmektedirler. Herhangi bir yerleşmenin merkeziyet gücüne sahip olması, ona tek başına kent vasfını kazandırmazken, merkeziyet gücünün bulunmadığı bir kent de düşünülemez[383].

Sanayi devriminden sonra, kentlerin merkezi fonksiyonları ve merkeziyet güçleri büyük bir oranda ulaşım ağlarının gelişmişlik düzeyine bağlı hale gelmiştir. Zira, kentin çeşitli mal ve hizmetleri çevrelerine sunması için, düzenli ulaşım sistemleri gerekmektedir. Bu bakımdan, kentlerin çevreleri ile beraber hiyerarşik bir sistem içerisinde bulunduklarını ve bu sistemin bağlantılarının ulaşım ağları ile mümkün olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Son 50 yıl içerisinde Türkiye'de, motorlu taşıt sayısının büyük bir hızla artmasından dolayı, ulaşım teknolojisinin demiryolları taşımacılığından karayollarına geçmesi, kentlerin de etki alanlarının gelişmesine yol açmıştır. Kentlerde artan ticaret, küçük üretim olanakları ve yapılaşma, kırsal nüfus için kenti cazip hale getirmiştir. Sayılan hizmetlerin boyutuna göre sadece kırsal alanlar değil, diğer yerleşmeler için de çekici özellikler oluşmuştur ve dolayısıyla çevredeki nüfusun kitlesinin, kentleşmenin nedenleri ve kentleşme hareketini doğuran sebepler ile kırsal ve kentsel alanlar arasındaki nüfus hareketini oluşturan göçler ile ilgili kısımlarda da detaylı olarak izah

---

[381] BROEK, J. O. M. – WEBB, J. W., 1978. age, s. 352.
[382] KARABORAN, H. H., 1989. "Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, Elazığ, s. 95.
TÜMERTEKİN, E., 1997, age, s. 409.
[383] TOLUN – DENKER, B., 1970. Balıkesir Ovası'nda Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler, İ. Ü. Yay. No: 1530, İstanbul, s. 89.
TOLUN – DENKER, B., 1976, age, s. 12-13.

edildiği gibi, etki-çekim mekanizması içerisinde kent merkezlerine yönelmelerine yol açmıştır. Öte yandan, kentin çevresindeki ulaşım akslarının geliştirilmesi, yeni alt merkezlerin oluşmasına yol açmış ve alt merkezlerin büyümesini teşvik etmiştir. Örneğin, metropoliten kentlerde alt merkezler birbirileriyle neredeyse birleşecek hale gelmişlerdir. Kent merkezlerini dönüştüren bu harekette, kent merkezlerinde üretici hizmetler giderek yoğunlaşırken, tüketici hizmetler örgütlenerek kentlerin dışına çıkmaya başlamıştır ve kent dışındaki tüketici kitlesini de bu şekilde etki alanına almıştır. Böylece, kent merkezlerinde yoğunlaşan faaliyetler, organizeli bir biçimde ulaşım ve çevre yollarını işleyerek alt merkezlere doğru ve diğer yerleşmelere doğru yayılmıştır[384]. Dolayısıyla, kentlerin art bölgelerinin oluşmasındaki en büyük katkıyı ulaşım faaliyetleri görmektedir.

Türkiye'deki yerleşmelerin ülkedeki yerleşim sistemi içerisindeki ilişkilerini ortaya çıkarmak amacıyla 1982 yılında DPT tarafından bir araştırma sonucu yayınlanmış ve bu araştırmaya ülkedeki yerleşmeler birbirleriyle idari, ticari ve endüstriyel ilişkileri bakımından 7 kademe halinde sistematize edilmiştir. Bu araştırmaya göre, bucak ve köyler 2. kademe merkezlerini, il ve ilçe merkezleri genellikle 3. ve 4. kademe merkezlerini, İstanbul ise 7. kademe merkezini oluşturmaktadır. Yine bu araştırmaya göre, 3. kademe bir yerleşme merkezi olan Erciş kenti, 4. kademe alt-bölgesel merkez olarak Van'ı, 5. kademe bölgesel merkezler olarak Diyarbakır'ı, 6. kademe merkezi olarak Adana, Gaziantep, Ankara ve İzmir'i ve 7. kademe ulusal merkez olarak da İstanbul'u kullanılmaktadır[385](Tablo 3.54). Yaptığımız araştırmalara göre, Van kentinin son 20 yıl içerisinde meydana gelen ticari, idari ve sosyo- kültürel gelişmelere (birçok kuruluşun bölge merkezi olması, araştırma hastanesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin faaliyete girmesi, sınır ticaretinin gelişmesi, ulaşım ağlarının gelişmesi vb.....) bağlı olarak 5. kademe bölgesel bir merkez durumuna geçtiğini görmekteyiz. Van, bölgesel bir merkez olarak Hakkari, Muş, Bitlis illeri ile Ağrı ilinin büyük bir kısmının etki alanına almaktadır. Yine yaptığımız araştırmalara göre, Erciş kenti günümüzde 4. kademe bir yerleşme merkezidir. Ağrı'nın Patnos, Van'ın Muradiye ve Çaldıran ilçeleri ile Bitlis'in Adilcevaz İlçesi idari, sanayi, ticari ve sosyo-kültürel bakımdan doğrudan Erciş kentinin etki alanı içerisinde bulunmaktadır.

---

[384] OSMAY, S., 1998, agm, 146- 147.

[385] DPT, 1982. Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, DPT Kalkınmada Öncelikli Yöreler Başkanlığı Yayını, No: 27, Ankara, s. I/69 vd.

Buna göre, 4. kademe alt bölgesel merkez olarak Erciş kentine bağlı (Kocapınar ve Çelebibağı belediyeleri de dahil olmak üzere) 6 adet 3. kademe yerleşme merkezi bulunmaktadır. Erciş kenti, bu merkezler üzerindeki etkilerini (Erciş, daha ağırlıklı ve bazı durumlarda zorunlu olmak üzere) çevredeki diğer 4. kademe yerleşmeleri ile birlikte kullanmaktadır. Muradiye ve Çaldıran ilçeleri Erciş ve Van'ı, Adilcevaz İlçesi Erciş ve Tatvan'ı ve Patnos İlçesi de Ağrı ve Erciş'i, Erciş ağırlıklı merkez olmak üzere birlikte kullanmaktadır.

Tablo 3.54. Erciş Kentinin Bölgesel Kademelenme İçerisindeki Konumunun Çeşitli Hizmetlere Göre Dağılımı

Bölgesel Hizmetlerin Türü		Hizmet Aldığı Merkezler	Oranı (%)
TİCARET	Toptan ve Perakende Gıda	Gaziantep Van Erzurum Diğerleri	40.8 41.7 10.3 7.2
	Manifatura, Giyim ve Tuhafiye Ürünleri	İstanbul Bursa İzmir Gaziantep Adana Diğerleri	23.4 21.8 25.0 12.4 10.7 6.7
	Meyve – Sebze	Mersin Amasya Adana Osmaniye	42.5 25.9 25.0 6.6
	Mobilya	Kayseri Ankara	70.0 30.0
	Dayanıklı Tüketim Malları	İstanbul Adana Diyarbakır Van	45.8 25.0 19.2 10.0
	Çimento	Van Kars Siirt	55.4 24.1 20.5
SAĞLIK		Van Ankara İstanbul Diğerleri	69.5 12.4 14.0 4.1
EĞİTİM		Van Erzurum Diğerleri	48.0 27.5 24.5
İDARİ		Van Ankara	75.0 25.0
SANAYİİ	Oto Sanayii	Van Gaziantep Erzurum Diğerleri	43.0 35.0 15.0 7.0
	Diğer Sanayii Hizmetleri	İstanbul Adana Gaziantep	55.0 25.0 20.0

Kaynak: Anket Sonuçları ve Yerinde Yapılan Tespitler.

4. kademe alt-bölgesel merkez olan Erciş kenti, bölgesel merkez olarak Van'ı kullanmakla birlikte, seyrek olarak da Erzurum'u kullanmaktadır. 6. kademe merkezi olarak Gaziantep'i ve 7. kademe merkezi olarak da İstanbul'u kullanmaktadır (Tablo 3.54).

Erciş kenti, sağlık hizmetleri açısından Van'ı (ciddi durumlarda Ankara ve İstanbul); idari hizmetler açısından Van ve Ankara'yı; toptan ve perakende ticaret hizmetleri bakımından Gaziantep, Van, Diyarbakır, Adana ve Erzurum'u; sanayi hizmetleri açısından Gaziantep ve Van'ı; eğitim ve kültürel hizmetler bakımından ise başta Van olmak üzere ülkedeki tüm üniversite kentlerini kullanmaktadır (Tablo 3.54). Tabloda da görüleceği üzere, birçok hizmet bakımından Van bölgesel ve Gaziantep ise, üst-bölgesel merkez olarak öne çıkmakta ve genel olarak, tüm faaliyetler açısından Van ile çok sıkı bir ilişki içerisinde bulunulmaktadır.

Alt-bölgesel merkez olarak Erciş kentinin de bir etki alanı mevcuttur ve bu alan başta idari ve ticari olmak üzere birçok hizmet vermektedir (Şekil 3.34). Erciş'in bu hizmetleri sunmasında en önemli etken, ulaşım bakımından merkezi bir rol üstlenmiş olmasıdır. Erciş'in kırsal kesiminin yanı sıra, Muradiye, Patnos, Adilcevaz ilçelerinin birtakım köyleri Erciş ile günübirlik ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu köyler, daha ziyade Erciş'e yakın olan köylerdir. Hatta Çaldıran ve Diyadin ilçelerinin bile Erciş ile haftalık ilişkisi bulunan köyleri bulunmaktadır. Ulaşım ağları üzerinden gerçekleşen bu ilişkide, elbette çeşitli mal ve hizmetlerden yararlanma söz konusu olmaktadır. Erciş'in çevresindeki ilçe merkezleri ve bu ilçelerin kırsalı ile bulunduğu ilişkilerin ticari önemi büyüktür. Bir defa Erciş kentindeki bu yerleşmeler, bir pazar yeri özelliği taşımaktadır. Bu yerleşmelerden canlı hayvan ve hayvansal ürünler ile tarımsal ürünleri kente pazarlamak için gelenlerin yanında sadece alışveriş yapmak için gelenler de azımsanmayacak boyuttadır. Özellikle hayvan pazarı, bu konuda önemli ve merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, Erciş kenti geçmişte olduğu gibi, bugün de çevresindeki yerleşmeler içinde ticari merkez olma vasfını sürdürmektedir.

Erciş kenti, çevresine idari ve resmi birtakım hizmetler de sunmaktadır. Kentte bulunan birtakım merkezi kuruluşlar, çevredeki yerleşmelere de hizmet vermektedir. Örneğin, Ağır Ceza Mahkemesi ile ilgili hukukî sorunlar bakımından Çaldıran, Muradiye ve Patnos ilçeleri Erciş'e bağımlıdırlar. Patnos İlçesi'nin kadastro işleri Erciş

kentindeki Tapu ve Kadastro Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Karayolları 115. Şube Şefliği Adilcevaz, Muradiye ve Çaldıran ilçelerini kapsamaktadır. Bunun gibi, Şekerpancarı Bölge Şefliği de Van ve ilçeleri, Bitlis'in Adilcevaz, Ahlat ve Tatvan ilçeleri ile Ağrı'nın Patnos İlçesi'ni kapsamaktadır. Dolayısıyla başta Muradiye, Patnos ve Adilcevaz ilçeleri, birçok bakımdan Erciş kentinin etki sahası içerisinde bulunmaktadırlar.

Erciş kenti, sağlık hizmetleri açısından da sözü edilen 3 ilçenin alt-bölgesel merkezi durumundadır. Gerek Devlet Hastanesi gerekse özel polikliniklerde yaptığımız araştırmalarda Patnos, Muradiye ve Adilcevaz ilçelerinden gelenlerin, Erciş dışında gelen hastaların % 90'ını teşkil ettiğini gözlemledik. Burada bir hususu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Van'daki YYÜ Araştırma Hastanesi'nin hizmete girmesiyle Erciş kentindeki sağlık fonksiyonu ve sağlık etki alanı zayıflamıştır. Yine de hafif ve orta derecedeki hastalıklar için Erciş tercih edilmektedir. Bunun dışında, Patnos ve Adilcevaz'dan Van'a sevklı olarak gitmek isteyen resmi görevlilerin Erciş'teki devlet hastanesi üzerinden sevk olunmaları da hem sağlık hem de idari etki bölgesi bakımından söz konusu etmeye değer bir olaydır.

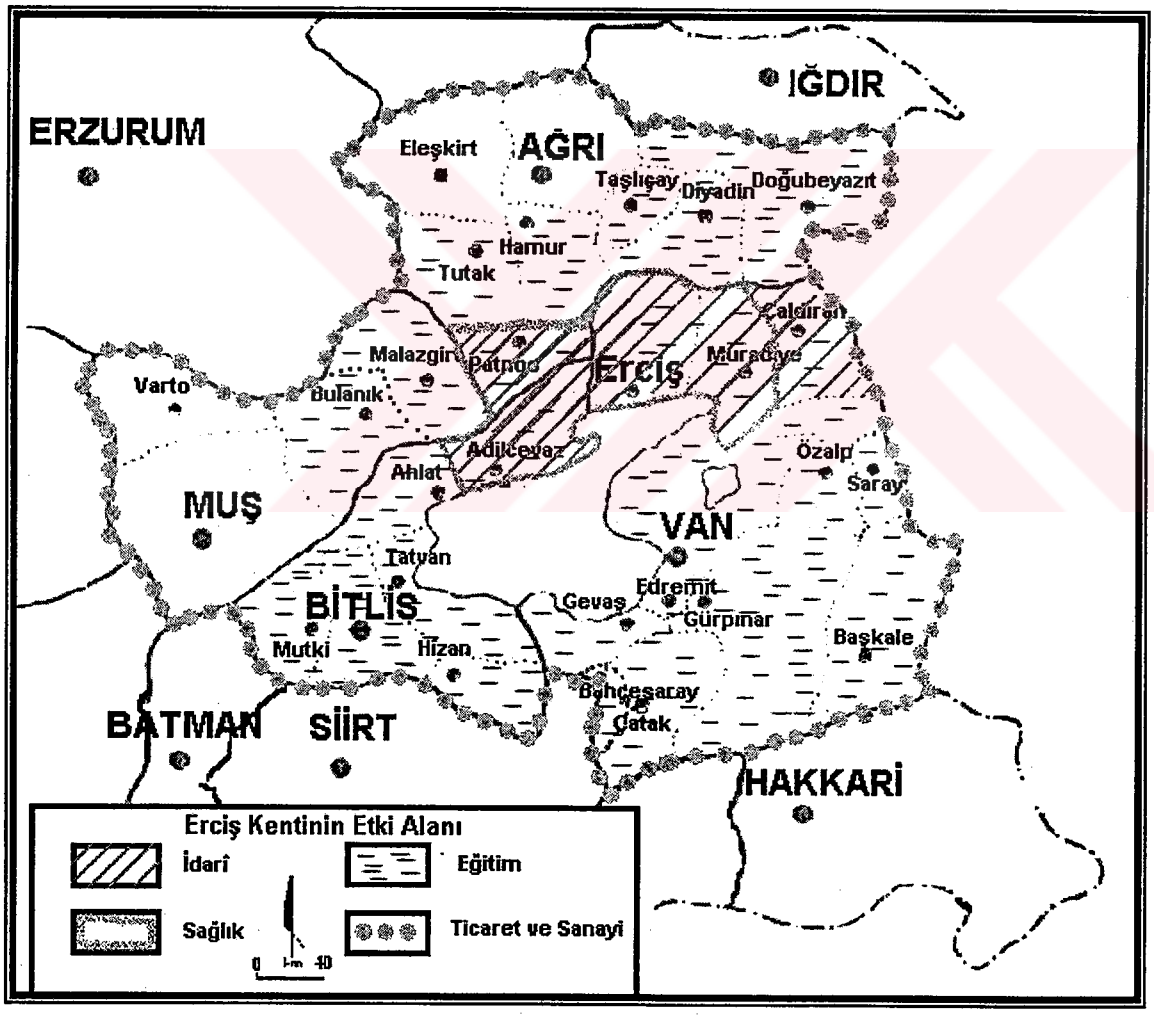
Erciş kentinin en önemli fonksiyonlarından birisi de eğitimle ilgili verdiği hizmetlerdir. Kentte, çevredeki yerleşmelere hizmet veren eğitim kurumları 3 adet yatılı ilköğretim bölge okulu ile liselerdir. Liselerden dördü meslek lisesi, diğer ise Anadolu Lisesi'dir (Tablo 3.55). Erciş Lisesi, kent merkezi ile birlikte kırsal alana hizmet vermekte olup, ilçe dışında fazlaca bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak, bu lisenin *"süper"* kısmına komşu ilçelerden de öğrenci gelmektedir.

Tablo 3.55. Erciş Kentindeki Bazı Okullarda Okuyan Öğrencilerin Geliş Yerlerine Göre Dağılımı

OKULUN ADI	Geldikleri Yer ve Oranları (%)			
	Erciş Merkez	Erciş Kırsalı	Çevre İl ve İlçeler	Diğer Yerler
Yatılı İlköğretim Bölge Okulları	23	44	23	10
Erciş Lisesi Süper Kısmı	74	15	11	-
Endüstri Meslek Lisesi	33	20	38	9
Ticaret Lisesi	62	25	13	-
Sağlık Lisesi	23	14	46	13
Kız Meslek Lisesi	83	12	5	-
Anadolu Lisesi	46	19	28	7

Kaynak: Okul Kayıtları ve Yerinde Yapılan Gözlemler

Tabloda da görüldüğü gibi, Erciş kentinde eğitim görmek için gelenlerin sayısı azımsanmayacak boyuttadır. Kız Meslek Lisesi ve Ticaret Lisesi'nin yeni açılmış bulunmaları ve yatılı olmamaları nedeniyle dışardan gelenlerin sayısı düşüktür. Yatılı ilköğretim bölge okullarından birisinin sadece kız öğrencilere ait olması Van, Hakkari, Bitlis, Ağrı ve Siirt illerinden de öğrencinin gelmesini sağlamıştır. Sağlık Meslek, Ticaret, Anadolu ve Endüstri Meslek Liselerinin öğrenci alımında sınav sistemi uygulandığı için, birçok yerden öğrenci gelebilmektedir. Hemen her ilçede yatılı ilköğretim bölge okulunun bulunması nedeniyle, bu okullara dışardan gelen öğrenci sayısı düşmüştür.

Şekil 3.34. Erciş Kentinin Genel Hatlarıyla Etki Alanı

Erciş kentinde eğitim amacıyla yakın çevreden gelenlerin % 50'ini Patnos, Muradiye, Çaldıran ve Adilcevaz ilçelerinden gelenler oluşturmaktadır. Bunun dışında, kentte bulunan Çıraklık Eğitim Merkezi, Muradiye ve Çaldıran ilçelerini de kapsamına

almaktadır. Kentteki Erciş Meslek Yüksek Okulu'nda ise, hemen her yerden öğrenci bulmak mümkündür. Buna rağmen, öğrencilerin büyük bir kısmı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelmişlerdir.

Erciş kentinin çevresine verdiği hizmetlerden birisi de sanayi hizmetleridir. Erciş Şeker Fabrikası ile kentteki plastik, küp şeker, emaye ve beton boru fabrikalarının çevre il ve ilçeler çapında bir pazarı mevcuttur. Bunun dışındaki sanayi faaliyetlerinin etki bölgesini oluşturan türü ise oto sanayi faaliyetleridir. Çevre ilçelerin oto tamir ve bakım hizmetlerini üstlenme açısından Erciş kenti önemli bir pozisyondadır. Çevre ilçeler oto sanayi ile ilgili problemleri için ilk etapta Erciş'e gitmektedirler. Erciş'in yetersiz olduğu durumlarda sırasıyla Van ve Gaziantep'i tercih etmektedirler.

Görüldüğü gibi, Erciş kent sınırları dışına taşan önemli bir etki alanına sahip olup, eğitim açısından bölgenin tümüne uzanan bir etki alanı bulunmaktadır. Çevredeki ilçeler için merkezi bir rolü bulunan ve elverişli ulaşım- erişim olanaklarına sahip bulunan Erciş kentinin bu fonksiyonları güçlendirildiği taktirde, hem etki alanı daha genişleyecek, hem de bu alandaki etkinliği artacaktır.

IV. BÖLÜM
KENTSEL ALTYAPI VE PLANLAMA

4.1. Kentsel Planlamanın Genel İlkeleri

Kentleşmenin ve kentsel gelişmenin en önemli araçlarından birisi planlamadır. "*Mekanın insan yararına amaca en uygun bir şekilde düzenlenmesi*"[386] olarak tanımlanabilecek planlama kavramı, insan ve mekan arasındaki ilişkilerin bir ürünüdür. Kentleşme sürecinin her aşamada sürekli tercihlerin yapılmasını ve kararların alınmasını gerektiren bir süreç olması dolayısıyla bizzat tercih ve karar verme mekanizması olan planlama faaliyetlerinin de kent bilim ya da kentle ilgili tüm faaliyetlerle ilişkilendirilmesini zorunlu kılmıştır[387]. Kent planlaması, her şeyden önce içerisindeki birçok mekanizma ve faaliyeti barındıran bir süreçtir. Bu sürecin en önemli aşamaları, hedeflerin belirlenmesi, araştırma ve çözümleme, plan yapma ve karar verme ve planın uygulanması olarak sıralanabilir[388].

Kentsel planlamanın iki önemli tarafı bulunmaktadır. Bunlar, plancı ile planı uygulayacak mekanizmalardır. Karar verme ve uygulama süreçlerinin birbirlerinden ayrı olması ve uygulama sürecinde alınan kararların ne derece hayata geçirildiğinin ya da bu süreci denetleme konusunda yasal düzenlemelerin yeterli boyutta olmayışı ve en önemlisi Türkiye'de yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında bu konuda bir eşgüdümün bulunmaması, planlama faaliyetlerinin başarısını önemli ölçüde azaltan bir faktördür.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, planlama süreci karar vermeden uygulama ve değerlendirmeye kadar geniş bir alanı kuşatmaktadır. TEKELİ'nin de ifade ettiği gibi, planlamanın sadece "imar planı" hazırlama faaliyetlerine indirgenmesi, planlama kavramının içini boşaltmakta ve kent planlama faaliyetleri mimari hünerlerin içerisine hapsedilmektedir[389]. Halbuki imar planları, planlama faaliyetlerinin sadece bir aracıdır. Planlama, kentsel altyapı düzenlemelerinden kentleşme politikasına, kente uyumdan konutların organizasyonuna ve arazi kullanılışına kadar geniş bir boyuta sahiptir.

---

[386] DOĞANAY, H., 1984. Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları, Atatürk Üniv. Fen – Edebiyat Fakültesi Ders Notları No: 63, Erzurum, s. 6.
[387] KELEŞ, R., 1972. a.g.e., s. 28.
[388] KELEŞ, R., 1972. a.g.e., s. 115.
[389] TEKELİ, İ., 1994. "Şehir Planlama Mimarlık Mühendislik Üzerine Sürülen bir Krema Değildir", *Planlama Dergisi*, sayı: 11, Ank., s. 94.

Özellikle, araştırma konumuz olan Erciş kenti açısında olaya baktığımızda, planlama faaliyetleri ve önemi hususunun yöneticiler tarafından bile ciddi bir şekilde algılanmadığını görmekteyiz. Gözlemlerimizden aktarabileceğimiz gibi, insanların çoğu planlamayı "evlerinin ya da bahçe surlarının belediye tarafından yıkılıp veya istimlak edilip, buralardan yol geçirilmesi faaliyeti" olarak anlamaktadır. Durum böyle olunca, alanı iyice daralmış bulunan planlama faaliyetleri, bu durumda bile politik kaygılar ve akrabalık ilişkileri nedeniyle sonuçsuz kalmaktadır. Dolayısıyla planlama ve plan konusunda halkın aydınlatılması, karar verme ve plan yapma sürecinde insanların görüşlerinin alınması ve genel eğilimlerin dikkate alınması, yapılacak planlama faaliyetinin o mekan üzerinde yaşayanlardan kopuk gerçekleştirilmemesi ve son olarak planın halka benimsetilmesi zorunludur. Bu nedenle, kent planlanmasına katılımın[390] gerçekleşmesi oranında planın da başarıya ulaşma şansı yüksek olacaktır.

Kent planlamasının en önemli uğraş alanlarından birisi, kentsel altyapıdır. Bilindiği gibi, kentler çevreleriyle etkileşimde bulunan sistemlerdir. Bu sistem, ulaşım ağları ve kentsel merkezlerin sunduğu mal ve hizmetlerin büyüklüğüne göre dar ya da geniş bir bölgenin merkezi durumuna gelebilmekte ve sonuçta hem kentsel alan genişlemekte hem de kentin barındırdığı nüfus miktarı gitgide artış göstermektedir. Zamanla konut alanları, iş ve ticaret adamları, sanayi alanları ve resmi binalardan oluşan kentin önemli yapı elemanları ortaya çıkan ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmek zorunda kalmaktadır. Bu arada su, elektrik, kanalizasyon gibi temel altyapı elemanları ile kent içi motorlu taşıtların üzerinde bulunduğu cadde ve sokaklar yetersiz kalmakta ve yeni düzenlemelerin yapılması, yeni caddelerin açılması, kaldırımların yeniden dizayn edilmesi ve üst yapının da bu değişimlere uydurulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, altyapı kavramını ele alırken sadece yukarıda sözünü ettiğimiz unsurları değil, aynı zamanda kentsel arazi kullanımı ile bir bütün olarak ele almak zorundayız.

Kent içerisindeki araziyi kentsel topraklar, bu topraklar üzerindeki imar ya da kullanma hakkı ve kentsel arazi üzerinde yer alacak faaliyetin görülmesi için gerekli alt yapıdan oluşan üç unsuru birbirleriyle tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde ele almamız

---

[390] TEKELİ, İ., 1990. "Kent Planlaması ve Kentleşme Üzerine Düşünceler", *Planlama Dergisi*, sayı: 11, Ank., s. 9.

gerekmektedir[391]. Dolayısıyla kentsel arazi üzerindeki kullanılış türü, bu kullanılış için gerekli alt yapının ne olduğunu belirleyecektir. Yani, altyapı kullanılışa göre değişebilmektedir. Örneğin, konut alanlarının yaşanılabilir olması için, yeterli yol bağlantılarının bulunması gerekmektedir. Bunun dışında, kullanma ve içme suyu, aydınlatma için elektrik, haberleşme için telefon ve kullanılan pis suların uzaklaştırılması için kanalizasyon gereklidir. Bunun gibi, sanayi alanlarındaki zararlı atıkları uzaklaştırmak için arıtma tesisleri veya özel sistemler kurmak gerekebilecektir[392]. Bu bakımdan, kentsel araziyi bir bütün olarak "üst yapı" ve bu arazi üzerindeki her türlü düzenleme faaliyetini de "alt yapı" olarak anlamlandırmak daha mantıklı olacaktır.

Erciş kentinin altyapı ve planlama sorunlarına baktığımızda kentin mevcut altyapısının şu anki nüfus kitlesinin ihtiyaçlarına kısmen cevap verebildiğini, ancak ileriki yıllarda kentin büyümesi durumunda ciddi sorunlarla karşılaşılabileceğini söylemek mümkündür. Özellikle kentteki arazi kullanım düzeninde, mevcut durumda bile kentsel görünüme uymayan olumsuzluklar mevcuttur. Bunun yanı sıra su ve kanalizasyon konusunda da birtakım problemler bulunmaktadır. Aşağıda Erciş kentinin temel alt yapı ve planlama sorunları ele alınacaktır.

4.2. Erciş'te Kentsel Altyapı ve Planlama

4.2.1. Kentsel Ulaşım

Erciş kentinde birkaç yıl öncesine kadar kent içi ulaşım açısından cadde ve sokakların yetersiz olması ve yolların kalitesinin düşük olmasına rağmen, bugün bu konuda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Kent merkezindeki caddeler Cami Meydanı çevresinde ışınsal bir tarzda yayılış göstermektedir (Foto 65). Erciş'te kent içerisindeki caddelerin genişliği 10-26 m arasında değişmekte olup, kentteki ana ulaşım aksları. Ağrı- Van yolu, Vanyolu Caddesi, Kışla Caddesi ile Zeylan Caddesi bir yay şeklinde (iki cadde arasında kısa Emniyet Caddesi bağlantısı bulunmaktadır) Ağrı- Van yoluna, Kışla Caddesi ise batıda Adilcevaz yoluna bağlanmaktadır. Bu caddelerden Vanyolu, daha önce 6 m iken 1996'da 24 m genişliğe çıkartılmış ve orta refüjler inşa edilerek ağaçlandırılmıştır (Foto 66). Yine önceleri 6 m genişliği bulunan ve 3 km

[391] TEKELİ, İ., 1991, Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ank., s. 154.
[392] TEKELİ, İ., 1991, age., s. 154 - 155.

uzunluğundaki Zeylan Caddesi, 1996'da 26 m genişliğe çıkartılmıştır. Kışla Caddesi, 1997 yılında 4 m.den 22 m.ye çıkartılmış, Meteoroloji Müdürlüğü'nden itibaren ise yolun genişliği 36 m.ye çıkartılmıştır (Foto 67). 3.8 km uzunluğundaki bu cadde, çift şeritli ve beton asfaltlı bir yoldur. Erciş'te çarşı alanı çevresinde yayılan caddelerin tümü asfalt ve orta refüjlüdür. Kent içerisindeki Atatürk Caddesi, trafiğe kapalıdır. Emniyet Caddesi'nin karşısında yer alan ve bu caddenin devamı sayılabilecek 2.5 km uzunluğundaki Cumhuriyet Caddesi, 1998 yılında 22 m genişliğinde hizmete sokulmuştur. Bu cadde, hem Adilcevaz hem de Ağrı yoluna bağlanma bakımından Zeylan ve Kışla caddelerinin ortasında bulunduğundan, bu caddelere alternatif olabilecek özelliktedir. Kışla Caddesi'nden Ağrı- Van yoluna bağlanan 5 km uzunluğundaki Yatılı Okul Caddesi ise, kentin kuzey- güney bağlantısını sağlayan önemli yollardan biridir. Çınarlı ve Gölağzı mahallelerine bağlantıyı sağlayan Çınarlı Caddesi 20 m genişliğindedir ve Gölağzı Mahallesi Mezarlığı'na kadar olan kısmı asfaltlanmıştır. 22 m genişliğindeki Tekevler Caddesi, Ağyol Caddesi, Alkanat Caddesi, Emrah Caddesi, Tugay Caddesi 20 m genişliğindeki Garaj Caddesi, 25 m genişliğindeki Sulu Yolu ve 9 m genişliğindeki Kanal Yolu kentin diğer önemli yolları arasında sayılabilir.

Erciş kentindeki caddelerin büyük bir kısmı asfaltlanmıştır. Aynı şeyi mahalleler içerisindeki sokaklar için söylemek güçtür. Özellikle kenar kesimlere doğru gidildikçe hem yol kalitesi, hem de yol genişliği önemli ölçüde zayıflamaktadır. Kentteki sokakların büyük bir kısmı stabilize yollar olup, altyapı açısından zayıf yollardır. Öte yandan caddelerin büyük bir kısmında yağmurlama kanalları bulunmakta, bu da şiddetli yağışlardan sonra ulaşımı ciddi bir şekilde engellemekte ve eğim bakımından alçak ve cadde kenarında bulunan yerlerde su baskınlarına neden olmaktadır. Sokakların asfalt probleminden dolayı, yaz aylarında toz gibi önemli çevre sorunları meydana gelmektedir.

Kentte 1998 yılında açılma faaliyetlerine başlanan ve doğuda Ağrı- Van yolunu batıda Adilcevaz yoluna bağlayacak, yaklaşık 14 km uzunluğunda ve 30 m genişliğinde olması düşünülen Nato Yolu'nun, kentin gelecekteki ulaşım ve trafik sorunlarını rahatlatacak önemli bir yol olmasına rağmen, yapımı durdurulmuştur. Öte yandan Meteoroloji Müdürlüğü önünden başlayıp, Çınarlı, Alkanat, Gölağzı ve Tekevler Mahallelerinin sahil şeridinden Karataşlar Mevkii (Şeker Fabrikası civarı)'nde Ağrı-

Van yoluna bağlanması düşünülen Çevre Yolu'nun sadece 8 km.si açılmıştır. Sahil yolu üzerinde bir de Turistik otel inşa edilmektedir (Foto 68).

Foto 65. Emrah, Atatürk, Emniyet ve Vanyolu Caddelerinin Düğümlendiği Cami Meydanından Bir Görünüş

Foto 66. Vanyolu Caddesi'nden Bir Görünüş

Foto 67. Kışla Caddesi'nden Bir Görünüm

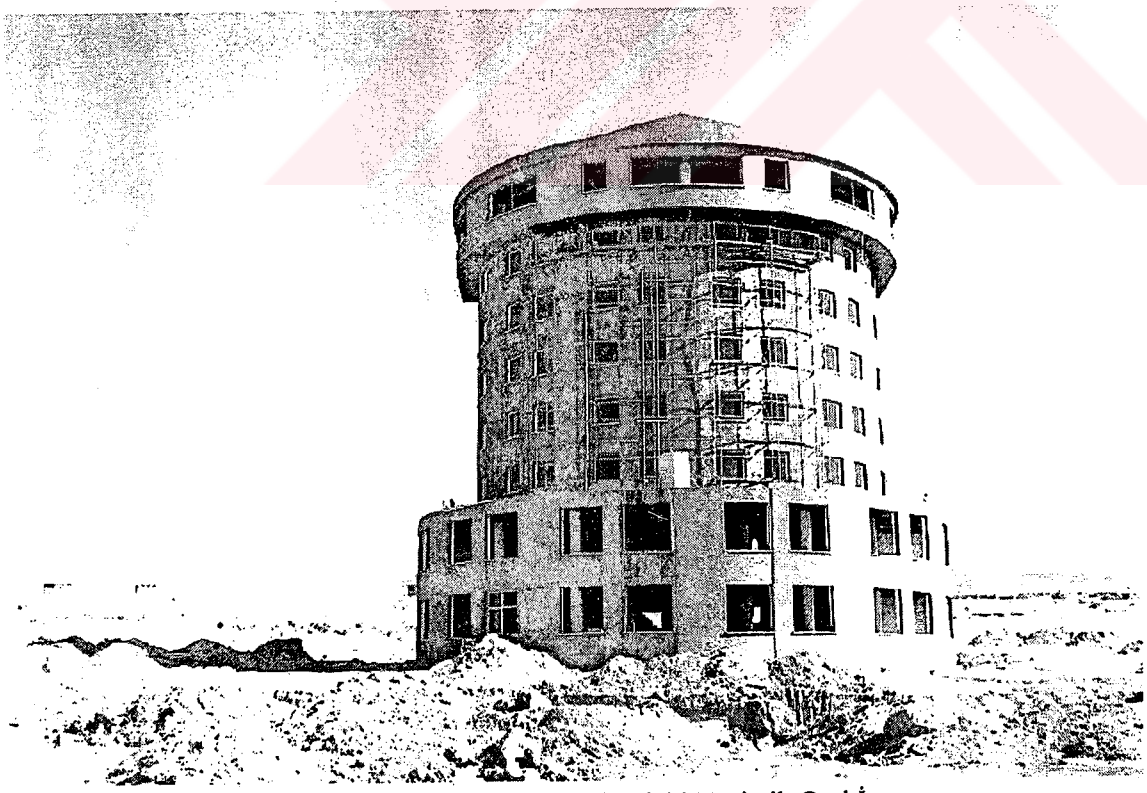

Foto 68. Yapım çalışmaları Devam Eden Sahil Yolundaki Turistik Otel İnşaatı

Foto 69. Özdemir Hanoğlu Caddesi

Kentteki caddeler ve yaya ulaşımı açısından önemli bir unsur da kaldırımlardır. Kentsel görünüm bakımından önemli bir yapı elemanı olan kaldırımlar, aynı zamanda iş ve ticaret sahalarının da vazgeçilmezlerindendir. Erciş kentinde, sadece iş ve ticaret alanındaki caddelerin kenarlarında kaldırımlar bulunmaktadır.

İş ve ticaret alanındaki sokakların bir kısmı kaldırımdan yoksundur. Kentte kaldırımlarla ilgili sorunlar, bazı yerlerde kaldırımların yüksek olmasından dolayı bazı bina ve işyeri girişlerinin kaldırım kotundan aşağıda bırakılması, kaldırım kaplamalarının bozuk olması nedeniyle yağmurlu günlerde su birikintilerinin meydana gelmesi ve karoların oynak olması dolayısıyla üzerine basıldığında çamurlu suları fışkırtması, bazı cadde ve sokaklarda kaldırımların oldukça dar olması olarak sıralanabilir.

4.2.2. İçme Suyu

1988 yılına kadar Erciş kentinin içme suyu ihtiyacı, Yukarı Işıklı Köyü yakınlarındaki kaynaklardan sağlanmakta idi. Bu kaynaklardan kentin kuzeyindeki 1500 m^3 ve 150 m^3.lük iki depoya getirilen su (61 lt/sn), buradan kente dağıtılmaktaydı. Ancak kentin nüfusunun artması ve genişlemesi dolayısıyla bu kaynaklar kente yeterli

gelmemeye başlamıştır. Bu nedenle, İmamabdal Köyü'ndeki kaynaklardan yararlanılması amacıyla 1987 yılında bir proje başlatılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen suyun debisi 400 lt/sn.dir. Proje halen devam etmekte olup, kent içerisindeki su şebekesi tamamen bitmiş durumdadır. Mevcut proje, kentin 2025 yılına kadar ve 150.000 nüfusa yetecek şekilde su ihtiyacının giderilmesine dayanmaktadır. Ayrıca, kentin değişik yerlerinde bu amaçla birtakım sondajlar da yapılmaktadır.

Erciş kentinde 2000 yılı itibariyle 8506 adet su abonesi bulunmaktadır. Kentteki içme suyu şebekesi tam olarak faaliyete geçtiğinde, başta kesintiler olmak üzere problemlerin sona ereceği beklenmektedir.

4.2.3. Elektrik

Erciş kentinin elektrik ihtiyacı 1973 yılına kadar dizel jeneratörlerle sağlanmaktaydı. 1963 yılında kurulu gücü 0.8 MW olan Erciş Hidroelektrik Santrali'nin faaliyete girmesiyle daha önce aydınlatma hususunda büyük sorunların yaşandığı kentin büyük kısmının aydınlatılması mümkün olmuştur. 1973 yılından itibaren Erciş HES ile beraber Keban'dan da elektrik enerjisini almaya başlamıştır. 1993 yılında ise Koçköprü Barajı ve Hidroelektrik Santrali 8.5 MW kurulu gücüyle faaliyete girmiş ve elektrik enerjisini üretmeye başlamıştır. Günümüzde ise, enerjinin tamamı Keban'dan sağlanmaktadır.

TEDAŞ yetkililerinden aldığımız bilgilere göre, Erciş kentinde 13.800 elektrik abonesi bulunmaktadır. Bunun 11.125'i ikametgah (bunun 9.941'i faal abonedir), 310'u resmi ve sosyal binalar ve 2.365'i sanayi ve ticarete ait işyerlerinden oluşmaktadır.

4.2.4. Kanalizasyon

Erciş kentinde 1982 yılından itibaren İller Bankası tarafından bir kanalizasyon projesi başlatılmıştır. Kanalizasyon şebekesinin 1996 yılına kadar 65 km ve 1996- 99 yılları arasında da 33 km olmak üzere halihazırda şebekenin % 90'ı bitirilmiştir. Kanalizasyon şebekesinin döşenmesi çalışmaları halen devam etmektedir. Özellikle iş ve ticaret alanları ile çevresinin kanalizasyon şebekesi tamamen bitirilmiş olup, nüfusun yoğun olduğu kesimlerin kanalizasyon şebekesi bitirilmiştir. Kenar kesimlerinde kısa zaman içerisinde bitirilmesi düşünülmektedir. Erciş kentinde mevcut kanalizasyon şebekesiyle atık sular, 800 mm çaplı kolektör vasıtasıyla toplanmakta ve direkt olarak Van Gölü'ne deşarj edilmektedir.

1987 yılında yapımına başlanan atık su arıtma tesislerinin inşaatı bitmiş olup, 2002 yılında faaliyete girecektir (Foto 70). Kentin güneyinde Gölağzı Mahallesi'nde göl kıyısında inşa edilen arıtma tesisleri giriş pompa istasyonu, ızgaralar ve havuzlardan oluşmaktadır. Arıtma tesisleri faaliyete girdiğinde, Van Gölü'ndeki önemli bir çevre sorunu giderilmiş olacaktır. Ancak, arıtma tesisleri ile ilgili birtakım sorunlar bulunmaktadır. TÜBİTAK Marmara Araştırma Enstitüsü'nün 1983 tarihli raporuna göre[393], Van Gölü'nde atık suyun deşarjı bakımından en elverişsiz bölge Erciş Körfezi'dir. Ortalama derinliğin 27 m olduğu Erciş Körfezi'nde akıntı hızlarının yetersiz ve göl baseni ile su alışverişinin kısıtlı olması nedeniyle körfezin özümleme kapasitesinin, gölün diğer kesimlerine nazaran daha düşük olması beklenmektedir.

Foto 70. Erciş Kenti Atıksu Arıtma Tesislerinden Bir Görünüm

4.2.5. Temizlik

Erciş kentinde temizlik faaliyetleri belediye tarafından yürütülmektedir. Belediyenin bu amaçla kullandığı 3 kapalı bidon toplama aracı, 3 traktör kepçe ve 6 kamyon olmak üzere 12 adet araç bulunmaktadır. İş ve ticaret alanının temizliği daha düzenli olarak yapılmakta, mahallelerde ise temizlik faaliyetleri düzensiz yürütülmektedir. Belediyenin 42 adet temizlik elemanı bulunmaktadır. Çöpler, her gün

[393] İLLER BANKASI, 1987. Erciş (Van) Pissu Arıtma Tesisleri Avan Projesi Proje Raporu, Ank. S. 12, 19.

sabah saatlerinde (05 – 08 arası) alınmakta olup, toplanan çöpler Örene Mahallesi'ndeki belediye arazisine dökülmektedir. Çöpler rasgele dökülmekte ve herhangi bir imha faaliyeti uygulanmamaktadır. Kentte 350 kadar çöp bidonu bulunmaktadır.

4.2.6. Haberleşme

Erciş'in kent içi ve kent dışı haberleşme hizmetleri Türk Telekom kuruluşu tarafından yürütülmektedir. Erciş kentinde tam otomatik telefon santrali bulunmaktadır. Santral, 105 giriş ve 94 çıkış kanalı ile hizmet vermektedir. Merkeze bağlı Kocapınar ve Çelebibağı beldeleri ile Deliçay Bucağı'nda PTT şubeleri bulunmakta olup, kırsal alana yönelik haberleşme hizmetleri 41 adet acente ile yürütülmekte ve telefonsuz köy ve mezra bulunmamaktadır. Köylerle beraber, Erciş İlçesi'nde 16.530 telefon abonesi mevcuttur.

4.2.7. İmar Planları

Kentsel planlamanın önemli araçlarından birisi de imar planlarıdır. 3.194 sayılı yeni imar yasası, nüfusu 10.000'nin üzerinde olan yerleşmeler için imar planı yaptırma zorunluluğu getirmiştir. Nüfusu 10.000'nin altında olan yerleşmeler için ise, belediye meclisinin kararına göre imar planı yapılıp yapılmayacağına karar verilecektir[394].

Erciş kentinde şimdiye kadar 3 adet imar planı yapılmıştır. İlk imar planı 1953 yılında yapılmış olup, bu imar planında yaklaşık 130 ha.lık bir meskun saha belirlenmiştir.

Erciş kentinin ikinci imar planı, 1972 yılında yapılmış ve 1984 ve 1986 yıllarında bu plana revize çalışmalar eklenmiştir. Gerek 1972 gerekse 1952 yıllarındaki imar planlarında öngörülen otobüs terminali ve ticaret alanları ile ilgili kararların dışında planda öngörülen değişikliklerin hiçbirisi gerçekleşmemiştir. Bunun dışında, resmi alanlardaki değişiklikler plana göre gerçekleşmiştir. Bu dönemde kadastronun olmaması nedeniyle çıkan sorunlar ile plan bilincinden yoksun olarak hazırlanan imar planında öngörülen yolların halihazır haritalardaki yollar hiç dikkate alınmadan yapılmış olması planın uygulanmasına engel olmuştur. 1972 imar planında 644 ha plan alanı öngörülmüş, bunun 330 ha.ı meskun alan olarak öngörülmüştür. Buna göre; Örene, Alkanat ve Gölağzı Mahalleleri ile Çınarlı ve Tekevler mahallelerinin bir kısmı

---

[394] KELEŞ, R., 2000, age, s. 147.

ve Ağrı – Van karayolunun kuzeyi bütünüyle plan dışıdır. Halbuki, bu tarihte sözü edilen alanların büyük bir kısmı kent sınırları dahilinde olup, halihazır haritaları da mevcut idi. Yine bu planda öngörülen ve kent için önem taşıyan odun – kömür pazarı, zahire pazarı, açık pazar ve oto park gibi kararların hiçbirisi gerçekleşmemiş, pazar yeri olarak ortaya çıkan yerler ise, plan kararlarına göre ortaya çıkmamıştır. Planın en olumlu tarafı, kentin tarımsal alanlarını teşkil eden güney kesiminin kuzeye göre zeminin sağlam olmadığı gerekçesiyle ve batıdaki *"Sulu"* olarak bilinen kesimin ise bataklık olduğu gerekçesiyle iskan dışı tutulması ve deprem açısından buralarda çok katlı binaların yapımının önlenmesi karar olmuştur.

Erciş'teki son imar planı 1989 yılında yapılmış, ancak takip eden yıllarda birkaç defa ilave imar planları da yapılmıştır. 1989 yılında yapılan imar planı 2.299 ha.lık bir sahayı kaplayacak şekilde ve 2009 yılında 105.000 nüfusa hizmet verecek biçimde planlanmıştır. İmar alanının yaklaşık 1015 ha.ı konut alanları olarak planlanmış, konut alanları da yüksek, orta ve az yoğun olmak üzere 3 kategoride düzenlenmiştir. Az yoğun alanlar 100 kişi/ha, orta yoğunluktaki alanlar 150 kişi/ha ve yüksek yoğun alanlar da 200 kişi/ha olarak planlanmıştır. Bu imar planında da tarım alanlarını oluşturan güney kesim az yoğun alanlar olarak belirlenmiş ve konut alanları için çekici hale getirilmemiştir. Konut alanları ve sosyal alanlar için kentin doğusu cazip alanlar olarak planlanmıştır.

Son imar planına 1994, 1996 ve 1988 yılında yeni ilaveler yapılmıştır. Aslında uzun bir süre için kentin ihtiyaçlarına cevap verecek olan bu planda alınan kararlar, yerel yönetimler tarafından fazla gerçekleştirilmemiş; yine de yaklaşık 1.000 ha.lık yeni alan kent sınırlarına dahil edilmiştir. Bunlardan bir kısmının imar planı ve halihazır haritaları çizdirilmiştir. Bu kararlarla kent sınırları batıda Zilan Deresi'ne, kuzeyde Oyalı Köyü sınırlarına ve doğuda Haydarbey Köyü'nün büyük bir kısmını içine alacak şekilde genişletilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu şekilde kent sınırlarının sürekli genişletilerek hem kentsel hizmetlerin götürülmesi zorlaştırılmış, hem de engellenmesi zor olan plansız bir yerleşmenin de önü açılmıştır.

1989 yılında yapılan ve sonraları revize çalışmalarla genişletilen imar planının uygulanmasına gelince, önceki planlar gibi bu planın uygulanmasında da önemli yetersizlikler ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce, kentsel formun en önemli unsurlarından

olan konut alanları plana göre değil, gelişigüzel bir biçimde gelişmiştir. Bunun dışında, yolların bir kısmı imar planına göre geliştiği halde, planda öngörülen bazı yolar açılamamıştır. Bu yolların başında Nato Yolu, Çevre Yolu gibi kentin ileri tarihlerdeki gelişimini kaldırabilecek öneme sahip yollar gelmektedir. Yine bu imar planında öngörülen spor alanları, yeşil alan ve çocuk parklarının önemli bir kısmı gerçekleştirilememiştir. Özellikle dere yatarlarında yeşil alanların oluşturulması kentsel görünüm açısından önem taşımaktadır. Önceki planda olduğu gibi, bu planda da öngörülen pazar yerlerinin önemli bir kısmı plan kararları doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Kentin kuzeyinde bir hastane alanı düşünülmüş, ancak bu da gerçekleşmemiştir. Plan doğrultusunda, kentin doğusunda resmi birtakım binalar ve okullar inşa edilmiş ve küçük sanayi sitesi bitirilmiştir.

Sonuç olarak, Erciş kentinin imar hareketlerinde görülen başarısızlık ve yetersizliklerin en önemli nedenleri mevcut durumu yok sayarak plan hazırlanması, planlama kararlarının bilincinde olmayan halka planın benimsetilememesi, dolayısıyla katılımın gerçekleşmemesi, planı uygulayacak iradenin bulunmayışı, politik yatırımlar ve oy kaygıları, yerel yönetimlerin özerk olmaması ve maddi olanaklarının kısıtlı olması vs olarak özetlenebilir. Ayrıca, planlama faaliyetlerindeki olumsuzlukların önemli bir nedeninin yerel yönetim modelinden kaynaklanmakta olduğunu ve sadece Erciş'te değil, birçok kentte benzer durumların yaşandığını eklemek gerekir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van Bölümü'nde yer alan Erciş kenti, bölgenin en hızlı gelişen ve nüfuslanan yerleşmelerinden birisidir. Verimli Erciş Ovası'nın güney kesiminde kurulmuş bulunan kent, bu bakımdan yüksek bir tarım potansiyeline de sahiptir.

Doğal oluk ve vadilerin yol verdiği ve bundan dolayı bölgenin ulaşım akslarının düğümlendiği noktalarından birini oluşturan Erciş kentinin sahip olduğu bu avantajlı özelliklerine karşın, yine kuruluş yerinden kaynaklanan önemli sorunları da bulunmaktadır. Bu bakımdan, Erciş kentinin temel sorunlarını fiziki ve beşeri yapıdan kaynaklanan sorunlar olarak iki kategoride incelemek mümkündür. Fiziki yapıdan kaynaklanan sorunlar kuruluş yeri ile ilgili olduğu halde, beşeri yapıdan kaynaklanan sorunlar daha çok hızlı kentleşme ve nüfus artışı ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, sorunu yer (arazi) ve onun üstündeki yapı ve insanlar olarak etkileşimli bir mekanizma biçiminde düşünmek daha mantıklı olacaktır.

Erciş, jeolojik bakımdan Neojen devri arazilerinin yer aldığı genç volkaniklerle çevrili bir bölgede bulunmaktadır. Birinci derecede riskli bir deprem bölgesinde yer alan Erciş kenti, sismik açıdan hareketli ve diri faylarla çevrelenmiş bir kuşakta bulunmaktadır. Özellikle Tutak ve Çaldıran diri fayları bölgenin depremselliği açısından oldukça önemlidir.

Alüvyal malzemeden oluşan ve yeraltı su seviyesinin yer yer bir metrenin altına düştüğü ovanın güney kesiminde yer alan Erciş kenti, bu bakımdan riskli bir durum taşımaktadır. Kentin güney kesimleri yeraltı su seviyesinin en yüksek olduğu alanlardır. Bu nedenle, meydana gelen depremlerin de en yıkıcı etkileri bu kesimlerde ortaya çıkmıştır. Kentin bu kesimi, önceleri köy yerleşmesi olduklarından kırsal yerleşim tarzının en tipik olarak görüldüğü alanlardır. Yapı tarzı ve kalitesinin kentin diğer kesimlerine göre daha düşük olduğu bu alanlar, depremler açısından kentin en tehlikeli kısımlarını meydana getirmektedir.

Erciş kentinin bu özelliği dolayısıyla, kentteki yapı tarzı ve kalitesinin sağlıklı bir şekilde kontrol edilmesi ve kat yapımına bir takım sınırlamaların getirilmesi ya da en azından yapılaşma hareketinde zemin etüdü yaptırılması ve buna göre inşaat izninin verilmesi gibi zorunlulukların getirilmesi şarttır. İnşaat faaliyetlerinde ruhsat alma

durumunun yetersiz olduğu Erciş kentinde, bu konuda yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Öte yandan, yerleşim faaliyetlerinin kuzeye ve doğuya çekilmesi, azımsanmayacak bir kısmının tarımsal alanlardan oluştuğu kentin güney kesimindeki yerleşme faaliyetlerine sınırlama getirilmesi ve bu alanların tarımsal niteliklerinin korunarak geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun dışında, geleneksel inşa tarzının terk edilerek daha sağlam betonarme yapıların yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Yıllık ortalama sıcaklığın 7.9° C ve yıllık ortalama yağış miktarının da 458 mm olduğu Erciş kentinde, bölgenin bir çok yerine göre daha ılımanlaşmış bir hava görülmesine rağmen, genel karakteri itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin karasal iklim özelliklerini taşımaktadır. Yılın 5 ayının soğuk devreden ibaret olduğu kentte sıcaklığın 0 ° nin altına düştüğü gün sayısı 143'tür.

Ekim ayı ortalarından başlayıp nisan sonuna kadar devam eden donlu günler, tarımsal hayatı doğrudan etkilediği gibi, kentteki inşaat faaliyetlerinin de belirli bir zaman dilimine haps olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı, don aylarının görüldüğü aylarda yapılan inşaatlar sağlam olmamaktadır. Bu nedenle, inşaat faaliyetlerinin yaz aylarında yapılması ve yine yollardaki asfaltlama gibi bakım ve onarım işlerinin de yaz aylarında yapılarak en azından sert kış koşullarına daha dayanıklı olmaları sağlanmalıdır.

Yılın 4-5 ayının soğuk geçmesi evlerin ve binaların ısıtılmasında bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Soğuk devrenin uzun geçmesi, ekstra yakıt masrafları yanında pencere ve duvarların daha masraflı olacak şekilde dizayn edilmesini ve ısı yalıtım sistemlerini zorunlu hale getirmektedir. Fazla yakıt kullanımının ve kullanılan yakıtın kalitesinin düşük oluşu da hava kirliliğine neden olarak insan sağlığını tehdit edebilmektedir.

Kış aylarında hava kirliliğini arttıran önemli bir klimatik unsur da rüzgarlardır. Evlerin bacalarından çıkan dumanların sıcaklık terselmesi etkisi yaparak yerleşim alanlarının üzerinde bir katman şeklinde birikmesi canlı yaşamını olumsuz olarak etkileyen bir durumdur.

Bu bakımdan, çevre kirliliği yaratmayan jeotermal ısıtma projesinin kaldığı yerden devam ettirilerek faaliyete sokulması hem ekonomik nedenlerle hem de insan sağlığı açısından bir zorunluluk halini almaktadır.

Yıllık yağış ortalamasının 458 mm olduğu Erciş'te yağışlar ilkbahar ve sonbahar aylarında artış göstermekte olup, en yağışlı ay nisandır. Tarımsal hayat için önemli olan yağışların yerleşmeye yaptığı olumsuz etkilerin başında hidrografik ve klimatik faktörlerin ortak faaliyeti sonucu olarak ortaya çıkan ve çok zaman yaşamı ciddi bir biçimde etkileyen seller, su baskınları ve göl seviyesinin yükselmesidir.

Yağışların fazla olduğu yıllar, göldeki su seviyesi de yükselmektedir. Yağış artışından dolayı, hem göldeki su miktarı artmakta, hem de akarsuların taşıma gücü arttığından dolayı göle daha fazla malzeme taşınmaktadır. Bu faktörlere kıyılardaki aşındırma faaliyetlerini de eklersek, ortaya insan yaşamını ciddi olarak etkileyecek sonuçlar çıkmaktadır. Bu faaliyet sonucunda göl seviyesi yükselmekte ve bunun sonucunda da konutlar, beşeri tesisler ve tarım alanları sular altında kalmaktadır.

1841 yılındaki göl seviyesinin yükselmesi olayı yerleşmenin yerinin değiştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bugün bu alanlar hala sular altındadır. Yine 1994 yılındaki yükselme sonucunda da Erciş'in sadece kıyı bölgesinde 450 civarında konut hasar görerek tahliye edilmek zorunda kalınmış, binlerce dekar tarım alanı ve ağaç sular altında kalmıştır. Ayrıca, göl çevresindeki karayolları da önemli ölçüde tahrip olmuşlardır.

Özellikle kentin güney kesiminde daha büyük oranda olmak üzere yağışlardan sonra zaman zaman su baskını ve sel olayları meydana gelmektedir. Zilan Çayı'nın aşağı çığırlarında derinliğin az olmasından kaynaklanan taşkın olayları da kimi zamanlar görülebilmektedir. Kentin bu kesimlerinde, yağışlardan sonra, yeraltı su seviyesini yüksel olmasından kaynaklanan yetersiz drenaj sonucu kanalizasyon sistemlerinde tıkanmalar da meydana gelmektedir.

Erciş kentinin hem göl seviyesi yükselmesinden hem de su baskınlarından kaynaklanan zararlardan en fazla etkilenen kesimi güney kesimidir. Bu nedenle, bu kesimlerde belirli bir kota kadar yerleşme yasağı getirilmesi ve bu kesimlerin tarım alanı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine, kıyı kesiminde ikametgahların yanında ekonomik açıdan büyük zararlara neden olabilecek beşeri tesislerin de inşa edilmemesi ve kıyı boyunca daha güçlü tahkimat sistemlerinin inşa edilmesi gerekmektedir.

Urartular döneminden beri bölgenin önemli merkezlerinden biri olan Erciş kenti, tarihi süreç içerisinde zaman zaman idari merkez rolü üstlenmiştir. 1927 yılında 2813 olan yerleşmenin nüfusu 1990 GNS sonuçlarına göre 40481 ve 2000 yılı bina sayım cetvellerine göre de 67152 kişiye ulaşmıştır.

Düzenli ulaşım bağlantılarına sahip olan ve verimli bir ova üzerinde bulunan Erciş kenti, çevresinden sürekli göç alarak büyüyen bir yerleşmedir. 73 yılda nüfusun yaklaşık 25 katı arttığı Erciş kentinde göç hareketleri de son 10- 15 yıl içerisinde büyük artış göstermiştir.

Kırsal kesimden göçle gelenler, kentin özellikle kenar kesimlerinde herhangi bir plandan yoksun ve dağınık bir şekilde yerleşmektedirler. Belediye sınırlarının da sürekli olarak genişletilmesi de bu dağınıklığı teşvik etmiştir. Yerleşmedeki bu dağınıklık, aynı zamanda, belediye hizmetlerinin kent sakinlerine ulaştırılmasında büyük sorunlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır ve ekonomik olmamaktadır.

Bu nedenle, kentin görünümünü bozan bu sorunun giderilmesi için, yerleşme faaliyetlerine mutlaka bir sınırlama getirilmeli, gelişigüzel ve plansız yerleşme ve inşaat faaliyetlerine izin verilmemeli ve kentin güneyi ve batısındaki tarımsal alanların korunarak yerleşme faaliyetlerinin belirli bir alan içerisinde ve planlı olarak gelişmesi sağlanmalıdır. Yine, kentin muhtemel gelişme istikametlerinin iyi belirlenmesi ve gelecekteki gelişme ve alansal genişlemeler için ayrılması düşünülen kentsel arazilerin zemin açısından sağlam, heyelan ve sel- su baskını tehlikesi olmayan alanlardan seçilmesi gerekmektedir.

Erciş, 70000'i aşan nüfusuyla önemli bir hizmet kentidir. Geçmişte tarımsal faaliyetlerin çoğunlukta bulunduğu kentte, bugün artık ticari ve idari fonksiyonlar egemendir. Van Gölü Havzası'nın en önemli alt-bölgesel merkezi olan Erciş kenti, kentsel hizmetlerin önemli bir bölümünü çevresindeki il ve ilçelere de sunmaktadır. Özellikle çevre ilçeler bir çok bakımdan Erciş kentinin etki alanı içerisinde bulunmaktadır.

Erciş kentinin önemli bir ticari potansiyeli ve etki alanı bulunmasına rağmen, yerleşme faaliyetlerinde görülen dağınıklık ve plansızlık iş ve ticaret alanlarının dağılımına da yansımıştır. Kuşkusuz bu durumun en önemli nedeni, imar planı kararlarının büyük bir kısmının yerine getirilmemesi ve yerel yönetimlerin sağlıklı bir

planlama mantığından yoksun oluşlarıdır. Bu nedenle, her şeyden önce, feodal bağlar ve siyasi rant endişelerinden uzak kararlı yerel yönetimlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Erciş kenti, sanayi faaliyetleri için uygun konumda olmasına rağmen, özellikle yetersiz sermayeden dolayı bu faaliyetler gelişememiştir. Ayrıca, daha önce devlet tarafından verilen kredilerle kentte önemli bir takım girişimler başlatılmış; ancak, teşviklerin kesilmesi sonucu bir çok yatırım yarıda kalmış; zor şartlar altında faaliyetlerine devam eden girişimciler de bugün yetersiz sermayeden dolayı iş yapamaz hale gelmişlerdir. Teşviklerle yapımına başlanan un fabrikası 2000 yılında kapanmış olup, plastik fabrikası da kapanma durumuyla karşı karşıyadır.

Bu bakımdan, devletin bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde bu teşvikleri tekrar başlatması zorunludur. Öte yandan, şeker fabrikasının yan ürünlerini değerlendirmek ve bölgede besi hayvancılığını yaygınlaştırmak için bir yem fabrikası kurulmalıdır. Bunun dışında, faaliyetlerine ara verilen briket fabrikası ve asfalt tesisleri de bir an önce tekrar faaliyete sokulmalıdır.

Erciş İlçesi sınırları dahilinde başta perlit, linyit ve ponza olmak üzere çeşitli madenler bulunmaktadır. Bölgedeki linyitler daha önce işletilmekte olduğu halde zarar ettiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Günümüzde tekstilden kimya sanayiine kadar bir çok alanda kullanımı bulunan perlit ve ponza ise, birkaç kişi tarafından ve sınırlı olanaklarla çıkarılmaktadır. Büyük oranda yurt dışına ihraç edilen bu doğal kaynakların işletilmesi ve kullanılmasını sağlayacak tesis ve fabrikaların kurulması, bölge ekonomisi bakımından büyük bir yatırım olacaktır. Bunun dışında, jeotermal kaynaklar açısından zengin bulunan yörede seracılık ve kültür balıkçılığı ile ilgili tesisler kurulmalı ve bu alandaki girişimler teşvik edilmelidir.

Erciş kenti, sosyo- kültürel fonksiyonları güçlü olan bir yerleşmedir. Hem sağlık ve hem de eğitim alanında çevresine önemli hizmetler sunan kent, bu bakımdan önemli bir etki alanına da sahiptir. Öte yandan, kentte bulunan devlet hastahanesinde önemli altyapı sorunları bulunmaktadır. Her şeyden önce hizmet binaları ve yatak sayısı bakımından ihtiyaca cevap veremeyecek durumdadır. Bunun yanında, teknik ve tıbbi araç- gereç ile personel eksikliği de bulunmaktadır. Bu nedenle, hastahanenin yatak sayısının arttırılması ve araç- gereç ile personel açısından güçlendirilmesi, kentin sağlık alanındaki etkinliğini arttıracaktır.

Erciş kentinde potansiyel olarak çok uygun olmasına rağmen kullanılamayan önemli bir fonksiyon da turizm ile ilgili olanlardır. Erciş Kalesi kalıntıları, Çelebibağı Tarihi Mezarlığı, Zernakitepe kalıntıları başta olmak üzere yöre, tarihi turistik kaynaklar açısından zengindir. Yörede termal turizm için mükemmel kaynaklar bulunmaktadır. Zilan Vadisi jeotermal kaynaklarının kaplıca turizmi açısından kullanılması, kentin gelişmesine önemli katkılarda bulunacaktır. Doğal turistik alanlar olarak Van Gölü turizm için çok ideal bir faaliyet alanıdır. Yine, bölge dağcılık faaliyetleri açısından iyi bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle, turizmi teşvik edecek yatırımlara önem verilmeli, göl turizmini cazip hale getirecek tesisler kurulmalı ve göl ulaşımı da tekrar başlatılarak göl turları düzenlenmelidir. Bunun gibi, yörenin tanıtımına katkısı büyük olan çeşitli festivallerin de daha yaygın ve daha katılımlı olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Erciş, diğer bölge kentleri gibi, çeşitli altyapı problemleri olan bir kenttir. Erciş kentinin altyapı sorunlarının başında, daha önce de ayrı bir bölüm olarak izah edildiği gibi, kentsel arazinin sağlıklı bir şekilde kullanılması ve bunun kentsel yapı elemanlarının dağılışında meydana getirdiği düzensizliklerdir. Bu durumu kısaca "plansızlık" olarak da tanımlayabiliriz. Aslında kentin imar planları sürekli olarak yapılmasına rağmen, bu kararlar pek uygulanamadığı için, plansızlık daha etkili olmuştur.

Erciş kentinde kanalizasyon problemi büyük bir oranda çözümlenmesine rağmen yol ve su şebekesi konusunda hala sorunlar yaşanmaktadır. Yollar ile ilgili en büyük problem, mevcut cadde ve sokakların sayısının ve genişliklerinin kentin bugün sahip olduğu nüfusu ve bu nüfusun yarattığı araç ve insan trafiğini kaldıramayacak durumda olmasıdır. Eski tarihi dokunun büyük bir oranda belirlediği cadde ve sokaklar, kentsel ulaşım şebekesinin yer yer tıkanmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan, kentte iş ve ticaret alanı ve yakın çevresi başta olmak üzere imar planlarında öngörüldüğü gibi kent içi ulaşımı rahatlatacak yollar yapılmalıdır. Ayrıca, kenar ve iç kesimlerdeki sokaklarında asfaltlanarak daha yaşanılır mekanların oluşturulmasına çalışılmalıdır.

Erciş kentinde altyapı sorunlarında birisi de, kentin içme suyu şebekelerindeki yetersizliklerdir. Aslında kente içme suyu sağlayan kaynakların kentin ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmasına rağmen, teknik yetersizlikler nedeniyle önemli bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu tür teknik sorunların başında ise, düşük voltaj ya da elektrik

kesintileri durumunda şehir şebekesinin de bundan büyük bir oranda etkilenerek özellikle kentin kuzey kesimlerinde bulunan konutların günün büyük bir kısmını su kesintileriyle geçirmeleridir. Bu nedenle içme suyu şebekesindeki başta güç kaynakları olmak üzere temel teknik problemleri çözümlenmelidir.

Erciş'te, kentsel arazilerin kullanımında kentin önümüzdeki yıllarda muhtemel gelişmeler dikkate alınarak araziden en verimli bir şekilde yararlanmanın temel politika olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bunun dışında, imar planı kararlarının da mutlaka yerine getirilmesi ve kentin sadece mevcut durumu değil aynı zamanda önümüzdeki yıllardaki nüfus kitlesinin de ihtiyaçlarına cevap verecek bir altyapıya kavuşturulması gerekmektedir. Çünkü, Erciş kenti önümüzdeki yıllarda da büyük bir ihtimalle çevresinden yoğun bir şekilde göç almaya devam edecektir. Eğer, bugünden gelecek yılların sağlıklı bir planlaması yapılmaz ve uygulanmaz ise, nüfusun 100000'i geçmesi halinde kentsel altyapı ve buna bağlı olarak şekillenen kentsel sistem bunu büyük bir ihtimalle kaldıramayacaktır ve . . kenti telafisi güç sorunlarla baş başa bırakacaktır. Erciş kentinde gereksiz bir şekilde kentsel alanların genişletilmesi bırakılmalıdır. Zira, her şeyden önce bu alanlara kentsel altyapının götürülmesi hem zaman almakta, hem de büyük masraflara mal olmaktadır.

Tarımsal alanların yok edilmesi yerine kent içerisinde uygun yerlerde toplu konut alanları inşa edilmeli; göç eden nüfusa da yine belirlenen alanlar içerisinde ve sadece kentsel planlama kararlarına uygun bir biçimde ruhsatlı yapılar inşa edilmesine müsaade edilmelidir. Eğer kentin gelecekteki gelişme ve genişlemesi dikkate alınarak belediye sınırlarında genişleme meydana getiriliyor ise, bu alanların da imar planları çizilmeli, kentsel altyapıları tamamlanmalı ve ancak, hiçbir şekilde yerleşme faaliyetlerine izin verilmemelidir. Sonuç olarak, kentsel görünümün ve yeşil dokunun tahrip olmaması için başta belediye yetkilileri olmak üzere tüm birimler üzerlerine düşeni yapmalıdır.

Kentlerin karşı karşıya kaldıkları en büyük sorunlardan birisi de, çevre sorunlarıdır. Her ne kadar Erciş kentinin günümüzde kentsel yaşamı ciddi bir şekilde etkileyecek bir çevre sorunu bulunmamakta ise de, bu durum yerleşmenin henüz küçük olmasından ve kentte çevreyi kirletecek mekanizmaların yerleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, saha çalışmalarımızda gözlemlerimize göre, gerek

konutların bacalarından çıkan dumanların çıkan oluşturduğu hava kirliliği ve gerekse çöp vb. gibi atıkların oluşturduğu çevre kirliliğinin gelecekte kent yaşamı için tehlike sinyalleri vermesi kaçınılmazdır. Çünkü, çevresel duyarlılık konusu, her şeyden önce kültürel bir olgudur ve insan olmanın sorumluluğu ile değerlendirilmelidir. Yaşadığımız en küçük mekanın bile büyük çevresel sistemin bir halkası, bir parçası olduğunu düşünerek hareket etmek ve bu sistem ile uyum içerisinde yaşamak bir zorunluluktur. Aksi taktirde, bu durumdan en zararlı çıkanın yine canlıların olacağı kuşkusuzdur.

Erciş kentindeki çevre sorunlarının başlıcaları, kış aylarında meydana gelen hava kirliliği ile atıkların oluşturduğu çevresel kirlenmedir. Özellikle kış aylarında kalitesiz yakıt kullanımının da etkisi ile oluşan hava kirliliği canlı yaşamı açısından büyük sorunlar doğurmaktadır. Erciş kentinde, gerek yakıt tipi ve gerekse kullanımı konusunda denetleyici ve örgütleyici herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. Bilhassa, kent sakinleri bu konuda yeterli bir bilince sahip değillerdir. Erciş kentinin yanı başında duran ve çevre kirliliği yaratmayan enerji kaynaklarının da kullanılmadan durması büyük bir talihsizliktir.

Bu nedenle, Zilan jeotermal kaynaklarının kent ısıtmacılığında kullanılmasını hedefleyen ve en önemli altyapı hazırlıkları bitirilen ancak, yapımı durdurulan projeye kaldığı yerden devam edilmeli ve böylece hem kent ekonomisine katkıda bulunulmalı, hem de ileride kentin başına büyük problemlere neden olacak çevre sorunları da daha doğmadan önlenmiş olmalıdır. Bunun dışında, çevre sorunları ve kaliteli yakıt kullanımı konusunda kent sakinleri bilinçlendirilmeli, binalarda kullanılan yakıtların vasfı konusunda denetim mekanizmaları geliştirilmeli ve kentteki yeşil alanların korunup geliştirilerek tahribi önlenmelidir.

Erciş kentinde çevresel kirlenme meydana getirecek önemli bir sanayi tesisi bulunmamaktadır. Ancak, kent içerisinde özellikle mahalle içlerinde başta çöp olmak üzere bir çok atık gelişigüzel atılmakta ya da belli alanlarda depolanmaktadır. Kentin iş ve ticaret alanlarında çöp bidonu ve kutuları bulunmasına rağmen, bu durumu ikametgah alanları içerisinde nadiren görebiliriz. Mahalle içerisindeki çöplerin toplanma faaliyetleri de büyük oranda yetersizdir. Öte yandan, kent içerisinden toplanan çöpler de birkaç boş alanda gelişigüzel birikmekte ve bu da herhangi bir dönüştürme sistemi olmadığından önemli bir çevresel probleme neden olmaktadır. Kentteki bu türden

çevresel sorunların giderilmesi için, kent içerisinde başta toplu yaşama mekanları olmak üzere yeterli sayıda çöp kutusu yerleştirilmeli, düzenli bir biçimde çöpler toplanmalı, toplanan çöplerin çevreye zarar vermeden ortadan kaldırılması ya da dönüştürülmesi gerekmektedir. Ayrıca, özellikle yaz aylarında mahalle içlerindeki sokakların toz problemi için de bu yollar asfaltlanmalıdır.

Sonuç olarak, Erciş kenti bir takım sorunları bulunmasına rağmen çevredeki yerleşmeler içerisinde hem nüfusça en büyük olanıdır ve hem de önemli bir cazibe merkezidir. Erciş kenti, nüfusu her geçen gün artarak büyüyen ve göç hareketlerinin yöneldiği önemli bir yerleşmedir. Kentteki önemli bir takım altyapı problemlerinin çözülmesi, planlama kararlarının sistemli bir şekilde uygulanması, hizmet fonksiyonlarının güçlendirilmesi yanında bölge ve ülke kalkınmasına büyük katkılar sağlayan sanayi faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bu açıdan uygun yatırım alanlarının iyi belirlenerek kararlı bir şekilde bu yatırımların hayata geçirilmesi halinde Doğu Anadolu Bölgesi'nin sayılı merkezlerinden biri olacağı inancındayız.

KAYNAKÇA

ACARLAR, M. ve Diğ., 1991, Van Gölü Doğu ve Kuzeyinin Jeolojisi, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No: 9469), Ank.

AKBULUT, M.R., 1997, "Modernleşme Sürecinde Tanzimattan Cumhuriyete Kentsel Dönüşümün Nedenleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Kent Gündemi Dergisi,* sayı: 3, Ank.

AKDOĞAN, S., 1992, Van Gölü ve Çevresinin Turizm Potansiyeli, KTÜ Fen Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.

AKKAN, E., 1971, "Bingöl'ün Yer Değiştirmesinde Rol Oynayan Jeomorfolojik Faktörler", *jeomorfoloji Dergisi*, sayı: 3, ank.

AKTİMUR, S., 1982, Van-Erciş Yöresinin Landsat-4 TM Görüntü ve Tektonik Yapısının İncelenmesi, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No:8086), Ank.

AKTÜRE, S., 1985, "Osmanlı Devletinde Taşra Kentlerindeki Değişimler", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt:4, İletişim Yayınları, İst.

AKTÜRE, S., 1997, Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yay. No:6, İst.

AKURGAL, E., 1986, "Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü", *Anadolu Araştırmaları*, X, Ank.

AKURGAL, E., 1997, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları No:67, Ank.

ALAÇIK, N.- ERKAL, T., 1979, "Bölge Planlamasında Jeomorfoloji ve Köykentler", *Jeomorfoloji Dergisi*, sayı:8, Ank.

ALİ CEVAD, 1313, Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı, Mahmud Beg Matbaası, Dersaadet.

ALİ SAİB, 1304, Coğrafya-i Mufassal Memalik-i Devlet-i Osmaniye, Matbaa-i Ebu Ziya, Kostantaniye.

ALKAN, M.Ö., 2000, Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, DİE Tarihi İstatistikler Dizisi No: 6, Ank.

ALTINBİLEK, M.S., 1997, Planlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

ARDEL, A., 1945, Van Gölü Bölgesinin Coğrafyası, Beşinci Üniversite Haftası: VAN, İ.Ü. Yay. No: 241, İst.

ARDEL, A., 1945, Van Gölü, Beşinci Üniversite Haftası: VAN, İ.Ü. Yay. No: 241, İst.

ARPAT, E.- ŞAROĞLU, F.- İZ, H.B., 1977, "1976 Çaldıran Depremi", *Yeryuvarı ve İnsan,* cilt: 2, sayı: 1, Ank.

ARSLAN, M.- AKÇAY, M., 1998, "Zilan (Erciş- Van) Yöresi Pomza Tüflerinde Gelişen Mangan Oluşuğunun Jeolojisi ve Jeokimyası", *TJK Bülteni,* cilt: 41, sayı: 2, Ank.

ASLANOĞLU, R.A., 1998, Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitapevi Yay No: 11, Bursa.

AŞAN, M.B., 1992, XIV. Yüzyılda Van ve Yöresi, Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst.(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.

AŞAN, M.B., 1993, Van yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları ve Bazı Düşünceler, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İst.

ATALAY, İ., 1987, Türkiye Jeomorfolojisine Giriş, Ege Üniv. Edeb. Fak. Yay. No:9, İzmir.

AYDIN, T., 1972, Ülke Düzenleme İlkeleri ve Yerleşme Sistemleri, İTÜ Mimarlık Fak. Yay., İst.

AYHAN, E. Ve Diğ., 1980, Türkiye ve Dolayları Deprem Katalogu, Boğaziçi Üniv. Yay., İst.

AYHAN, S., 1992, Kent Merkezlerindeki alışveriş Yerlerinin ve Ticaret alanlarının Gelişim ve Yenilenmelerinin Tayininde Bir Planlama- Tasarlama Modeli, Dokuz Eylül Üniv. Mim. Müh. Fak. Araştırma Raporu, İzmir.

BARKA, A., - ŞAROĞLU, F., 1995, Van Gölü Su Seviyesi Yükselmesinin Tektonik İle İlişkisi, *Van Gölü'ndeki su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu (20- 22 Haziran 1995)*, Van Valiliği Yayını, Van.

BAŞAR, F., 1997, Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717- 1730), Türk Tarih Kurumu Yay., II. Dizi sayı: 35, Ank.

BAYKARA, T., 2000, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Türk Kült. Araşt. Enst. Yay. No:160, Ank.

BEGEL,E.E., 1996, "Kentlerin Doğuşu", *COGITO (Kent ve Kültürü Özel Sayısı)*, Yaz 96, sayı:8, İst.

BEHAR, C., 1996, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, DİE Tarihi İstatistikler Dizisi No:2, Ank.

BELAZURİ, 1987, Futuhu'l- Büldan (Çev. M. Fayda), Kültür ve Turizm Bak. Yay. No: 707, Ank.

BELLİ, O., 1977, Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi, İ.Ü. Edeb. Fak. Eskiçağ Tarihi Kürsüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İst.

BELLİ, O., 1982, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, URARTULAR Mad., Görsel Yayınlar A.Ş., İst.

BELLİ, O., 1994, "Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Eastern Anatolia", *Journal of The Inst. Of Archaeology of Tel Aviv University* Vol. 21, No:1, Tel Aviv.

BENEDİCT, P., 1975, "Küçük Bir Anadolu Kasabasının Ekonomik Fonksiyonlarında Değişme (Çev. K.SUNGUR)", *İÜ Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi,* sayı: 2, İst.

BEYDEMİR, Z., 1990, Sosyo- Ekonomik ve Mekansal Yapı ilişkileri Bağlamında Kent Merkezinin Evrimi, Kentsel Mekanda Yeniden Örgütlenmesine ve Yapısallaştırılmasına İlişkin Bir yöntem Araştırması, Gazi Üniv. Fen Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ank.

BİLGİN, A., 1989, "Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji", *Jeomorfoloji Dergisi*, sayı:17, Ank.

BİRİNCİ GENEL MÜFETTİŞLİK, 1939, Güneydoğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi Yayını, Cumhuriyet Matbaası, İst.

BOOKCHIN, M., 1992, Kentsiz Kentleşme (Çev. B. Özyalçın), Ayrıntı Yay No: 240, İst.

BRAUDEL, F., 1994, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (Çev. M.A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ank.

BROEK, J.O.M.-WEBB, J.W., 1978, A Geography of Mankind, McGraw- Hill, USA.

BULUT, İ., 1998, Şehir Coğrafyası Bakımından Sorgun, Atatürk Üniv. Yay. No: 877, Erzurum.

BURNEY, C. - LAWSON, G.R.J., 1960, "Measured Plans Of Urartian Fortresses", *Anatolian Studies,* Vol. X, Ank.

BURNEY, C. A., 1957, "Urartian Fortress and Towns In The Van Region", *Anatolian Studies,* vol. VII, Ank.

BURNEY, C.- LANG, D.M., 1971, The peoples of The Hills: Ancient Ararat and Caucasus, London.

BURNEY, C., 1958, "Eastern Anatolia in The Chalcolithic and Early Bronz Age", *Anatolian Studies,* Vol. VIII, Ank.

BURNEY, C., 1972, "Urartian Irrigation Works", *Anatolian Studies,* Vol. XXII, Ank.

CAHEN, C., 1960, Encyclopédie de L'İslam, ARDİSH Mad. , Tome I, Leyden.

CHESNEAU, J., 1887, Le Voyage de Monsieur d'Aramon, Paris.

CUINET, V., 1892, La Turquie d'Asie, Tome II, Paris.

ÇADIRCI, M., 1996, "Anadolu Kentlerinde Mahalle (Osmanlı Dönemi)", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme,* Tarih Vakfı Yayını, İst.

ÇİLİNGİROĞLU, A., 1983, "Van Gölü Havzasında M.Ö. 2. Bin Kültürüne Ait Bazı Veriler", *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Eski Eserler ve Müzeler Gen. Müd. Yay., İst.

ÇİLİNGİROĞLU, A., 1984, Urartu ve Kuzey Suriye: Siyasal ve Kültürel İlişkiler, Ege Üniv. Edeb. Fak. Yay. No: 35, İzmir.

ÇİLİNGİROĞLU, A.A., 1977, "Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler", *Anadolu Araştırmaları,* IV- V., İst.

ÇOPOROĞLU, İ., 1993, "Erciş- Diyadin (Van Gölü Kuzeyi) Yöresi Magmatik Kayaçların Mineralojisi- Petrografisi ve Jeokimyası" *Çukurova Üniv. Yerbilimleri Dergisi*, sayı: 23, Adana.

DARKOT, B., 1967, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", *İÜ Coğr. Enst. Dergisi,* cilt: 8, sayı: 16, İst.

DARKOT, B., 1987, İslam ansiklopedisi ALADAĞ Mad. , cilt: I, MEB Yay., Eskişehir.

DARKOT, B., 1997, İslam Ansiklopedisi ERCİŞ Mad., cilt: IV, MEB Yay., , Eskişehir.

DARKOT, B., 1997, İslam ansiklopedisi ERZURUM Mad. , Cilt:IV, MEB Yay., Eskişehir.

DE LA BLACHE, P. V., 1929, Geographie Universelle, Tome VIII, Paris.

DEGENS, E.T.- WONG, H.K.- KURTMAN, F.- FINCKH, P., 1978, Van Gölü'nün Jeolojik Gelişimi: Bir Özet, The Geology of Lake Van, MTA Yay. No:169, Ank.

DEMİRTAŞ, M., 1996, Doğu Anadolu Nüfus Hareketleri (93 Harbi sonrası), YYÜ Sos. Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

DİE, 1980, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Van, DİE Yayını, Ank.

DİE, 1985, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Van, DİE Yayını, Ank.

DİE, 1990, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Van, DİE Yayını, Ank.

DİE, 1999, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Van, DİE Yayını, Ank.

DOĞAN, M., 1986, Van- Erciş- Zilan Vadisi Jeotermal Enerji Aramaları Manyetik Etüt Raporu, MTA Jeofizik Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No: 8134), Ank.

DOĞANAY, H., 1983, Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum.

DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ank.

DOĞANAY, H., 1997, "Erzurum'un İçme- Kullanma Suyu Sorunu ve Kente Su Sağlayan Rezervler", *Su ve Çevre Semp. Bildirileri (2- 5 Haziran 1997),* TMMOB Jeoloji Müh. Odası İst. Şubesi Yayını, İst.

DOĞRU, H., 1995, XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü, Anadolu Üniv. Yay. No: 872, Eskişehir.

DOLUKHANOV, P.,1998, Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı (Çev. S. Aydın), İmge Kitabevi , Ank.

DPT, 1982. Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, DPT Kalkınmada Öncelikli Yöreler Başkanlığı Yayını No: 27, Ankara.

DSİ, 1977, Van- Erciş Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu, DSİ Gen. Müd. Yay., Ank.

DSİ, 1994, Van Gölü Su Dengesi Mühendislik Hidrolojisi Raporu, DSİ XVII. Bölge Müd., Van.

DSİ, 1995, Van Gölü İle İlgili Özet Çalışmalar, DSİ XVII. Böl. Müd. Çalışma Raporu,Van.

DSİ, 1997, 1996 Yılı DSİ'ce İşletilen ve Devredilen Sulama Tesisleri Değerlendirme Raporu, Ank.

DSİ, 1998, XVII. Bölge Müdürlüğü 1999 Yılı Program- Bütçe Toplantısı Takdim Raporu, Van.

DUMAN, H., 1982, Osmanlı Yıllıkları, IRCICA Yay., İst.

DUMONT, P.- GEOGEON, F., 1999, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri (Çev. A. Berktay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İst.

EIEI, 2000, Türkiye Akarsularında Süspanse Sediment Gözlemleri ve Sediment Taşınım Miktarları, EİE İdaresi Gen. Müd. Yay. No: 20-17, Ank.

EİEİ , 1999, Göl Seviyeleri, EIEİ Gen. Müd. Yayını, Ank.

EİEİ Gen Müd. Kayıtları.

ERCİŞ BELEDİYESİ, 1998, 10000 Konut Kapasiteli Jeotermal Merkezi Isıtma, 27000 m² Sera ısıtması, Kültür Balıkçılığı ve Termal Amaçlı Kullanım Sistemleri Yatırımı Teknik ve Ekonomik Fizibilite Raporu (Haz. Doğan Jeotermal).

ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İ.Ü. Yay. No: 572, İst.

ERİNÇ, S., 1996, Klimatoloji ve Metotları, Alfa Basım Yay. Dağ. No: 276, İst.

ERİŞEN, B. Ve Diğ., 1996, Türkiye Jeotermal Envanteri, MTA Yayını, Ank.

ERKANOL, D.,- CENGİZ, İ., 1988, Van İlinin Genel Jeolojisi ve Maden Envanteri, MTA Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü (Yayımlanmamış Rapor), Van.

ERTAN, A., 1966, Erciş ve Civarında Zirai Durum, *Pancar Dergisi,* sayı:170, Ank., (7-11).

ERTİN, G., 1993, "Bandırma Şehrinin Fonksiyon Alanları", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 28, İst.

ERTİN, G., 1994, Eskişehir Kentinde Yerleşmenin evrimi, Anadolu Üniv. Yay. No:773, Eskişehir.

ERUZ, E., 1989, "Kentleşmede Ekolojik Yaklaşım", *İÜ Deniz Bil. ve Coğrafya Enst. Bülteni,* sayı: 6, İst.

ERZEN, A., 1986, Doğu Anadolu ve Urartular, Türk Tarih Kurumu Yay. XX. Dizi-Sa.8, Ank.

EVLİYA ÇELEBİ, 1986, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cild: III- IV, Üçdal Neşriyat, İst.

FORBES, T.B., 1983, Urartian Architecture, BAR İnternational Series No:170, Oxford.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, 1938, Doğu Anadolu Coğrafyası, Genelkurmay Matbaası, Ank.

GERAY, C., 1960, Şehir Planlamanın Başlıca Tatbik Vasıtaları, AÜ SBF Yay. No: 111-93, Ank.

GÖNEY, S., 1995, Şehir Coğrafyası I, İÜ Yay. No: 3908, İst.

GÖYÜNÇ, N., 1997, İslam Ansiklopedisi VAN Mad. , cilt: XIII, MEB Yay., Eskişehir.

GÜLER, R., 1988, Erciş (Van) İmar Planı Araştırma Raporu, İller Bankası, Ank.

GÜNEL, F.M., 1993, Eski Van Kent Dokusu Üzerine Bir Deneme, YYÜ Sos. Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

GÜNER, İ., 1997, "Iğdır'ın Kentsel fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 32, İst.

GÜNER, Y.- ŞAROĞLU, F., 1987, "Doğu Anadolu'da Kuaterner Volkanizması ve Jeotermal Enerji Açısından Önemi", *Türkiye 7. Petrol Kongresi (6-10 Nisan 1987)*, TMMOB Petrol Müh. Odası Yay., Ank.

GÜNGÖRDÜ, E., 1985, Van- Erciş Ovasının Coğrafi Etüdü, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank.

GÜRBÜZ, O., 1994, Van Gölü Çevresinin Coğrafyası (Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından), İ.Ü. Sosyal Bil. Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İst.

GÜRER, İ- YILDIZ, D., 1996, Van Gölü'ndeki Ani Seviye Değişimlerini İnceleme Raporu, TMMOB İnşaat Müh. Odası Yay. , Ank.

HAMADANİ, 1885, Kitab Al- Boldan, Leyden.

HARRİS, C.D., 1999, "Şehirlerin Doğası: Son Yarımyüzyıl İçinde Şehir Coğrafyası", *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi*, sayı: 7, Ank.

HARTSHORNE, T. A., 1992, Interpreting The City: An Urban Geography, John Wiley &Sons İnc., Canada.

HELL, H., 1855, Voyage en Turquie et en Perse, Paris.

HERZFELD, E., 1968, The Persian Empire Studies İn Geography and Ethnography of The Ancient Near East, Wiesbaden.

HOLTON, R.J., 1999, Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık (Çev. R. Keleş), İmge Kitabevi, Ank.

HONIGMAN, E., 1970, Bizans Devletinin Doğu Sınırı (Çev. F. Işıltan), İÜ Edeb. Fak. Yay. No: 1528, İst.

İLLER BANKASI, 1972, Erciş 1/1000 İmar Planı İzah Raporu, Ank.

İLLER BANKASI, 1987. Erciş (Van) Pissu Arıtma Tesisleri Avan Projesi Proje Raporu, Ank.

İLLER BANKASI, 1989, Erciş (Van) 1/5000 Nazım imar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planı açıklama raporu, Ank.

İLLER BANKASI, 1989, Erciş (Van) 1/5000 ölçekli İmar Planı Açıklama Raporu, Ank.

İNANDIK, H., 1965, Türkiye Gölleri, İ.Ü. Yay. No: 1155, İst.

İZBIRAK, R., 1948, "Van Gölü ve Çevresi", *Ülkü Dergisi,* cilt:2, Ank.

İZBIRAK, R., 1951, Cilo Dağı ve Hakkari ile Van Gölü Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, A.Ü. DTCF Yay. No: 67, Ank.

İZBIRAK, R., 1968, Türk Ansiklopedisi ERCİŞ Mad., cilt: XV, MEB Yayını, Ank.

JAUBERT, P.A., 1821, Voyage en Arménie et en Perse, Paris.

JOHNSTON, R., 2000, The Dictionary of Human Geography, URBANİZATION, Blackwell Publisher Ltd., Great Britain.

KADIOĞLU, M., 1996, "Van Gölü'ndeki Su Seviye Yükselmesinin Meteorolojik Faktörler İle İlgisi", *Van Gölü'ndeki Su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu (20- 22 Haziran 1995),* Van Valiliği Yayını, Van.

KARABORAN, H., 1990, "Merkezi Yer Olarak İslahiye ve Hassa", *Fırat Üniv. Sos. Bil. Dergisi,* cilt: 4, sayı: 2, Elazığ.

KARABORAN, H. H., 1989. "Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, Elazığ.

KARAMANDERESİ, İ.H. ve Diğ., 1984, Zilan Deresi (Van- Erciş) Jeolojisi ve Jeotermal Enerji Olanakları, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor No: 7793), Ank.

KARPAT, K.H., 1978, "Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893", *İnternational Journal of Middle East Studies,* no:9, Great Britain.

KARTAL, S.K., 1978, Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yay. No: 175, Ank.

KELEŞ, R., 1961, Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Şehirleşme Hareketleri, Ajans-Türk Matbaası, Ank.

KELEŞ, R., 1972, Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, AÜ Siyasal Bilg. Fak. Yay. No: 332, Ank.

KELEŞ, R., 1986, "Kent ve Bölge Planlamasında Jeomorfoloji", *Jeomorfoloji Dergisi*, sayı:14, Ank.

KELEŞ, R., 1994, "Siyasi ve İdari Yapının Kent Planlamasına ve Kent Plancısına Etkileri", *Planlama Dergisi*, sayı: 11, Ank.

KELEŞ, R., 2000, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ank.

KEMPE, S.- KHOO, F.- GÜRLEYİK, Y., 1978, Hydrography of Lake Van and Its Drenage, The Geology of Lake Van (DEGENS- KURTMAN), MTA Yay. No: 169, Ank.

KESİCİ, Ö., 1995, "Kilis Şehir Coğrafyası Özelliklerine Genel Bir Bakış", *Doğu Coğrafya Dergisi,* sayı:1, Erzurum.

KETİN, İ., 1977, "Van Gölü ile İran Sınırı Arasındaki Bölgede Yapılan Jeoloji Gözlemlerinin Sonuçları Hakkında Kısa Bir Açıklama", TJK Bülteni, cilt:20, Ank.

KETİN, İ., 1983, Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış, İTÜ Vakfı Yayını No: 32, İst.

KILIÇ, O., 1997, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Van (Doktora Tezi), Van Belediyesi Yay. No: 6, Van.

KINNEIR, J.M., 1818, Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan, London.

KIRAY, M., 1998, Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayınları No: 129, İst.

KOCA, H.- DOĞANAY, H., 1998, "Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları", *Türk coğrafya Dergisi,* sayı:33, İst.

KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi, EÜ Edeb. Fak. Yay. No:72, İzmir.

KOMİSYON, 1993, Van Kütüğü, YYÜ Yay. No: 8, Van.

KOMİSYON, 1996, İmla Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yay. No: 525, Ank.

KOMİSYON, 1997, Van İli Çevre Durum Raporu, Van çevre İl Müd. Yay., Van.

KOMİSYON, 1998, Cumhuriyetin 75. Yılında Van, Van Valiliği Yay., Van.

KOMROFF, M., 1953, The Travels of Marco Polo, New York.

KOŞAY, H.Z., 1973, "Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, Atatürk Üniv. Yay., Cilt: I, Erzurum.

KÖHLER, W., 1989, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı (Çev. H. Işık), Alan Yayıncılık, ist.

KÖSE, A., 1997, İvrindi ve Çevresinin Coğrafi Etüdü, Atatürk Üniv. Yay. No: 837, Erzurum.

KÖY HİZMETLERİ, 1996, Van İli Arazi Varlığı, Köy Hizmetleri Gen. Müd. Yayını, Ank.

LAHN, E., 1951, Türkiye Göllerinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi, MTA Dergisi No: 41, Ank.

LAYARD, A.H., 1853, Discoveries in The Ruins of Nineveh and Babylon, Part II, London,

LLOYD, S., 2000, Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları, TÜBİTAK Popüler bilim Kitapları No:50, Ank.

LYNCH, H.F.B., 1965, Armenia Travels and Studies, Vol:II, Khayat Book Publishing Co., Beirut.

MANANDIAN, H.A., 1965, The Trade and Cities Of Armenia İn Relation To Ancient World Trade, Lisbon.

MARSHALL, G., 1999, Sosyoloji Sözlüğü (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ank.

MAYEWSKY, 1330, Van, Bitlis Vilayetleri (Çev. M. Sadık), Matbaa-i Askeriye, İst.

McCARTHY, J., 1998, Müslümanlar ve Azınlıklar (Çev. B. UMAR), İnkılap yay. İst.

MEHMED CEMAL, 1336, Anadolu İstatistiki, İktisadi, Askeri Coğrafya, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet.

NASUH'Ü- SİLAHİ, 1976, Beyanı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Suleyman Han, Türk Tarih Kurumu Yayını I. Dizi Sa:3, Ank., s. 84.

NİŞANCI, A., 1972, "Türkiye'nin İklim Bölgeleri ve Yağış Özellikleri", *Atatürk Üniv. Edeb. Fak. Araştırma Dergisi*, sayı: 4, Erzurum.

OGDEN, P., 2000, The Dictionary of Human Geography, MIGRATION, Blackwell Publishers Ltd., Great Britain.

OSMAY, S., 1998, "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* Tarih Vakfı Yayını, İst.

ÖĞÜN, B., 1970, Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram(Semiramis) Kanalı, Ank.

ÖZÇAĞLAR, A., 1993, "Türkiye'de Şeker Fabrikalarının Coğrafi Dağılışı ve Şeker Üretimimiz", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi,* sayı:2, Ank.

ÖZÇAĞLAR, A., 1996, "Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4, Ank.

ÖZÇAĞLAR, A., 1997, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler, Ekol Yayınevi, Ank.

ÖZDEMİR, M.A., 1996, "Türkiye'de Büyük Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji", *F.Ü. Sosyal Bil. Dergisi*, cilt:8, sayı:2, Elazığ.

ÖZGÜR, E.M., 1996, "İl ve İlçe Merkezlerimizin Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Değerlendirilmesi", *AÜ Türkiye Coğrafyası Dergisi*, sayı:5, Ank.

ÖZGÜR, M., 1999, "Türkiye Nüfusunun Yaş Yapısı", *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi*, sayı: 7, Ank.

ÖZTAN, G., 1977, Van İklimi, Devlet Meteoroloji İşleri Gen. Müd. Yayını, Ank.

PAMPAL, S., 2000, Depremler, Alfa Yay. No: 638, İst.

PIRENNE, H., 1994, Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin canlanması (Çev. Ş. Karadeniz), İletişim Yay. No:94, İst.

PITCHER, D.E., 1999, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, Yapı Kredi Yay. No: 1293, İst.

RECLUS, E.,1992, World Encyclopedia of Nations and Nationalities, Vol.9, Part 1, Discovery Publishing House, New Delhi.

RUSELL, H.F., 1984, "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and The Historical Geography of Eastern Anatolia According to The Assyrian Sources", *Anatolian Studies,* Vol. XXXIV, Ank.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1288, Darü-ü- Tabaatül Amire, Dersaadet.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1313, Matbaa-i Amire, Dersadet.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, Matbaa-i Amire, İst.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, Vilayet Matbaası, Erzurum.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, Vilayet Matbaası, Erzurum.

SANAYİ ve TİCARET İL MÜDÜRLÜĞÜ, 2000, 1999 Yılı Van İlinin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında rapor, Van.

SEZAL, İ., 1992, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, Alternatif Üniversite Dizisi No: 9, İst.

STRABO, 1988, The Geography of Strabo, Vol.V, London, s. 327.

STRANGE, G., 1905, The Lands of The Eastern Caliphate, Cambridge.

STRECK, 1997, İslam Ansiklopedisi ERMENİYE Mad., MEB Yay. Eskişehir.

SÜMER, F., 1997, İslam ansiklopedisi KARAKOYUNLULAR Mad., MEB Yay., Cilt: VI, Eskişehir.

SYKES, M., 1900, Through Five Turkish Provinces, London.

ŞAROĞLU, F.- YILMAZ, Y., 1987, "Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri", *MTA Dergisi*, No: 107, Ank.

ŞAROĞLU, F., 1985, Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi, İ.Ü. Fen Bil. Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İst.

ŞAROĞLU, F.-GUNER, Y., 1981, "Doğu Anadolu'nun Jeomorfolojik Gelişimine Etki Eden Faktörler: Jeomorfoloji, Tektonik, Volkanizma İlişkileri", *TJK Bülteni,* cilt:24, Ank.

ŞEMSEDDİN SAMİ, 1889, Kamusu-l Alam, ARCİŞ Mad.,cilt I, İst.

ŞEMSEDDİN SAMİ, 1898, Kamus-ul Alam, VAN GÖLÜ Maddesi, cilt:6, İst.

ŞENYAPILI, T., 1978, Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, ODTÜ Mimarlık Fak. Yay. No: 27, Ank.

TABBAN, A., 2000, Kentlerin Jeolojisi ve Deprem Durumu, TMMOB Jeoloji Müh. Odası Yay. No: 56, Ank.

TANDOĞAN, A., 1994, Türkiye Nüfusu, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.

TANERİ, E., 1986, Bölge Planlama, Yıldız Üniv. Yay. No: 186, İst.

TANKUT, G., 1992, "Nüfus, Şehirler, Çevre", *Dünya Nüfus Günü Toplantısı (11 Temmuz 1991),* Türkiye çevre vakfı yay., Ank.

TARHAN, M.T.- SEVİN, V., 1977, "Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları I, *Anadolu Araştırmaları,* sayı: IV-V, İst.

TEKELİ, İ., 1980 "Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", *Toplum ve Bilim Dergisi,* Bahar- Yaz 1980, İst.

TEKELİ, İ., 1990. "Kent Planlaması ve Kentleşme Üzerine Düşünceler", *Planlama Dergisi*, sayı: 11, Ank.

TEKELİ, İ., 1991, Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ank.

TEKELİ, İ., 1994. "Şehir Planlama Mimarlık Mühendislik Üzerine Sürülen bir Krema Değildir", *Planlama Dergisi*, sayı: 11, Ank.

TİCARET VE ZİRAAT NEZARETİ, 1232, Memalik-i Osmaniye'nin 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiki , Ticaret ve Ziraat Nezareti İstatistik İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.

TOBB, 1997, Van İli Gelişme stratejisi, TOBB yayını, Ank.

TOLUN – DENKER, B., 1970. Balıkesir Ovası'nda Yerleşme ve İktisadi Faaliyetler, İÜ. Yay. No: 1530, İstanbul.

TOLUN- DENKER, B., 1974- 77, "Edirne Şehrinin Kullanılış Alanları", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* sayı:20- 21, İst.

TOLUN-DENKER, B., 1976, Şehir İçi Arazi Kullanılışı, İÜ Yay. No: 2054, İst.

TRICART, J., 1975, "Bölge Düzenleme ve Gelişme Problemlerinin İncelenmesinde Coğrafyacının Yeri (Çev. E. Tümertekin)", *İÜ Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi,* sayı: 2, İst.

TUNA, K., 1987, Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Bir Deneme, İÜ Edeb. Fak. Yay. No: 3232, İst.

TUNCEL, M., 1971, İzmit Şehir Coğrafyası (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İst.

TUNCEL, M., 1981, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan,* İÜ Yayını, İst.

TUNCEL, M., 1981, "Türkiye'de Doğal Olaylar Sonucunda Yer Değiştiren Kentler", *Yerbilimleri Dergisi,* sayı: 1-2, İst.

TUNCEL, M., ve Diğ.,1978, Çaldıran- Muradiye Depremi, İ.Ü. Edeb. Fak. Yay. No:2468, İst.

TUNÇDİLEK, N., 1957, "Eskişehir ve Şehrin Tekamülü", *İÜ Coğr. Enst. Dergisi,* No: 8, İst.

TUNÇDİLEK, N., 1986, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İ.Ü.Yay. No:3367, İst.

TUNÇER, O.C., 1981, "Bitlis- Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar", *Sanat Tarihi Yıllığı (1979- 1980),* IX- X, İÜ Edeb. Fak Yay., İst.

TÜMERTEKİN, E., 1968, Türkiye'de İç Göçler, İÜ Yay. No: 1371, İst.

TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İÜ Yay. No: 1840, İst.

TÜMERTEKİN, E., 1985, "Kır- Kent Dengesi ve Göç", *Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyumu (7- 9 Kasım 1979),* Mimar Sinan Üniv. Fen Bil. Enst. Yay. No: 1, İst.

TÜMERTEKİN, E., 1987, Ulaşım Coğrafyası, İÜ Yay. No:2053, İst.

TÜMERTEKİN, E., 1997, "İstanbul Şehrinin Coğrafi Anatomisi", *Kent Gündemi Dergisi,* TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, yıl:1, sayı:1, İst.

TÜMERTEKİN, E., 1997, Beşeri Coğrafya İnsan- Kültür- Mekan, Çantay Kitabevi, İst.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926- 27, Matbuat-i Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatından No: 2, İst., s. 1152.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, Matbaa-i Amire, İst.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927- 1928, Matbuat-i Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatından No: 3, İst.

ULUÇAM, A., 1996, "Erciş Çelebibağı'ndaki Mezar Çeşitleri", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu (22- 25 Mayıs 1995),* YYÜ Yayını, Van.

ULUÇAM, A., 2000, Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı, Kültür Bak. Yay. No:2548- 1, cilt: I, Ank.

UMAR, B., 1993, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılap Kitabevi, İst.

UMAR, B., 1999, İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılap Yay., İst.

ÜNSAL, Y., 1972, Van İli Erciş İlçesi Kocapınar Nahiyesi Gürgürbaba Tepe Perlit Yatakları Hakkında Rapor, MTA Jeoloji Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış rapor), Ank.

Van Merkezde Görevli Kriz Komisyonunun 29.04.1994 Tarihli Hasar Tespit Raporu.

VAN VALİLİĞİ, 1973, Cumhuriyetin 50. Yılında Van, Van.

Van Vilayeti Salnamesi, 1315, Matbaa-i Vilayet, Van.

WEBER, M., 2000, Şehir, Bakış Yay. No:14, İst.

YAKUT EL HAMAVİ, ?, Mu'cem-ul Buldan, Cüz:I, ERCİŞ Mad., Beyrut.

YALÇINLAR, İ., 1967, "Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişimlerinde Jeomorfolojik Temeller", *İ.Ü.C.E. Dergisi,* cilt:8, sayı:16, İst.

YAVUZ, F., 1962, Şehircilik, AÜ SBF Yay. No: 143-125, Ank.

YAZICI, H., 1995, "Şehir Coğrafyası Bakımından Bir İnceleme: Bayburt", *Doğu Coğrafya Dergisi,* sayı: 1, Erzurum.

YILDIZ, B.,1986, Landsat-4 Thematic Mapper (TM) Görüntülerinden Yaralanarak Van Gölü Kuzeyinin Jeolojisi ve Maden Yataklarının İncelenmesi, MTA Jeofizik Etütleri Dairesi (Yayımlanmamış Rapor), Ank.

YILDIZ, M.Z., 2001, "Patnos Kentinin Demografik ve Yapısal Gelişimine Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Deneme", *YYÜ Sos. Bil. Enst. Dergisi*, sayı:2, Van.

ZEIST, W.- WOLDRING, H., 1978, A Pollen Profile From Lake Van: A Preliminary Report, The Geology of Lake Van, MTA Yay. No:169, Ank., s. 116.

ZETTERSTEEN, K.V., 1997, İslam ansiklopedisi MERVANİLER Mad., cilt: VII, MEB Yayınları, Eskişehir.

ZIMANSKY, P.E., 1985, Ecology and Empire: The Structure of The Urartian Empire, The Oriental Institute, Chicago.

ÖZGEÇMİŞ

1969 yılında Muş'un Bulanık İlçesi'nde doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise tahsilini Bitlis'in Adilcevaz ilçesinde bitirdikten sonra 1986 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden 1990 yılında mezun oldu. 1992 yılında Hakkari'de ve 1993 yılında Ağrı'nın Patnos İlçesi'nde sınıf öğretmenliği yaptı. 1994 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak giren Yıldız, 1996 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını bitirdi. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başlayan Yıldız, halen aynı enstitüde araştırma görevlisi görev yapmayı sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk babası olan Yıldız, İngilizce bilmektedir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ